

Марсел Пруст
По следите
на изгубеното
време

2

**МАРСЕЛ ПРУСТ
ПО СЛЕДИТЕ НА
ИЗГУБЕНОТО ВРЕМЕ
ЗАПЛЕНЕН ОТ МОМИЧЕТА В
ЦВЯТ**

Превод: Лилия Сталева

chitanka.info

Втората част на забележителното произведение на Марсел Пруст „По следите на изгубеното време“, както и първата, илюстрира схващането на автора за целта на литературната творба: тя трябва да преоткрие — извън безплодното течение на всекидневния и светски живот — мисловния свят, разглеждан в светлината на вечното, което е всъщност и самото изкуство.

ПЪРВА ЧАСТ

ОБКРЪЖЕНИЕТО НА ГОСПОЖА СУАН

Когато стана дума да поканят за първи път господин дьо Норпоа на вечеря и майка ми съжали, че професор Котар не е в Париж и че самата тя е престанала да ходи у Суан, а и единият, и другият биха били интересни събеседници за бившия посланик, баща ми възрази, че бележит гост и виден учен като Котар е винаги добре дошъл на всяка вечеря, но Суан с неговата показност, с маниера му да се перчи пред кого ли не с най-невзрачните си познанства, е обикновен самохвалко и маркиз дьо Норпоа сигурно ще го намери за „фукльо“ съгласно любимия си израз. Този отговор на баща ми изисква известно пояснение, защото някои си спомнят може би Котар като доста посредствен, а Суан — като безкрайно изтънчен в скромността и сдържаността си относно светските връзки. Работата е там, че към „сина Суан“ и към Суан от Жокейклуб някогашният приятел на родителите ми беше прибавил едно ново свое превращение, при това не последното: съпруга на Одет. За да нагоди присъщите му открай време тънък усет, чувствителност и находчивост към скромните амбиции на тази жена, той бе съумял да си изгради ново обществено положение, доста по-ниско от предишното, съобразено със спътницата му в живота. Така бе станал съвсем друг човек. Тъй като (макар да продължаваше да посещава сам личните си приятели, на които не желаше да натрапва Одет, щом те сами не проявяваха желание да се запознаят с нея) бе започнал друг живот съвместно с жена си, сред нови хора, напълно обяснимо би било, като преценява обществения им ранг, както и доколкото общуването му с тях би поласкало честолюбието му, да вземе за мерило не най-блестящите представители на средата, в която се бе движил преди женитбата си, а старите познати на Одет. И все пак, като се знаеше, че се стреми да се сближи с простовати чиновници, с порочни жени, украшение на министерските балове, удивително беше, че същият Суан, който някога, а и сега така мило премълчаваше, че е поканен в Туикнъм или

Бъкингамския дворец, разгласява наляво и надясно, че жената на едикой си подначалник на канцелария е дошла на гости на госпожа Суан. Някои ще допуснат може би, че скромността на изискания Суан е била само по-изтънчена форма на тщеславието му и че подобно на някои израилтяни някогашният приятел на родителите ми илюстрира последователните етапи, през които са минали неговите съплеменници — от най-наивен снобизъм и най-груба простащина до най-изящна любезност. Но основната причина, общовалидна за целия човешки род, се коренеше във факта, че нашите качества не са свободни, подвижни, винаги на наше разположение. С течение на времето те така тясно се сплитат в съзнанието ни с дейностите, по повод които се чувствуваме длъжни да ги проявим, че ако пред нас възникне друг вид дейност, тя ни заварва неподготвени и през ум не ни хрумва, че същите качества биха подходжали и за нея. Суан, така предупредителен спрямо новите си познати, така горд с тях, напомняше някои големи художници, известни със скромността или щедростта си: едните, увлекли се в края на живота си по кулинария или градинарство, проявяват наивно задоволство, когато хвалят гозбите или лехите им, и не търпят никаква критика относно тях, макар да я приемат с лекота, когато се отнася за шедьоврите им; другите, готови да дадат едва ли не даром някое свое платно, изпадат в мрачно настроение, ако изгубят четиридесет су в игра на домино.

Колкото до професор Котар, ще му се любуваме на воля по-късно у Покровителката в замъка Распелиер. Засега нека се задоволим да отбележим само следното: промяната при Суан може да се стори изненадваща, защото тя бе завършена, когато, неподозиращ нищо, аз срещам бащата на Жилберт на Шанз-Елизе: тогава между другото той не ме заговаряше и не можеше да извади на показ пред мен връзките си с политическите кръгове (вярно е, че дори да го стореше, може би нямаше веднага да сметна това за тщеславие, тъй като създадената отдавна у нас представата някой човек затваря очите и запушва ушите ни). Майка ми цели три години не разбра, че една нейна племенница слага червило на устните си, сякаш бе разтворено незабележимо в някаква течност, до деня, когато малко по-голямото количество или някоя друга причина не предизвика явлението пренасищане; цялото незабелязвано дотогава червило кристализира и потресена пред това внезапно разхищение на бои, майка ми заяви — както биха сторили в

Комбре, — че това е позор, и преустанови, кажи-речи, всякакви връзки с нея. Но за Котар, напротив: доста вода бе изтекла от времето, когато бе свидетел на появяването на Суан у Вердюренови, а почестите и титлите идват с годините. Освен това може да си необразован, да пускаш глупави, шеги и същевременно да притежаваш някаква по-специална дарба, която никаква обща култура не може да замести — например дарбата на забележителен стратег или голям клиницист. Колегите на Котар гледаха на него не само като на невзрачен практикуващ лекар, станал с времето европейска знаменитост. Най-умните измежду младите заявяваха, поне в продължение на няколко години, защото, родена от потребността от промяна, модата се мени, че ако някога се разболеят, ще поверят живота си само на Котар. Те може би предпочитаха да общуват с по-начетени, по-артистични професори, с които можеха да разговарят за Ницше и Вагнер. Когато госпожа Котар устройваше музикални вечери, на които канеше колегите и учениците на мъжа си с надежда той да стане някой ден декан на Медицинския факултет, вместо да слуша музика, Котар предпочиташе да играе на карти в съседния салон. Но всички хвалеха сигурното му проницателно око, бързата му диагноза. И най-сетне, колкото до държането на професор Котар спрямо хора като баща ми, нека обърнем внимание, че макар и често, невинаги проявяваме през втората част от живота си първичната си природа — разцъфнала или повехнала, разгърнала се ярко или приглушена, — а понякога тъкмо противоположната, също като обърната дреха. Като се изключат Вердюренови, които имаха слабост към Котар, неговото прекалено колебливо изражение, стеснителност, любезност му бяха навличали непрекъснати подигравки в младежките му години. Кой милосърден приятел му бе препоръчал ледено държане? Нарасналият му престиж като лекар го улесни. Навсякъде освен у Вердюренови, където инстинктивно оставаше верен на себе си, той почна да се държи студено, съзнателно пестелив на думи, категоричен, когато се наложеше да говори, непродупкащ да каже нещо неприятно. Можа да изпробва новата си поза пред пациенти, които го виждаха за първи път: тъй като не бяха в състояние да правят сравнения, те биха се изненадали много, ако узнаеха, че не е по природа суров. Котар се мъчеше главно да изглежда безстрастен и дори в болнична обстановка, пуснеше ли някоя от игрословиците си, които разсмиваха всичко живо,

от завеждащия клиниката до новопостъпилия младок, той гледаше да не трепне нито един мускул на лицето му, станало впрочем неузнаваемо, откакто бе обръснал брада и мустаци.

Нека обясним в заключение кой бе маркиз дьо Норпоа. Пълномощен министър преди войната, посланик след 16 май, за голямо удивление на мнозина той въпреки това бе натоварван по-късно неведнъж от правителството на радикалите да представлява страната в необичайни мисии — дори като контролър по изплащане на държавния заем в Египет, където бе оказал големи услуги като опитен финансист, — макар че всеки реакционно настроен буржоа би отказал да служи на радикалите, а и самите те би трябвало да гледат с недоверие на него заради миналото, връзките и убежденията му. Но тези напредничави управници явно си даваха сметка, че с назначението му доказват колко са чужди на всяко политическо тесногърдие, когато става дума за върховните интереси на Франция, както и че се различават от обикновените политици, така че дори „Журнал де Деба“ ги наричаше истински държавници. В крайна сметка те използваша престижа на аристократическото му име и интереса, равносилен на театрален ефект, който събуждаше подобен избор. Същевременно отлично знаеха, че обръщайки се към господин дьо Норпоа, могат да разчитат на всички тези изгоди, без да се опасяват от липса на политическа лоялност от негова страна — произходът на маркиза нямаше защо да ги плаши, напротив, той бе един вид гаранция. И републиканското правителство никак не се лъжеше. Най-напред, защото някои аристократи, възпитани още от ранно детство да считат благородното си име за духовно предимство, което никой не може да им отнеме (равните нему и хората с по-високо потекло много добре съзнават стойността на това предимство), си дават сметка, че могат да си спестят — защото няма да спечелят нищо повече — принудата, която си налагат без осезаем резултат толкова много буржоа, като изповядват само правоверни убеждения и дружат само с благонадеждни хора. В замяна на това, загрижени да се издигнат в очите на княжеските или херцогските семейства, стоящи непосредствено над тях, тези аристократи знаят, че могат да постигнат това само като прибавят към името си престиж, който му липсва, и по този начин да вземат превес над равните тям по произход: политическо влияние, литературна или артистична репутация, голямо богатство,

затова не се престарават да любезничат ненужно с местния дребен владетел — никой принц няма да ги поздрави заради подобно безплодно приятелство, — а ухажват политиците, били те дори франкмасони, защото могат да им открият пътя към посолствата или да ги подкрепят в изборите, и хората на изкуствата или науката, защото могат да им помогнат да „пробият“ в тези поприща, накратко казано, ухажват всички, които са в състояние да им придадат нов блясък или да им осигурят богата женитба.

Но в случая с господин дьо Норпоа от най-голямо значение бе обстоятелството, че по време на продължителната си дипломатическа кариера той се бе проникнал от традиционния, консервативен дух на отрицание, наречен „правителствен дух“, присъщ наистина на всички правителства, и по-специално присъщия на всички правителства „канцеларски дух“. Дипломатическата кариера му бе вдъхнала неприязън, страх и презрение към революционните или макар само некоректните способности, характерни за опозиционните партии. Освен при някои необразовани хора от простолудието и висшето общество, за които разликата в склонностите не значи нищо, не еднаквите убеждения, а душевното сродство сближава хората. Академик от типа на Льогуве, привърженик на класиците, по-охотно би ръкопляскал на хвалебното слово на Максим Дюкан или Мезиер за Виктор Юго, отколкото на изказването на Клодел за Боало. Еднаквото национално чувство е достатъчно, за да приближи Барес до неговите избиратели, които едва ли виждат кои негови колеги от Академията, които, макар и да споделят политическите му убеждения, имат различен душевен строй и ще предпочетат пред него дори противници като господата Рибо и Дешанел, до които пък някои правоверни монархисти се чувствуват много по-близо, отколкото до Морас или Леон Доде, въпреки че последните двама също мечтаят за завръщането на краля. Скъпящ думите си не само поради професионална сдържаност и предпазливост, но и защото така те имат по-голяма стойност и са по-богати на отсенки за хора, чиито дългогодишни усилия за сближаването на две страни се изразяват — в някоя реч или протокол — само с едно прилагателно, привидно банално, но което крие цял свят за тях, господин дьо Норпоа минаваше за много студен човек в комисията, чийто член бе и баща ми, който бе облажаван от всички останали за приятелското разположение, засвидетелствувано му явно

от бившия посланик. То учудваше на първо място самия ми баща, не особено приветлив, общо взето, който бе свикнал да не е кой знае колко желан извън кръга на най-близките си приятели и сам простиодушно признаваше това. Той си даваше сметка, че дружеското отношение на дипломата бе резултат на чисто индивидуалния критерий при избора на приятелства на всеки един от нас. Изхождайки от него, всички умствени способности или тънката чувствителност на някой човек няма да ни привлекат толкова, ако той ни отегчава или дразни, колкото веселостта и откровеността на някой друг, празен, повърхностен и нищожен за мнозина.

— Господин дьо Норпоа пак ме покани на вечеря. Необикновено внимание. Всички в комисията са смаяни, защото там той не е установил лични отношения с никого. Сигурен съм, че пак ще ми разкаже вълнуващи подробности за войната през седемдесета година.

Баща ми знаеше, че господин дьо Норпоа може би единствен беше предупредил императора за растящата мощ и за войнствените намерения на Прусия и че Бисмарк особено бе ценял прозорливостта му. Дори неотдавна, по време на даденото в Операта галапредставление в чест на крал Теодосий, вестниците бяха отбелязали продължителния разговор, с който монархът бе удостоил господин дьо Норпоа.

— Трябва да разбере дали посещението на крал Теодосий е наистина важно — каза по този повод баща ми, който живо се интересуваше от външна политика. — Вярно е, че татко Норпоа не е от приказливите, но с мен се отпуска толкова мило.

Колкото до майка ми, посланикът не притежаваше може би онзи вид ум, който най-много я привличаше. Трябва да кажа, че разговорът на господин дьо Норпоа така цялостно отразяваше остарелите езикови формули, присъщи на дадена професия, обществена класа и време — време, което за тази професия и класа не е минало напълно, — че понякога съжалявам, задето не съм запомнил буквално думите му. Така щях да постигна без големи усилия аромата на излязлата от мода реч, подобно на оня актьор от Пале-Роаял, който, като го попитали откъде изнамира удивителните си шапки, отговорил: „Не ги изнамирам. Просто ги запазвам.“ Накратко казано, майка ми намираще господин дьо Норпоа малко „допотопен“ — това ѝ бе неприятно не по отношение на маниерите му, нито на мислите му — господин дьо

Норпоа бе съвсем съвременен в схващанията си — а на изразите му. Само че тя чувствуваше, че ласкае деликатно мъжа си, като му говори с възхищение за дипломата, оказващ му толкова рядкото си предпочитание. Утвърждавайки в съзнанието на баща ми неговото добро мнение за господин дьо Норпоа и внушавайки му по този начин да има добро мнение и за себе си, тя имаше чувството, че изпълнява задължението си да направи приятен живота на мъжа си, също както внимаваше кухнята да бъде изрядна и прислугата — безмълвна край масата. И тъй като не беше способна да излъже баща ми, тя се опитваше да убеди самата себе си, че се възхищава от посланика, за да може да го хвали искрено. Естествено на нея ѝ допаднаше добродушното му изражение, леко отживялата му вежливост (тя бе така церемониална, че ако майка ми минеше в карета край него, крачещ високо изправен, преди да свали шапка за поздрав, той хвърляше надалеч едва започнатата си пура), овладяността му в разговор — говореше възможно най-малко за себе си и винаги се съобразяваше какво би могло да бъде приятно за събеседника му — така удивителната му акуратност, когато отговаряше на някое писмо (едва-що писал му, баща ми разпознаваше неговия почерк върху някой плик и в първия миг мислеше, че поради нещастна случайност писмата им са се разминали), сякаш в пощата прибираха допълнително писмата му, лукс, предназначен само за него. Майка ми не можеше да се начуди, че е толкова точен въпреки голямата си заетост и толкова любезен въпреки многото си познанства, без да се замисли, че тези „въпреки“ бяха всъщност недоловени от нея „защото“. Тя не се досещаше, че (също както старците са невероятно запазени за възрастта си, кралете — удивително естествени, и провинциалистите — осведомени за всичко) едни и същи привички позволяваха на господин дьо Норпоа да изпълнява толкова много задължения, да бъде така акуратен в отговаряне на писмата, да се харесва във висшето общество и да бъде мил с нас. Заблуддението на майка ми, както и на всички прекалено скромни хора, се дължеше на обстоятелството, че тя принижаваше всичко, което се отнасяше до нея, и по този начин се поставяше извън другите. Тя отделяше писмото, което приятелят на баща ми му бе писал набързо, защото пишеше по много писма на ден, и му придаваше особена стойност, а то бе просто едно от многото му писма. По същия начин тя не си даваше сметка, че вечерята на

господин дьо Норпоа у нас беше една от неговите многочислени светски изяви. Тя не се замисляше, че като дипломат посланикът бе свикнал да счита поканите за вечеря за част от функциите си и да проявява дълбоко вкоренената си любезност, от която мъчно би могъл да се отърси по изключение, когато идваше у нас.

Първият път, когато той вечеря у нас през годината, когато още играех на Шанз-Елизе, се запечата в паметта ми не само защото същия ден следобед най-сетне щях да чуя Берма на „матине“ във „Федра“, а и защото в разговора си с господин дьо Норпоа внезапно и по нов начин осъзнах колко различни бяха чувствата, породени в мен от всичко, свързано с Жилберт Суан и родителите ѝ, и чувствата, които будеше същото това семейство у всекиго другиго.

Забелязала може би унието ми поради приближаващата новогодишна ваканция, когато нямаше да виждам Жилберт (тя сама ме бе предупредила), един ден майка ми се опита да ме развлече:

— Ако все още гориш от желание да чуеш Берма, мисля, че баща ти ще ти разреши. Можеш да отидеш с баба си.

И наистина, тъй като господин дьо Норпоа му бе казал, че трябва да чуя Берма, че всеки млад човек трябва да запази спомен за играта ѝ, баща ми, който дотогава упорито не разрешаваше да си губя времето и да рискувам да се разболея заради „излишни неща“, както той се изразяваше за голямо възмущение на баба, беше вече склонен да причисли препоръчаното му от посланика представление към ценните придобивки, осигуряващи блестяща кариера. Баба пък, която бе пожертвувала заради здравето ми ползата, която според нея можех да извлека от този спектакъл, се учудваше, че баща ми проявява такова нехайство само въз основа на мнението на господин дьо Норпоа. Като всяка истинска рационалистка, тя се уповаваше непоколебимо на чистия въздух и ранното лягане и оплаквайки като бедствие нарушението на предписания ми режим, упрекуваше покрусена баща ми:

— Колко сте лекомислен!

А той отвърщаше вбесен:

— И таз добра! Нима сега пък вие не искате той да отиде на театър? Това наистина е прекалено! Та нали ми проглушихте ушите, че щяло да бъде полезно за него?

Господин дьо Норпоа бе променил намеренията на баща ми и по един много по-важен за мене въпрос. Баща ми отдавна мечтаеше да стана дипломат, а на мен ми бе непоносима мисълта, че дори и да остана известно време в министерството, има опасност да ме пратят някой ден посланик в чуждестранна столица, където Жилберт нямаше да я има. Бих предпочел да се върна към литературните си кроежи, които ту обмислях, ту изоставях по време на разходките си към Германт. Но баща ми упорито се противопоставяше на намерението ми да се посветя на литературата — според него тя стоеше по-ниско от дипломацията — и дори не я наричаше кариера до деня, когато господин дьо Норпоа, който не обичаше твърде новоизлюпените дипломати, го бе уверил, че и като писател човек може да си извоюва същия престиж и да упражни същото влияние, като при това ще бъде по-независим, отколкото легационните чиновници.

Това, виж, никак не очаквах! Татко Норпоа не вижда нищо лошо да се занимаваш с литература — ми каза баща ми. И тъй като, сам доста влиятелен, той си въобразяваше, че всичко може да се уреди и да намери благоприятно разрешение в разговор между хора с тежест, той добави: — Ще го доведе на вечеря тези дни, като излезем от комисията. Ще поговориш малко с него, за да може да прецени възможностите ти. Напиши нещо хубаво и му го покажи. Той е много близък с директора на „Ревю де дьо Монд“, може да те настани там, този стар хитрец ще уреди работата, пък и, бога ми, според него като че ли дипломацията днес...

Щастието, че няма да бъда разделен от Жилберт, ми вдъхваше желание, но не и способност да напиша нещо толкова хубаво, че да заслужава да го покажа на господин дьо Норпоа. Едва написал няколко встъпителни страници, изпусках перото от скука и плачех от яд, че изобщо съм лишен от талант, че съм бездарник и няма да мога дори да се възползвам от възможността да остана завинаги в Париж, която ми предлага предстоящото идване на господин дьо Норпоа у нас. Единствено мисълта, че ще ми позволят да чуя Берма, облекчаваше огорчението ми. Но също както исках да видя буря само по крайбрежие, където бушува най-силно, така копнеех да видя забележителната актриса в някоя от класическите ѝ роли, в които според Суан тя достига съвършенство. Защото, когато се стремим към впечатления от природата или изкуството с надеждата за изумителни

откровения, не ни се ще да предложим вместо тях на душата си по-слаби впечатления, които биха ни заблудили относно истинската стойност на Прекрасното. Берма в „Андромаха“, в „Прищевките на Мариана“, във „Федра“ спадаше към неповторимите неща, за които въображението ми бе така копняло. Ако чуех някога Берма да декламира стиховете: „Говори се, че тук ще се лишим от вас, че тръгвате на път...“, щях да бъда така заплепен, както в деня, когато някоя гондола ме отведе до шедьовъра на Тициан във Фрари или при фреските на Карпачо в Сан Джорджо деи Скиавони. Познавах ги само от отпечатаните репродукции в черно и бяло. Но сърцето ми се разтуптяваше както при осъществено пътешествие, когато си помислех, че най-сетне ще ги видя потопени в атмосферата и сиянието на златния глас. Платно от Карпачо във Венеция, Берма във „Федра“, шедьоври на живописиста или на драматичното изкуство, чийто престиж в моите очи ги правеше така живи, тоест така неделими, че ако видех Карпачо в зала на Лувъра или Берма в пиеса, за която никога нищо не съм чувал, не бих изпитал вече същото сладостно удивление, че най-сетне пред очите ми е единственият, невъобразим обект на хилядите ми мечти. Освен това, тъй като очаквах от Берма да ми разкрие известни аспекти на благородството и страданието, струваше ми се, че възвишената и правдивата ѝ игра щеше да ми въздейства повече, ако актрисата ги вложеше в наистина ценна творба, а не ако пришиеше правдивото и прекрасното върху каква да е посредствена канава.

И най-сетне, ако видех Берма в нова пиеса, нямаше да ми бъде лесно да съдя за изкуството ѝ, за дикцията ѝ, понеже не бих могъл да разгранича непознатия предварително текст от привнесените от актрисата интонация и жестове, би ми се струвало, че те са неразделна част от него, докато класическите произведения, които знаех наизуст, бяха сякаш специално приготвени и запазени за мен обширни площи, върху които можех на воля да оценя инвентивността на Берма, тя щеше да ги покрие като с фреска с непрекъснатите находки на въображението си. За съжаление от доста години тя бе напуснала сцената на големите театри и бе станала звезда на един булеварден театър, където не играеше вече класически роли и колкото и да следях афишите, те винаги обявяваха съвсем нови пиеси, написани специално за нея от нашумели драматурзи. Но ето че една сутрин, докато търсех върху колоната за театрални афиши дневните представления през

новогодишната седмица, за пръв път видях като завършек на спектакъла, след някаква вероятно посредствена пиеса, чието заглавие ми се стори непроницаемо, защото бе свързано с непозната за мен фабула, две действия от „Федра“ с Берма, а в следващите дневни представления „Леконравно общество“ и „Прищевките на Мариана“ — прозрачни и залени от светлина имена за мен, тъй като отлично познавах творбите, озарени чак до дъното от усмивката на изкуството. Те като че ли придадоха ново благородство на Берма, особено когато прочетох по-късно във вестниците, че тя самата бе решила да се покаже отново на публиката в някои свои стари роли. Значи, актрисата съзнаваше, че някои роли надживяват интереса към новото или възобновеното им изпълнение, но ги счита, тълкувани от нея, за музейни ценности, поучителни както за поколението, което им се е възхищавало някога, така и за онова, което никога още не ги е виждало.

Обявявайки така сред пиеси, предназначени само за убиване на времето вечер, „Федра“, чието заглавие не беше по-дълго от тяхното, нито пък напечатано с различен шрифт, Берма напомняше дискретна домакиня, която, докато ви представя на сътрапезниците ви, преди да седнете на масата, произнася сред имената на невзрачните гости, без да променя тона на гласа си:

— Господин Анато́л Франс.

Моят лекар, същият, който ми бе забранил всякакво пътуване, посъветва родителите ми да не ме пускат на това представление. Щял съм да се върна болен, може би за дълго, и в крайна сметка удоволствието нямало да оправдае страданията ми. Страхът от разболяване би могъл да ме спре, ако разчитах да получа само удоволствие от спектакъла: последвалото го страдание щеше да го сведе до нула. Както от пътешествието до Балбек и Венеция, за които така копнеех, аз обаче очаквах от това представление съвсем не удоволствие, а истини, принадлежащи на свят, по-реален от този, в който живеех, истини, които веднъж придобити, не могат да ми бъдат отнети от незначителните, макар болезнени за тялото ми произшествия в безделното ми съществуване. Или най-малкото насладата от спектакъла ми се струваше необходимата форма за възприемането им. А това беше достатъчно, за да се моля предсказаното неразположение да настъпи след представлението, за да не я накърни или изопачи.

Умолявах родителите си, които след прегледа на лекаря не искаха да ме пуснат на „Федра“. Декламирах безброй пъти тирадата: „Говори се, че тук ще се лишим от вас, че тръгвате на път...“^[1] и търсех възможните интонации, за да оценя по-пълно изненадващото решение на Берма, затаена като светая светих зад завесата, като всеки миг ѝ давах нов облик, съответстващ на думите на Бергот от театралната програма, намерена от Жилберт, които изплуваха в паметта ми: „пластично благородство“, „християнско смирение“, „янсенистка бледност“, „принцеса дьо Трезен, принцеса дьо Клев“, „микенска драма“, „делфийски символ“, „мит за слънцето“. Божествената красота, която трябваше да ми разкрие Берма, ден и нощ властвуваше над мен, изправена над вечно горящия си жертвеник, и моите строги и в същото време лекомислени родители щяха да отсъдят дали душата ми ще заключи, или не, и то завинаги, съвършенствата на богинята, разбулена на същото място, където се издигаше невидимото ѝ изображение. И вперил очи в недосегаемия образ, аз се борех от сутрин до вечер срещу препятствията, издигани от родителите ми. А когато те паднаха, когато майка ми — макар че същия ден след заседанието на комисията баща ми трябваше да доведе на вечеря господин дьо Норпоа — дойде да ми каже: „Така да бъде, не искаме да те огорчаваме, ако мислиш, че това представление ще ти достави толкова голямо удоволствие, трябва да отидеш“, когато запретеното дотогава развлечение зависеше само от мен и не бяха вече необходими усилия, за да го извоювам, за пръв път се попитах дали наистина бе желателно да отида, дали не би трябвало да се откажа поради други основания, извън забраната на родителите ми. Най-напред самите те, станали ми омразни с жестокостта си, сега така ми бяха домилели със съгласието си, че мисълта да ги наскърбя ми навяваше тъга и на нейния фон животът ми като че ли нямаше вече за цел истината, а обичта, и изглеждаше привлекателен или не само доколкото родителите ми са щастливи или нещастни.

— Бих предпочел да не отида, ако това ви огорчава — казах на майка си, но тя, напротив, се помъчи да разсее угризенията ми, защото те биха помрачили удоволствието ми от „Федра“, а тя и баща ми бяха отменили забраната си именно за да ми го доставят. Тогава точно задължението да изпитам удоволствие от спектакъла ми се стори едва ли не бreme. Пък и ако се разболеех, щях ли да оздравея навреме, за да мога да отида на Шанз-Елизе веднага след ваканцията, щом се върне

Жилберт? За да реша кое ще вземе превес, аз съпоставях всички тези доводи с представата за невидимото зад завесата съвършенство на Берма. Поставях в едното блюдо на везните „да чувствавам, че на мама ѝ е мъчно, да не мога да отида на Шанз-Елизе“, а в другото „янсенистка бледност“, „мит на слънцето“. Но самите тези думи губеха накрая блясъка си, не ми казваха вече нищо, нямаха никаква тежест. Постепенно колебанията ми ставаха толкова мъчителни, че ако бях гласувал за театъра, щях да го сторя главно за да им сложа край и веднъж за винаги да се отърва от тях. И само за да скъся мъченията си, а не с надеждата за интелектуална придобивка и заради обаянието на съвършенството, бих се оставил да ме отведат не вече при мъдрата богиня, а при неумолимото безименно и безлично божество, заело подмолно мястото ѝ под нейния воал. Но всичко внезапно се промени, желанието ми да чуя Берма бе наново пришпорено и аз зачаках с радостно нетърпение представлението: когато отидох при колоната с театралните афиши, където всеки ден прекарвах като стълпник няколко минути, напоследък толкова мъчителни, видях току-що залепен съвсем влажен нов афиш с имената на всички артисти, участващи във „Федра“. Всъщност те не представляваха допълнително изкушение за мен, но афишът даваше по-конкретна форма на една от целите, между които се люшках, като при това на него стоеше не датата на деня, в който го четях, а на самото представление, както и часът на вдигане на завесата — вече като че почти настъпил, — и аз се разскачах от радост пред колоната при мисълта, че точно в този ден и час ще седя на мястото си в очакване да чуя Берма. И уплашен, че родителите ми може би няма да успеят да вземат две хубави места за баба ми и мен, изтичах мигом в къщи, подгонен от вълшебните думи, които изместиха в съзнанието ми „янсенистка бледност“ и „мит за слънцето“: „В партера не се допускат дами с шапки, вратите се затварят в два часа.“

Уви! Това първо дневно представление се оказа голямо разочарование! Баща ми предложи да ни отведе в театъра на път за комисията си. Преди да излезе, той напомни на мама:

— Постарай се вечерята да е хубава. Нали не си забравила, че ще доведе дъо Норпоа?

Майка ми не беше забравила. И още от предния ден Франсоаз, щастлива, че ще се посвети на кулинарното изкуство, за което бе

безспорно надарена, подтикната от вестта за новия сътрапезник и от мисълта, че ще трябва да приготви желирано говеждо по рецепта, известна само на нея, живееше в трескава творческа възбуда. Тъй като отдаваше извънредно голямо значение на материалите, използвани за творението ѝ, тя сама отиваше в халите да вземе най-хубави карета рамстек, говежди и телешки джолан, също както Микеланджело прекарал осем месеца в Карарските планини, за да избере най-съвършени мраморни блокове за гробницата на папа Юлий II. Франсоаз така енергично сновеше насам-натам, че като забеляза пламналото ѝ лице, майка ми се уплаши да не би старата ни прислужница да се разболе от преумора, както се бе случило със скулптора на паметника на Медичи в мраморните кариери на Пиетрасанта. Още от вечерта Франсоаз повери на фурнаджията „невъорския жамбон“ — тя го наричаше така, — защитен подобно на розовия мрамор с обвивка от размекнат хляб. Тъй като си въобразяваше, че езикът ни е по-беден, отколкото се смята, пък и не се доверяваше твърде на собствените си уши, когато за пръв път бе чула за йоркска шунка, тя бе сметнала навярно — що за разхищение на думи, нима може да съществуват отделно Йорк и Ню Йорк! — че така ѝ се е счуло, а всъщност са произнесли познатата ѝ вече дума. Затова оттогава и в ушите, и в очите ѝ, ако четеше реклама, пред думата „Йорк“ стоеше сричката „ню“, която тя произнасяше „нев“. И без ни най-малко да подозира грешката си, тя казваше на кухненската прислужница: „Идете да ми вземете шунка от Олида, само че госпожата заръча да е от Невйорк.“

Ако този ден Франсоаз изпитваше възторжената увереност на великите творци, аз пък бях в плен на жестокото безпокойство на изследователите. Разбира се, докато не бях видял Берма, изпитвах удоволствие. Изпитвах го и в градинката с оголени кестени пред театъра, чиито най-малки клонки щяха да засветят с метален блясък два часа по-късно над запалените газови фенери, изпитвах го и пред служителите, проверяващи билетите ни — тъй като назначението, повишението и съдбата им зависеха от голямата актриса и именно тя управляваше театъра, а не временните, постоянно сменящи се директори-марионетки, те дори не ни погледнаха, погълнати от съвсем други грижи: дали нарежданията на госпожа Берма са предадени на новия персонал, дали всички са разбрали, че клакьорите не трябва да ѝ

ръкопляскаат, че докато не е излязла на сцената, всички прозорци трябва да бъдат отворени, а после трябва да затворят и най-малката вратичка и да потулят край нея съд с гореща вода, която да поглъща праха на сцената. Наистина само след миг колата ѝ, теглена от два гривести коня, щеше да спре пред театъра, тя щеше да слезе, загърната в кожи, отговаряйки начумерено на приветствията, щеше да прати една своя придружителка да провери запазени ли са на авансцената места за приятелите ѝ, каква е температурата в залата, от какви хора са заети ложите и дали разпоредителките се справят добре, защото театърът и публиката бяха за нея втора горна дреха, която щеше да навлече, добър или лош проводник, през който трябваше да мине талантът ѝ. Чувствувах се щастлив и в самата зала. Откакто знаех — обратно на онова, което толкова дълго си представях като дете, — че има само една сцена за всички, се опасявах да не би другите зрители да ми пречат да виждам добре както сред тълпата, а си дадох сметка, че, напротив, благодарение на разположението на местата — едва ли не символ на всяко възприемане — отделният зрител има чувството, че е център на театъра. Тогава разбрах защо Франсоаз, на която взехме веднъж билет за мелодрама на третия балкон, ни увери при връщането си, че мястото ѝ било възможно най-доброто и не само не била далеч, но я смущавала тайнствената и одушевена близост на завесата. Удоволствието ми нарасна, когато долових зад спуснатата завеса неясни шумове, също като под черупката на яйце, преди да се излюпи пиленцето. Те скоро се усилиха и внезапно този свят, недостъпен и непроницаем за погледите ни, но наблюдаващ ни зорко, се обърна несъмнено към нас под властната форма на три удара, не по-малко вълнуващи от сигналите, пратени от Марс. А щом завесата се вдигна и писалищната маса и камината върху сцената, доста обикновени между другото, дадоха да се разбере, че ще се появят не рецитатори, каквито бях виждал на едно вечерно представление, а хора, прекарващи в дома си един ден от своя живот, в който аз щях да се вмъкна с взлом, без те да ме видят, все още изпитвах живо удоволствие. То бе прекъснато от бегла тревога: тъкмо когато наострях слух в очакване пиесата да започне, на сцената излязоха двама много разгневени мъже — те говореха толкова високо, че всяка тяхна дума се чуваше отчетливо в тази зала с над хиляда зрители, докато в някое малко кафене си принуден да питаш келнера какви обиди си разменят двамата скарали

се посетители. Но в същия миг, учуден, че публиката ги слуша, без да протестира, потънала във всеобщо мълчание, сред което скоро заклокочи ту тук, ту там смях, разбрах, че двамата нахалници са актьори и че едноактната встъпителна пиеса бе започнала. Тя бе последвана от толкова дълъг антракт, че зрителите, върнали се по местата си, загубиха търпение и почнаха да тропат с крака. Аз се уплаших, както когато четях в съдебна дописка, че някой благороден човек, пренебрегвайки собствените си интереси, се е явил да свидетелствува в полза на невинно обвинен, все се страхувах да не би да не са достатъчно любезни с него, да не би да не му благодарят достатъчно или да не го възнаградят богато и той, оскърбен, да застане на страната на неправдата, така и сега, смесвайки гения с добродетелта, аз се страхувах да не би Берма, разгневена от грозното държане на толкова невъзпитаната публика — сред която бих желал да разпознае, напротив, с радост няколко знаменитости, на чието мнение държи, — да изрази недоволството си, като играе лошо. Затова гледах умолително нетърпеливо тропачите грубияни. Те можеха в изстъплението си да прекършат крехкото, толкова скъпоценно впечатление, заради което бях дошъл тук. Така или иначе, последните приятни за мен мигове бяха по време на първите сцени на „Федра“. Самата Федра не се появява в началото на второ действие, но въпреки това, щом завесата се вдигна и втората завеса от кадифе се плъзна встрани, удвоявайки дълбочината на сцената във всички пиеси с участието на звездата, от дъното се появи актриса, която по глас и фигура отговаряше на описанията на Берма. Сигурно бях променили разпределението на ролите и аз напразно бях изучил така грижливо ролята на жената на Тезей. Но ето че втора актриса подаде реплика на първата. Заблудил се бях, изглежда, защото втората още повече приличаше на Берма и безспорно притежаваше нейната дикция. И двете впрочем придружаваха думите си с благородни жестове, аз ги виждах ясно и долавях връзката им с текста на пиесата, докато те повдигаха красивите си пеплуми и с изкусни интонации, ту страстни, ту иронични, разкриваха смисъла на някои стихове, които бях чел недостатъчно задълбочено в къщи. Но изведнъж в пролуката между двете половини на червената завеса на светилището, като в рамка, се появи една жена и по уплахата си, много по-силна от евентуалните опасения на Берма да не би да я смутят, отваряйки прозорец, или да

накърнят звученето на думите ѝ, ако смачкат програма, или да я раздразнят, ако ръкопляснат на партньорите ѝ, а не на нея, по това, че по-абсолютно, отколкото за самата Берма от този миг, зала, публика, актьори, пиеса и собственото ми тяло се превърнаха за мен в акустична среда, ценна само доколкото бе благоприятна за извивките на този глас, разбрах, че двете актриси, на които се възхищавах от няколко минути, съвсем не приличаха на изпълнителката, която бях дошъл да чуя. Но същевременно цялото ми удоволствие бе изчезнало. Напразно налягах към Берма очи, уши, ум, за да не пропусна ни най-малкото основание да ѝ се възхищавам: не откривах нито едно. Не можех дори както при партньорките ѝ да доловя в дикцията и играта ѝ съзнателни интонации, красиви жестове. Не беше по-различно, отколкото ако четях „Федра“ или ако самата Федра в момента ми казваше нещата, които чувах, струваше ми се, че талантът на Берма не прибавяше нищо към текста. Искаше ми се, за да мога да се вдълбоча в изпълнението ѝ, за да се помъча да откроя красотата му, да спра, да прикова неподвижно пред себе си всяка интонация на актрисата, всяко изражение на лицето ѝ. Използвах най-гъвкаво мисълта си, като насочвах предварително вниманието си към някой стих, та да не загубя нито една частица от времето, отредено за всяка дума, за всеки жест и чрез напрегнатото си внимание да вникна толкова дълбоко в тях, както ако разполагах с дълги часове. Но колко кратки бяха тези мигове! Ухото ми едва долавяше някой звук и мигом го изместваше друг. В сцената, където Берма застава за миг неподвижно с простряна напред ръка, заляна от изкуствената зелена светлина пред декор, изобразяващ морето, залата гръмна от аплодисменти, но актрисата скоро се отмести и картината, която исках да анализирам, не съществуваше вече. Казах на баба, че не виждам добре и тя ми подаде бинокъла си. Само че, когато използваш изкуствено средство, за да видиш нещо, в чиято реалност вярваш, не изпитваш същото, както ако чувствуваш, че си близо. Струваше ми се, че виждах не Берма, а изображението ѝ в увеличителното стъкло. Свалих бинокъла. Но може би и намаленият от разстоянието образ, получен в окоето ми, не беше по-точен. Коя от двете Берми беше истинската? Разчитах много на обяснението ѝ с Иполит, защото, съдейки по тънкия смисъл, който партньорките ѝ час по час ми разкриваха в не толкова красивите си реплики, Берма сигурно щеше да намери още по-изненадващи интонации от онези,

които се бях опитвал да измисля, четейки трагедията в къщи. Но тя не достигна дори изпълнението на Енона или Арикия, произнесе цялата тирада с равен глас като мелопея и сля по този начин в едно съвсем противоположни по смисъл и ясно разграничени пасажии, чийто ефект не би пренебрегнала коя да е що-годе интеллигентна актриса или дори ученичка, при това тя изговори монолога толкова бързо, че едва когато стигна до последния стих, разбрах, че съзнателно бе избрала тази монотонност.

Най-сетне у мен за пръв път се отприщи възторгът. Той бе предизвикан от френетичните аплодисменти на зрителите. Заръкоплясках и аз, и то особено продължително, та от признателност Берма да надмине себе си и да ме убеди, че съм я чул в един от най-добрите ѝ дни. Любопитно е, че както узнах по-късно, в момента, когато се развихри въодушевляването на публиката, Берма действително бе имала едно от най-щастливите си сценични хрумвания. Изглежда, че някои трансцендентни явления изпускат лъчи, които тълпата долавя. Когато става например някое важно събитие, когато войската ни на границата е застрашена, разгромена или печели победа, неясните слухове от фронта, от които образованият човек не може да заключи нищо определено, предизвикват сред простолюдието непонятно за него вълнение и когато специалисти го уведомят за истинското положение, той си дава сметка, че народът е доловил „аурата“, обкръжаваща важните събития и видима на стотици километри. Научаваме за победата било със закъснение, когато е свършен факт, било в същия миг от радостта в очите на портиера. Откриваме някоя гениална находка в играта на Берма било цяла седмица след спектакъла ѝ, от критиката, или тутакси от аплодисментите на партера. Но тъй като тази непосредствена правилна реакция на тълпата е примесена със стотици други погрешни, нейните аплодисменти в повечето случаи са неуместни, а често възникват дори машинално поради предишните, както при буря морето, веднъж развълнувано, продължава да се надига, макар че вятърът е стихнал. Така или иначе, колкото по-силно ръкоплясках, бях все по-доволен от играта на Берма. До мен една жена от народа казваше:

— Тая поне не се жали, блъска си до болка гърдите, мята се насам-натам, вижте я само, това се казва игра!

И щастлив, че съм разбрал в какво се изразява съвършенството на Берма, макар да подозирах, че тази забележка не беше по-меродавна от възхищението на оня селянин пред съвършенството на Джокондата или на „Персей“ от Бенвенуто: „Добре изпипано, не ще и дума! Цялото в злато, и то истинско! Чудо работа!“, аз се опивах от недоброкачественото вино на народния възторг. И все пак, когато завесата се спусна, изпитах разочарование, че така жадуваната наслада не беше по-голяма, но същевременно и копнеж да я удължа и никога да не напусна, излизайки от залата, театралния живот, станал в продължение на няколко часа мой, и прибирайки се направо в къщи, щях да имам чувството, че ме пращат насила в изгнание, ако не се надявах да науча много неща за Берма от нейния поклонник, издействувал ми разрешението да отида на „Федра“, господин дьо Норпоа.

Преди вечерята баща ми ме повика в кабинета си и ме представи на маркиза. Когато влязох, посланикът стана, подаде ми ръка, като се наклони към мен въпреки високия си ръст, и ме загледа внимателно със сините си очи. Тъй като чужденците, с които се бе запознавал като представител на Франция, бяха почти винаги — дори и прочутите певци — забележителни личности и той знаеше, че би могъл да каже по-късно, когато някой произнесе името им в Париж или Петербург, че си спомня отлично вечерта, прекарана с тях в Милано или София, той бе свикнал да им показва с любезното си държане колко му е приятно да се запознае с тях. Независимо от това, убеден, че животът в различните столици ни предлага чрез срещите с интересни личности и чрез местните обичаи по-задълбочени познания, отколкото можем да почерпим от книгите върху историята, географията и нравите на отделните народи, за интелектуалното движение в Европа, той насочваше острата си наблюдателност към всеки новодошъл, за да знае после с какъв човек ще има работа. Правителството отдавна не му бе поверявало дипломатически пост в чужбина, но представеха ли му някого, очите му, сякаш непредубедени, че в момента е посланик на разположение, предприемаха плодотворното си наблюдение, докато самият той с цялото си държане се мъчеше да покаже, че името на чужденеца не му е непознато. Затова, докато ми говореше сърдечно с многозначителното изражение на човек, съзнаващ големия си жизнен опит, той продължаваше да ме гледа с проникателно любопитство, за

да добие ясна представа за мен, сякаш бях екзотичен обичай, поучителен паметник или звезда в турне. И по този начин проявяваше към мен царствената благосклонност на мъдрия Ментор и усърдната любознателност на младия Анахарсис.

Не спомена нищо за „Ревю де дьо Монд“, но ме поразпита как живея, с какво се занимавам, какво ме влече и за пръв път някой заговори за влеченията ми така, сякаш е разумно да ги следвам, защото дотогава си мислех, че съм длъжен да ги потискам. Тъй като имах склонност към литература, той не се опита да ме отклони, напротив, заговори с уважение за нея като за чаровна и заслужаваща почит особа, за чийто избран кръг в Рим или Дрезден е запазил прекрасен спомен, само че за съжаление поради житейските си задължения я вижда много рядко. Усмиввайки се едва ли не закачливо, той сякаш ме облажаваше за приятните мигове, които, по-щастлив от него и главно по-свободен, щях да прекарам с нея. Но поради самите думи, с които си служеше, литературата ми се видя съвсем различна от представата, която си бях изградил в Комбре. И разбрах, че съм бил двойно прав, като се бях отказал от нея. Досега бях убеден само, че нямам писателска дарба. Сега господин дьо Норпоа ми отне всяко желание да пиша. Опитах се да му обясня за какво мечтая. Разтреперан от вълнение, изпълнен с угризения да не би да не успея да изразя най-правилно онова, което бях почувствувал, без нито веднъж досега да се опитам да го формулирам, аз се изказах доста заплетено. Било поради професионална привичка, било защото всеки влиятелен човек, от когото искате съвет, е напълно спокоен, тъй като съзнава, че държи нишките на разговора и оставя събеседника си да се вълнува, да се напруга и да се бъхти колкото си ще, било за да подчертае характерната си глава (според него гръцка въпреки големите бакенбарди), лицето на господин дьо Норпоа оставаше така абсолютно неподвижно, докато му излагат нещо, както ако говорите в глиптотеката на някой глух античен бюст. Внезапно чувахте смаян отчетливия глас на посланика, напомнящ чукчето при публичен търг или предсказание на делфийския оракул, защото с нищо в изражението си не бе издал какво впечатление сте му направили и как ще се изкаже за вас.

— Точно така — заяви той неочаквано, сякаш въпросът бе решен, след като ме остави да пелтеча пред неподвижните очи, които

не се отместваха от мен, — и синът на един мой приятел, *mutatis mutandis*, е като вас (и той заговори за нашите общи предразположения със същия успокоителен тон, както ако ставаше дума не за склонност към литература, а за ревматизъм и искаше да ме увери, че от него не се умира). — Той дори предпочете да напусне Ке д'Орсе, макар че неговият баща му бе проправил пътя, и без да хае за общественото мнение, започна да пише. Няма основание, явно, да се оплаква. Преди две години публикува — естествено той е много по-възрастен от вас — едно произведение върху чувството за безкрайното у жителите по западното крайбрежие на езерото Виктория-Нианца, а тази година — една по-малка брошура, но написана много живо и на места хапливо, за автоматичната пушка в българската армия, в което е направо несравним. Създаде си вече име, не е човек, който ще спре посред път, и зная, че макар още да не става дума за кандидатурата му, произнесоха два-три пъти, и то много благосклонно, името му в Академията за морални науки. Без да твърдя, че е достигнал върха, той си извоюва с големи усилия доста хубаво положение и успехът, който невинаги спохожда само истериците, обърканите глави и алармаджиите, любители на интриги, увенча и неговата борба.

Виждащ ме вече академик след някоя и друга година, баща ми сияеше от задоволство; господин дьо Норпоа го доведе до връхната му точка, когато след кратко колебание — колкото да прецени последиците от благоволението си — ми каза, като ми подаде визитната си картичка:

— Защо не отидете при него от мое име? Той ще може да ви даде някои ценни съвети — и с тези думи така мъчително ме развълнува, сякаш ми бе казал, че на следния ден трябва да отплавам като юнга на борда на някой кораб.

Леля Леони ми бе завещала не само какви ли не вещи и мебели, които се чудехме къде да денем, но и почти всичките си налични пари, като посмъртно доказа голямата си обич към мен, която не подозирах, докато тя бе жива. Принуден да се разпорежда с тази сума до пълнолетието ми, баща ми се допита до господин дьо Норпоа как по-добре да я вложи. Маркизът го посъветва да купи някои ценни книжа с малка лихва, но затова пък по-сигурни според него, например консолидирани английски и четирипроцентови руски акции.

— По-надеждни от тях, здраве! — заяви маркизът. — Доходът не е голям, но затова пък капиталът няма да бъде накърнен.

Баща ми го осведоми с няколко думи какви други акции е купил. Господин дьо Норпоа се усмихна недоловимо в знак на поздравление. Като всеки капиталист той смяташе богатството за нещо завидно, но му се струваше по-изтънчено да изкаже с бегло съучастническо кимване поздравленията си. От друга страна, тъй като самият той притежаваше колосално богатство, смяташе, че добрият вкус изисква да намери, макар привидно, доста значителни чуждите дребни доходи, като с радост и задоволство си мисли за собствените си, далеч по-големи. Но затова пък той не се поколеба да поздрави баща ми за „избора“ на ценните му книжа, за проявения „верен усет“, много „тънък и изискан“, сякаш за него съотношенията между борсовите акции, а и самите акции притежаваха художествени достойнства. Когато баща ми му спомена за една от тях, доста нова и още неизвестна, господин дьо Норпоа, подобно на хората, чели вече книгата, която вие си въобразявате, че единствен познавате, му каза:

— Но, да, забавно ми беше известно време да следя котирането ѝ, беше интересно — и се усмихна като абонат на някое списание, спомнящ си, че е чел последния роман, печатан в подлистник в него. — На ваше място бих участвувал, когато обявят поредната подписка. Изгодна е, защото ви предлагат облигации на примамлива цена.

Баща ми не си спомняше точното наименование на някои стари ценни книжа, които лесно могат да се сбъркат с други. Затова измъкна чекмеджето на писалището си и ги показа на посланика. Външният им вид ме очарова. Украсени с остри върхове на катедрали и алегорични фигури, те извикваха у мен спомена за „старите издания на романтиците“, които бях прелиствал преди години. Всички неща, датиращи от едно и също време, си приличат: едни и същи художници илюстрират стихосбирки и изпълняват поръчки на акционерните дружества. И едва ли нещо напомня така живо някои издания на „Парижката Света Богородица“ и на творбите на Жерар дьо Нервал, закачени на витрината на бакалницата в Комбре, както поименните акции на Водоснабдителната компания в правоъгълната рамка с цветчета, поддържана от речните божества.

Баща ми изпитваше презрение към моята умствена нагласа, доста смекчено от обичта му към мен, затова в крайна сметка се

отнасяше със сляпо снизхождение към всички мои занимания и без капка колебание ме накара да донеса кратката поема в проза, която бях съчинил още в Комбре след една разходка. Бях я написал с въодушевление и ми се струваше, че то ще се предаде на всеки читател, ала господин дьо Норпоа като че ли не му се поддаде, защото ми върна поемата, без да каже нито дума.

Майка ми, изпълнена със страхопочитание към всичко, което правеше баща ми, влезе плахо, за да попита дали може да сложат масата. Боеше се да не би да прекъсне разговора, в който не би могла да участва. И наистина баща ми час по час заговаряше маркиза за някоя важна мярка, която са решили да отстоят на следващото заседание на комисията и гласът му звучеше по-особено, както разговарят помежду си в чужда среда двама колеги — подобни на двама колежани, — свързани поради служебните си обязанности с общи спомени, недостъпни за околните, на които те сякаш се извиняват, че водят пред тях този професионален разговор.

Съвършената свобода на лицевите мускули, постигната от господин дьо Норпоа, му даваше възможност да слуша, сякаш не чува. Накрая баща ми почваше да се чувствава неловко:

— Смятах да поискам мнението на комисията... — казваше той на господин дьо Норпоа след дълги предисловия.

Едва тогава лицето на аристократа-виртуоз, досега безжизнено като на музикант, очакващ да изсвири своята партия, трепваше и той изричаше в същото темпо, но с по-рязък тон, като че ли просто завършваше започнатата от баща ми фраза, само че с друг тембър:

— ... която вие сигурно ще свикате в най-близко време, особено защото ги познавате лично и лесно можете да ги съберете.

Завършекът на фразата не съдържаеше нищо необикновено. Но застиналото дотогава лице на маркиза й придаваше кристалната яснота и едва ли не коварната неочакваност на пианото в някой концерт на Моцарт, което, отначало безмълвно, се обажда в подходящия момент в отговор на виолончелото.

— Е, какво, доволен ли си от представлението? — попита ме баща ми, когато седнахме на масата, за да ми даде възможност да се проявя, мислейки, че моята възторженост ще се хареса на господин дьо Норпоа. — Той току-що чу Берма, спомняте ли си, че говорихме за това — и се обърна към дипломата със същия делови и тайнствен тон,

съдържащ намек за нещо минало, сякаш говореше за заседание на комисията им.

— Сигурно сте очарован, особено ако я чувате за първи път. Баща ви се тревожеше да не би това нарушение на режима да се отрази на здравето ви — изглежда, че сте доста нежен, доста крехък. Но аз го успокоих. Театрите днес не са онова, което бяха макар само преди двадесет години. Седите в удобни кресла, залата е проветрена, макар да сме още много далеч от Германия и Англия — там много са ни изпреварили в това, както и в много други неща. Не съм виждал Берма във „Федра“, но чух, че играела чудесно. Поразен сте от нея, естествено.

Хиляди пъти по-умен от мен, господин дьо Норпоа сигурно знаеше в какво се състои съвършенството на Берма, което аз не съумях да доловя в играта ѝ и щеше да ми го обясни. В отговор на въпроса му щях да го помоля да ми разкрие истината и да разбере защо така силно желяех да видя актрисата. Разполагах само с един миг — трябваше да го използвам и да насоча въпросите си към най-същественото, — но кое бе то? Съсредоточих изцяло вниманието си върху толкова неясните си впечатления и без ни най-малко да се стремя да блесна пред господин дьо Норпоа, а само да узная от него така възделената истина, без да се опитвам да заместя убягващите ми думи със заучени клишета, аз запелтечих и накрая, за да го предизвикам да ми каже какво именно е възхитително у Берма, признах, че съм останал разочарован.

— И таз добра! — възкликна баща ми недоволно, опасявайки се да не би признанието ми, че не съм разбрал играта на Берма, да направи лошо впечатление на господин дьо Норпоа. — Как можеш да твърдиш, че не ти е било приятно, когато баба ти ни разказа, че не си изпуснал нито една дума на Берма, че очите ти направо щели да изскочат и никой друг в залата не я гледал така?

— Е, разбира се, аз слушах много внимателно, за да разбира кое точно у нея е необикновено. Естествено, тя е много добра.

— Щом е много добра, какво още ти трябва?

— Нещо, което безспорно допринася за успеха на Берма — обърна се вежливо към мама господин дьо Норпоа, за да включи и нея в разговора и да изпълни добросъвестно задължението си да бъде любезен с домакинята, — е съвършеният ѝ усет при избора на ролите и

именно той ѝ осигурява винаги истински и безспорен успех. Тя рядко играе в посредствени пиеси. Вижте например — заловила се е с ролята на Федра. Впрочем тя проявява същия усет и в тоалетите, и в играта си. Макар често да е правила блестящи турнета в Англия и Америка, никак не се е повлияла от вулгарността, да не кажа, на Джон Бул — това би било несправедливо най-малкото за Англия от Викторианската епоха, — но на чичо Сам. Никога крещящи цветове или пресилени крясъци. А и прекрасният ѝ глас ѝ служи толкова добре и тя така изкусно го владее — като певица, бих бил изкушен да кажа.

Откакто представлението бе свършило, моят интерес към играта на Берма, нескован и неограничаван вече от действителността, постоянно нарастваше, но чувствавах нужда да си го обясня. При това, докато Берма бе на сцената, той се насочваше с еднаква сила (без да отдели или да обособи нещо) към всичко, което тя предлагаше на зрението и слуха ми, неразделимо като самия живот. Затова, щастлива, че открива един разумен повод за възхищение в похвалите за безизкусността на актрисата, за тънкия ѝ вкус, моята любознателност попиваше в себе си тези похвали, подчиняваше ги на себе си, както някой пиян човек разпростира властта на оптимизма си над действията на съседа си и те го довеждат до умиление. „Вярно — казвах си аз, — какъв великолепен глас, каква съдържаност, какви прости тоалети, колко умно постъпих, като избрах точно «Федра»! Не, не съм разочарован, разбира се!“

Появи се студеното говеждо с моркови, положено от кухненския ни Микеланджело върху огромни кристали от желе, наподобяващи блокове от прозрачен кварц.

— Имате първокласен готвач, госпожо — каза господин дьо Норпоа. — А това е много важно. В чужбина ми се е налагало да поддържам изискано домакинство и зная колко трудно се намира съвършен майстор за кухнята. Поканили сте ни на приказна вечеря наистина.

Действително Франсоаз, свръхвъзбудена от амбицията да приготви най-сетне в чест на видния гост сложно и трудно меню, достойно за дарованията ѝ, се беше потрудила много повече, отколкото само за нас и си бе възвърнала неподражаемостта от дните в Комбре.

— Ето нещо, което не могат да ви поднесат в ресторант, имам предвид най-добрите — задушено говеждо с желе, което да не дъха на лепило, и месо, пропито от миризмата на морковите, прекрасно! Може ли да си взема още малко — добави той, като посочи блюдото. — Любопитно би ми било да изпробвам майсторството на вашия Вател в съвсем друг вид постижение, как би се справил например с „Бьоф Строганов“.

За да има своя дял в приятната вечеря, господин дьо Норпоа ни поднесе различни анекдоти, с които често угощаваше колегите си, и ни цитира ту смешната фраза на един политик, чиято слабост били дългите изречения, изпъстрени с несвързани метафори, ту лаконичното изказване на някой дипломат, известен с атицизма си. Но всъщност критерият, според който маркизът противопоставяше двете фрази, се отличаваше рязко от собствения ми мерник за художествените произведения. Много отсенки ми се изплъзваха. Не виждах особена разлика между думите, които той цитираше, заливайки се в смях, и онези, от които се възхищаваше. Той спадаше към хората, които биха казали за любимите ми книги: „Разбирате ли ги? Аз лично признавам, че не ги разбирам, не съм посветен.“ Аз бих могъл да му върна същото — че не разграничавам остроумието от глупостта, красноречието от надутостта, които той откриваше в някоя реплика или реч, а и липсата на какъвто и да е убедителен довод, поради който едното е добро, а другото лошо, правеше за мен подобен вид литература по-тайнствена и по-непонятна от всяка друга. Разбрах само едно: че в политиката да повтаряш банални мисли, не е белег за посредственост, а за превъзходство. Когато господин дьо Норпоа си служеше с изтъркани вестникарски изрази, произнасяйки ги натъртено, те явно придобиваха значение само защото ги произнасяше той, и то толкова голямо, че изискваха тълкуване.

Майка ми много разчиташе на салатата от ананас и трюфели. Само че, след като спря на нея проницателния си поглед на наблюдател, той я изяде, скрит зад дипломатическата си сдържаност, и не сподели с нас мнението си за нея. Майка ми настоя да си вземе повторно и той си взе, но вместо очаквания комплимент каза само:

— Подчинявам се, госпожо, защото виждам, че това е истински указ от ваша страна.

— Четохме във вестниците, че сте беседвали продължително с крал Теодосий — му каза баща ми.

— Вярно е, кралят е рядък физиономист, като ме видя в партера, той благоволи да си припомни, че бях имал честта да разговарям с него няколко дни наред в Баварския двор, когато той не мислеше още за източния си трон (нали знаете, че му го предложиха на един европейски конгрес и той доста се колеба дори преди да даде съгласието си, защото според него този трон не бе достоен за потеклото му, най-благородно в цяла Европа от хералдическа гледна точка). Той прати при мен адютанта си и аз естествено побързах да се отзова на желанието на краля.

— Доволен ли сте от резултатите от посещението му?

— Извънредно много! Имаше известни опасения как един толкова млад монарх ще се справи с трудното положение особено при толкова щекотливи обстоятелства. Лично аз вярвах твърдо в политическия усет на суверена. Но признавам, че той надмина очакванията ми. По сведение на най-достоверни източници неговият тост в Елисейския дворец, съчинен от него от първия до последния ред, напълно заслужено предизвикал всеобщ интерес. Направо майсторски ход — малко дързък, но политическата обстановка напълно оправдаваше подобна дързост. Дипломатическите традиции имат нещо хубаво, безспорно, но в този случай именно заради тях неговата и нашата страна живееха толкова затворено, че просто се задушаваша. И ето един начин да се прочисти атмосферата, не особено препоръчителен начин очевидно, но крал Теодосий можеше да си го позволи: да се счупят стъклата на прозорците. И той ги счупи с такова хубаво настроение, че очарова всички, и с такива точни думи, че веднага пролича расата на просветените владетели, към които спада по майчина линия. Много удачно беше, че заговори за „духовно сродство“ между неговата страна и Франция, израз, чужд на речника на министерските канцеларии. Както виждате, литературата е полезна и в дипломатията, дори когато стоиш на трона — добави маркизът, обръщайки се към мен. — Това, разбира се, беше общоизвестен факт и отношенията между двете държави бяха в момента чудесни, но трябваше да се заяви на всеослушание. Очакваше се само словесната форма и тя бе избрана изключително сполучливо, сам видяхте ефекта. Що се отнася до мен, аз я приветствувах от все сърце.

— Приятелят ви господин дьо Вогубер трябва да е доволен, той от години подготвяше това сближение.

— Особено защото негово величество, верен на навиците си, държеше да го изненада. Това бе изненада впрочем за всички ни и най-напред за министъра на външните работи, комуто не била съвсем по вкуса, както ми казаха. Когато някой го заговорил по този въпрос, той отвърнал доста рязко и доста високо, та околните да го чуят: „Нито съм питан, нито съм предупреден“, като с тези думи недвусмислено отхвърлил всяка отговорност за случилото се. Трябва да признаем, че това събитие вдигна много шум и не бих гарантирал — добави маркизът с лукава усмивка, — че някои мои колеги, за които е върховен закон избягването на всяко усилие, са били смутени в бездействието си. Колкото до Вогубер, известно ви е, че той бе много нападан за политиката му на сближаване с Франция и сигурно много е страдал, защото е прекалено чувствителен и извънредно сърдечен. Напълно основателно мога да твърдя това, защото, макар да е по-млад, и то не малко, от мен, продължително съм общувал с него, отдавна сме приятели и го познавам добре. Пък и кой не го познава? Кристална душа — това е единственият му недостатък — сърцето на дипломата не бива да бъде толкова прозрачно. Но въпреки това говори се, че ще го изпратят в Рим: голямо повишение за него, но и голямо бreme. Между нас казано, мисля, че Вогубер, колкото и да е лишен от амбиция, ще бъде много доволен и съвсем не иска да го отmine тази горчива чаша. Той може би ще направи чудесно впечатление там. Кандидат е за Консултата и лично аз го виждам много добре на фона на двореца Фарнезе и галерията Карачи, той е толкова артистичен. Според мен поне той не би могъл да събуди ненавист. Само че около крал Теодосий има цяла камарила, в различна степен подчинена на Вилхелмщрасе и изпълняваща покорно внушенията ѝ, и тя именно се опита да му пресече пътя. Вогубер трябваше да се пребори не само с кулоарните интриги, но и с оскърбленията на продажните драскачи, които после първи, подобно на всички платени журналисти, поискаха „аман“, но междувременно най-недобросъвестно поддържаха нелепите обвинения на разни тъмни личности срещу нашия представител. В продължение на цял месец враговете на Вогубер играха около него танца на скалпа — господин дьо Норпоа натърти последната дума. — Но умният човек знае какво прави. Той отмина с презрение

оскърбленията — добави още по-енергично маркизът и очите му блеснаха така страшно, че залъкът ни заседна на гърлото. — Както казва една чудесна арабска поговорка: „Кучетата лаят, керванът си върви“.

Като я изстреля, господин дьо Норпоа замълча за миг и ни изгледа, за да види впечатлението от нея. То бе главозамайващо: поговорката ни бе позната. Беше заместила в устата на важните особи една друга: „Който сее вятър, ще пожъне буря“, която се нуждаеше от отдих, тъй като не беше така неуморима и жизнестойчива като „да работиш даром“. Речникът на тези хора беше като редуващите се сеитби и обикновено се сменяше всеки три години. Естествено подобни цитати, с които господин дьо Норпоа майсторски изпъстряше статиите си в „Ревю“, съвсем не му бяха необходими, за да изглежда солиден и добре осведомен политик. И без тяхната украса достатъчно беше господин дьо Норпоа да пише в подходящия момент — а той не го пропускаше — „Кабинетът на Сент Джеймс един измежду първите усети опасността“ или „На Певческия мост цареше голямо вълнение и с тревожен поглед следяха себичната, но ловка политика на двуглавата монархия“, или „Монтечиторио даде сигнал за тревога“, или най-сетне „Вечната двойна игра, присъща открай време на Балплац“. Само по тези изрази всеки непосветен читател тутакси би разпознал и би поздравил опитния дипломат. Но маркизът минаваше за нещо повече и оставяше впечатление на висококултурен човек с умелото използване на цитати, чийто съвършен образец по онова време беше например: „Оправете политиката, а аз ще оправя финансите, както обичаше да казва барон Луи.“ (Тогава не бяха внесли още от Изтока: „Победата е на онзи от двамата противници, който изтрае четвърт час повече от другия, както казват японците.“) Тази репутация на много образован човек, съчетана с безспорната му дарба на интригант, скрита под маската на безразличие, бе осигурила влизането на господин дьо Норпоа в Академията за морални науки. Някои сметнаха даже, че мястото му е във Френската академия в деня, когато в желанието си да покаже, че можем да стигнем до разбирателство с Англия, като укрепим съюза с Русия, той не се поколеба да заяви в печата: „Нека Ке д'Орсе знае добре, нека занапред се впише във всички учебници по география, допуснали подобен пропуск, нека бъде скъсан безжалостно всеки кандидат за бакалавърска степен, който не каже: «Всички

пътища водят за Рим, но пътят от Париж за Лондон минава през Петербург.»“

— Накратко — продължи господин дьо Норпоа, като се обърна към баща ми, — Вогубер постигна огромен успех, който дори надхвърля надеждите му. Той очакваше наистина любезен тост (и това вече щеше да бъде не малко след сгъстилите се през последните години облаци), но нищо повече. Някои от присъстващите ме увериха, че при четене на текста човек не може да си представи какво впечатление е направил тостът, произнесен със съответна интонация и паузи от краля, майстор в словесното изкуство, който подчертавал мимоходом вложените намерения и тънки намеци. По този повод ми разказаха една много забавна подробност, която още веднъж разкрива юношеското очарование на крал Теодосий, с което той печели много сърца. Точно при думите „духовно сродство“, най-сполучливият нов термин в речта, който дълго ще бъде предмет на коментари в министерствата, негово величество, предчувствайки колко ще се зарадва нашият посланик, за когото тези думи ще бъдат справедливо увенчаване на усилията му, ако не и на мечтите му, един вид маршалски жезъл, той се извърнал към Вогубер и като спрял на него пленителния си поглед, характерен за Етингенската династия, наблегнал на така подходящо намереното определение — „сродство“, истинска находка, и го произнесъл с такъв тон, та на всички да стане ясно, че го е употребил напълно съзнателно и целенасочено. Изглежда, че Вогубер едва овладял вълнението си и аз го разбирам. Едно лице, заслужаващо пълно доверие, сподели с мен, че след вечерята, в тесен кръг, негово величество се приближил до Вогубер и му казал полугласно: „Доволен ли сте от ученика си, драги маркизе?“ Едно е сигурно — заключи господин дьо Норпоа, — подобен тост допринесе повече за засилването на сродството между двете страни, отколкото двадесет години преговори. Обикновени думи наистина, но вижте колко уместни се оказаха, как целият европейски печат ги повтаря, какъв жив интерес предизвикаха и колко поновому прозвучаха. Между другото те напълно съответствуват на стила на този владетел. Не бих казал, естествено, че той намира всеки ден такива чисти диаманти. Но рядко се случва в предварително подготвена реч или особено в непринуден разговор той да не сложи своя отпечатък (щях да кажа своя подпис!) с някоя находчива забележка. Не мога да бъда упрекнат в

пристрастие, защото съм враг на оригиналните нововъведения. В деветнадесет от двадесет случая те са опасни.

— Така е, затова смятам, че последната телеграма на германския император едва ли е била по вкуса ви — забеляза баща ми.

Господин дьо Норпоа вдигна очи към небето, сякаш искаше да каже: „Ах този император!“

— Преди всичко това е проява на неблагодарност. Това е повече от престъпление, груба грешка и глупост, която бих окачествил като колосална. Впрочем, ако не се намери кой да го спре, човекът, изгонил Бисмарк, е способен да отрече постепенно цялата политика на Бисмарк, а това би било скок в неизвестността.

— Моят мъж ми каза, господине, че някое от следващите лета ще го заведете в Испания. Много ще се радвам за него.

— Да, да, страшно съм изкушен от този проект, много бих искал да направя това пътешествие с вас, скъпи мой. А вие, госпожо, решили ли сте вече къде да прекарате ваканцията?

— Може би ще отида със сина си в Балбек.

— Ах, Балбек е прекрасно място, минах оттам преди няколко години. Почват да строят доста кокетни вили: мисля, че ще ви хареса. Но мога ли да ви попитам, защо сте избрали точно Балбек?

— Синът ми много иска да види някои църкви в този край и главно църквата в Балбек. Страхувах се да не би уморителното пътуване и главно условията там да се отразят зле на здравето му, но, узнах, че наскоро са построили превъзходен хотел и ще имаме удобствата, необходими за състоянието му.

— Дано не забравя да кажа за този хотел на една дама, която непременно ще се възползва.

— Църквата в Балбек е прекрасна, нали, господине? — попитах аз, като потиснах огорчението си, че една от примамките на Балбек били кокетните вили.

— Да, не е лоша, но не може да издържи сравнението с истински изваяните скъпоценности, каквито са Реймската и Шартърската катедрали или бисерът сред всички, по мой вкус, парижката „Сент Шапел“.

— Но нали църквата на Балбек е отчасти романска?

— Да, тя е в романски стил, а сам по себе си той е извънредно студен и с нищо не предсказва изяществото и въображението на

готическите архитекти, които превръщат камъка в дантела. Църквата в Балбек заслужава да се види, ако отидете в този край, интересна е. Когато в някой дъждовен ден се чудите какво да правите, влезте вътре, ще видите гробницата на Турвил.

— Бяхте ли вчера на банкета във Външното министерство? — попита баща ми маркиза. — Аз не можах да отида.

— Не, не бях — отвърна усмихнат господин дьо Норпоа. — Признавам, че го пожертвувах заради съвсем различно развлечение. Вечерях у една жена, за която може би сте чували прелестната госпожа Сван.

Майка ми едва-що не трепна, но се овладя. По-бързо реагираща от баща ми, тя предварително се безпокоеше за неща, на които той още не бе откликнал. Предусещаше неприятностите, които му се случваха както някои лоши новини за Франция се узнават по-рано в чужбина, отколкото у нас. Но тъй като ѝ бе любопитно що за хора ходят у Суанови, тя попита господин дьо Норпоа кого е срещнал там.

— Ей богу... според мен в този дом ходят предимно... мъже. Няколко от тях бяха женени, но точно тази вечер жените им били неразположени и не бяха дошли — отвърна маркизът с прибулено от лукавство добродушие, като изгледа всички ни с благо и дискретно изражение, което привидно смекчаваше, а всъщност ловко подчертаваше иронията му. — Ако искам да бъда справедлив, трябва да кажа, че там ходят и жени, само че... спадащи по-скоро — как да се изразя — към републиканските среди, отколкото към обществото, на което принадлежи Сван (маркизът изговаряше това фамилно име с „в“). Знае ли човек? Може би някой ден у тях ще се оформи политически или литературен салон. Впрочем те изглеждат доволни и от сегашното си положение. Струва ми се дори, че Сван едва ли не се перчи с новите си познанства. Изреждаше у кого били канени той и жена му идущата седмица, макар че няма никакво основание да се гордее с близостта си с подобни хора, при това с такава явна липса на сдържаност, добър вкус и даже такт, че направо е смайващо за един толкова изтънчен човек. Все повтаряше: „Нямаме нито една свободна вечер!“, сякаш това е кой знае каква чест, като истински парвеню, а той все пак съвсем не е парвеню. Защото Сван имаше много приятели и даже приятелки и без да преувеличавам или да проявявам нескромност, мога да кажа, че ако не всички или повечето, то поне

една, но затова пък много високопоставена, не би се показала може би съвсем неотстъпчива и би установила връзка с госпожа Сван и не една овца на Панюрж би я последвала. Но като че ли Сван не е направил ни една крачка в това направление. Как! И пудинг „Неселроде“! След такова лукулово угощение ще трябва да проведе лечение в Карлсбад, за да дойда на себе си. Сван може би е почувствувал, че трябва да преодолее доста големи пречки. Неговият брак бе посрещнат с неодобрение, не ще и дума. Говореше се, че жена му била богата, но това е явна лъжа. Както и да е, цялата тази история направи неприятно впечатление. Освен това Сван има извънредно богата леля с отлично обществено положение, жена на финансов магнат. Тя не само отказа да приеме госпожа Сван, но поведе истинска кампания сред приятелките и познатите си, за да последват примера ѝ. Това не значи, че някой представител на висшето общество в Париж се е държал непочтително с госпожа Сван... Не, разбира се, не (пък и съпругът ѝ не би преглътнал оскърблението). Едно нещо е любопитно във всеки случай: защо Сван, който има толкова много познати, и то от най-избраните среди, ухажва известен кръг хора, който, най-меко казано, е доста нееднороден? Аз познавам Сван отдавна и признавам, че ми е необяснимо и много забавно, когато този добре възпитан мъж, толкова търсен в най-изтънчените салони, благодари излиятелно на началник-канцеларията на министъра на пощите, загдето им е дошъл на гости, и го пита дали госпожа Сван би могла да посети жена му. Все пак сигурно не се чувствува на мястото си, това очевидно не е неговата среда. Ала въпреки това нямам впечатлението, че Сван е нещастен. Вярно е, че преди да се оженият, жена му прибягваше до най-грозен шантаж: всеки път, когато Сван ѝ откажеше нещо, тя пък му отказваше да види дъщеря си. Бедният Сван, колкото прозорлив, толкова и наивен, винаги си въобразяваше, че отдалечаването на дъщеря му е просто съвпадение и затваряше очи за действителността. При това тя му устройваше постоянно скандали и всички смятаха, че в деня, когато постигне целта си и го накара да се ожени за нея, няма да има вече никакви задръжки и животът им ще бъде ад. А ето че стана точно обратното. Мнозина се надсмиват на начина, по който Сван говори за жена си, пускат даже шеги по този повод. Разбира се, не очаквах, че Сван, даващ си повече или по-малко сметка, че е... (нали помните думата, употребена от Молиер?) ще тръгне да тръби за това *utbi et*

orbi^[2], ала все пак, когато казва, че жена му е прекрасна съпруга, всички намират, че прекалява. А всъщност това не е толкова далеч от истината: прекрасна по свой маниер, който не всички мъже биха предпочели. Между нас казано, не ми се вярва Сван, който я познава толкова отдавна и съвсем не е глупав, да не е наясно по въпроса, но, тъй или иначе, тя изглежда привързана към него. Не казвам, че не е лекомислена, но и Сван не пада по-долу, ако се вярва на злите езици — можете да си представите как работят за тяхна сметка! Тя му е признателна за това, което той направи за нея, и противно на всеобщите опасения е станала кротка като ангел.

Тази промяна не беше толкова необикновена, колкото се струваше на господин дьо Норпоа. Одет не вярваше, че накрая Суан ще се ожени за нея. Всеки път, когато умишлено споменаваше пред него, че някой добре поставен мъж се е оженил за любовницата си, той запазваше ледено мълчание или в най-добрия случай, ако го запиташе направо: „Нима не намираш, че е постъпил правилно, че е постъпил прекрасно с жената, пожертвувала му своята младост?“, той отговаряше сухо: „Не казвам, че е лошо, всеки постъпва посвоему.“ Тя не беше дори далеч от мисълта, че той изобщо ще я изостави — както сам казваше в изблик на гняв, — защото неотдавна една скулпторка ѝ бе казала: „От мъжете може да се очаква всичко, те са такива мерзавци!“ и поразена от проникателността на тази песимистична максима, Одет си я бе присвоила и я повтаряше при повод и без повод с обезсърчено изражение, сякаш си мислеше: „Че какво? Няма нищо невъзможно, такъв ми е късметът.“ Като последица от това настроение загуби всякаква сила оптимистичната сентенция, която бе ръководила дотогава Одет в живота ѝ: „Можеш да направиш какво ли не на мъжете, които са влюбени в теб, те са такива идиоти!“, която тя придружаваше със закачливо намигане, съответстващо обикновено на следната забележка: „Не се страхувайте, няма да счупи нищо.“

Междувременно Одет си мислеше с огорчение как ли тълкува поведението на Суан някоя нейна приятелка, омъжена за любовника си, с когото бе живяла не толкова дълго, колкото Одет със Суан, и без да има дете, а сега се ползваше с уважение и бе канена на баловете в Елисейския дворец. Някой по-проницателен психолог от господин дьо Норпоа би открил, че именно чувството на унижение и срам бе озлобило Одет, че заядливият характер не ѝ е присъщ по рождение, не

е неизлечима болест и лесно би предрекъл това, което се бе случило впоследствие — че новият ѝ начин на живот като омъжена ще прекрати магически бързо мъчителните ежедневни и все пак чужди на темперамента ѝ избухвания. Тази женитба учуди всички, а всъщност именно това е учудващото. Навярно доста малко хора разбират чисто субективния характер на явлението любов и своеобразното създаване на допълнителна личност, различна от онази, която носи същото име в обществото, и съставена почти изцяло от елементи, извлечени от самите нас. Затова доста малко хора намират естествени огромните размери, които взема в крайна сметка в нашите очи някое същество, което не същото като онова, което те виждат. И все пак изглежда, че в случая с Одет можеше да се предположи, че ако не е оценила напълно ума на Суан, то поне ѝ са известни не само заглавията на трудовете му, но познава най-подробно и съдържанието им, така че името Вермеер ѝ е толкова познато, колкото името на шивача ѝ. Тя познаваше също основно онези черти от характера на Суан, които страничните хора не знаят или осмиват, а само любовницата или сестрата имат вярна представа за тях и ги обичат. И ние толкова много държим на тях, дори и на ония, които най-много бихме желали да променим, именно защото някоя жена накрая свиква благосклонно и се шегува приятелски с тях, като нас и родителите ни: затова старите връзки придобиват нежността и силата на семейните чувства. Отношенията ни с някой друг човек стават един вид свещени, когато той почне да съди за недъзите ни от собствената ни гледна точка. Своеобразните черти бяха присъщи и на ума на Суан, както на характера му, но тъй като все пак се кореняха в характера му, те бяха по-леснодостъпни за Одет. Тя съжаляваше, че тези негови черти не личаха у Суан-писателя, в напечатаните му студии толкова, колкото в писмата му или при разговор с него, където той ги пилееше щедро. Съветваше го да им отдели повече място в произведенията си. Така ѝ се щеше, защото обичаше в него именно тези черти и тъй като ги предпочиташе, защото бяха чисто негови, тя може би с право желаше да бъдат по-ясно изявени в творбите му. А може би тя си въобразяваше, че ако пише по-увлекателно, той най-сетне ще има успех, а самата тя — онова, което у Вердюренови се бе научила да поставя по-високо от всичко: салон.

Сред хората, на които подобен брак се струваше смешен и които си задаваха въпроса: „Какво ще помисли господин дьо Германт, какво

ще каже Бреоте, ако се ожения за госпожица дьо Монморанси?“, сред хората с такъв обществен идеал би спадал двадесет години преди това и самият Суан, който толкова се бе домогвал да бъде приет в Жокейклуб и по онова време възнамеряваше да сключи блестящ брак, който, укрепвайки общественото му положение, би го превърнал в един от най-видните парижани. Само че представите, които буди у заинтересования един такъв брак, трябва, подобно на всички представи, да се подхранват отвън, за да не избледнеят и да не се заличат напълно. Най-пламенната ви мечта е да унизите човека, който ви е оскърбил. Но ако напуснете страната и никога вече не чуете за него, вашият враг ще изгуби всяко значение за вас. Ако в течение на двадесет години не сте видели нито веднъж хората, заради които сте искали да влезете в Жокейклуб или в Академията, перспективата да станете член на едното или другото от тези две общества никак няма да ви блазни. А също както заминаване, болест или полагане на религиозен обет продължителната връзка замества предишните представи с нови. Когато Суан се ожени за Одет, той не се отказа от светските си амбиции, защото Одет отдавна го бе откъснала в духовен смисъл от тях. А и ако не беше така, заслугата му щеше да бъде само по-голяма. Именно, защото предполагат жертвуването на едно по-изгодно положение заради чисто интимните радости, опозоряващите бракове будят най-голямо уважение (разбира се, не можем да сметнем за опозоряващ брака по сметка, защото не е имало още случай съпругеска двойка, от която жената или мъжът са се продали, да не е била приета накрая, макар само по традиция, позовавайки се на много други такива примери и за да не прилагат различни мерки и теглилки). От друга страна, възможно е Суан от артистичност, ако не от извратеност, да е изпитвал известно наслаждение да се свърже, както при кръстосване на растителните видове, практикувано от менделистите, или както в античните митове, със същество от друга порода — ерцхерцогиня или кокотка, като се ожени за потомка на кралска династия или сключи неравен брак. При мисълта за женитба с Одет Суан се тревожеше за отношението само на една личност, и съвсем не от снобизъм — херцогиня дьо Германт. Затова пък тя не създаваше никакви грижи на Одет, която се интересуваше само от хората, стоящи непосредствено над нея в обществената стълба, и не стигаше чак до тази толкова неясна емпирия. Но когато, унесен в

бянове, Суан виждаше Одет като своя жена, той неизменно си представяше мига, когато ще заведе нея и главно дъщеря си при принцеса де Лом, отскоро херцогиня дьо Германт след смъртта на свекъра си. Нямаше желание да ги представи комуто и да било другиму, но се умиляваше при мисълта колко нежно тя ще се държи с Жилберт, как ще я глези, за голяма негова гордост, и той измисляше дори думите, които херцогинята щеше да каже на Одет за него, както и думите на самата Одет. Разиграваше сам за себе си сцената на запознаването им, точен във въображаемите подробности като хората, които обмислят как да вложат евентуална печалба, чийто размер определят съвсем произволно. Ако представата, съпътстваща някое наше решение, го обуславя до известна степен, можем да кажем, че Суан се бе оженил за Одет главно за да запознае нея и Жилберт с госпожа дьо Германт, па макар без свидетели и никой никога да не узнае. По-късно ще видим, че осъществяването на тази единствена светска амбиция по отношение на Одет и дъщеря му му бе отказано, и то с такова неотменно вето, че Суан умря, без да предполага, че херцогинята някога ще пожелае да се запознае с тях. Ще видим също, че, напротив, херцогиня дьо Германт се свърза с Одет и Жилберт след неговата смърт. И може би щеше да бъде благоразумно от негова страна, след като толкова държеше на подобно незначително обстоятелство, да не си представя бъдещето така мрачно в това отношение и да допусне, че така жадуваното от него сближение би могло да стане, когато него няма да го има вече, за да му се радва. Причинната връзка между явленията, която в крайна сметка поражда почти всички възможни последици — дори и тези, които ни са се стрували неосъществими, понякога действа бавно, още по-бавно поради нашето желание, защото в стремежа си да я ускори то я спъва, както и поради самото ни съществуване, и чак когато престанем да желаем, а понякога и да живеем, завършва работата си. Нима Суан не знаеше от собствен опит и нима животът не му бе разкрил предварително онова, което щеше да се случи след смъртта му? Не беше ли посмъртно щастие и бракът му с Одет, която бе обичал страстно, макар да не му се бе харесала в първия миг, и за която се бе оженил, когато вече не я обичаше, когато онова същество у Суан, което бе копняло безнадеждно да прекара целия си живот с Одет, беше вече мъртво?

Заговорих за граф дьо Пари и попитах дали не е приятел на Суан, защото се боях да не би да престанат да говорят за бащата на Жилберт.

— Да, доколкото зная — отговори господин дьо Норпоа, като се обърна към мен и спря върху скромната ми особа сините си очи, в които като в естествената си жизнена среда искряха изключителната му работоспособност и любознателност. — Бога ми, не вярвам — обърна се той отново към баща ми, — че ще изменя на уважението, което изпитвам към принца (без да поддържам лични отношения с него — това би било трудно при моето, макар неофициално положение), ако спомена за една доста пикантна случка от преди четири години най-много, станала на една затънтена гара в Централна Европа, където принцът се срещнал с госпожа Суан. Разбира се, нито един от приближените му не се осмелил да го попита дали тя му се е харесала: нямало да бъде прилично. Но когато по-късно случайно споменали името ѝ пред него, по някои неуловими, но все пак красноречиви признаци принцът съзнателно дал да се разбере, че тя му е направила по-скоро благоприятно впечатление.

— Но не е ли имало възможност да му бъде представена? — попита баща ми.

— Как да ви кажа! Не се знае. С коронованите лица човек не е наясно. Най-гордите, които най-много умеят да си извоюват дължимата почит, понякога най-малко спазват декретите на общественото мнение — дори и най-справедливите, — когато трябва да възнаградят нечия привързаност. А граф дьо Пари безспорно винаги е ценял най-благосклонно предаността на Сван, който между другото няма равен на себе си по находчивост.

— А какво е вашето собствено впечатление от госпожа Суан, господин посланик? — попита майка ми от вежливост, примесена с любопитство.

Господин дьо Норпоа наруши обичайната си умереност в изказванията и отговори отривисто като познавач:

— Превъзходно!

И тъй като знаеше, че шеговитото признание за обаянието на някоя жена се смята за особено достойнство на всеки добър събеседник, той се засмя леко, сините му очи на стар дипломат се овлажниха, а ноздрите му, изпъстрени с червени жилчици, трепнаха:

— Тя е направо очарователна!

— Дали на вечерята у тях беше писателят Бергот? — попитах плахо аз, за да продължа още разговора за Суан.

— Да, Бергот беше там — отговори господин дьо Норпоа, като учтиво наведе глава към мен, сякаш в желанието си да бъде мил с баща ми отдаваше действително значение на всичко, свързано с него, та дори и на въпросите на един хлапак на моята възраст, непривикнал на толкова любезност от страна на хора на възрастта на маркиза. — Познавате ли го? — добави той и пак спря върху мен светлия си поглед, от чиято пронизателност се възхищавал Бисмарк.

— Синът ми не го познава, но е негов голям почитател — отговори майка ми.

— Така ли? — забеляза господин дьо Норпоа и ми вдъхна по-сериозни съмнения в умствените ми способности, отколкото изпитвах обикновено, тъй като се убедих, че онова, което поставях хиляди и хиляди пъти над мен, едва ли не на непостижима висота, стоеше за него на най-долното стъпало сред достойните за възхищение неща. — Не споделям неговото отношение. Склонен съм да нарека Бергот флейтист. Трябва да се признае, че не свири лошо, макар и малко маниерно и предвзето. Но нищо повече, а това не е кой знае какво. В произведенията му, лишени от мускули, никъде не се чувства скелетът, така да се каже. Няма действие или съвсем малко, но главно няма размах. Книгите му нямат солидна основа или по-скоро изобщо им липсва всякаква основа. В епоха като нашата, когато все по-сложното съществуване едва ни оставя време за четене, когато европейската карта е претърпяла дълбоки прекроявания и сме в навечерието на още по-дълбоки може би, когато навред възникват толкова много нови и застрашаващи проблеми, ще се съгласите, че човек с право иска от писателя нещо повече, а не само находчивост, която ни кара да забравяме, увлечени в празни византийски спорове около чисто формални достойнства, че всеки миг ни грози нападение на двойна вълна варвари — вътрешни и външни. Зная, че богохулствувам срещу свещената школа, която тези господа наричат Изкуство за изкуството, но нашето време поставя по-неотложни задачи от хармоничното подреждане на думите. Бергот прави това особено съблазнително понякога, не отричам, но, общо взето, всичко у него е сладникаво, безсъдържателно и доста немъжествено. Сега, когато

вземам предвид очевидно прекаленото ви възхищение от Бергот, ми стават по-ясни няколкото реда, които преди малко ми показахте, не би било справедливо от моя страна да не ги отмина с мълчание, тъй като сам ми казахте най-искрено, че това са само детски драсканици. (Аз наистина се бях изразил така, но далеч не го вярвах.) За всеки грях има прошка, особено за прегрешенията на младостта. Пък и мнозина други имат подобни грехове на съвестта си и не само вие на вашата възраст се мислите поет. Но в това, което ми показахте, се чувства много лошото влияние на Бергот. Няма да ви учудя явно, ако ви кажа, че в него няма ни едно от качествата му, защото той владее до съвършенство изкуството, съвсем повърхностно между другото, да си служи със стил, за който на вашата възраст не можете да имате дори понятие. Но у вас е вече налице същият недостатък — абсурдният стремеж да редите звучни думи, а по-късно да се погрижите за смисъла им! Все едно да поставите плуга пред воловете. И в книгите на Бергот чисто формалните главоблъсканици, декадентските мъчнодостъпни тънкости ми се струват съвсем безсмислени. Достатъчно е някой писател да изстреля няколко красиви за очите фойерверки и тутакси произвеждат творбата му в шедьовър. Шедьоврите не се срещат на всяка крачка! В актива на Бергот, в неговия багаж, ако мога да се изразя така, няма нито един роман, вдъхновен от по-висока мисъл, нито една от книгите, които човек поставя на видно място в библиотеката си. Не откривам нито една такава в цялото му творчество. И въпреки това то стои неизмеримо по-високо от самия автор. Ах, той доказва правотата на оня остроумен човек, който твърди, че не трябва да познаваме писателите извън книгите им. Невъзможно е да се срещне индивид, който да съответствува по-малко на произведенията си, непретенциозен, по-надут, по-неприятен в обществото. Ту се държи просташки, ту говори като книга, само че не негова, а скучна, неговите поне не са досадни: ето какво представлява Бергот. Възможно най-объркан ум, влюбен в сложните увъртания, както биха казали нашите деди — истински празнодумец, чиито изказвания правят при това още по-неприятно впечатление с начина, по който ги поднася. Не си спомням дали Ломени или Сент-Бъов разказва, че и Вини се отличавал със същия отблъскващ недостатък. Само че Бергот не е написал нито „Сен-Мар“,

ните „Червеният печат“, някои страници от които са достойни за антологиите.

Смазан от мнението на господин дьо Норпоа за откъса, който му бях показал, припомняйки си същевременно колко ми беше трудно да напиша есе или просто да се вдълбоча в сериозен размисъл, аз за лишен път се убедих в умственото си нищожество и пълната липса на литературна дарба. Естествено някои най-делнични впечатления преди години в Комбре или някоя книга на Бергот будеха у мен мечти, на които придавах голяма стойност. Поемата ми в проза отразяваше това състояние. Щом посланикът не се бе хванал на въдицата, той несъмнено мигом бе доловил и прозрял, че красотата, която виждах в нея, бе само измамен мираж. Затова пък той ми разкри какво нищожно място заемам (преценен отвън, обективно, от най-добронамерен и най-умен познавач). Чувствувах се съкрушен, смален и умът ми, подобно на флуид, приемащ измеренията на съда, в който е излят, също както се бе разширил по-рано, за да изпълни необятните способности на гения, сега, свит, се побираше цял-целеничък в тесните рамки на посредствеността, до които го бе свел маркиз дьо Норпоа.

— Запознанството ми с Бергот — добави той, обръщайки се към баща ми — не беше само доста щекотливо, ех, в крайна сметка може да се сметне и за пикантно. Бергот — има няколко години оттогава — дойде във Виена, докато аз бях посланик там. Представи ми го принцеса дьо Метерних, той дойде да се разпише в посолството и изяви желание да бъде поканен като представител в чужбина на Франция. Той я представя наистина с произведенията си до известна степен, доста ниска, ако искам да бъда точен, и аз бях готов да пренебрегна личното си мнение за частния му живот. Но той не пътуваше сам, и нещо повече — държеше да бъде поканен със спътницата си. Мисля, че не съм по-строг моралист от всеки друг, и тъй като самият аз съм неженен, можех навярно да отворя по-широко вратите на посолството, отколкото ако имах жена и деца. Ала все пак няма да отрека, че има известен вид безсрамие, което не мога да приема, още по-отвратително поради моралния, защо да не кажа направо морализаторския тон на Бергот в книгите му, които гъмжат от вечни, между нас казано, скучни анализи, мъчителни скрупули, болезнени угризения, и то за най-нищожни дреболии, истински нравоучения (знаем колко евтино струват), докато в личния си живот

проявява такава безсъвестност и цинизъм. Накъсо, отклоних отговора си, принцесата се застъпи повторно за него, пак безуспешно. Така че не предполагам да съм особено драг на въпросния Бергот и не знам доколко той е оценил вниманието на Сван, който го е поканил едновременно с мен. Освен ако сам той не е пожелал. Способен е и на това, защото всъщност не е в ред. И това е единственото му извинение.

— А дъщерята на господин Суан беше ли на вечерята? — попитах господин дьо Норпоа, като избрах момента, когато минавахме в салона и по-лесно можех да скрия вълнението си, отколкото седнал неподвижно на масата под обилната светлина на лампата.

Маркиз дьо Норпоа смръщи вежди в усилието да си припомни.

— Да. Едно четиринадесет-петнадесетгодишно момиче, нали? Спомням си, че ми го представиха преди вечеря като дъщеря на нашия домакин. Легна си рано или отиде при приятелки, не си спомням вече. Виждам обаче, че сте добре осведомен за семейство Сван.

— Играя с госпожица Суан на Шанз-Елизе. Тя е пленителна.

— А, така, значи, така. И на мен всъщност ми се стори очарователна, само че, ще ви призная, не ми се вярва да стане някога като майка си, стига само да не наранявам с тези думи пламенното ви чувство.

— Предпочитам лицето на госпожица Суан, но страшно се възхищавам и от госпожа Суан и се разхождам в Булонската гора само за да я зърна.

— О! Но аз ще им кажа това, те ще бъдат много поласкани.

Докато произнасяше тези думи господин дьо Норпоа беше в продължение на още няколко секунди в положението на всички хора, които, чувайки ме да казвам, че господин Суан е умен, има хубава къща, а родителите му са почтени борсови агенти, смятат, че със същата готовност бих се отзовал и за друг също така умен мъж, за други порядъчни борсови агенти и друга хубава къща. Това бе мигът, в който всеки здравомислещ човек, разговарящ с луд, не е забелязал още, че разговаря с луд. Маркиз дьо Норпоа намираше за напълно естествено да се любоваш на красивите жени и за учтиво, щом някой ти заговори възторжено за някоя от тях, да се престориш, че го смяташ за влюбен, да се пошегуваш с чувствата му и да му обещаеш да подпомогнеш домогванията му. Но когато той каза, че ще спомене пред Жилберт и майка ѝ за мен (и ми даде възможност подобно на божество

от Олимп, придобило флуидността на полъха или превърнало се в стареца, чийто образ приема Минерва, да проникна невидим в салона на госпожа Суан, да привлече вниманието ѝ, да занимава мислите ѝ, да събужда признателността ѝ с възхищението си, да ме сметне за приятел на важна личност, достоен в бъдеще да бъда поканен от нея и да се сближа със семейството ѝ), важната личност, която щеше да се застъпи за мен с огромния престиж, който навярно притежава в очите на госпожа Суан, извика внезапно у мен такова умиление, че едва се въздържах да не целуна нежните му бели сбръчкани ръце, киснали сякаш дълго във вода. Понечих даже да го сторя, надявайки се, че е останало незабелязано за другите. За всеки от нас е трудно да определи кои негови думи или жестове забелязват околните. В страха си да не надценим собственото си значение и разширявайки безмерно полето, над което по необходимост се разстилат спомените на другите в течение на целия им живот, ние си въобразяваме, че второстепенните ни реакции, придружаващи думите и движенията ни, едва проникват в съзнанието на разговарящите с нас и с още по-голямо основание се заличават в паметта им. На подобно предположение разчитат престъпниците, когато смекчават след време показанията си, надявайки се, че никой няма да може да съпостави новия вариант с предишното обяснение. Но напълно е възможно философията на фейлетониста, според която всичко е обречено на забравя, да се окаже дори по отношение на хилядолетния живот на човечеството не така вярна, както противоположната философия, според която всичко се запазва. В същия брой на вестника, в който моралистът на „Пръомие Пари“ ни казва за някое събитие, шедьовър, особено певица, радваща се „в момента“ на слава: „Кой ще си спомня всичко това след десет години?“, на третата страница в доклада на Академията за надписите не се ли споменава често за някое по-маловажно събитие, за посредствено стихотворение от епохата на фараоните, оцеляло до нас в пълния си текст? Може би не е съвсем същото с краткия човешки живот. И все пак няколко години по-късно видях сред гостите в един дом господин дьо Норпоа, който ми се стори най-сигурната ми опора — приятел на баща ми, снизходителен и доброжелателен към всички ни, отличаващ се поради професията и произхода си с дискретност, а ето че щом посланикът си отиде, ми разказаха, че намекнал как преди известно време на една вечеря едва-що не съм целунал ръцете му. Аз

не само се изчервих до корена на косите си, но се смаях както от съвсем различното отношение на господин дьо Норпоа към мен, така и от съдържанието на паметта му. Тази „клюка“ ми разкри неочакваните съотношения между разсеяност и присъствие на духа, между запомняне и забравяне, присъщи на човешкия ум. Испитах същото удивление както в деня, когато за пръв път прочетох в една книга на Масперо, че се знае точно кои ловци канел на ловните си походи Ашурбанипал десет века преди раждането на Исус.

— О, господине! — възкликнах аз, когато господин дьо Норпоа ми каза, че ще предаде на Жилберт и майка й възхищението ми от тях. — Ако направите това, ако поговорите за мен с госпожа Суан, животът ми ще бъде много кратък, за да ви засвидетелствувам признателността си, и той ще ви принадлежи! Но държа да ви уведомя, че не познавам госпожа Суан и никога не съм ѝ бил представен.

Прибавих последното изречение от добросъвестност, за да не оставя впечатлението, че се хваля с несъществуващо познанство. Но още преди да го изрека, почувствувах, че е излишно, защото при благодарствените ми думи, толкова пламенни, че му подеждувах охладяващо, лицето на посланика изрази колебание и неудоволствие и наведените му право надолу и леко присвити очи погледнаха косо като убягващата линия на една от страните на геометрично тяло, рисувано в перспектива: така поглеждаме невидимия си вътрешен събеседник, когато му казваме нещо, което другият, господинът, с когото разговаряме в момента, — в случая това бях аз, — не трябва да чуе. Тутакси си дадох сметка, че произнесените от мен думи, много слаби в сравнение с прилива на благодарност в душата ми, с които се надявах да трогна господин дьо Норпоа и да го подтикна да се застъпи за мен и да ме ощастливи, без да му коствава почти нищо, бяха може би единствените (измежду всички злостни приказки, измислени евентуално от най-върлите ми врагове), които можеха да го накарат да не го стори. И наистина, щом ги чу, също както ако някой непознат, с когото споделяме охотно привидно еднаквите си впечатления от доста невъзпитаните според двама ни минувачи, внезапно ни покаже каква патологична бездна го разделя от нас, като добави, опипвайки джоба си: „Жалко, че не съм си взел револвера, нямаше да оставя нито един!“, господин дьо Норпоа, който знаеше прекрасно, че едва ли имаше нещо по-просто и по-лесно от това да бъдеш препоръчан на

госпожа Суан и приет от нея, а видя, че за мен, напротив, това беше необикновено ценно, следователно много трудно, си помисли, че привидно нормалното ми желание може би крие някаква задна мисъл, подозрителна цел или предишно провинение, поради които никога досега не се бе наел да спомене за мен пред госпожа Суан, сигурен, че ще я раздразни. И аз разбрах, че маркизът никога няма да изпълни обещанието си, че може с години да вижда всеки ден госпожа Суан, без нито веднъж да я заговори за мен. Впрочем няколко дни по-късно той я попита за нещо, което исках да зная, и ми го предаде чрез баща ми. Не се бе сметнал длъжен да каже за кого иска това сведение, така че тя нямаше да научи, че познавам господин дьо Норпоа и че толкова искам да отида в дома ѝ. И това може би не беше кой знае колко голямо нещастие, защото второто от тези две обстоятелства вероятно нямаше особено да допринесе за въздействието на първото, доста съмнително въздействие между другото: мисълта за собствения ѝ живот и за собственото ѝ жилище не предизвикваше никакво тайнствено смущение у Одет и познатите, които ѝ ходеха на гости, съвсем не ѝ се струаха приказни същества, както на мен, докато аз бях готов да хвърля камък през прозореца на Суан, ако можех да напиша на него, че познавам маркиз дьо Норпоа. Бях уверен, че подобно послание, макар предадено така грубо, би ме издигнало в очите на стопанката на дома, вместо да я настрои против мен. Дори и да знаех, че неизпълнената мисия на господин дьо Норпоа няма да има резултат, а напротив, ще ми навреди пред Суанови, ако той се бе съгласил, нямаше да имам смелостта да го разубедея и да се откажа от сладостта — независимо от гибелните ѝ последици — името ми и самият аз да се озовем за миг до Жилберт, в дома ѝ, в непознатия ѝ живот.

Когато господин дьо Норпоа си отиде, баща ми зачете вечерните вестници, а аз отново се замислих за Берма. Удоволствието, което бях изпитал от играта ѝ, се нуждаеше от подсилване, защото далеч не бе равно на очакваното. Затова то тутакси поглъщаше всичко, което би могло да го подхрани, например достойнствата на Берма, изтъкнати от господин дьо Норпоа, които съзнанието ми бе попило наведнъж като оросена с вода изсъхнала ливада. Междувременно моят баща ми подаде вестника и ми посочи следния критичен отзив: „Представлението на «Федра», изнесено пред възторжената публика, сред която личаха най-изтъкнати артисти и критици, бе за госпожа

Берма, в ролята на Федра, истински триумф, какъвто рядко е изживявала през бляскавата си кариера. Ще се занимаем по-обстойно с това представление, което е истинско театрално събитие. Нека припомним само, че най-авторитетните ценители единодушно заявяват, че подобно тълкуване напълно подновява ролята на Федра, един от най-красивите и най-проникновените образи, създадени от Расин, и представлява най-чистата и най-висшата художествена изява, на която нашата епоха има щастието да се радва.“

Щом това ново определение — „най-чиста и най-висша художествена изява“, стигна до съзнанието ми, то мигом я прилепи към несъвършеното удоволствие, което бях изпитал в театъра, допълни някак си онова, което не му достигаше, и това сливане ме изпълни с такъв възторг, че възкликнах: „Каква велика артистка!“

Може да ви се стори, разбира се, че не съм бил съвсем искрен. Но защо не си представите онези писатели, които, недоволни от току-що написаното, случайно прочетат хвалебствени думи за гения на Шатобриан или се сетят за някой велик творец в изкуството, когото са мечтали да достигнат, като си тананикат мислено известна музикална фраза от Бетховен и сравняват бликащата от нея печал с тъжното настроение, което са искали да вложат в собствената си творба: те до такава степен се проникват от представата за гениалност, че я откриват и в нея, когато повторно я прочетат, вече не я виждат такава, каквато им се е сторила първоначално, и повярвали в достойнствата ѝ, се успокояват: „Не е лоша все пак!“, без да съзнават, че в крайното впечатление, породило задоволството им, влиза споменът от дивните страници на Шатобриан: те вече не ги разграничават от своите, ала все пак не те са ги написали. Защо да не си спомним и мъжете — толкова много на брой! — които вярват в любовта на метресата си, макар и да знаят, че на всяка крачка им е изменяла, или хората, които се упоават на едно или друго — неутешимите съпрузи на непонятното възкръсване на все още любимата жена, която са изгубили, художниците — на бъдещата слава, а очакващите изкупление на греховете си след смъртта — на спасителното небитие. Защо да не си помислим и за любителите на пътешествия, които се прехласват от общия красив спомен от някое пътуване, забравяйки, че не е имало ден да не са скучали, и тогава да се произнесем дали в съвместния живот на представите в нашето съзнание поне една от онези, които ни правят

най-щастливи, не е взела първоначално като истински паразит от друга, съседна представа най-въздействащата съставка на силата си, която не ѝ е достигала.

Майка ми очевидно не беше много доволна, че баща ми не държеше вече да постъпя в „кариерата“. Тя разчиташе, струва ми се, че редовният начин на живот ще дисциплинира неустойчивите ми нерви, и съжаляваше не толкова, че няма да стана дипломат, колкото че ще последвам литературните си влечения.

— Но престани, моля ти се! — извика баща ми. — Главното е да върши с удоволствие работата си. Та той не е вече дете. Сега знае ясно какво обича, малко е вероятно да се промени, в състояние е сам да разбере кое ще го направи щастлив в живота.

Преди да бъда щастлив или не, след като сам избира попрището си, думите на баща ми в онази вечер ми навяха тъга. Открай време всеки път, когато той биваше неочаквано мил с мен, изпитвах желание да го целуна по румените бузи над брадата му, но не се осмелявах само за да не би да не му хареса. В този ден, също като писател, изпълнен със скрупули, че издателят ще трябва да избира хартия и шрифт, може би прекалено хубави за неговите бленувания, които сам той не цени особено, защото не ги отделя от себе си, аз се питах дали влечението към литературата е толкова сериозно, че да оправдава добротата на баща ми. А и при думите му, че няма вече да се променя и зная кое ще ме направи щастлив, в мен се загнездиха две ужасно мъчителни съмнения. Нима наистина животът ми е вече започнал, нещо повече, нима бъдещото ми съществуване няма да се различава кой знае колко от досегашното? А дотогава аз всеки ден се чувствавах сякаш на прага на непокътнатия си още живот, който щеше да започне едва на следващата сутрин. Второто съмнение се свеждаше до първото, но под друга форма. Значи, не се намирам извън Времето, а съм подчинен на законите му като всички герои от романите, които именно поради това жалех, когато четях за живота им в беседката от тръстикови пръти в Комбре. На теория всички знаем, че земята се върти, но на практика не го забелязваме. Почвата, по която стъпваме, ни изглежда неподвижна и си живееем спокойно. Същото е и с Времето в нашия живот. За да направят осезаем неговия бяг, романистите принуждават читателите, предвижвайки с бясна бързина часовниковата стрелка, да изминат десет, двадесет, тридесет години за две минути. В началото на

страницата сме се разделили с изпълнен с надежди влюбен, а накрая на следващата, вече осемдесетгодишен, забравил миналото, той прави ежедневната си разходка в двора на старческия дом и с мъка отговаря на въпросите ни. Като каза за мен „той вече не е дете, малко е вероятно да се промени“ и прочие, баща ми изведнъж ме накара да се видя във Времето и ми стана жално, сякаш бях, е, не още вдетиненият обитател на старческия дом, но героят, за когото писателят ни казва равнодушно и невероятно жестоко в края на книгата си: „Той все по-рядко отиваше в града и накрая завинаги се установи на село.“

Между това баща ми, за да изпревари евентуалните ни критични забележки по адрес на госта, каза на мама:

— Не мога да отрека, че татко Норпоа беше малко банален, както казвате вие. Когато заяви, че би било непристойно да зададе въпрос на граф дьо Пари, се уплаших да не избухнете в смях.

— Защо, напротив — отвърна мама, — много ми хареса, че човек с неговото положение и на неговата възраст е запазил подобна наивност, която говори само за почтеност и добро възпитание.

— Разбира се! Това не му пречи да проявява тънък ум. Добре го познавам: в комисията той е съвсем друг! — възкликна баща ми, доволен, че мама е оценила господин дьо Норпоа, и желаещ да я убеди, че той надвишава представата ѝ за него, защото сърдечните хора са склонни да надценяват другите също така охотно, както злостните ги подценяват. — Как само се изрази той... „от владетелите можеш да очакваш всичко...“

— Точно както ти казваш. Направи ми впечатление, много тънка забележка. Вижда се, че има богат жизнен опит.

— Чудно ми е, че е бил на вечеря у Суанови и че изобщо там имало съвсем порядъчни хора, държавни чиновници... Къде ли ги е пипнала госпожа Суан?

— Забеляза ли колко коварно подхвърли: „В този дом ходят предимно мъже“?

И двамата се помъчиха да възпроизведат начина, по който маркиз дьо Норпоа бе произнесъл тази фраза, както биха имитирали интонацията на Бресан или Тирон в „Авантюристката“ или в „Зетят на господин Поарие“. Но едно нещо от всичко, което бе казал, бе особено оценено, и то от Франсоаз, която няколко години след това не можеше да „сдържи смеха си“, когато ѝ припомнехме, че посланикът я бе

произвел в „първокласен готвач“. Майка ми побърза да ѝ го каже, както министърът на войната предава след „парада“ поздравленията на гостуващ в страната чуждестранен владетел. Впрочем аз я изпреварих. Бях накарал Франсоаз да ми обещае (ах, тази жестока пацифистка!), че няма да мъчи заека, докато го коли, и не знаех как е умрял. Франсоаз ме увери, че всичко минало възможно най-добре и много бързо.

— За пръв път виждам такова животно. Умря, без да гъкне, сякаш беше няма.

Тъй като не бях наясно за езика на животните, аз изказах предположение, че навярно зайците не пицят като пилетата.

Франсоаз се възмути от невежеството ми.

— На другото разправяйте, че зайците не пицели като пилета! Пицят, та се съдират!

Тя прие комплимента на господин дьо Норпоа с гордо простодушие, с доволния и макар само за миг изпълнен с разбиране поглед на художник, с когото разговаряте за изкуството му. Когато постъпи у нас, майка ми я прати в няколко големи ресторанта, за да види как се готви там. Тази вечер тя нарече най-прочутите заведения долни гостилници и ми достави същото удоволствие, което изпитах преди години, когато ми казаха, че репутацията на актьорите далеч не съответствува на дарбата им.

— Посланикът твърди — ѝ каза майка ми, — че никъде не е ял студено говеждо и суфле като вашите.

Франсоаз я изслуша скромно, със съзнанието, че е заслужила похвалата, но титлата посланик не ѝ направи особено впечатление. Тя се изказа доброжелателно за него, както бе редно, нали я бе произвел за „майстор готвач“.

— Добро старче, като мен.

Тя се бе опитала да го зърне при пристигането му, но тъй като знаеше, че мама страшно мрази да се надзърта от врати и прозорци, а предполагаше, че другите слуги или портиери ще я обадят, ако го стори (защото виждаше навсякъде само завист и доноси, които играеха в нейното въображение същата постоянна и съдбоносна роля, както за други хора интригите на йезуитите или евреите), тя се бе задоволила да погледне през кухненското прозорче, „за да си няма разправии с госпожата“, и по външния вид на господин дьо Норпоа го бе взела за

господин Льогранден — заради „чевръстата им походка“, макар че между тях нямаше нищо общо.

— Но как ще ми обясните все пак, че никой не умее да приготви по-хубаво желе от вас, когато пожелаете, разбира се?

— Не знам как настава — отвърна Франсоаз, която не разграничаваше ясно глагола „ставам“, поне в някои негови значения, от глагола „наставам“.

Впрочем тя казваше отчасти истината: не би могла, или не би желала, да разбули тайната на свършените си желета или кремове също както някоя много елегантна жена — тайната на тоалетите си, или някоя певица — на пеенето си. Обясненията им са съвсем незадоволителни. Така беше и с рецептите на нашата готвачка.

— Чунким готвят! Ден да мине, друг да дойде! — казваше тя за прочутите готвачи. — Освен това трябва всичко поотделно. Говеждото трябва да стане като гъба, да изпие целия сос, до капка. Но има едно място, където според мен не готвят лошо. Не казвам, че желето им е точно като моето, но е приготвено мераклийски.

— Да не би да е Анри — попита баща ми, който влезе при нас.

— О, не! — възрази Франсоаз с благ глас, в който се таеше презрение — аз говоря за един малък ресторант. При този Анри е много хубаво, разбира се, но това не е ресторант, а по-скоро... стол!

— Сигурно Вебер...

— О, не, господине, имам предвид добър ресторант. Вебер е на улица Роайал, това не е ресторант, а бирария. Не знам дали ви сервират както подобава. Мисля, че нямат дори покривки, ами слагат приборите направо върху масата, както им падне.

— Може би Сиро?

— О, Сиро ли? — усмихна се Франсоаз. — Струва ми се, че там вместо кухня има главно дами от обществото (под „общество“ Франсоаз разбираше леконравно общество). Ех, няма как, и това е нужно за младите.

Ние забелязахме, че под привидното си простодушие Франсоаз беше по-опасна „колежка“ за прочутите готвачи от най-завистливата и най-влюбената в себе си актриса спрямо другите актриси. И все пак се убедихме, че тя има тънък усет в своето изкуство и уважава традицията, защото добави:

— Не, аз имам предвид един ресторант, където като че ли готвят, както трябва да се готви, по домашному. Там все още спазват едно-друго. Не си жалят труда. Затова пък какви су трупат само? — Пестеливата Франсоаз пресмяташе със су, а не с луидори като прахосниците. — Госпожата знае къде е — отдясно, на Големите булеварди, малко по-навътре...

Ресторантът, чиито заслуги Франсоаз признаваше с добродушна гордост, се оказа... Английското кафене.

На първи януари направих най-напред семейните визити с мама, която, за да не се уморя, предварително ги беше подредила по квартали (според съставения от баща ми маршрут), а не по степен на роднинство. Но още с влизането ни в гостната на една доста далечна братовчедка, затова пък живееща близо и класирана на първо място в списъка ни, майка ми ужасена видя най-добрия приятел на най-докачливия ми вуйчо, държащ в ръка кутия захаросани или с шоколадова глазура кестени, който веднага щеше да му докладва, че не сме започнали визитите си с него. Той непременно щеше да се засегне. Според него би било съвсем естествено да отидем от Мадлената до Ботаническата градина, където живееше той, оттам да отскочим до Сент Огюстен, а после да поемем към улицата на Медицинския факултет.

Щом свършихме посещенията — баба ни освободи от това задължение, защото на Нова година вечеряхме у нея, изтичах на Шанз-Елизе, за да помоля нашата търговка, от която няколко пъти седмично Суанови купуваха медени хлебчета, да предаде на прислужницата им писмото, което се бях зарекъл да пиша на Жилберт на Нова година още в деня, когато тя толкова ме бе огорчила, писмо, в което ѝ казвах, че старото ни приятелство си отива ведно с изминалата година, че съм забравил всички неудобствия и разочарования и от първи януари ще поставим основите на ново приятелство, толкова здраво, че нищо не би могло да го разруши, толкова прекрасно, че се надявах Жилберт да запази, макар само от кокетство, красотата му, и да ме предупреди навреме, както обещавах да го сторя и аз, ако над него надвисне най-малка опасност. Когато се прибрахме, Франсоаз ме накара да спрем на ъгъла на улица Роайал пред една сергия на открито, за да си избере като новогодишен подарък снимки на Пий IX и на Распай, а аз си купих една снимка на Берма. Единственото ѝ лице, с което актрисата

отговаряше на възторга на многобройните си почитатели, изглеждаше обедняло, застинало неподвижно и износено като дрехата на хора, които нямат възможност да я сменят, и тя предлагаше неизменно все същата трапчинка над горната устна, леко повдигнатите си вежди и няколко други физически особености, все същите, застрашени в крайна сметка от изгаряне или удар. Впрочем лицето ѝ само по себе си не би ми се сторило красиво, но то будеше представа, а следователно и желание да го целуна, защото бе навярно многократно целувано и пак примамваше от страниците на албума с нежния си кокетен поглед и притворно наивната усмивка. Берма сигурно изпитваше към много млади хора желанието, което признаваше под прикритието на ролята на Федра, и всичко — дори престижа на репутацията ѝ, която я разкрасяваше и подмладяваше — ѝ даваше възможност толкова лесно да го утоли. Свечеряваше се. Аз се спрях до колоната със залепени афиши за спектакъла на първи януари с участието на Берма. Духаше вятър, влажен и мек. Това време ми беше много добре познато. То породя в мен усещането и предчувствието, че новогодишният ден не се различава от другите, не беше първият ден на нов свят, в който бих могъл е още непокътнати изгледи за успех да се запозная отново с Жилберт, както по времето на Сътворението, сякаш миналото още не е било, сякаш ведно с поуките, които бих могъл да извлека за в бъдеще, се заличаваха и миговете, когато тя ме бе разочаровала, нов свят, в който да не остане нищо от стария... освен само едно — желанието ми Жилберт да се влюби в мен. Осъзнах, че щом сърцето ми жадува за обновление на незадоволяващата го вселена около мен, значи то, сърцето ми, не се е променило, и си казах, че няма основания и сърцето на Жилберт да се промени. Почувствувах, че новото ни приятелство си е все същото, както и новите години не са отделени една от друга с ров, макар волята ни, безсилна да ги догони и промени, да им дава, без тяхно знание, различни имена. Напразно бях посветил тази година на Жилберт и както нагаждаме религията към слепите природни закони, се бях опитал да бележа новогодишния ден с особената си представа за него. Напразно. Та той не знаеше, че го наричаме новогодишен и щеше да завърши със здрачаване, което нямаше нищо ново за мен: в мекия вятър, който духаше край колоната за афиши, разпознах, почувствувах осезаемо все същия вечен и

обичаен материален мир, добре познатата влага, отминаващите в пълно неведение дни.

Върнах се в къщи. Бях прекарал първи януари като старите хора, които в този ден се различават от младите не защото не получават подаръци, а защото не вярват вече в новата година. Аз бях получил подаръци, но не единствения, който би ме зарадвал — няколко реда от Жилберт. Млад бях още все пак, щом можах да ѝ напиша писмото, в което ѝ разкривах самотните си любовни блянове с надеждата да пробудя подобни мисли и у нея. Мъката на истински старите хора е, че през ум не им минава да пишат такива писма, защото знаят колко са безполезни.

Когато си легнах, уличният шум, който стихна по-късно в тази празнична вечер, дълго ме държа буден. Мислех си за хората, които ще завършат тази нощ в наслаждения, за влюбения или за групата гуляйджии, които ще вземат Берма след обявеното вечерно представление. За да притъпя вълнението си в безсънната нощ при тази мисъл, не можех дори да предположа, че Берма не мисли за любов, защото стиховете, които рецитираше след дълго изучаване, всеки миг ѝ напомняха, че любовта е дивна, пък и самата тя знаеше това, щом успяваше да възпроизведе добре познатите терзания с такава небивала сила и неподозирана нежност, че зрителите, макар преживели ги самите те, изпадаха във възторг. Запалих отново свещта, за да разгледам още веднъж лицето ѝ. При мисълта, че в този миг го милват онези мъже и аз не мога да им попреча да доставят на Берма и да получат от нея свръхестествени, неясни за мен наслади, изпитах не чувствено, а по-скоро мъчително вълнение, налегна ме печал и звуците на рога, тръбящ по време на карнавала или в други празнични нощи, ми се сториха по-тъжни, защото се раздаваха не „вечер в дълбоките гори“, а долитаха от съседната кръчма, лишени от поезия.

Истината е, че в този миг не ми бе нужно точно писмото на Жилберт. Желанията ни се разминават. Всичко в живота ни е така объркано, че много рядко щастието идва при нас в мига, когато го зовем.

Пак отивах на Шанз-Елизе при хубаво време по улиците с изящни розови сгради, които плуваха в променливото леко небе и ми напомняха акварелистите, чиито изложби бяха тогава много на мода. Бих излъгал, ако кажа, че по онова време дворците на Габриел ми се

струваха по-красиви или по-старинни от съседните сгради. По-стилни и по-старинни ми изглеждаха ако не Индустриалната палата, то поне Трокадеро. Потънала в тревожен сън, моята младост забулваше в една и съща мечта целия квартал, из който се рееше тя, и нито веднъж не ми мина през ум мисълта, че на улица Роайал може да има сграда от XVIII век, както щях да се изненадам, ако ми кажеха, че Порт Сен-Мартен и Порт Сен-Дьони, шедьоври от времето на Луи XIV, не са съвременници на най-новите здания в тези неугледни квартали. Само веднъж един дворец на Габриел прикова по-продължително вниманието ми: беше вече нощ и колоните му, безплътни под лунната светлина, изглеждаха изрязани от картон — също като декор от оперетата „Орфей в ада“ — и за пръв път почувствувах красотата им.

Ала Жилберт все още не се появяваше на Шанз-Елизе. А аз изпитвах потребност да я видя, защото не си спомнях вече лицето ѝ. Изпитателният, тревожен и възискателен начин, по който гледаме любимото същество, очакването на думата, която ще ни даде или отнеме надеждата за среща на другия ден, радостта или отчаянието, които въображението ни рисува последователно или едновременно до мига, когато бъде произнесена тази дума, всичко това разпокъсва вниманието ни, докато стоим пред любимата, и то не може да достави на паметта ни съвсем ясен неин образ. А може би, тъй като всички наши сетива са активизирани едновременно в стремежа си да долавят само със зрението свръхсетивното, те са прекалено снизходителни към многообразието на формите, към всички прелести и движения на живото същество, което застива неподвижно в съзнанието ни, когато не обичаме. Докато, напротив, любимият модел все мърда и винаги получаваме несполучливи снимки. Аз наистина вече не си представях чертите на Жилберт освен в отделни божествени мигове, когато тя ми ги разкриваше. Спомнях си само усмивката ѝ. И тъй като не можех да видя мислено любимото лице, колкото и да се напругах, с раздражение си представях, изрисувани съвсем ясно в паметта ми, ненужните, ярки лица на собственика на дървените кончета и на продавачката на захарни пръчици: така и хората, загубили любим човек, когато никога не сънуват, се ядосват, че все им се присънват толкова други непоносими типове, сякаш не им стига да ги срещат в будно състояние. Безсилни да си представят обекта на скръбта си, те са готови да се обвинят, че не тъгуват за него. И аз не бях далеч от предположението,

че щом не мога да си припомня чертите на Жилберт, сигурно съм я забравил и разлюбил.

Най-сетне тя пак започна да идва да играе почти всеки ден, като будеше у мен нови желания, караше ме да очаквам от нея нещо на другия ден и така всеки ден обичта ми към нея ми изглеждаше нова. Но едно неочаквано обстоятелство промени още веднъж рязко начина, по който разрешавах всеки следобед към два часа любовния си проблем. Дали господин Суан бе заловил писмото ми до дъщеря му, или Жилберт ми признаваше с голямо закъснение отдавна създадено положение, за да ми внуши благоразумие? Когато заговорих с нея за възхищението ми от баща ѝ и майка ѝ, лицето ѝ придоби същото неопределено изражение, сякаш премълчава или крие нещо, както когато я питаха какво ще прави, ще излиза ли някъде, или ще ходи на гости.

— Знаете ли, те не ви обичат много — и изплъзваща се като ундина, каквато всъщност беше — се разсмя.

Често смехът на Жилберт, напълно несъответстващ на думите ѝ, сякаш очертаваше на друг план, както в музиката, невидима повърхност. Господин и госпожа Суан не забранили на Жилберт да играе с мен, но тя останала с впечатлението, че те биха предпочели тези наши игри изобщо да не са започвали. Не гледали благосклонно на отношенията ми с нея, смятали, че не съм особено добродетелен и си въобразявали, че бих могъл да ѝ влияя зле. Според моите представи безскрупулните млади хора, към които ме причисляваше Суан, ненавиждат родителите на любимото момиче, ласкаят ги в тяхно присъствие и им се присмиват насаме с девойката, насърчават непокорството ѝ, а веднъж спечелили я, не ѝ позволяват дори да ги вижда. Колко енергично сърцето ми противопоставяше на подобно държане (дори най-големият мизерник не вижда собственото си поведение в такава светлина) чувствата, които изпитвах към Суан и които, напротив, бяха толкова пламенни, че ако той можеше да ги отгатне, бях сигурен, че ще се разкае за преценката си като за допуснатата съдебна грешка! Осмелих се да напиша дълго писмо, в което изразих всичко онова, което изпитвах към него, и помолих Жилберт да му го предаде. Тя се съгласи. Уви! Той очевидно виждаше в мен още по-голям лицемер, отколкото предполагах, и се бе усъмнил в чувствата, които така откровено му бях разкрил в цели шестнадесет

страници! Писмото ми, така възторжено и искрено, както думите, които бях казал на господин дьо Норпоа, имаше същия успех. Жилберт ми разказа на другия ден, като ме дръпна настрана в малката алея зад лавровия масив, където се настанихме на два стола, че като четял писмото (тя ми го връщаше), баща ѝ повдигнал рамене и казал: „Празни приказки, това само доказва колко бях прав.“ А аз, убеден в чистотата на намеренията и в добросърдечието си, бях възмутен, че думите ми никак не бяха разколебали нелепото заблуждение на Суан. Той се лъжеше, тогава бях сигурен в това. Смятах, че бях описал толкова точно някои неоспорими белези на благородните си чувства, че щом Суан не е могъл да добие ясна представа за тях и не е дошъл да ми се извини и да признае грешката си, сигурно самият той никога не е изпитвал такива възвишени чувства и затова не може да си ги представи у някого друго.

А може би Суан чисто и просто знаеше, че често сме склонили да виждаме душевно благородство в егоистичните си чувства, преди самите ние да сме ги разпознали и анализирали.

Може би той виждаше в симпатията, която му изразявах, обикновено следствие и възторжено потвърждение на любовта ми към Жилберт, а именно тази любов щеше неизбежно да ръководи в бъдеще постъпките ми, а не породеното по-късно от нея уважение към баща ѝ. Не бях в състояние да споделя предчувствията му, защото не бях успял да абстрахирам любовта си от самия мен, да я поставя под общ знаменател и да проверя с личния си опит нейните последици. Бях отчаян. Наложил се да оставя за малко Жилберт, за да придружа Франсоаз до обвитото със зелени растения павилионче, все още напомнящо неизползваните вече пунктове за плащане на бариерното право в стария Париж, преустроени неотдавна в „лавабо“, както казват в Англия или „ватерклозети“ според невежите англосакси във Франция. От старите влажни стени на входното антре ме лъхна хладен застоял въздух, който не само прогони тревогата ми поради думите на Суан, предадени ми от Жилберт, но ме пропи с наслаждение, съвсем различно от нетрайните приятни настроения, които не сме способни да задържим и да овладеем, а напротив, устойчиво, на което можем да се опира, дивно, умиротворяващо, изпълнено с дълговечна, непонятна, но надеждна истина. Както някога, по време на разходките си към Германт, ми се прииска да вникна в очарованието на това възприятие и

застинал неподвижно да вдъхна отново еманацията на старите стени, която ми предлагаше не да се задоволя с наслаждението, дадено ми в добавка, но да се спусна по-дълбоко до действителност, която не ми откриваше. Но точно тогава ме заговори съдържателката на хигиенното заведение, бабичка с напудрено лице и червенокоса перука. Франсоаз смяташе, че тя е „от много знатна рода“. Дъщеря ѝ се омъжила според нея за „момче от добро семейство“, тоест за човек, който за нея е по-далеч от прост работник, отколкото за Сен-Симон някой херцог от човек от простолюдието. Разбира се, преди да се залови с тази работа, тя била доста изпаднала. Но Франсоаз твърдеше, че била маркиза, родственница на фамилията Сен-Фереол. Същата „маркиза“ ме посъветва да не чакам на студено и отвори една кабинка.

— Защо не влезете? Съвсем чиста е и ще я ползвате безплатно.

Може би тя ми предложи това също както продавачките на Гуаш ми предлагат, когато отидем да поръчаме нещо, да си взема от бонбоните, изложени на тезгяха под стъклен похлупак, но мама — уви! — не ми позволяваше. А може би и не толкова невинно, а като старата цветарка, която, докато мама ѝ поръчваше да напълни с цветя жардиниерите ни, ми даваше една роза, като ми намигаше. Във всеки случай, ако „маркизата“ проявява слабостта си към юношите, като им отваря подземната врата на каменните кубове, където мъжете клечат като сфинксове, тя навярно преследва с щедростта си не надеждата да ги съблазни, а удоволствието да се покаже безкористно великодушна към хора, които ѝ са симпатични, защото не съм заварвал при нея друг посетител освен стария пазач на градината.

Миг след това се сбогувах с „маркизата“ и придружен от Франсоаз напуснах заведението ѝ, за да се върна при Жилберт. Веднага я открих — седеше на стола зад лавровия масив. Криеше се, за да не я видят приятелките ѝ, защото играеха на жмичка. Седнах до нея. Тя носеше плоска шапчица, нахлупена над очите, и може би затова гледаше „изотдолу“ пак така замечтано-коварно, както когато я видях за първи път в Комрбе. Попитах я няма ли начин да се обясня устно с баща ѝ. Жилберт отговори, че му предложила, но той сметнал обяснението излишно.

— На, вземете си писмото! Трябва да отида при другите, щом не ме намериха.

Ако Суан бе дошъл, преди да съм си взел писмото, в чиято искреност според мен бе истинско безумие да се съмнява, той навярно щеше да види, че наистина е бил прав. Защото, щом се доближих до Жилберт, която, извърната назад върху стола, ми казваше да взема писмото, а не ми го подаваше, тялото ѝ така неудържимо ме привлече, че ѝ казах:

— Хайде, не ми го давайте, да видим кой ще надвие!

Тя го скри зад гърба си, а аз обвих шията ѝ с ръце, вдигнах косите ѝ, сплетени на две плитки, падащи върху раменете ѝ, било защото на нейната възраст все още се носят плитки, било защото майка ѝ искаше дъщеря ѝ да изглежда дълго още дете, за да подмладява самата нея, и се вкопчихме. Аз се опитвах да я привлека към себе си, тя се дърпаше. Пламналите ѝ от усилието бузи бяха зачервени и сочни като череша. Смееше се, сякаш я гъделичках. Държах я притисната между бедрата ми като дръвче, по което се каня да се покатеря. И посред тези гимнастики, почти без да се задъхам повече, отколкото от мускулното напрежение и разгорещената борба, като капки пот, изтръгнати от усилието, от мен се изля наслаждението ми, преди да успея да го удължа, за да почувствувам сладостта му. В същия миг взех писмото. Тогава Жилберт ми каза добросърдечно:

— Знаете ли, ако искате, можем да се поборим още малко.

Може би тя смътно бе почувствувала, че започнах играта и с друга, непризната цел, но не бе забелязала, че я бях достигнал. Самият аз, опасявайки се да не би да си е дала сметка — миг след това тя едва доловимо се сгуши свенливо и аз реших, че опасенията ми не са напразни, — се съгласих да продължим борбата, защото не исках тя да сметне, че съм гонел само тази цел и след като съм я постигнал, нямам друго желание, освен да постоя още малко близо до нея.

Като се върнах в къщи, в съзнанието ми неочаквано изплува останалият до този момент в дълбините му спомен, до който ме бе доближил, без да ми го покаже, влажният въздух с лек дъх на сажди в обвитото с пълзящи растения павилионче. Видях мислено стаичката на вуйчо Адолф в Комбре, също пропита с дъх на влага. Не можах само да разбера и отложих за по-късно — защо тази толкова незначителна асоциация ме бе изпълнила с такова блаженство. По този повод реших, че действително заслужавам презрението на господин дьо Норпоа: предпочитаният ми писател досега беше онзи, когото той нарече

обикновен „флейтист“, и изпадах във възторг не от велика идея, а от мирис на мухъл!

От известно време споменеше ли се у някои наши познати за Шанз-Елизе, майките поглеждаха недоброжелателно. Така се гледа прочут лекар, поставил неведнъж невярна диагноза и изгубил вече доверието на пациента. Други майки твърдяха, че тази градина не била здравословна за децата — не едно е хванало ангина, морбили или пък се е простудило. Без да обвиняват открито майка ми, че не е достатъчно грижовна, щом продължава да ме праща там, някои нейни приятелки я съжеляваха заради заслепението ѝ.

Въпреки общоприетото мнение, неврастениците като че ли по-малко се вслушват в себе си: те „чуват“ толкова неща, за които после се убеждават, че напразно са се тревожили, че накрая престават да обръщат внимание на каквото и да било. Тяхната нервна система толкова често е зовяла „на помощ!“, като че ли е тежко болна, а всъщност се е очаквало да завали сняг или е предстояло смяна на жилището, че те свикват да не държат сметка за предупрежденията ѝ, също както войник, който в огъня на боя до такава степен ги пренебрегва, че почти умиращ е способен да проживее няколко дни като съвсем здрав човек. Една сутрин, усещайки в себе си обичайното неразположение, над чието постоянно и подмолно развитие не се замислях, както не мислим и за кръвообращението ни, се затичах весело към трапезарията — родителите ми бяха вече на масата — и седнах, мъчейки се да си внуша, че ако ми е студено, то е, защото ми са се скарали, а не че трябва да се затопля, и че ако не ми се яде, значи, че ще вали, а не че не трябва да ям, ала щом се опитах да преглътна първата хапка от апетитния котлет, почувствувах виене на свят и гадене — трескаво начало на заболяване, което, макар леденото ми безразличие да бе прикрило и забавило симптомите му, отказваше упорито храната, която не бях в състояние да погълна. И в същата секунда мисълта, че няма да ме пуснат да изляза, ако забележат, че съм болен, ми даде — подобно на инстинкта за съхранение у ранения — сила да се довлека до стаята си, където видях, че съм вдигнал четиридесет градуса, и да се приготвя за разходката на Шанз-Елизе. Мисълта ми, измъкнала се от отпадналото ми, неспособно да я удържи тяло, беше вече там, копнееща за сладкото удоволствие от

надбягването с Жилберт и един час по-късно, държащ се едва на краката си, но щастлив край нея, все още можех да го вкусвам.

Когато се върнахме, Франсоаз заяви, че „ми е призляло“, че като че ли „ме хвърля ту в жар, ту в тръпки“, извикаха веднага лекар, който заяви, че предпочитал острия, силен пристъп на треска, съпътстващ белодробното ми възпаление, което щяло да мине като „огън от слама“, вместо някоя по-подмолна и скрита форма на това заболяване. Отдавна страдах от задух и домашният ни лекар въпреки неодобрението на баба, която ме виждаше вече едва ли не умиращ като алкохолик, бе посъветвал да пия освен предписания сироп с кофеин за облекчаване на дишането ми шампанско, бира или коняк, щом почувствувам, че приближава криза. Еуфорията, предизвикана от алкохола, щяла да я обезвреди. Често бях принуден, за да издействувам разрешението на баба, не да сдържам, а да подчертавам затрудненото си дишане. Между другото, тъй като никога не знаех какви размери ще вземе пристъпът на задух, усетех ли, че приближава, се тревожех повече за притеснението на баба, отколкото за собственото си неразположение. Но същевременно тялото ми, било защото бе много немошно, за да го запази в тайна, било защото се страхуваше да не поискат от него непосилно и опасно напрежение, ако не знаят какво го грози, ме принуждаваше да предупредя баба, че ми е лошо, при това с физиологична добросъвестност и точност. Забележех ли у себе си неприятен, макар не ясно определен симптом, то примираше, докато не споделях с баба. Ако тя се престореше, че не обръща внимание, то ме караше да настоявам. Понякога се задушавях пресилено и любимото лице, неспособно вече да овладява както по-рано вълнението си, издаваше жалостта си и се сгърчваше от мъка. Сърцето ми се свиваше от страдалческият ѝ вид: хвърлях се в обятията ѝ, сякаш целувките ми можеха да заличат скръбта ѝ, сякаш обичта ми можеше да ѝ достави същата радост както доброто ми здраве. А тъй като опасенията на тялото ми бяха вече уталожени от увереността, че тя е уведомена за страданието му, то не се противопоставяше на желанието ми да я утеша. Убеждавах я, че пристъпът на задух не е кой знае колко мъчителен, че няма защо да ме жали, защото съм щастлив, може да е сигурна в това. Тялото ми държеше да получи дължимата доза съчувствие и стига баба да знаеше, че чувствувам болки в дясната страна на гърдите, то не виждаше никакво неудобство, ако аз твърдя,

че тази болка не е страшна и не ми пречи да бъда щастлив. То не философствуваше, не беше негова работа. Когато почнах да се възстановявам, пристъпите на задух се повтаряха почти всеки ден. Една вечер баба ме бе оставила в доста добро състояние, но когато покъсно влезе в стаята ми, видя, че не мога да си поема дъх.

— Божичко, как се мъчиш! — извика тя с разстроено лице и мигом излезе.

Чух, че външната врата се захлопна, а след малко тя се върна с коняк — беше отишла да купи, защото в къщи нямахме. Скоро почувствувах облекчение. Баба ми, леко изчервена, ме гледаше смутено и в очите ѝ прочетох умора и отчаяние.

— За теб сега е по-добре да те оставя сам и да поспиш — каза тя и решително се наклони да се оттегли, но аз успях да я целуна и усетих, че хладните ѝ страни са влажни — не можах да разбера дали от студения нощен въздух навън. На другия ден тя дойде чак вечерта в стаята ми — трябвало да излезе, както ми казаха. Сметнах, че е много равнодушна към мен, но се въздържах да я упрекна.

Тъй като белодробното възпаление отдавна бе минало и продължаващите пристъпи на задух не можеха да се обяснят с него, родителите ми се консултираха с професор Котар. В такива случаи не е достатъчно лекарят да знае много. Пред симптоми, присъщи едновременно на три-четири болести, само верният му усет и опитно око можеха да решат, независимо от сходните външни белези, кое заболяване най-вероятно трябва да лекува. Тази дарба не предполага по-високи интелектуални способности и някой много прост човек, предпочитащ най-посредствена музика и най-бездарна живопис, лишен напълно от любознателност, може отлично да я притежава. В моя случай болестните явления можеха да се дължат на нервни спазми, начало на туберкулоза, астма, затруднено дишане вследствие отравяне от храна, усложнено с бъбречна недостатъчност, хроничен бронхит или най-сетне на взаимодействието на няколко от тези фактори. Ако нервните спазми се лекуваха, като не им се обръща внимание, туберкулозата изискваше големи грижи и силна храна, която би била вредна при артритно заболяване като астмата и би била опасна в случай на отравяне, налагащо специален режим, гибелен за туберкулозен. Но Котар не се колеба и предписанията му бяха изрични.

— Силни и драстични разслабителни средства няколко дни и само мляко. Никакво месо, никакъв алкохол.

Майка ми прошепна, че трябва да се съвзема, че съм много нервен и силното очистително и млечният режим съвсем ще ме изтощят. Прочетох в неспокойния поглед на Котар — сякаш се боеше да не изпусне влака, — че се пита дали не се е поддал на вродената си мекота. Като че ли се мъчеше да си припомни дали е сложил ледената маска — както се оглеждаме в огледалото, за да видим дали не сме забравили да вържем връзката си. Понеже не беше сигурен и искаше да поправи евентуалния пропуск, той отвърна грубо.

— Не съм свикнал да повтарям два пъти предписанията си. Дайте ми перо. И главно млечен режим. По-късно, за да обуздаем пристъпите на задух, нямам нищо против зеленчукови супи, пюрета, но винаги с мляко, с мляко! Няма да му бъде неприятно, нали Испания е на мода — оле, оле^[3] — (Този каламбур бе добре познат на студентите му, той го повтаряше в болницата всеки път, когато поставяше някой сърдечно болен или хепатик на млечна диета.) — После постепенно ще се върнете към обща храна, но появи ли се пак задух, отново разслабително, промиване на червата, на легло и мляко.

Той изслуша с ледено лице възраженията на майка ми, без да ѝ отговори, и тъй като си отиде, без да обясни основанията си за такъв строг режим, родителите ми сметнаха, че той само излишно ще ме изтощи и не ме подложиха на него. Естествено те се опитаха да скрият от професора неподчинението си и за повече сигурност престанаха да посещават познатите, където можеха да го срещнат. След това състоянието ми се влоши и те решиха да следват стриктно предписанията на Котар. Само след три дни хриповете изчезнаха, после кашлицата и започнах да дишам леко. Тогава разбрахме, че Котар — както той сам ще обясни впоследствие — видял, че съм явен... астматик и най-вече „смахнат“, и съобразил, че главната опасност в момента е отравянето. Отстранявайки токсините от черния дроб и промивайки бъбреците ми, той целеше да очисти бронхите и да ми възвърне не само нормалното дишане, а и съня и силите ми. Така се убедихме, че този глупак е голям диагностик. Най-сетне се вдигнах от леглото. Но родителите ми казаха, че вече няма да ме пускат по Шанз-Елизе, заради лошия въздух, твърдяха те, но аз си въобразявах, че използват този претекст, за да не мога вече да се виждам с госпожица

Суан, и през цялото време повтарях името „Жилберт“, както поробените народи говорят постоянно на родния си език, за да не забравят родината, която никога вече няма да видят. От време на време майка ми слагаше ръка на челото ми и ме питаше:

— Нима малките момчета не споделят вече с майка си своите огорчения?

Франсоаз всеки ден идваше при мен и възкликваше:

— Колко лошо изглежда господинът! Добре, че не сте се видели в огледалото! Същински смъртник!

Вярно е, че ако имах дори обикновена хрема, Франсоаз щеше да направи същата трагична физиономия. Тя ме оплакваше, по-скоро защото това беше в кръвта ѝ, а не заради здравословното ми състояние. Тогава още не разграничавах дали нейният песимизъм ѝ доставяше мъка или радост. Временно бях решил, че произходът му е социален и професионален.

Веднъж в часа, когато идваше пощата, мама сложи на леглото ми едно писмо. Разпечатах го машинално. Та нали на него не стоеше единственият подпис, който би ме направил щастлив — подписът на Жилберт, защото нямах връзка с нея извън Шанз-Елизе. Но в долната част на листа, украсен със сребърен печат, върху който бе изобразен рицар с шлем с девиза: *per viam rectam*^[4] около него, под няколко написани с едър почерк редове — всички изречения изглеждаха подчертани, защото напречната чертичка на буквата t не я пресичаше, а бе прекарана над нея, сякаш подчертаваше съответната дума от горния ред, видях точно подписа на Жилберт. Понеже знаех, че е невъзможно да стои в писмо до мен, видът му само, неподкрепен от вярата ми, не ме зарадва. За миг всичко окръжаващо ме стана нереално заради него. С шеметна бързина този невероятен подпис заигра на гоненица с леглото, камината и стените. Всичко се завъртя пред очите ми, както ако паднеш от кон, и почнах да се питам дали извън познатото ми съществуване няма друго, съвсем различно, противоречащо му, но по-истинско: внезапно разкрило ми се, то ме изпълваше с нерешителността на пробудилите се мъртъвци пред прага на другия свят от скулптурните изображения на Страшния съд.

„Мили приятелю — гласеше писмото, — узнах, че сте били тежко болен и няма вече да идвате на Шанз-Елизе. И аз престанах да ходя там, защото има много болни. Но всеки понеделник и петък

приятелките ми идват у дома на чай. Мама ме моли да ви предам, че ще ни направите много голямо удоволствие, ако дойдете също, когато се възстановите и тогава пак ще разговаряме приятелски, както на Шанз-Елизе. Довиждане, мили приятелю, надявам се, че родителите ви ще ви позволят да идвате доста често у нас. С най-сърдечни поздрави, Жилберт.“

Докато четях писмото, нервната ми система невероятно бързо възприе новината, че ме е осенило рядко щастие. Но душата ми, самият аз, с една дума, най-заинтересованият, още не я знаеше. Щастието, щастието, доставено ми от Жилберт, беше нещо, за което постоянно бленувах, нещо чисто мислено *cosa mentale*^[5], както е казвал Леонардо да Винчи за живописца. Съзнанието не може мигновено да асимилира лист хартия, изписан с букви. Но след като го прочетох, аз почнах да мисля за него, той се превърна в обект на бленуването ми, стана също *cosa mentale* и така го обикнах, че всеки пет минути чувствавах нужда да го препрочитам и целувам. Чак тогава осъзнах щастието си.

Животът е осеян с чудеса и влюбените винаги могат да се надяват, че някое от тях ще се случи. Точно това чудо може би бе предизвикано изкуствено от майка ми — виждайки, че от известно време съвсем бях изгубил охота за живот, тя навярно бе помолила Жилберт да ми пише, както при първите ми морски бани, за да ми бъде приятно да се потапям под водата — аз никак не обичах, защото ми секваше дъхът, — тя даваше на учителя ми по плуване чудни кутии, облепени с мидени черупки, и коралови клонки, които си въобразявах, че намирам на морското дъно. Впрочем най-хубаво е да не се опитваме да разберем възникналите при най-различни обстоятелства събития, свързани с любовта, защото съдбоносното и неочакваното в тях е подчинено по-скоро на свръхестествени, а не на рационални закони. Когато някой мултимилionер, при това прекрасен човек, изоставен от бедната и непривлекателна жена, с която живее, призове на помощ в отчаянието си всемогъщото злато и пусне в ход всички земни съблазни, без да успее да си я възвърне, вместо да търси логично обяснение, по-добре е да приеме, безсилен пред упорството на любовницата си, че Съдбата е решила да го погуби, като срази сърцето му. Пречките, с които влюбените се борят, като свръхвъзбуденото им, изтерзано въображение напразно се опитва да ги види ясно, често се

коренят в някоя странност на характера на жената, която не могат да си възвърнат, в нейната глупост, във влиянието на непознати лица и внушенията ѝ от тях опасения, в удоволствията, които очаква в този момент от живота и които любовникът ѝ и неговото материално състояние не могат да ѝ предложат. Така или иначе, влюбеният е в неизгодно положение и мъчно може да си уясни естеството на препятствията, защото жената хитро ги прикрива, а собственият му ум, деформиран от любовта, не може да ги анализира точно. Те напомнят тумори, които лекарят успява с големи усилия да отстрани, но не и да определи произхода им. Подобно на тях тези препятствия си остават забулени в тайна, но затова пък са временни. Само че обикновено се оказват по-дълголетни от самата любов. И тъй като любовта не е безкористно чувство, щом угасне, влюбеният престава да се интересува защо бедната и лекомислена жена, която е обичал страстно, упорито му е отказвала в продължение на години да я поддържа.

Ала ето че в любовта същата тайнственост, която скрива от нас причината на сполетели ни нещастия, забулва често и случайните щастливи събития (например писмото на Жилберт). Щастливи или поне привидно щастливи, защото при чувство, което, колкото и да го задоволяваме, само измества страданието, почти няма истински щастливи мигове. Понякога обаче то ни дава кратък отдых и имаме временно илюзията, че сме излекувани.

Колкото до писмото, под което Франсоаз отказа да разчете името Жилберт, тъй като двете първи букви ѝ приличаха на А, а последната сричка беше безкрайно удължена с назъбения параф, ако непременно държим да намерим логично обяснение на щастливия за мен обрат в отношението на Суанови, може би ще стигнем до извода, че отчасти бях задължен за него на една случайност, която според моите опасения можеше, напротив, окончателно да ме погуби в техните очи. Малко преди да получа писмото на Жилберт, дойде да ме види Блок, докато професор Котар, чийто режим вече следвах, беше в стаята ми. Прегледът беше свършил и ние просто разговаряхме, тъй като родителите ми бяха поканили Котар на вечеря. Затова пуснаха Блок при мен. По време на общия разговор Блок разказа, че предната вечер бил с една дама, много близка с госпожа Суан, която му каза, че госпожа Суан била много добре настроена към мен. Бях изкушен да му отговоря, че сигурно се лъже, и да призная, воден от същата

добросъвестност както в случая с господин дьо Норпоа, а и за да не би госпожа Суан да ме сметне лъжец, че не я познавам и никога не съм разговарял с нея. Но не посмях да изправа грешката на Блок, защото разбрах, че е умишлена: приписвайки на госпожа Суан думи, които тя в действителност не можеше да каже, той искаше да намекне за нещо невярно, но ласкателно, а именно че е вечерял у една приятелка на госпожа Суан. И какво бе станало? Докато господин дьо Норпоа, щом узна, че не познавам госпожа Суан и копнея да ѝ бъда представен, не бе споменал ни дума за мен пред нея, Котар, неин домашен лекар, бе заключил от думите на Блок, че тя ме познава добре и ме цени, и бе решил, че ако ме представи, когато я види, като очарователен младеж, с когото самият той е близък, това няма да бъде от никаква полза за мен, но би било ласкателно за него — два довода, накарали го да заговори за мен с Одет при пръв удобен случай.

Така аз опознах това жилище, от което се носеше чак в стълбището парфюмът на Одет и още по-силното ухание на особеното, мъчително очарование, излъчвано от живота на Жилберт. Неумолимият портиер, преобразен в благосклонна Евменида, свикна да повдига любезно фуражка в знак, че изпълнява молбата ми, когато го питах дали мога да вляза. При хубаво време в края на следобед, прекаран заедно с Жилберт в нейната стая, се случваше да отворя прозорците към улицата (същите, които някога изпречваха между мен и съкровищата, предназначени за други, своя лъскав, далечен и разсеян поглед, погледа на самите Суанови), за да влезе малко въздух и дори за да се наведем заедно с Жилберт, ако беше приемният ден на майка ѝ, за да зърнем пристигащите гости, които често вдигаха глава, слизайки от каретата си, и ми махваха с ръка, вземайки ме за племенник на домакинята. В такива мигове плитките на Жилберт докосваха лицето ми. Косите ѝ, естествено или по-скоро свръхестествено тънки като коприна, сплетени в изкусен орнамент, ми се струваха единствено по рода си художествено изделие, направено от тревата на райските градини. Кой ли неземеен хербарий не бих пожертвувал, за да втъкна в него макар малка част от тях. Понеже не се надявах да получа истински кичур от плитките ѝ, една тяхна снимка би била много по-ценна за мен от някоя рисунка на цветя от Леонардо. Как ли не се унижих пред приятели на Суан и дори пред фотографи, без да получа желаната снимка: само се свързах завинаги с непоносими досадници.

Когато сега влизах в тъмното антре (там винаги витаеше, по-страшна и по-желана от появяването на краля във Версай възможността да срещна родителите на Жилберт, които толкова дълго бяха против нашата дружба), обикновено се спъвах в огромната закачалка със седем разклонения, подобна на библейския седемсвещник, и смутено се кланях на седналия в ъгъла върху дървения сандък лакей, облечен в дълга сива ливрея, защото го бях взел за госпожа Суан. Ако родителите на Жилберт случайно минеха оттам, те не само не изглеждаха недоволни, но се ръкуваха усмихнато с мен и ми казваха:

— Как сте? — като и двамата произнасяха двете думички съвсем отчетливо и можете да си представите с каква наслада се мъчех да им подражавам безспир, когато се приберях в къщи. — Жилберт знае ли, че сте дошли? Е добре, тогава, тогава ви оставям...

Нещо повече — самата закуска, която Жилберт предлагаше на приятелките си, толкова дълго най-непреодолима преграда между нея и мен, сега беше повод да се видим и тя ме предупреждаваше винаги с няколко думи, написани винаги на различна хартия за писма, тъй като бях сравнително нов неин познат. Веднъж листът бе украсен със синьо изпъкнало кученце над смешен надпис на английски с удивителна накрая, друг път на него бе отпечатана морска котвичка или инициалите ЖС, разтеглени във форма на правоъгълник по широчината на листа, или собственоръчно написаното й име, завършващо с параф, отпечатано със златни букви в горния ъгъл под отворено черно чадърче, или монограмът й като китайска шапка, в която бяха вплетени всички букви от името й, без да може да се различи нито една. И най-сетне, тъй като колекцията от хартия за писма на Жилберт не беше неизчерпаема, след няколко седмици идваше отново ред на листа с девиза: *per viam rectam*, изписан под рицар с шлем в потъмнелия сребърен медал на първото й писмо. Тогава предполагах, че Жилберт пише всеки път на различна хартия, за да спази някакъв ритуал, а сега смятам, че тя по-скоро се мъчеше да си спомни на каква хартия е писала предишните си писма, за да не използва — освен на големи интервали — една и съща, когато пише на приятелите си, поне на тези, за които заслужаваше да се престарае. Тъй като поради разликата в учебната програма няколко нейни приятелки бяха принудени да си тръгнат тъкмо когато пристигаха

други, още докато се качвах по стълбището, обзет от вълнение пред величествената церемония, която ме очакваше, дочухах от антрето им говор и преди да стигна до площадката на Суанови, връзките ми с предишния ми живот до такава степен рязко се прекъсваха, че забравях да сваля шала си в топлата стая или да погледна часовника, за да се върна навреме в къщи. Впрочем стълбата, цялата дървена, в стил Анри II, както в много тогавашни домове — този стил беше някога предпочитан от Одет, но много скоро ѝ омръзна, — и окачената табелка с предупреждението „Забранено е слизането с асансьора“ ми се струваха нещо толкова рядко, че когато я описвах на родителите си, казах, че е много старинна и Суан я донесъл от много далеч. Любовта към истината беше толкова силно развита у мен, че не бих се поколебал да кажа така дори ако знаех, че не е вярно, защото само по този начин можех да им внуша същото уважение към достолепната стълба на Суанови. Затова в присъствие на невежа, неспособен да разбере в какво се състои гениалността на някой лекар, е по-добре да не признаваме, че той не може да излекува хрема. Но тъй като никак не бях наблюдателен и изобщо нямах представа нито за името, нито за предназначението на предметите, които ми попадаха пред очите, и ми беше ясно само едно, че щом са близо до Суанови, непременно имат необикновена стойност, не си давах сметка, че лъжа, като уверявах родителите си в художествената стойност и далечния произход на стълбата. Не си давах сметка за това, но го предугаждах, ето защо цял пламнах, когато баща ми ме прекъсна с думите:

— Познавам този вид къщи. Влязох веднъж в една, а всички други са досущ като нея. Строи ги е Берлие. Само че Суан е наел няколко етажа.

Баща ми добави, че и той възнамерявал да наеме апартамент в някоя от тях, но се отказал, защото не му се сторили много удобни и антрето било малко тъмно. Въпреки твърдението му, аз инстинктивно почувствувах, че трябва да жертвувам здравия си разум в името на престижа на Суанови и моето щастие. С усилия на волята, независимо от току-що чутото, аз завинаги изключих от съзнанието си, както вярващите изключват от библиотеката си „Животът на Христос“ от Ренан, разложителната мисъл, че апартаментът на Суанови не е нищо особено и в него бихме могли да живеем самите ние.

Между това в дните, когато Жилберт канеше приятелките си на закуска, аз се качвах стъпало по стъпало към апартамента им, лишен сякаш от мисъл и памет, играчка на най-жалки рефлексии, и навлизах в зоната, където се чувствуваше уханието на госпожа Суан. Сякаш виждах вече царствената шоколадена торта, обкръжена от чинийки с курабии и салфетки от сива копринена дамаска на цветя съгласно с етикета, каквато не бях виждал никъде другаде освен у тях. Но неизменният ритуал зависеше, изглежда — подобно на необходимата вселена на Кант, — от върховна проява на свобода. Съберяхме ли се всички в малката гостна на Жилберт, тя внезапно поглеждаше часовника и казваше:

— Не ви ли се струва, че от обедата мина много време? Ще вечеряме чак в осем, бих хапнала нещичко. Какво ще кажете вие?

И ни поканваше в трапезарията, мрачна като азиатски храм от платната на Рембранд: монументалната торта, приветлива и близка, макар и внушителна, властвуваше сред нея, приготвена сякаш не специално за този ден, а просто така, в случай че на Жилберт ѝ се прииска да смъкне зъбчатите ѝ шоколадови бойници, да срути стръмните отвесни крепостни стени, изпечени във фурната по подобие на бастияните на Дариевите дворци. И при това Жилберт пристъпваше към разрушението на ниневийския сладкиш не само за да задоволи собствения си глад, но и моя, като извличаше специално за мен изпод развалините на шоколадената крепост цяло парче от глазирания зид, набучен с алени плодове по ориенталски. Питаше ме дори в колко часа вечеряме в къщи, като че ли още помнех това, като че ли при вълнението, което ме държеше в плен, можеше да оцелее в опразнената ми памет понятието за вечеря или представата за семейство, а в парализирания ми стомах усещането на ситост или глад. За нещастие тази парализа бе временна и настъпваше момент, когато поглъщаните несъзнателно сладкиши трябваше да се смелят, но този момент беше още далеч. Междувременно Жилберт ми наливаше „моя чай“ и аз пиех неограничени количества, а само една чашка ме държеше буден цяло денонощие. Затова майка ми свикна да казва:

— Колко неприятно! Това дете не може да отиде у Суанови, без да се разболее!

Но нима, когато бях у Суанови, аз съзнавах, че пия чай? А дори и да съзнавах, пак бих пил, защото даже ако приемем, че за миг можех да

осъзная настоящето, не бих бил в състояние да си спомня миналото или да предвидя бъдещето. Въображението ми беше неспособно да стигне до далечното време, когато щеше да възникне мисъл за легло или потребност от сън.

Не всички приятелки на Жилберт изпадаха в такова опиянение, което прави невъзможно каквото и да било решение. Някои дори се отказваха от чай! Тогава Жилберт си служеше с един доста разпространен по това време израз:

— Моят чай явно няма успех.

И за да премахне всяка следа от церемониалност, тя разместваше столовете около масата и добавяше:

— Наредили ги като на сватба! Боже мой, колко са глупави слугите!

Седнала направо върху столчето във форма на буквата „X“, тя хрускаше с такъв вид курабиите, сякаш имаше на разположение неограничено количество и нямаше нужда да иска позволение от майка си. Когато госпожа Суан, чийто жур обикновено съвпадаше с „чая на Жилберт“, се отбиеше за миг, изпращайки някоя гостенка, при нас, в рокля от синьо кадифе или по-често от черен сатен с бели дантели, тя казваше с удивление:

— Ах, колко вкусни изглеждат! И на мен ми се прияде, като ви гледам с какъв апетит ги унищожавате!

— Ами че ние ви каним, мамо, вземете си!

— О, не, съкровище мое, какво ще кажат гостите ми? При мен са още госпожа Тромбер, госпожа Котар и госпожа Бонтан, а нали знаеш, милата госпожа Бонтан не е по кратките визити, а пък току-що дойде. Какво ли ще кажат скъпите ми гости, ако не се върна веднага при тях? Но щом си отидат, ако не дойде някой друг, ще се върна да си побъбря с вас, толкова по-забавно ще ми бъде! Заслужавам, струва ми се, малко отдих: днес ми дойдоха на гости четиридесет и пет души и четиридесет и двама от тях говориха все за картината на Жером! Но елате тези дни да пиете чая си с Жилберт — обръщаше се тя към мен. — Тя ще ви направи такъв, какъвто обичате, какъвто пиете обикновено във вашето малко студио — прибавяше тя и се затичваше при гостенките си, сякаш бях дошъл да търся в този тайнствен свят нещо толкова добре познато като собствените си привички. (Да пия

например чай, пиех ли изобщо?) Колкото до „студиото“, не бях сигурен имам ли, или не.

Или пък питаше:

— Кога ще дойдете? Утре? Ще поръчам да ви направят тоустове, не по-лоши, отколкото при Коломбен. Няма ли да дойдете? Негодник! — възкликваше тя, защото откакто имаше и тя салон, беше възприела маниерите на госпожа дьо Вердюрен и нейния предвзето деспотичен тон.

Тъй като нямах представа нито какво е тоуст, нито кой е Коломбен, последното ѝ обещание не можеше да направи дома ѝ по-съблазнителен. По-странно може да се стори — понеже вече всички, навярно и в Комбре, говорят така, — че не разбрах веднага кого има предвид госпожа Суан, когато почна да хвали нашата стара nurse^[6]. Не знаех английски, но скоро разбрах, че тази дума се отнася за Франсоаз. Когато ходехме на Шанз-Елизе, аз така се боях да не би Франсоаз да прави лошо впечатление, а ето че описанието, което Жилберт ѝ бе направила, бе събудило симпатия у родителите ѝ.

— Чувствува се, че тя ви е страшно предана и същевременно е така изрядна.

Аз тутакси промених мнението си за Франсоаз и като пръв резултат престанах да си въобразявам, че е по-добре да имам гувернантка с мушама и перце на шапката. Разбрах още от няколко думи, изплъзнали се на госпожа Суан по адрес на госпожа Блатен, че тя наистина я смята добронамерена, но се бои от посещенията ѝ, така че личното ми познанство с тази дама нямаше да бъде толкова ценно за мен, както си мислех, и никак нямаше да подобри положението ми в дома на Суанови.

Бях започнал вече да изследвам с почтителен и радостен трепет приказното владение, което противно на очакванията ми бе разтворило за мен запретените си досега двери, но само като приятел на Жилберт. Царството, в което бях допуснат, бе включено в друго, още по-загадъчно, където водеха своя свръхестествен живот. Суан и жена му и към което те се отправяха, след като се ръкуваха с мен, ако се разминехме в антрето. Но скоро проникнах и в сърцето на светилището. Ако Жилберт например я нямаше, а господин и госпожа Суан си бяха в къщи, те питаха кой е звънял и узнаеха ли, че съм аз, ме поканваха да вляза за миг при тях и ме молеха да използвам влиянието

си над Жилберт в един или друг смисъл, за едно или друго. Спомнях си онова толкова подробно и убедително писмо, което някога бях писал на Суан, без той да благоволи да ми отговори. Удивлявах се колко са безпомощни умът, разсъдъкът, сърцето ни да извършат най-малкото превращение, да разрешат поне една от трудностите, които после животът, без да ни е ясно как, оправя толкова лесно. Новото ми положение на приятел на Жилберт, оказващ най-благоотворно влияние върху нея, ми спечелваше сега такова благоволение, както ако бях пръв ученик в колежа и приятел на сина на краля и само поради тази случайност имах достъп в двореца и право на аудиенция в Тронната зала! Безкрайно благосклонен към мен, Суан ме канеше в кабинета си, сякаш не беше претоварен с най-славни занимания, и цял час търпеше пелтеченето ми и стеснителното ми мълчание, прекъсвано от кратки и несвързани изблици на смелост в отговор на думите си, от които не разбирах абсолютно нищо поради силното вълнение. Той ми показваше художествени предмети и книги, предполагайки, че представляват интерес за мен, а аз предварително бях убеден, че те безкрайно много превишават по красота експонатите от Лувъра и книгите от фонда на Националната библиотека, но не бях в състояние да ги разглеждам. В подобни мигове, ако неговият иконом ми поискаше часовника ми, карфицата за връзката или ботинките ми, дори завещание, което го прави мой наследник, би ми доставил удоволствие: съгласно прекрасния народен израз, чийто автор подобно на авторите на най-прочутите епопеи, е неизвестен, макар че противно на теорията на Волф той непременно е съществувал (сигурно е бил някой от изобретателните скромни умове, каквито се срещат и по наше време; те правят открития, достойни да прославят всяко име, само не тяхното, защото го премълчават, не бях на себе си. Способен най-много да се учудя, ако останех малко по-дълго, че тези часове, прекарани във вълшебното жилище, не ми носят нищо особено, не водят към пълно щастие. Разочарованието ми обаче се дължеше не на малкото достойнства на шедьоврите, които Суан ми показваше, нито на собствената ми невъзможност да съсредоточа разсеяния си поглед. Защото не заради красотата на предметите — те можеха да бъдат и възможно най-грозни — ми се струваше истинско чудо, че се намирам в библиотеката на Суан, а заради особеното тъжно и сладостно чувство, с което бяха пропити, чувство, което толкова години бях

влагал в тях и което те още пазеха. Също както многото огледала, четките със сребърни дръжки, олтарите на свети Антоний Падуански, изваяни и изрисувани от най-прочутите художници, приятели на Суан, нямаха нищо общо със съзнанието за моето нищожество и за царствената благосклонност на Одет, когато госпожа Суан ме поканеше за малко в спалнята си. Три красиви и внушителни създания, първата, втората и третата ѝ камериерки се суетяха с усмивка около приказните ѝ тоалети, докато лакеят с къси панталони ми предаваше нареждането на госпожата да отида при нея, защото имала да ми казва нещо, и аз се запътвах през криволичещия тесен коридор, изпълнен отдалеч с ароматните вълни на скъпите парфюми, които се носеха от тоалетната ѝ.

Когато госпожа Суан се върнеше при гостенките си, ние още чувахме смеха и говора ѝ — макар и само пред двама души, тя повишаваше глас и изстрелваше думите си, сякаш в гостната ѝ се бяха събрали всичките „приятели“: толкова често в малкия кръжец бе чувала „патронката“ да „води разговора“ по този начин! Тъй като най-охотно си служим — поне известно време — с изрази, неотдавна заимствувани от други, госпожа Суан избираше ту обичайните фрази на изтънчените личности, с които Суан неизбежно я бе запознал (именно на тях се дължеше предвзетото изпускане на показателното местоимение и нечленуването на прилагателното, когато стои пред одушевен предмет), ту някои по-просташки (например „има си хас“ — любима формула на една нейна приятелка) и се стараше да ги вмъкне във всички истории, които разказваше — пак навик, придобит в „кръжеца“. В заключение казваше обикновено: „Много ми харесва тази история. Прелестна е, нали?“, и тези думи бяха стигнали до нея чрез Суан от Германтови, които самата тя не познаваше.

Госпожа Суан бе напуснала вече трапезарията, когато се появи на свой ред господин Суан: току-що се бе прибрал.

— Сама ли е майка ти, Жилберт?

— Не, има още гости, тате.

— Възможно ли е? Вече е седем часа! Страшна работа! Горката жена, трябва да е смазана. Каква досада! (У нас се изговаряше първото „о“ по-бързо и по-приглушено, а господин и госпожа Суан го произнасяха съвсем отчетливо, еднакво ясно с удареното „а“.) Помислете си само — от два часа следобед! — поде той, като се

обърна към мен. — А Камий ми каза, че между четири и пет са дошли поне дванадесет души. Какви ти дванадесет, мисля, че каза четиринадесет, не дванадесет. Е, не помня вече. Когато се прибирах, бях забравил, че днес е приемният ѝ ден и като видях толкова карети, си рекох, че в къщата ни има сватба. А откакто съм в библиотеката си, все се звъни. Честна дума, заболя ме главата. И много ли гости има още при нея?

— Не, само две.

— Знаеш ли кои?

— Госпожа Котар и госпожа Бонтан.

— А-а! Жената на шефа на кабинета на министъра на благоустройството.

— Знам, че мъжът ѝ е чиновник в някакво министерство, но отде да знам в кое — отвърна Жилберт, глезейки се като малко дете.

— И тази добра, глупаче мое, говориш като че ли си на две години. Как можа да кажеш „чиновник в някакво министерство“. Ами че той е направо шеф на кабинета на министъра, шеф на цялото министерство, чакай, къде ми е главата, бога ми, и аз съм заваян като тебе, той не е шеф, а началник на кабинета на министъра.

— Отде да знам? И много ли е да си началник на кабинета на министъра? — отговори Жилберт, която не пропускаше случай да прояви безразличие към всичко, което подхранваше тщеславието на родителите ѝ. (Впрочем не е изключено да си въобразяваше, че придава по-голям блясък на познатите им, като се преструва, че не отдава кой знае какво значение на общественото им положение.)

— Че как да не е много! — възкликна Суан, който предпочете да отговори съвсем недвусмислено, отколкото да допусне скромността на дъщеря му да породии у мен най-малкото съмнение. — Та той е пръв след министъра! Дори повече от министъра — та той върши всичко! При това изглежда, че е изключително компетентен, човек от висша класа, много кадърен. Кавалер е на Почетния легион и е очарователен мъж, просто красавец.

Жена му между другото се е омъжила за него, без да се съобразява с когото и да било, заради „чара“ му. Външно притежаваше всичко необходимо, за да оставя впечатление на необикновен и изтънчен мъж — руса, копринено мека брада, приятни черти на лицето, мощно дихание и стъклен поглед.

— Да ви кажа ли — добавяше Суан, обръщайки се пак към мен, — много ми е забавно, че в състава на сегашното правителство влизат такива хора, защото потомците на рода Бонтан-Шьоню са типични представители на реакционната клерикална и тесногръда буржоазия. Покойният ви дядо познаваше — най-малкото бе чувал или бе виждал — стария Шьоню, който даваше само едно су за почерпка на кочияшите, макар че беше богат за онова време и вече барон Брео-Шьоню. Цялото му състояние се стопи, когато фалира Всеобщата компания. Вие сте много млад и не можете да знаете това. Е, после успяха да се позамогнат.

— Той е чичо на едно момиче от нашето училище, но от подолните класове, прословутата Албертин. Някой ден сигурно ще стане много fast^[7], но засега изглежда смешна.

— Удивителна е дъщеря ми, познава всичко живо!

— Нея точно не я познавам, само съм я виждала: щом се появи, от всички страни викат: „Албертин! Албертин!“ Но затова пък познавам госпожа Бонтан и тя също не ми харесва.

— Много грешиш. Тя е очарователна, хубава, умна, дори духовита. Отивам да я поздравя и да я попитам какво мисли мъжът ѝ — ще има ли война, или не, и можем ли да разчитаме на крал Теодосий. Кой друг ще знае, ако не той, нали е посветен в тайните на боговете.

По-рано Суан съвсем не говореше по този начин, но кой от нас не е виждал най-скромни принцеси, избягали с някой лакей десет години по-късно, които все още жадуват да виждат хора от доброто общество, а чувствуват, че те ги избягват? Не започват ли да говорят като досадните старици и спомене ли някой името на много ухажвана херцогиня, не казват ли: „Тя вчера беше у мен“, като същевременно добавят: „Аз живея много уединено.“ Виждате, че е излишно да наблюдаваме нравите — можем да ги изведем по логичен път от психологичните закони.

Суанови проявяваха недостатъка на хора, посещавани от малцина. За тях едно посещение, покана, обикновена любезност, изречена от що-годе видна особа, бяха събитие, което копнееха да разгласят. Ако по нещастно стечение на обстоятелствата Вердюренови бяха в Лондон, когато Одет даваше малко по-блестяща вечеря, те правеха всичко възможно тази новина да им се предаде

телеграфически отвъд Ламанша от някой общ приятел. Суанови бяха неспособни да запазят само за себе си дори писмо или телеграма, ласкателни за Одет. Те ставаха тема за разговор с приятелите, минаваха от ръка на ръка и салонът на Суанови заприличваше на хотелите в курортите, където излагат получените телеграми.

Хората, които не познаваха предишния Суан извън светското общество — както беше моят случай, а само вътре в него, в средата на Германтови, където се проявяваше безкрайна възискателност по отношение на ума и обаянието (освен спрямо височества и херцогини), където не допускаха видни личности, ако ги считаха скучни или невъзпитани, тези хора биха установили с удивление, че Суан е престанал не само да говори дискретно за познатите си, но и да бъде придирчив в избора им. Можеше ли да не се вбесява от госпожа Бонтан, така банална и злобна? Как можеше да твърди, че била приятна? Поне споменът за Германтови би трябвало на пръв поглед да го спре. Всъщност именно този спомен го насърчаваше. За разлика от трите четвърти от светското общество Германтови безспорно се отличаваха с вкус, може да се каже изтънчен, но и със снобизъм, а снобизмът винаги влече временно притъпяване на вкуса. Ако някой не беше необходим на котерията им — надут републиканец, министър на външните работи или бърлив академик, — прилагаха строгия си вкус към него и Суан оплакваше херцогиня дьо Германт, че е била принудена да вечеря с подобни сътрапезници в едно посолство. Хиляди пъти предпочитаха пред тях някой изтънчен човек, тоест член на тяхната среда, негоден за нищо, но притежаващ техния дух, числящ се към тяхната секта. Само че ако някоя велика херцогиня или чистокръвна принцеса вечеряше често у госпожа дьо Германт, тя тутакси биваше приета в сектата дори и да нямаше никакво право, и да нямаше нищо общо с царящия у Германтови дух. Но тъй като я приемаха, в наивността си на светски хора, те се мъчеха да си внушат, че е приятна, защото не можеха да кажат, че са я намерили приятна и затова я приемат. Суан се притичваше на помощ на херцогинята и ѝ казваше, след като тя си отидеше:

— Свястна жена, наистина, има даже чувство за хумор. Е, разбира се, не вярвам да е изучавала „Критика на чистия разум“, но е привлекателна.

— И аз така мисля — съгласяваше се херцогинята. — Днес тя бе малко притеснена, но ще видите, че може да бъде очарователна. Не е така скучна като госпожа Х (съпруга на бърбия академик и забележителна жена, която е в състояние да ви цитира двадесет книги.

— Няма място за сравнение.

— Именно при херцогинята Суан бе придобил способността да казва такива неща, и то искрено, и не я бе загубил. Сега я прилагаше спрямо хората, които приемаше в дома си. Мъчеше се да долови и обикне у тях черти, които откриваме у всяко човешко същество, ако го наблюдаваме благосклонно, а не с предвзето отвращение. Той изтъкваше достойнствата на госпожа Бонтан, също както някога откриваше такива у Пармската принцеса, която би следвало да бъде изгонена от кръга на Германтови, ако някои височества не се ползваха със свободен достъп и ако дори и за тях се държеше само на ума и личния чар. Видяхме впрочем, че преди време Суан охотно заменяше светското си положение при дадени обстоятелства за друго, по-удобно за него (сега прилагаше същата си склонност, само че по-продължително). Само хора, неспособни да си представят разлагането на нещо, което на пръв поглед им се струва неделимо, си въобразяват, че общественото положение е неразривно свързано с личността. Едно и също човешко същество, разгледано в последователните моменти от живота му, при всяко ново стъпало на обществената стълба се потапя в среда, която не е непременно по-издигната от предишната, и всеки път, когато — в един или друг период от живота си — завързваме или възобновяваме връзките си с дадена обществена среда и се чувствуваме поласкани, съвсем естествено се привързваме и пускаме корени в нея.

Колкото до госпожа Бонтан, струва ми се, че щом Суан толкова наблегна на нея, явно не му бе неприятно родителите ми да научат, че тя ходи на гости при жена му. Всъщност у нас имената на лицата, с които Одет успяваше постепенно да се запознае, будеха по-скоро любопитство, а не възхищение. Споменех ли за госпожа Тромбер, майка ми заявяваше:

— О, ето още една завербувана! Тя ще й привлече и други! — И като сравняваше с колониална война бързината, липсата на придиричност и пробивността, с които госпожа Суан завоюваше

новите си познанства, добавяше: — Щом е покорила Тромберови, и съседните племена скоро ще се предадат.

Ако срещнеште госпожа Суан на улицата, тя ни казваше, когато се прибереше в къщи:

— Срещнах госпожа Суан. Имаше войнствен вид, сигурно се отправяше на победоносна офанзива срещу масечузити, сенегалци или Тромберови.

А кажех ли, че съм видял някое ново лице, често доста мъчно доведено от твърде различни обществени кръгове, тя тутакси отгатваше произхода на това познанство и го сравняваше със скъпо заплатени трофеи. Тя казваше:

— Донесено от експедицията при еди-кои си.

Баща ми се изненадваше, че госпожа Суан вижда някаква изгода в общуването си с госпожа Котар, тази лишена от изящество еснафка.

— Независимо от положението на професора, наистина не разбирам — казваше той.

Майка ми, напротив, разбираше много добре. Тя знаеше, че една жена, успяла да проникне в различна от някогашната ѝ среда, не би изпитала пълно удовлетворение, ако не може да уведоми старите си познати, че ги е заменила с нови, сравнително по-блестящи. За тази цел е нужен свидетел, когото допускат в новия чаровен свят, както бръмчащото лекокрило насекомо се вмъква в цвета, та после, по време на различните си визити, този свидетел да пръсне новината (така поне се надяват), зародиша на завистта и възхищението. Напълно подходяща за тази роля, госпожа Котар спадаше към категорията гости, които мама, наследила отчасти умствения строй на баща си, наричаше: „Странниче, иди кажи на Спарта!“ Като канеше на журовете си тази благосклонна, въздържана и скромна приятелка (поради още една причина, която узнахме много години по-късно), госпожа Суан не се боеше, че ще въведе в дома си изменница или съперница, а знаеше колко много „чашки на буржоазни цветчета“ може да обходи само за един следобед тази неуморна труженица, въоръжена с перото на шапката си и с чантичката за визитни картички. Тя познаваше нейните възможности да пръска семена и основавайки се на теорията на вероятностите, с право считаше за напълно възможно само след два дни някой редовен гост на Вердюренови да узнае, че парижкият генерал-губернатор е оставил визитната си картичка у

госпожа Суан, или самият господин Вердюрен да чуе, че господин Льоолт дьо Пресани, председател на дружеството за конни състезания, е завел нея и Суан на приема в чест на крал Теодосий. Одет предполагаше, че Вердюренови ще бъдат уведомени само за тези две събития, защото материалните превъплъщения, под които си представяме и преследваме славата, са малко на брой, макар да разчитаме на повече. Несъвършеният ни ум е неспособен да обхване едновременно всички форми, които тя би приела за наша угода.

Госпожа Суан обаче бе постигнала успех само в така наречените „официални кръгове“. Изтънчените дами не посещаваха дома ѝ. Избягваха го не защото там можеше да се натъкнат на някой виден републиканец. По време на ранното ми детство светското общество се състоеше само от консервативно настроени хора и в един порядъчен салон би било немислимо да се приеме републиканец. Членовете на това общество си въобразяваха, че никога няма да поканят в дома си „някой опортюнист“ и особено някой ужасен радикал, както никога няма да изчезнат лампите с масло и омнибусите с коне. Ала подобно на калейдоскопа, който от време на време се завъртва, и обществото периодично подрежда различно елементите, които е смятало неизменни, и образува ново съчетание. Още не бях стигнал до първото причастие и ето че благонравните дами за своя голяма изненада заварваха в нечий салон изящна еврейка. Новите размествания в калейдоскопа се предизвикват от онова, което философите наричат промяна на критерия. Вече посещавах дома на госпожа Суан, когато аферата Драйфус въведе нов критерий и калейдоскопът още веднъж преобърна цветните си ромбчета. Всичко еврейско слезе долу, дори и изящната дама, и мракобесни националисти се изкачиха на тяхно място. Най-блестящият салон по това време беше ултракатолическият салон на австрийския принц. Ако вместо аферата Драйфус бе избухнала война с Германия, калейдоскопът щеше да се завърти на друга страна. Тъй като евреите за общо изумление, доказаха, че са патриоти, те щяха да запазят предишното си положение и никой вече нямаше да пожелае да отиде у австрийския принц, нито би признал, че никога е ходил там. Ала независимо от това, настъпи ли временен застои, светските хора си въобразяват, че вече няма да има никакви промени, както, макар да са свидетели на телефона, не вярват в изнамирането на аероплана. А философите на печата заклеят

близкото минало — не само тогавашните развлечения, които им се струват връх на разврата, но и художествените и философските произведения, които нямат за тях никаква стойност, като че ли са неразривно свързани с редуващите се разновидности на светското лекомислие. Само едно е неизменно — впечатлението, че „нещо във Франция се е променило“. Когато ходех у госпожа Суан, аферата Драйфус още не беше избухнала и някои видни евреи се ползуваха с голямо влияние. Най-влиятелен безспорно бе Рюфюс Израел, чиято жена, лейди Израел, беше леля на Суан. Самата тя нямаше блестящите познанства на племенника си, който между другото не я обичаше твърде и открай време рядко я посещаваше, макар че по всяка вероятност щеше да я наследи. Тя единствена от роднините на Суан си даваше сметка за положението му в обществото, тъй като в това отношение останалите бяха в същото неведение, в каквото бяхме доста дълго време и ние. Ако един член от дадено семейство емигрира във висшето общество, това му се струва уникално явление, а след десет години установява, че макар по друг начин и поради други съображения един негов връстник е постигнал същото; той създава около себе си тъмна зона, terra incognita^[8], съвсем видима с най-малките си подробности за всички нейни обитатели, но същинска нощ, истинско небитие за онези, които не проникват в нея и не подозират за съществуването ѝ, при все че е на една крачка от тях. Тъй като никоя агенция „Хавас“ не бе уведомила братовчедките на Суан с кои хора той дружи, на семейните вечери те разказваха със снизходителни усмивки, че са прекарали „добродетелно“ неделния ден: били при братовчедка Суан. Смятаха го леко завистлив беден роднина и го бяха кръстили остроумно „братовчедът Бет“^[9] по аналогия със заглавието на Балзаковия роман „Братовчедката Бет“. Лейди Израел прекрасно знаеше обаче кои хора удостояват с приятелството си Суан и доста му завиждаше. Орлеанските принцове по традиция поверяваха финансовите си сделки на семейството на мъжа ѝ, почти еднакво високопоставено като прочутите Ротшилд. Баснословно богата, лейди Израел се ползуваше с огромен авторитет и го бе употребила, за да внуши на всички свои познати да не приемат Одет. Само една нейна приятелка не ѝ се покори, но тайно: графиня дьо Марсант. За нещастие, когато Одет ѝ отиде веднъж на гости, лейди Израел влезе почти заедно с нея. Госпожа дьо Марсант стоеше като на тръни. Подла

като повечето хора, които могат да си позволят всичко, тя нито веднъж не заговори Одет, която, обезсърчена, престана да се стреми към висшето общество. Впрочем то не беше обект на възжеланията ѝ. В пълното си безразличие към предградие Сен-Жермен Одет си бе все още неграмотна кокошка, рязко отличаваща се от буржоата, които изучават с най-малки подробности генеалогията и залъгват с четене на стари мемоари жаждата си за аристократични познанства, каквито реалният живот не им предлага. А Суан, по всичко изглеждаше, продължаваше все още да бъде влюбеният мъж, който намира приятни или безобидни всички своеобразни прояви на бившата си метреса, защото често Одет се изказваше пред мен като истинска еретичка за светското общество, без той да се опита да поправи грешката ѝ — може би още я обичаше или не я уважаваше, или от леност не се наемаше с образованието ѝ. А може би това бе проява на простодушието му, което толкова дълго ни заблуждаваше в Комбре и поради което и сега самият той продължаваше да общува с най-знатни личности, без да държи да се говори особено почтително за тях в салона на жена му. Всъщност те имаха все по-малко значение за него, тъй като центърът на тежестта в живота му се бе изместил. Тъй или иначе, Одет бе толкова непросветена относно висшето общество, че ако в разговор споменеха за принцеса дьо Германт след братовчедка ѝ херцогинята, тя казваше: „Дьо Германт са принцове, значи по-високи по ранг.“ Ако някой кажеше „принцът“, говорейки за херцог дьо Шартър, тя го поправяше: „Не принц, а херцог, той е херцог дьо Шартър!“ А щом чуеше за Орлеанския херцог, сина на граф дьо Пари, възкликваше: „Колко забавно! Синът по-високопоставен от бащата!“ И понеже беше англоманка, добавяше: „Човек не може да се оправи с тези «Royalties»^[10].“ А когато веднъж я попитах откъде са родом дьо Германт, тя отговори: „От Ена.“ Суан изобщо беше сляп за всичко, свързано с Одет, не забелязваше не само пропуските в познанията ѝ, но и посредствения ѝ ум. Нещо повече: всеки път, когато Одет разказваше някой глупав анекдот, той я слушаше с рядко удоволствие и оживление, едва ли не прехласнат. Това се подхранваше вероятно от остатъци от предишната му страст, докато ако самият той по време на същия разговор проявеше остроумие или дори проникателност, Одет обикновено го изслушваше без интерес, с досада и нетърпение, като често рязко му възразяваше. Затова ще стигнем до извода, че

заробването на най-ценните индивиди от посредствените е редовно явление при много съпружески двойки, особено ако си припомним противоположния случай, когато толкова много изключителни жени се увеличат по тъпак, безжалостен цензор на най-изтънчените им изказвания, докато те, безкрайно снизходителни в любовта си, се възторгват от най-плоските му шеги. Нека се върнем на причините, поради които тогава Одет не успя да проникне в предградието Сен-Жермен: не бива да забравяме, че последното завъртване на светския калейдоскоп бе предизвикано от поредица скандали. Дами, посещавани с пълно доверие, се оказаха продажни жени, английски шпиони. Известно време най-много се държеше — така поне си мислеха в предградието Сен-Жермен — на порядъчността, на надеждността, а Одет представляваше точно това, с което току-що бяха скъсали — и мигом възобновили — връзките си (хората не се променят така бързо и търсят в новия режим продължение на стария), само че под различна форма, която да им създаде илюзията, че обществото не е такова, каквото е било до кризата. Одет премного приличаше на разобличените дами. Светските хора са доста късогледни. Щом скъсат с познатите си еврейки, докато се чудят с какво да запълнят празнотата, забелязват непозната дама, също еврейка, поникнала сякаш след нощна буря, но понеже не я познават, тя не буди у тях както предишните им познати асоциации с нещо, което би трябвало да ненавиждат. Не държи да тачат нейния бог и я приемат в средата си. Когато започнах да ходя у Одет, още не ставаше въпрос за антисемитизъм. Но тя напомняше жените, които известно време хората от висшето общество се стараеха да избягват.

Затова пък Суан често отиваше при някои свои стари познати, всички от най-висшите кръгове. Но когато ни разправяше при кого е бил, ми направи впечатление, че избира измежду някогашните си познати такива, които споделят влечението му към изкуство и история, поради което бе станал колекционер. А като забелязах, че се интересува от една или друга декласирана знатна дама само защото е била любовница на Лист или защото Балзак е посветил свой роман на баба й (също както купуваше рисунка, защото Шатобриан е споменал за нея в книгите си), у мен се породило съмнение, че в Комбре бяхме допуснали двойна грешка, като най-напред смятахме Суан буржоа без достъп до висшето общество, а после, че е един от най-изисканите

хора в Париж. Да бъдеш приятел на граф дьо Пари не означава нищо. Малко ли са подобни „приятели на принца“, които не биха били приети в никой по-взискателен салон? Принцовете знаят, че са принцове, не са сноби, и си въобразяват, че стоят толкова по-високо от всички, в чиито вени тече друга кръв, че благородници и буржоа, долу в краката им, им се струват едва ли не на същото равнище. Впрочем Суан не търсеше в съвременното общество и главно в увековечените от миналото имена, които още можеше да срещне там, обикновено удоволствие на образован и артистичен човек, търсеше по-просташка наслада, като съставяше един вид социален букет от разнородни елементи, събирайки хора от къде ли не. Тези експерименти по забавна социология (поне за Суан) нямаха еднакво въздействие върху всички приятелки на жена му, или най-малкото не винаги.

— Възнамерявам да поканя едновременно госпожа Котар и херцогиня дьо Вандом — каза той на госпожа Бонтан, предвкусвайки удоволствие на гастроним, решил да изпробва и да приготви соса не с карамфил, а с чер пипер от Кайена. Този проект наистина би бил приятен на семейство Котар, но непременно щеше да ядоса госпожа Бонтан. Семейство Суан наскоро я бяха представили на херцогиня дьо Вандом: това ѝ бе доставило удоволствие и ѝ се бе сторило съвсем естествено. Най-сладкото в удоволствието ѝ бе възможността да се самоизтъкне пред господин и госпожа Котар, като им го разкаже. Както хората, едва получили орден, биха желали да секне потокът от отличия, и госпожа Бонтан би желала никой друг от нейните среди да не бъде представен след нея на херцогиня дьо Вандом. Тя мислено проклинаше извращения вкус на Суан, който само заради чудата естетична прищявка мигом разпръскваше праха, който бе хвърлила в очите на семейство Котар, като ги уведоми за запознанството си с херцогинята. Как ще се осмели да каже на мъжа си, че в наслаждението, с което са били удостоени единствено те, както му се бе похвалила, ще има дял и професорът със съпругата си! Ако поне Котарови знаеха, че са поканени не сериозно, а само заради забавната комбинация! Истината е, че и съпрузите Бонтан бяха поканени със същата цел, но Суан бе възприел от аристократите вечния донжуанизъм, който може да накара всяка от две съвсем безинтересни жени да повярва, че само тя е обичана истински, и бе втълпил на госпожа Бонтан, че е напълно достойна да вечеря с херцогинята.

— Да, ние смятаме да поканим принцесата заедно със семейство Котар — й каза няколко седмици по-късно Одет. — Съпругът ми смята, че тази конюгация може да бъде интересна. — (Ако бе запазила от „кръжеца“ някои любими прийоми на госпожа Вердюрен, например да крещи, за да чуят всички правоверни, в замяна Одет използваше някои думи като „конюгация“, привични на средата на дьо Германт, чиято привлекателна сила понасяше, без да знае, както морето не подозира привличането на луната и си остава все толкова далеч от нея.)

— Семейство Котар и херцогиня дьо Вандом, да се пукнеш от смях, нали? — подхвърли Суан.

— Струва ми се, че няма да мине хубаво и само ще си навлечете неприятности. Не бива да си играете с огъня — отвърна вбесена госпожа Бонтан.

Впрочем тя и съпругът й също бяха поканени на тази вечеря, както и принц Агридженте, но госпожа Бонтан и семейство Котар разказваха после за нея по различен начин, в зависимост от аудиторията. На едни казваха нехайно, когато ги питаха кой друг е бил поканен: „Само принц Агридженте, бяхме между свои.“ Други обаче искаха да бъдат по-добре осведомени. (Един дори се бе осмелил да попита Котар: „Не бяха ли и Бонтан?“ — „Забравих ги“ — бе отвърнал Котар, изчервен, на нетактичния тип и го бе класирал в категорията на „злите езици“.) За такива хора двете семейства, без да се споразумяват, възприеха версия, оформена еднакво, но със съответно разместени имена. Котар казваше: „Ами ето, бяха само домакините, херцог и херцогиня дьо Вандом.“ После добавяше със самодоволна усмивка: „Професор Котар със съпругата си и бог знае защо, тъй като бяха съвсем не на мястото си, господин и госпожа Бонтан.“ Госпожа Бонтан издекламирваше съвсем същото, само че господин и госпожа Бонтан бяха споменати с подчертано самодоволство между херцог дьо Вандом и принц Агридженте, а досадниците, които според нея се бяха самопоканили и били трън в очите на всички, бяха семейство Котар.

Често Суан се прибираще малко преди вечеря. Горедолу по същото време, шест часа вечерта, когато някога се чувствуваше толкова нещастен: сега вече не се питаше какво ли прави Одет и почти не го занимаваше мисълта дали има гости, или е излязла. От време на време си спомняше как доста години преди това се бе опитал един ден

да прочете през плика едно писмо на Одет до Форшвил. Но този спомен не му беше приятен и за да не засили чувството си на срам, той свиваше пренебрежително устни и леко тръсваше глава, което означаваше: „Какво ли ме засяга!“ Естествено сега той разбираше, че хипотезата, с която толкова често се бе залъгвал по-рано и според която само ревнивото му въображение очерня невинния в действителност живот на Одет (хипотеза, общо взето, благородна, защото, докато бе траело любовното му боледуване, намаляваше страданията му, внушавайки му, че са въображаеми), не е вярна, че ревността му е била по-прозорлива и че ако всъщност го е обичала повече, отколкото е предполагал, Одет го е и лъгала повече. Някога, когато толкова жестоко страдеше, той се бе закълел, че щом престане да обича Одет и вече не се бои да не би тя да се разгневи или да си помисли, че я обича прекалено много, да си достави удоволствието, просто от любов към истината, да изясни като исторически факт спал ли бе с нея, или не Форшвил онзи следобед, когато Суан бе звънил и тропал по прозореца, без да му отворят, и когато тя бе писала на Форшвил, че е дошъл вуйчо ѝ. Но този толкова важен за Суан въпрос, който очакваше само изчезването на ревността му, за да бъде изяснен, загуби всякакво значение за него, когато престана да ревнува. И все пак това не стана веднага. Вече не изпитваше ревност към Одет, но следобедът, когато напразно тропаше по стъклото на малката къща на улица Ла Перуз, продължаваше да я събужда. Сякаш ревността му, наподобяваща малко по това болестите, чието огнище и източник на зараза са по-скоро някои места или къщи, а не самите хора, имаше за обект не Одет, а този ден, този час от отлетялото завинаги минало, когато чукаше по вратите на дома ѝ. Като че ли този ден, този час единствени бяха запазили последните частици от влюбения мъж, какъвто Суан бе тогава и какъвто се виждаше отново само при спомена за тях. Той отдавна нехаеше дали Одет го е мамила и още го мами. И все пак няколко години настойчиво издирваше бивши нейни прислужници, до такава степен продължаваше да го терзае мъчителното любопитство дали в онзи толкова далечен ден, в шест часа следобед, Одет се бе любила с Форшвил. После и това любопитство угасна, без той да прекрати издирванията си. Опитваше се, както по-рано, да изясни нещо, което вече не го интересуваше, защото някогашното му „аз“, макар едва мъждукащо, все още

машинално действуваше под влияние на старата тревога, толкова заглъхнала самата тя, че Суан дори не успяваше да си я представи ясно, а толкова силна някога, че тогава пък му се струваше, че никога няма да се освободи от нея и само смъртта на любимата жена (покъсно в тази книга ще видим от жестоката повторна проверка, че смъртта никак не намалява страданията на ревността) можеше да разчисти изцяло преградения път на живота му.

Но единственото желание на Суан не беше да изясни един ден онези моменти от живота на Одет, заради които толкова бе страдал, той държеше в запас още едно — да отмъсти за тях, щом престане да я обича и да се бои от нея. И ето че точно сега му се представяше случай да осъществи второто си желание, защото бе влюбен в друга жена, която не му даваше никакви поводи за ревност, ала той все пак я ревнуваше, защото не бе способен да обича по друг начин и обичаше и нея, както бе обичал Одет. Тази жена нямаше нужда да изменя на Суан, за да възроди ревността му, достатъчно бе да е далеч от него по някакъв повод, да е канена например някъде вечерта, където да ѝ е забавно. Това стигаше, за да оживее в сърцето му старата тревога, жалък израстък на любовта му, насочен против самата нея, тревога, която отдалечаваше Суан от онова, което бе нейна насъщна потребност (да узнае истинските чувства на младата жена към него, съкровеното ѝ желание, тайната на сърцето ѝ), защото тази тревога изпречваше между Суан и любимата жена непреодолима грамада от стари подозрения, свързани с Одет или може би някоя нейна предшественица, благодарение на които застарелият влюбен можеше да възприеме метресата си само през сборния стар призрак на жена, „предизвикваща ревността му“, в който произволно впълтяваше новата си любов. Често обвиняваше ревността си, че го кара да вярва във въображаеми измени, но тутакси си спомняше, че по същия начин някога бе оневинявал и Одет, и се бе лъгал. Затова всичко, което младата жена правеше през часовете, прекарани далеч от него, вече не му се струваше безобидно. Но докато преди години се бе заклел, ако престане някога да обича тази жена — тогава не предполагаше, че един ден тя ще стане негова съпруга, — да ѝ покаже безпощадно безразличие, този път искрено, за да ѝ отмъсти за толкова дълго унижаваната си гордост, сега тази разплата, неносеща никакъв риск, също бе изгубила всякакво значение за него (той нехаеше дали Одет

ще го разбере буквално и ще го лиши от срещите насаме, някога така необходими). Ведно с любовта си бе отишло и желанието да покаже, че вече не е влюбен. И същият Суан, който така копнееше на времето, когато Одет го измъчваше, да ѝ даде да разбере, че е влюбен в друга жена, сега можеше да го стори, а вземаше всички предпазни мерки жена му да не се усъмни за новата му връзка.

Занапред аз присъствувах не само на следобедните угощения, които така ме огорчаваха, когато Жилберт бързаше да се прибере по-рано, а и в излизанията ѝ с майка ѝ било на разходка или на някое утринно представление, заради които по-рано тя не идваше на Шанз-Елизе, и лишен от присъствието ѝ, стоях сам край моравата или пред дървените кончета. Сега господин и госпожа Суан ме приемаха, имах свое място в тяхното ландо и дори ме питаха какво предпочитам: да отидем на театър, на урок по танци у приятелка на Жилберт, на светско събиране при приятелка на госпожа Суан (тя наричаше това „малък meeting^[11]“) или да разгледаме гробницата в Сен-Дьони.

В дните, когато излизах със Суанови, отивах у тях на обед (или lunch^[12], както казваше госпожа Суан). Понеже бях канен в дванайсет и половина, а по онова време родителите ми обядваха в единайсет и четвърт, след като те станеха от масата, към богатия квартал на Суан, доста безлюден по всяко време и особено в часа, когато всички са по домовете си. Дори зиме в мразовито време, ако бе слънчево, аз се разхождах надлъж и нашир по авенютата, докато стане дванайсет и дваайсет и седем, като от време на време оправях възела на великолепната връзка, купена от „Шарве“, и внимавах да не изкалям лачените си ботинки. Отдалеч забелязвах голите дървета в градината на Суан, покрити сякаш със скреж под ярките слънчеви лъчи. Всъщност те бяха само две. Поради необичайния час градината им ми изглеждаше различна. Към насладата от природата (подсилена от липсата на навик, а и от глада) се примесваше вълнението ми от предстоящия обед у госпожа Суан. То не намаляваше удоволствието ми от пейзажа, но вземаше връх над него, заробваше го и го превръщаше в светски декор. Така че ако имах чувството, че откривам слънчевото време, мраза, зимната светлина в този необичаен за мен час, те се превръщаха в един вид прелюдия към яйцата със сметана, един вид патина, розова студена глазура върху облицовката на

тайнствения параклис, каквото бе за мен жилището на госпожа Суан, изпълнено в противовес с толкова топлина, благоухания и цветя.

Най-сетне в дванайсет и половина се решавах да вляза в дома, който подобно на обувка, сложена в камината срещу Коледа, щеше да ми предложи свръхестествени радости. (Между другото думата Коледа бе непозната на госпожа Суан и Жилберт, заменили я бяха с Christmas и говореха за пудинга на Christmas, какво им подариха за Christmas, че щели да заминат — аз обезумявах от мъка — за Christmas. Дори в къщи щях да се сметна опозорен, ако не кажех Christmas вместо Коледа, макар баща ми да го намираше за изключително смешно.)

Най-напред срещях лакея, който ме превеждаше през низ от обширни салони в съвсем малка пуста гостна, потънала в мечти под струящата от прозореца следобедна синева. Оставяше ме сам с орхидеите, розите и теменугите: като непознати гости, които чакат редом с вас, те пазеха мълчание, особено въздействащо, защото притежаваха индивидуалност на живи същества и се грееха зиморничаво на топлината на поставената като скъпоценност зад кристална витрина урна от бял мрамор с разпалени дървени въглища, от които се сипеха от време на време рубини.

Седях, но бързо скачах, щом се отвореше вратата: влизаше втори лакей, после трети и резултатът от напразно вълнуващите ме влизания и излизания беше нищожен — прибавяха малко въглища в урната и вода във вазите. Те си отиваха, аз оставах сам с надеждата, че накрая все пак госпожа Суан ще отвори затворената врата. И, разбира се, бих се вълнувал по-малко в някоя вълшебна пещера, отколкото в малката приемна, където огънят извършваше трансмутации както в лабораторията на Клингсър. Отекваше нов шум от стъпки, аз не ставах, вероятно пак лакей. Влизаше господин Суан.

— Как? Сам ли сте? Какво да се прави, клетата ми жена никога не можа да се научи да бъде точна. Един без десет. Всеки ден все по-късно. И ще видите — ще се прибере бавно, бавно, въобразявайки си, че е подранила.

И тъй като открай време беше невроартритик, а напоследък бе станал и чудат, обстоятелството, че жена му е толкова неточна и толкова се бави в Булонската гора или у шивачката си, и никога не се прибира навреме за обед, действуваше зле на стомаха му, но ласкаеше честолюбието му.

Той ми показваше новите си придобивки и ми обясняваше в какво се състои оригиналността им, но смутен и непривикнал да обядвам толкова късно, аз се чувствавах възбуден и главата ми бе изпразнена, така че бях в състояние да говоря, но не и да слушам. Пък и за мен бе по-важно само, че художествените творби се намират у него, че са част от сладостните минути, предшествуващи обедата. И „Джокондата“ да беше сред тях едва ли би ми доставила по-голямо удоволствие от някоя домашна роба на госпожа Суан или някой неин флакон с лечебна сол.

Продължавах да чакам сам или с господин Суан, а често и с Жилберт, която идваше да ни прави компания. Идването на госпожа Суан, предизвестено от толкова величествени влизания, трябваше според мен да бъде импозантно. Дебнех всяко изскърцване. Но катедралата, бурните вълни, скокът на танцьора никога не се оказват толкова високи, колкото сме очаквали: след лакеите в ливреи, подобно на статисти на сцената, подготвящи с шествието си, и точно затова намаляващи ефекта от появяването на кралицата, госпожа Суан, влязла крадешком с късо палтенце от видра и спусната над зачервения си от студа нос воалетка, не изпълняваше обещанията, така щедро дадени на въображението ми, докато я чаках.

А ако останеше цялата сутрин в къщи, тя идваше в гостната, облечена в светъл пенъор от крепдешин, който ми се струваше по-елегантен от всичките ѝ рокли.

Понякога Суанови оставаха целия следобед в къщи. Тогава, тъй като обядвахме много късно, скоро зад градинския зид се скриваше слънцето на този ден, който в моите представи трябваше да се различава от другите, и прислужниците напразно донасяха най-различни по големина и форма лампи и ги запалваха всяка на предопределения за нея олтар — конзола, кръгла или ъглова масичка, пейка, сякаш за богослужение на непознат култ, от разговора ни не се раждаше нещо изключително и аз си отивах неудовлетворен, както често се връщаме като деца от среднощна литургия.

Но разочарованието ми беше чисто умозрително. Аз сияех от радост в стаята, където Жилберт щеше всеки миг да влезе, ако не беше още с нас, и да ми дари в продължение на цели часове своите думи, внимателния си, усмихнат поглед, същия, който бе спряла за пръв път на мен в Комбре. Ревнувах я само мъничко, защото час по час

изчезваше в големите стаи, към които водеше стълбата. Принуден да остана в гостната като прикован към креслото си в партера поклонник на актриса, който си мисли тревожно какво ли става зад кулисите, във фойето на артистите, аз разпитах веднъж Суан за другата част на къщата, изкусно прикривайки любопитството си, без да мога обаче да приглуша тревогата в гласа си. Той ми обясни, че Жилберт отивала в стаята за бельо. Предложи ми да ми я покаже и ми обеща, че когато Жилберт трябва да се качи горе, ще я накара да ме вземе със себе си. С тези свои думи и обзелото ме облекчение Суан унищожи едно от най-страшните мислени разстояния, поради които любимата жена ни се струва безкрайно далечна. В този миг той ми стана страшно мил, помил може би и от Жилберт. Повелител на дъщеря си, той ми я предоставяше, докато самата тя понякога ми се изплъзваше. Пряко упражнявах над нея по-малка власт, отколкото непряко, чрез Суан. Освен това, понеже я обичах, не можех да я гледам без вълнение, без желание за нещо повече, което ни отнема близо до любимото същество усещането, че обичаме.

Най-често обаче не оставахме в къщи, а отивахме на разходка. Понякога, преди да се облече, госпожа Суан седнаше на пианото. Красивите ѝ ръце, подаващи се из розовите, белите или често много ярките ръкави на домашната ѝ крепдешинена роба, източваха пръсти над клавишите със същата тиха печал, която бе затаена в очите ѝ, но липсваше в сърцето ѝ. През един от тези дни тя изсвири частта от сонатата на Вентъой, включваща малката музикална фраза, която Суан толкова бе обичал. Често, когато слушаме за пръв път малко по-сложна музикална пиеса, не чуваме нищо. И все пак, когато по-късно ми изсвириха два-три пъти тази соната, с изненада установих, че ми е напълно позната. Затова не без право казваме, че „сме чули нещо за първи път“. Ако както ни се е сторило, не сме различили нищо при първото изсвирване на някое музикално парче, второто и третото ще бъдат все първи и няма защо да очакваме, че ще разберем нещо повече и при десетото. Вероятно първия път не ни достига не разбиране, а памет. Пред сложните впечатления, които трябва да запечата, докато слушаме, паметта ни се оказва много слаба, мимолетна, като паметта на човек, мислещ насън за хиляди неща, които тутакси забравя, или като на вдетинен старец, който само след минута не помни какво сме му казали. Паметта не е в състояние незабавно да ни поднесе спомена

за многобройните впечатления, но той постепенно се оформя в нея и ако чуем два или три пъти творбата, ще бъдем като ученик, прочел няколко пъти, преди да заспи, урока си и останал с впечатлението, че не го знае, а на сутринта го казва наизуст. Само че до този ден аз изобщо не бях чувал тази соната и музикалната фраза, която за Суан и жена му беше напълно обособена, беше за мен така смътна, както някое име, което се мъчим да си припомним, а виждаме на негово място празно поле — само след час, без да се замислим, в него сами ще се втурнат наведнъж напразно търсените отначало срички. Ние не само не запомняме наведнъж истински редките шедьоври, нещо повече: най-напред възприемаме най-безинтересните им части, както ми се случи със сонатата на Вентъой. Така че аз се заблудих двойно — не само помислих, че тя няма да ми разкрие тепърва нищо интересно (затова дълго време нямах желание да я чуя повторно), щом госпожа Суан ми бе изсвирила най-прочутата фраза (като проявих глупостта на хора, които не очакват „Сан-Марко“ във Венеция да им направи поразително впечатление, защото познават формата на куполите от снимките), но дори когато изслушах сонатата от началото до края, тя си остана почти изцяло невидима за мен като паметник, от който виждаме само някои посредствени детайли поради мъглата или разстоянието. Затова опознаването на подобни произведения ни навява печал както всичко, което се осъществява във времето. Когато прозрях най-съкровено в нея, онова, което бях доловил и обикнал преди това, престана да въздейства на чувствителността ми, притъпено от навика, и почна да ми се изплъзва, да ми убягва. Тъй като последователно обиквах всичко онова, което бе вложено в сонатата, никога не можах да я притежавам изцяло: тя приличаше на живота. Само че не толкова разочароващи като него, великите произведения на изкуството не ни поднасят в самото начало най-хубавото, което крият в себе си. Красивите пасажки, които се откриват най-бързо в сонатата на Вентъой, са същевременно тези, които най-бързо омръзват, навярно защото най-малко се различават от познатите ни музикални фрази. Но когато те се отдръпнат на заден план, пред нас се разкрива възможността да обикнем дадена фраза, която с прекалено новия си строеж е била труднодоловима за съзнанието ни, не се е откроявала ярко и се е запазила непокътната. Така че тази фраза, покрай която сме минавали всеки ден, без да я разпознаем, която е оцеляла и само

поради силата на красотата си е била невидима и е останала непозната, идва при нас последна. Но и последна нея ще разлюбим. И ще я обичаме по-дълго от другите, защото ни е било необходимо повече време, за да я обикнем. Това време, необходимо на отделния индивид — както на мен за сонатата, — за да вникне в някоя малко по-дълбока творба, е ракурсът и сякаш символът на годините, а понякога и на вековете, които изтичат, преди широката публика да хареса някой истински нов шедьовър. Затова, за да се утеши за неразбирането на тълпата, гениалният човек може би си казва, че на съвременниците им липсва необходимото отдалечение, че произведенията, писани за идните поколения, би трябвало да бъдат четени само от тях, както някои картини не могат да бъдат истински оценени, ако се гледат много отблизо. Излишна е обаче всяка предохранителна мярка за избягване на неправилните преценки: те са неизбежни. Гениалната творба не се посреща веднага с възхищение, защото нейният създател е изключителна личност и почти няма подобни на себе си. Самото му творение, обогатявайки малкото умове, способни да го разберат, допринася за израстването и умножаването им. На квартетите на Бетховен (XII, XIII, XIV, XV) са били необходими цели петдесет години, за да създадат и увеличат своята публика, и по този начин са съдействували като всички шедьоври поне за духовното израстване на обществото, което включва днес в състава си — нещо немислимо по времето, когато са се появили — много слушатели, способни да ги обикнат. Онова, което наричаме потомственост, е потомствеността на творбата. Тя сама трябва да създаде своето потомство (като за опростяване не държим сметка за гениите, които приживе паралелно подготвят една по-добра бъдеща публика, от която ще се ползват не самите те, а други). Затова, ако художественото произведение „се държи в запас“, ако стане известно едва на следващото поколение, то няма да се яви следващо по отношение на творбата, а съвременен на нея, чисто и просто живеещо петдесет години по-късно. Ако творецът иска творението му да върви по своя път, той е длъжен — и точно така бе постъпил Вентъой — да го хвърли достатъчно дълбоко, право в далечното бъдеще. Ала ако справедливите съдници допускат грешка, като не държат сметка за времето — истинската перспектива на шедьоврите, — справедливите от своя страна проявяват опасна добросъвестност, когато се съобразяват с него. Колко лесно наистина

можем да си въобразим — аналогично на зрителната илюзия, която уеднаквява всички предмети на хоризонта, — че всички досегашни революции в живописа и музиката са тачели все пак известни правила, а онова, което е непосредствено пред очите ни — импресионизъм, търсене на дисонансите, изключително използване на китайската гама, кубизъм футуризм, — е предизвикателно различно. Защото разглеждаме миналото, без да съзнаваме, че продължителното асимилиране го е превърнало за нас в разнообразна, но общо взето, еднородна маса, в която Юго стои рамо до рамо с Молиер. Нека си представим само колко неприемливо несъобразен би ни се сторил хороскопът на зрялата ни възраст, ако го разглеждаме в юношеските си години, без да вземем предвид времето и промените, които то ще повлече. Ала всички хороскопи лъжат и щом сме принудени да вземем под внимание при цялостната оценка на красотата на една творба фактора време, ние внасяме в оценката си нещо толкова случайно и затова толкова лишено от исторически интерес, както всяко пророчество, чието несбъдване не означава непременно, че пророкът не е достатъчно прозорлив, защото онова, което поражда или изключва дадена възможност, не е от компетентността на гения. Може да си гениален и да не си вярвал в бъдещето на железниците или самолетите, или да си тънък психолог и да не допуснеш, че любимата или приятелят ти не са искрени, а по-посредствени хора да са предвидили измяната им.

Аз наистина не разбрах сонатата, но затова пък изпаднах в захлас от свиренето на госпожа Суан. Нейното туше, също както пенъоарът ѝ, уханието в стълбището ѝ, мантата ѝ, хризантемите ѝ, беше част от някакво обособено, тайнствено цяло в свят, безкрайно по-висш от света, в който разумът може да анализира таланта.

— Хубава е сонатата от Вентъой, нали? — попита ме Суан. — Това е часът, когато под дърветата се смрачава и арпезите на цигулката разливат прохлада. Не можете да отречете, че е много хубава. Предадено е най-характерното за лунната светлина, нейната статичност. Не се учудвам, че лечението със светлина — каквото провежда в момента жена ми, — въздейства върху мускулите, щом под лунните лъчи замира дори трепетът на листата. Точно това е обрисувано в тази малка фраза — Булонската гора във вцепенение. Това явление е още по-поразително на брега на морето, защото там,

естествено, се чува ясно слабият отклик на вълните, докато всичко наоколо е застинало неподвижно. В Париж наблюдаваме точно обратното. Най-много ще забележите странната светлина по паметниците, а небето, осветено сякаш от потушен безопасен пожар, загатва за произшествие с огромни размери. Но в малката фраза от сонатата на Вентъй, както и в цялата соната има нещо друго — намираме се в Булонската гора, в групетто ясно се чува нечий глас: „Толкова е светло, че мога да чета вестник!“

Тези думи на Суан биха могли да изопачат по-късно собственото ми възприемане на сонатата, музиката не е еднозначна и не изключва възможността да открием в нея онова, което ни е било внушено. Но от други забележки на Суан ми стана ясно, че листата в нощта бяха просто гъстите листащи, под които много вечери наред той бе слушал малката музикална фраза в различните ресторанти край Париж. Вместо дълбокия смисъл, който толкова често бе търсил в нея, сега тя му поднасяше тези листа, изкусно подредени и виещи се спираловидно около нея, като будеше у него желание да ги види отново, защото му се струваше, че е тяхното съкровено „аз“, тяхната душа, съхранила (както запазваме за болен лакомствата, които не е опитал) цялата онази пролет, на която тогава не бе могъл да се люби, защото, все трескав и тъжен по онова време, не е имал необходимото настроение. Сонатата на Вентъй можеше да му припомни чаровните мигове, преживени в онези нощи в Булонската гора, но не би могъл да пита Одет за тях, макар тя да бе с него там заедно с малката фраза. Но тогава Одет бе само до него, а не в него както мотивът на Вентъй, и не е виждала — дори да бе хиляди пъти по-проницателна (аз поне дълго си мислех, че това правило няма изключения) — това, за което никой от нас не може да намери външен израз.

— Чудесно е наистина, нали? — продължи Суан. — Звукът може да отразява както водата, както огледалото. И забележете, че тази фраза ми разкрива само онова, на което тогава не обръщах внимание. Тя не ми напомня никак тогавашните ми грижи, тогавашната ми любов. Разместила е нещата.

— Шарл, струва ми се, че това, което казвате, не е особено любезно спрямо мен.

— Не било особено любезно! Интересни са жените! Исках просто да кажа на този младеж, че музиката показва — поне на мен —

съвсем не „волята сама по себе си“ и „синтеза на безкрайното“, а например стария Вердюрен с редингот в палмариума на Зоологическата градина. Без да напускам тази гостна, малката фраза на Вентьой хиляди пъти ме е завела на вечеря в Арменонвил. Бога ми, не е толкова скучно, както ако отида с госпожа дьо Камбрюомер.

Госпожа Суан се разсмя.

— Тази дама минава за бивша страстна поклонничка на Шарл — обясни ми тя със същия тон, с който малко преди това, като стана дума за Вермеер Ван Делфт и изразих удивлението си, че го познава, тя ми бе отговорила: „Защото господинът много се занимаваше с този художник, когато ме ухажваше, нали, Шарл?“

— Не говорете с повод и без повод за госпожа Камбрюомер — подхвърли Суан всъщност поласкан.

— Но аз само повтарям онова, което съм чула. Впрочем изглежда, че е доста умна, не я познавам, ала смятам, че е много „pushing“^[13], а това не е присъщо за умна жена. Но всички разправят, че била луда по вас и в това няма нищо обидно.

Суан не отговори, сякаш бе глух, и това бе един вид потвърждение и в същото време доказателство за самовлюбеност.

— Щом това, което свиря, ви напомня Зоологическата градина — каза госпожа Суан, преструвайки се на шега, че е засегната, — бихме могли да я изберем за цел на днешната ни разходка, ако ще бъде забавно за младия ни приятел. Времето е чудесно и вие ще възкресите драгоценните си впечатления. А, по повод Зоологическата градина, знаете ли, този младеж смяташе, че много обичаме една личност, която аз, напротив, „отрязвам“, когато мога: госпожа Блатен! Струва ми се доста уничително за нас тя да се представя за наша приятелка. Помислете, че дори добродушният Котар, който не говори лошо за никого, се оплаква, че тя е „непоносима“.

— Какъв ужас! Тя има само един плюс, прилича на Савонарола. Копие на портрета на Савонарола от фра Бартоломео.

Манията на Суан да намира прилики с картините бе защитима, защото дори индивидуалното изражение — колкото и да е печално да признаем това, когато обичаме и ни се ще да вярваме, че всеки индивид е неповторим се явява общ признак и се среща в различни епохи. Но според Суан шествието на влъхвите, анахронично вече по времето, когато Беноцо Гоцоли е вмъкнал в него Медичите, щеше да

изглежда още по-анахронично с портретите на сумата хора, съвременници не на Гоцоли, а на Суан, тоест живеещи не петнайсет века след Рождество Христово, а четири века след самия художник. Суан смяташе, че в тези шествия не липсва нито един по-забележителен парижанин, както в онова действие от пиесата на Сарду, в което от приятелство към автора и главната изпълнителка, а и за да бъдат в крак с модата, всички парижки знаменитости, прочути лекари, политици, адвокати се изредиха на сцената за забавление.

— Но какво общо има госпожа Блатен със Зоологическата градина?

— Какво ли не!

— Да не би да мислите, че задникът ѝ е небесносин като на маймуните?

— Шарл, държите се непристойно. Имах предвид онова, което ѝ бе казал един сингалезец. Разкажете му го, анекдотът си го бива.

— Идиотщина! Нали знаете, че госпожа Блатен обича да заговаря всички, като си въобразява, че тонът ѝ е любезен, а всъщност е покровителствен.

— Това, което добрите ни съседи край Темза наричат patronising^[14] — прекъсна го Одет.

— Преди известно време отишла в Зоологическата градина, а там имало и негри, сингалезци, струва ми се, каза жена ми — тя е много по-силна по етнография от мен.

— Хайде, Шарл, без подигравки!

— Но аз съвсем не се подигравам! Тъй или иначе, тя заговаря един от тях. „Добър ден, негруне!“ В това няма нищо, но обръщението не се харесало на негъра. „Аз негруне — отвърнал гневно той, — ти маймуне!“

— Намирам, че е много смешно! Обожавам тази история! „Чудна е“, нали? Сякаш пред очите ми е госпожа Блатен! „Аз негруне, ти маймуне!“

— Аз казах, че горя от желание да видя тези сингалезци, един от които бе нарекъл госпожа Блатен маймуне. Между другото те никак не ме интересуваха, но си помислих, че и на отиване към Зоологическата градина, и на връщане ще минем по Алеята на акациите, където някога така се прехласвах пред госпожа Суан, и може би мулатът, приятел на

Коклен, пред когото нито веднъж не бях я поздравил, ще ме зърне, седнал до нея в каретата.

Жилберт ни остави за малко, за да се преоблече, а през това време господин и госпожа Суан с особено удоволствие ми разкриха редките добродетели на дъщеря си. А и собствените ми наблюдения потвърждаваха думите им. Бях забелязал — както ми разказа и майка й, — че тя проявява деликатно, обмислено внимание, желание да се хареса и страх да не огорчи, не само към приятелките си, но и към прислугата или към бедните и това се изразяваше в дребни подаръци, които често й създаваха големи главоболия. Била изработила някакво ръкоделие за нашата лавкаджийка на Шанз-Елизе и макар че валяло сняг, излязла, за да й го занесе лично, без да отлага нито ден.

— Нямате представа какво златно сърце има, защото е потайна — казваше баща й.

Макар толкова млада, Жилберт изглеждаше по-трезва от родителите си. Когато Суан говореше за големите връзки на жена си, тя извърщаше глава и мълчеше, но изражението й не беше осъдително, защото не можеше дори да си представи, че баща й може да бъде обект на критика. А когато веднъж заговорих с нея за госпожица Вентьой, тя ми каза:

— Никога няма да се запозная с нея, и то само заради едно — задето не е била мила с баща си и го е огорчавала, както се говори. Вие самият разбирате това не по-зле от мен, нали? Сигурно и вие не бихте могли да преживеете баща си, както и аз моя, и това е съвсем естествено. Може ли да се забрави някой, когото си обичал цял живот?

А веднъж, когато тя бе особено гальовна със Суан и аз обърнах внимание, след като той си отиде, тя ми каза:

— Вярно, горкият татко, след няколко дни е годишнината от смъртта на баща му. Представяте си какво изпитва, вие сте в състояние да разберете, защото ние двамата чувствуваме еднакво тези неща. Затова се старая да не бъда толкова лоша, колкото обикновено.

— Но той не ви смята лоша, за него сте свършена.

— Милият татко! Мисли си така, защото е много добър.

Родителите й не само хвалеха добродетелите на Жилберт — същата Жилберт, която си представях, преди изобщо да съм я виждал, пред някоя църква, сред пейзаж от Ил-дьо-Франс, която после, извиквайки вече не мечти, а спомени, виждах все пред розовия шипков

храст по стръмнината към Мезеглиз. Когато е престорено равнодушен тон на приятел на семейството, интересуващ се с кого дружи детето, попитах кои са най-близките приятелки на Жилберт, госпожа Суан отговори:

— Но вие трябва да сте по-посветен от мен, нали сте нейният любимец, нейният сгаск, както казват англичаните.

Изглежда, че при свършените съвпадения, когато действителността гъвкаво се нагажда към онова, което дълго сме бленували, тя напълно го скрива, слива се с него, както две еднакви, поставени една върху друга фигури образуват едно цяло, докато, напротив, за да бъде радостта ни пълноценна, бихме желали всички точки на желанието ни, дори когато вече сме го постигнали, да си останат завидно недосегаеми, за да сме уверени, че са именно те. А мисълта е дори безпомощна да възстанови предишното състояние, за да го сравни с новото, защото не разполага със свободно поле на действие: придобитите познания, споменът за първите неочаквани мигове, думите, които сме чули, задръстват входа на съзнанието ни, разпореждат се по-скоро с изходите на паметта, отколкото на въображението, въздействуват с обратна сила върху миналото (вече не сме негови господари, а го виждаме единствено, съобразявайки се с тях) и остават свободно само бъдещето ни. Можех с години да си въобразявам, че да отида в дома на госпожа Суан е смътна химера, непостижим блян; достатъчно бе да прекарам четвърт час с нея и вече времето, когато не я познавах, ми се струваше химерично и неясно като възможност, унищожена от осъществяването на друга възможност. Как бих могъл да мечтая за трапезарията им като за недостижимо място, щом умът ми не можеше да направи нито едно движение, без да се натъкне на неугасимите лъчи, които отпращаше безкрайно далеч зад себе си, чак до забравеното минало, омарът, приготвен по американски, който току-що бях вкусил? Навярно и Суан бе наблюдавал нещо аналогично и при себе си, защото апартаментът, в който ме приемаше, можеше да се сметне за място, където се сливаха и съпадаха не само идеалното жилище на въображението ми, а и още едно — жилището, което ревнивата любов на Суан, не по-малко изобретателна от собствените ми мечти, бе рисувала толкова често, общият дом за него и Одет, толкова недостъпен за него в далечната вечер, когато тя го бе поканила заедно с Форшвил на чаша оранжада в

дома си. И разположението на трапезарията, в която обядвахме, бе погълнало за него приказния рай, в който щеше да пита — някога не можеше без вълнение да си представи това — техния домоуправител: „Готова ли е госпожата?“, а сега го казваше пред мен с леко нетърпение, примесено с известно удовлетворено самолюбие. А аз бях безсилен, също както Суан някога, да осъзная колко бях щастлив, когато Жилберт възкликваше:

— Можеше ли нещо да ви подсказе, че малкото момиченце, което наблюдавахте как играе на гоненица, без да го заговорите, ще стане ваша най-близка приятелка и ще ходите при него, щом ви хрумне?

Тя имаше предвид промяната, която бях принуден да призная, гледайки се отстрани, без да я чувствавам вътре в себе си, защото тя включваше две състояния, които не можех да си представя едновременно и да не ги видя съвсем различни едно от друго.

И все пак това жилище, така страстно желано някога от Суан, сигурно все още пазеше известна сладост за него, ако съдех по себе си, защото то не бе загубило напълно тайнствеността си в моите очи. Прониквайки в този дом, аз не бях изгонил изцяло от него странното очарование, което толкова дълго бе обгръщало в мечтите ми живота на Суанови — изтикал го бях само назад, обуздано от непознатия, пария, за когото госпожа Суан мило побутваше креслото, за да седне, — дивното, враждебно и възмутено кресло. Но аз още долавям около себе си това очарование, оцеляло в паметта ми. Дали защото в дните, когато господин и госпожа Суан ме канеха на обед, за да отидем после на разходка заедно с Жилберт, отпечатвах с поглед, докато чаках сам в малката гостна, върху килима, креслата, конзолите, параваните и картините гравиранията в мен мисъл, че всеки миг ще влязат госпожа Суан, мъжът ѝ или Жилберт? Дали защото тези предмети живееха занапред в паметта ми редом със Суанови и накрая биваха белязани от тях? Или защото знаех, че те прекарват дните си сред тях, ги превръщах всичките в емблеми на семейния им живот, на навиците им, от които толкова дълго бях изключен? Те все още ми се струаха чужди дори когато ми бе оказано благоволенieto да се приобща към тях. Така или иначе, всеки път, щом си помисля за тази гостна (съвсем лишена от стил според Суан, който въпреки критичното си отношение не възнамеряваше да се противопостави на вкусовете на жена си),

замислена отчасти като оранжерия, отчасти като ателие, подобно на стаята, в която Суан бе опознал Одет (жена му бе започнала да заменя китайските предмети в разнородно мебелираната стая — сега те ѝ се струваха малко „кич“ и „не на място“ — с малки кресла, тапицирани със старинни коприни Луи XIV, без да броим шедьоврите, донесени от дома на Суан на Орлеанския кей), независимо от разнородния си стил тази гостна притежава, напротив, в спомените ми рядка монолитност, единство и собствено очарование, с каквито не се отличават най-непокътнатите ансамбли, завещани ни от миналото, нито най-съвременните, белязани от нечий личен вкус. Защото единствено ние с вярата ни, че вещите имат свое собствено съществуване, можем да дарим нещата, които виждаме пред очите си, с душа, която те запазват после и развиват вътре в нас. Всички мои представи за часовете (различни от часовете, прозвъняващи за другите хора), които Суанови прекарваха в този апартамент, който бе за ежедневните мигове от живота им все едно тялото за душата и трябваше да изразява тяхното своеобразие, всички тези представи, еднакво смущаващи и трудно изразими, бяха разпределени и споени с местата на мебелите, дебелината на килимите, изложението на прозорците, обслужването на лакеите. Когато, след като се наобядвахме, отивахме да изпием кафето на слънце в нишата на голямата гостна, докато госпожа Суан ме питаше колко бучки захар да сложи в кафето ми, не само коприненият пуф, който тя побутваше към мен, излъчваше ведно с мъчителното очарование в името на Жилберт, което долових някога под розовата шипка и по-късно край лавровия масив, но и предишната враждебност на родителите ѝ, така добре позната и споделяна от тази малка вещ, че не се чувствавах достоен, и ми се струваше подло да сложа крака върху беззащитната му капитонирана тапицерия. Някаква индивидуална душевност го свързваше тайно със светлината в два часа следобед, по-различна от светлината навсякъде другаде в този залив, където златистите ѝ вълни играеха в краката ни и синкавите канапета и пухкавите тапицерии изплуваха над тях като омагьосани острови. Дори закачената над камината картина от Рубенс излъчваше почти същото очарование както ботинките с връзките и палтото с пелерина на господин Суан: толкова ми се искаше да имам същото и аз! А госпожа Суан държеше да го смени, за да бъде по-елегантен, щом им правя честта да изляза с тях. И тя отиваше да се преоблече, докато аз

бях готов да протестирам, защото никоя рокля „за града“ не би издържала сравнението с дивната домашна роба от крепдешин или коприна, бледорозова, вишнева, розова тиелопо, бяла, лилава, зелена, червена, жълта, дюз или на цветя, с която тя обядваше и се канеше да свали. Когато я уверявах, че трябва да излезе така, тя се смееше, подигравайки се донякъде на невежеството ми и донякъде поласкана от комплимента ми. За да се оправдае, че има толкова много пеньоари, тя твърдеше, че само в тях се чувства удобно облечена и ни оставяше, за да навлече някой от царствените си тоалети, които правеха впечатление на всички, като понякога ме извикваше да избере кой да сложи.

Колко горд се чувствавах в Зоологическата градина, когато слизахме от колата и крачех до госпожа Суан! Тя пристъпваше нехайно с развято манто, а аз ѝ хвърлях възхитени погледи, на които тя отговаряше кокетно с дълга усмивка. Ако сега срещнем някои познати на Жилберт, момче или момиче, които ни поздравляваха отдалеч, аз бях в техните очи като съществата, които толкова облажавах някога — приятел на Жилберт, познат на семейството ѝ, споделящ онази част от живота ѝ, която протичаше извън Шанз-Елизе.

Често по алеите на Булонската гора или на Зоологическата градина се разминавахме с една или друга знатна дама, приятелка на Суан, и ако той случайно не я забележеше, госпожа Суан го подсещаше.

— Шарл, нима не виждате госпожа дьо Монморанси?

А Суан сваляше шапка с широк замах и с присъщата само на него елегантност и се усмихваше приветливо, както се полага при дългогодишно приятелство. Понякога дамата се спираше и с готовност отправяше към госпожа Суан някоя незадължаваща любезност, от която Одет нямаше да се възползва, защото Суан я бе приучил да не се натрапва. Независимо от това обаче Одет бе възприела всички светски маниери и колкото изискано и благородно да се държеше дамата, тя по нищо не ѝ отстъпваше. Спираше се за миг с приятелката на Суан и представяше мен и Жилберт така естествено, с такава непринудена увереност, че трудно би могло да се каже коя от двете е знатна дама — жената на Суан или разхождащата се аристократка.

В деня, когато отидохме да видим сингалезците, срещнахме на връщане една възрастна, но все още хубава дама, загърната в тъмно

манто и с шапчица, вързана под брадичката с две панделки. Зад нея, като част от свитата ѝ, вървяха две други дами.

— А, ето една интересна за вас личност! — каза ми Суан.

Старата дама, вече на три крачки от нас, ни се усмихваше ласкаво и добросърдечно. Суан свали шапка, госпожа Суан направи реверанс и понечи да целуне ръка на дамата, напомняща портрет от Винтерхалтер, но тя повдигна лицето ѝ и я целуна.

— А вие си сложете шапката! — скара се тя на Суан с груб глас като близка приятелка.

— Ще ви представя на нейно императорско височество — ми каза госпожа Суан.

Докато разговаряше с нейно височество за хубавото време и новопристигналите животни в Зоологическата градина, Суан ме дръпна настрана и ми прошепна:

— Това е принцеса Матилд, нали знаете, приятелката на Флобер, Сент-Бъов и Дюма. Помислете си само! Роднина на Наполеон I! Наполеон III и руският император са искали ръката ѝ! Интересно, нали? Поговорете малко с нея. Дано само не ни държи цял час прави.

— Срецнах Тен — каза ѝ Суан — и той ми се оплака, че ваше височество се скарала с него.

— Ами че той се държа като cochon! — възкликна грубо тя, удължавайки първото „о“, все едно, че произнася името на Cauchon^[15], съвременник на Жана д'Арк. — Оставих му картичката си с PPS^[16].

Бях така изненадан, сякаш бях отворил писмо на Орлеанската херцогиня, родена Палатинска принцеса. Защото принцеса Матилд, въодушевена от чисто френски чувства, ги изразяваше с присъщата на някогашна Германия простосърдечна грубост: наследила я бе навярно от майка си, родена Вюртемберг. Малко грубоватата ѝ, едва ли не мъжка откровеност се смекчаваше, когато се усмихваше с италианска нега. И цялото това съчетание до такава степен бе облечено съгласно модата на Втората империя, че макар да беше само израз на вярност към тоалетите, които някога бе обичала, тя оставяше впечатление, че съзнателно се стареа да не измени на историческия колорит и да не разочарова хората, които очакват от нея да им напомни онази далечна епоха. Помолих шепнешком Суан да я попита дали е познавала Мюсе.

— Много бегло, господине — отвърна тя, сякаш въпросът му ѝ бе неприятен, а всъщност на шега го нарече „господине“, защото бяха

много близки. — Веднъж беше на вечеря при мен. Поканила го бях за седем часа. Тъй като в седем и половина още го нямаше, седнахме на масата. Той пристига в осем, покланя ми се, сяда, не обелва ни дума и си тръгва след вечерята, без да сме чули гласа му. Беше мъртво пиан. След този случай загубих всяко желание да го каня отново.

Ние със Суан се бяхме отдръпнали малко настрана.

— Надявам се, че този сеанс няма да трае още дълго. Болят ме ходилата — каза Суан. — Чудя се защо жена ми поддържа разговора. После ще се оплаква, че е уморена, а самият аз вече не мога да стоя дълго прав.

Точно в това време госпожа Суан споделяше с принцесата нещо, което бе узнала от госпожа Бонтан — че правителството най-сетне е разбрало простацината си и е решило да ѝ изпрати покана, за да наблюдава от трибуната посещението на цар Николай в Дома на инвалидите. Независимо от държането на принцесата и от антуража ѝ — предимно художници и писатели, — тя бе останала дълбоко в себе си племенница на Наполеон във всяка своя официална изява.

— Зная, госпожо, тази сутрин я получих и я върнах на министъра. Трябва вече да я е получил. Отговорих му, че не ми е необходима покана, за да отида в Дома на инвалидите. Ако правителството желае да присъствувам, аз ще бъда не на трибуната, а в нашата гробница, където е погребан императорът. Нямам нужда от покана за това. Имам ключ от нея. Мога да влизам, когато пожелае. Правителството трябва само да ме уведоми дали моето присъствие е желателно. Но ако реша да отида, мястото ми е само вътре в гробницата и никъде другаде.

В този миг един младеж поздрави госпожа Суан и мен, без да се спре: не знаех, че я познава, беше Блок. Когато я попитах, госпожа Суан ми каза, че ѝ е бил представен от госпожа Бонтан, бил аташиран към кабинета на министъра — нещо ново за мен. Впрочем като че ли отдавна не бе го виждала или не искаше да каже името му, може би не ѝ се струваше достатъчно „шик“, защото го нарече Морьол. Уверих я, че греша, че се казва Блок. Принцесата поправи шлейфа зад себе си, а госпожа Суан спря възхитен поглед на него.

— Руският император ми изпрати тези кожи и тъй като току-що бях при него, ги сложих, за да му покажа, че излезе цяло манто.

— Изглежда, че принц Луи е постъпил в руската армия, представям си колко тежко ще бъде на ваше височество да не е при вас — поде госпожа Суан, която не забелязваше признаците на нетърпение у мъжа си.

— Много му бе притрябвало. Казвах му: „Какво от това, че си имал в семейството един военен!“ — отвърна принцесата, като с грубо простодушие намекна за Наполеон I.

Суан вече изгуби търпение.

— Ваше височество, ще си позволя да направя нещо, което е само ваша привилегия, и да ви помоля да разрешите да се сбогуваме. Жена ми беше сериозно болна и не бих искал да стои по-дълго неподвижна.

Госпожа Суан направи повторно реверанс, а принцесата плъзна към всички ни божествена усмивка — спомен от миналото, от някогашната ѝ прелест, от вечерите в Компьен, която озари ласкаво и сърдечно сърдитото ѝ миг преди това лице, и се отдалечи, следвана от двете дами. Също като преводачи, възпитани деца или болногледачки, те бяха вмъкнали само незначителни забележки и излишни пояснения — равносилни на точки и запетаи — в нашия разговор.

— Не е зле да се разпишете при нея някой от тези дни — посъветва ме госпожа Суан. — У всички тези *royalties*, както казват англичаните, не е прието да се правят светски визити, но ако запишете името си, тя ще ви приеме.

През тези последни зимни дни се отбивахме сегиз-тогиз преди разходката в някоя от малкото изложби, уреждани тогава от търговците на картини, които се кланяха особено почтително на Суан, колекционер от класа. И в студеното още време отколешното ми желание да отида в Южна Франция и Венеция се събуждаше в тези зали, където пролетта и палещото слънце отдавна бяха дошли, заливаха с лилави отблясъци розовите Алпи и придаваха изумрудена прозрачност на Канале Гранде. Ако не беше слънчево, отивахме на концерт или на театър, а после пиехме чай в някоя чайна. Щом госпожа Суан искаше да ми каже нещо, без хората от съседните маси или келнерите да разберат, тя ми заговаряше на английски, като че ли само ние двамата знаехме този език. А всъщност всичко живо говореше английски, само аз още не бях го изучавал, затова се принудих да ѝ призная този свой пропуск, за да престане да прави

забележки за хората, които пиеха чай или го сервираха, тъй като се досещах за оскърбителното им съдържание, без сам да разбера нещо, докато въпросните лица не пропусаха нищо.

Веднъж по повод на един следобеден спектакъл Жилберт страшно ме изненада. Точно в този ден се падаше годишнината от смъртта на дядо ѝ, за която ми бе споменала по-рано. Канехме се да отидем заедно с гувернантката ѝ да чуем откъси от опери и Жилберт се бе облякла за тази цел, но на лицето ѝ пак бе изписано характерното ѝ безразличие, с което искаше да покаже, че е готова да направи каквото и да е, стига то да доставя удоволствие на мен и родителите ѝ. Преди обедна майка ѝ ни извика настрана, за да ѝ каже, че на баща ѝ ще му бъде неприятно, ако отидем на концерт точно в този ден. Според мен това бе съвсем естествено. Жилберт остана все така невъзмутима, но побледня от гняв, който не можа да овладее, и повече не каза ни дума. Когато Суан се върна, жена му го дръпна в другия край на гостната и му прошепна нещо на ухото. Той извика Жилберт, за да поговори насаме с нея в съседната стая. Чувахме възбудените им гласове. Просто невероятно ми се струваше, че Жилберт, така послушна, така нежна и разумна, се противопоставяше на молбата на баща си в такъв ден заради толкова нищожно развлечение. Накрая Суан излезе от стаята и ѝ каза:

— Чу мнението ми, а сега прави каквото искаш.

Лицето на Жилберт бе сгърчено, докато обядвахме, после отидохме в нейната стая. Внезапно, без сянка от колебание и сякаш изобщо не себе двоумила, тя възкликна:

— Два часът! Нали знаете, че концертът започва в два и половина!

И каза на възпитателката си да побърза.

— Но няма ли да бъде неприятно на баща ти?

— Ни най-малко.

— И все пак той се боеше да не би да изглежда нередно, заради годишнината.

— Има ли значение за мен какво щели да помислят другите? Струва ми се смешно да се съобразявам с хората, когато става въпрос за чувства. Човек чувства за себе си, а не за другите. Госпожицата има малко развлечения и за нея този концерт е празник. Няма да я лиша от него, за да угодя на хората.

И посегна към шапката си.

— Но, Жилберт — казах ѝ аз, като я улових за ръка, — не за да угодите на хората, а на баща си.

— Надявам се, че няма да ми четете морал! — извика ми грубо тя и рязко се отдръпна.

Господин и госпожа Суан не само ме водеха с тях в Зоологическата градина или на концерт, те ми оказваха още по-ценна за мен милост — не ме изключваха от приятелството си с Бергот, което бе първопричината на разочарованието ми от тях, още когато, преди да познавам Жилберт, си мислех, че благодарение на близостта си с този божествен старец тя би била моя най-желана приятелка, ако презрението, което по всяка вероятност ѝ вдъхвах, не ми отнемаше надеждата да ме вземат някога със себе си в градовете, които той обичаше. А ето че един ден Суан ме покани на официален обед. Не знаех кои ще бъдат сътрапезниците. Още с идването ми в антрето се случи нещо, което ме озадачи и смути. Госпожа Суан рядко пропускаше да възприеме модните обичаи, смятани за изтънчени през даден сезон, но скоро изоставяни, защото никога не се задържат (както много години преди това и тя имаше своя hansom cab и на поканите за обед беше напечатано to meet и името на някоя важна особа). В повечето случаи в тези модни обичаи нямаше нищо тайнствено и не беше необходимо да си посветен. Така например — нищожна новост, внесена от Англия през онези години — госпожа Суан бе накарала мъжа си да си поръча визитни картички с „Mr“ пред името си. След първото ми посещение при нея госпожа Суан бе оставила у нас едно такова „картонче“, както тя ги наричаше. Никой никога не ми бе оставял визитна картичка. Бях луд от гордост, вълнение, признателност и като събрах всичките си пари, поръчах великолепна кошничка с камелии и я пратих на госпожа Суан. Молех баща си да остави визитната си картичка при нея, но преди това бързо да гравират едно „Mr“ пред името му. Той не изпълни нито едно от двете ми желания и няколко дни бях отчаян, а после се запитах дали не е прав. Модата с „Mr“ бе може би излишна, но поне бе ясна. Съвсем не бе така с друга една мода, с която се запознах преди този обед, без да разбере смисъла ѝ. Когато се канех да мина от антрето в гостната, домоуправителят ми връчи тесен и дълъг плик, адресиран до мен. Изненадан, му благодарих и се вторачих в плика. Чудех се какво да правя с него, също

както чужденец се чуди за какво служат пръчиците, поставени пред поканените на китайска вечеря. Видях, че е запечатан, и се уплаших да не би да проявя нескромност, ако го отворя веднага, затова го пъхнах в джоба си, все едно, че ми е познато предназначението му. Няколко дни преди това госпожа Суан ми бе пратила покана за обед в „тесен кръг“, а имаше шестнайсет души, между които — без ни най-малко да подозирам — и Бергот. Едва „назоваха ме“, както казваше тя, пред гостите и веднага след моето име и със същия тон (все едно бяхме двама обикновени гости, еднакво радостни да се запознаят) произнесе името на даровития белокоп Поет. Щом чух „Бергот“, подскочих, сякаш някой бе изпразнил револвера си в мен, но инстинктивно се поклоних от приличие. Пред мен, подобно на фокусник, оцелял невредим с редингота си сред барутния дим, из който излита гълъб, се поклати в отговор на моя поклон млад, грубоват мъж, нисък, набит, късоглед, с червен нос, напомнящ раковина, и черна брадичка. Бях смъртно опечален, защото той превърна на пух и прах не само изпълнения с нежна омая старец, от когото не остана и помен, а и красотата на огромното творчество, която можех да вмъкна в изнемошало свещено тяло като в храм, издигнат специално за нея, но не и в четвъртитото туловище, пълно с кръвоносни съдове, кости, жлези, на ниския мъж с чип нос и черна брадичка, застанал пред мен. Целият онзи Бергот, така бавно и внимателно сътворен от мен, капка по капка като сталактит от прозрачната красота на книгите му, мигновено се оказа съвсем ненужен, щом трябваше да запази извития нагоре нос и да носи черната брадичка, както пет пари не струва решението на задача, чието условие не сме прочели докрай и не сме обърнали внимание на сбора, който трябва да получим. Носът и брадичката бяха такива неотстраними и затрудняващи елементи, че когато се опитвах да изградя отново от глава до пети личността на Бергот, те непрекъснато налагаха, произвеждаха, секретираха специален деен и самодоволен характер, който съвсем не подхождаше, защото нямаше нищо общо с онзи вид ум, наситил книгите, които така добре познавах, ум, пропит от кротка, божествена мъдрост. Изхождайки от произведенията му, никога не бих могъл да стигна до този нос-раковина, но изхождайки от носа му, на който явно не му пукаше, защото яздеше сам, съвсем нехайно, отивах в посока, противоположна на творчеството на Бергот, и щях да стигна до

манталитет на припрян инженер от типа на онези, които се считат дължни, когато ги поздравите, да кажат: „Благодаря, а вие?“, без да изчакат да ги попитате как са, а ако ги уверите, че сте очарован от запознанството с тях, ви отговарят лаконично, въобразявайки си, че това е учтиво, интелигентно и модно, защото не се губи ценно време за празни любезности: „И аз.“ Така е, имената са рисувачи-фантазьори, те ни предлагат толкова неверни скици за хората и страните, че често се стъписваме, когато вместо въображаемия пред нас изникне видимият свят. (Впрочем и той не е истински, защото и сетивата ни не притежават дарбата да предадат по-вярно приликата, отколкото въображението ни, така че приблизителните рисунки на действителността са поне толкова различни от света на видимото, колкото той от своя страна от света на въображаемото.) При Бергот не толкова ми пречеше, че бях чул предварително името му, колкото че познавах вече творчеството му, към което сега бях принуден да прикрепя като към балон мъжа с брадичката, без да съм сигурен дали то ще има сила да се издигне. И все пак изглежда, че той бе написал любимите ми книги, защото, когато госпожа Суан сметна за свой дълг да му каже колко много ми харесва една от тях, той никак не се учуди, че се обръща именно към него, а не към някой друг гост, и не му се стори, че е станало недоразумение, а като изду редингота, който бе облякъл за случая, с тялото си, предвкусващо обедата, насочил вниманието си към други, важни земни неща, той се усмихна при мисълта за произведенията си като на далечен епизод от миналото си, като че ли ставаше дума за костюма на херцог дьо Гиз, който бе сложил на един маскен бал еди-коя си година, и книгите му мигновено паднаха в очите ми, като увлякоха в падението си и стойността на прекрасното, на вселената, на живота. И така се обезцениха, сякаш са били посредствено развлечение на господина с брадичката. Казвах си, че той навярно се е потрудил, за да ги напише, но ако живееше на остров, заобиколен с пасажи от бисерни миди, със същия успех би се отдал и на търговия с перли. Творчеството му не ми се виждаше вече неизбежно свързано с него. И тогава се запитах дали наистина оригиналността е доказателство, че великите писатели са богове, пълновластни, всеки в своето владение, дали във всичко това няма известна доза измама, дали различията между художествените

произведения не са резултат на положени усилия, а не израз на основна, съществена отлика между индивидите.

Междувременно седнахме на масата. До чинията си забелязах карамфил с обвита в станиол дръжка. Той не ме затрудни толкова, колкото плика в антрето, който напълно бях забравил. Този обичай — макар нов за мен, — ми се стори по-разбираем, когато видях, че всички мъже взеха карамфила и го забодоха в петлицата на редингота си. И аз последвах примера им, и то съвсем непринудено, като попаднал в църква свободомислещ, който не познава литургията, но става, когато всички стават, и коленичи миг след като другите са коленичили. Нещо друго, не толкова ефимерно, ми допадна по-малко: до чинията ми имаше още една, мъничка, с нещо черновато. Не знаех, че е хайвер. Нямах представа за какво е сложено и реших да не го ям.

Бергот бе седнал недалеч от мен и чувах всяка негова дума. Тогава ми стана ясно впечатлението на господин дьо Норпоа от него. Говорният му апарат беше наистина странен: нищо не изменя толкова материалните качества на гласа, както вложената в него мисъл. Тя влияе на звучността на дифтонгите, на силата на съгласните. А също и дикцията. Дикцията му ми се струваше съвсем различна от начина му на писане, а и това, което казваше — от онова, което пълнеше книгите му. Гласът излиза изпод маска и не е достатъчен, за да ни разкрие веднага лицето, което сме видели в стила. В отделни моменти, когато начинът на изразяване на Бергот можеше да се стори предвзет и неприятен не само на маркиз дьо Норпоа, с известно усилие долових пълно съответствие с онези пасажии от книгите му, където езикът му беше особено поетичен и музикален. В такива моменти той виждаше в онова, което казваше, някаква пластична красота, независима от смисъла на фразата, и тъй като човешката реч е в съотношение с душата, но не я изразява по същия начин както стилът, Бергот сякаш говореше безсмислици, като произнасяше напевно някои думи, а когато се стремеше в подтекста към един-единствен образ, той ги нанизваше без интервал като един и същ звук, уморително еднообразно. Така че когато разговаряше, претенциозната, надута и монотонна дикция бе белег на естетическите му домогвания в устната реч и резултат от същата сила, която създаваше поредицата художествени образи и хармонията в книгите му. Затова толкова трудно забелязах отначало, че онова, което казваше в подобни мигове,

оставаше впечатление, че не е от Бергот, именно защото го казваше живият Бергот. Това бе някаква надпревара от точни мисли, неприсъщи на „стила Бергот“, усвоен от много журналисти, и това несходство, по-смътно проявено в разговора — като изображение зад опушено стъкло, — беше друг аспект на нещо, което бях установил: когато чета някоя страница на Бергот, тя няма нищо общо с написаното от кой да е негов посредствен подражател, макар той да украсява прозата си във вестника или книгата с колкото ще образи и мисли „в духа на Бергот“. Тази разлика в стила се дължеше на това, че най-характерното за Бергот бе преди всичко нещо ценно и истинско, дълбоко затаено в каквото и да е обект, и извлечено от гения на великия писател, като именно това извличане бе целта на нежния Пует, а не да пише като Бергот. Всъщност той пишеше неволно така, защото беше Бергот, и в такъв смисъл всяка нова красота в творчеството му представляваше частица Бергот, скрита в нещо и измъкната оттам от него. И макар всяка от тези красоти да беше сродна с предишните и лесно разпознавана, тя си оставаше своеобразна като откритието, извадило я на бял свят. Нова, следователно различна от така наречения „стил Бергот“, неясен синтез от всичко, което Бергот бе открил и изразил, стил, не даващ възможност на бездарници да предскажат какво би открил Бергот другаде в бъдеще. Така е с всички велики писатели, не можем да предвидим красотата на фразата им, както красотата на жена, която още не познаваме. Красотата е творчество, защото те я влагат във външния обект, за когото — а не за себе си! — мислят, преди да го изобразят. Ако някой съвременен мемоарист пожелае да подражава не много явно на Сен-Симон, би могъл в най-добрия случай да напише първия ред от портрета на Вилар: „Той беше доста висок, мургав мъж... с живо, открито, характерно лице“ но по силата на кой детерминизъм би могъл да намери втория ред, който започва с „и наистина леко налудничаво лице“? Истинското разнообразие е в пълнотата от действителни и неочаквани елементи, в отрупаното със сини цветчета клонче, което, противно на всички очаквания, се източва извън живия плет, който ни се е струвал до немай-къде разцъфтял, докато чисто формалното имитиране на разнообразието (същата мисъл е в сила за всичките особености на стила) е пустота и еднообразие или, с други думи, точно обратното на разнообразието и не може да ни заблуди в произведенията на подражателите, нито да извика представа

за разнообразие, освен ако не сме разбрали от майсторите какво ще рече действително разнообразие.

Затова също както дикцията на Бергот навярно би ни очаровала, ако самият той бе обикновен любител, рецитиращ творба на мним Бергот, докато всъщност бе свързана с работещата и действащата мисъл на Бергот с органични връзки, които ухото не долавяше веднага, така и именно защото Бергот насочваше мисълта си към действителност, която му харесваше, езикът му бе станал по-трезв, прекалено съдържателен и разочароваше слушателите, които очакваха да говори само за „вечния поток на привидностите“ и за „тайнствените трепети на красотата“. И най-сетне способността му да влага винаги в книгите си нещо рядко и ново се изразяваше в разговора с него в стремеж да пристъпи особено тънко към някой въпрос, като пренебрегне познатите му вече аспекти, и оставяше впечатление, че го разглежда откъм най-маловажната му страна, че се заблуждава, че зальгва слушателите си с парадокси и мислите му най-често изглеждаха неясни, защото всеки смята ясни само мислите, които са еднакво неясни като неговите. Впрочем, тъй като за да възприемем нещо ново, трябва непременно преди това да отстраним шаблона, с който сме свикнали и който ни се е струвал самата действителност, иначе всеки нов начин на говорене, както всяка оригинална живопис или музика, ще ни се струва винаги прекалено изтънчен и уморителен. Той се основава на образи, с които не сме свикнали, струва ни се, че събеседникът ни говори само с метафори, а това уморява и оставя впечатление на неискреност. (И остарелите езикови форми някога са изглеждали мъчно разбираеми в художествени образи, когато слушателят не е познавал света, който са отразявали. Само че отдавна вече си въобразяваме, че това е действителният свят и се уповаваме на него.) Затова, когато Бергот казваше за Котар (днес това ни изглежда съвсем просто), че е палячо, опитващ се да запази равновесие, а за Бришо, че полага повече усилия за прическата си, отколкото госпожа Суан, защото бил в плен на двойна грижа: за профила и за репутацията си, и косите му трябвало всеки миг да бъдат така сресани, че да изглежда едновременно лъв и философ, събеседниците му бързо се уморяваха и им се искаше да се опрат на нещо по-конкретно, тоест по-обичайно. Нямахме как, трябваше да свържа неузнаваемите думи на маската пред очите ми с писателя, от когото се възхищавах, но не бих

могъл да им намеря място в книгите му, както вмъкваме кубче с част от картинка между другите кубчета: лежаха на друга плоскост, необходимо бе да бъдат транспонирани, както сторих, и един ден, докато повтарях някои фрази, чути от Бергот, открих в тях арматурата на писмената му реч и можах да разпозная и да назова различните елементи на говора му, който преди бях намерил така различен от стила му.

Ако се спрем на нещо по-маловажно, специалният му начин да произнася отчетливо и натъртено някои думи, някои прилагателни, които често повтаряше и винаги изричаше предвзето, като един вид подчертаваше всичките и едва ли не изпяваше последната (например думата „изражение“, която употребяваше винаги вместо лице, като прибавяше безброй „з“, „р“, „ж“, които сякаш избликваха от разтворената му в подобни мигове длан), съответствуваше точно на почетното място, отредено в прозата му на любимите му думи, за да не бъдат засенчени: той оставяше един вид „поле“ пред тях и така ги съгласуваше с общия количествен състав на изречението, че за да не наруши ритъма, читателят да бъде принуден да се съобрази с пълната им „големина“. И все пак, когато Бергот говореше, се губеше осветлението, което често изменя в книгите му — както и в произведенията на някои други писатели — външния вид на думите в изречението. То вероятно извира много от дълбоко и лъчите му не стигат чак до думите ни, когато разговаряме: разкрили се за другите, ние се затваряме донякъде за себе си. В това отношение книгите на Бергот бяха по-богати на интонации и ударения, отколкото говорът му. Те са независими от красотата на стила, авторът едва ли ги долавя, защото са неделими от най-съкровената му същност. Тези ударения ритмуваха често най-маловажни по смисъл думи в книгите му, когато той биваше съвсем непринуден. Не са отбелязани в текста, не са указани с нищо и въпреки това сами възникват в изречението, не можем да го прочетем иначе, защото са нещо съвсем ефемерно и все пак дълбоко присъщо на писателя, свидетелство за неговата природа, свидетелство, което ще ни разкрие, че независимо от всички грубости е бил нежен и независимо от цялата си чувствителност — сантиментален.

Някои бегло доловими особености в изговора на Бергот не бяха характерни само лично за него и когато по-късно се запознах с братята

и сестрите му, ги открих по-ясно изявени у тях. Те произнасяха някак рязко и дрезгаво последните думи, споделяйки весела случка, а гласът им спадаше и замираше, разказвайки нещо тъжно. Суан познаваше Майстора още като дете и ми разказа, че тогава и у него, както у братята и сестрите му, се чували тези така да се каже наследствени модуляции — ту крясъци на бурна радост, ту морен печален шепот — и в стаята, където играели, той по-добре от всички водел своята партия в техния кога оглушителен, кога тъжно притихващ семеен концерт. Колкото и своеобразни да са звуците, издавани от човешките същества, те изчезват преди самите тях. Но това не важи за изговорните особености на семейство Бергот. Трудно е наистина да разберем дори когато слушаме „Майстерзингер“ как композиторът е съумял да създаде музика, наподобяваща чуруликането на птиците, а ето че Бергот бе успял да транспонира и да увековечи в прозата си точно това провлечение на думите, които се повтарят в радостни викове или се сжеждат в тъжни въздишки. В края на някои свои изречения той струпва едно след друго съзвучия, напомнящи финалните акорди на оперна увертюра, която сякаш няма край и все повтаря последната каденца, докато диригентът не остави палката. По-късно открих, че те са музикален еквивалент на фонетичните тръби на семейство Бергот. Само че самият писател, от момента, когато ги бе пренесъл в произведенията си, бе престанал да ги използва в говора си. Още щом бе започнал да пише и особено по-късно, когато се запознах с него, гласът му завинаги се беше разоркестрирал.

Младите Бергот, бъдещият писател и неговите братя и сестри, естествено далеч не превъзхождаха други по-изтънчени и по-остроумни младежи, които ги намираха доста шумни, склонни към простацини, дразнещи с шегите си, характерни за „стила“ на семейството им — смесица от предвзетост и глупост. Но за гения, даже за големия талант са необходими не толкова по-висш интелект и по-изтънчено държане, а способност да преобразят тези качества, да ги пренесат на друга плоскост. За да загреем течност с електрическа лампа, не ни е нужна възможно най-силна лампа, а такава, чийто ток да престане да осветява, да се трансформира и вместо светлина да даде топлина. За да се разхождаме по въздуха, не е нужно да разполагаме с най-мощен автомобил, но с такъв, който да не продължава да се носи по земята, а да измени перпендикулярно посоката, която е следвал, и

да превърне хоризонталната си скорост във вертикална. Така и хората, създаващи гениални творби, не живеят непременно в най-изтънчена среда, не са най-блестящи събеседници и не притежават най-широка култура, но имат способността внезапно да престанат да живеят за самите себе си, да превърнат собствената си личност в огледало, така че животът им, колкото и посредствен в светско отношение, а и даже в интелектуално, да се отрази в него, защото геният се корени в способността да отразява, а не в самите качества на отразения обект. В деня, когато младият Бергот е успял да покаже на читателите безвкусната гостна, в която бе прекарал детството си и не особено забавните разговори с братята си, той се е издигнал по-високо от най-изтънчените и най-духовитите им семейни приятели: те биха могли да се върнат в домовете си в красивите си Ролс-Ройс и да говорят с презрение за простацината на Бергот. Само че със скромния си летателен уред, който най-сетне бе успял „да се откъсне“ от земята, той витаеше високо над тях.

Други особености на изговора му го сближаваха не вече с членовете на семейството му, а с някои писатели, негови съвременници. По-младите от него започваха да го отричат и твърдяха, че нямали никаква интелектуална близост с него, а я издаваха неволно, като използваха същите наречия, предлози, които той непрекъснато повтаряше, като построяваха изреченията си по същия начин и говореха също така бавно и приглушено, в противовес на лесното красноречие на предишното поколение. Може би тези млади хора — ще се срещнем с някои от тях — не познаваха лично Бергот, но заразени от неговия начин на мислене, те бяха възприели изменението на синтаксиса и ритъма, неизбежно свързани с оригиналното мислене. Впрочем тази връзка се нуждае от обяснение. Може би Бергот беше съвсем оригинален в начина си на писане, но той бе заимствувал начина си на говорене от един свой стар другар, великолепен събеседник, под чието обаяние бе изпаднал и на когото неволно подражаваше в разговор, макар той да не бе така надарен като него самия и да не бе написал нито една книга, по-добра от неговите. Така че ако имаме предвид само своеобразието на живото слово, бихме таксували Бергот като ученик, второразреден писател, а всъщност, макар и да се бе поддал на влиянието на приятеля си в устните си изказвания, като писател Бергот бе оригинален, наистина творческа

личност. Естествено, за да се разграничи от предишното поколение, прекалено влюбено в абстрактните разсъждения и пищните клишета, когато Бергот искаше да похвали някоя книга, той винаги изтъкваше и цитираше образно предадена сцена или картина, лишени от рационален смисъл.

— Ах, да, това е добре, там има едно момиче с оранжев шал, да, да, добре е.

Или:

— О, да, там е пасажът за оня полк, който прекосява града, ах, да, много хубаво е!

Бергот не беше съвсем съвременен по отношение на стила (и между другото си оставаше чисто френски писател, ненавиждаше Толстой, Джордж Елиът, Ибсен и Достоевски), защото когато харесваше нечий стил, винаги го определяше като „нежен“.

— Безспорно предпочитам Шатобриан в „Атала“, а не в „Рансе“, там е по-нежен.

Той произнасяше за щяло и нещяло тази дума, както лекарят би казал на болен, оплакващ се, че стомахът му не понасял млякото: „Но то най-малко дразни!“

Вярно е, че в стила му се чувствуваше хармония, каквато древните много са ценели у някои свои оратори. За нас тя е чужда, защото сме свикнали с модерните езици, в които не търсим подобни ефекти.

Когато се възхищаваха пред него от някои негови страници, той отговаряше със стеснителна усмивка:

— Струва ми се доста правдиво, доста точно, може да бъде полезно.

Но той казваше това просто от скромност, както жена, на която казват, че роклята или дъщеря ѝ е очарователна, ще отговори:

— Удобна е.

Или:

— Има добър характер.

Но творческият усет на Бергот беше много тънък, той не можеше да не знае, че единственото мерило дали е създал нещо полезно и правдиво, е радостта, която творбата му е доставила най-напред на него самия, а после и на другите. Само че много години по-късно, когато се изчерпа, напишеше ли нещо, от което не беше доволен,

вместо да го унищожи, както би било редно, той си повтаряше — този път на себе си, за да оправдае желанието си да го публикува: „Все пак е доста точно, не е безполезно за отечеството ми.“ Така че накрая той шепнеше тайно в сърцето си същите думи, продиктувани някога от лъжлива скромност пред почитателите, а сега — от наранена гордост. И същите думи, с които ненужно се извиняваше за стойността на първите си произведения, се превърнаха за него в безполезно утешение за посредствеността на последните.

Строгият му вкус, стремежът му да пише винаги неща, за които да може да каже: „Това е нежно“, качества, заради които дълги години минаваше за безплоден, предвзет, творец, доизкусуряващ маловажни подробности, бяха, напротив, тайната на неговата сила, защото навикът прави не само човека, но и стила на писателя, и авторът, който няколко пъти се е задоволил да достигне известно очарование при изразяване на мисълта си, завинаги слага граници на таланта си, както, поддавайки се на наслаждението, леността, страха от страданието, ние сами очертаваме схемата на пороците и границите на добродетелите си, които вече не можем да ретушираме.

Ако въпреки толкова общи черти, които открих впоследствие между писателя и човека, в първия миг у госпожа Суан не повярвах, че пред мен стои Бергот, че именно това е авторът на толкова божествени книги, може би все пак бях донякъде прав, защото самият той (в истинския смисъл на думата) също не „вярваше“ в това. Не го вярваше, щом така ухажваше светски хора — без при това да бъде сноб, — които далеч надвишаваше. Разбира се, признанието на читателите му бе доказало вече, че има талант, в сравнение с който обществено положение и официални постове не струват нищо. Казали му бяха, че има талант, но той не вярваше в него, щом продължаваше да се държи притворно почтително с посредствени писатели, за да бъде избран скоро за академик, макар Академията или предградието Сен-Жермен да са толкова чужди на Вечния дух, частица от който бе вложена в книгите на Бергот, колкото на принципа за причинността или на представата за бога. Той знаеше и това, както клептоманът ненужно знае, че е престъпно да се краде. И мъжът с брадичката и раковинообразния нос хитруваше като джентълмен, крадец на вилици, за да се приближи до бленуваното кресло на академик, до еди-коя си херцогиня, която може да му осигури няколко гласа в изборите, ала да

се приближи, без някой, за когото е грозно да се преследва подобна цел, да забележи ходовете му. Това му се удаваше наполовина. Той говореше ту като истинския, ту като себичния, честолюбив Бергот, който мислеше само как да се добере до еди-кой си влиятелен, знатен или богат човек, за да си придаде стойност — той, който в книгите си, когато е действително верен на себе си, недвусмислено е показал очарованието на бедността, чисто като изворна вода.

Колкото до другите му пороци, за които бе намекнал маркиз дьо Норпоа, едва ли не кръвосмесителните му любовни връзки, утежнени от материална заинтересованост — ако те крещящо противоречаха на тенденцията, вложена в последните му романи, изпълнени с толкова добросъвестна и болезнена загриженост за добродетелта, отравяща и най-дребните радости на героите му и вдъхваща дори на читателя такава тревога, че и най-приятното съществуване изглежда трудно поносимо, тези пороци, дори и справедливо приписвани на Бергот, — не доказваха, че творбите му са лицемерни, а чувствителността му — само поза. Също както в патологията някои привидно сходни състояния се дължат на премного голямо или недостатъчно голямо напрежение, отделяне на секреции, и прочие, така някои пороци може да се дължат на свръхчувствителност или на липса на чувствителност. Навярно само в действително порочните съществувания може да се постави най-тревожно нравственият проблем. А творецът решава този проблем не изхождайки от личния си живот, а от онова, което е негов истински живот, и дава обобщено художествено решение. Както забележителните църковни отци, макар добри по природа, са познали греховете на всички хора и чрез тях са се издигнали до светост, често и големите творци, макар лоши по природа, използват пороците си, за да се издигнат дотам, че да изградят нравствен кодекс за всички. Именно пороците (или само слабостите и смешните страни) на средата, в която са живели, непоследователните приказки, лекомисленият и скандален живот на дъщеря им, измяната на жена им или собствените грешки порицават най-често писателите, без да променят начина си на живот и лошия тон в дома си. Но това противоречие правеше някога по-малко впечатление, отколкото по времето на Бергот, от една страна, защото колкото по-развратно ставаше обществото, толкова по-чиста ставаше представата за моралност, и от друга страна, читателите бяха по-добре осведомени,

отколкото дотогава за частния живот на писателите. Понякога вечер в театъра се случваше зрителите да сочат с пръст писателя, от когото толкова се възхищавах в Комбре, седнал в една лежа, и обкръжението му в нея ми се струваше необикновено комичен или трагичен коментар, безсрамно опровержение на тезата, която прокарваше в последното си произведение. Онова, което чувах от едни или други, не можеше да ме осветли относно добросърдечието или коравосърдечието на Бергот. Някой негов близък ми привеждаше доказателство за жестокостта му, а някой непознат ми разказваше за проява (трогателна, защото явно Бергот не е възнамерявал да ѝ даде гласност) на искрена чувствителност. Бе постъпил жестоко с жена си. Но в една селска странноприемница, където се отбил да пренощува, цялата нощ бдял над една нещастница, която се опитала да се удави, а когато трябвало да си заmine, оставил много пари на съдържателя, за да не изгони клетницата и да се погрижи за нея. Вероятно колкото повече у Бергот се е развивал големият писател за сметка на мъжа с брадичката, толкова повече личното му съществуване е потъвало в потока на всички измислени от него съществувания и вече не се е чувствувал обвързан с някои действителни задължения, изместени за него от задължението да измисля все нови и нови съществувания. Но същевременно, пресъздавайки мислено чувствата на другите хора, сякаш са негови, когато му се е случвало да срещне било мимоходом, някой нещастник, той е заставал не на собствената си гледна точка, а се е поставял на мястото на страдащия и от тази позиция сигурно се е ужасявал от думите на хората, които продължават да мислят за дребните си интереси пред чуждата болка. Затова той е будел около себе си и справедливо възмущение, и незаличима признателност.

Той беше преди всичко човек, влюбен истински само в някои образи (като миниатюра в дъното на ковчеже), както и в тяхното създаване и обрисуване с думи. Ако му изпратехте някоя дреболия, стига тя да му послужеше за повод да вплете няколко такива образа, той щедро изразяваше признателността си, докато изобщо не благодареше за много скъп подарък. А ако се наложеше да се защити пред съда, неволно би подбрал думите си не с оглед въздействието им върху съдията, а заради тяхната образност, при все че съдията сигурно няма да я долови.

Първия път, когато срещнах Бергот у родителите на Жилберт, аз му разказах, че наскоро бях чул Берма във „Федра“. Той ми каза, че в сцената, когато тя стои с вдигната на височина на рамото ръка — една от сцените, на които най-силно ѝ ръкопляскаха, — тя била съумяла да въплъти с благородното си изкуство шедьоври, които може би никога не е виждала, една Хесперида от Олимпийския метоп или дивните девици от старинния Ерехтейон.

— Тя е имала може би прозрение, но все пак допускам, че посещава музеите. Би било интересно да се „проследи“. (Проследявам бе една от любимите думи на Бергот и някои младежи я бяха заели от него, без изобщо да са го виждали, и говореха като него сякаш по силата на внушение от разстояние.)

— Кариатидите ли имате предвид? — попита Суан.

— Не, не — отвърна Бергот, — освен в сцената, когато признава страстта си на Енона и махва с ръка подобно на Хегесо от надгробната плоча на Керамика, тя възкресява по-древно изкуство — говорех за Корите на древния Ерехтейон и не отричам, че това е възможно най-далеч от изкуството на Расин, но във „Федра“ има какво ли не... още едно нещо в повече... О! Колко хубава е наистина дребничката Федра от VI век с вертикално вдигната ръка, с къдрицата, наподобяваща мрамор, да, много силна сцена, как е успяла да намери всичко това! В този неин жест има много повече античност, отколкото в много излезли тази година книги, които наричаме „антични“.

Тъй като в една книга на Бергот се намираще знаменитото обръщение към тези архаични статуи, думите, които той току-що каза, ми бяха свършено ясни и представляваха ново основание за интерес към играта на Берма. Опитах се да я извикам в паметта си такава, каквато беше в тази сцена, проснала напред ръка на височина на рамото си. И си казах: „Ето Хесперида от Олимпия. Ето сестрата на една от прекрасните молителки от Акропола. Ето какво значи благородно изкуство.“ Но Бергот трябваше да изкаже пред мен тези мисли преди спектакъла, за да можеха да разкрасят в очите ми жеста на Берма. Докато позата на актрисата беше действително пред погледа ми, в мига, когато гледката притежаваше още пълнотата на живота, може би щях да се опитам да извлека от нея представата за архаична скулптура. Ала аз пазех само спомена за Берма в тази сцена и той не се поддаваше вече на изменение, изтънял като образ, лишен от дълбоките

подпочвени пластове на настоящето, които можеш да дълбаеш, за да измъкнеш нещо ново, образ, на който не можем да наложим ретроспективно тълкуване, не поддаващо се на проверка и обективна преценка.

За да вземе участие в разговора, госпожа Суан попита Жилберт дали се е сетила да ми даде брошурата на Бергот за „Федра“.

— Дъщеря ми е толкова разсеяна! — добави тя.

Бергот се усмихна скромно и възрази, че написаното не било никак интересно.

— Как не! Очарователна е вашата студия, вашият tract^[17] — възкликна госпожа Суан като гостоприемна домакиня и защото ѝ се искаше не само да похвали Бергот, но и да изрази предпочитание към някои негови творби, да ръководи един вид вкуса му. Всъщност тя наистина го вдъхновяваше, но не точно така, както си въобразяваше. Безспорно между изяществото на салона на госпожа Суан и цяла една страна от творчеството на Бергот съществуваша такива съответствия, че за днешните старци едното би могло да служи за коментар на другото.

Споделих непринудено собствените си впечатления от „Федра“. Често Бергот не ги намираще правилни, но не ме прекъсваше. Казах му, че ми е харесало зеленото осветление, когато Федра вдига ръка.

— Така ли? Ще зарадвате декоратора, той е голям художник. Ще му кажа, защото той много се гордее с това свое хрумване. На мен лично не ми допада особено, всичко тъне в морскозелено, а дребничката Федра прилича много на коралово клонче върху морското дъно. Ще ми възразите, че това подчертава космическия смисъл на драмата. Да, това е така. И все пак би подходило повече за пиеса, чието действие става в царството на Нептун. Вярно, че и тук се говори за откъсването на Нептун. Боже мой, съвсем не държа да се съобразяваме все с Пор-Роайал, но, тъй или иначе, Расин не изобразява любовта на морските таралежчета. Но няма що, приятелят ми е пожелал така и ефектът е много силен и доста приятен. Ето на вас ви е харесало, разбрали сте го. Всъщност и двамата сме на едно мнение по този въпрос, това, което е направил, е малко налудничаво, нали, но в края на краищата остроумно измислено?

И в случаите, когато Бергот съвсем не беше съгласен с мен, това не убиваше желанието ми да говоря с него, нито възможността да кажа

мнението си, както с господин дьо Норпоа. Не че доводите на Бергот бяха по-неоснователни от неговите, напротив. Силната мисъл предава част от силата си на опонента. Тъй като е съпричастна с общите духовни ценности, тя се вмъква и прилепва в съзнанието на оборващия я към други съседни мисли, посредством които той я допълва, уточнява и извлича известна полза. Така че крайният извод се явява до известна степен дело на двамата спореци. Противникът не намира какво да отговори само на идеи, които не са истински идеи, които висят във въздуха без опорна точка и нямат никакво сродно разклонение в собствения му ум. Доводите на господин дьо Норпоа (в областта на изкуството) оставаха без отклик, защото бяха нереални.

Тъй като Бергот не отхвърли възраженията ми, аз му признах, че маркиз дьо Норпоа се е отнесъл с презрение към тях.

— Ами че той е стар хахо! — възкликна Бергот. — Клъвнал ви е, защото все си мисли, че има пред себе си сульовци и пульовци!

— Нима познавате Норпоа? — обади се Суан.

— О, той е досаден като лошото време! — прекъсна го жена му, която имаше пълно доверие в преценките на Бергот, а и навярно се опасяваше да не би господин дьо Норпоа да е злословил по неин адрес. — Опитах се да поговоря с него след вечерята, но дали от годините, дали защото бе преял, никакъв го нямаше. Изглежда, че има нужда от допинг.

— Да, нали? — подкрепи я Бергот. — Доста често му се налага да си затвори устата, за да не изчерпи до края на вечерта запаса си от глупости, с които е колосан нагръдникът му и е подплатена бялата му жилетка.

— Намирам, че и Бергот, и жена ми са доста строги — каза Суан, който в дома си взимаше ролята на трезвомислещ човек. — Съгласен съм, че Норпоа не е кой знае колко интересен, но погледнат от друга гледна точка (Суан обичаше да колекционира куриози от живота), той е доста интересен като „любовник“. Като легационен секретар в Рим — добави той, след като се увери, че Жилберт не може да чуе, — имаше метреса в Париж, в която бе безумно влюбен и изнамираше начин да пътува по два пъти седмично, за да я види за два часа. Впрочем тя беше много умна, а и очарователна тогава. Сега е богата вдовица. Междувременно имаше и много други. Аз бих полудял, ако любимата ми жена трябва да живее в Париж, а аз да работя в Рим.

Нервните мъже би трябвало винаги да се влюбват в жени „от втора ръка“, както казва простолюдието, напълно зависими от тях поради парични съображения.

Ала в този миг Суан осъзна, че аз можех да приложа тази негова максима към отношенията му с Одет. И тъй като у всички, дори у издигнатите хора, тъкмо когато като че ли витаят ведно с вас над действителността, самолюбието си остава дребнаво, Суан внезапно го доядя на мен. Но аз отгатнах това само по неспокойния му поглед. Иначе той не каза нищо. Няма защо да се чудим. Според една недостоверна между другото версия — но нима не срещаме всекидневно подобни случаи в Париж, — когато Расин намекнал пред Луи XIV за Скарон, най-могъщият в света крал не казал нищо същата вечер на поета, но на другия ден той изпаднал в немилост.

Обаче всяка теория изисква да бъде изложена изцяло, затова, като преодоля раздразнението си и избърса стъклото на монокъла си, Суан допълни мисълта си със следните думи, придобили по-късно пророчески смисъл за мен, който тогава не долових:

— Ала такава любов влече една опасност: подчинението на жената уталожва временно ревността на мъжа, но постоянно увеличава изискванията ѝ. Мъжът стига дотам, че подлага метресата си на режима на затворниците, в чиито килии денем и нощем свети, за да бъдат по-добре охранявани. И накрая се свършва с драма.

Аз пак казах нещо за господин дьо Норпоа.

— Не му вярвайте, той обича да злослови — каза госпожа Суан, като натърти на последната дума и на мен ми стана съвсем ясно, че господин дьо Норпоа бе злословил по неин адрес, още повече, че Суан я изгледа укорително, сякаш за да ѝ попречи да каже още нещо.

През това време Жилберт, макар два пъти да ѝ бяха напомнили да се приготви за излизане, слушаше разговора ни, седнала между майка си и баща си, на чието рамо се бе галовно облегла. На пръв поглед нямаше нищо по-противоположно от тъмнокосата госпожа Суан и това червенокосо момиче със златиста кожа. Но само след миг у Жилберт се разпознаваха черти на майка ѝ — например носът, изваян рязко и безпогрешно от невидимия скулптор, дълбаещ с длетото си не само за едно поколение, както и изражението и жестовете ѝ. За да си послужим със сравнение, взето от друго изкуство, Жилберт изглеждаше като един не много сполучлив портрет на госпожа Суан:

художникът — хрумване на колорист — я бе накарал да му позира полудегизирана, сякаш се готви да отиде на костюмирана вечеря като венецианка. Понеже освен светлата перука бе скрит всеки мургав атом от плътта ѝ, тя изглеждаше по-гола без тъмния си воал, покрити само от лъчите на стайното слънце, а гримът не бе положен само върху кожата ѝ, а беше като че ли попил в плътта ѝ. Жилберт изобразяваше сякаш баснословно животно или бе в митологична дегизировка. Дъщерята дължеше светлата си кожа на баща си, като че ли при създаването на Жилберт природата е била изправена пред задачата да преправи леко госпожа Суан, а е разполагала само с кожата на Суан. И природата я бе използвала съвършено като опитен мебелист, който държи да си личи строежът и чеповите на дървото. Върху лицето на Жилберт, встрани от съвършено възпроизведения нос на госпожа Суан, кожата се бе издула леко, за да запази непокътнати двете бенки на Суан. Така се бе получил нов вариант на госпожа Суан, израснал до нея подобно на бял люляк до лилавия. И все пак не бива да си представяме разграничителната линия между тези две прилики съвсем отчетлива. Понякога, когато Жилберт се смееше, на лицето ѝ — майчиното — се появяваше овалът на бащината ѝ буза, като че ли нарочно поставени едно до друго, за да се види какво ще излезе от тази смесица. Овалът напомняше оформяне на зародиш: удължаваше, закръгляше се и след миг изчезваше. В очите на Жилберт пробягваше прямият добросърдечен поглед на Суан. Тя ме бе погледнала така, когато ми бе подарила ахатовото топче и ми бе казала: „Запазете го за спомен от приятелството ни.“ Но ако я запитаха какво бе правила, в същите очи тутакси се прокрадваше смущение, неувереност, притворство, печал, точно както някога гледаше Одет, когато Суан я питаше къде е била, а тя му сервираше някоя от лъжите си, които отчайваха някога влюбения мъж, а сега го караха да промени мигновено разговора като нелюбопитен и благоразумен съпруг. Колко често на Шанз-Елизе бивах обзет от тревога, когато Жилберт ме погледнеше така! Повечето пъти напразно. Защото у нея този поглед беше чисто физическа прилика с майка ѝ и той поне не криеше нищо друго. Това присвиване на зениците, характерно за Жилберт, когато просто бе ходила на училище или трябваше да се прибере, защото имаше урок, бе предизвикано някога у майка ѝ от страх да не би да се узнае, че през деня е приела някой свой любовник или че бърза да

отиде на среща. Така двете натури — на Суан и на жена му — се колебаеха, отстъпваха и се застъпваха една друга в тялото на тази Мелюзина.

Кой не знае, че всяко дете прилича на баща си и на майка си. Като при това наследените качества и недостатъци се разпределят така необяснимо, че от две добродетели, привидно неразделни у единия родител, виждаме само едната у детето, свързана отгоре на всичко с недостатък на другия родител, който ни се е струвал несъвместим с нея. Нещо повече: възплътването на някое нравствено достойнство в несъвместим с него физически недостатък се явява често закон при синовна прилика. От две сестри едната е наследила гордата осанка на бащата и дребнавия характер на майката; другата, цял бащичко по ума си, го разкрива на хората под външния вид на майка си. Големият нос, отпуснатият корем и дори гласът на майката са послужили за външна обвивка на дарования, познати ни по-рано под величествена външност. Така че за всяка от двете сестри с еднакво основание може да се каже, че прилича повече на баща си или на майка си. Жилберт бе единствено дете, но съществуваха две Жилберти. Двете натури, бащината и майчината, не само се сливаха в нея, те си я оспорваха. Само че това определение не е точно и би дало повод да допуснем, че една трета Жилберт страда, раздирана от другите две. Всъщност тя бе последователно ту едната, ту другата Жилберт и във всеки отделен момент само едната от двете, неспособна, когато беше по-лоша, да страда от това, като по-добрата — понеже я нямаше в момента, не можеше да си даде сметка за това нравствено падение. И по-лошата можеше на воля да се наслаждава на съмнителни развлечения. Заговореше ли другата със сърцето на баща си, тя проявяваше широта във възгледите си и пораждаше желание у вас да започнете някакво благородно, красиво начинание; споделяхте намерението си с нея, но точно когато трябваше да вземе решение, сърцето на майка ѝ изместваше бащиното и именно то ви отговаряше. И вие бивахте обзет от разочарование и раздразнение, безкрайно озадачен, както, ако пред вас застане друг човек, от някое нейно дребнаво разсъждение, подмолно хихикане, доставящо удоволствие на Жилберт, защото изхождаха от момичето, което тя беше в този миг. Двете Жилберти бяха толкова различни една от друга, че вие се питахте какво сте ѝ направили, за да бъде така променена. Тази Жилберт не само не идва,

след като сама ви е предложила да се видите, не само не се извинява, но независимо какво я е накарало да промени решението си, се държи после така, че ако не е лошото ѝ настроение, прикриващо чувството за вина и желанието да избегне обясненията, бихте могли да си въобразите, че сте жертва на невероятна прилика и не тя ви е помолила така мило да се видите.

— Хайде, ще ни накараш да те чакаме — подкани я майка ѝ.

— Толкова ми е добре до моето татенце! Нека постоя още малко — отвърна Жилберт и гушна глава до рамото на баща си, който нежно прокара пръсти през светлите ѝ коси.

Суан спадаше към мъжете, живели дълго с илюзиите на любовта и разбрали, че осигурявайки охолно съществуване на много жени, са допринесли за щастието им, но не са успели да им внушат никаква признателност, никаква нежност към тях самите. Но затова пък си въобразяват, че чувствуват у детето си привързаност, въплътена и в самото им име, чрез което дори след смъртта си ще живеят. Когато вече Шарл Суан няма да го има, все още ще има госпожица Суан или госпожа Х, по баща Суан, която ще продължава да обича мъртвия си баща. Може би ще го обича дори прекалено силно — така навярно мислеше Суан, защото отговори на дъщеря си: „Добра дъщеря си ти!“, с глас, разнежен от тревога за участието на същество, обичащо ни горещо, на което е съдено да ни надживее.

За да прикрие вълнението си, той се присъедини към разговора ни за Берма. Обърна ми внимание, но някак нехайно, отегчено, сякаш държеше да покаже, че всичко това не го засяга, колко проникателно, колко изненадващо правдиво актрисата бе казала на Енона: „Ти си знаела!“ Беше прав — поне тази интонация съвсем ясно бях доловил и тя трябваше да задоволи стремежа ми да намеря неоспорими основания за възхищение от Берма. Но именно защото беше съвсем разбираема, така изкусна, преднамерена, недвусмислена, сякаш съществуваше сама за себе си и всяка умна актриса би могла да я усвои. Чудесно хрумване. Но когото и да осени, той би могъл да я постигне. Заслугата на Берма бе, че именно тя я бе намерила, ала подходяща ли е думата „намирам“, когато се отнася за нещо, което би било същото дори ако го заемете от някого, нещо, което не е по същество ваше, щом и друг може да го възпроизведе след вас?

— Боже мой, та вашето присъствие повдигна *нивото на разговора ни!* — сякаш извинявайки се пред Бергом ми каза Суан, който бе свикнал в средата на Германт да приема прочутите хора на изкуството само като добри приятели, предлагайки им любимите им ястия и забавления, а извън града — предпочитания спорт. — Ами че ние, струва ми се, говорим за изкуство! — прибави той.

— И няма нищо лошо, много ми е приятно — обади се госпожа Суан и ме погледна признателно, не само от добро чувство към мен, а и защото не беше изгубила някогашните си амбиции за по-интелектуален разговор.

После Бергот заговори с други, главно с Жилберт. Бях споделил с него чувствата си с учудваща за мен самия свобода, защото от години бях свикнал (през дългите часове на усамотение и четене, когато го смятах за най-добрата част от себе си) да бъда искрен, пряк и доверчив към него, той не ме притесняваше така, както някой, с когото бих разговарял за пръв път. Но точно затова много се безпокоях какво впечатление съм му направил — та нали открай време, още когато започнах да чета книгите му в градината ни в Комбре, се боях, че ще презре начина ми на мислене. Редно би било обаче да си кажа, че щом съм искрено, следвайки собствения си критерий, толкова се бях увлякъл по творчеството на Бергот и в същото време бях изпитал разочарование в театъра, без точно да осъзная защо, тези две инстинктивни реакции навярно не бяха съвсем чужди една на друга и сигурно се подчиняваха на едни и същи закони. Че духът на Бергот, който така харесвах в книгите му, не е съвсем далечен и враждебен на разочарованието ми и на неспособността ми да го обясня. Защото мисловната ни дейност навярно е единна, а може би дори съществува само един ум, а всички ние сме съпритежатели, един ум, към който всеки от нас от дълбините на тялото си насочва погледа си, както в театъра всеки има свое място, а сцената е една. Може би мислите, в които обичах да се вдълбочавам, не бяха същите, на които се спираше Бергот в книгите си. Но ако и той, и аз имаме на разположение един и същ ум, когато ме слуша, той би трябвало да си ги спомни, да ги обикне, да им се усмихне, защото въпреки опасенията ми за духовния му взор сигурно бе достъпен и друг, абсолютно различен дял умствена дейност освен отрязъка, влязъл в книгите му, по който съдех за целия му мисловен мир. Също както свещениците с най-широк нравствен

опит най-лесно опрощават грехове, които те самите не вършат, така и геният с най-широкия си мисловен опит може най-добре да разбере схващания, съвсем противоположни на онези, които е вложил в произведенията си. Трябваше да си кажа всичко това, в което между другото няма нищо приятно, защото благосклонността на издигнатите умове е за сметка на неразбирателството и враждебността на посредствените. Доброжелателността на един голям писател, която в крайна сметка можем да намерим и в книгите му, ни носи по-малко щастие, отколкото ни терзае враждебността на жена, която сме избрали не заради ума ѝ и сме безсилни да разлюбим. Трябваше да си каже всичко това, но не си го казвах, бях убеден, че Бергот ме е сметнал за глупак, а ето че Жилберт ми прошепна:

— Не мога да си намеря място от радост, вие спечелихте моя голям приятел. Той каза на мама, че сте рядко умен.

— Къде ще отидем? — я попитах аз.

— О, където и да е, нали знаете, за мен дали ще отидем тук или там...

Но след случилото се в деня на годишнината от смъртта на дядо ѝ, започнах да се питам дали характерът на Жилберт не е по-различен, отколкото предполагах, дали безразличието ѝ относно заниманията ни, благоразумието ѝ, спокойствието ѝ, постоянното кротко подчинение не крият, напротив, пламенни желания, които съдържа от честолубие и ги издава само с внезапно упорство, когато случайно нещо им се противопостави.

Тъй като Бергот живееше в същия квартал, в който и родителите ми, тръгнахме си заедно. В колата той заговори за здравето ми.

— Общите ни приятели ми казаха, че боледувате. Много ви жаля и все пак не прекалено, защото виждам, че имате интелектуални радости, а те вероятно струват повече за вас, както и за всички, които ги познават.

Уви! Чувствувах, че това, което казва, далеч не важи за мен, че всеки размисъл, колкото и възвишен, ме оставя хладен, че се чувствавам щастлив и доволен само когато просто се лутам без цел; чувствувах, че се стремя към чисто материални неща в живота и с голяма лекота бих се отказал от умствена дейност. Понеже не можех да различа измежду приятните за мен изживявания тези, които произтичаха от по-дълбоки и по-постоянни източници, си помислих,

докато му отговарях, че бих желал да живея в близост с херцогиня дьо Германт и често да усещам, както на контролния пункт за пътно право, прохладата, напомняща ми Комбре. Не посмях да му доверя този идеал, в който нямаше никакво място за интелектуални наслади.

— Не, господине, интелектуалните удоволствия имат малко значение за мен, не бих казал, че се стремя към тях, а и не зная дали изобщо съм ги изпитал.

— Така ли си мислите? — отвърна Бергот. — Не може да бъде! Слушайте, все пак вие сигурно предпочитате именно тях, така поне си ви представям, струва ми се, че е така.

Той не успя да ме убеди, но все пак се почувствувах по-окрилен, с по-широки възможности пред себе си. След разговора ми с господин дьо Норпоа часовете на мечтателност, възторженост и увереност в силите ми бяха започнали да ми се струват чисто субективни, измамни състояния. А според Бергот, комуто като че ли моят случай бе добре познат, излизаше, че, напротив, не трябва да се поддавам на съмнение и недоволство от самия себе си. И главно мнението му за господин дьо Норпоа до голяма степен обезсилваше присъдата на маркиза, която бях сметнал едва ли не неотменима.

— Прилагате ли правилно лечение? — попита ме Бергот. — Кой се грижи за здравето ви?

Казах му, че съм се консултирал и навярно пак ще се консултирам с Котар.

— Но той съвсем не е това, което ви е нужно! — възкликна Бергот. — Не го познавам като лекар, но съм го срещал у госпожа Суан. Кръгъл глупак! Дори ако приемем, че това не пречи да е добър лекар — макар да ми се струва невероятно, — сигурно пречи, за да лекува успешно хора на изкуството или просто интелигентни хора. Пациенти като вас се нуждаят от подходящ лекар, а също и от специален режим и лекарства. Котар ще ви отегчи и лечението му ще се окаже неефикасно. Пък и спрямо вас не може да се приложи обикновено лечение. Три четвърти от заболяванията на интелигентните хора се дължат на интелекта им. Затова им е необходим лекар, вещ в подобни заболявания. Нима очаквате Котар да ви излекува? Той е взел под внимание, че не понасяте сосовете, че стомахът ви не е в ред, но не и че четете Шекспир... Затова изводите му във вашия случай са неправилни, равновесието е нарушено,

червената лампичка пак ще светне. Ще установи, че стомахът ви е разширен, няма нужда да ви преглежда, вече го е видял с набитото си око.

Неговият начин на говорене бе много уморителен за мен. Казвах си с присъщата на здравия смисъл тъпота: „Разширеният ми стомах се отразява в пенснето на Котар толкова, колкото бялата жилетка на господин дьо Норпоа е натъпкана с глупости!“

— Бих ви препоръчал по-скоро — продължи Бергот — доктор дю Булбон, наистина умен човек.

— Голям поклонник е на произведенията ви — казах аз.

Разбрах, че Бергот знаеше това — явно сродните умове лесно се надушват и „истински непознатите ни приятели“ са малко на брой. Мнението на Бергот за Котар ми направи впечатление, въпреки че бе точно противоположно на моето. Никак не се тревожех, че лекарят ми бил скучен. Очаквах от него да произнесе, опрян на изкуството, чиито закони не познавах, неоспоримо предсказание за здравословното ми състояние, като изследва вътрешностите ми. И не държех особено да се опита посредством ума си — в тази област можех да го заместя — да разбере моя, тъй като умът ми бе за мен само средство, съвсем безинтересно само по себе си, да стигна до обективните истини. Много се съмнявах, че глупаците се нуждаят от по-друг вид хигиена на умните хора и бях готов да се подчиня на тяхната.

— Виж, ако някой се нуждае от добър лекар, това е нашият приятел Суан — добави Бергот и в отговор на въпроса ми да не би Суан да е болен, той добави: — Че как не! Оженил се е за проститутка и преглъща всеки ден по петдесет оскърбления от жени, отказващи да я приемат в дома си, или от мъже, спали с нея! То си личи, устата му се е изкривила на една страна! Вижте само как сключва вежди, когато се прибира и не знае кого ще завари при нея.

Зложелателството на Бергот пред чужд човек спрямо приятели, с които е близък толкова отдавна, беше нещо толкова изненадващо за мен, както и почти умилкващият му се тон винаги когато разговаряше с тях в дома им. Човек като леля ми например би бил неспособен да каже на някого от нас любезностите, с които Бергот щедро обсипваше Суанови. Нещо повече, тя охотно тръсваше неприятни неща на хората, които обичаше. Но затова пък и не би произнесла в тяхно отсъствие нито една дума, която да не могат да чуят. Едва ли имаше нещо по-

чуждо на светското общество от нашата семейна среда в Комбре. Средата на Суанови беше вече една крачка към него, към коварните му води. Не още открито море, но вече лагуна.

— Разбира се, между нас да си остане — ми каза Бергот пред вратата ни на сбогуване.

Няколко години по-късно бих му отговорил: „Никога не пренасям приказки“ — обичаен отговор на светските хора, който винаги успокоява злоезичника. Още тогава щях да отговоря така на Бергот, защото рядко измисляме сами всичко, което казваме, особено в миговете, когато постъпваме като членове на дадено общество. Но тази формула ми беше още непозната. В подобен случай леля ми щеше да отговори: „Ако не искате да се разчуе, защо го казвате?“ — отговор на необщителни хора, на „бутори“. Не бях такъв: поклоних се само безмълвно.

Писатели, и то доста изтъкнати според мен, полагаха с години какви ли не усилия, преди да успеят да установят, в най-добрия случай, половинчато познанство с Бергот, ограничаващо се до стените на работния му кабинет, докато аз изведнъж се озовах сред приятелите на големия писател, без да съм се домогвал с мъка, както ако, вместо да чакам на опашка пред театъра за някое посредствено място, съм минал през запрещения за външни лица коридор и съм седнал на най-доброто. Суан ме бе превел през този коридор, навярно защото, също както кралят намира за естествено да покани приятелите на децата си в кралската ложа или на кралската яхта, така и родителите на Жилберт приемаха приятелите на дъщеря си сред ценните си художествени предмети, служещи за декор на още по-ценните им близки приятели. Но по онова време аз мислех — и може би с право, — че любезността на Суан бе отправена косвено към родителите ми. Спомнях си смътно, че някога в Комбре, като бе разбрал колко се възхищавам от Бергот, той ми бе предложил да ме заведе на вечеря у него, а родителите ми бяха отказали под предлог, че съм бил още много млад и лесно възбудим, за да „бъда въведен в обществото“. Изглежда, че някои хора, точно тези, от които най-много се прехласвах, виждаха родителите ми в по-друга светлина, а не както ги виждах аз. Така че също както по времето, когато дамата в розово бе обсипала баща ми с хвалебствия, за които той се бе показал толкова недостоен, мен ми се щеше родителите ми да разберат какъв безценен подарък ми бе направен и да

засвидетелствуват признателността си на щедрия и мил Суан, който го бе предложил на мен или по-скоро на тях, без да даде вид, че знае колко скъпо струва, също както във фреската на Луини пленителният влъхва с гърбав нос и руси коси, на когото, изглежда, са го оприличавали някога.

За съжаление благоволениято, оказано ми от Суан, за което още с влизането си в къщи, преди да съм свалил пардесюто си, разказах на родителите си с надеждата, че то ще събуди в сърцата им същото умиление, което преливаше в моето, и ще ги накара да проявят изключителна, решаваща любезност към бащата на Жилберт, като че ли бе не особено оценено от тях.

— Суан те е представил на Бергот? Отлично запознанство, нямаща равна на себе си връзка! — възкликна иронично баща ми. — Само това липсваше!

А когато прибавих отгоре на всичко, че Бергот не може да търпи господин дьо Норпоа, той поде:

— Естествено! Това доказва, че е неискрен и злонамерен! Бедни синко, теб и без това не ти достига здрав смисъл, отчаян съм наистина, че си попаднал в среда, която окончателно ще те побърка.

Самият факт, че ходех у Суанови, далеч не очароваше родителите ми. Запознанството ми с Бергот им се стори гибелна, но неизбежна последица от първата грешка, първата слабост, която бяха допуснали: „липса на предвидливост“, както би я окачествил дядо. Ясно ми беше, че за да ги настроя съвсем отрицателно, бе достатъчно да добавя, че този порочен тип, който не уважаваше господин дьо Норпоа, се е изказал ласкаво за умствените ми способности. И наистина, ако според баща ми някой човек, например мой другар, е тръгнал по лош път — както аз в случая, — и за него се отзове благоприятно лице, което баща ми не уважава, той вижда в положителното му мнение потвърждение на отрицателната си диагноза. В такъв случай положението му се струваше още по-опасно. Представях си как ще извика: „Може ли, търкулнало се гърнето и си намерило похлупака!“ — думи, които ме плашеха, защото предвещаваха неминуемото въвеждане в моя мирен и приятен живот на неопределени и неограничени промени, ала тъй като и ако не споделях с родителите си мнението на Бергот за мен, пак не можех да залича лошото им впечатление, нямаше значение дали ще го влоша още малко. Пък и те двамата ми изглеждаха толкова

несправедливи, толкова заблудени, че бях загубил не само надежда, но и желание да им отворя очите за истината. И все пак, съзнавайки в момента, когато изговарях думите си, как ще се ужасят от мисълта, че съм се харесал на човек, който смята умните хора за глупави, като самият той е презиран от порядъчните, че неговите похвали, ласкаещи самолюбието ми, ще ме насърчат по порочния път, аз сниших глас и леко засрамен завърших разказа си, като изстрелях фойерверка:

Той казал на Суанови, че ме намира извънредно умен.

Подобно на отровено куче, което, без да знае, налита в полето точно на тревата, която е най-добрата противоотрова, аз, без да подозирам, казах единствените думи, способни да разсеят предубеждението на родителите ми против Бергот, пред което биха се оказали безсилни и най-убедителните ми доводи, и най-възторжените ми похвали. Атмосферата мигом се разведри.

— Така ли?... Той намира, че си умен? — възкликна майка ми. — Много се радвам, защото го казва талантлив човек.

— Как? Така ли е казал?... Съвсем не отричам литературните му достойнства, пред които всички се прекланят, неприятното е само, че води не особено добродетелно съществуване, за което дискретно намекна татко Норпоа — прибави той, без да съзнава, че пред неограничената мощ на вълшебните думи, които току-що бях произнесъл, постепенно бледнееха и нравствената поквара, и неверните му преценки.

— О, приятелю! — прекъсна го мама. — Нищо не доказва, че е точно така. Какво ли не разправят хората! Пък и господин дьо Норпоа е страшно мил наистина, но невинаги доброжелателен особено спрямо хора, които не са от неговата среда.

— Вярно, и аз забелязах такова нещо — съгласи се баща ми.

— И освен това можем да простим много неща на Бергот, щом той е харесал моето момченце — поде мама, галейки косите ми със замечтан поглед.

Между другото майка ми не беше чакала ласкавото изказване на Бергот, за да ми разреши да поканя някой следобед Жилберт заедно с мои приятели. Но аз не смеех да направя това поради две съображения: първо, у Жилберт винаги поднасяха само чай, а майка ми, напротив, винаги държеше да има и шоколад. Страхувах се да не би това да се стори просташко на Жилберт и тя дълбоко да ни презре. Втората

причина бе свързана с етикета и никога не можех да я отстраня. Когато отивах у госпожа Суан, тя винаги ме питаше:

— Как е майка ви?

Няколко пъти подпитах мама, за да разбере дали и тя ще постъпи така, когато дойде Жилберт — за мен тази точка от протокола беше по-важна, отколкото обръщението „монсеньор“ в двора на Луи XIV. Но мама бе непреклонна.

— Не, не, та аз не познавам госпожа Суан!

— Но тя също не те познава.

— Вярно, но ние не сме длъжни да постъпваме по еднакъв начин във всички случаи. Аз ще окажа друг вид внимание на Жилберт, каквото госпожа Суан не проявява към теб.

Само че аз не бях сигурен и предпочетох да не каня Жилберт.

Когато се разделих с родителите си, отидох да се преоблека и внезапно забелязах плика, връчен ми от домоуправителя на Суанови, преди да ме въведе в салона. Сега бях сам. Отворих го: вътре имаше картичка с името на дамата, на която трябваше да предложи ръка, за да отидем в трапезарията.

Горе-долу по същото време Блок промени коренно мирозрението ми и ми разкри нови пътища към щастието (впоследствие те се оказаха пътища към страданието), като ми доказа, обратно на представите ми за жените по времето, когато се разхождах към Мезеглиз, че те желаят само едно — да се любят. Показа ми и още една услуга, която щях да оценя много по-късно: за пръв път ме заведе в увеселителен дом. Той ми бе казал наистина, че има много красиви жени, които са съвсем достъпни, но аз им приписвах неопределено еднакво лице, докато домът за срещи ми даде възможност да вместя в него индивидуални черти. Така че ако бях задължен на Бергот за „благата вест“, че щастието и притежанието на красотата не са невъзможни и напразно се отказваме винаги от тях (както сме задължени на лекаря или на философа-оптимист, вдъхнали ни надежда не само че ще живеем дълго на този свят, но че няма да бъдем напълно разделени от него и на оня), домовете за срещи, които посещавах няколко години по-късно, доставящи ми образци за щастие, позволяващи ми да прибавя към женската красота онази нотка, която не можем да измислим, защото не е обобщена форма на познатата ни вече красота, наистина божествен дар, единствения, който не можем да получим от самите нас, пред

който падат всички логични построения на ума ни и който можем да поискаме само от действителността — индивидуалния чар, с право бяха класирани от мен редом с другите по-неотдавнашни благодетели (преди да се запознаем с тях, ние си представяхме равнодушно обаянието на Мантеня, Вагнер, Сиена, сравнявайки ги с други художници, композитори, градове): илюстрираните издания по история на изкуството, симфоничните концерти и студиите за градовете — художествени паметници. Само че домът, в който ме заведе Блок — той сам отдавна вече не ходеше там, — се оказа най-долнопробен, а персоналът му — съвсем посредствен и много рядко подновяван, така че не можеше нито да удовлетвори предишното ми любопитство, нито да събуди ново. Съдържателката на дома не познаваше нито една от търсените жени и винаги предлагаше нехаресвани от никого. Тя особено ми хвалеше една, за която казваше с многообещаваща усмивка (сякаш ставаше дума за рядкост или деликатес):

— Тя е еврейка! Не ви ли казва нищо това?

Сигурно затова я наричаше Рашел. И с глупаво, престорено въодушевление, въобразявайки си, че може да ми го предаде, тя простенваше накрая едва ли не сладострастно:

— Помислете си, момчето ми, еврейка, сигурно е влудяващо! Рашел!

Зърнах тази Рашел, без тя да ме забележи: тъмнокоса, некрасива, но с интелигентно изражение, тя облизваше задължително устни, преди да се усмихне безочливо на младоците, които се запознаваха и разговаряха с нея. Слабото ѝ тясно лице бе обкръжено от черни къдриви коси, подстригани неравно, сякаш бяха нанесени небрежно с туш. Всеки път обещавах на съдържателката, която ми я предлагаше особено настойчиво, хвалейки удивителната ѝ интелигентност и образование, че някой ден непременно ще дойда специално, за да се запозная с Рашел, прекръстена от мен „Рашел, за мен отредена“. Но още първата вечер я чух, когато каза, преди да излезе, на собственичката на дома:

— Разбрахме се, нали? Утре съм свободна, ако някой се появи, няма да забравите да ме повикате.

Тези нейни думи ми попречиха да видя в нея личност, защото тутакси я класирах в общата категория жени, свикнали всички да идват всяка вечер с надеждата да припечелят един-два луидора. Тя само

разнообразяваше сегиз-тогиз молбата си: „ако имате нужда от мен“ или „ако имате нужда от някого“.

Съдържателката не познаваше операта на Алеви и се чудеше защо бях свикнал да казвам „Рашел, за мен отредена“. Но и когато не разбираме някоя шега, тя пак ни се струва смешна, затова жената винаги се смееше от все сърце, когато ми казваше:

— Значи, и тази вечер няма да ви свържа с „Рашел, за мен отредена“? Как само го казвате! „Рашел, за мен отредена“! Чудесно сте го измислили! Ще ви сгодя аз вас двамата. Няма да съжалявате.

Веднъж насмалко не се съгласих, но Рашел беше „под пара“, другия път — в ръцете на „коафьора“, — един стар господин, който се задоволяваше да полива с масло разпуснатите коси на момичетата и да ги реши. И аз се уморих да чакам, макар че няколко съвсем скромнички редовни посетителки, уж работнички, но все без работа, ми попариха билков, чай и проведохме дълъг разговор, пикантно непринуден за мен, въпреки сериозните теми, поради частичната или пълна голота на събеседничките. Впрочем аз престанах да посещавам дома, защото в желанието си да засвидетелствувам добрите си чувства на съдържателката, затруднена с мебелирането, ѝ подарих някои вещи, наследени от леля Леони, и по-специално едно голямо канапе. Почти не бях ги виждал у нас: нямаше място за тях и ги бяхме струпали в една барака. Но когато ги разпознах там, използвани от тези жени, имах чувството, че всички добродетели, излъчвани от лелината стая в Комбре, се терзаеха от жестокото съприкосновение, на което ги бях изложил, тях, така беззащитните, именно аз! Ако бях изнасилил покойница, едва ли бих имал по-силни угризения. Не стъпих повече при сводницата. Струваше ми се, че мебелите са живи и ме молят да ги освободя също като привидно неодушевените предмети от една персийска приказка, в които са затворени за наказание човешки души. Между другото, тъй като паметта не ни поднася спомените в хронологичен ред и съвсем не се съобразява с него, много по-късно си припомних, че доста години преди това за пръв път познах любовта точно на това канапе с една моя малка братовчедка: докато се чудех къде да седнем, тя ме посъветва доста неблагоприятно да издебнем момента, когато леля Леони стане от леглото.

Друга голяма част от наследените вещи и главно великолепното старинно сребро на леля Леони продадох, без да се вслушам в съветите

на родителите си, за да разполагам с пари за цветя за госпожа Суан. При вида на огромните кошници с орхидеи тя ми казваше:

— Ако бях на мястото на господин баща ви, щях да ви поставя под попечителство!

Можех ли да предположа, че един ден ще съжалявам точно за сребърните прибори и че за мен ще има удоволствия, по-ценни от любезното внимание към родителите на Жилберт, което ще загуби всяка стойност в очите ми? Пак заради Жилберт, за да не се разделя с нея, се отказах да постъпя в някое посолство. Винаги вземаме съдбоносни решения под влияние на душевни състояния, обречени на краткотрайност. Не можех дори да си представя, че необикновената субстанция, заложена в Жилберт и излъчвана от родителите ѝ, от дома ѝ, поради която всичко останало ми бе безразлично, би могла да я напусне и да се пресели в друго човешко същество. Една и съща субстанция, която обаче щеше да оказва съвсем друго въздействие върху мен. Защото една и съща болест преминава през различни фази и сладката отрова също става непоносима, когато с годините намалее съпротивителната сила на сърцето.

На родителите ми обаче им се искаше интелигентността ми, високо оценена от Бергот, да се изяви в нещо по-конкретно. Докато не познавах Суанови, си въобразявах, че възбуденото ми състояние поради невъзможността да виждам свободно Жилберт ми пречи да работя. Когато домът ѝ ми стана достъпен, едва седнал на работната си маса, скачах и хуквах към тях. А щом се разделях с Жилберт и се приберях в къщи, само привидно се усамотявах: мисълта ми не беше в състояние да измине обратно на течението потока от мисли, влачил я часове наред. Останал сам, продължавах да съчинявам реплики, които биха се харесали на Суанови, и за да направя играта още по-увлекателна, говорех и от името на отсъстващите събеседници, задавах си сам фиктивни въпроси, подбрани така, че в сполучливите си отговори да блесна с остроумието си. Макар безмълвно, това упражнение бе пак разговор, а не размисъл, усамотението ми — мислено провеждан салонен живот, в който не лично аз, а въображаемите събеседници направляваха думите ми и аз се стараех да изразя не мисли, които смятах правдиви, а първите, които ми хрумваха без никакво усилие, без да се откъсна от външния мир и да се

задълбоча в себе си: пасивно наслаждение, каквото ни доставя пълният покой, когато ни е тежко на стомаха.

Ако не бях така твърдо решен да се заловя за работа, може би щях да се насиля да започна веднага. Но тъй като решението ми беше категорично и преди да изминат двадесет и четири часа, в празната рамка на следващия ден имаше място за всичко (защото още не бе настъпил за мен), добрите ми намерения толкова лесно щяха да се осъществят, не беше ли по-добре да пропусна тази вечер, щом не се чувствавам готов да започна? Ала уви! Следващите дни се оказваха също така неблагоприятни. Само че аз гледах разумно на нещата. След като съм чакал години, детинщина е да не издържа още три дни. Сигурен, ле след два дни ще съм написал вече няколко страници, не казвах нито дума за решението си на моите родители. Предпочитах да изчакам търпеливо няколко часа и тогава да занеса започнатата работа на баба за нейно утешение и успокоение. За съжаление и следващият ден не се оказваше така трескаво очакваният, свободен и дълъг. Когато изтечеше и той, си давах сметка, че леността и мъчителната борба с някакви вътрешни препятствия бяха чисто и просто продължили още едно денонощие. А минеха ли няколко дни, без да реализирам замисленото, губех надежда, че ще го сторя скоро, нямах и смелост да подчиня всичко на осъществяването му. Пак оставах до късно буден, след като не бях наясно, че ще се заловя на работа другата сутрин. Преди да се мобилизирам наново, ми бяха необходими няколко дни отдих и се разсърдих единствения път, когато баба, разочарована, се осмели да ме упрекне кротко.

— Какво става с работата ти? Вече дори не споменаваш нищо!

Бях дълбоко убеден, че именно с неразбирането си относно безвъзвратно взетото от мен решение баба сама бе отдалечила — и може би за дълго — неговото изпълнение, защото несправедливото ѝ обвинение ме раздразни, а не исках да започна творбата си в такова състояние. Тя почувствува, че със съмнението си бе нанесла слепешката удар на доброто ми намерение. Прегърна ме и се извини:

— Прощавай, вече ще си мълча!

И за да не ме отчае, ме увери, че щом се почувствувам по-добре разположен, работата ще тръгне от само себе си.

А между това аз се питах дали, като прекарвам времето си у Суанови, не следвам примера на Бергот. Родителите ми бяха склонни

да мислят, че в този салон, посещаван от един голям писател, аз водех макар ленив, но възможно най-благоприятен за развитието на таланта ми живот. Само че да те освободят от необходимостта сам да изградиш таланта си, вътре в самия теб, да го получиш наготово, е също така невъзможно, както да подобриш здравето си (без да престанеш да нарушаваш всички правила на хигиената и да се отдаваш на най-големи крайности) само като вечеряш често с някой лекар у общи познати. Никой не споделяше до такава степен собствените ми илюзии и заблуждението на родителите ми, както госпожа Суан. Когато ѝ кажех, че не мога да дойда, защото трябва да остана в къщи да работя, тя като че ли смяташе, че се предвземам, че думите ми са израз на глупост или важничене.

— Но Бергот идва, нали? Да не би да намирате, че пише лошо? Скоро ще почне да пише по-хубаво, защото във вестника е по-остър, по-сбит, отколкото в книгите си, където е малко разплут. Издействувах му да пише занапред leader article^[18] за „Фигаро“. Ще бъде the right man in the right place^[19] и тя добавяше: — Елате непременно, той най-добре ще ви каже какво трябва да правите.

И тя настояваше да отида на другия ден да вечеряам у тях заедно с Бергот в интерес на кариерата ми — както канят доброволец заедно с командира му, — като че ли шедьоврите се създават с „връзки“.

Така че нито Суанови, нито родителите ми, въпреки че в отделни моменти да изглеждаше, че се противопоставят, не пречеха вече на сладкото съществуване, предлагащо ми възможност да виждам Жилберт, когато ми се прииска, винаги в плен на обаянието ѝ, макар и неспокоен. Не може да има спокойствие в любовта, защото постигнем ли нещо, то ни подтиква да желаем повече. Докато не можех да посещавам дома ѝ, вперил очи в това недостижимо блаженство — не можех дори да си представя какви нови поводи за тревога ме очакваха, когато проникнех там. След като съпротивата на родителите ѝ бе сломена и този проблем бе решен, той отново възникна под друга форма. В този смисъл приятелството ни действително изглеждаше всеки ден различно. Всяка вечер, прибирайки се в къщи, си мислех, че трябва да кажа на Жилберт нещо изключително важно, решаващо за отношенията ни, и всеки път това важно нещо биваше различно. Но, тъй или иначе, аз бях щастлив и вече нищо не застрашаваше щастието ми. Уви, заплахата изникна оттам, откъдето не очаквах никаква

опасност — от Жилберт и мен. Всъщност точно това, което ме успокояваше, което ми се струваше щастие, би трябвало да ме тревожи. Такова състояние в любовта е аномално, способно мигновено да придаде на привидно най-обикновен инцидент, какъвто винаги може да възникне, съвсем неоправдана тежест. Съзнанието за щастие се дължи на наличието в сърцето на нещо неустойчиво, което постоянно се стараем да задържим, а почти не го забелязваме, докато е на мястото си. Любовта е всъщност постоянно терзание — радостта го неутрализира, превръща го в потенциално, отлага го, но то всеки миг може да стане такова, каквото би било отдавна, ако не сме били постигнали желаното: жестоко.

Неведнъж чувствавах, че Жилберт би предпочела да разреда посещенията си. Истината е, че когато ми се искаше да я видя, беше достатъчно да си издействувам от родителите ѝ да ме поканят — те все повече се убеждаваха в благотворното ми влияние върху нея. А аз си въобразявах, че благодарение на тях нищо не застрашава любовта ми. Щом те са на моя страна, мога да бъда спокоен, нали имат пълна власт над дъщеря си. За съжаление по някои изплъзнали ѝ се признаци на раздразнение, когато баща ѝ ме канеше донякъде против волята ѝ, започнах да се питам дали това, което според мен окриляше щастието ми, не бе, напротив, тайна причина за нетрайността му.

Последния път, когато отидох при Жилберт, валеше. Тя бе канена на урок по танци при нейни не много близки познати, за да ме заведе със себе си. Поради влагата бях взел по-голяма доза кофеин. Било поради лошото време, било защото имаше известно предубеждение спрямо дома, където щеше да се състои танцовата забава, когато Жилберт се нареди да отиде, госпожа Суан я спря доста рязко.

— Жилберт, — извика тя и посочи към мен, за да ѝ напомни, че съм дошъл заради нея и е редно да остане с мен. Госпожа Суан произнесе или по-скоро изкрещя това „Жилберт“ от добри чувства към мен, но по начина, по който, сваляйки палтото си, Жилберт повдигна рамене, ми стана ясно, че госпожа Суан несъзнателно ускори постепенното отдалечаване на приятелката ми, което до този момент можеше все още да се спре.

— Не е необходимо да се танцува всеки ден — посъветва дъщеря си Одет, както Суан някога се опитваше да внуши благоразумие на нея самата. После отново вярна на себе си, заговори с нея на английски.

Изведнъж между мен и една страна от живота на Жилберт се изпречи стена, злосторен дух сякаш отведе приятелката ми далеч от мен. На познат за нас език ние замествахме непроницаемите звуци с прозрачното им мисловно съдържание. Но език, който не знаем, е заключен дворец, в който любимата може да ни измени, без ние, останали навън, отчаяни и изтерзани от безсилието си, да видим или да предотвратим нещо. Този разговор на английски, воден на две крачки от мен от изправените неподвижно майка и дъщеря, изпъстрен с няколко френски собствени имена, засилващи и насочващи опасенията ми, би извикал у мен месец преди това само усмивка, а сега бе така жесток, караше ме да се чувствавам така изоставен и самотен, сякаш ми бяха отнели нещо. Най-сетне госпожа Суан ни остави сами. В този ден може би от яд към мен, неволна причина да се лиши от едно развлечение, а може би и защото, отгатвайки, че е сърдита, умишлено се държах по хладно от друг път, лицето на Жилберт, ограбено от всяка радост, голо, опустошено, изглеждаше целия следобед обречено на горестен копнеж по пропуснатото заради мен „па дьо катр“ и гордо предизвикателство към всички — най-напред към мен, — които не разбират съкровенията основания на сантименталното ѝ увлечение по бостона. Сегиз-тогиз разменяше някоя реплика с мен — за времето, че дъждът се е усилил, че часовникът ѝ избързвал, — разговор, насечен от мълчание и едносрични думи, в който и аз упорствувах с отчаяно ожесточение да руша миговете, които можехме да посветим на задушевно приятелство и щастие. И небивало парадоксалната им незначителност придаваше върховно коравосърдечие на думите ми, но ми действуваше утешително, защото Жилберт не можеше да се усъмни в баналността на разсъжденията ми и безстрастния ми тон. Ала напразно повтарях: „Струва ми се, че онзи ден часовникът ви по-скоро изоставаше“, Жилберт навярно превеждаше: „Колко сте зла!“ Напразно продължавах упорито през целия този дъждовен следобед да произнасям все така безпросветни думи, знаех, че студенината ми не се е превърнала в лед, както се преструвах, и Жилберт сигурно чувствава, че щом, след като вече съм казал три пъти, се осмелявам за четвърти път да подхвърля, че дните намаляват, едва се сдържа да не избухна в сълзи. Когато беше такава, когато усмивка не грееше в очите ѝ и не разведряше лицето ѝ, тъжните ѝ очи и мрачните ѝ черти

придобиваха до немай-къде покрусено и застинало изражение. Лицето ѝ, едва ли не погрозняло, приличаше на скупен пясъчен бряг с оттеглено надалеч море, уморителен с еднообразния си отблясък и неизменно ограждащия го тесен хоризонт.

Накрая, понеже у Жилберт не стана очакваният няколко часа щастлив за мен обрат, казах ѝ, че не е мила.

— Вие не сте мил! — отвърна ми тя.

— Но защо?

Чудех се какво съм направил и понеже не отгатнах, я помолих да ми каже.

— Естествено, според вас сте мил! — И се заля в смях.

А аз си дадох сметка колко е тъжно, че не мога да стигна до другата, по-недостъпна за мен плоскост в съзнанието ѝ, очертана от смеха ѝ. Той явно означаваше: „Не, не, не можете да ме заблудите с приказките си, зная, че сте луд по мен, но от това не ми става ни топло, ни студено, защото пет пари не давам за вас.“ Но си казвах, че все пак смехът не е толкова недвусмислен език, та да съм сигурен, че съм го изтълкувал правилно. Пък и на думи Жилберт бе мила с мен.

— Но с какво не съм мил, кажете ми, ще направя всичко, което искате.

— Не, няма смисъл, не мога да ви обясня.

За миг се изплаших да не би да си мисли, че не я обичам, и това бе ново терзание, също така мъчително, но изискващо друга диалектика.

— Ако знаехте колко ме огорчавате, бихте ми казали!

Ала огорчението ми, което би трябвало да я зарадва, ако се бе усъмнила в любовта ми, я раздражни.

Тогава, разбрал грешката си, решил да не вземам под внимание думите ѝ, я оставих да ми каже, без да ѝ вярвам:

— Обичах ви искрено, един ден сам ще се убедите.

(В деня, когато според обвиняемите ще бъде доказана невинността им и който поради тайнствени причини никога не съвпада с деня на разпита им.) И внезапно взех смелото решение да не я виждам повече, без да ѝ го казвам предварително, защото нямаше да ми повярва.

Болката, причинена от любим човек, е горчива дори когато се вмести сред грижи, занимания, радости, които не са свързани с него и

поглъщат вниманието ни повечето време. Но когато подобно страдание ни връхлети — както в случая с мен, — точно когато сме изцяло погълнати от щастието да виждаме любимото същество, внезапната депресия, която обзема душата, дотогава слънчева, окрилена, ведра, предизвиква у нас яростна буря и не знаем дали ще смогнем да се борим докрай. Бурята, развихрила се в сърцето ми, бе толкова страшна, че си тръгнах към къщи разсипан, смазан, с чувството, че мога да си поема дъх само ако измина обратния път, ако под някакъв предлог се върна при Жилберт, но тя щеше да каже: „Пак той! Значи, мога всичко да си позволя и той все ще се връща, толкова по-покорен, колкото по-нещастен се разделя с мен!“ В следния миг неудържимо се устремявах мислено към нея и последователните люшкания на обезумялата стрелка на вътрешния ми компас продължиха и след като се прибрах и се отразиха в черновите на противоречивите ми писма до Жилберт. Предстоеше ми да изживея тежка криза, каквато обикновено ни сполита неведнъж в живота, и макар да не е настъпила промяна в характера и същността ни — съзидателна на любовните ни увлечения и донякъде на жените, които обичаме, та дори и на прегрешенията им, — всеки път реагираме различно според съответната възраст. В подобни мигове животът ни е сякаш раздвоен и разпределен на везни, като целият се побира в двете им блюда. В едното е желанието да не се представим в лоша светлина, да не се сторим много смирени на любимото същество, което обичаме, без да го разбираме, и затова смятаме, че е по-дипломатично малко да го пренебрегнем, за да не си въобразим, че не можем без него, и да се отдръпне от нас. В другото е болката — не локализирана, не частична, а напротив, болка, която не може да се уталожим, освен ако отказвайки се от желанието да му се харесаме и да докажем, че можем да минем и без него, изтичаме в дома му. Достатъчно е да отпадне от блюдото на гордостта частица воля, поотслабнала с годините, и да се прибави в блюдото на болката придобитото физическо страдание, което сме допуснали да се засили с възрастта, и ето че вместо смелото решение, взело превес на двадесет години, на петдесет години другото блюдо, премного натезало, нарушава в своя полза равновесието. А и ситуацияите, колкото и да се повтарят, не са едни и същи и е съвсем вероятно към средата и в края на живота си, станали гибелно снизходителни към себе си, да

усложним любовта с известна доза навик, чужд на младежката възраст, която, погълната от други задължения, не е така освободена от себе си.

Написах писмо на Жилберт, в което дадох воля на яростта си, но все пак хвърлих спасителна шамандура — няколко уж случайно вмъкнати думи, — та приятелката ми да закрепя за нея одобряването ни. Миг след това повя друг вятър и ѝ отпратих нежни слова заради сладостта на някои безнадеждни изрази, например „никога вече“, толкова трогателни за пишещия ги и толкова досадни за четящия ги, независимо дали ги счита измамни и превежда „никога вече“ с „още тази вечер, ако държите на мен“, или им вярва. И в такъв случай ги възприема като окончателно скъсване, което му е съвсем безразлично, ако е престанал да обича. Но тъй като докато обичаме, сме неспособни да постъпим като достойни предшественици на бъдещото ни „аз“, освободено от любовната си страст, как бихме могли да си представим вярно душевното състояние на жена, на която — дори ако знаем, че сме ѝ безразлични — постоянно сме приписвали в мечтите си, за да се залъжем с дивен блян или да се утешим при нетърпима горест, същите думи, както ако е влюбена в нас? Така лишени сме от пътеводна нишка, когато се опитваме да отгатнем мислите и постъпките на любимата жена, както са били първите физици пред природните явления (преди да възникне науката и да хвърли малко светлина върху неведомото), или още по-лошо — като човек, чийто ум не може да схване принципа на причинността, нито е могъл да установи връзка между явленията, и видимият свят би му се струвал неясен като сън. Разбира се, аз се мъчех да изляза от този хаос, да намеря причини. Стараех се дори да бъда „обективен“ и да държа сметка до каква степен значението, което отдавах на Жилберт, не съответствува не само на моето значение в нейните очи, а и на значението, което тя имаше за други хора, защото, ако пропуснех да взема предвид това несъответствие, имаше опасност да сметна най-обикновена нейна любезност за страстно признание и някоя смешна и унижителна своя постъпка за естествен, мил порив, който би спечелил две хубави очи. Боях се също да не залитна към противоположната крайност и да изтълкувам закъснението на Жилберт за среща като лошо отношение към мен, като непреодолима неприязън. Мъчех се да намеря между тези два еднакво деформиращи зрителни ъгъла някой междинен, който би ми дал правилна представа за нещата. Необходимите за тази цел

изчисления ме отвличаха малко от мъката ми. И дали защото се вслушах в отговора на числата, или защото им го внуших, реших да отида на другия ден у Суан. Почувствувах се щастлив като хората, дълго терзани от мисълта за нежелано пътуване, които само отиват до гарата, а после се връщат в къщи и изваждат дрехите от куфара си. И тъй като докато се колебаем, от самата мисъл за евентуалното решение (освен ако сме я угасили, заричайки се да не го вземем), като от живо семе израстват контурите, а и всички отсенки на чувствата, които ще породи извършеното действие, казах си, че е абсурдно да си причинявам само с предположението, че няма вече да видя Жилберт, толкова страдания, колкото ако бях изпълнил намерението си, и щом, напротив, в крайна сметка ще отида при нея, по-добре е да си спестя всички тези малодушни съмнения и мъчителни решения.

Ала възобновяването на приятелските ни отношения продължи само докато не бях отишъл у Суанови. Не защото домоуправителят им, който много ме обичаше, ми каза, че Жилберт е излязла (още същата вечер узнах от познати, които я бяха срещнали, че не бе ме излъгал), но защото ми го каза с много увъртания.

— Госпожицата излезе, господине, мога да ви уверя господине, че не лъжа. Ако господинът иска да е сигурен, мога да повикам камериерката. Господинът знае, че бих направил всичко, за да му доставя удоволствие, и ако госпожицата беше тук, веднага бих го завел при нея.

Тези негови думи, по-многозначителни, защото не бяха предумишлени, бяха един вид рентгенова снимка на неподозираната действителност, която би останала скрита в един обмислен отговор, и доказваха, че обкръжението на Жилберт бе останало с впечатлението, че съм ѝ омръзнал. Затова едва домоуправителят ги произнесе и у мен се породи ненавист, само че вместо към Жилберт аз я насочих към него. На него излях целия си яд, предизвикан от приятелката ми, и освободена от лошите чувства, любовта ми оцеля, но думите на домоуправителя в същото време ми показаха, че за известен период трябва да се въздържам да виждам Жилберт. Сигурно щеше да ми пише, за да се извини, но дори и тогава нямаше веднага да отида у тях, за да ѝ докажа, че мога да живея без нея. Впрочем получих ли писмо, по-лесно щях да се лиша известно време от посещенията си при нея, защото щях да бъда сигурен, че мога да бъда с нея, щом пожелаея. За да

понесе не така тежко доброволното си отлъчване, сърцето ми трябваше да бъде освободено от нетърпимата несигурност дали не сме скарани завинаги, дали не е годена, загинала, отвлечена от друго. Следващите дни ми напомниха седмицата по Нова година, която трябваше да прекарам без Жилберт. Само че тогава знаех, от една страна, със сигурност, че минеше ли тази седмица, приятелката ми щеше да се появи на Шанз-Елизе и щях да я виждам както по-рано, а от друга, ми бе съвсем ясно, че докато трае новогодишната ваканция, няма смисъл да ходя на Шанз-Елизе. Така че през онази толкова далечна вече нерадостна седмица спокойно бях понесъл печалното си настроение, защото не бе примесено нито със страх, нито с надежда. Сега, напротив, именно надеждата, почти наравно със страха правеше страданието ми непоносимо. Тъй като не получих писмо от Жилберт същата вечер, обясних си този пропуск с нейната небрежност, със заниманията ѝ, не се съмнявах, че ще ми го донесат със сутрешната поща. Очаквах го така всеки ден със сърдечен трепет, последван от униение, когато получавах писма от кого ли не, само не от Жилберт, или изобщо не получавах и това не беше по-мъчително, защото доказателствата за приятелски чувства на друго момиче ме караха да страдам още по-жестоко от безразличието на Жилберт. После започвах да се надявам на следобедната поща. Не смеех да изляза дори между часовете, когато разнасят писмата, защото можеше да ми прати писмото си по човек. Най-сетне настъпваше часът, когато нямаше вероятност нито раздавачът, нито лакеят на Суан да дойдат. Трябваше да отложам до следващия ден надеждата за успокоение. И така, въобразявайки си, че страданието ми няма да продължи дълго, неволно го подновявах. Болката може би не беше по-силна, но вместо продължителното, еднообразно усещане в началото тя възникваше по няколко пъти на ден и толкова често се вълнувах, че накрая това чисто физическо състояние, появяващо се в различни мигове, се превръщаше в нещо устойчиво и едва стихнала тревогата от очакването, идваше нов повод за очакване. Тази тревога не ме напускаше нито за минута през целия ден, а бе така трудно поносима дори само час. Затова страдах безкрайно по-жестоко, отколкото на миналогодишния първи януари: този път, вместо да се примиря чисто и просто със страданието, час по час се надявах то да престане.

И все пак най-сетне се примирих. Разбрах, че няма никаква надежда и завинаги се отказах от Жилберт. Отказах се заради любовта си към нея и защото не исках да си спомня с презрение за мен. Но от този миг, за да не допусне, че от любовна мъка се държа така, често се съгласявах впоследствие да се видя с нея, когато ми предложеше, но в последния момент ѝ пишех, че не мога да отида. Уверявах я, че много съжалявам, както бих сторил, когато не желая да видя някого. Струваше ми се, че съжаленията, изказвани обикновено на безразлични хора, по-добре ще убедят Жилберт в равнодушието ми, отколкото безразличния тон, с който умишлено говорим на любимата жена. Когато ѝ докажех по-убедително, отколкото с думи, с многократните си постъпки, че нямам желание да я видя, може би щях да го пробудя у нея. Уви! Напразни надежди! Да се мъча да събудя отново у нея желание да ме вижда, като сам не я виждам вече, означаваше да я загубя завинаги. Най-напред, защото, ако исках то да е трайно, не трябваше да се поддам още щом то трепне у нея. А по-късно, най-жестоките часове ще са вече отминали. Беше ми необходима в този миг и ми се искаше да я предупредя, че скоро срещата ѝ с мен ще донесе успокоение на толкова притихнала болка, че няма да бъде вече — както би била все още в настоящия миг, за да сложи край на страданието ми — повод за капитулация, за одобряване, за подновяване на връзката ни. Че по-късно, когато най-сетне бих могъл без опасност да призная на Жилберт собственото си влечение към нея, когато нейното влечение към мен ще се е засилило, моето нямаше вече да е устояло на дългата раздяла, нямаше вече да съществува. Жилберт щеше да ми е станала безразлична. Знаех това, но не можех да ѝ го кажа. Щеше да изтълкува твърдението ми, че ако не я виждам дълго, ще престана да я обичам, като средство, преследващо само една цел: да ме покани незабавно. Междувременно аз се осъждах по-лесно на тази раздяла, защото (за да разбере, че, макар и да я уверявам в обратното, по собствено желание не я виждам, а не защото съм бил възпрепятствуван или неразположен) всеки път, когато знаех предварително, че Жилберт няма да бъде у дома си, че ще излезе с приятелки и няма да се прибере за вечеря, отивах у госпожа Суан. Тя отново бе станала за мен онова, което беше, когато толкова трудно виждах дъщеря ѝ, и в дните, когато Жилберт не идваше на Шанз-Елизе, се разхождах по Алеята с акациите. Така щях

да науча нещо за нея и бях сигурен, че и тя не само ще чуе за мен, а и ще се убеди, че не държа на нея. И като всички страдащи хора намирах, че плачевното ми положение можеше да бъде и по-лошо. Тъй като се радвах на свободен достъп в дома на Жилберт, все си казвах, твърдо решен да не използвам тази възможност, че ако някой ден терзанието стане нетърпимо, бих могъл да го прекратя. Бях нещастен от днес до утре. Впрочем и това е силно казано. Колко пъти на час (само че вече без тревожното очакване, обсебило ме първите седмици след скарването ни, преди да отида отново у Суанови) четях мислено писмото, което Жилберт все ще ми изпрати някой ден или дори ще ми донесе лично! Постоянното видение на това въображаемо щастие ми помагаше да понасям разрухата на истинското. Когато се отнася до жени, които не ни обичат, също както при „безследно изчезналите“, мисълта, че няма никаква надежда, не ни пречи да продължаваме да очакваме. Живеем нащрек, наострили слух. Майките, чиито синове са загинали на опасна морска експедиция, всеки миг си въобразяват, макар отдавна със сигурност да знаят, че са мъртви, че ей сега ще влязат, спасени по чудо, невредими. И това очакване в зависимост от силата на паметта и устойчивостта на организма или им дава възможност да преживеят много години, докато приемат тази загуба, или ги убива. Освен това мъката ми бе облекчена от мисълта, че е плодотворна за любовта ми. Всяко посещение у госпожа Суан, без да видя Жилберт, ми беше страшно тягостно, но чувствавах, че ме издига в очите ѝ.

Впрочем старанието ми да се уверя всеки път, преди да отида у госпожа Суан, че дъщеря ѝ няма да бъде там, се дължеше не само на решението ми да не търся помирение с нея, а и на надеждата за одобряване, вярна спътница на желанието ми за скъсване (има толкова малко абсолютно неизменни или поне докрай неизменни желания в човешката душа, един от законите на която, засилен от внезапните приливи на спомените, е разпокъсаността) и тя скриваше от мен най-жестоката му страна. Съзнавах колко химерична е надеждата ми. Бях като бедняка, ронещ по-малко сълзи върху сухия си хляб, ако се залъгва, че не след дълго някой чужденец ще му остави цялото си състояние. Кой от нас не е принуден, за да направи живота поносим, да подхранва някои невинни лудости в себе си? А докато не се виждахме с Жилберт, надеждата ми си оставаше непокътната и същевременно

раздялата ни не влошаваше отношенията ни. Ако се срещнех лице с лице при майка ѝ с нея, сигурно щяхме да произнесем непоправими думи, които окончателно щяха да ни скарат, щяха да убият надеждата ми, пък и предизвиквайки нова тревога в мен, щяха да събудят любовта ми и тогава по-мъчно можех да се примиря със загубата.

Доста отдавна, дълго преди скарването ми с дъщеря ѝ, госпожа Суан ми бе казала:

— Много се радвам, че идвате при Жилберт, но бих желала да дойдете някой път и за мен, не в приемния ми ден, ще ви бъде скучно, защото е такава тъпканица, но в другите дни — винаги ще ме намерите малко по-късно.

Така че, отивайки при нея, привидно се подчинявах, макар с голямо закъснение, на отдавна изявено от нея желание. И доста късно, вече по мръкнало, когато родителите ми сядаха на масата, аз тръгвах към дома на госпожа Суан сигурен, че няма да заваря там Жилберт, както и че ще мисля само за нея. В този отдалечен за онова време квартал на по-зле осветения от днес Париж, където дори в центъра нямаше електричество по улиците, а само тук-там по къщите, лампите на гостните в партера или на доста ниския първи етаж, какъвто бе апартаментът за гости на госпожа Суан, осветяваха и улицата, и минувачът озадачено вдигаше очи към блесналите прозорци, явна или тайна причина за присъствието на няколко луксозни карети. Той си въобразяваше не без известно вълнение, щом някоя от тях се раздвижеше, че в тази тайнствена причина са настъпили изменения: всъщност кочияшът бе пожелал чисто и просто конете да се поразтъпчат, за да не се простудят, и тези придвижвания бяха още по-внушителни, защото на безшумния фон на каучуковите колела отчетливо и рязко се открояваше тропотът на копитата!

„Зимната градина“, радваща тогава окоето на минувача по коя да е улица (сега ѝ се любуваме само върху хелиогравюрите на предназначения за новогодишен подарък издания на П. Ж. Стал), контрастираща с редките цветни украси на днешните салони в стил Луи XVI — една-единствена роза или японска перуника в кристална ваза с висока шийка, побираща само едно цвете, — като че ли съответствуваше с изобилието на стайни цветя и пълната липса на стилизация в подреждането им на жива, удивителна страст към ботаниката у стопанката на дома, а не на равнодушна загриженост за

мъртво декориране. Те напомняха в по-голям мащаб мъничките декоративни оранжерии в някогашните богати домове, поставяни сутринта на първи януари под запалената лампа — та нали нетърпеливите деца не дочакват да се съмне! — сред другите новогодишни подаръци, най-хубав от всички, утешаващ ни с растенията, които можем да отгледаме за голотата на зимата. Но тези зимни градини напомняха не толкова мъничките оранжерии, колкото нарисуваната оранжерия в хубавата книга пред очите им, пак новогодишен подарък. Макар подарена на госпожица Лили, героиня на романа, а не на децата, тя така ги очароваше, че станали днес старци, те се питат дали през онези благодатни години зимата не е била най-прекрасният сезон. И най-сетне, ако минувачът се повдигнеше на пръсти, той щеше да зърне обикновено в дъното на салона през разнообразната скрежна растителност, поради която, гледан от улицата, осветеният прозорец наистина приличаше на детска оранжерия, нарисувана или истинска, някой мъж в редингот, с гардения или карамфил в петлицата, застанал прав до седнала жена, и двамата забулени в кехлибарените изпарения на самовара, новост за онази епоха, сякаш гравирани върху топаз. Тези изпарения може би се изплъзват и днес, но никой не ги вижда, така сме свикнали с тях. Госпожа Суан страшно държеше на „чая“. Тя си въобразяваше, че е много оригинална и неудържимо чаровна, когато казваше на някой мъж:

— Ще ме заварите всеки ден в къщи малко по-късно. Елате да прием чай.

Може би затова тя придружаваше поканата си с тънка и нежна усмивка, като произнасяше думите с едва доловим английски акцент, а нейният познат си вземаше бележка и се покланяше сериозно, сякаш ставаше дума за нещо важно и необикновено, вдъхващо уважение и изискващо внимание.

Извън изложените по-горе основания имаше още една причина, поради която цветята в салона на госпожа Суан не бяха чисто декоративни, причина, свързана вече не с епохата, а донякъде с някогашния живот на Одет. Всяка преуспяла кокотка, каквато бе в миналото си тя, посвещава голяма част от времето си на любовниците си, в дома си, и постепенно свиква да живее за себе си. И порядъчната жена може да придава значение на известни елементи от обстановката

в жилището си, но, тъй или иначе, те имат първостепенно значение за кокошката. Върховният час в нейния ден е не часът, в който се облича заради обществото, а когато се съблича заради един мъж. За нея е необходимо да бъде изящна не само в дрехата, с която излиза, а и по пеньоар или нощница. Другите жени изваждат на показ бижутата си: тя живее в задушевната атмосфера на перлите си. Подобен начин на живот налага и развива постепенно вкус към дискретен разкош. У госпожа Суан той се изразяваше в цветята. Край креслото ѝ винаги имаше огромна кристална купа, препълнена с пармски виолетки или отронени венчета от маргарити — можеше да сметнете, че е прекъснала любимо занимание — пиела е например чай за собствено удоволствие или е била заета с нещо по-интимно, по-загадъчно и едва ли не се извиняват пред пръснатите цветчета, както ако бихте видели заглавието на все още отворената книга и то би ви разкрило какво чете и, значи, какво мисли в момента Одет. А цветята бяха по-живи от книгата. И ви ставаше неловко, сякаш, дошли при госпожа Суан, виждате, че тя не е сама, или ако се прибирате заедно с нея, че не заварват гостната ѝ празна, толкова голямо бе загадъчното значение и връзката с непознати за вас часове от живота на жената на тези цветя, непригответни за гостите на Одет, а като че ли забравени тук, недовършили водения с нея интимен разговор, и вие се притеснявате, че сте го прекъснали и напразно се опитвате да проникнете в тайната му, вперили очи в избелелия воднистолилав цвят на пармските виолетки. Още от края на октомври Одет се прибираше възможно най-навреме за чая или, както все още се казваше тогава, *five o'clock tea*^[20], понеже бе чула и обичаше да повтаря, че госпожа Вердюрен е успяла да създаде салон само защото познатите ѝ били винаги сигурни, че ще я заварят в къщи в определен час. Одет си въобразяваше, че и тя има такъв час, но по-свободен, *senza rigore*^[21], както обичаше да казва. Тя се виждаше едва ли не като втора Леспинас и си въобразяваше, че е основала салон, съперничей с салона на госпожа дю Дефан, като ѝ е отнела най-приятните мъже от нейния малък кръг и по-специално Суан, който я бе последвал в изгнанието ѝ и бе споделил уединението ѝ: версия, която бе успяла да внуши на новите си, неосведомени за миналото ѝ познати, но не и на самата себе си. Ала ние толкова пъти играем пред другите някои свои любими роли, като ги повтаряме и наум за себе си, че по-лесно се позоваваме на тяхното фиктивно

свидетелство, отколкото на почти напълно забравената действителност. В дните, когато госпожа Суан изобщо не бе излизала, я заварвахте в крепдешинена домашна роба, бяла като първия сняг, а понякога в дълъг тесен копринен пеньоар, осеян с розови и бели цветове: днес биха го сметнали — погрешно — неподходящ за зимата. Леките тъкани и нежните тонове в тогавашните свръхзатоплени гостни, закътани отвред със завеси, за които светските романисти в стремежа си да намерят най-изтънчено определение казват, че били „уютно капитонирани“, придават на жената същия зиморничав вид, както и на розите край нея, разцъфнали въпреки зимата, алени в своята голота, сякаш навън е пролет. Килимите заглушаваха стъпките и от убежището си в дъното на гостната домакинята, непредупредена за идването ви от звънеца, както днес, продължаваше да чете, докато вие стигахте почти пред нея и това засилваше особеното въздействие, очарованието, че сте надзърнали в нечия тайна. То ни облъхва и днес, когато си спомняме излезлите още тогава от мода рокли, които госпожа Суан може би единствена продължаваше да носи: те ни караха да си представяме облечената в тях жена като героиня на роман, защото повечето от нас ги бяхме виждали кажи-речи само в някои романи на Анри Гревил. В онези първи зимни дни Одет държеше в салона си огромни хризантеми с толкова разнообразни багри, каквито Суан не би могъл да види някога у нея. Аз им се възхищавах по време на тъжните ми посещения при госпожа Суан, придобила отново поради печалното ми настроение тайнствена поетичност като майка на Жилберт, тъй като навярно щеше да ѝ каже на другия ден: „Твоят приятел ми беше на гости.“ Любувах им се навярно и защото, бледорозови като коприната в стил Луи XVI на креслата, снежнобели като домашната роба от крепдешин на домакинята, металночервени като самовара, те бяха допълнителна украса на салона с пищните си изтънчени тонове, само че жива украса, обречена да загине само след няколко дни. Умилявах се, че хризантемите бяха все пак не така ефимерни и сравнително по-трайни от също така розовите или бакърени отблясъци, с които залязлото слънце възторжено обагрят късните мъгливи ноемврийски следобеди, и че след като ги бях зърнал гаснещи на небето, преди да вляза при госпожа Суан, ги намирах оживели, пренесени върху пламтящата палитра на цветята. Като огньовете, изтръгнати от талантлив колорист от променливата атмосфера и слънцето, за да украсят едно

човешко жилище, хризантемите ме подканваха независимо от горестта ми да вкуся жадно в часа за чая тъй кратките ноемврийски радости, чийто задушевен и тайнствен блясък разискряха край мен. Уви! Той липсваше в разговорите, които слушах. Те ми бяха много чужди. Макар да беше вече късно, госпожа Суан задържаше с гальовен тон дори госпожа Котар.

— Но моля ви се, не е късно, не поглеждайте часовника, той не върви. Каква толкова бърза работа имате? — И тя предлагаше още един сладкиш на жената на професора, която вече беше взела чантичката си.

— Няма начин да си отидеш от този дом — казваше госпожа Бонтан на госпожа Суан, докато госпожа Котар, изненадана, че някой изразява гласно собствената ѝ мисъл, възкликваше:

— И аз така си казвам винаги с птичия си мозък!

Пригласяха ѝ и господата от Жокейклуб, след като се бяха поклонили дълбоко, смутени сякаш от високата чест, когато госпожа Суан ги представи на доста нелюбезната буржоазка, която се държеше резервирано с блестящите познати на Одет (или „отбранително“, за да си послужим с нейния речник, защото винаги употребяваше високопарни думи за най-прости неща).

— Просто невероятно, вече трета сряда не сте стъпвали у нас!

Вярно е, Одет, цяло столетие, цяла вечност не съм ви видяла. Признавам, виновна съм пред вас, но трябва да ви кажа, че — добави стеснително и неопределено госпожа Котар, защото, макар лекарска жена, не би посмяла да говори без заобикалки за ревматизъм и бъбречна криза — имах някои дребни *смущения*. Кой ли ги няма! Освен това се случи катастрофа с мъжката прислуга. Не съм особено властолюбива, но се наложи за назидание да освободя Вател, той, струва ми се, търсеше по-изгодно място. Само че напускането му насмалко не предизвика оставката на целия кабинет. И камериерката ми не искаше да остане, разиграха се омировски сцени. Но аз държах здраво юздите и изобщо това ще ми служи за урок и ще ми бъде от полза. Отегчавам ви с тези истории за прислугата, но вие сама знаете какво главоболие е всяка смяна на персонала. Няма ли да видим пленителната ви дъщеря?

— Не, пленителната ми дъщеря ще вечеря у една приятелка — отговаряше обикновено госпожа Суан и се обръщаше към мен.

— Мисля, че ви писа, за да ви покани утре при нея. — Ами вашите „бейби“? — попита тя жената на професора.

Аз си отдъхнах. Думите на госпожа Суан, потвърждаващи, че мога да видя Жилберт, щом пожелае, бяха жадуваният балсам за раната ми, който дирех и заради който посещенията ми при госпожа Суан ми бяха така необходими.

— Не, ще ѝ пиша няколко реда тази вечер. Ние с Жилберт не можем да се виждаме — прибавях аз с такова изражение, сякаш разривът ни се дължеше на необяснима причина: това пораждаше още една илюзия у мен, поддържана от нежния тон, с който аз говорех за Жилберт и тя за мен.

— Нали знаете, че Жилберт ви обича безкрайно много — подемах госпожа Суан. — Наистина ли не искате да дойдете утре?

В мен внезапно трепваше радост, питах се: „А защо всъщност да не отида, щом майката на Жилберт ме кани?“ Но тутакси отново изпадах в униние. Опасявах се да не би, като ме види, Жилберт да си въобрази, че равнодушното ми държане напоследък към нея е било престорено, и предпочиташ да удължа раздялата ни. Докато разговарях с госпожа Суан, госпожа Бонтан се оплакваше колко ѝ досаждали жените на политиците — тя обичаше да дава вид, че ги намира всичките убийствено скучни и смешни и че е отчаяна от общественото положение на мъжа си.

— Значи, вие сте в състояние да приемете една след друга петдесет лекарски жени? — питаше тя госпожа Котар, която, напротив, бе преизпълнена с доброжелателност към всички и с уважение към всякакъв род задължения. — Браво на вас! В министерството и аз съм принудена, няма как. Но бога ми, това е по-силно от мен, просто ми иде да се изплеза на разните чиновнически съпруги. И племенницата ми Албертин е като мен. Нямаме представа колко е безочливо това момиченце! Миналата седмица на приемния ми ден бе дошла жената на заместник-министъра на финансите и заяви, че нищо не разбираше от кулинарно изкуство. „А пък би трябвало да разбирате, госпожо — подхвърли Албертин с най-мила усмивка, — нали баща ви е бил готвач!“

— Обожавам тази история, намирам, че е пленителна! — възкликна госпожа Суан. — Но поне за дните, когато докторът приема пациенти, вие би трябвало да имате едно малко кътче само за вас с

цветята, книгите и нещата, които обичате — посъветва тя госпожа Котар.

— Ей така, право в лицето, тросна й го, и толкова, при това без да ме предупреди хубостницата, коварна е като маймунка. Вие сте щастлива, умеете да се владеете, облажавам хора, които могат да прикриват мислите си.

— Но на мен това не ми е необходимо, госпожо, не съм толкова придирчива! — отвърщаше кротко госпожа Котар. — Най-напред нямам същите основания като вас — добавяше тя по-натъртено, за да подчертае основанията на госпожа Бонтан, както правеше винаги когато плъзнеше в разговора някоя тънка любезност или изкусно ласкателство, които довеждаха във възторг всеки събеседник и допринасяха за кариерата на съпруга й. — Пък и всичко, което е полезно за професора, е истинско удоволствие за мен.

— Е, да, но не всеки може, госпожо. Вероятно вие имате здрави нерви. А пък аз, щом жената на военния министър почне да гримасничи, тутакси правя същото. Цяло нещастие е такъв темперамент!

— Да, да, чувала съм, че имала тикове — забеляза госпожа Котар. — Мъжът ми познава и едно много високопоставено лице и естествено, когато тия господа почнат да разговарят помежду си...

— Ами с началника на протокола, госпожо? Той е гърбав и аз си зная, остане ли пет минути при мен, току ще заговоря за гърбицата му! Мъжът ми казва, че ще го уволнят заради мен! Че какво! Да върви по дяволите това министерство! Да, да върви по дяволите! Исках да гравирам тези думи като девиз върху хартията ми за писма. Сигурна съм, че ви скандализирам, защото сте много добросърдечна, аз пък си признавам, че най-много се забавлявам от дребните лошотии. Без тях животът би бил страшно еднообразен.

И тя безспир говореше за министерството, сякаш то бе Олимп. За да промени темата на разговора, Одет се обръщаше към госпожа Котар.

— Но вие изглеждате чудесно! Redfern fecit?^[22]

— О, не, нали знаете, аз съм почитателка на Раудниц. Впрочем сама го преправих.

— Отлично! Толкова е шик!

— И колко струва мислите?... Не, не, променете първата цифра!

— Не може да бъде! Ами че това е без пари, все едно даром. Казаха ми три пъти по-висока цена.

— Така се пише история — заключаваше жената на доктора. После тя показваше на Одет шарфа, който тя ѝ бе подарила: — Погледнете, познавате ли го?

Една завеса се откряваше и една глава поглеждаше церемониално почитателно, преструвайки се, че се бои да не пречи: Суан.

— Одет, принц Агридженте е в кабинета ми и пита дали може да ви поднесе почитанията си. Какво да му отговоря?

— Че много ще се радвам — отвърщаше Одет със задоволство и същевременно без сянка от притеснение: това ѝ се удаваше лесно, защото открай време, още като кокотка, приемаше мъже от висшето общество.

Суан отиваше да предаде поканата и се връщаше при жена си, придружен от принца, освен ако междувременно не дойдеше госпожа Вердюрен.

Когато се ожени за Одет, Суан бе поискал от нея да не посещава вече кръжеца на Вердюренови (той имаше много основания за това, а и да нямаше, пак щеше да го стори по силата на нетърпещия изключения закон за непризнателността, който разкрива непредвидливостта или безкористието на всички сводници). Беше разрешил на жена си да размени само две посещения годишно с госпожа Вердюрен и това се виждаше прекалено на някои правоверни, възмутени от оскърблението, нанесено на Патронката, след като толкова години Одет и дори Суан бяха галените деца на дома ѝ. Защото, ако в кръжеца имаше изменници, които пропускаха някои вечери, за да се отзоват тайно на поканата на Одет, готови, ако бъдат разкрити, да се извинят, че били любопитни да видят Бергот (макар Патронката да твърдеше, че той не ходел у Суанови и бил съвсем бездарен, в същото време се опитваше да го „привлече“, съгласно любимия си израз), кръжецът имаше все пак своите „крайни“. И те, чужди на особените изисквания на условностите, смекчаващи често неумолимото държане на техните приятели, което според тях би трябвало да бъде проведено докрай спрямо някого, за да бъде огорчен, настояваха, ала неуспешно, госпожа Вердюрен да прекъсне всякакви отношения с Одет и да ѝ отнеме удоволствието да казва през смях: „След схизмата ходим много рядко у

Патронката. Докато мъжът ми беше ерген, все още можеше, но за семейни хора невинаги е лесно... За да ви кажа истината, господин Суан не смисла вече лесно леля Вердюрен и не би му било особено по вкуса, ако ходя често при нея. А аз като вярна съпруга...“

Когато биваха канени у Вердюренови, Суан придружаваше жена си, но избягваше да се показва, когато госпожа Вердюрен идваше на гости при Одет. Затова, ако госпожа Вердюрен беше в гостната, принц Агридженте влизаше сам. Всъщност Одет представляваше само него на госпожа Вердюрен — предпочиташе тя да не чува невзрачни имена и да заключи за непознатите лица около себе си, че се намира в аристократична среда. Сметките на Одет излизаха правилни, защото вечерта госпожа Вердюрен казваше с отвращение на мъжа си:

— Прекрасна среда! Цветът на реакцията си е дал среща там!

Одет се заблуждаваше за госпожа Вердюрен, само че в противоположен смисъл. Това не ще рече, че салонът на госпожа Вердюрен бе почнал да става такъв, какъвто ще го видим по-късно. Госпожа Вердюрен не бе стигнала дори до „периода на инкубация“, когато се преустановяват тържествените приеми, защото новопридобитите редки и ценни елементи ще се изгубят сред огромното количество торф, когато е за предпочитане да се изчака десетте праведници, които си успял да привлечеш, да създадат седемдесет пъти по десет подобни тям. И госпожа Вердюрен си поставяше за цел висшето общество, както скоро щеше да стори Одет — само че зоните, които тя щурмуваше, бяха засега толкова ограничени и отдалечени от участъка, където Одет имаше известни изгледи да постигне успех, — да извърши пробив, че госпожа Суан беше в пълно неведение за стратегическите планове, изготвени от Патронката. Затова представеха ли й госпожа Вердюрен като сноб, Одет най-чистосърдечно се разсмиваше и отвръщаше:

— Тъкмо обратното! Първо, тя няма необходимите предпоставки, не познава никого! Освен това трябва да признаем, че се чувства добре и така. Не, не, тя обича само своите среди и приятните събеседници.

И тайно завиждаше на госпожа Вердюрен за изкуството (без да губи надежда, че на свой ред ще го усвои, след като е минала такава чудесна школа), на което Патронката отдаваше толкова значение, при все че то само нюансира несъществуващото, извайва невещественото и

е всъщност изкуство на нищото: изкуството на господарката на дома „да подбере“ хората около себе си, „да ги обедини“, „да изтъкне достойнствата им“, „да се самозаличи“, да служи като „съединителна чертичка“.

Тъй или иначе, на приятелите на госпожа Суан правеше силно впечатление присъствието на жена, която си представяха обикновено само в собствения ѝ дом, в неизменната рамка на гостите ѝ, на съвсем малката ѝ групичка, и с удивление виждаха тази групичка възкресена тук, обобщена, побрала се цялата в едно кресло под образа на Патронката, самата тя гостенка, потънала в подплатеното си с пух манто, меко като белите кожи на пода на салона, където госпожа Вердюрен въплътяваше сама цял салон. Най-плахите жени изказваха от скромност желание да си тръгнат и говореха в множествено число, както когато искаме другите да разберат, че не бива да уморяват станалата за пръв път след дълго боледуване домакиня:

— Време е да си ходим, Одет!

Те облажаваха госпожа Котар, защото Патронката се обръщаше към нея с малкото ѝ име.

— Да ви отвлека ли? — казваше госпожа Вердюрен, защото мисълта, че някоя правоверна ще остане при Одет, вместо да си тръгне с нея, ѝ бе непоносима.

— Госпожа Бонтан бе така любезна да ми предложи да ме отведе с колата си — отвърщаше госпожа Котар. Не ѝ се искаше заради една по-прочута личност да забрави, че госпожа Бонтан ѝ бе предложила да я вземе в министерската карета. — Признавам, че съм особено благодарна на приятелките си, когато ме отвеждат с кола. Това е винаги добре дошло за мен, след като нямам свой автомедон!

— Особено като се има предвид — отвърна Патронката, която не смееше да възрази по-енергично, защото малко познаваше госпожа Бонтан и току-що я бе поканила на своите среди, — че от госпожа дьо Креси до вас има сумата път. О, божичко, все не мога да свикна да казвам госпожа Суан!

Средноостроумните членове на кръжеца ѝ се преструваха на шега, че не могат да се научат да казват „госпожа Суан“: „Толкова бях свикнал да казвам госпожа дьо Креси, че насмалко не сбърках!“ Единствена госпожа Вердюрен все бъркаше, при това нарочно.

— Не се ли страхувате, Одет, да живеете в този затънтен квартал? Би ми било страшничко да се прибирам вечер. А и такава влага! Не ще да е много благотворно за екземата на мъжа ви. Няmate плъхове поне, нали?

— О, не, какъв ужас!

— Толкова по-добре. Не зная кой ми бе казал. Много се радвам, че не е вярно, защото безумно се страхувам и не бих дошла втори път. Довиждане, миличка, до скоро виждане, нали знаете колко съм щастлива, когато дойдете при мен! Не умеете да подреждате хризантемите — каза ѝ тя на отиване, докато госпожа Суан я изпращаше. — Това са японски цветя и трябва да се поставят във вазите, както правят японците.

— Не споделям мнението на госпожа Вердюрен, макар че по всички въпроси тя е за мен Законът и пророците — забеляза госпожа Котар, когато госпожа Вердюрен си отиде. — Няmate равна в умението да намирате красиви хризантеми или по-право хризантеми, така се произнася сега, струва ми се.

— Милата госпожа Вердюрен невинаги е благосклонна към цветята на другите — отговаряше кротко госпожа Суан.

— Кого предпочитате, Одет? — подемаше госпожа Котар в желанието си да спре критичните забележки по адрес на Патронката. — Лъомер ли? Трябва да ви призная, че онзи ден пред магазина му бе изложен огромен розов храст, който ме накара да извърша лудост.

От свенливост тя се въздържа да уточни цената на храста и каза само, че професорът, който, общо взето, не кипва лесно, този път излязъл от кожата си и ѝ заявил, че тя няма представа за стойността на парите.

— Не, не, аз имам само един постоянен цветар, Дъобак.

— Той е и мой, но признавам, че сегиз-тогиз му изневерявам с Лашом.

— Така ли? Значи, го мамите с Лашом? Ще му кажа — закани ѝ се Одет, мъчейки се да бъде духовита и да води разговора в дома си, където това ѝ се удаваше по-лесно, отколкото в кръжеца. — Впрочем Лашом е станал голям скъпар. Цените му са неимоверни, намирам ги направо неприлични! — добавяше тя смеешком.

А госпожа Бонтан, която сто пъти бе заявявала, че кракът ѝ няма да стъпи у Вердюренови, очарована от поканата на Патронката,

пресмяташе как би могла да отиде колкото може повече пъти. Не знаеше, че госпожа Вердюрен държи поканените да не пропуснат нито една нейна сряда. Самата госпожа Бонтан спадаше към не твърде желаните гостенки: получили покана от някоя дама, те не се отзовават веднага, като че ли са сигурни, че са добре дошли, стига да имат малко време и желание да излязат. Жените от този тип всъщност съзнателно се въздържат да отидат първата и третата вечер, въобразявайки си, че отсъствието им ще направи впечатление, и отиват само на втората и четвъртата, освен ако не научат, че третата ще бъде особено блестяща. В такъв случай пак спазват същия ред и се извиняват, че „за съжаление миналия път са били заети“. Така и госпожа Бонтан изчисляваше колко среди има още до Великден и как да отиде на още една, без да изглежда, че се натиска. Разчиташе на госпожа Котар, с която щеше да се прибере, за да получи известни указания.

— О, госпожо Бонтан, ставате ли вече? Не е хубаво да давате сигнал за бягство! Дължите ми компенсация за миналия четвъртък. Хайде, хайде, останете още малко! Нали няма да ходите вече никъде преди вечеря. Наистина ли не ви изкушават? — каза госпожа Суан и ѝ поднесе чинията със сладки. — Знаете ли, че тези гадости съвсем не са лоши. Видът им не е многообещаващ, но опитайте ги и после ще говорим.

— Напротив, изглеждат страшно апетитни — отвърна госпожа Котар. — У вас, Одет, винаги има нещо приятно за хапване. Няма нужда да ви питам къде са приготвени, зная, че поръчвате всичко при Ръобате. Аз съм по-еклектична — за пти фур и всевъзможните лакомства често се обръщам към Будоньо. Не мога да отрека обаче, че не умеят да правят сладолед. Виж, за сладоледа — баварски или не — Ръобате е истински артист. Както би казал мъжът ми: „Nec plus ultra.“^[23]

— Но този е приготвен в къщи, нали? Явно няма да вечерям — оплака се госпожа Бонтан, — но все пак ще поседна за малко. Обожавам да разговарям с такива интелигентни жени като вас. Не бих искала да ви се сторя нескромна, Одет, но ме интересува как ви харесва шапката на госпожа Тромбер. Зная, че сега са на мода големите шапки, но не прекалява ли все пак? При това в сравнение с шапката, с която дойде онзи ден у дома, днешната бе микроскопична.

— Не, не съм интелигентна — възрази Одет, смятайки, че това прави добро впечатление. — Всъщност съм лапнишаран. Вярвам във всичко, което ми кажат, и се тормозя за щяло и нещяло.

Опитваше се да намекне, че в началото много страдала като съпруга на мъж от рода на Суан, който си имал свой живот и ѝ изменял.

Щом чу думите „не съм интелигентна“, принц Агридженте сметна за свой дълг да възрази, но никак не беше находчив.

— Дрън-дрън — възкликна госпожа Бонтан, — на кого ги разправяте? Вие ли не сте интелигентна!

— И аз така си казах: „Какво чувам!“ — поде принцът, като се улови за спасителната сламка. — Сигурно ушите ми са ме заблудили!

— Но не, уверявам ви, всъщност аз съм обикновена еснафка, докачлива, натъпкана с предразсъдъци, затворена в своята дупка и главно страшно невежа. Виждали ли сте милия баронет? — добави Одет по адрес на Шарлю.

— Вие невежа! — извика госпожа Бонтан. — А какво ще кажете тогава за официалните среди, за жените на разните превъзходителства, дето разговарят само за дрипи!... Ето, драга госпожо, само преди седмица заговарям с министершата на народното просвещение за „Лоенгрин“. Тя ми отговаря: „Лоенгрин ли? Аха, да, последното ревю на «Фоли Бержер», изглежда, че е много забавно!“ Е, какво ще кажете, госпожо? Когато човек чува подобни неща, как да не побеснее! Идеше ми да я зашлевя. Аз съм жена с характер, нали знаете? Кажете, господине, не съм ли права? — попита тя, обръщайки се към мен.

— Право да ви кажа — поде госпожа Котар, — простимо е да отговориш малко неуместно, когато изневиделица те попитат, без да си подготвен. По себе си зная, защото госпожа Вердюрен е свикнала да ни поставя така натясно.

— Добре, че се сетих! — възкликна госпожа Бонтан. — Знаете ли кой ще бъде при нея в сряда? В момента си спомних, че приех поканата ѝ за идната седмица. Защо не дойдете на вечеря у нас? После заедно ще отидем у госпожа Вердюрен. Малко ми е неловко да отида сама, не зная защо, но тази важна дама винаги леко ме плаши.

— Ще ви кажа защо — отвърна госпожа Котар, — плаши ви гласът ѝ. Какво да се прави? Не всеки има такъв мелодичен глас като госпожа Суан. Но „разговорите ли“ се малко, както казва госпожа

Вердюрен, ледът ще се стопи. Много е приветлива. Ала чудесно ви разбирам, никога не е приятно, когато за пръв път попаднеш в непозната местност.

— И вие може да вечеряте у нас — обърна се госпожа Бонтан към Одет, — а след вечеря ще отидем всички заедно а ла Вердюренови да си поиграем на Вердюренови. И дори ако в резултат на това Патронката ми се намуси и повече не ме кани, ще се наприказваме поне веднъж трите в салона ѝ, а за мен това ще бъде най-забавното. — Изявлението ѝ явно не беше искрено, защото се заинтересува:

— Кой според вас ще бъде там идната сряда? Предвижда ли се нещо? Няма да има много хора поне, нали?

— Аз сигурно няма да отида — отвърна Одет. — Ще се мернем само у тях последната сряда преди Великден. Ако нямате нищо против да изчакате дотогава...

Но предложението за отлагане като че ли не съблазни госпожа Бонтан.

Макар интелектуалните достойнства и изтънчеността на един салон са обикновено обратно, а не право пропорционални на външния му блясък, явно е, че щом според Суан госпожа Бонтан е приятна, примирим ли се с някое социално падение, ставаме не така възискателни спрямо хората, с чиято дружба сме заставени да се задоволим, не така придирчиви спрямо ума им и спрямо всичко останало. Ако това е така, то културата и дори езикът на отделните индивиди, а и на цели нации неизбежно изчезват ведно с независимостта им. Една от последиците на подобна снизходителност е засилването на тенденцията след известна възраст да ни е приятно, когато хвалят собствената ни интелектуална нагласа и вкусовете ни или когато ни насърчават да ги следваме. Това е възрастта, когато един голям художник предпочита да общува не с оригинални таланти, а с учениците си, които нямат нищо общо с него извън догмата на собствената му теория, но затова пък му кадят тамян и жадно слушат думите му. Това е възрастта, когато някои надарени мъж и жена, отдадени само на любовта си, ще сметнат за най-умен в една компания онзи, който може би стои по-ниско от другите, но е показал с изказванията си, че разбира и одобрява съществуване, посветено на любовната страст, и по този начин приятно е погъделичкал сладострастието на влюбения мъж или на любимата му. Това бе

възрастта, когато Суан, станал вече съпруг на Одет, с удоволствие слушаше твърденията на госпожа Бонтан, че било смешно да приемаш в дома си само херцогини (и заключаваше, обратно на извода, до който някога стигаше с Вердюрен, че тя е добра, остроумна жена, чужда на всякакъв снобизъм), приятно му бе също да ѝ разказва анекдоти, които я караха да се „превива от смях“, защото не ги знаеше, но „улавяше“ бързо комичното; обичаше да ласкае и да се забавлява.

— Значи, докторът не е луд по цветята като вас? — питаше госпожа Суан госпожа Котар.

— О, нали знаете, мъжът ми е мъдрец. Умерен е във всичко, но и той си има една страст.

С блеснал от зложелателна радост и любопитство поглед, госпожа Бонтан запитва:

— Каква, госпожо?

Госпожа Котар отговори скромно:

— Четенето.

— О, това е съвсем безобидна страст у един съпруг! — извика госпожа Бонтан, заливайки се в сатанински смях.

— Когато докторът се зачете...

— Е, това няма поне защо да ви плаши!

— Напротив!... Ами зрението му? А сега ще се върна при него, Одет, и при първа възможност пак ще отскоча до вас. Понеже стана дума за зрение, чухте ли, че домът, който наскоро е купила госпожа Вердюрен, ще се осветява с електричество? Узнах го не от частните си детективи, а от друг източник: самият електротехник Милде. Виждате, че не крия осведомителите си. Дори в спалните щяло да има електрически лампи с абажури, които да смекчават светлината. Безспорно лукс, при това чудесен! Изобщо нашите съвременнички се стремят непременно към нещо ново, което никъде другаде го няма. Снахата на една моя приятелка си сложи телефон! Може да направи поръчка при доставчиците си, без да излиза от апартамента си! Привичката да си кажа, как ли не хитрувах, за да ми разрешат да поговоря някой ден. Много съм изкушена, но по-скоро да е при някоя приятелка, а не у дома. Струва ми се, че самата аз не бих искала да имам такова чудо в къщи. Първите дни ще ми бъде забавно, а после ще ми се надуне главата. Хайде, Одет, тръгвам си, не задържайте госпожа

Бонтан, защото тя се нагърби с мен. Трябва да си наложа да се откъсна от вас, хубаво ще ме подредите, ще се прибера в къщи след мъжа си!

И аз трябваше да си отида, невкусил зимните наслади, затаени, както ми се бе сторило, в пищните багри на хризантемите. Тези наслади все още ги нямаше, а госпожа Суан като че ли не чакаше нищо повече. Прислужниците прибираха чашите, сякаш господарката им бе възвестила: „Затваряме.“ А накрая Одет ми казваше:

— Тръгвате си, така ли? Е, добре, good bye!

Съзнавах, че и да останех още, нямаше да дочакам неведомите наслади и не само тъжното ми настроение ме бе лишило от тях. Като че ли бяха извън утъпкания път на часовете, които така вихрено ни водят към мига на раздялата, на някоя непозната ни напречна пътека, по която трябваше да свърна. Постигнал бях поне целта на посещението си: Жилберт щеше да узнае, че съм дошъл при родителите ѝ в нейно отсъствие и „тутакси, от пръв поглед съм покорил госпожа Вердюрен“, както неколкократно повтори госпожа Котар. („Сигурно между вас съществува дълбок афинитет — бе добавила тя, защото никога не я била виждала толкова да се мъчи да блесне.“) Жилберт щеше да узнае, че съм говорил за нея с обич, както бе редно от моя страна, но че мога да живея, без да я виждам, докато именно тази моя неспособност бе породила отегчението ѝ през последните дни, когато беше с мен. Бях казал на госпожа Суан, че не мога вече да се виждам с Жилберт. Казах ѝ го, сякаш бях решил никога вече да не се срещна с дъщеря ѝ. И писмото, което се канех да пиша, щеше да бъде в същия дух. Но за да си вдъхна смелост, изисквах от себе си едно последно и краткотрайно усилие — само няколко дни. Заричах се: „За последен път отказвам да се видя с Жилберт, следващия път ще приема.“ За да осъществя по-лесно разрива, не си го представях окончателен. Ала предчувствувах, че се разделям завинаги.

Тази година първи януари беше особено мъчителен за мен. Когато си нещастен, всяка паметна дата и годишнина носят горест. Но ако са свързани със загубата на скъпо същество, страданието ни е породено само от по-осезаемото сравнение с миналото. В моя случай се прибавяше и непризнатата надежда, че Жилберт е искала да остави на мен инициативата за помирение, и тъй като не предприех нищо, бе изчакала първи януари, за да има повод да ми пише: „Но какво има? Луда съм по вас, елате, трябва откровено да се обясним, не мога да

живея, без да ви виждам.“ Щом наближи краят на годината, подобно писмо от нея започна да ми се струва вероятно. Може би нямах основание, но за да ни се стори нещо вероятно, е достатъчно да го желаем и да ни е необходимо. Войникът е убеден, че му се полага безкрайно удължавана отсрочка, преди да го убият; крадецът — преди да го заловят, хората изобщо — преди да умрат. Този именно амулет предпазва отделните индивиди, понякога и цели народи не от опасността, а от страха пред нея, всъщност от увереността, че действително ги грози заплаха, и в някои случаи им дава възможност да я посрещнат смело, без непременно да са смели. Подобна доверчивост, също така неоснователна, крепи и влюбения, очакващ одобрение или писмо. За да не очаквам писмо от Жилберт, достатъчно бе едно — да престана да го желая. Колкото и да сме убедени в безразличието на жената, която още обичаме, приписваме ѝ най-различни мисли — не непременно любовни, намерението ѝ да ги изрази, по-сложния ѝ душевен живот вследствие на неприязънта ѝ — но във всеки случай ние сме неотлъчен обект на вниманието ѝ. За да си представя какво ставаше в душата на Жилберт, трябваше чисто и просто да предвидя още на този първи януари какво щях да изпитвам на същия ден през някоя от следващите години, когато почти нямаше да ми правят впечатление вниманието, мълчанието, нежността или студенината на Жилберт, когато нямаше да се замислям и щеше да ми бъде невъзможно да се замисля над проблеми, вече несъществуващи за мен. Докато обичаме, любовта ни е премного голяма, за да я вместим цялата в себе си. Тя напират към любимото същество, среща неговата повърхност, която я спира и я отправя назад към изходната ѝ точка, и наричаме споделена любов именно този отглас на собственото си чувство, и той ни носи по-голямо очарование, отколкото в момента на излъчването си, защото не можем да разпознаем, че изхожда от самите нас.

Отзвъняха всички часове на първи януари, а писмо от Жилберт не дойде. Тъй като на трети и четвърти получих няколко честитки, изпратени със закъснение или забавени от претрупаната поща през тези дни, продължавах да се надявам, естествено все по-малко. После много плаках. Изглежда, че не съм бил съвсем искрен, когато си въобразявах, че скъсвам с Жилберт и лелеех надеждата, че ще ми пише за Нова година. И тъй като надеждата ми угасна, преди да се

предохраня с друга, страдах като болен, изпразнил шишенцето с морфин, без да имам подръка друго. А може би надеждата — двете обяснения не се изключват взаимно, защото едно и също чувство понякога е изтъкано от противоречия, — че най-сетне ще получа писмо от Жилберт, бе приближила образа ѝ, бе възкресила предишните ми вълнения от очакването да бъда с нея, да я видя, и от държането ѝ с мен. Непосредствената възможност за сдобряване унищожи състоянието, чието огромно значение недооценяваме: примирението. Неврастениците не вярват на хората, които ги уверяват, че ще се успокоят постепенно, ако останат на легло, без писма и вестници. Въобразяват си, че подобен режим още повече ще изостри нервното им напрежение. Така и влюбените, когато си мислят за примирението, изхождайки от противоположно състояние, без да са го изпробвали, не могат да повярват в благотворната сила на отказа от любимото същество.

Поради силното сърцебиене намалих дозата кофеин и то се нормализира. Тогава се запитах дали кофеинът не бе предизвикал бурните ми чувства, когато почти се скарах с Жилберт. При всеки нов изблик ги отдавах на страданието от раздялата с приятелката си или на опасението си да я видя във все същото лошо настроение. Но ако лекарството бе предизвикало болката ми, тогава погрешно изтълкувана от въображението ми (в това няма нищо невероятно, тъй като често влюбените мъже изживяват най-жестоки душевни терзания само защото са свикнали с физическата близост на жената, с която живеят). В такъв случай то действа като вълшебно питие, което продължава да свързва Тристан и Изолда дълго след като са го погълнали. Физическото подобрене, настъпило почти веднага след намалената доза кофеин, не преустанови растящата ми мъка: отровното лекарство може би не бе я предизвикало, но я бе изострило.

А когато рухна надеждата за новогодишно писмо и допълнителната болка от разочарованието притихна, с преполовяването на месеца, се подновиха страданията ми от преди празниците. Бяха още по-болезнени, защото самият аз бях съзнателният им доброволен, безжалостен, търпелив причинител. Самият аз полагах усилия, за да осуетя единственото нещо, на което държех — връзката си с Жилберт, като постепенно предизвиквах, удължавайки раздялата с нея, не нейното, а своето безразличие, и това

в крайна сметка се свеждаше до едно и също. Бавно и жестоко самоубийство на онова мое „аз“, което обичаше Жилберт. Убивах го с неотменно настървение, съзнаващ ясно не само какво подготвям в настоящето, а и какво ще произлезе в бъдещето: знаех, че след известно време не само ще престана да обичам Жилберт, а и че тя ще съжалява, и тогава опитите ѝ да ме види ще бъдат напразни като моите сега не защото ще я обичам прекалено силно, а защото сигурно ще бъде влюбен в друга жена и нея ще желая и ще чакам с часове, без да посмея да отделя нито секунда за напълно безразличната ми вече Жилберт. И може би точно в момента, когато (защото бях решил да не я виждам вече, освен ако ме помоли без увъртания за обяснение или ми признае недвусмислено, че ме обича, а нямаше изгледи нито за едното, нито за другото) бях вече загубил Жилберт, а я обичах по-силно. Съзнавах по-ясно, отколкото предишната година, какво бе тя за мен, когато, прекарвайки по свой вкус следобедите си с нея, си въобразявах, че нищо не заплашва приятелството ни. Вероятно в този миг мисълта, че някой ден ще изпитвам същите чувства към друга жена, ми беше противна, защото ми отнемаше не само Жилберт, а и любовта и страданието — любовта и страданието, в които през сълзи се опитвах да доловя същината на Жилберт, принуден да призная пред себе си, че те не принадлежат точно на нея и рано или късно ще бъдат отдадени на друга. Следователно — така поне си мислех тогава — винаги сме откъснати от другите. Когато сме влюбени, си даваме сметка, че любовта ни не носи тяхното име, че ще се възроди в бъдещето, а е могла да се прояви и в миналото към друго същество, а не точно към това. А когато не сме влюбени и разглеждаме философски противоречивостта на любовната страст, макар да говорим на воля за нея, не я изпитваме, значи, не я познаваме, защото познанието в тази област не е постоянно, то не може да оцелее, щом това чувство престане да живее в нас. Все още имаше време да предупредя Жилберт, че това състояние, което предугаждах през мъката, но не успях да видя ясно във въображението си, се подготвя малко по малко, макар още да не е настъпило, че е неизбежно, ако тя, Жилберт, не ми се притече на помощ и не унищожи в зародиш бъдещото ми безразличие. Колко пъти едва не ѝ писах или не отидох при нея, за да ѝ кажа: „Внимавайте, взел съм решение, това е последният ми опит, виждам ви за последен път. Скоро ще престана да

ви обичам.“ Имаше ли смисъл? С какво право можех да упреквам Жилберт за безразличието, което без никакво чувство за вина проявявах самият аз към всичко извън нея? За последен път! На мен това ми изглеждаше неимоверно важно, защото бях влюбен в Жилберт. А тя би обърнала толкова внимание, колкото всеки на писмо от приятел, желаещ да го посети, преди да напусне завинаги страната. На него и на досадницата, влюбена в нас, ние отказваме да ги видим чисто и просто заради някое развлечение. Времето, отредено ни всеки ден, е еластично. Страстите, които сами изпитваме, го разширяват, чувствата, които вдъхваме у другите, го смаляват, а навикът го запълва.

И да бях говорил с Жилберт, нима щеше да ме чуе? Когато говорим, винаги си въобразяваме, че ни слушат нашите уши и ум. Думите ми щяха да стигнат преиначени до съзнанието на Жилберт, както ако трябваше да минат през подвижната завеса на водопад — неузнаваеми, гротесково кънтящи, лишени от смисъл. Истината, вложена в думите ни, не си проправя пряк път, не притежава неоспорима обективност. Трябва да мине доста време, преди в тях да изкристализира истина от същия порядък. В политиката се случва някой да счита за предател привърженик на противоположни идеи независимо от всички негови доводи и доказателства и сам по-късно да сподели омразните му убеждения, докато другият, напразно опитвал се да ги пропагандира, вече не държи на тях. Или когато някое художествено произведение, което като че ли само говори за достойнствата си според четящите го на глас почитатели, се струва безсъдържателно или посредствено на слушателите и е провъзгласено от тях за шедьовър, само че много късно, за да узнае авторът му. Същото е и в любовта, каквото и да прави, влюбеният не може да събори отвън отчайващите го прегради: чак когато започне да нехае за тях, внезапно в резултат на работа, извършена от другата страна, в душата на равнодушната жена, преградите, щурмувани преди безуспешно, ще рухнат без никаква полза за него. Ако предупредях Жилберт, че един ден ще стана безразличен към нея, и ѝ покажех как да го предотврати, тя щеше да заключи от постъпката ми, че любовта ми и нуждата ми от нея са още по-големи, отколкото е смятала, и досадата ѝ от присъствието ми би се засилила. Та нали именно моята любов ми помагаше, предизвиквайки всевъзможни душевни състояния в мен, да предвидя по-добре от Жилберт, че един ден тя ще угасне. Но

вероятно щях все пак да предупредя Жилберт писмено или устно след доста време, когато нямаше да ми бъде така необходима, и сама щеше да се убеди в това. За съжаление някои хора, добронамерени или не, й говориха за мен, без да съм ги молил, и то така, че навярно си е помислила точно обратното. Всеки път, когато узнаех, че Котар, самата ми майка и дори господин дьо Норпоа са направили излишни с нетактичната си намеса всички мои досегашни жертви и са унищожили целия резултат от сдържаността ми, преписвайки ми обратното поведение, ми ставаше двойно по-неприятно. От една страна, бях принуден да изчислявам едва от този ден мъчителното си ползотворно въздържане, прекъснато без мое знание от някой досадник и следователно все едно несъществуващо; освен това нямаше да ми бъде толкова приятно да видя Жилберт, която сега ме смяташе не примирен с достойнство, а домогващ се задкулисно за среща, която не е благоволила да ми разреши. Проклинах празните приказки на хора, които в повечето случаи без желание дори да навредят или да помогнат, ей така, само за да си чешат езика или защото неволно сме им доверили нещичко и не са го запазили в тайна (като самите нас), ни причиняват понякога толкова голямо зло. Вярно е, че в гибелната дейност за разрушаване на любовта те далеч не играят важната роля на другите двама, свикнали, единият от прекалено добросърдечие, а другият — от жестокосърдечие, всичко да рушат точно преди щастливия завършек. Само че не се сърдим на тези двама, колкото на несъобразителните Котаровци, защото единият е човекът, когото обичаме, а другият — самите ние.

Понеже всеки път, когато отивах у госпожа Суан, тя ме канеше на чай с дъщеря й и настояваше да дам отговора си на Жилберт, често й пишех, като не подбирах думи, с които бих могъл да си я възвърна, а само се опитвах да проправа по-безболезнено корито за сълзите си. И съжалението, подобно на желанието, не се стреми към анализ, а към удовлетворение. В началото на любовното си увлечение прекарваш времето си не да разбереш същността на любовта, а да подготвяш възможности за среща на другия ден. Когато скъсваш, мъчиш се не да разбереш терзанието си, а да го изразиш в най-нежна форма на този, който го е причинил. Казваш това, което изпитваш нужда да кажеш и което другият няма да разбере: говориш само за себе си. Аз пишех: „Мислех, че това не може да стане. Уви, виждам, че не е толкова

трудно.“ Заричах се: „Вероятно няма да ви видя вече.“ Заричах се, като внимавах да не сметне студенината ми престорена, макар че когато пишех тези думи, плачех. Чувствувах, че не изразяват онова, което ми се щеше да вярвам, а онова, което действително щеше да се случи, защото и при следващата ѝ покана за среща пак щях да проявя твърдост и нямаше да отстъпя и така от отказ на отказ постепенно щях да стигна до такова състояние на духа, че след като дълго не съм я виждал, да не искам вече да я видя. Ридаех, но намирах нужната смелост, опознавах сладостта да пожертвувам щастието да бъда до нея на възможността да се издигна в очите ѝ един ден, един ден, когато, уви, ще ми бъде безразлично дали ме харесва. Самото предположение — почти неправдоподобно, — че в момента ме обича, както бе казала последния път, когато бяхме заедно, че това, което тълкувах като досада, породена от присъствието на омръзнал вече човек, се е дължало на ревнива мнителност, на престорено безразличие като моето — смекчаваше малко суровото ми решение. В такива мигове ми се струваше, че след няколко години, когато ще се забравим един друг, когато ще мога със задна дата да ѝ призная, че писмото, което сега ѝ пиша, съвсем не е било искрено, тя ще ми отговори: „Как? Нима ме обичахте? Да знаете как очаквах да ми пишете това, как се надявах на среща, колко плаках, когато получих вашето писмо.“ Докато ѝ пишех, едва върнал се в къщи след посещениято си при госпожа Суан, мисълта, че в момента създавам предпоставки за подобно недоразумение, ме подтикваше да пиша още в същия дух: навяваше ми тъга, но в същото време бе така сладко да си представя, че Жилберт ме обича.

Докато, разделяйки се с госпожа Суан след нейния „чай“, съчинявах мислено писмото до дъщеря ѝ, съвсем други мисли занимаваха госпожа Котар на излизане от дома им. Завършила „малката“ си проверка, тя не пропускаше да поздрави Одет за новите мебели и неотдавнашните „придобивки“ в салона ѝ. Все още можеше да открие — макар съвсем малко на брой — някои предмети от апартамента от улица Ла Перуз, по-специално талисманите, зверчетата от скъп метал.

След като един много тачен приятел на госпожа Суан бе споменал думата „безвкусица“, разкрила ѝ нови хоризонти, защото визираще точно неща, които само преди няколко години смяташе за

„шикозни“, предишните ѝ вещи една след друга последваха позлатената решетка, подставка за хризантемите, няколкото бонбониери от Жиру и хартията за писма с корона (разбира се, и картонените луидори, пръснати върху камината, които един мъж с вкус я бе посъветвал да махне, дълго преди да срещне Суан). В артистичното безредие, в разностилието на стаите, напомнящо ателие на художник — боядисаните в тъмни цветове стени, коренно различни от белите салони на госпожа Суан малко по-късно, — Далечният Изток все повече отстъпваше пред нашествието на осемнадесети век. Дори възглавниците, които тя струпваше зад гърба ми, за да се чувствам по-уютно, бяха осеяни с букетчета в стил Луи XV, а не с китайски дракони. В спалнята си, където най-често приемаше, като казваше: „Да, страшно я обичам и прекарвам много часове тук. Не бих могла да живея сред враждебни и натруфени неща, тук си работя“ (госпожа Суан не поясняваше дали работи върху някоя картина или книга — по онова време у жените, които не обичаха да бездействуват и да не вършат нищо полезно, се бе появил вкус към писане), тя бе заобиколена от саксонски фарфор. Толкова обичаше този вид порцелан, чието име произнасяше с английски акцент, че за щяло и нещяло казваше: „Хубаво е, прилича на саксонски цветчета.“ Боеше се за тях повече, отколкото някога за китайските си статуетки. И слугите изкупваха страховете ѝ при невежото си прикосновение с гневните ѝ изблици, на които Суан, така вежлив и благ работодател, присъствуваше невъзмутимо. Дори ако виждаме ясно някои недостатъци, те никак не накърняват любовта ни. Напротив, придават ѝ известно очарование в нашите очи. По това време Одет приемаше близките си приятели не в японско кимоно, а в светли пухкави копринени пеньоари „Вато“ и сякаш галеше с привичен жест цъфналите букетчета по гърдите си. Облечена в тях, Одет сякаш се къпеше, отморяваше, наслаждаваше с такова блаженство, с такова усещане на свежест по кожата си и с такива дълбоки вдишвания, като че ли тези пеньоари не я разкрасяваха само като рамка, а и бяха необходими като „tub“^[24] или „footing“^[25], за да задоволят изискванията за външността ѝ или изтънчените грижи за хигиената. Обичаше да казва, че по-лесно би се лишила от хляб, отколкото от изкуство и чистота, и че би жалела повече, ако изгори Джокондата, отколкото „един билюк нейни познати“. Тези теории изглеждаха

парадоксални на приятелките ѝ, но я издигаха в очите им и привличаха всяка седмица в дома ѝ белгийския посланик, така че в мъничкия свят, в който тя бе слънцето, всеки би се смаял, ако научеше, че другаде, например у Вердюренови, минава за глупачка. Поради живия си ум госпожа Суан предпочиташе мъжката компания пред жените, изхождаше винаги от позицията на кокотка и изтъкваше недостатъци, които можеха да им навредят пред мъжете — дебели глезени, грозен тен, неграмотно писане, космати крака, непоносима миризма, изкуствени вежди. Затова пък спрямо жена, държала се някога снизходително и мило с нея, тя бе, напротив, по-нежна, особено ако жената бе нещастна. Одет я защищаваше красноречиво и повтаряше: „Не са справедливи към нея, тя е приятна, повярвайте ми.“

Госпожа Котар и всички предишни познати на госпожа дьо Креси с мъка биха разпознали не само мебелировката в гостната на Одет, а и самата нея, ако отдавна не бяха я виждали. Като че ли бе много по-млада от преди! От една страна, може би защото бе напълняла, здравословното ѝ състояние се бе подобрило и имаше по-спокоен, по-свеж и отпочинал вид, а от друга — под новите прически с гладко прибрани коси освеженото ѝ от розова пудра лице изглеждаше не така тясно, а прекалено изпъкналите по-рано очи и нос сякаш се бяха прибрали в него. Имаше още една причина за промяната в нея — стигнала до средата на жизнения си път, Одет най-сетне си бе открила и измислила собствена физиономия, нещо неизменно и „характерно“, свой „вид хубост“, и я бе наложила като неувяхваща младост на нестройните си черти (обуславяни толкова дълго от случайните жалки прищевки на плътта и състаряващи я при най-малка умора за един миг с няколко години), които криво-ляво скалъпваха в зависимост от настроението и изражението ѝ не особено хармоничното ѝ делнично, неоформено, но прелестно лице.

Вместо красивите нови снимки на жена си, на които независимо от роклята и шапката по същото това загадъчно и победоносно изражение се отгатваха силуетът и тържествуващото ѝ лице, Суан държеше в спалнята си един съвсем прост, старомоден дагеротип, на който красотата и младостта на Одет — още ненамерени от нея, — като че ли отсъстваха. Но по всяка вероятност Суан, верен на предишната си представа или върнал се към нея, откликваше повече на ботичеловската миловидност на крехката млада жена със замислени

очи и уморено лице, зафиксирана от фотографа в движение. На Суан наистина все още му се искаше да вижда в Одет жена от картините на Ботичели. А тя, напротив, се стремеше не да подчертае, а да потули, да остави на заден план онова, което не ѝ се харесваше във външността ѝ, което беше може би най-характерното за нея в очите на художниците, но бе недостатък за нея самата като жена и не искаше и да чуе за Ботичели. Суан беше купил великолепен източен шал в синьо и розово само защото беше досуц като шала на Богородица от „Magnificat“^[26]. Но госпожа Суан не пожела да го сложи. Само веднъж позволи на мъжа си да ѝ поръча рокля, изпъстрена с парички, синчец, незабравки и камбанки като на Примавера в „Пролетта“. Понякога вечер, когато бе уморена, Суан съвсем тихо ми обръщаше внимание, че ръцете ѝ несъзнателно повтарят, както се е замислила, вялия, страдалчески жест на Богородица, потапяща перото си в мастилницата, която ѝ подава ангелът, преди да продължи да пише в светата книга, където вече се чете думата Magnificat — Само че не ѝ го казвайте. Чуе ли, веднага ще промени позата си.

Освен в такива мигове на неволно отпускане, когато Суан се мъчеше да открие печалното ботичеловско настроение, тялото на Одет сега представляваше строен и единен силует, очертан с една-единствена линия, която, за да следва контурите на жената, се бе отказала от неравните пътеки, изкуствените издатини и вдлъбнатини, от криволиченето и разпиляването на някогашните моди, но затова пък там, където анатомията бе сбъркала и бе нарушила излишно идеалните форми, тази линия ловко и смело поправяше отклоненията на природата, изправяше по цялото си протежение недостатъците на плътта или на тъканта. Подплънките, „столчето“ на отвратителния турнюр бяха изчезнали, както и удължените корсажи с корави банели, подаващи се изпод полата, които толкова дълго образуваха един вид втори корем на Одет, че тя изглеждаше съставена от две разнородни части и никаква индивидуалност не можеше да ги обедини. Вертикалата на ресните и кривата на рюшчетата бяха изместени от гъвкавото тяло. Освободено от продължителния хаос и мъглявините на детрониранияте моди, то раздвижваше и разискряше коприната, както сирената морската повърхност и придаваше на перкала нещо човешко.

Ала госпожа Суан бе желала и бе съумяла да запази нещичко от отминалите моди и да го съчетае с новодошлите. Ако някоя вечер не

можех да работя и знаех със сигурност, че Жилберт е на театър с приятелките си, отивах непоканен у родителите ѝ и често заварвах госпожа Суан в изящно дезабийе: пола в топъл, тъмен цвят, вишнев или оранжев, говорещ повече на въображението, защото вече не се носи, пресечена косо от широка прозирна ивица черна дантела, напомняща някогашните волани. Когато в онзи все още студен пролетен ден, преди да се скарам с дъщеря ѝ, тя ни бе завела в Зоологическата градина, под жакета, който бе разкопчала, разгорещена от ходенето, от време на време се подаваше назъбената гарнитура на блузката ѝ, като ревер на липсваща жилетка, каквато носеше няколко години преди това и обичаше да обточва с ширит. А връзката ѝ, пак на едри карета — Одет им беше останала вярна, но толкова бе смекчила цветовете (червеното бе станало розово, а синьото — лилаво), че бихте я взели за тафта с преливащи отсенки, последна новост тогава, — бе вързана под брадичката ѝ, без да се вижда къде е прикрепена, и неволно събуждаше спомена за панделките на шапките, които вече не се носеха. Ако успееш да „се задържи“ още известно време така, младите хора, изпаднали в недоумение, щяха да казват за тоалетите ѝ: „Госпожа Суан е цяла епоха, нали?“ Както в някой красив стил са наслоени различни елементи, споени от едва доловима традиция, в тоалета на госпожа Суан неясните спомени за жилетки, токи или мигом потиснатата тенденция „Скачай в лодката“, та чак до далечния смътен намек „Последвайте ме, младежо“, всичко това извикваше под конкретната форма незавършената прилика с други, по-отдавнашни тоалети, неизпълними от никоя модистка, но постоянно изникващи в съзнанието ви: те облагородяваха госпожа Суан, може би защото ненужните изящни допълнения доказваха, че тя преследва не само утилитарна цел, може би защото съхраняваха спомен от миналото или защото издаваха присъщата на тази жена индивидуалност в облеклото, заради която всички нейни всевъзможни премени имаха един вид семейно сходство. Чувствувах, че не се облича само за удобство или разкраси на тялото си. Тоалетът ѝ сякаш я обкръжаваше с нежния и одухотворен ореол на цяла една цивилизация.

Жилберт обикновено канеше приятелките си на чай в приемния ден на майка си, но ако по изключение нямаше да бъде в къщи и можеше да отида на „жура“ на госпожа Суан, заварвах я облечена в красива рокля, било от тафта, шантунг, кадифе или крепдешин, било от

сатен или коприна. Не така широки като дезабийето, което обикновено носеше в къщи, а предвидени за града, те придаваха нещо дейно и енергично на безделието ѝ. Смелата простота на кройката подхождаше на фигурата и на движенията ѝ, обагряни всеки ден различно от ръкавите. Като че ли синьото кадифе се изпълваше с решителност, бялата тафта говореше за хубаво настроение, а висшата изтънчена съдържаност при протягането на ръката се обличаше, за да стане видима, в лъскав черен крепдешин, извикващ представата за усмихната жрица и жертвоприношение. И в същото време сложните гарнитури на тези рокли — без практическа полза, без показна цел — внасяха елемент на незаинтересованост, съзерцателност, съкровеност, съчетаващ се с вечно затаената меланхолия на госпожа Суан, поне в сините кръгове под очите и в пръстите на ръцете ѝ. Под безкрайно много сапфирени талисмани, четирилистни детелини от емайл, сребърни медали, златни медальони, тюркоазни амулети, верижки с рубини, топазени огърлици, десенът на самата рокля, бегло загатнат и в платката от друга материя, малките сатенени копчета, които нищо не закопчаваха и не можеха да се откопчават, ширитчето, предназначено да се хареса с фината си изработка и дискретното напомняне за себе си, всичко това ведно с бижутата издаваше — в противен случай нищо не би оправдало наличието му — известно намерение, беше залог за нежност, свидетелство за суеверие, спомен за изцеление, обет, любов или игра с бадеми! А понякога синьото кадифе на корсажа бе цепнато едва-едва в стил Анри II, черната сатенена рокля бе леко набрана на раменете и напомняше буфаните от 1830 година или, напротив, полата наподобяваше кринолините на Луи XV. И с тези малки подробности роклята заприличваше на стилин костюм и плъзгайки спомена за миналото под настоящето, прибавяше към личността на госпожа Суан обаянието на героиня от историята или някой роман. Споделех ли с нея това впечатление, тя ми отвръщаше:

— Аз не играя на голф като някои мои приятелки и за мен е непростимо да нося пуловери.

Всрещ суетнята в салона си, след като изпратеше някоя гостенка или посегнеше към чиния със сладки, за да почерпи друга, минеше ли край мен, госпожа Суан ме дръпваше за миг настрана.

— Жилберт специално ме натовари да ви поканя вдругиден на обед. Понеже не бях сигурна дали ще ви видя, щях да ви пиша, ако не

бяхте дошли.

Все още упорствувах и настойчивото ми въздържане ми коствуваше все по-малко, защото колкото и да ни е приятна отровата, която ни вреди, наложи ли се да се откажем от нея за известно време, не може да не оценим спокойствието, от което сме отвикнали, и липсата на вълнения и терзания. Ако не сме съвсем искрени, когато си казваме, че никога няма да ни се прииска да видим любимата жена, няма да бъдем искрени и ако кажем, че искаме да я видим. Защото, макар по всяка вероятност раздялата с нея да е по-поносима, понеже сме се зарекли да е временна и мислим за деня, когато отново ще бъдем заедно, все пак си даваме сметка до каква степен всекидневните мечти за близка и безкрайно отлагана среща са не така мъчителни, както би била самата среща, съпроводена евентуално от ревност, затова вестта, че можем да видим отново любимата, предизвиква не особено приятно вълнение. Отлагаме сега от ден на ден не прекратяването на непоносимата мъка от раздялата, а възобновяването на безнадеждните страдания. Колко по-желан е пред подобна среща покорният спомен, допълван на воля с мечти, в които жената, охладняла към вас в действителността, ви се обяснява в любов, когато сте самотен. Колко по-мил ни е този спомен, възможно най-сладостен, ако постепенно го обогатим с онова, което ни се ще, от отлагания разговор, в който ще се изправим пред любимата, без да можем да ѝ диктуваме желаните от нас думи, а ще понесем нова студенина и неочаквани оскърбления! Всички знаем, когато престанем да обичаме, че забравата, дори неясният спомен, не са така мъчителни, както нещастната любов. Без да признавам сам пред себе си, предпочитах умиротворителната сладост на подобно преждевременно забвение.

Впрочем лечението чрез мислено откъсване и отчуждение става постепенно не така мъчително поради още една причина — докато се постигне пълно излекуване, то малко по малко притъпява натрапчивата идея, тоест любовта. Моята любов беше още много силна, затова държах да си възвърна изцяло възхищението на Жилберт, струваше ми се, че доброволното ми отдалечение ще го засили и всеки от тези тъжни и спокойни дни, през които не я виждах, редуващи се без прекъсване, беше не загубен, а спечелен ден. Спечелен вероятно без никаква полза, защото скоро щях да се излекувам. Примирението, разновидност на навика, дава възможност на някои сили в нас да се

разраснат безкрайно много. Душевните сили, с които разполагах, за да понеса мъката си, така нищожни първата вечер на скарването ми с Жилберт, бяха достигнали неизчислима мощ. Само че стремежът на всяко нещо, което, съществува, да продължи съществуването си понякога бива прекъснат от внезапни пориви, на които се поддаваме без големи угризения, защото знаем колко дни, колко месеци сме могли и пак ще можем да се подлагаме на лишения. И често точно когато ще напълним догоре кесията със спестени пари, разпиляваме съдържанието ѝ. Така един ден госпожа Суан пак ми повтаряше обичайните утешителни фрази колко Жилберт щяла да се радва да ме види: щастие, от което толкова дълго време вече се лишавах, ми се стори съвсем близко, дълбоко се развълнувах при мисълта, че все още мога да го вкуся, и едва дочаках следващия ден, решил да изненадам Жилберт късно следобеда.

Наумих си нещо, което ми помогна да изтърпя дългия ден. Щом всичко е забравено и се сдобрявам с Жилберт, ще я виждам само като неин обожател. Всеки ден ще получава от мен най-пищни цветя. И ако госпожа Суан — макар да няма основания да бъде прекалено строга майка — не ми позволи да ѝ изпращам всеки ден цветя, ще изнамеря по-скъпи и не тъй чести подаръци. Родителите ми не ми даваха достатъчно пари, за да купувам скъпи неща. Сетих се за една голяма старинна китайска ваза, наследена от леля Леони, за която мама всеки ден предричаше, че Франсоа ще влезе и ще каже: „Строши ѝ се шията!“ И с нея ще бъде свършено. Не беше ли по-умно в такъв случай да я продам, за да мога да доставя на Жилберт какви ли не удоволствия. Мислех си, че все ще взема хиляда франка. Накарах да ми я опаковат. Така бях свикнал с нея, че никога не я поглеждах. Решението ми да се разделя с нея имаше едно предимство — разгледах я по-внимателно. Взех я със себе си преди да отида у Суан, дадох на кочияша адреса им и му казах да мине по Шанз-Елизе — там, на ъгъла имаше голям магазин за китайски изделия и баща ми познаваше собственика. За голяма моя изненада той веднага ми предложи не хиляда, а десет хиляди франка. Взех очарован банкнотите. Цяла година щях да засипвам всеки ден Жилберт с рози и люляк. Когато отново се качих във фойтона, тъй като Суан живееше близо до Булонската гора, кочияшът най-естествено пое нагоре по Шанз-Елизе, а не сви по обичайния ми път. Беше отминал улица Бери, когато ми се стори, че

зървам в здрача съвсем близо до къщата на Суанови, но в обратна посока, отдалечаваща се от мен, Жилберт: тя вървеше бавно, но решително, разговаряйки с младеж, чието лице не можах да различа. Поизправих се във фойтона, понечих да кажа на кочияша да спре, но се разколебах. Бяха вече доста далеч от мен и двете меки паралелни линии, очертани от тях, постепенно се губеха в елисейския мрак. Скоро се озовах пред дома на Жилберт, Прие ме госпожа Суан.

— О, тя страшно ще съжалява! — възкликна тя. — Но къде може да е отишла? Имаше урок, стана й много топло и каза, че искала да подиша малко въздух с някоя приятелка.

— Струва ми се, че я зърнах по Шанз-Елизе.

— Не вярвам да е била тя. Но не казвайте на баща й, защото не обича тя да излиза в този час. Good evening^[27].

Тръгнах си. Накарах кочияша да поеме в същата посока, но не срещнах разхождащата се двойка. Къде ли бяха отишли? За какво говореха така поверително в здрача?

Прибрах се отчаян с падналите ми от небето десет хиляди франка, с които можех да си позволя да доставя толкова дребни радости на същата Жилберт, която сега твърдо бях решил да не видя повече. Разбира се, с удоволствие бях отишъл при търговеца на китайски изделия, защото се надявах, че занапред приятелката ми ще бъде винаги доволна с мен и признателна. Но ако не се бях отбил при него, ако не бяхме минали по Шанз-Елизе, нямаше да срещна Жилберт с непознатия младеж. Един и същ факт пуска противоположни разклонения и нещастията, което поражда, унищожават щастията, което ни е донесъл. Случило се бе обратното на онова, което става толкова често. Бленуваме за радост, а ни липсва материална възможност, за да я постигнем. „Тъжно е да обичаш — е казал Лабрюйер, — ако не си много богат.“ Остава само едно: да се опиташ да убиеш постепенно в себе си мечтата за щастие. В моя случай, напротив, парите бяха налице, но в същия миг, ако не по силата на логиката, най-малкото като случайна последица от първия ми успех ми бе отнета радостта. Впрочем изглежда, че тя винаги ни се отнема, вярно, обикновено това не става същата вечер, когато сме осигурили възможността да я вкусим. Най-често продължаваме да се бъхтим и да се надяваме известно време. Ала щастията никога не ни осенява. Ако преодолеем външните обстоятелства, природата пренася борбата отвън вътре в нас

и малко по малко променя сърцата ни дотолкова, че да закопнеят за нещо друго, а не за онова, което им е станало достъпно. А и дори ако всичко е протекло толкова бързо, че сърцата ни не са имали време да се променят, природата пак не губи надежда, че ще ни победи, макар по-късно, по-заобиколно, но все така успешно. В такъв случай възможността за щастие ни се отнема в последния миг или по-скоро природата превръща със сатанинска вероломност самата възможност в оръдие за разрушаване на щастието ни. Претърпяла неуспех в областта на обективните факти и живота, тя създава една последна невъзможност да бъдем щастливи: чисто психологическа. Явлението щастие или не възниква, или поражда най-горчиви последици.

Държах в ръцете си десетте хиляди франка, ала те ми бяха вече ненужни. Изхарчих ги между другото по-бързо, отколкото ако бях пращал всеки ден цветя на Жилберт, защото, щом се мръкнеше, се чувствувах така нещастен, че не можех да остана в къщи и изплаквах болката си в прегръдките на нелюбими жени. Нямах вече никакво желание да доставям удоволствие на Жилберт. Да отида в дома ѝ бе сега мъка за мен. Дори и да видех Жилберт, нещо, което доскоро щеше да ми бъде така сладостно, сега нямаше да ми бъде достатъчно. Щях да бъда през цялото време неспокоен, когато съм далеч от нея. Затова с всяко ново страдание, което ни налага, жената, често, без сама да знае, увеличава властта си над нас, но и изискванията ни към нея. Със злото, което ни причинява, тя все по-здраво ни обвързва, оковава ни с двойна верига, но в същото време удвоява и веригите, с които дотогава сме я омотавали, за да се чувствуваме спокойни. До предната вечер, ако знаех, че не отегчавам Жилберт, щях да се задоволя с редки срещи, сега те нямаше да ме задоволят и щях да поставя съвсем други условия. Защото в любовта съвсем не е както след битка, колкото по-тежко си сразен, толкова по-сурови условия налагаш и все повече ги утежняваш, стига да си в състояние да ги наложиш. При мен и Жилберт беше другояче. Затова на първо време предпочетох да не ходя вече при майка ѝ. Пак си казвах, че Жилберт не ме обича, че това отдавна ми е известно, че мога да я видя, ако искам, а ако не искам, ще я забравя с течение на времето. Но също като лекарство, безсилно срещу някое заболяване, тези мисли бяха съвсем безпомощни срещу двете паралелни линии, които ми се мяркаха от време на време — на Жилберт и младия мъж, отдалечаващи се бавно по Шанз-Елизе. Това

беше ново терзание, то също щеше да притихне и тази гледка един ден щеше да изникне в съзнанието ми, очистена от всеки вреден примес, подобно на смъртоносните отрови, с които боравим без опасност, или на малкото количество динамит, с което запалваме цигарата си, без да се страхуваме от експлозия. Засега друга сила се бореше настървено в мен срещу нездравата сила, извикваща неизменно пред мисления ми взор разходката на Жилберт във вечерния здрач; за да сломи все новите и нови пристъпи на паметта ми, се трудеше ползотворно в обратно направление въображението ми. Първата от двете сили, разбира се, продължаваше да ми показва разхождащата се по Шанз-Елизе двойка, като ми предлагаше и други неприятни сцени от миналото — например как Жилберт повдигна рамене, когато Одет й каза да остане с мен. Но втората сила бродираше върху канавата на надеждите ми и ми рисуваше бъдеще, развиващо се много по-изгодно за мен от жалкото минало, толкова оскъдно всъщност. Срещу един миг, когато отново си спомних начумерената Жилберт, колко много други, в които си представях, че Жилберт ще предприеме нещо, за да се сдобрим, а може би и да се сгодим! Вярно е, че въображението ми черпеше все пак в миналото силата, която насочваше към бъдещето. С постепенното заличаване на неприятното чувство, когато си припомнях как Жилберт повдигна рамене, щеше да избледнее и споменът за очарованието й, спомен, пораждащ копнежа ми тя да се върне при мен. Ала миналото още съвсем не бе мъртво. Все още бях влюбен в Жилберт, макар действително да си въобразявах, че я ненавиждам. Кажеше ли някой, че прическата ми е хубава, че изглеждам добре, ми се щеше да чуе Жилберт. Дразнеше ме желанието на много хора по онова време да им отида на гости. Отказвах. В къщи ми устройоха сцена, задето не отидох с баща ми на една официална вечеря, където щяха да бъдат Бонтан с племенницата им Албертин, малко момиче, почти дете. Така различните периоди от живота ни се застъпват един с друг. Отказваме пренебрежително заради любовта си към някоя жена, която ще ни стане съвсем безразлична един ден, да видим друга, безразлична ни днес, но любима утре: можехме да я обикнем по-рано, ако се бяхме съгласили да я видим и щяхме да съкратим страданието си, естествено, за да го заместим с друго. Малко по малко терзанията ми се видоизменяха. С удивление се натъквах днес на едно, утре на друго чувство в мен, породени обикновено от надежда или опасение,

свързани с Жилберт. С онази Жилберт, която носех в себе си. Трябваше да си кажа, че другата, действителната Жилберт, беше навярно съвсем различна, нямаше представа за съжаленията, които ѝ приписвах, мислеше сигурно много по-малко от мен, не само отколкото аз за нея, но и колкото я карах да мисли за мен, когато, насаме с фиктивната Жилберт, се опитвах да отгатна истинските ѝ чувства и си представях, че цялото ѝ внимание е насочено към мен.

През подобни периоди, когато, макар и не така болезнено, все още се измъчваме, би трябвало да разграничим болката, причинена ни от непрестанната мисъл за любимото същество и огорчението, съживено от някои спомени — злостни думи, глагол, употребен в писмо. Като си запазваме правото да опишем по повод на една покъсна любов различните форми любовна мъка, нека отбележим, че от двете споменати по-горе терзания второто е безкрайно по-жестоко. Нищо чудно, представата ни за любимото същество живее постоянно у нас, разкрасена от ореола, с който сме побързали да я обкръжим, пропита ако не от честите ни сладки надежди, то поне от тихата ни неизменна печал. Нека отбележим между другото, че образът на човека, заради когото страдаме, заема скромно място сред усложненията, които засилват мъката ни и удължавайки я, не ни дават възможност да се излекуваме, както при някои болести причината далеч не може да обясни последвалата температура и бавното възстановяване. Но ако представата ни за любимия човек отразява оптимистичното ни, общо взето, отношение, съвсем не е така с отделните спомени, със злостните думи, с враждебното писмо (само веднъж получих такова от Жилберт), склонни сме да кажем, че тези откъслечни и бедни спомени разкриват целия човек, и то придобил такава мощ, каквато не притежава в обичайната ни цялостна представа за него. Защото не сме видели писмото, както образа на любимата в печалното умиротворение на болката, а сме го прочели и погълнали сред ужасна тревога, връхлетени от неочаквано бедствие. Ние си въобразяваме, че образът на любимата, който носим в себе си, е отдавнашният, истинският, а всъщност той е многократно преправян. Жестокият спомен не е съвременник на този обновен образ, той датира от друга ера и е един от малкото свидетели на чудовищно минало. Тъй като това минало продължава да съществува освен вътре в нас, където по собствена воля сме го заменили с дивен златен век, с рай, в който

всичко живее в мир и любов, спомените и писмата ни припомнят действителността и би трябвало да ни накарат да почувствуваме с острата болка, която ни причиняват, колко сме се отдалечили от нея с безумните надежди на всекидневното очакване. Това не означава, че действителността непременно остава неизменна, макар и това да се случва. В живота ни има много жени, които никога не сме пожелали да видим отново и които най-естествено са отвърнали на нашето съвсем нежелано от тях мълчание с подобно мълчание, но тъй като не сме ги обичали, не сме броили изминалите далеч от тях години и умувайки върху благотворното въздействие на усамотението, не вземаме под внимание този опровергаващ го пример също както хората, вярващи в предчувствията, пренебрегват случаите, когато предчувствията им не са се потвърдили.

Все пак отдалечението може да се окаже ползотворно. Желанието, копнежът да ни види може да се възроди във временно отчужденото от нас сърце. Само че е нужно време. А и по отношение на него проявяваме също така изключителни изисквания, каквито предявява сърцето, за да се промени. Именно по отношение на времето сме най-неотстъпчиви, защото терзанието ни е нетърпимо и бързае да му сложим край. От друга страна, времето, необходимо на сърцето на любимата, за да се промени, ще промени и нашето, така че когато преследваната от нас цел бъде постигната, ще престанем да се стремим към нея. Ала и самата мисъл, че преследваната цел е достижима, че всяко щастие става достъпно едва когато не представлява вече щастие за нас, включва известна част, но само известна част истина. Щастието идва при нас, когато ни стане безразлично. Но може би именно поради безразличието си не сме така възискателни и си въобразяваме със закъснение, че то би ни очаровало в онова време, когато вероятно щеше да ни се стори съвсем непълно. Не сме много придирчиви, нито справедливи в оценката си относно нещо, което никак не ни вълнува. Милото държане на човек, когото сме престанали да обичаме, ни изглежда прекалено мило за равнодушието ни, но едва ли би било достатъчно мило за любовта ни. Ние мислим за удоволствието, което биха ни доставили някога нежните думи и предложението за среща, но не и за всички други думи и предложения, които бихме желали да чуем непосредствено и може би точно защото сме жадували за тях, не са били произнесени. Така че не е сигурно

дали щастието, дошло прекалено късно, когато не сме в състояние да му се радваме, когато не сме вече влюбени, е съвсем същото щастие, поради чиято липса сме се чувствували толкова нещастни някога.

Тъй като в очакване мечтата ми след време да се сбъдне — когато вече нямаше да държа на нея, — непрестанно измислях, както в началото на познанството си с Жилберт, че ми пише, за да ме моли за прошка, че ми прави признания във вечна обич и предложения за женитба, тези сладостни, безспир възсъздавани видения постепенно изместиха от съзнанието ми неподхранвания от нищо спомен за Жилберт и непознатия младеж. Може би още тогава щях да започна пак да ходя у госпожа Суан, ако не беше един сън: някакъв мой приятел — не помнех да съм го познавал — постъпи най-вероломно спрямо мен, твърдо убеден, че и аз не съм искрен с него. Този сън така ме разстрои, че внезапно се събудих и понеже дълго не можех да се успокоя, извиках го повторно в паметта си, мъчейки се да си припомня кой приятел бях видял насън: имаше испанско име, но вече го бях забравил. Заех се да разтълкувам съня си, като се превъплътих едновременно и в Йосиф, и във Фараона. Знаех, че в много сънища не трябва да държим сметка за външния вид на присънните ни се лица, които могат да са преоблечени, да са разменили лицата си, подобно на осакатените светци по фасадите на катедралите, реставрирани от невежи археолози, които поставят главата на единия върху тялото на другия, така че отличителните им белези не съответствуват на имената им. И имената на явилите ни се насън хора могат да ни заблудят. За да разпознаем близкото до сърцето си същество, съдим по силата на болката, която ни причинява. Този сън ми навя такава тъга, че по това разбрах, че Жилберт, приела образа на юноша в него, продължава да ме наранява с коварството си. Тогава си спомних, че при последната ни среща, когато Одет не й разреши да отиде на балетно матине, било искрено, било престорено, тя се усъмни в хубавото ми отношение към нея, като при това се изсмя необяснимо. По асоциация в паметта ми изникна друг спомен. Дълго преди това самият Суан не бе повярвал в искреността ми и бе решил, че дружбата ми с Жилберт е нежелателна. Напразно му бях писал, Жилберт ми върна писмото, и то със същия загадъчен смях. При това не ми го върна веднага: припомних си най-подробно сцената зад лавровите храсти. Когато сме нещастни, ставаме по-нравствени. Сегашната неприязън на Жилберт към мен ми се стори

възмездие, наложено ми от живота заради поведението ми в онзи ден. Въобразяваме си, че избягваме възмездието, защото внимаваме за колите, когато пресичаме улиците, и не се излагаме на опасност. Ала съществуват душевни опасности. Катастрофата ни сполита, откъдето съвсем не сме очаквали, отвътре, от сърцето. Думите на Жилберт: „Да се поборим още малко, ако искате“, ме ужасиха. Представих си я у тях, в стаята за гладене, с младия мъж, който я придружаваше по Шанз-Елизе. Значи, бях все така безумен, както преди известно време. Тогава си въобразявах, че нищо не грози щастието ни, така и сега, когато се бях отказал от него, бях твърдо уверен, че вече съм или бих могъл да бъда спокоен. Докато в сърцето ни постоянно е заключен нечий образ, всеки миг може да рухне не само щастието; дори когато то изчезне, след като дълго сме страдали и сме успели да приспим болката, самото ни умиротворение е пак така измамно и уязвимо, както щастието ни. Все пак най-сетне го постигнах, защото и това, което се вмъква в съзнанието ни благодарение на един сън и изменя душевното състояние и желанията ни, също постепенно се разсейва: на нищо, дори и на болката не е отсъдено да бъде постоянно и неизменно, а и, както се казва за някой вид болни, хората, терзани от любов, са сами най-добрият си лекар. Тъй като могат да получат облекчение само от съществото, предизвикало болестта им, а самата им горест е негова еманация, накрая намират изцеление именно в нея. Тя сама им посочва пътя към него в даден момент: предъвквана безспир, тя им разкрива друг облик на човека, по когото копнеят, било така противен, че загубват всякакво желание да го видят отново, защото, преди да им стане приятно с него, трябва да го накажат, било така привлекателен, че превръщат приписаната му чаровност в достойнство и тя става основание за надежда. Макар подновената болка да бе стихнала в мен, реших много рядко да ходя у госпожа Суан. Главно защото очакването, с което живеят изоставените влюбени, дори непризнато, от само себе си се видоизменя и привидно едно и също, преминава от първоначалното си състояние в точно противоположното. Първото е последица, отражение на разтърсилите ни съкрушителни събития. Очакването на бъдещото развитие на отношенията ни е примесено със страх: на този етап сме изкушени, ако любимата ни не предприеме нещо, да действваме, без да знаем какъв ще бъде резултатът от тази първа стъпка и ще може ли да бъде последвана от друга. Но скоро, без

сами да съзнаваме, очакването ни, което още продължава, е вече оцветено, както видяхме, не от спомена за миналото, а от упованието във въображаемото бъдеще. От този миг то е почти приятно. Освен това първоначалното ни очакване ни е приучило да живеем с надежди. Огорчението от последните ни срещи е още живо у нас, но вече притъпено. Не бързаеме да го подновим, а и не сме съвсем наясно какво точно желаем.

Придобием ли малко по-голяма власт над любимата жена, по-силно ще закопнеем по онова, което ни се изплъзва, а то ще си остане непостижимо независимо от всичко, защото всяко задоволено желание поражда ново изискване.

По-късно се прибави още едно основание да престана изобщо да посещавам госпожа Суан: не бях забравил Жилберт, но се стремях по-бързо да я забравя. След като бурната ми мъка отмина, посещенията ми при госпожа Суан пак ми носеха успокоение и разтуха, така ценни за мен. Само че ако посещенията ми в дома на Жилберт ме успокояваха, те не ме разсейваха истински, защото бяха тясно свързани със спомена за Жилберт. Щях да се разсея пълноценно, ако любовта ми, неподхранвана вече от присъствието на Жилберт, встъпеше в борба със съвсем чужди на нея интереси и чувства. Колкото и малко място да заемат подобни преживявания, нямащи нищо общо с любимата, то все пак е отнето от чувството ни към нея, изпълващо дотогава цялата ни душа. Трябва да се стараем да се спираме по-дълго, да даваме повече простор на тези мисли, междувременно предишното ни чувство, превърнало се в спомен, постепенно ще гасне, като новите елементи ще оспорват и ще изтръгват от него все по-голям дял от душата ни, докато накрая я завладеят цялата. Съзнавах, че само така мога да убия любовта си, и бях още много млад, много самонадеян, затова дръзвах да се заловя с това и да се обрека на най-раздиращата мъка, съпътстваща увереността, че рано или късно ще постигна целта си. Сега в писмата си до Жилберт, отказвайки да се видя с нея, намеквах за напълно въображаемо тайнствено недоразумение между нея и мен, като в началото се надявах, че ще ме помоли да ѝ обясня какво имам предвид. Ала всъщност — дори когато пишем по най-незначителен повод някому, той не иска обяснения, защото знае, че неясното, лъжливо, укорително изречение е вмъкнато умишлено, за да предизвика възражения от негова страна, и това му доставя

удоволствие, защото му доказва, че е и ще остане господар на положението и всяка инициатива е в негови ръце. Това важи още повече за най-нежните отношения, при които любовта е толкова красноречива, а безразличието — така нелюбопитно. Жилберт не се усъмни в думите ми и не пожела да изясни прословутото недоразумение — то стана нещо реално за мен и започнах да се позовавам на него във всяко свое писмо. При подобни фалшиви положения престорената хладина крие сякаш магия, която ни подтиква да упорствуваме все в същия дух. След като многократно бях писал: „Откакто сърцата ни са разединени“, надявайки се Жилберт да ми отговори: „Но защо да са разединени, нека се обясним“, накрая сам повярвах, че са разединени. Понеже все повтарях: „Макар животът ни да се промени, той няма да заличи от паметта ни нашето чувство“, копнеейки да чуя най-сетне: „Но нищо не се е променило, чувството помежду ни е по-силно от когато и да било“, заживях с мисълта, че животът ми наистина се е променил и ще запазим спомена за угасналото чувство също като някои невротичи, които симулират, че са болни, докато наистина се разболеят, и то неизлечимо. Сега във всяко свое писмо до Жилберт загатвах за въображаемата промяна и занапред тя се изпречи между нас, негласно призната от мълчанието на Жилберт по този въпрос. После Жилберт престана да си служи с недомлъвки. Направо възприе становището ми. И също както в размяната на официални тостове гостуващият държавен глава повтаря почти същите изрази, с които го е приветствувал приемащият го монарх, всеки път, когато ѝ пишех: „Макар животът да ни раздели, споменът за дните, прекарани с теб, ще остане“, Жилберт неизменно отвърщаше: „Макар животът да ни раздели, ние няма да забравим прекрасните часове, за които винаги ще милеем.“ И двамата много трудно бихме отговорили на въпроса защо животът ни е разделил и каква промяна е настъпила. Мъката ми не беше вече така непоносима. И все пак, когато един ден ѝ писах, че съм узнал за смъртта на старата продавачка на захарни пръчици от Шанз-Елизе, при думите „помислих си, че тази вест ще ви натъжи, у мен тя събуди много спомени“, неволно избухнах в сълзи, като си дадох сметка, че пиша за любовта ни в минало време, като за почти забравен покойник, а всъщност продължавах въпреки волята си да си я представям жива или най-малкото способна да се възроди. Едва ли има нещо по-нежно от писма, разменяни между приятели, решили

да не се виждат повече. Писмата на Жилберт бяха деликатни, както моите до безразлични за мен хора, и бяха пропити със същите привидно хубави чувства, особено сладостни за мен, понеже идваха от нея.

Впрочем малко по-малко все с по-голяма лекота се отказвах от среща с Жилберт. И тъй като тя не ми беше вече така скъпа, скръбните ми спомени нямаха власт да разрушат с натрапчивото си прииждане наченките на приятно настроение при мисълта за Флоренция и Венеция. В подобни мигове съжелявах, че се отказах да постъпя на работа в някое посолство и се обрекох на заседнал живот, за да не се отдалечавам от момиче, което, кажи-речи, съм забравил и няма повече да виждам. Подреждаме така съществуването си с оглед на някого и когато най-сетне можем да го приемем в него, той не идва, после умира за нас и живеем като пленници при условия, предназначени единствено за него. Според родителите ми Венеция беше много далеч и нездравословна за мен, много по-лесно и без умора можех да се устроя в Балбек. Само че трябваше да напусна Париж, да се откажа от редките си посещения при госпожа Суан, която понякога заговаряше за дъщеря си. Между другото започвах да вкусвам там радости, на които Жилберт бе неприячна.

Пролетта приближаваше, отново застудя около празника на Ледените светци и паднаха обичайните суграшици през Страстната седмица: госпожа Суан уверяваше, че домът ѝ е същински ледник и често приемаше гостите си, загърната в кожи, скрила зиморничаво ръце и рамене под огромен, ослепително бял плосък маншон и яка от хермелин. Не ги сваляше след разходката си и те бяха сякаш последните купчини зимен сняг, по-устойчиви от другите, оцелели въпреки топлината на огъня и близката пролет. Тази гостна, в която скоро нямаше да идвам, ми нашепваше цялата истина за мразовитите, но изпълнени с цъфтеж седмици с друга, по-упоителна белота, например на „снежните топки“, скупчени на върха на дългите голи стъбла, напомнящи храстите на прерафаелитите с белите си като ангели-вестители гладки глобуси, съставени от безброй цветчета с лек мирис на лимон. Защото владетелката на имението Тансонвил знаеше, че, макар леден, април има своите цветя, че зимата, пролетта и лятото не са разделени с толкова херметични прегради, както е склонен да си въобразява жителят на булевардите, който чак до първите топли дни си

мисли, че цялата вселена се състои само от голи къщи под дъжда. Съвсем, не твърдя, а и не се интересувах дали госпожа Суан се задоволява с пратките на градинаря си от Комбре, или чрез посредничеството на постоянната си доставчици не попълва празнотите на възкресената в дома си пролет с цветя от ранния юг. За да изпитам носталгия по полето, достатъчно ми беше редом със снежнобелия маншон на госпожа Суан да видя снежните топки (стопанката на дома едва ли имаше нещо друго наум, освен да създаде по съвета на Бергот „симфония в бяло мажор“ от цветята, мебелите и тоалета си) и да ми припомнят, че „Очарованието на Разпети петък“ изобразява природно чудо: което бихме могли да наблюдаваме всяка година, ако сме по-разумни. Подсилени от острия упойващ мирис на други безименни цветенца, заради които толкова пъти се спирах по време на разходките си в Комбре, те придаваха на салона на госпожа Суан същата девственост, същия невинен цъфтеж, преди клонките да се разлистят, наситен с автентични ухания, както стръмната пътека край Тансонвил.

Но и споменът за тази пътека беше много опасен за мен. Можеше да подхрани и малкото оцеляла любов към Жилберт, затова, макар посещенията ми при госпожа Суан да не ми причиняваха вече никаква болка, още повече ги разреших и се постарях да я виждам колкото може по-малко. Позволявах си най-много да се поразходя с нея, тъй като все още не бях напуснал Париж. Най-сетне пак се радвахме на хубави дни и на топлина. Знаех, че госпожа Суан излиза преди обед за едночасова разходка по алеята към Булонската гора, близо до площад Етоал, до мястото, тогава наричано „Клуб на безпаричните“ заради простолудието, което идваше да зяпа богатшите, познати му само по име. Измолих от родителите си да обядвам след тях в неделя, към един и четвърт, и да отивам на разходка преди това. През онзи месец май не пропуснах нито веднъж неделната разходка, тъй като Жилберт бе на село при свои приятелки. Пристигах при Триумфалната арка към дванайсет часа и дебнех в началото на авенюто, без да свалям очи от ъгъла на уличката, от която щеше да се зададе госпожа Суан. Понеже в този час повечето хора, излезли на разходка, се прибираха за обед, срещях малцина, повечето изящно облечени. Внезапно по пясъка на алеята, закъсняла, пристъпваща бавно, пищна като най-прекрасно цвете, разтварящо чашката си само

по обед, се появяваше госпожа Суан, всеки път с различен тоалет, предимно лилав в спомените ми. Изправяше и разгръщаше върху дългата дръжка копринения флаг на големия си чадър в тон с пръснатите по роклята ѝ цветни венчета. Заобикаляше я цяла свита — Суан и четирима-петима членове на Жокейклуб, отбили се у тях сутринта или срещнали я по пътя, и тяхното черно или сиво покорно обкръжение изпълняваше почти машинално функцията на безжизнена рамка около Одет и тъй като единствено нейният поглед искреше, както бе оградена от тези мъже, сякаш стоеше на прозорец и изглеждаше крехка и безстрашна в голотата на нежните си багри, подобна на видение от друга порода, от неведома раса, притежаващо едва ли не воинска мощ, която стигаше за цялата ѝ многочислена свита. Усмивната, любяща се на хубавото време, на слънцето, което още не ѝ досаждаше, уверена и спокойна като художник завършил творението си и нехаещ за всичко останало, сигурна, че тоалетът ѝ, дори неоценен от простосмъртните минавачи, е най-изящният от всички, тя го носеше за себе си и за приятелите си, непринудено, без излишно внимание, но и без пълно равнодушие към външния си вид, като оставяше малките панделки по блузката и полата си да се веят леко пред нея като живи създания, чието присъствие ѝ е известно, и им позволява снизходително да си поиграят, следвайки собствения си ритъм, стига само да съвпада с походката ѝ. Понякога свеждаше към лилавия чадър, още затворен при пристигането ѝ, и към букетчето пармски теменужки щастливия си и толкова нежен поглед, сякаш продължаваше да се усмивва, дори когато гледаше не приятелите си, а неодушевени предмети. Осигуряваше на тоалета си известна дистанция, за да се отвори изяществото му, и мъжете, с които поддържаше най-дружески отношения, я спазваха и признаваха необходимостта ѝ, изпълнени с почитателност на профани, съзнаващи собственото си невежество и нейната компетентност, както и правото ѝ на мнение в тази област; така признаваме, че болният е компетентен относно специалните грижи, нужни за здравето му, или майката — за възпитанието на децата. Не само с обкръжаващите я придворни, които сякаш не забелязваха минавачите, а и с късния час на появяването си, госпожа Суан извикваше представата за дома, където бе прекарала дългите утринни часове и където след малко щеше да се прибере за обед. Напомняше за близостта му с нехайната си бавна походка —

разхождаше се сякаш в собствената си градина — и около нея още витаеше свежата сянка на стаите ѝ. Ала именно поради всичко това видът ѝ засилваше у мен усещането за чист въздух и топлина, главно защото бях убеден, че поради богослужението и ритуалите, в които госпожа Суан бе основно посветена, тоалетът ѝ бе свързан с годишното време и съответния час на деня по странен и неизбежен начин: цветята на меката ѝ сламена шапка и панделките по роклята ѝ ми се струваха по-естествени рожби на месец май, отколкото цветята в градините и горичките. И за да узная промяната на времето, вдигах очи не по-високо от разперения ѝ чадър, изопнат като друго, по-близо небе, кръгло и милосърдно, подвижно и синьо. Защото обредите, макар суверенни, считаха за чест — това важеше и за госпожа Суан — да се подчиняват снизходително на утрото, пролетта, слънцето, които според мен не се чувствуваха достатъчно поласкани, че една толкова елегантна жена е благоволила да се съобрази с тях и е избрала по-светла и по-лека рокля, напомняща за влажна шия и китки с по-свободните си яка и ръкави: наконтила се е заради тях, с една дума, като дама от висшето общество, позната на всички, дори на простолюдието, принизила се охотно да отиде на село при най-обикновени хорица и облякла все пак специално за този ден тоалет, подходящ за полска разходка.

Щом зърнех госпожа Суан, покланях ѝ се, а тя ме спираше и ми казваше усмихната:

— Good morning.

Тръгнах за кратко време редом с нея и се убеждавах, че тя се подчинява лично за себе си на каноните, съгласно които се обличаше, като върховна жрица на висша мъдрост, защото ако ѝ станеше топло, разгръщаше или дори сваляше и ми даваше да нося жакета си, който първоначално не бе мислила да разкопчава, и забелязвах хиляди подробности в изработката на шемизетата, които можеха да останат незабелязани като оркестрови партии, за които композиторът полага големи усилия, макар никога да не стигат до ушите на публиката. Или в ръкавите на жакета, праметнат върху ръката ми, продължително се вглеждах в някоя очарователна подробност — било за свое удоволствие или от любезност към нея: ивица плат с възхитителен цвят, подплата от лилав сатен обикновено скрита за всички очи, но също така фино изпипана, както лицевата страна. И готическите

скулптури на някоя катедрала, потулени във вътрешната страна на балюстрада на осемдесет стъпки височина, са също така свършени, както барелефите на големия портал, и биха останали незабелязани от никого, ако случайно някой художник не помоли да се разходи горе под самото небе между двете кули, за да види града отвисоко.

За хора, които не познаваха навика на госпожа Суан да ходи пеш, още едно обстоятелство засилваше впечатлението, че се разхожда по алеята на Булонската гора както в собствената си градина: идваше пеш, без каретата ѝ да я следва, макар че още от май редовно я виждаха да минава с най-добре поддържана кола и кочияш с най-изискана ливрея, седнала изнежено и величествено като богиня в откритата широка карета с осем ресора. Когато госпожа Суан се разхождаше пеш, особено ако поради жегата забавяше крачка, хората имаха чувството, че се е поддала на любопитство, че е извършила елегантно нарушение на етикета, също като суверени, които, без да се допитат до когото и да било, предизвиквайки леко неодобрителното възхищение на свитата си, която не смее да ги порицае, напускат ложата си по време на галапредставление и се смесват за малко във фойето с обикновените посетители. Простолюдието чувствуваше между себе си и госпожа Суан бариерите на особен вид охолство, които му се струват най-непреодолими. И предградието Сен-Жермен е оградено с бариери, но те не говорят така красноречиво на очите и въображението на „голтаците“. Редом с някоя дама от висшето общество, облечена по-просто, която не е така далеч от народа и лесно може да бъде сметната за буржоазка, няма да почувствуват така остро неравенството и едва ли не принизеността си, както при госпожа Суан. Вероятно самите тези жени не са толкова заслепени от външния си блясък и не му обръщат внимание, но само защото са свикнали с него, защото накрая започва да им се струва естествен, необходим и съдят за другите според степента на привикването им към разкоша: така че (тъй като величието, което сами изваждат на показ и търсят у другите, е чисто материално, лесно установимо, бавно извоювано и мъчно заменимо с друго) ако тези жени поставят някой минувач на най-ниското обществено стъпало, той от своя страна ще ги види тях самите на най-високото, и то тутакси, от пръв поглед, веднъж за винаги. Може би тази особена обществена класа, към която тогава се числяха жени като лейди Израел, близка с аристократите, и госпожа Суан, която един ден

щеше да общува с тях, тази междинна класа, по-нискостояща от предградието Сен-Жермен, понеже го ухажваше, но превъзхождаща всичко останало, за която бе характерно, че се бе откъснала от света на богатшите, но все още олицетворяваше богатството, само че по-гъвкавото, подчинено на художествено предназначение и мисъл, по-податливо, поетично изковано, научило да се усмихва — вероятно тази класа вече не съществува, поне с предишните си отличителни черти и обаяние. Пък и съставящите я жени не биха притежавали днес онова, което бе най-важно условие, за да се чувствуват кралици: почти всички с възрастта са загубили красотата си. А когато се разхождаше по авенюто към Булонската гора — величествена, усмихната и сърдечна, — госпожа Суан наблюдаваше от висотата на облагородяващото я богатство, но и на зрялото си и все още чаровно лято, подобно на Хипатия, как звездните светове се въртят под бавните ѝ стъпки. Минаващите край нея младежи я поглеждаха неспокойно, не бяха сигурни дали беглото им познанство с нея им дава право да я поздравят (главно защото са били представени само веднъж на Суан и се страхуваха, че той няма да ги познае). Решаваха се, уплашени за последствията, питайки се дали дръзкият им, провокаторски и кощунски жест, накърняващ неприкосновеното превъзходство на една каста, няма да развихри природно бедствие или да навлече божие наказание. Той предизвикваше само като часовников механизъм поклоните на дребните човечета — свитата на Одет, — на първо място Суан, който повдигаше цилиндъра си, подплатен със зелена кожа, и се усмихваше любезно, привичка, придобита в предградието Сен-Жермен, само че отърсена от някогашното му безразличие. То бе заменено (понеже Суан вече споделяше донякъде предразсъдъците на Одет) от досадата да отговори на някой доста зле облечен мъж и от задоволството, че жена му познава толкова много хора, смесено чувство, което изразяваше, като казваше на придружаващите го изтънчени господа:

— Още един! Честна дума, чудя се откъде Одет изнамира всички тези познати!

А след като отговореше с леко кимване на отминалия разтревожен младеж, чието сърце още биеше силно, госпожа Суан се обръщаше към мен:

— Е, какво, няма всичко е свършено? Никога ли вече няма да дойдете при Жилберт? Доволна съм, че изключвате поне мен и не ме „отритвате“ напълно. Приятно ми е да ви виждам, но държа и на влиянието ви върху дъщеря ми. Струва ми се, че и тя много съжالياва за вас. Но хайде, не искам да ви тиранизирам, че виж, сте престанали да се срещате и с мен.

— Одет, Саган ви поздравява! — привличаше вниманието ѝ Суан.

И наистина, като в апотеоз на сцена или арена или като на старинна картина, принцът заковаваше на място коня си и поздравяваше Одет с театрален и едва ли не алегоричен жест, в който влагаше цялата рицарска вежливост на благородник, поднасящ почитанията си на Жената, макар въплътена в жена, с която майка му или сестра му не биха могли да общуват. Впрочем, щом разпознаеха госпожа Суан под прозрачната блещукаща сянка на чадъра ѝ, час по час я поздравяваха последните закъснели ездачи, заснети сякаш в галоп на фона на слънчевата бяла алея, мъже от висшите кръгове, чиито имена, радващи се на широка известност — Антан дьо Кастелан, Адалбер дьо Монморанси и много други, — бяха за госпожа Суан имена на близки приятели. И тъй като средната продължителност на живота, относителното дълголетие, са много по-големи за поетичните ни изживявания, отколкото за сърдечните страдания, болката, причинена ми от Жилберт, отдавна е изчезнала, надживяна от насладата, която изпитвам всеки път, когато пожелаая през месец май да отброя на въображаемия слънчев циферблат минутите между дванайсет и четвърт и един часа по обед и си спомня как разговарях с госпожа Суан под чадъра ѝ като под пъстрата сянка на обвита с глицинии беседка.

---

[1] Стих от „Федра“ на Расин (действие 2, сц. 5). ↑

[2] На целия свят (лат.). ↑

[3] Игра на думи — au lait (фр. — с мляко) и olle (исп. — възклицание). ↑

[4] По прав път (лат.). ↑

[5] Умозрително нещо (ит.). ↑

[6] Бавачка (англ.). ↑

[7] Нахакана (англ.). ↑

[8] Непознатата земя (лат.). ↑

[9] Игра на думи — bete означава глупав. Наричат го братовчеда глупак по аналогия с романа на Балзак „Братовчедката Бет“. ↑

[10] Кралски особи (англ.). ↑

[11] Среща (англ.). ↑

[12] Обед (англ.). ↑

[13] Пробивна (англ.). ↑

[14] Покровителствено (англ.). ↑

[15] Игра на думи — cochon значи на френски свиня, а Cauchon е името на епископа на Бове, председател на съда, който е осъдил Жан д'Арк. ↑

[16] Съкратено обозначение на формулата pour prendre conge — за да се сбогувам, която се употребява учтиво при раздяла или скъсяване с някого. ↑

[17] Брошура (англ.). ↑

[18] Уводна статия (англ.). ↑

[19] Подходящият човек на подходящото място (англ.). ↑

[20] Чай в пет часа (англ.). ↑

[21] Без да се спазва строго (ит.). ↑

[22] Редферн ли ви го уши? (лат.). ↑

[23] Ненадминат (лат.). ↑

[24] Душ (англ.). ↑

[25] Ходене пеш (англ.). ↑

[26] Картина от Ботичели, известна под името „Мадона в слава“.

↑

[27] Довиждане (англ.). ↑

ВТОРА ЧАСТ

ИМЕНА НА МЕСТА. НОВИЯТ КРАЙ

Две години по-късно, когато заминах за Балбек с баба, вече бях почти безразличен към Жилберт. Когато се поддавах на очарованието на ново лице, когато си мечтаех да разгледам готическите катедрали, дворците и градовете на Италия с друга девойка, тъжно си казвах, че любовта ни, доколкото става дума за любов към определено същество, е нещо не съвсем реално, щом приятни или скръбни асоциации могат да я свържат за известно време неразривно с някоя жена и да си внушим, че именно тя ни я вдъхва, а освободим ли се съзнателно, или не от тези асоциации, любовната ни страст, както ако е стихийна и изхожда от самите нас, се възражда и се насочва към друга жена. Все пак при отпътуването си за Балбек и през първите дни там не мога да кажа, че през цялото време бях безразличен. Често живеех (животът ни не е строго хронологичен и във върволицата дни се вмъкват толкова анахронизми) не в непосредствено изминалите дни, а в някогашните, когато бях влюбен в Жилберт. И тогава внезапно ми ставаше така болно, че не я виждам вече, както по онова време. Предишното ми „аз“, което я бе обичало, почти напълно изместено от второто ми „аз“, възкръсваше, най-често извикано на живот от незначителен повод, а не от важно събитие. Така например, когато вече бях в Нормандия, срещнах на дигата в Балбек някакъв непознат и той спомена: „Семейството на началник-канцеларията на министъра на пощите.“ Тогава още не знаех каква роля щеше да изиграе в живота ми това семейство и би трябвало да не обърна никакво внимание на думите на непознатия, но те ми причиниха парещата болка, характерна за онова отдавна угаснало мое „аз“, терзаещо се от раздялата с Жилберт. Нито веднъж не си бях спомнил разговора на Жилберт с баща ѝ за семейството на „началника на канцеларията на министъра на пощите“. Любовните спомени не правят изключение и се подчиняват на общите закони на паметта, а те на свой ред се управляват от законите на навика. Тъй като навикът притъпява всичко, най-ярко ни припомня

даден човек именно онова, което сме забравили (било е незначително, но за сметка на това е запазило непокътната силата си). Затова най-жизнеспособната част на паметта ни е извън нас, в рукналия внезапно дъжд, в дъха на застоен въздух в стаята или в мириса на току-що разпален огън, навред, където намираме онези частици от себе си, които съзнанието ни не е използвало и е пренебрегвало, последен запас от миналото, най-активен, който може да ни заплаче, след като всичките ни сълзи са изплакани. Извън нас? По-скоро вътре в нас, но скрито от погледа ни, потънало в забвение. И само благодарение на това забвение от време на време можем да станем отново съществото, което някога сме били, да се поставим на мястото му спрямо другите, отново да страдаме, защото вече не сме ние, а то и защото то е обичало онова, към което сега сме безразлични. Под ярката светлина на привичната ни памет образите от миналото постепенно избледняват, заличават се, то изчезва безследно, не можем да го върнем назад. Или не бихме могли, ако някои думи (като например „началник-канцеларията на министъра на пощите“) не са били грижливо заключени в забвението ни, както в Националната библиотека съхраняват по един екземпляр от някои книги, които в противен случай биха били ненамираеми.

Болката и приливът на любов към Жилберт бяха краткотрайни, като насън, защото този път в Балбек не беше налице предишният навик, който би ги удължил. Ако въздействието на Навика ни изглежда противоречиво, то е, защото се подчинява на множество закони. В Париж благодарение на Навика ставах все по-равнодушен към Жилберт. Смяната на Навика, когато заминах за Балбек, тоест временното прекъсване на действието му, довърши делото му. Навикът отслабва чувствата, но в същото време ги стабилизира, допринася за разпадането им, но и безкрайно удължава този процес. В продължение на години всеки ден, кажи-речи, копирах душевното си състояние от предния ден. В Балбек новото легло, край което всяка сутрин ми поднасяха различна от тази в Париж закуска, вече не можеше да поддържа мислите, подхранващи любовта ми към Жилберт: има случаи, доста редки наистина, когато заседналият живот спира течението на дните и най-добрият начин да спечелим време е да променим мястото. Пътуването ми до Балбек беше един вид първо

излизане на преболедувал: очаквал е само това, за да си даде сметка, че е излекуван.

Днес вероятно бихме пътували до Балбек с автомобил. Сигурно така бихме добили по-вярна представа за пътя, защото бихме следвали по-отблизо, общувайки по-тясно и по-интимно с пейзажа, променящия се релеф. Ала всъщност своеобразното удоволствие от пътуването не е да можем да слезем по пътя и да спрем, когато сме уморени, а във възможно най-рязката, най-осезаемата разлика между заминаването и пристигането, за да я почувствуваме най-цялостно, ненакърнена, каквато е била във въображението ни, докато мислено сме се носили от мястото, където живеем, до сърцето на желаното място, и този скок ни се е струвал чудотворен не толкова заради преодоляното разстояние, колкото защото съединява две ясно разграничени индивидуалности върху земята, защото ни пренася от едно име към друго по-добре от разходка, при която, спирайки, където пожелаем, почти няма пристигане; схемата на този скок е набелязана от тайнствената дейност, извършвана в специални места — гарите, — които почти не са част от града, но съдържат особената му същност, като носят на табела и името му.

Нашето време има манията да показва във всички области някои неща непременно заедно със съответното им обкръжение в действителността. И по този начин унищожава най-същественото — работата на съзнанието ни, което ги е отделило от нея. Излагат например картина сред мебели, дреболии, завеси от същата епоха, блудкав декор, изкусно създаден днес в дома и на най-невежата довчера домакия, която сега по цели дни кисне в архивите и библиотеките. В подобна обстановка шедьовърът, който гледате, докато вечеряте, не ви доставя опияняващата радост, която бихте изпитали само в музейна зала, защото с голотата и безличието си тя по-добре символизира духовните простори, в които художникът се е уединявал, за да твори.

За жалост тези удивителни места, гарите, от които тръгваме за далечни краища, са и трагични, защото ако в тях се извършва чудото, посредством което места, съществували досега само в мисълта ни, се нареждат сред тези, които ще обитаваме, в същото време излезем ли от чакалнята, трябва да се примирим, че след малко няма да се озовем в доскоро обитаваната добре позната стая. Трябва да се разделим с всяка

надежда да спим в собствения си дом, щом сме се решили да проникнем в зловонната пещера, водеща към тайнството, в големите остъклени халета, като „Сен-Лазар“, където взех влака за Балбек, с разгърналото се над изгърбушения град необятно сиво небе, натежало от драматична заплаха, напомнящо съвременните почти парижки небосводи на Мантене или Веронезе, под което можеше да бъде извършено само нещо страшно, като заминаване с влак или издигането на кръста.

Докато само си представях от леглото си в Париж персийската църква в Балбек всред разпенени бурни вълни, тялото ми ни най-малко не възразяваше срещу това пътуване. То се обади едва когато разбра, че непосредствено ще участва в него и че вечерта след пристигането ми ще ме отведат в „моята“, непозната нему стая. Бунтът му се разрази още по-силно, когато научих в навечерието на заминаването, че майка ми няма да дойде с нас: принуден да остане в министерството до заминаването си за Испания с господин дьо Норпоа, баща ми бе предпочел да наеме къща в околностите на Париж. И все пак копнеех да видя Балбек, макар с цената на разболяване, което сякаш символизираше и гарантираше истинността на впечатленията ми: никоя привидно равностойна гледка, никоя „панорама“, на която бих могъл да се любувам и после безпрепятствено да прекарам нощта в леглото си, не би могла да ги замени. Не за пръв път си давах сметка, че не е дадено на едни и същи хора да обичат и да се наслаждават. Убеден бях, че желая да видя Балбек поне колкото домашния ни лекар, който, удивен от нещастното ми изражение сутринта преди заминаването ми, ми каза:

— Повярвайте ми, ако можех за една седмица да се откъсна и да се освежа на брега на морето, не бих чакал да ме молят. Ще видите състезания с лодки, ще бъде чудно хубаво!

Но аз се бях уверил, и то дълго преди да чуя Берма, че за каквото и да копнея, мога да го имам само след мъчителни домогвания и междуременно ще трябва най-напред да пожертвувам за това върховно благо насладата си, а не да я търся в него.

Баба, която естествено замисляше другояче пътуването ни и все още държеше, както открай време, на художествената стойност на всеки предназначен за мен подарък, си бе наумила, за да създаде поне отчасти илюзията за едновременно пътешествие, да изминем

половината път с влак, а останалия — с кола, като повторим маршрута на госпожа дьо Севине от Париж към Ориента през Шолн и Понт-Одмер. Само че баба бе принудена да се откаже от плана си, защото баща ми се противопостави; той знаеше, че организира ли баба пътуване с цел да го оползотвори възможно най-много от интелектуална гледна точка, можехме да очакваме много пропуснати влакове, загубен багаж, ангина и глоби. Но поне тя се радваше, че никоя „кучка с карета“ по думите на любимата ѝ Севине няма да ни попречи да ходим на плажа: нямаше да имаме никакви познати, тъй като Льогранден така и не ни даде препоръчително писмо до сестра си (нежеланието му не бе оценено по същия начин от лелите ми Селин и Виктоар — те познаваха сестра му още като момиче, наричаха я Ръоне дьо Камбръомер, за да подчертаят близостта си с нея, и още пазеха някои нейни подаръци, украсяващи спалнята и разговора им, само че далеч не в тон с действителността). Като отмъщение за нанесената ни обида никога вече не произнасяха у госпожа Льогранден-майка името на дъщеря ѝ и като излизаха от дома ѝ, изтъкваха заслугата си с реплики от рода на: „Ни веднъж не намекнах знаеш за кого. Вярвам, че са ме разбрали.“

Така че щяхме да заминем чисто и просто от Париж с влака в един и двадесет и две минути, същия, който години наред откривах с удоволствие в разписанието на влаковете, и тъй като всеки път ме вълнуваше, предлагайки ми блажената илюзия на заминаването, ми се струваше добре познат. Понеже въображението ни определя елементите на някое щастливо събитие не толкова въз основа на точни сведения, колкото на еднаквите желания, които то буди у нас, мислех, че радостта от това пътуване ми е позната до най-малки подробности и не се съмнявах, че ще ми бъде особено приятно във вагона, докато се любувам на гледката в прохладния късен следобед, приближавайки някоя гара. И тъй като този влак винаги извикваше у мен представа за едни и същи градове, залени от светлината на следобедните часове, струваше ми се различен от другите и накрая, както често в мечтите си спечелваме приятелството на човек, когото никога не сме зървали, мислено виждах неизменното характерно лице на рус, странстващ художник — той щеше да ме вземе със себе си и щеше да се сбогува с мен пред катедралата на Сен-Ло, преди да поеме на запад.

Баба не можеше да се реши да „отиде току-така“ в Балбек. Щеше да се отбие за двадесет и четири часа при своя приятелка, а аз щях да продължа същата вечер, за да не ги притеснявам и за да видя на другия ден църквата на Балбек, тъй като узнахме, че била доста далеч от курорта Балбек и сигурно, щом започнех баните, нямаше да мога да посетя повторно градчето. А и може би ако стигнех до възхитителния обект на пътуването си преди жестоката нощ, която трябваше да прекарам в ново жилище и да се примиря да живея в него, това щеше да притъпи мъчителното ми изживяване. Ала най-напред трябваше да напусна досегашния си дом. Майка ми бе решила да се настани още същия ден в Сен-Клу и бе нагласила действително или привидно нещата така, че да отиде направо там, след като ни изпрати на гарата, без да се отбива в къщи, защото се боеше да не би, вместо да замина за Балбек, да се прибера с нея. И дори под предлог, че има много работа в новонаетата къща и няма да ѝ стигне времето, възнамеряваше да не дочака тръгването на влака, когато, изместена на заден план по време на суетенето и приготвянията (самите те все още не така решаващи), внезапно изниква непоносимата раздяла, вече неизбежна, съсредоточена в безкраен миг на безпомощно и върховно прозрение.

За пръв път осъзнах, че е възможно майка ми да живее без мен, не само за мен, по друг начин. Щеше да живее отделно с баща ми, защото навярно ѝ се струваше, че лошото ми здравословно състояние и нервност усложняват и помрачават живота му. Бях съкрушен от раздялата с майка си главно защото си казвах, че вероятно това бе връхната точка на последователните ѝ разочарования от мен, крила ги бе, но именно те я бяха убедили, че е много трудно да прекараме заедно лятната ваканция. А може би това бе пръв опит за нов начин на живот, с който тя се примиряваше за бъдещето, когато двамата с баща ми щяха да остаряят и щях да я виждам по-рядко или дори — нещо, което и в кошмарите не си представях — щеше постепенно да се отчужди от мен, да се прибира сама в дом, където няма да живея аз, и да пита портiera дали има писмо от мен.

Едва можах да отговоря на железничаря, който посегна за куфара ми. За да ме утеши, майка ми прибегна до най-ефикасното според нея средство. Стори ѝ се излишно да се преструва, че не вижда мъката ми и нежно ме взе на подбив:

— Хубава работа! Какво би казала църквата на Балбек, ако знаеше с какво нещастно изражение се каним да я видим? Това ли е очарованият пътешественик, за когото говори Ръскин? Но дори отдалеч ще узная дали си бил на висота, пак ще бъда със своето вълче. Утре ще получиш писмо от своята мами.

— Дъще — обади се баба, — представям си те как ни следваш неотлъчно като госпожа дьо Севине с карта в ръка.

После мама направи опит да ме разсее, питаше ме какво ще си поръчам за вечеря, възхищаваше се от Франсоаз, правеше ѝ комплименти за шапката и мантото, които не можеше да познае, макар че някога се ужасяваше от тях, докато бяха нови и ги носеше леля: шапката с голямата птица отгоре и мантото с отвратителни кехлибарени шарки. Само че защото то бе невъзможно в този си вид, Франсоаз го бе обърнала и опаката страна се бе оказала еднотонно и приятно за окото сукно. Колкото до птицата на шапката, тя отдавна се бе откъснала и бе бракувана. И също както понякога с вълнение откриваме изтънчено хрумване, до което се домогват най-взискателни творци, било в народна песен или върху фасадата на селска къща, над чиято порта точно където трябва е разцъфнала бяла или жълта роза, така и Франсоаз бе сложила с безпогрешен и простодушен вкус кадифена панделка, която би ни очаровала в портрет от Шарден или Уислър, и шапката бе станала прелестна.

За да потърсим сравнение в по-далечното минало за скромността и честността, облагородяващи често лицето на старата ни прислужница, и намерили израз дори в дрехите, които като съдържана и горда жена, която „си знае положението и мястото“, бе облякла за пътуването, за да ни бъде достойна спътница, без да бие на очи, с леко избелялото вишнево палто с мека кожена якичка, Франсоаз напомняше някои изображения на Ана Бретанска от часословите, излезли изпод ръката на стар майстор: в тях всичко е на мястото си, всички елементи еднакво допринасят за общото впечатление и скъпият, излязъл от мода костюм изразява същата благочестива строгост както очите, устните, ръцете.

Не бихме могли да говорим за мисъл у Франсоаз. Тя не знаеше нищо в пълния смисъл на думата, което ще рече да не разбираш нищо извън малкото истини, до които сърцето може да стигне непосредствено. Необятният мир на идеите не съществуваше за нея.

Но ясният ѝ поглед, нежно очертаният ѝ нос, устните, тези външни белези, липсващи на толкова културни същества, у които биха означавали висша изтънченост, благороден полет на рядък ум, ви смущаваха подобно умният и добросърдечен поглед на куче, макар да знаете, че всички човешки концепции му са чужди, и бихте могли да се запитате дали измежду скромните ни братя, селяните, няма същества, един вид висши духове в света на низшите духом или по-скоро осъдени от несправедливата съдба да живеят сред низши духом, лишени самите те от светлина и все пак по-естествено, по-истински сродни с избраниците, отколкото повечето образовани хора. Те са като пръснатите, заблудени, непросветени членове на свещеното семейство, роднини, останали деца на най-блестящите умове, на които — както безспорно личи от сиянието на очите им, напълно пропиляно сияние — им са липсвали само познания, за да проявят таланта си.

Като виждаше, че с мъка сдържам сълзите си, майка ми казваше:

— Във важните моменти на живота си Регул^[1] бил свикнал... И после не е мило спрямо майка ти. Ще цитирам като баба ти госпожа дьо Севине: „Ще бъда принудена да проявя цялото мъжество, което ти липсва.“

И като си спомни, че топлото чувство към ближния ни отвлича от егоистичните страдания, опита се да ми достави удоволствие, уверявайки ме, че пътуването ѝ до Сен-Клу ще мине благополучно, че била доволна от файтона, който задържала, че кочияшът бил учтив, а колата — удобна. Силех се да се усмихна на тези подробности и кимах в знак на съгласие и задоволство. Но те извикваха у мен още по-реална представа за заминаването на мама и я гледах със свито сърце, сякаш вече бе далеч от мен, със сламената си кръгла шапка, купена специално за село, и леката рокля, предназначена за дългото пътуване в жегата. Те я правеха друга, принадлежаща вече на вила „Монтрету“, където нямаше да бъда аз.

За да избягна пристъпите на задух при пътуването, лекарят ме бе посъветвал да изпия малко повече бира или коняк, за да изпадна в „еуфория“, както казваше, състояние, при което нервната система е временно не така уязвима. Не бях още сигурен дали ще го сторя, но държах баба да признае, че ако се реша, ще постъпя правилно и разумно. Затова ѝ го казах с такъв тон, сякаш се колебаех само къде да изпия алкохола — в бюфета или във вагон-ресторанта. Ала тутакси

поради укорителното изражение на баба, която не искаше да допусне и мисъл за това, за да докажа, че съм свободен, внезапно реших да приведа намерението си към изпълнение, сега вече необходимо, щом само словесното му изразяване бе срещнало възражение.

— Как така? — възкликнах. — Знаеш колко съм болен, знаеш какво каза лекарят и си против?

Когато ѝ обясних колко зле се чувствавам, тя отвърна:

— Но иди тогава, изпий бързо бира или ликьор, щом от това ще ти стане по-добре.

И на лицето ѝ се изписа такова отчаяние и доброта, че се хвърлих към нея и я обсипах с целувки.

Ако все пак отидох и пих прекалено много в бюфета на влака, направих го, защото усещах, че иначе ще получа много силен пристъп и още повече ще я натъжа. Когато на следващата гара отново се качих в нашия вагон, споделих с баба колко съм щастлив, че отивам в Балбек, че всичко ще бъде добре и всъщност бързо ще свикна да бъда далеч от мама, че влакът е приятен, а барманът и железничарите толкова очарователни, че бих желал често да пътувам по тази линия, за да мога да ги виждам. Баба обаче като че ли не се зарадва колкото мен на тези добри новини. Отговори, избягвайки да ме гледа:

— Би трябвало може би да се опиташ да поспиш.

И извърна очи към прозореца. Бяхме спуснали перденцето, но то не закриваше цялото стъкло и слънцето успяваше да плъзне по полираната дъбова вратичка и по сукното на седалката (по-убедителна реклама за живот близо до природата, отколкото закачените високо във вагона от железопътната компания изгледи на местности, чиито наименования не можех да прочета) същата топла сънлива светлина, унесена в следобедна дрямка над ливадите.

Когато баба мислеше, че съм затворил очи, чувствавах, че току ме поглежда изпод воалетката на едри точици, отмества поглед, после пак го спира на мен, като че ли си налага, за да свикне — мъчително усилие.

Тогава я заговорих, само че явно не ѝ беше приятно. А на мен, напротив, собственият ми глас ми доставяше наслада, както и най-недоловимите, най-съкровени движения на тялото ми. Затова умишлено ги забавях, произнасях провлечено думите и спрех ли

някъде поглед, така му беше добре, че по-дълго от друг път не се отместваше.

— Хайде, отпусни се — посъветва ме баба. — Ако не можеш да заспиш, почети малко.

И ми подаде едно томче от госпожа дьо Севине. Разгърнах го, а тя се зачете в „Мемоарите“ на госпожа дьо Босержан. Никога не пътуваше без нещо от едната или другата. Бяха любимите ѝ писателки. В момента не ми се щеше да обърна глава и понеже ми бе много приятно да остана в същата поза, държах в ръка „Писма“ на госпожа дьо Севине, без да ги разтварям, и не свеждах към тях погледа си, втренчен в синьото перденце на прозореца. Чудно хубаво беше да му се любувам и не бих си дал труд да отговоря, ако някой се опиташе да ме отвлече от това съзерцание. Синият му цвят като че ли затъмняваше не с красотата, но с яркостта си всички други цветове, които бях видял, откакто съм се родил до мига, в който погълнах питието и то започна да ми въздействува, сякаш бяха така безцветни и неопределени, какъвто е бил мракът за късно оперирани сляпо родени, прогледнали за багрите. Стар кондуктор влезе да провери билетите ни. Сребристите отблясъци на металните копчета на куртката му също ме очароваха. Готов бях да го поканя да седне при нас. Само че той мина в другия вагон, а аз изпитах носталгия по живота на железничарите: прекарват цялото си време във влака и навярно не минава ден, без да видят стария кондуктор. Удоволствието да съзерцавам синьото перде с полуотворена уста понамаля. Станах по-подвижен. Размърдах се. Отворих бабината книга и успях да задържа вниманието си върху страницата, на която наслуки попаднах. Докато четях, възхищението ми от госпожа дьо Севине нарастваше.

Не трябва да се подвеждаме от чисто формалните особености, дължими на епохата и салонния живот, заради които някои хора си въобразяват, че познават „на пръсти“ госпожа дьо Севине само защото цитират: „Изпратете ми, миличка“ или „Този граф като че ли е остроумен“, или „Да скиташ безцелно е най-хубавото нещо на света“. И госпожа дьо Симиан на времето си е въобразявала, че прилича на баба си само защото пише: „Господин дьо ла Були се чувства превъзходно, господине, в състояние е да чуе вест за смъртта си“ или „О, драги маркизе, колко ми хареса писмото ви! Може ли да не му се отговори?“, или пък „Струва ми се, господине, че ми дължите отговор,

а аз на вас — бергамотови табакери. Засега ви пращам осем, ще последват и други... Небивала реколта тази година. Явно за ваша угода“. И съчинява в същия дух писмото за кръвопускането, за лимоните, и прочие, и си внушава, че пише като госпожа дьо Севине. Но баба, стигнала до тази писателка някак отвътре, чрез любовта към близките си, към природата, ме бе научила да обичам истинските неща у нея, които са съвсем други. Скоро те щяха да ми направят още по-силно впечатление, защото госпожа дьо Севине е голям художник, сродна с художника, оказал толкова силно влияние върху начина ми на виждане, с когото щях да се запозная в Балбек, с Елстир. В Балбек си дадох сметка, че и тя като него ни представя нещата по реда на нашето възприемане, без да ги обяснява, изхождайки от причината им. Още този следобед във вагона, като препрочитах писмото, в което се говори за лунната светлина: „Не можах да устоя на изкушението, мятан отгоре си какви ли не ненужни шалове и блузи, излизам на улицата, където въздухът е така топъл, както в стаята, и виждам какво ли не: бели и черни монаси, сиви и бели монахини, разхвърлено бельо, мъже, загърнати в погребални савани, изправени до дърветата и т.н.“ Бях очарован от същото, което малко по-късно щях да нарека „достоевското в писмата на госпожа дьо Севине“ — нима тя не рисува пейзажите така, както той характерите?

Когато вечерта, след като заведох баба при приятелката ѝ и останах няколко часа с тях, взех сам влака, нощта, прекарана в него, не ми се стори мъчителна. Не бях принуден да нощувам в затвора на стая, чиято приспивна обстановка да ме държи буден. Правеше ми компания успокояващото ритмично движение на влака, той ми предлагаше да разговарям с него, ако сънят бяга от очите ми, приласкаваше ме с тракането си, от което образувах — както някога от звъна на камбаните в Комбре — различни съчетания и чувах, ако пожелаех, най-напред четири равни шестнадесетини, после една шестнадесетина, устремена към една четвъртина. Те неутрализираха центробежната сила на безсънието ми с противодействието си, което осигуряваше равновесието ми и ме потапяше в неподвижност, а скоро и в сън със същото усещане на свежест, както ако почивах, закрилян от могъщите сили на природата и живота, временно превъплътен в заспала в морето риба, носена от течението и вълните, или в разперил криле орел, поддържан само от бурята.

Слънчевите изгреви съпътствуват продължителните пътувания с влак също както твърдо сварените яйца, илюстрираните вестници, играта на карти, реките с лодки, чиито пасажери гребат, без да се придвижват. Точно когато си припомнях за какво съм мислил през изтеклите минути, за да си дам сметка дали съм бил заспал, или не (самата неувереност, предизвикала този въпрос, вече беше утвърдителен отговор), в прозореца, над малка черна горичка, се изрязаха нежни пухести облаци с розов цвят, който няма да се промени, като неизменния розов цвят на птичи крила или на създаден по прищявка на художника пастел. Само че това розово ми се струваше не безжизнено и причудливо, а необходимост и живот. Скоро зад него се струпаха грамади светлина. Тя се засили. Небето стана алено. Долепих очи до стъклото, за да го видя по-добре, защото имах чувството, че е свързано със съкровено съществуване на природата, но железопътната линия промени посоката си, влакът зави и утринният пейзаж в рамката на прозореца се смени със село в нощта със синкави под лунната светлина покриви и открита пералня, заляна с опаловия седеф на нощта под небе, още осеяно с всичките си звезди, а аз се натъжих, че загубих розовата ивица, ала ето че тя отново се мярна, но вече червена в отсрещния прозорец, и пак изчезна при втори завой на линията. И аз цялото време тичах от единия до другия прозорец, за да приближа, за да пришия редуващите се противостоящи късчета от моето прекрасно и променливо алено утро и да добия цялостна и стройна картина.

Местността стана неравна, стръмна, влакът спря на малка гара между два рида. В дъното на дефилето край потока се виждаше само къщичката на кантонера, с основи във водата, която стигаше до самите прозорци. Ако човешко създание може да бъде продукт на дадена почва и да носи в себе си нейното очарование, това навярно беше — много повече, отколкото селянката, която така копнеех да се появи, когато бродех сам в горичките на Русенвил към Мезеглиз — високото момиче, което излезе от къщицата с делва мляко и по осветената косо от изгряващото слънце пътечка се запъти към гарата. В дола, скрит от останалия свят от високите планински склонове, то сигурно не виждаше жива душа освен във влаковете, спиращи само за минута. Момичето тръгна покрай вагоните, предлагайки кафе с мляко на няколкото будни пътници. Озарено от утринните лъчи, лицето му бе

по-румено от небето. Девојката събуди в мен желанието за живот, възраждащо се у нас всеки път, когато наново осъзнаем красотата и щастието. Винаги забравяме, че красотата и щастието са неповторими и ги заместваме мислено с условна представа, един вид средна аритметична от различните лица, които ни са се понаравили, от удоволствията, които сме изпитали, затова разполагаме единствено с абстрактни образи, нежизнеспособни и безцветни, защото им липсва именно отличителната черта на новото, различно от досега познатото, основен белег, неделим от красотата и щастието. И ние произнасяме песимистична присъда над живота, смятайки я вярна, защото си мислим, че сме взели предвид щастието и красотата, а всъщност сме ги изпуснали и сме ги заменили със синтетици, в които няма ни помен от тях. Така образованият човек предварително се прозява от скука, когато го заговорят за някоя новоизлязла „хубава книга“, защото си я представя като производна на всички хубави книги, които е чел, докато хубавата книга е нещо своеобразно, непредвидимо, не сбор от предишните шедьоври, а нещо друго, за чието осъществяване не е достатъчно да си усвоил само свършено този сбор, защото то е извън него. Запознае ли се с новата творба, у преситения образован читател се събужда интерес към обрисуваната в нея действителност. Така и тази хубава девојка, чужда на образците красота, които ми рисуваше въвображението ми, когато останех сам, тутакси събуди у мен копнеж по даден вид щастие (единствената, винаги особена форма, под която у нас се поражда вкусът към щастие), което бих изпитал, ако живеех край нея. Но и в този случай имаше голям дял спрялото за момента въздействие, на Навика. Бях особено благосклонен към продавачката на мляко, защото я съзерцавах пълноценно, защото бях в състояние да изпитам свежа и силна наслада. Обикновено живеем със сведени до минимум възможности за възприемане. Повечето от тях спят, уповавайки се на Навика, който си знае работата и няма нужда от тях. Но тази сутрин, както бях на път, поради прекъсването на рутината, смяната на мястото и необичайния час, тяхното присъствие бе станало необходимо. Навикът ми, домосед и далеч не ранобуден, го нямаше и всичките ми възприемателни способности бяха побързали да заемат мястото му, надпреварваха се в усърдието си, издигнали се всичките като вълни до едно и също необичайно ниво — от най-земната до най-възвишената, от дишането, апетита и кръвообращението до

чувствителността и въображението. Не зная дали дивото очарование на този край не допринесе за обаянието на девойката, като ми внуши, че тя е различна от другите жени, но затова пък и тя на свой ред го разкраси в очите ми. Ако можех час след час да прекарам живота си с нея, това място би ми се сторило безценно, да я придружавам до потока, при кравата, до влака, да бъда винаги до нея, да съм уверен, че ме познава, че занимавам мисълта ѝ. Тя щеше да ме посвети в сладостите на селския живот и на ранните часове на деня. Махнах ѝ с ръка да ми даде кафе с мляко. Изпитвах потребност да привлека вниманието ѝ. Тя не ме видя. Повиках я. Лицето ѝ над стройното тяло бе така златисто и розово, сякаш я виждах през цветно стъкло. Тя се обърна. Не можех да откъсна очи от все по-голямото ѝ лице, ширнало се като слънце, което можеш да гледаш, докато се приближава съвсем близо до теб и ти позволява да му се любиш, заливайки те със златото и руменината си. Тя ме погледна изпитателно, но железничарите затваряха вече вратичките на вагоните и влакът потегли. Девойката напусна гарата и пак пое по пътеката. Вече се беше съвсем развиделило: отдалечавах се от зората. Девойката ли бе причина за възторженото ми настроение, или самото то породило до голяма степен радостта от вида ѝ, но тя бе така свързана с нея, че желанието ми да я видя пак бе преди всичко душевната необходимост да не допусна това приповдигнато състояние да изчезне, да не се разделя завинаги със създаването, което му бе съпричастно, без да подозира. Това състояние бе не само приятно. То променяше главно (както по-силното изопване на струната създава друг звук или по-бързото вибриране на нерва — различен цвят) тоналността на онова, което виждах, въвеждаше ме като актьор в непозната и безкрайно поинтересна вселена. Красивата девойка — още я различавах, докато влакът ускоряваше хода си — беше сякаш част от друг живот, различен от моя, разделен от него като с кант, в него възприятията от външния свят не бяха същите и ако сега излезех от него, бих все едно умрял за себе си. За да запазя сладостта да съм поне свързан с този живот, би било достатъчно да се заселя доста близо до малката гара и да мога всяка сутрин да купувам от селянката кафе с мляко. Уви, тя завинаги щеше да отсъства от живота, към който летях все по-бързо и се примирявах, като кроех планове как да взема отново същия влак някой ден и да спра на тази гара: мечта, която имаше още едно предимство —

угаждаше на заинтересованата, активна, практична, машинална, ленива и центробежна нагласа на ума ми. Той избягва усилието, необходимо, за да анализира задълбочено и да обобщи безкористно някое приятно впечатление. И тъй като, от друга страна, ни се иска да задържим това впечатление в съзнанието си, умът ни предпочита да си го представи в бъдещето, да създаде изкуствено обстоятелства, които биха могли да го породят отново, като по този начин не ни разкрива нищо за неговата същност и ни спестява умората да го възкресим вътре в себе си, като ни окриля с надеждата да го получим отново отвън.

С някои имена на градове — Везле или Шартър, Бурж или Бове — съкратено обозначаваме най-интересната църква в тях. Толкова често ги употребяваме с това стеснено значение, че накрая, ако става дума за непознати места, то скулптира цялото име и от този момент пожелаем ли да вмъкнем в него представата за града, който още не сме виждали, то му налага същите резби и същия стил, превръща го в един вид голяма катедрала. А аз прочетох почти персийското име Балбек над бюфета на една гара, написано с бели букви върху синя табела. Бързо прекосих гарата и булеварда, водещ към нея, и попитах къде е плажът, защото исках да видя само църквата и морето. Като че ли не разбраха въпроса ми. Балбек-стария, Балбек-сушата, където бях аз, не беше нито плаж, нито пристанище. Разбира се, съгласно легендата, рибарите намерили в морето чудотворния Христос и един стъклопис на църквата — на няколко метра от мен — разказваше този епизод. Камъните за кораба и кулите ѝ наистина са били взети от скалистия бряг, в който се разбиват вълните. Затова си въобразявах, че те притихват в подножието на стъклописа, ала морето беше на пет левги оттук, в Балбек-плажа, а камбанарията до купола на църквата — чел бях, че самата тя е стръмен нормандски бряг, върху който се трупат семена и кръжат птици, и затова все си представях, че в основите ѝ се разбива пяната на бурните вълни — се издигаше на площада, където две трамвайни линии се пресичат, срещу кафене с фирма „Билиард“, изписана със златни букви, като самата тя се открояваше на фона на къщи, над чиито покриви не се мяркаше ни една мачта. И църквата, която възприех заедно с кафенето, с минувача, когото попитах за пътя, с гарата, където трябваше да се върна, образуваше едно цяло с всичко това, изглеждаше случайност, мираж на късния следобед и с меките си

очертания върху небосвода, с кръглия си купол, приличаше на плод с розовозлатиста хрупкава кора, който зрее под същата светлина, която залива и комините на къщите. Но когато разпознах Апостолите — виждах бях отливките им в музея „Трокадеро“, — съзнателно насочих мисълта си към нетленния смисъл на скулптурите. Застанали от двете страни на Богородица пред дълбоката ниша на входа, те ме чакаха, сякаш за да ми окажат почит. Чипоноси, с приветливи и благи лица, прегърбени, те пристъпваха срещу мен, пеейки „Алилуя“ на слънчевия ден. Но си личеше, че изражението им е застинало като на мъртъвци и се променя само когато се движа около тях. Повтарях си: „Ето, това е църквата на Балбек. Този площад, който сякаш съзнава колко е прочут, е единственото място в света, където се намира тази църква. Досега съм виждал само нейни снимки и отливки на тези толкова прославени Апостоли и на Богородица. Сега виждам самата църква и уникалните статуи. Това е несравнимо повече.“

А може би и по-малко. Както в ден на изпит или дуел, зададеният въпрос или изстреляният куршум се струват на младия мъж нещо незначително в сравнение със запасите от знание и мъжество, които би желал да извади на показ, така и моята мисъл, издигнала Богородицата от портала извън разглежданите репродукции, недосегаема за превратностите, на които те можеха да бъдат изложени, незастрашена, ако те бъдеха унищожени, идеална, с универсална стойност, се удивляваше пред хиляди пъти извайваната мислено статуя, сведена сега до собствения си каменен облик, еднакво далеч от мен колкото един предизборен афиш от върха на бастуна ми, прикована към площада, неразделна от началото на главната улица, незащитена от погледите на кафенето и споделяща поравно с кантората на кредитната компания лъчите на залязващото слънце, огрели лицето ѝ, а след няколко часа и светлината на уличния фенер, облъхвана едновременно с този клон на кредитната компания от миризмите на сладкарската кухня, до такава степен изложена на произвола на всеки минувач, че ако пожелаех да се подпиша върху камъка, именно тя, прочутата Богородица, на която приписвах до този ден абстрактно съществуване и недосегаема хубост, Богородицата от Балбек, уникалната (което ще рече — уви! — единствената), със замърсено със същите сажди тяло, както и съседните къщи, би показвала на всички свои почитатели, дошли да ѝ се любуват, следите от тебешира и буквите на името ми,

безсилна да ги заличи, с една дума, тя, така дълго лелеяното безсмъртно художествено произведение, се превръщаше за мен, както и самата църква, в дребна каменна старица и можех да измеря ръста ѝ и да преброя бръчките ѝ. Времето течеше. Трябваше да се върна на гарата да посрещна баба и Франсоаз, за да отидем заедно в Балбек-плаж. Спомних си прочетеното за Балбек и думите на Суан: „Пленително градче, равно по хубост на Сиена.“ Опитвах се да обвиня допълнителните случайни обстоятелства за разочарованието си — физическото неразположение, умората, неумението ми да гледам, — да се утеша с мисълта, че остават други градове, все още не загубили обаянието си за мен, че бих могъл може би наскоро да проникна като през бисерен дъжд в свежото ромолене на клокочещите води на Кемперле, да прекося зеленикаворозовото сияние, обкръжаващо Понт-Авен. Ала в Балбек, още със стъпването си в него, аз сякаш открях името му, което би трябвало да остане херметично затворено, и изгонвайки всичките си досегашни представи, заселили се в него, неблагоприятно го направих достъпно за чужди нему неща и трамваят, кафенето, минувачите по площада, филиалът на кредитната компания, тласнати неудържимо отвън от някаква пневматична машина, се бяха втурнали сред сричките му, то ги бе включило в себе си и сега те обрамчваха преддверието на персийската църква и вече завинаги щяха да бъдат неделими от името Балбек.

В местното влакче, което трябваше да ни отведе в Балбек-плаж, намерих баба, само че сама — беше си наумила да изпрати Франсоаз преди нас, та да подготви всичко, но тъй като я бе осведомила погрешно, Франсоаз бе заминала за друго направление и сега, без да подозира, се носеше с пълна пара към Нант и навярно щеше да се събуди чак в Бордо.

Едва седнал във вагона, потопен в нетрайната светлина на залеза и във все още душната следобедна жегата (първото ми позволяваше да видя ясно по лицето на баба колко я бе изморило второто), тя ме попита:

— Е, какво ще кажеш за Балбек?

И на лицето ѝ се изписа усмивка, озарена от надеждата, че съм изпитал голяма наслада: не посмях да ѝ призная веднага разочарованието си. Пък и впечатлението, което очаквах, ме занимаваше все по-малко, докато се приближавахме към мястото, с

което тялото ми трябваше да свикне. Опитвах се да си представя края на пътуването ни — имаше още един час, — управителя на хотела в Балбек, за когото в този миг аз не съществувах. Искаше ми се да се запозная с него в по-внушителна компания, а не с баба, която сигурно щеше да започне да се пазари. Представях си го пропит с надменност, но не го виждах ясно във въображението си.

Влакчето час по час спираше на някоя от гарите преди Балбек-плаж — Инкервил, Маркувил, Довил, Понт-а-Кульовър, Аранбувил, Сен-Марс-льо-Вийо, Ермонвил, Менвил, — макар че ако ги бях срещнал в някоя книга, щях да ги свържа с имената на селищата около Комбре. Но ухото на музикант може да не намери никакво сходство в два мотива, съставени обективно от няколко еднакви ноти, ако хармонията и оркестрацията са различно оцветени. Така и тези тъжни имена, целите в пясък, пустош и сол, чиято крайна сричка изхвърчаше както думата „лети“ в играта „Лети, лети“, не се свързваха в мисълта ми с произнасяните някога толкова често от леля на масата в Комбре имена Русенвил или Мартенвил, придобили за мен непонятно очарование, пропито навярно от дъха на сладката, мириса на огъня или на книга от Бергот, както и от пръстения цвят на отсрещната къща, затова и днес, когато тези имена изплуват като мехурчета от дъното на паметта ми, не губят специфичните си свойства, докато си пробиват път през различните ѝ пластове и стигат до повърхността.

Това бяха малки гари, кацнали върху някоя дюна с изглед към далечното море, или вече готвещи се за сън в подножието на яркозелени хълмове с простовати очертания като канапето в наетата хотелска стая, с тенис корт в единия край и само няколко вили, а понякога и казино, празно и тревожно, с развяващ се от прохладния вятър флаг, малки гари, представящи ми за пръв път летните си гости под обичайния им външен вид — тенисисти с бели каскети, живеещия там сред тамарикса и розите началник-гара, дамата с канотие^[2] на глава, вярна на всекидневните си привички, които никога нямаше да узная, подвикваща на изостаналата си хрътка на път към къщичката си, където вече лампата бе запалена, и необикновено делничните и досадно познати гледки мъчително дразнеха несвикналия ми поглед и откъснатото ми от родното място сърце. Но колко по-тягостно ми стана, когато се озовахме във фойето на гранд-хотела в Балбек пред монументалното стълбище от изкуствен мрамор, докато баба, без да

хае, че ще засили враждебността и презрителното отношение на чуждите хора, бъдещи наши съжителци, уговаряше условията с управителя, тромав шишко с белязани лице и глас (лицето от зараснали пъпки, а гласът — от смесването на всевъзможни акценти поради далечно родно място и космополитно детство), с контешки смокинг и поглед на психолог, вземащ обикновено при пристигането на курортистите знатните посетители за „нищожества“, а хотелските плъхове за високопоставени личности. Като забравяше навярно, че самият той не получава петстотин франка месечно, управителят изпитваше дълбоко презрение към хората, за които петстотин франка или двадесет и пет луидора, както казваше той, е крупна сума, и ги смяташе парии, чието място не е в гранд-хотела. Вярно е, че в същия хотел някои наемаха и по-евтини стаи и все пак бяха тачени от управителя, ако бе сигурен, че пестят не от бедност, а от скъперничество. То не би могло да намали ничий престиж, защото е порок, следователно общ за всички обществени слоеве. Управителят държеше единствено на общественото положение или по-скоро на признаците, които според него издават високо обществено положение: да не сваляш например шапка, влизайки във фоайето, да носиш голф, вталено палто и да извадиш пура с алена и златна лента от марокенова табакера — предимства, които до едно ми липсваха. Той изпъстряше деловите си реплики с изискани, но не на място употребени изрази.

Без да се засегне, че я слуша с шапка на глава и като си подсвирква, баба го питаше с престорено безразличен тон:

— А какви са... цените ви?... О, много високи за скромния ми бюджет...

А аз чаках на една пейка, потърсил убежище дълбоко в себе си, мъчех се да се отвлека с абстрактни мисли, да не оставя нищо свое, нищо живо на повърхността на съществуването си, временно безчувствена като кожата на ранени животни, които от инстинкт за самозащита се преструват на мъртви — за да не страдам прекалено на новото място, където по-осезаемо чувствавах липсата на навик, особено при вида на явно свикналите с обстановката хора (елегантната дама, на която управителят засвидетелствуваше уважение, като закачаше фамилиарно кученцето ѝ, или младият фронт с перо на шапката, който питаше, прибирайки се в хотела, дали има писма за него), за които изкачването по стълбата от изкуствен мрамор бе равнозначно на прибиране в къщи.

А в същото време някакви господа, може би не особено вещи в изкуството да „приемат“ и завеждащи точно тази служба, ме измерваха с погледа на Минос, Еак и Радамант^[3] и угодената ми душа потъваше в него като в неизвестност, където е съвсем беззащитна. Малко по-далеч, зад стъклената стена бяха насядали хора в салона за четене, за чието описание би трябвало да прибягна до Данте и да си послужи едно след друго с багрите на Рая и Ада, ако искам да изобразя блаженството на избраниците, ползващи се с правото да четат съвсем спокойно там, или ужаса, който бих изпитал, ако баба, нехайна към подобен род изживявания, би ми заповядала да вляза при тях.

Малко по-късно усещането ми за самота се засили. Бях споделил с баба, че не ми е добре и може би ще се наложи да се върнем в Париж: без да възрази, тя каза, че ще направи някои покупки, полезни дори и ако не останем. После разбрах, че всичките бяха предназначени за мен, тъй като Франсоаз бе взела със себе си необходимите ми вещи. Излязох междувременно да се разходя из претъпканите, спарени като апартамент улици, където бяха още отворени един фризьорски салон и една сладкарница, чиито редовни посетители ядяха сладолед пред статуята на Дюге-Труен. Тази статуя ми достави същата естетическа наслада, каквато би изпитал някой пациент от снимката ѝ, поместена в илюстрираното списание, което той прелиства в чакалнята на хирург. Удивлявах се колко различни са някои хора от мен, щом управителят на хотела може да ми препоръча разходката в града като развлечение или щом за някои новото жилище, камера за изтезания, може да се стори „прелестно кътче“, както гласеше рекламата за хотела: тя навярно преувеличаваше, но все пак бе предназначена за широка клиентела и бе съобразена с вкусовете ѝ. Вярно, че за да я привлече в гранд-хотела на Балбек, проспектът се позоваваше не само на „изтънчената кухня“ и на „фееричния изглед от градините на Казиното“, но и на „повелите на нейно величество Модата, които човек не може безнаказано да наруши, ако не иска да го сметнат за дивак, а едва ли някой добре възпитан гост би пожелал да се изложи на подобна угроза“.

Притесних се да не би да съм разочаровал баба и тя ми стана още по-необходима. Сигурно се бе обезсърчила при мисълта, че щом не понасям подобна умора, няма надежда някое пътуване да ми подеждува благотворно. Реших да се прибера и да я дочакам в хотела.

Управителят собственооръчно натисна някакво копче и непознато досега за мен лице, наричано „лифт“, настанено като фотограф зад остъкленото си ателие или като органист в стаичката си на самия връх на хотела, там, където би бил закачен малкият фенер на някоя нормандска църква, се запуска чевръсто към мен като опитомена катеричка, изобретателна пленница. После се плъзна отново нагоре покрай един стълб и ме увлече със себе си към купола на комерческия храм. На всеки етаж от двете страни на вътрешните стълби се разгръщаха като ветрило тъмни коридори и се мярваше камериерка с възглавници в ръка. Върху лицето ѝ с размазани от мрака черти лепвах маската на най-страстните си блянове, но в обърнатия ѝ към мен поглед прочитях отвращението ѝ към такова нищожество. За да разсея по време на безконечното изкачване смъртната тревога от безмълвното прекосяване на прозаичния тайнствен мрак, прорязан само от вертикалната поредица прозорчета на клозетите на всеки етаж, заговорих младия органист, виновник за пътешествието ни и мой другар по пленничество, който продължаваше да се занимава с регистрите и тръбите на инструмента си. Извиних му се, че заемам много място, като същевременно му създавам грижи, и го попитах дали не му преча при упражняване на изкуството му, към което, за да полаская виртуоза, проявих не само любопитство, но и предпочитание. Той не ми отговори: било изненада, че го заговорих, осторожност към работата, загриженост за благоприличието, дефект на слуха, страхопочитание към работния си пост, страх от опасност, умствена леност или нареждане на управителя.

Различното отношение към нас дори на човек, на когото не държим, преди и след запознанството ни с него може би най-ясно ни кара да почувствуваме реалността на външния свят. Бях същият човек, взел късно следобед влакчето за Балбек, носех същата душа в себе си. Ала в нея мястото, на което в шест часа ведно с невъзможността да си представя управителя, хотела, персонала стоеше неясното и плахо очакване, сега бе заето от изстисканите пъпки по лицето на космополитичния управител (всъщност жител на Монако, макар сам да казваше, в манията си да си служи с изрази, според него изтънчени, без да си дава сметка, че ги употребява неправилно, че бил от „румънско производство“), от жеста, с който извика момчето от асансьора, самото момче, целия фриз от марионетки, изскочили от кутията на Пандора,

тоест Балбекския хотел, безспорни и неизменни като всяко осъществено нещо, обезплодяващи въображението. Но поне тази промяна, в която бях непричастен, ми доказваше, че се бе случило нещо извън мен, колкото и безинтересно само по себе си, и бях в положението на пътешественик, който при тръгването вижда слънцето пред себе си и осъзнава, че са минали часове едва когато то е вече зад гърба му. Бях смазан от умора, тресеше ме, искаше ми се да си легна, но ми липсваха необходимите неща. Изкушен бях да се изтегна поне за миг на леглото, но имаше ли смисъл, щом нямаше да намеря спокойствие за гъмжилото от усещания, каквото е за всеки от нас, ако не материалното, то съзнателното ни тяло, и щом непознатите предмети, които го ограждаха, принуждавайки възприятията ми да бъдат непрекъснато нащрек, щяха да притесняват и да смалчават обсега на зрението, слуха, на всичките ми сетива, дори ако изпънех крака. Така сигурно се е чувствувал кардинал Ла Балю в клетката си, където не можел нито да се изправи, нито да седне. Наблюдателността ни изпълва стаята с предмети, а навикът я опразва, за да направи място за самите нас. В стаята ми в Балбек (моя само по име) нямаше място за мен, тя беше задръстена с вещи, на които бях непознат: те отвърнаха недоверчиво на мнителния ми поглед и без да се съобразяват ни най-малко с моето съществуване, явно ми дадоха да разбера, че нарушавам обичайния ход на тяхното. Стенният часовник (в къщи чувах моя само няколко секунди седмично, когато се опомнех след дълбок размисъл), без да спре нито за миг, продължи да дрънка на непознат за мен език навярно доста нелюбезни неща, защото дългите виолетови завеси го слушаха безмълвно, но като хора, които повдигат рамене, за да покажат, че видят на съответното чуждо лице ги дразни. Те придаваха на прекалено високата стая, кажи-речи, исторически облик — в нея преспокойно можеше да бъде убит херцог дьо Гиз, а след време да я посещават туристи, водени от екскурзовод на агенция Кук, само не и аз да спя в нея. Измъчваха ме остъклените библиотечки шкафове покрай стените и главно закрепеното косо върху стойка огледало, преди чието изнасяне не бих могъл да се отпусна. Баба ми бе избрала стая с хубав изглед на върха на хотела и аз час по час вдигах очи към прекалено високия ѝ таван: предметите в стаята ми в Париж, превърнали се в допълнение на сетивата ми, задържаха толкова погледа ми, колкото собствените ми зеници. А в по-съкровената зона, не на зрителните и

слуховите възприятия, а на обонянието, почти вътре в мен, чак до последните ми укрепления, нахълтваше мирисът на ветивер и смазан от умора, аз му се противопоставях безуспешно, като го издишвах тревожно. Останал без своя вселена, без стая, без тяло, заплашвано навред от врагове и разтърсвано от треска, аз се чувствавах така самотен, че ми се искаше да умра. В този миг влезе баба и пред потиснатото ми сърце се разкриха безгранични възможности за излияние.

Тя беше облякла пенъора си от перкал — слагаше го всеки път, когато някой в къщи беше болен (било ѝ по-удобно с него, както казваше, приписвайки егоистични мотиви на всяка своя постъпка), той беше нейната престилка на прислужница и болногледачка, монахинското ѝ расо, когато се грижеше и бдеше над нас. Но докато грижите на болногледачките и монахините, добросърдечието и достойнството, което им приписваме, и признателността, която им дължим, засилват впечатлението ни за отчуждение и самота, на невъзможност да споделим с тях бремето на мислите си и желанието си за живот, когато бях с баба, знаех, че колкото и голяма да е горестта ми, тя ще срещне още по-голямо съчувствие, че на всичко, което ме засяга, на всичките ми грижи и желания ще откликне у баба по-силен стремеж, от колкото у самия мен за запазване и укрепване на собственото ми съществуване. Мислите ми преминаваха от моето съзнание в нейното, без да се пречупят, защото не променяха нито средата, нито личността. И както когато връзваме връзката си пред огледалото, без да си даваме сметка, че насочваме ръката си на обратната страна, за да хванем края ѝ, или както кучето гони по земята убегливата сянка на насекомо, излъган от външния облик на тялото, както се лъжем всички на този свят, щом не възприемаме непосредствено душата, аз се хвърлих в прегръдките на баба и долепих устни до лицето ѝ, сякаш по този начин установявах допир с необятното ѝ, разтворено за мен сърце. Докато притисках устни до бузите и челото ѝ, черпех нещо така благотворно, така подхранващо, че стоях неподвижен, сериозен, с жадното умиротворение на сучещо дете. После се загледах ненаситно в едрото ѝ лице, напомнящо с овала си красив, носещ покой облак, обагрен от залеза, зад който искреше обичта ѝ. И всичко, което все още отразяваше, макар и част от чувствата ѝ, всичко, което все още можеше да ѝ бъде казано, бе

тутакси така одухотворено и осветено, че аз галех с длани хубавите й леко посивели коси така благоговейно, предпазливо и нежно, сякаш милвах добротата й. За нея бе такава удоволствие да ми спести всяко усилие, като го положи вместо мен, че пожела да ми помогне да се събуя, за да си легна, и когато понечих да се съблека сам, тя задържа с умолителен поглед пръстите ми, разкопчаващи първите копчета на сакото, а после и на обувките ми.

— О, моля ти се! Това е такава радост за баба ти! Главно непременно потропай на стената, ако имаш нужда от нещо тази нощ: моето легло е до твоето, стената е съвсем тънка. След малко, когато си легнеш, изпробвай, за да видиш дали се разбираме добре.

И наистина аз почуках същата вечер три пъти, а след една седмица, когато се разболях, няколко дни подред пак повтарях сигнала ни, защото баба държеше да ми даде мляко рано сутрин. Стореше ли ми се, че е будна, за да не се разсъни, докато чака потропването ми, се решавах да почукам леко три пъти, плахо, едва-едва, но все пак ясно, за да не би да я събудя, ако съм се излъгал и тя спи, но същевременно да не дебне дълго зова ми, ако не го чуе веднага, тъй като нямаше да посмея да го повторя. И едва докоснал стената, чувах в отговор три други потропвания, само че с различна интонация, пропити с властно спокойствие, повторени два пъти, за да съм съвсем сигурен, и шепнещи ми: „Не се вълнувай, чух. След мъничко съм при теб.“ И малко след това идваше. Признавах й, че се боях да не би да не ме чуе или да сметне, че чука някой съсед. Тя се смееше:

— Да сбъркам сигнала на горкото ми вълче с нечий друг! Та баба му би го разпознала сред хиляди други! Нима мислиш, че има на света по-смутено, по-трескаво почукване, раздвоено между страха да не би да я събудиш или да не те чуе. Та нали дори ако само драснеш лекичко, тя тутакси би разпознала своето мишленце, особено каквото ми е различно от всички други и толкова уязвимо. От сума ти време вече чувах, че се колебае, че мърда в леглото и се чуди как да постъпи.

И тя открехваше вече капациите. Върху покрива на пристроеното под ъгъл крило на хотела слънцето беше започнало работата си като ранобуден покривчия, без да вдига шум, за да не разбуди спящия град, и като че ли още по-чевръст на фона на неговата инертност. Баба ми казваше колко е часът и какво ще бъде времето, дали над морето има мъгла и не си заслужава да отида до прозореца, дали са отворили вече

хлебарницата и чия кола трополи по пътя: най-делнично повдигане на завесата, пръв химн на деня, който никой не чува, късче живот, принадлежащ само на нас двамата, което охотно възкресявах през деня пред Франсоаз или някои чужди хора, като споменавах, че в шест часа е имало гъста мъгла, с нож да я режеш, горд не с осведомеността си, а с проявеното топло чувство специално към мен. Сладки сутрешни мигове, започващи като симфония с диалог, чийто ритъм отмерваха трите ми почуквания, на които стената помежду ни, пропита от обич и радост, хармонична, безплътна, ангелски сладкогласна, отговаряше с други три удара, страстно чакани, двукратно повторени, с които тя пренасяше цялата бабина душа ведно с обещанието, че самата тя скоро ще дойде, ликуващи като блага вест и верни на установения ритъм.

Но в първата нощ след пристигането ни, когато баба се прибра в стаята си, терзанията ми в Париж, преди да напусна дома ни, пак се подновиха. Може би ужасът ми — навярно много други хора го споделят — да спя в непозната стая е само най-проста, неясна, органична форма на отчаяния протест на всичко, свързано с най-хубавото в настоящия ни живот, срещу готовността ни да приемем бъдеще, в което няма място за него, протест, който беше всъщност тъй често изпитваният ужас при мисълта, че родителите ми ще умрат един ден, че житейските обстоятелства биха ме принудили да живея далеч от Жилберт или просто да се установя завинаги в страна, където никога вече не ще видя приятелите си, протест, който беше и огорчението при мисълта за собствената ми смърт или за нов живот, какъвто обещава Бергот на хората в книгите си, но живот, в който не бих могъл да взема със себе си спомените, недостатъците, характера си, а те не се примиряваха да не съществуват вече и не приемаха нито небитието, нито вечността, в която нямаха достъп.

Веднъж в Париж, когато се чувствавах много зле, Суан ми бе казал:

— Би трябвало да заминете за дивните острови в Океания, ще видите, че никога вече няма да се върнете тук.

Бях изкушен да му отговоря: „Но тогава няма да виждам вече дъщеря ви, ще живея сред обстановка и хора, съвсем чужди на нея!“ Ала разумът ми нашепваше: „Ще има ли значение, щом това няма да те опечалява? Когато господин Суан ти казва, че няма да се върнеш, той има предвид, че няма да ти се иска да се върнеш, а щом няма да

искаш, значи, ще се чувствуваш щастлив там.“ Защото разумът ми знаеше, че Навикът, същият Навик, който сега щеше да се нагърби със задачата да ме накара да обикна непознатата стая, който щеше да промени мястото на огледалото, цвета на завесите, да спре часовника, се наема да ни направи мили спътниците, които отначало са ни били противни, да придаде друга форма на лицата, да направи симпатичен тембъра на нечий глас, да победи естествената склонност на сърцата. Разбира се, новите чувства към места и хора се подхранват от забравянето на старите. И именно затова разумът ми смяташе, че без страх мога да предвидя съществуване, в което завинаги ще бъде отделен от някои същества, като споменът за тях ще избледнее в мен, и той предлагаше на сърцето ми като утеха обещание за забора, ала с това, напротив, засилваше горестта му. Естествено, когато раздялата стане свършен факт, сърцето ни също ще изпита обезболяващото въздействие на Навика, но дотогава то ще продължава да страда. И страхът от бъдеще, в което няма да виждаме любимите хора и да разговаряме с тях — най-свидна радост днес за нас, — не се разсейва, а напротив, нараства при мисълта, че не само ще бъдем лишени от тази радост, към страданието ни ще се прибави и нещо още по-жестоко за нас в настоящия момент: че няма да го изживяваме като страдание, че ще станем безразлични, защото в такъв случай самите ние няма вече да сме същите, ще ни липсва не само очарованието на родителите, любимата, приятелите. Привързаността ни към тях, която днес изпълва голяма част от сърцето ни, ще бъде така изцяло изкоренена, че с удоволствие ще живеем разделени от тях, макар сега самата мисъл да ни ужасява. Нима това няма да бъде истинска смърт за нас, смърт, последвана наистина от възкръсване, при което обаче ще бъдем превъплътени в друго наше „аз“, до чиято любов не биха могли да стигнат съставките на предишното. Тези негови съставки, макар най-хилавите — например неосъзнатото предпочитание към размерите и атмосферата на дадена стая, — изпадат в паника и изразяват протеста си с бунтове, в които трябва да видим частичния ни осезаем отпор срещу смъртта, продължителното отчаяние и всекидневното съпротивление срещу постепенното откъслечно умиране, което се извършва в течение на живота ни, като всеки миг отпадат късове от нас самите и на мястото на умъртвените ни клетки се множат нови. А за нервна натура като моята (когато посредниците, нервите, зле

изпълняват функциите си и не спират по пътя към съзнанието жалбата на най-скромните, обречени на загиване съставки на моето „аз“ а напротив, я допускат да стигне до него, ясна, изтощителна, безмерна и мъчителна) тревогата ми под непознатия, твърде висок таван беше само изява на живата още в мен привързаност към родния ми, понисък таван. Тя навярно щеше да изчезне, когато друга заемеше мястото ѝ (тогава смъртта, а после новият живот ще изпълнят под името Навик двойното си дело). Но преди да се разпадне напълно, тази привързаност щеше да ме измъчва всяка вечер и особено първата, налице с настъпилото вече бъдеще, където няма място за нея. Тя се бунтуваше, терзаеше ме с оплакванията си всеки път, когато погледът ми, безсилен да се откъсне от нараняващата го обстановка, се опитваше да се спре на недосегаемия таван.

Но затова пък сутринта! — след като прислужникът ме събуди, донасяйки ми топла вода, докато се обличах и напразно търсех в куфара си необходимите ми неща, като безразборно измъквах все съвсем ненужни, предвкусвайки удоволствието от закуската и разходката, — каква радост да видя през прозореца и във всички стъкла на библиотечките като в люкове на каюта ширналото се без сенки море, макар слънцето да го бе огряло само наполовина, като тясна подвижна линия бележеше границата, и да проследявам с поглед вълните, втурващи се една след друга, сякаш за скок от трамплин! Час по час, в ръка с твърдо колосаната кърпа с щемпела на хотела, с която напразно се опитвах да избърша лицето си, се връщах към прозореца, за да погледна още веднъж необхватния ослепителен циркус и снежните върхове на изумрудените талази, тук-там лъскави и прозрачни, които, бурни и невъзмутими, смръзили лъвски вежди, издигаха и рушаха хребетите си под безликата усмивка на слънцето.

Впоследствие всяка сутрин щях да стоя пред този прозорец като пред стъкло на дилижанс, в който съм пренощувал, за да видя дали през нощта се е приближила или отдалечила желаната планинска верига — в моя случай вълнистите гребени на морето, които, преди да се върнат, танкувайки, към нас, често се отдръпват толкова далеч, че чак отвъд широка пясъчна равнина зървах на голямо разстояние първите им гънки в прозрачната пухкава и синкава далечина, подобни на ледниците, които се виждат на заден план в картините на тосканските примитивисти. Понякога слънцето си играеше съвсем

близо до мен по повърхността му, нежно зелена като алпийска ливада, оцветена не толкова от влагата на почвата, колкото от подвижната струяща светлина (в планините, където слънцето сегиз-тогиз се просва като великан, който с няколко скока би се спуснал весело надолу по стръмните им склонове). Впрочем в пролуката, образувана от пясъка и вълните всред останалата природа, за да пропусне, за да натрупа светлина, именно тя, светлината, в зависимост от посоката, от която идва, посока, следвана и от погледа ни, размества и разполага диплите на морето. Разнообразното осветление, също като продължителен и действително изминат преход при пътуване, променя изложението на дадено място и изправя пред нас нови цели, събуждайки копнеж да ги достигнем. Когато сутрин слънцето се подаваше иззад хотела и разкриваше пред мен осветения бряг до първите укрепления на морето, то сякаш ми показваше другия му склон и ме подканваше да продължа по извиващия път на лъчите му, без да мръдна от мястото си, разнообразното пътешествие през най-хубавите местности на неравния пейзаж на часовете. И още от първата ми сутрин в Балбек слънцето ми сочеше усмихнато с пръст в далечината сините хълмове на морето, без име върху географската карта, чак докато, замаяно от дивната си разходка по звучната хаотична повърхност на билата и преспите им, се сгушеше на завет в стаята ми, отдъхвайки си върху неоправеното ми още легло и сипейки съкровищата си в мокрия умивалник и разтворения куфар, като с блясъка и неуместния си разкош подчертаваше впечатлението на безредие. Уви, един час покъсно в обширната столова, докато закусвахме и изстискавахме няколко златни капки лимон върху двата калкана, които скоро оставиха в чиниите ни разперения си скелет накъдрен като перо и звънлив като цитра, — на баба й се стори жестоко да не усещаме живителния полъх на морския вятър поради прозрачната, но затворена стъклена стена, която ни отделяше като витрина от плажа, макар той да се простираше от край до край пред нас и небето цяло да се побираше в нея, така че прозорците сякаш бяха попили поради дефект на стъклото лазура и белите му облаци.

Внушавайки си, че „съм седнал на вълнолома“ или „в дъното на будоара“ на Бодлер, питах се дали неговото слънце, „греещо над морето“, не е много различно от вечерните зари, плъзгащи се по повърхността му като златна треперлива черта, това слънце, което в

момента го обгаряше като топаз, предизвикваше ферментацията му, правеше го светло и млечно като бира, пенливо като мляко, като сегиз-тогиз по него се разхождаха големи сини сенки, размествани сякаш от някое божество, което се забавлява, като движи огледало по небето. Трапезарията ни в Комбре, гледаща към отсрещните къщи, се различаваше не само по вида си от столовата на хотела в Балбек — гола, изпълнена със зелено слънце като водата на басейн, а на няколко метра от нея приливът и ярката дневна светлина издигаха като пред небесната твърд нерушима и подвижна преграда от злато и изумруд. В Комбре, тъй като всички ни познаваха, не обръщах внимание на никого. Когато си на море, не познаваш съседите си. Не бях още достатъчно възрастен и същевременно бях прекалено чувствителен и затова не можех да се откажа от желанието да се харесвам на другите живи същества и да ги превръщам в своя собственост. Не притежавах по-благородното безразличие на светския човек спрямо хората, които закусваха в столовата, нито спрямо младежите и девойките, които се разхождаха по дигата, и страдах при мисълта, че не бих могъл да участвувам в техните излети и особено когато баба, в пренебрежението си към всяка светска условност и загрижеността си за здравето ми, ги помолеше — такова унижение за мен да ме приемат в компанията си. Било ако се връщаха от непозната за мен вила или излизаха, за да отидат на тенис корта с ракети в ръка, или пък яздеха коне, чиито копита тъпчеха сърцето ми, аз ги гледах със страстно любопитство под ослепителната светлина на плажа, където обществените стойности са съвсем други, следях с очи всяко тяхно движение през прозрачната огромна остъклена ниша, през която струеше толкова светлина. Ала тя все пак спираше вятъра според баба — непоносимо ѝ бе да бъда лишен от благотворния въздух, — тя скришом отвори един прозорец и мигом ведно с листовите с менюто литнаха вестниците, воалите и каскетите на всички закусващи. Самата тя, поддържана от небесното дихание, посрещаше със спокойна усмивка, подобна на света Бландин^[4], недоволните протести, които обединиха срещу нас и без това презрително настроените, разрошени и ядосани летовници и засилиха същевременно чувството ми на изолираност и потиснатост.

Една особеност придаваше на част от курортистите — повечето тривиално богати и космополитни като във всеки голям луксозен хотел — доста осезаем регионален характер: те бяха предимно видни

личности от по-важните департаменти в Нормандия — първият председател на съда в Кан, председателят на адвокатската колегия в Шербур, главният нотариус от Ман. Дойдеше ли лятната ваканция, те поемаха от различните места, където бяха пръснати през годината като разузнавачи или пионки при игра на дама, за да се съберат в този хотел. Заемаха винаги същите стаи и образуваха заедно с жените си — всичките с аристократични претенции една групичка, към която се бяха присъединили двама парижани — голям адвокат и прочут лекар, които казваха в деня на отпътуването:

— Ах, вярно, вие, привилегированите, не вземате нашия влак и за обед ще си бъдете у дома.

Привилегировани ли? Вие ли го казвате, дете живеете в столицата, Париж, големия град, докато аз обитавам жалък околийски градец със сто хиляди жители, по-право сто и две при последното преброяване. Но какво е това в сравнение с вас? Два милиона и петстотин хиляди! И ще се върнете при асфалтираните авенюта и блестящото парижко общество.

Казваха го, произнасяйки като селяните по-отчетливо „р“, без капка огорчение, защото бяха светила в провинциалния си град и биха могли като много други да отидат в Париж — неведнъж бяха предлагали на председателя на съда в Кан да стане касационен съдия, но бяха предпочели да си останат в провинцията от любов към родния град, към неизвестността или към славата, или защото бяха с реакционни убеждения и държеха на ласкателните за тях добросъседски отношения с местните благородници. Някои от тях впрочем не се връщаха веднага в съответния околийски център.

Тъй като заливът на Балбек бе малка вселена всред голямата, кошница със сезони със сбрани в кръг седмици и месеци, когато Ривбел се виждаше (знак за буря), къщите му бяха огрени от слънце, докато в Балбек бе сумрачно, а освен това, когато в Балбек застудееше, сигурни, че могат да изкарат още два-три топли месеца на отсрещния бряг, започнеха ли дъждовете и мъглите в началото на есента, обичайните посетители на гранд-хотела, които излизаха във ваканция по-късно или ползуваха по-продължителен отпуск, натоварваха куфарите си на някоя лодка и прекосяваха залива, за да отидат в Ривбел или Костьодор. Членовете на тази групичка гледаха подозрително всеки новодошъл в хотела и макар да даваха вид, че им е безразличен,

осведомяваха се за него от приятеля си, управителя на хотела. Защото той бе все същият Еме, всеки сезон се връщаше на тази служба и им запазваше едни и същи маси. А тъй като съпругите им знаеха, че жена му чака дете, след ядене всяка работеше над някоя бебешка дрешка, като оглеждаше баба и мен, насочвайки очилата си с дълга дръжка към нас: ние ядохме със салатата твърдо сварени яйца, а това се смяташе просташко и не беше прието в доброто общество в Алансон. Нарочно се държеха презрително и насмешливо с един французин с титла „величество“, самозван крал на островче в Океания, населено от шепа диваци. Той живееше в хотела с красивата си любовница, подир която момченцата викаха, когато отиваше да се къпе: „Да живее кралицата!“, защото ги засипваше с монети от петдесет сантима. Председателят на съда и председателят на адвокатската колегия се правеха, че не я забелязват, и ако някой техен приятел я погледнеше, считаха се длъжни да го предупредят, че е най-обикновена работничка.

— Със сигурност разбрах обаче, че в Остенде са ползували кралската кабина.

— Защо не? Наема се срещу двайсет франка. Може да я вземете и вие, ако ви се харесва. Но зная с положителност, че е поискал от краля аудиенция, а той наредил да му съобщят, че не държи да познава този суверен-марионетка.

— Ах, така ли? Колко интересно! Какви хора има наистина!...

И навярно всичко това беше така, но в същото време нотариусът, председателят на съда и председателят на адвокатската колегия изпадаха в толкова лошо настроение, когато минеше този „карнавал“, както казваха те, защото им бе неприятно, че за голяма част от простолудието самите те бяха само обикновени буржоа, които не познават щедро пилеещите парите си крал и кралица, и изразяваха гласно възмущението си, а приятелят им, управителят на хотела, беше наясно с отношението им, но принуден да прави мили очи на разточителните, макар и не дотам автентични владетели, докато приемаше поръчката им, намигаше многозначително отдалеч на старите си клиенти. Еднакво неприятно явно им беше да не ги сметнат погрешно за недостатъчно „шик“ и да не могат да докажат, че всъщност са много „по-шик“ от младото конте, охтичавия разпасан син на едър индустриалец, който, всеки ден с ново сако и орхидея на петлицата, пиеше шампанско на закуска и отиваше блед, безстрастен, с

равнодушна усмивка на уста в казиното да хвърли на игралната маса огромни суми.

— Няма начин да ги прахоса! — казваше с израз на добре осведомен човек нотариусът на председателя на съда, чиято жена бе научила от достоверен източник, че родителите на този младеж „от края на миналия век“, щели да умрат от мъка.

От друга страна, председателят на адвокатската колегия и приятелите му пускаха безспир остроти по адрес на една стара и богата аристократка, защото не правеше нито крачка без свитата си. Всеки път, когато жената на председателя на съда и жената на нотариуса я видеха в столовата, те безочливо я оглеждаха с очилата си с дълги дръжки, и то така изпитателно и мнително, сякаш бе ястие с помпозно име, но съмнителен външен вид, от което се отказват с пренебрежителен жест и гримаса на погнуса, след като внимателно са го разгледали и са стигнали до неблагоприятен извод.

Навярно с това искаха просто да покажат, че ако са лишени от някои неща — в случая от някои предимства на старата дама и особено от общуването с нея, — това се дължи не на невъзможност, а на нежелание да ги имат и с течение на времето си бяха внушили, че е така. Потискането на всяко желание и любопитство към начин на живот, който им е чужд, както и надеждата да се харесат на нови същества, заменени у тези жени с престолено презрение и изкуствено удивление криеше едно неудобство за тях: под етикета на задоволство изпитваха неудовлетворение и постоянно сами се лъжеха — две предпоставки, за да се чувствуват нещастни. Но като че ли всички в този хотел постъпваха като тях, макар под друга форма, и жертвуваха, ако не на честолюбието, то на някои принципи, внедрени от възпитанието им, или пък на интелектуални привички прелестното смущение да се приобщиш към нечий непознат живот. Може би микрокосмосът, в който се изолираше старата дама, не беше отровен от язвителна злъч, както групичката, в която ядно се хилеха жените на нотариуса и на първия председател. Нейният микрокосмос, напротив, бе наситен с изтънчено, леко изветряло ухание, но поне не толкова изкуствено, защото всъщност старата дама би изпитала очарование да привлече, да спечели (обновявайки се за тази цел самата тя) тайнствената симпатия на нови човешки същества, очарование, от което е лишена при общуване само с хора от своя обществен кръг, с

ясното съзнание, че тъй като този кръг е най-отбраният, няма защо да обръща внимание на презрението на непосветените. Може би си даваше сметка, че ако бе дошла инкогнито в гранд-хотела на Балбек, би предизвикала с черната си вълнена рокля и демодирана шапчица насмешката на някои гуляйджия, който би измърморил от люлеещия се стол: „Ама че скица!“ И особено на някой заслужаващ внимание мъж като председателя на съда, запазил между прошарените си бакенбарди свежо лице и закачливи очи, каквито ѝ се харесват, който тутакси би насочил увеличителните стъкла на очилата с дълга дръжка на съпругата си към този необичаен феномен. И може би именно защото подсъзнателно се боеше от първия контакт, естествено кратък, но страшен, както когато за пръв път се потапяш във водата, дамата предварително изпращаше слугата си да уведоми управата на хотела за пристигането и за привичките ѝ и рязко прекъсвайки любезното приветствие на управителя, отиваше право в стаята си, жест, издаващ по-скоро стеснителност, отколкото горделивост, и там собствените ѝ завеси (окачени на прозорците вместо хотелските), паравани, снимки издигаха така успешно между нея и външния свят, към който би трябвало да се приспособи преградата на навиците ѝ, като че ли не тя, а домашната ѝ обстановка, сред която си оставаше, бе сменила мястото.

И тогава, изпречила между себе си и персонала на хотела, както и разните доставчици, своите прислужници, които установяваха вместо нея допир с новата човешка среда и поддържаха обичайната атмосфера около господарката си, изправила между себе си и другите курортисти стената на предразсъдъците си, без да се грижи, че няма да се хареса на хора, които нейните приятели не биха приели в дома си, тя продължаваше да живее в своето общество чрез писмата до приятелите си чрез спомените, чрез съзнанието за общественото си положение, за изтънчените си маниери, за изисканата си вежливост. И всеки ден, когато слизаше да се разходи с каляската си, камериерката ѝ носеше зад нея необходимите вещи, а личният ѝ прислужник, вървящ пред нея, напомняше часовой пред посолство, над което се развява знамето с цветовете на съответната страна, гарантиращо правото на неприкосновеност на чужда земя. В деня на пристигането си тя не излезе от стаята си чак до средата на следобед и не я видяхме в столовата, където управителят ни заведе покровителствено в

качеството ни на новодошли, също както сержантът завежда новобранците при шивача ефрейтор, за да ги облече. Ала само след миг видяхме един дребен благородник и дъщеря му, потомци на невзрачен, но много стар род от Бретан, господин и госпожица дьо Стермариа, чиято маса ни бяха дали, предполагайки, че те ще се приберат едва за вечеря. Дошли в Балбек, за да се срещнат с познатите си местни благородници, те оставаха в столовата само докато се нахранят, защото все бяха или канени навън, или имаха гости. Самомнителността им ги предпазваше от всяка човешка симпатия, от всякакъв интерес към насядалите около тях непознати хора, сред които господин дьо Стермариа стоеше с ледено, далечно, сурово, нетърпеливо, придирчиво и злонамерено изражение, като че ли се намираще в бюфет на гара сред пътници, които никога не е виждал и няма да види и с които не може да има други отношения освен да отстоява студеното пиле или мястото в купето. Едва бяхме почнали да се храним и ни вдигнаха по нареждане на господин дьо Стермариа, който още с влизането си, без дори да ни кимне в знак на извинение, помоли с висок глас управителя да не допуска друг път подобна грешка, защото му било неприятно неговата маса да бъде заета „от непознати нему хора“.

Склонен съм да смятам, че стремежът на една актриса (популярна между другото с елегантните си тоалети, остроумието и красивите си колекции от немски порцелан, отколкото с някоя роля в „Одеон“), на приятеля ѝ, много богат младеж, заради когото тя се култивираше, и на двама високопоставени млади благородници да живеят настрана от другите, да пътуват винаги заедно, да обядват в Балбек много късно, когато всички други са свършили, да прекарват деня в апартамента си в игра на карти, не се дължеше ни най-малко на недоброжелателност, а се обясняваше с предпочитанието им към по-интелектуални разговори, към по-изтънчено ядене, по-приятно им беше просто да прекарват времето и дори да се хранят само в своята тясна компания и общуването с хора, на които подобен вкус е чужд, би им било непоносимо. Даже седнал на трапезата или на игралната маса, за всеки от тях бе необходимо да знае, че у сътрапезника или у партньора срещу него са налице латентни и неизползвани познания, позволяващи му да разпознае имитацията, кичещата толкова парижки домове като автентично „средновековие“ или „ренесанс“, и един и същ

критерий за различаване на хубавото и лошото. Може би веднъж заедно, желанието им да водят навсякъде по-различен живот се проявяваше само с някое необичайно и забавно възклицание посред безмълвното хранене или играта на карти, ако не с прелестната нова рокля, която младата актриса бе облякла за обеда или за покера. Но обкръжили се така със здраво вкоренени навици, начинът им на съществуване беше достатъчен, за да ги предпази от непознатия живот около тях. През дългите следобеди морето висеше срещу тях като картина в приятни тонове в будоара на богат ерген и само в промеждутъците на играта някой играч от нямане какво да прави вдигаше очи към него, за да се ориентира какво е времето и колко е часът и да припомни на другите, че закуската ги чака. Не вечеряха в хотела, където потоци светлина заливаха голямата столова и тя заприличваше на чуден огромен аквариум, пред чиято стъклена стена работническото население на Балбек, рибарите, а и дребнобуржоазните семейства, невидими за нас в мрака, долепяха лица до прозорците, за да погледат люшкация се леко на златни вълни разкошен живот на курортистите, еднакво непонятен за бедняците, както и животът на странните риби и миди. (Важен социален проблем е дали винаги стъклената стена ще охранява пира на приказните животни и дали невзрачните хорица, наблюдаващи ги жадно в нощта, няма да ги изловят в аквариума им и да ги изядат.) Междувременно може би сред спрялата се, слята с мрака тълпа имаше някой писател или любител на човешката ихтиология, който, гледайки как се затварят челюстите на стари чудовища от женски пол, за да преглътнат хапката, се забавлява да ги класира по вид, по вродени и придобити особености, благодарение на които старата сръбкиня, чието устно отворстие е на голяма морска риба, защото още от ранно детство си живее в сладководните вълни на предградието Сен-Жермен, яде салата, сякаш е от рода Ларошфуко.

В този час можеха да се видят и тримата мъже в смокинги, очакващи закъснялата актриса, която не след дълго излизаше от асансьора като от кутия за играчки, почти всяка вечер с нова рокля и шалове, избрани съгласно своеобразния вкус на любимия ѝ. И четиримата, предполагайки, че международният феномен — грандхотелът, — присаден в Балбек, се е развил главно в направление на лукса, а не на добрата кухня, потъваха в една кола и отиваха да

вечерят на половин левга оттук в реномиран малък ресторант, където водеха нескончаеми разговори с готвача за менюто и приготвянето на деликатесите. По време на краткото им пътуване шосето, оградено с ябълкови дръвчета, беше за тях само преход, който трябваше да изминат — трудноразличим в нощния мрак от разстоянието, което делеше домовете им в Париж от „Кафе Англе“ или „Тур държан“, — за да стигнат до елегантното ресторантче, където приятелите на богатия младеж го облажаваха за прекрасно облечената му любовница, а шаловете ѝ се развяваха пред малката компания и като гъвкав, уханен воал я отделяха от останалия свят.

За съжаление аз съвсем не бях като всички тези хора и това засилваше нервната ми възбуда. Мнозина от тях не ми бяха безразлични. Бих желал да ме забележи мъжът с ниско чело и убеглив поглед между наочниците на предразсъдъците и възпитанието си, местният благородник, който беше не друг, а зетят на Льогранден: той идваше понякога в Балбек и устройваше с жена си два пъти месечно градински увеселения. В неделен ден тези увеселения обезлюдяваха отчасти хотела: един-двама негови клиенти бяха поканени, а другите, за да не изглежда, че са били пренебрегнати, избираха точно този ден, за да направят по-далечен излет. Между другото той бе приет доста зле в хотела първия ден — персоналът, едва-що пристигнал от Лазурния бряг, още не знаеше кой е. Не само не носеше бял фланелен костюм, но по стар френски обичай и неведение на хотелския етикет, когато влезе във фойето, където имаше жени, той свали шапка още от вратата, докато управителят дори не докосна своята, смятайки, че има пред себе си човек от най-скромен произход, „ординарен“, както казваше той. Новодошлият, излъчващ надутата простащина на благовъзпитаните хора, се бе харесал само на жената на нотариуса и тя бе заявила с безпогрешна проникателност и нетърпяща възражение авторитетност на особа, за която майското виеше общество няма тайни, че в него се чувствува извънредно изтънченият, съвършено добре възпитан мъж, коренно различен от всичко, което може да се срещне в Балбек, при това недостъпен по нейна преценка (докато сама не е установила контакт с него). Благоприятното ѝ изказване за зетя на Льогранден се дължеше може би на невзрачната му външност, която не притеснява околните, а може би жената на нотариуса бе разпознала в

селския благородник с държане на клисар сектантските отличителни белези на собствения си клерикализъм.

Макар и да знаех, че младите ездачи, които виждах пред хотела, са синове на някакъв съмнителен тип, собственик на магазина за сувенири, с когото баща ми никога не би приел да се запознае, „курортният живот“ ги въздигаше в очите ми в конни статуи на полубогове и не можех да разчитам, че някога ще спрат поглед върху клетото момче, излизащо от столовата само за да поседи на плажа. Искаше ми се да спечеля симпатията дори на авантюриста, бивш крал на пуст остров в Океания, или на младия охтичав, комуто охотно приписвах плаха и нежна душа под наглата външност и си представях, че той би могъл да излее щедро само за мен богатата си емоционалност. Впрочем (обратно на разпространеното убеждение за запознанствата по време на пътуване) тъй като обстоятелството, че сте били с някои хора на плажа, където отивате от време на време, ви придава стойност, която няма еквивалент в истинския, светски живот, не само не страните, но едва ли поддържате нещо в Париж така старателно, както приятелствата, завързани на морските курорти. Аз се вълнувах какво мислят за мен разните временни посетители или местни знаменитости и поради склонността си да се поставям на мястото на другите и да пресъздавам душевното им състояние им приписвах не истинския им обществен ранг, сигурно доста нисък, какъвто биха заели например в Париж, а ранга, който си въобразявах, че заемат и действително заемаха в Балбек, където липсата на обективно мерило им придаваше известно превъзходство и будеше незаслужен интерес. Уви! Пренебрежението на нито един от всички тях не ми бе така мъчително, както презрителното отношение на господин дьо Стермариа.

Защото още с влизането им дъщеря му привлече вниманието ми с хубавото си бледо, лекотеменушно лице, стройния стан и походката, особената походка, който ми говореха съвсем основателно за наследствени черти и аристократическо възпитание и при това още по-красноречиво, защото знаех името ѝ, също както ни въздействуват експресивни музикални произведения на гениални композитори, които обрисуват великолепно искрящия пламък, ромона на реката и полския покой, на слушатели, прелистили предварително либретото и насочили съответно въображението си. У госпожица дьо Стермариа се

чувствуваше нещо расово, което прибавяше към очарованието ѝ представата за източника му, като го правеше по-понятно, по-пълно. Правеше го и по-желано, защото разкриваше, че е мъчнодостъпно, както високата цена увеличава ценността на понравилния ни се предмет. Наследственото стъбло придаваше на тена ѝ, съставен от подбрани сокове, вкус на екзотичен плод или на прославено вино.

Ала ето че една случайност изведнъж снабди баба и мен със средство незабавно да извоюваме уважението на всички обитатели на хотела. Още първия ден, точно когато старата дама слизаше от апартамента си, внушавайки респект с вървящия пред нея лакей и тичащата подире ѝ камериерка със забравените книга и одеяло и възбуждайки у всички любопитство и почит, на които явно бе по-малко чужд от който и да е друг и господин дьо Стермариа, управителят на хотела се наведе към баба и от любезност (както показват персийския шах или кралица Ранавело^[5] на някой простосмъртен зрител, който очевидно не може да има нищо общо с всесилния суверен, но ще му бъде интересно да го види на няколко крачки от себе си) ѝ прошепна:

— Маркиза дьо Вилпаризи.

В същия миг дамата забеляза баба и в погледа ѝ неволно блесна радостна изненада.

Можете да се досетите, че внезапното появяване на най-могъщата фея под чертите на дребна старица нямаше да ми достави повече удоволствие, както бях лишен от всяка възможност да се доближа до госпожица дьо Стермариа в градче, където никого не познавах. Никого в конкретен смисъл имам предвид. Естетически погледнато, броят на човешките типове е крайно ограничен и много често, където и да отидем, с радост срещаме познати, без да ги търсим в картините на старите майстори, както правеше Суан. Така например още в първите дни от престоя ни в Балбек ми се случи да срещна Льогранден, портиера на Суан, и самата госпожа Суан, превърнали се първият в келнер в кафенето, вторият — във временно отбил се в Балбек чужденец, когото повече не видях, а госпожа Суан — в спасител от плажа, при това някаква магнетична сила привлича и задържа една до друга така неразривно някои особености на физиономията и душевната нагласа на прототипа, че когато природата дава някому нечие тяло, не го осакатява прекалено. Льогранден, станал келнер, бе запазил непокътнати ръста, носа в профил и част от

брадичката. Госпожа Суан, приела мъжки пол и професия на спасител, носеше със себе си не само обичайното си изражение, но и свойствения си начин на говорене, само че опасана с червен пояс и развяваща при най-слабо вълнение черния флаг (спасителите са благоразумни, защото рядко някой от тях знае да плува), тя можеше да ми бъде толкова полезна, колкото във фреската „Животът на Мойсей“, където Суан някога я бе разпознал в чертите на дъщерята на Иотор. Докато госпожа дьо Вилпаризи беше истинска, не жертва на магия, лишила я от власт, а способна със собствената си магическа сила да увеличи стократно възможностите ми и понесен като на крилете на приказна птица, за няколко мигновения щях да прекося безкрайната социална дистанция, отделяща ме — поне в Балбек — от госпожица дьо Стермариа.

За съжаление едва ли имаше човек, който да живее по-затворен в собствената си вселена от баба. Не би ме даже презряла, просто не би ме разбрала, ако знаеше, че държа на общественото мнение, че се интересувам от личността на хора, чието съществуване тя дори не забелязваше и чиито имена нямаше да запомни до края на престоя си в Балбек. Не смеех да ѝ призная, че ако същите тези хора я видеха да разговаря с госпожа дьо Вилпаризи, това щеше да ми достави голямо удоволствие, защото чувствавах, че маркизата се ползува с престиж в хотела и приятелството ѝ с нас щеше да ни възвиси в очите на господин дьо Стермариа. Не че изобщо виждах в бабината приятелка аристократка. Толкова бях чувал като дете името ѝ в къщи, че то бе станало обичайно за слуха ми, преди да се замисля за съдържанието му, и титлата прибавяше към него само някакво своеобразие като някое по-рядко срещано име: така става с имената на улици. Не забелязваме нищо по-благородно в улица Лорд Байрон, в общоизвестната просташка улица Рошешуар или в улица Грамон, отколкото в улица Леонс-Рено или Иполит Люба. Госпожа дьо Вилпаризи не будеше у мен представа за личност, принадлежаща към особен обществен кръг също както и братовчед ѝ Мак-Махон, когото не отличавах от господин Карно, и той председател на републиката или от Распай, чиято снимка Франсоаз бе купила заедно със снимката на папа Пий IX. Баба ми следваше принципа, че заминеш ли някъде, не бива да поддържаш връзки. Не отиваш на морския бряг, за да виждаш познати, имаш колкото си щещ време за това в Париж, а заради тях ще загубиш в

размяна на любезности и баналности ценните часове, които изцяло трябва да прекараш на открито пред вълните. И понеже ѝ се струваше по-удобно да предположи, че всички мислят като нея по този въпрос и това дава право на стари приятели, случайно попаднали в един и същ хотел, да запазят фиктивно инкогнито един спрямо друг, щом чу прошепнатото ѝ от управителя име, само извърна очи и се престори, че не е видяла госпожа дьо Вилпаризи, а маркизата от своя страна, разбрала, че баба не държи да се разпознаят, също насочи поглед в празното пространство. Отдалечи се и останах като корабокрушенец, обнадяден от миража, че се приближава кораб, който изчезва, без да спре.

И маркизата се хранеше в столовата, само че в другия ѝ край. Не познаваше никого от редовните обитатели на хотела или гостите, дори господин дьо Камбрюомер: видях, че той не я поздрави в деня, когато бе приел с жена си поканата за обед на председателя на адвокатската колегия, който, опиянен от честта аристократ да обядва на масата му, избягваше постоянните си приятели, но за да привлече вниманието към това историческо събитие, само им намигаше отдалеч, ала съвсем дискретно, за да не би да го изтълкуват като покана.

— Е, няма що, виждам, че се ползвате с благоволение, много сте изискан — каза му вечерта жената на председателя на съда.

— Изискан ли? Защо? — попита председателят на адвокатската колегия, прикривайки задоволството си под пресилено учудване. — Заради гостите ми ли? — добави той, чувствувайки, че му е невъзможно да се преструва повече. — Но какво толкова изискано има да поканиш приятели на обед? Нали все пак трябва да обядват някъде!

— Как не, изискано е, разбира се, това бяха дьо Камбрюомер, нали? Веднага ги познах. Жена му е маркиза. При това автентична. Не по женска линия.

— О, тя е много непринудена жена, пленителна, без предвземки. Мислех, че ще дойдете, нали ви смигнах... Щях да ви представя! — каза той с лека ирония, омаловажавайки това рядко ценно предложение, подобно на Артаксеркс, когато казва на Естир. „Да ти дам ли половината от царството си?“

— А, не, не, ние като скромната теменуга си стоим в сянка.

— Но грешите, пак ви казвам — поде председателят на адвокатската колегия, вече по-смело, тъй като опасността бе минала.

Нямаше да ви изядат. Ще изиграем ли една партия безик?

— С удоволствие! Не смеехме да ви предложим, откакто угощавате маркизи!

— Хайде, хайде, те не са кой знае какво. Ето утре съм канен на вечеря у тях. Искате ли да отидете вместо мен? Най-искрено говоря. Откровено казано, предпочитам да си остана тук.

— Не, не... Ще ме сметнат за реакционер — възкликна съдията, смеейки се до сълзи на шегата. И вие също ходите във Фетерн, нали? — обърна се той към нотариуса.

— О, аз отивам в неделя и едва влязъл, излизам.

— Пък и не обядват на масата ми както с председателя на адвокатската колегия.

Този ден за голямо съжаление на председателя на адвокатската колегия господин дьо Стермариа не беше в Балбек. Но той подмолно подметна на управителя на хотела:

— Еме, бихте могли да кажете на господин дьо Стермариа, че не е единственият благородник, който се е хранел във вашата столова. Видяхте ли господина, който обядва с мен днес, а? С малките мустачки и вид на военен. Ами да, той е маркиз дьо Камбръомер.

— Така ли? Не се учудвам.

— Нека разбере, че не само той има титла. Не е зле да им се натрие носа на благородниците. Знаете ли, Еме, не му казвайте нищо, ако предпочитате. Мене ми е все то, негова си работа.

На другия ден обаче господин дьо Стермариа, който знаеше, че адвокатът е пледирал за един негов приятел, сам дойде да му се представи.

— Нашите общи приятели дьо Камбръомер тъкмо искаха да ни поканят заедно, но дните нещо не съвпаднаха — каза му адвокатът: като повечето лъжци и той си въобразяваше, че няма да седнат да уточняват такава незначителна подробност, но ако случайно научите, че противоречи на много по-скромната действителност, тя е достатъчна да разкрие характера му и да загубите завинаги доверие в него.

Както всеки ден, но този път по-безпрепятствено, тъй като баща ѝ я бе оставил сама, за да разговаря с адвоката, аз наблюдавах госпожица дьо Стермариа. Нейното дръзко и неизменно красиво своеобразно лице — както в момента например бе опряла лакти на

масата и бе вдигнала високо чашата, — студеният ѝ, бързо отместван поглед, наследената, долавяща се в гласа ѝ семейна суровост, зле прикрита от личния ѝ тембър, суровост, която бе раздразнила баба, един вид атавистична спирачка, която задействуваше, кажи-речи, преди да изрази с поглед или интонация някоя лична мисъл, всичко това навеждаше на представата за предците, завещали ѝ оскъдно хубаво чувство към хората, недостиг на чувствителност, тесногърдие, които час по час проличаваха. Но в проблясващия за миг в бързо угасващите ѝ зеници поглед, пропит понякога с едва ли не смирена нежност, каквато събужда преобладаващата склонност към чувствена наслада и у най-гордата жена, готова в близко бъдеще да признае само една власт, властта на който и да е мъж, способен да ѝ достави тази наслада, бил той комендант или акробат, заради когото ще напусне може би някой ден съпруга си, по чувствения ярък руменец, избиващ върху бледите ѝ страни като алената сърцевина на белите лилии във Вивон, аз сякаш предусещах, че тя лесно би ми разрешила да споделя с нея толкова поетичния ѝ живот в Бретан, живот, който тя като че ли не ценеше твърде, било защото беше прекалено свикнала с него, било поради вродената си възискателност, а може би защото бе отвратена от бедността или скъперничеството на близките си, но все пак го носеше заключен в тялото си. Може би нямаше да намери сили за съпротива в малкия запас от воля, предаден ѝ по наследство и придаващ някаква особена вялост на изражението ѝ. А и сивата филцова шапка със старомодно, предвзето перо, с която се появяваше неизменно на всяко ядене, я правеше не така недостижима в очите ми не защото подходеше на сребристорозовия ѝ тен, а защото предположението ми, че не е богата, я приближаваше до мен. Принудена поради присъствието на баща си да се придържа към условностите, но изработила си вече различни от неговите принципи при възприемането и класирането на хората около себе си, тя може би виждаше в мен не незначителното ми обществено положение, а пола и възрастта. Ако някой ден господин дьо Стермариа излезеше без нея и главно ако госпожа дьо Вилпаризи седнеше на нашата маса и създадеше у дъщеря му по-добро мнение за нас, което да ме насърчи да отида при нея, може би щяхме да разменим няколко думи, да си уговорим среща, да се сбlijим малко повече. А ако останеше цял месец сама в романтичния си замък, може би щяхме да се разхождаме сами вечер

двамата в здрача, когато розовите цветове на изтравничетата ще блестят по-меко над тъмните води, шепнещи под дъбовете. Бихме обходили заедно острова, криеш, за мен толкова обаяние, защото в него бе затворен обичайният живот на госпожица дьо Стермариа и затова бе залегнал дълбоко в зрителната ѝ памет. Струваше ми се, че бих могъл да я обладая само там, когато преброя местата, обгръщащи я с толкова спомени — в копнежа си към нея бленувах да разкъсам воала, който природата изпречва между жената и някои същества (също така предумишлено, както е вмъкнала актът за размножаване преди най-силното ни наслаждение и както е поставила пред нектара пращеца, който насекомите трябва да разнесат), та заблудени от надеждата за по-пълно притежание, да се приобщят най-напред към обитаваната от нея местност и към особеностите ѝ, които въздействуват по-силно на въображението им, отколкото самата плътска наслада, ала все пак не са достатъчни да ги привлекат, ако тя липсва.

Принудих се да отвърна поглед от госпожица дьо Стермариа, защото баща ѝ сметнал навярно, че запознанството с една важна личност е любопитен и кратък жест, ценен сам за себе си и изчерпващ целия вложен в него смисъл само с ръкостискане и внимателен поглед, без да се нуждае от незабавно завързване на разговор и по-нататъшни отношения, се бе сбогувал с адвоката и седна срещу нея, потривайки ръце, сякаш току-що е направил ценна придобивка. Колкото до председателя на адвокатската колегия, щом премина вълнението от тази среща, той пак поведе разговор с управителя, както през другите дни.

— Но аз не съм крал, Еме, идете при краля... Какво ще кажете, председателю, тези пъстървички не изглеждат зле, да поръчаме на Еме? Еме, тази риба, там заслужава да се опита, струва ми се. Ще ни донесете, Еме, и то повечко.

Цялото време повтаряше името „Еме“, така че поканеше ли някого на вечеря, гостът забелязваше: „Личи си, че сте много добре гледан тук“, и се чувствуваше задължен и той час по час да казва „Еме“ поради склонността на някои хора — смесица от стеснителност, простащина и глупост — да си въобразяват, че е остроумно и изтънчено да подражават на лицата, с които са. Самият той го повтаряше безспир с усмивка на уста, защото държеше да извади на

показ не само близостта си с управителя на хотела, но и собственото си превъзходство над него. А и Еме от своя страна всеки път, щом чуеше името си, се усмихваше умилено и гордо, за да покаже, че е чувствителен към тази чест и разбира от шега.

Колкото и смуцаващи да бяха винаги за мен храненията в обширната столова на гранд-хотела, обикновено претъпкана, те ставаха още по-неприятни, когато идваше за няколко дни собственикът (или генералният директор, избран от членовете на някакво акционерно дружество) не само на този луксозен хотел, но и на седем-осем други, разположени в четирите краища на Франция. Той непрекъснато сновеше между тях и се отбиваше във всеки от време на време за по една седмица. В такива случаи всеки ден още в началото на вечерята на входа на столовата се появяваше дребен мъж с бели коси и червен нос, изключително невъзмутим и коректен, известен, изглежда, в Лондон, както и в Моите Карло като един от първите хотелиери в Европа. Веднъж бях излязъл за малко при започване на вечерята и като минах на връщане край него, той ме поздрави, навярно за да подчертае, че съм негов гост, но така хладно, че не ми стана ясно дали го направи от сдържаност на човек, забравящ положението си, или от презрение към незначителния клиент. Пред хората, напротив, които бяха по-влиятелни, той се покланяше пак така хладно, но по-дълбоко, свел свенливо клепачи, като че ли е на погребение и пред него стои бащата на покойната или чашата със светото причастие. Като се изключат тези ледени редки поклони, той не се помръдваше, сякаш за да внуши, че искрящите му очи, направо изскокнали от лицето му, виждат и оправят всичко, осигуряват на „вечерята в грандхотел“ не само изрядност до най-малките подробности, а и цялостно хармонично впечатление. Очевидно се чувствуваше нещо повече от режисьор, от диригент — същински генералисимус. Смятайки, че максималната му зоркост е достатъчна, за да се увери, че всичко, е готово, че никакъв пропуск не може да предизвика суматоха, и поел пълна отговорност, той се въздържаше не само от всякакъв жест, но и не местеше дори вкаменените си внимателни очи, обхващащи и ръководещи всички операции. Съзнавах, че не му убягват дори движенията на лъжицата ми и дори да изчезнеше веднага след супата, извършената от него проверка пресичаше апетита ми за цялата вечер. Затова пък неговият беше превъзходен, както можеше да се види, защото обядваше в

ресторанта като обикновен клиент по същото време като всички. Масата му се отличаваше само с това, че докато се хранеше, управителят, нашият познайник, изправен до нея, през цялото време разговаряше с него. Тъй като му бе подчинен, той се стараеше да го ласкае и много се боеше от него. Но тогава пък аз се боях по-малко, защото, смесен с посетителите, генералният директор се държеше дискретно, като генерал, седнал в ресторант, където има и войници, без да дава вид, че се интересува от тях. И все пак, когато портиерът, ограден от „хоповете“, ме осведомяваше: „Той заминава утре за Динар, оттам отива в Биариц, а после в Кан“, отдъхвах си с облекчение.

Животът ми в хотела бе не само безрадостен поради липсата на познати, но и неудобен, защото Франсоаз за сметка на това бе завършила колкото щете. На пръв поглед те би трябвало да улеснят съществуването ни. Стана точно обратното. Вярно е, че пролетариите мъчно успяваха да извоюват ранга на нейни познати и го постигаха само с цената на изключителна любезност с нея, но веднъж сближила се с тях, тя много ги ценеше. Открайвременният ѝ кодекс гласеше, че не е задължена с нищо спрямо приятелите на господарите си и ако има бърза работа, може да отпрати някоя дама, дошла да види баба. Но спрямо собствените си познати, тоест с малкото хора от народа, които бе удостоила с придиричното си приятелство, тя се ръководеше в постъпките си от най-сложен и неумолим протокол. Затова, след като се запозна със собственика на кафенето и с една млада камериерка и домашна шивачка на отседнала в хотела белгийка, тя вече не се качваше да разтребва стаята на баба веднага след закуска, а цял час покъсно, защото собственикът на кафенето искал да ѝ направи кафе или камериерката я помолила да види какво шие и ѝ било невъзможно да откаже: това спадало към нещата, които не се правят. Освен това дължала особено внимание на камериерката, тя била сираче, отгледана от чужди хора, при които отивала от време на време за няколко дни. Положението ѝ будеше у Франсоаз жалост, примесена със снизходително презрение. Самата тя имаше семейство и малка къща, наследена от родителите си, където брат ѝ живееше и отглеждаше няколко крави, затова не можеше да смята равна на себе си една бездомница. И тъй като момичето възнамеряваше да замине на петнайсети август^[6] при благодетелите си, Франсоаз току повтаряше: „Ще ме умори от смях. Разправа: «Надявам се, че за петнайсети август

ще си отида у дома.» У дома, моля ви се! Това дори не е родният му край, ами просто хора, дето го прибрали, а то вика «у дома», като че наистина е негов дом. Горкото! Колко ли е бедно, щом дори не знае какво значи да имаш дом!“

Ако Франсоаз се бе свързала само с камериерки, доведени от гостите на хотела, които се хранеха заедно с нея в стаята за личната им прислуга и я смятаха поради хубавата ѝ дантелена шапчица и изтънчения профил за дама, може би от благороден произход, принудена от обстоятелствата или водена от привързаността си да служи за компаньонка на баба, ако с една дума Франсоаз познаваше само външни хора, а не от хотела, бедата нямаше да е голяма, защото нямаше да ги нещяло, и то в часове, когато баба или аз не бихме могли да ни бъдат полезни с нещо, независимо дали ги познава. Ала тя се бе свързала и с домакина на хотела, с някакъв прислужник в кухнята и с отговорничката за етаж на ни и това така се бе отразило на всекидневния ни живот, че докато в деня на пристигането ни, докато не познаваше още никого, Франсоаз звънеше за щяло и нещяло, и то в часове, когато баба или аз не бяхме посмели, а ако ѝ направехме най-малка забележка, отвърщаше: „Достатъчно скъпо им плащаме“, сякаш плащаше от собствения си джоб, сега, откакто се бе сприятелила с някаква особа от кухнята, ако на баба или мен ни измръзнаха краката, макар и в най-нормален час, Франсоаз се въздържаше да позвъни. Уверяваше ни, че това няма да направи добро впечатление, ще ги принудим да палят отново печката или ще смутим вечерята им и ще предизвикаме недоволство. Тя завършваше с един обичаен израз, който въпреки неопределената ѝ интонация бе пределно ясен и безспорно осъдителен. „Работата е там, че...“ Ние не настоявахме, за да не си навлечем друг, по-суров: „Не е дребна работа!“ Така че се лишихме от топла вода, защото Франсоаз се бе сприятелила с лицето, което я топлеше.

Накрая и ние завързахме едно познанство посредством баба, макар и пряко волята ѝ. Една сутрин тя и госпожа дьо Вилпаризи се сблъскаха на вратата и бяха принудени да се спрат, не без неизбежните в началото жестове на изненада, колебание, отдръпване, съмнение и любезни излияния и радостни възклицания накрая, също както в някои сцени на Молиер, в които двама актьори, които от сума ти време декламираат на две крачки един от друг, без уж да са се видели,

внезапно се забелязват, не вярват на очите си, заговорват на пресекулки, а после в надпревара, като дуетът измества диалога, докато се хвърлят в обятията си. Госпожа дьо Вилпаризи понечи да се раздели почти веднага с баба, но тя я задържа чак до обед, защото искаше да разбере как успява да получи пощата си преди нас и да има хубава скара (госпожа дьо Вилпаризи, голяма гастрономка, не харесваше особено кухнята на хотела, където според баба, цитираща все своята дьо Севине, ни поднасяха „толкова пищни яденета, че да умреш от глад.“)

И маркизата свикна да се отбива за малко при нас докато донесат яденето ѝ, като държеше да не ставаме от масата и с нищо да не нарушаваме спокойствието си. Оставахме просто да разговаряме с нея и след като се наобядвахме, в неестетичния момент, когато приборите се ваят върху покривката до смачканата салфетка. В това време самият аз, за да подхраня илюзията, че се намирам на крайната точка на сушата и да обикна Балбек, се опитвах да гледам по-надалеч да виждам само морето, да търся в него светлинните ефекти, описани от Бодлер, и да не свеждам поглед към масата ни, освен в дните, когато ни поднасяха някоя голяма риба, морско чудовище, което в противовес на ножовете и вилците беше съвременник на далечните епохи на едва-що начеващия живот в океана, по времето на кимерийците, и тялото ѝ с безброй прешлени със синкави и розови вени бе изградено от природата, ала съобразно с архитектурен план като многоцветна морска катедрала.

Също като бръснаря, видял, че офицерът, когото обслужвал с особена почит, познава току-що влезлия клиент и завързва разговор с него, е доволен, че и двамата са от една и съща среда и не може да сдържи усмивката си, докато отива да донесе сапуница, защото си дава сметка, че към функцията му на бръснарски салон заведението му придобива и социален, едва ли не аристократичен престиж, и нашият Еме, щом видя, че госпожа дьо Вилпаризи е намерила стари познати в наше лице, отиваше да ни донесе вода за изплакване на уста със същата горделиво скромна и умишлено дискретна усмивка, присъща на домакиня, която знае кога трябва да се оттегли. Той приличаше на щастлив, разнежен баща, който бди над сключен на трапезата му годеж и трепереше да не го помрачи. Впрочем Еме засилваше, щом само чуеше името на някоя титулувана особа за разлика от Франсоаз, която

помръкваше и заговорваше сухо и лаконично, ако някои споменеше пред нея граф еди-кой си. И това всъщност при нея бе знак, че милее за аристокрацията не по-малко, а повече от Еме. Защото Франсоаз притежаваше качеството, което смяташе за най-голям недостатък у другите гордостта. Тя не спадаше към приятната незлоблива природа на Еме. Хората като него изпитват и проявяват живо удоволствие, когато им разказвате нещо що-годе пикантно, но неизвестно, което го няма във вестника. Франсоаз държеше да не даде вид, че е учудена. Можехте да кажете в нейно присъствие, че ерцхерцог Родолф, чието съществуване никога не е и подозирала, не е умрял, както се е твърдяло, а е жив, тя би ви отговорила. „Ами, разбира се!“ — сякаш отдавна го е знаела. Можеше да се предположи, че щом дори от нас — тя така смирено ни наричаше свои господари и почти напълно я бяхме обуздали — не можеше да чуе, без да потисне гневната си реакция име на благородник, че семейството, от което изхождаше, живее доста охолно на село и може би уважението, с което се е ползвало, е било накърнено от същите тези благородници, при които, напротив Еме е служил като дете или е бил отгледан милосърдно от тях. Така че според Франсоаз госпожа дьо Вилпаризи трябваше едва ли не да изпроси извинение заради благородното си потекло. А поне във Франция това е вродено качество и единствена грижа на знатните господа и дами. Склонна като всички прислужници да извлича понякога погрешни изводи за отношенията на господарите си към другите хора от откъслечните им забележки за тях, които дочува от време на време — така и човешките същества се заблуждават относно животните, — Франсоаз винаги имаше чувството, че не ни е отдадено заслуженото внимание, като лесно стигаше до това заключение както поради прекалената си привързаност към нас, така и поради удоволствието да ни противоречи. Ала когато, без да има място за заблуждение, тя се убеди колко предупредителна е към нас и към нея самата госпожа дьо Вилпаризи, Франсоаз ѝ прости, че е маркиза, и тъй като по начало ѝ бе приятен знатният ѝ произход, тя я предпочете пред всички други наши познати. Пък и никой друг не се стараеше така ежечасно да бъде мил с нас. Всеки път, когато баба обърнеше внимание на книгата, която госпожа дьо Вилпаризи четеше, или кажеше, че ѝ харесват плодовете, изпратени на маркизата от някоя нейна приятелка, само след един час някой камериер се качваше да ни

предаде книгата или плодовете. А когато се срещнехме след това, в отговор на благодарствените ни думи, тя казваше само, сякаш търсеше извинение за подаръка си в някое негово особено ползотворно качество: „Не е шедьовър, но вестниците пристигат с такова закъснение, трябва да имате нещо за четене.“ Или: „На море е по-разумно да си сигурен, че плодовете са пресни.“

— Струва ми се, че никога не ядете стриди — забеляза тя веднъж и засили усещането на гадене, което изпитвах точно тогава, защото живото месо на стридите будеше у мене повече отвращение, отколкото лепкавите медузи, голям недостатък на плажа в Балбек. — Те са чудни по това крайбрежие — добави тя. — Добре, че се сетих, ще кажа на камериерката ми да вземе и вашите писма заедно с моите. Как? Вашата дъщеря ви пише всеки ден? Но какво толкова имате да си казвате?

Баба замълча, вероятно смяташе, че не си заслужава да отговаря на подобен въпрос, та нали тя повтаряше на мама думите на госпожа дьо Севине: „Едва получила писмо от теб, веднага закопнявам за следващото, дишам само чрез писмата ти. Малко хора са в състояние да разберат какво точно чувствавам.“ Съществуваше опасност баба да приложи към госпожа дьо Вилпаризи заключителното изречение на същото писмо. „Търся малцината като мен и избягвам другите.“ Вместо да отговори, баба почна да хвали плодовете, които маркизата ни бе изпратила предния ден. Те наистина бяха толкова хубави, че управителят на хотела, макар и засегнат, че пренебрегваме неговите компоти, ми подхвърли:

— И аз съм като вас — плодовете пред всеки друг десерт!

Баба каза на приятелката си, че особено ги е оценила, тъй като плодовете, поднасяни обикновено в хотела, са невъзможни.

— Не мога да кажа — добави тя — като госпожа дьо Севине, че ако ни се прииска развален плод, ще трябва да поръчаме да ни пратят от Париж.

— Ах, вярно, вие четете госпожа дьо Севине. Още от първия ден ви виждам с нейните „Писма“. (Маркизата забрави, че уж не бе открила баба в хотела, преди да се сблъскат при вратата.) Не намирате ли, че тази нейна постоянна загриженост за дъщеря ѝ е малко прекалена? Премного я подчертава, за да е съвсем искрена. Липсва ѝ непринуденост.

Баба сметна ненужно да спори и за да не и се наложи да говори за неща, които ѝ са скъпи, с човек, който не може да ги разбере, сложи чантата си върху „Мемоари“ на госпожа дьо Босержан.

Ако маркизата срещнеше Франсоаз в това време на деня („пладне“ според прислужницата ни), когато с красивото си боне и обкръжена от всеобщо уважение слизаше да обядва в стаята за прислужници, тя я спираше и я питаше как сме. Подражавайки на интонацията ѝ, Франсоаз ни предаваше думите ѝ, въобразявайки си, че ги цитира дословно:

— Тя каза: „Ще им кажете добро утро от мен.“

Всъщност ги преиначаваше точно толкова, колкото Платон Сократовите и свети Йоан Исусовите. Естествено Франсоаз бе много трогната от вниманието на госпожа дьо Вилпаризи. Но все пак не вярваше на баба и подозираше, че лъже от класова солидарност „нали богатите се поддържат едни други“, — когато ни уверява, че приятелката ѝ била пленителна на младини. Бяха оцелели съвсем нищожни следи и само наблюдател, по-артистичен от Франсоаз, би могъл да възстанови по тях похабената ѝ красота. За да разберем колко хубава е била някоя стара жена, трябва не само да гледаме, но и да тълкуваме всяка нейна черта.

— Да не забравя да я питам някой ден дали не се лъжа и дали наистина е роднина на Германтови — каза баба, като предизвика възмущението ми. Можех ли да повярвам, че един и същ произход свързва две фамилни имена, влезли в съзнанието ми — едното през ниската, омаловажаваща врата на опита, а другото през златните врати на въображението?

От няколко дни по улицата често минаваше в разкошен екипаж висока, червенокоса, красива дама с възголям нос, принцеса Люксембургска, дошла на курорт за няколко седмици в този край. Каляската ѝ бе спряла пред хотела и един лакей попита нещо управителя, после се върна към колата и донесе приказни плодове (обединили в кошницата, както Балбекският залив, всички годишни времена) с визитна картичка, на която бяха написани с молив няколко думи. За кой ли чистокръвен принц, отседнал инкогнито в хотела, бяха предназначени тези синьо-зелени лъскави сливи, кълбовидни като морето в този час на деня, прозрачното грозде, увиснало на сухите клонки, подобно на слънчев есенен ден, крушите с неземен

ултрамаринов цвят? Едва ли принцесата е възнамерявала да посети бабината приятелка. Ала на другия ден вечерта госпожа дьо Вилпаризи ни изпрати не само сочния златист грозд, но сливи и круши, които също познахме, макар сливите да бяха станали лилави както морето вечер, а в ултрамарина на крушите да се бяха появили розови облачета. Няколко дни след това срещнахме госпожа дьо Вилпаризи на излизане от симфоничния концерт, устройван всяка сутрин на плажа. Убеден, че изпълняваните творби (встъплението към „Лоенгрин“, увертюрата на „Танхойзер“ и др.) изразяват най-възвишени истини, аз се мъчех да се възвися духовно, за да стигна до тях, да извлека от себе си и да им предоставя всичко най-ценно, най-дълбоко заложено.

На път към хотела баба и аз се спряхме за малко на дигата да разменим няколко думи с госпожа дьо Вилпаризи, която ни уведоми, че е поръчала за нас препечени филии с шунка и яйца със сметана в ресторанта на хотела. В същия миг зърнах отдалеч принцеса Люксембургска: тя идваше към нас, опирайки се едва-едва на чадърчето си, колкото да огъне високата си прекрасна снага и да очертае така търсената арабеска от красавиците на Империята, които, с отпуснати рамене прибран ханш, изправен гръб и изопнат крак, са създавали илюзията, че тялото им се вее гъвкаво като ешарп около невидим наклонен ствол, който го крепи. Тя всяка сутрин се разхождаше по плажа, кажи-речи в часа, когато всички се прибираха за обед, и тъй като самата тя обядваше едва в един и половина, връщаше се във вилата си много по-късно след като другите курортисти изоставеха пламтящия опустял плаж. Госпожа дьо Вилпаризи ѝ представи баба и понечи да запознае и мен, но бе забравила фамилното ми име. Може би изобщо не го знаеше или просто не си спомняше след толкова много години за кого се бе омъжила бабината дъщеря. Името ми като че ли ѝ направи много силно впечатление. Ала ето че принцесата се ръкува с нас, а после, разговаряйки с маркизата, от време на време ни поглеждаше мило, както се усмихваме на бебе с бавачката му, присвили устни за целувка. В желанието си да не даде вид, че се движи в по-висша сфера от нас, тя явно изчисли неправилно разстоянието и погледът ѝ като погрешно нагласен уред се пропи с такава доброта, че насмалко не ни погали с ръка като две симпатични зверчета, подали глави през решетката в зоологическата градина. Само след миг представата ми за животни и зоологическа градина стана още

по-осезаема. В този час по дигата обикалят кресливи амбулантни търговци с банички, бонбони и хлебчета. Като се чудеше как да ни засвидетелствува благоразположението си, принцесата спря първия срещнат. Беше му останало само едно ръжено хлебче, каквито хвърлят на патиците. Принцесата го взе и ми го подаде с думите:

— За баба ви. — Ала го даде на мен и добави с тънка усмивка: — Сам ще ѝ го дадете.

Въобразяваше си може би, че удоволствието ми ще бъде попълно, ако между мен и зверчето няма посредник.

Наобиколиха ни и други продавачи и тя напълни джобовете ми със стоката им — завързани пакетчета, плезири, тулумбички, пръчици от карамелизирана захар.

— Хапнете си вие и дайте на баба си! — каза тя, а ги плати постоянният ѝ придружител, негърчето, облечено в червен сатен, което предизвикваше сензация на плажа. После принцесата се сбогува с госпожа дьо Вилпаризи и протегна и на нас ръка, за да ни покаже, че ни поставя на равна нога и се държи както с приятелката си, като с близки хора. Този път обаче малко повече се издигнахме в стълбицата ѝ за човешките същества, защото засвидетелствува, че се чувства равна с баба с нежна майчинска усмивка, с каквато казваме довиждане на дете уж като на голям човек. По силата на невероятно бърза еволюция на животинските видове баба не беше вече патица или антилопа, а това, което госпожа Суан би нарекла „бейби“. Най-сетне, когато се раздели с нас тримата, принцесата продължи разходката си по слънчевата дига, като кършеше снага около затворения си бял чадър на сини шарки, както се вие змия около пръчка. Тя бе първото „височество“ в живота ми, защото принцеса Матилда съвсем не се държеше като коронована особа. Както ще видите по-късно, второто „височество“ пак щеше да ме смае с любезното си държане. На другия ден госпожа дьо Вилпаризи ми разкри една страна от любезността на знатните благородници, доброволни посредници между суверените и буржоата, със следните думи:

— Тя каза, че сте очарователни. Много умна и изключително сърдечна жена. Не е като толкова други владетели или „техни височества“. Истински ценна личност. — И госпожа дьо Вилпаризи добави, като сама си вярваше и беше във възторг да ни го каже: — Мисля, че ще ѝ бъде страшно приятно да се срещне отново с вас.

Сутринта, след като се разделихме с принцесата, госпожа дьо Вилпаризи ми каза нещо, което повече ме учуди и нямаше нищо общо с вежливостта:

— Вие сте синът на началник-канцеларията на Министерството на външните работи, нали? — попита ме тя. — Изглежда, че баща ви е обаятелен човек. В момента прави много приятно пътешествие.

Няколко дни преди това от едно писмо на мама бяхме разбрали, че баща ми и спътникът му господин дьо Норпоа били загубили багажа си.

— Намерили са го. Всъщност не бил загубен, ето какво точно се е случило — каза ни госпожа дьо Вилпаризи, която без да ни е ясно как, бе като че ли по-добре осведомена от нас за перипетиите на пътешествието им. — Изглежда, че баща ви ще ускори с една седмица връщането си, защото по всяка вероятност няма да отиде в Алхесирас, но държал да отдели още един ден за Толедо, защото много се възхищавал от един ученик на Тициан^[7], не си спомням името му, чиито най-добри творби можели да се видят само там.

А аз се питах по каква случайност в безучастния далекоглед, през който госпожа дьо Вилпаризи наблюдаваше доста отдалеч общото смалено и неясно суетене на множеството си познати, точно там, където виждаше баща ми, се бе вмъкнало парченце така изумително увеличаваща леща, че маркизата успяваше да види съвсем отчетливо и с най-големи подробности всички негови приятни изживявания, обстоятелствата, които го принуждаваха да се върне, неприятностите на митницата, слабостта му към Ел Греко и при тази смяна на мащаба ѝ показваше само него толкова едър сред другите съвсем дребни хора, подобен на Юпитер на Густав Моро, даден в свръхчовешки ръст до крехката простосмъртна.

Баба се сбогува с госпожа дьо Вилпаризи, за да постоим още малко на чист въздух пред хотела, докато отвътре ни дадат знак, че обедът е сервиран. Чухме глъч: младата любовница на краля на диваците току-що се бе изкъпала в морето и се прибираще за обед.

— Истински бич божи, да ти се отще да живееш във Франция! — вбесен възкликна доайенът на адвокатската колегия, който също беше навън.

В това време жената на нотариуса не откъсваше поглед от лъжевладетелката.

— Не мога да ви кажа как ме дразни госпожа Бланде, като се загледа така в подобни никаквици! — каза той на председателя на съда. — Направо ми иде да я зашлевя. Ей така се създава самочувствие у такова нищожество, което естествено се стреми само да привлече хорското внимание. Кажете на мъжа ѝ да я предупреди да не я зяпа така. Става за смях. Ще престана да излизам с тях, ако продължават да обръщат внимание на всякакви дегизирани.

И идването на принцеса Люксембургска в деня, когато спря с каляската си пред хотела, за да остави плодове, не се изплъзна на трите жени, които и без това от известно време се вълнуваха дали госпожа дьо Вилпаризи е истинска маркиза или авантюристка, и горяха от желание да се окаже, че не заслужава вниманието, с което бе обградена. Когато старата дама прекосяваше фоайето, жената на първия председател на съда, която навсякъде надушваше незаконни връзки, вдигаше нос от ръкоделието си и я измерваше с поглед така, че приятелките ѝ примираха от смях.

— Как да ви кажа? Отначало винаги мисля най-лошото. Не приемам, че някоя жена е омъжена, преди да ми покаже кръщелното си свидетелство и брачния договор. Не се безпокойте, ще разследвам случая.

И всеки ден другите две дами я пресрещаха ухилени:

— Чакаме новини.

Обаче вечерта след идването на принцесата жената на първия председател им каза с пръст на устните си:

— Има нещо ново.

— Ах, госпожа Понсен няма равна на себе си! Никога не съм срещала... Но казвайте, какво се е случило?

— Случи се това, че една дама с жълти коси, цялата белосана и червосана, с кола, миришеца от цяла левга на проститутка, преди малко дойде при нашата мнима маркиза.

— Охо-хо! Виж ти! Ами че това е онази дама, адвокате, която срещнахме и ни направи много лошо впечатление, но не знаехме, че отивала при маркизата. Жената с негърчето, нали?

— Точно тя.

— Аха значи, така било! Не узнахте ли името ѝ?

— Узнах го, уж по погрешка взех визитната ѝ картичка. Подвизава се под името принцеса Люксембургска. Права ли бях, като

се съмнявах? Не е особено приятно, че сме под един покрив с една нова баронеса д'Анж.^[8]

А доайенът на адвокатската колегия припомни на председателя на съда „Масет“^[9] от Матюрен Рение.

Не бива обаче да мислите, че това недоразумение бе краткотрайно, подобно на недоразуменията, които възникват във второто действие в някой водевил и се разясняват в последното. Всеки път, когато принцеса Люксембургска, племенница на английския крал и на австрийския император, идваше да вземе с каляската си госпожа дьо Вилпаризи, за да се поразходят, двете продължаваха да бъдат одумвани като досадници, от каквито мъчно можеш да се опазиш в курортните градчета. Трите четвърти от обитателите на предградието Сен-Жермен минават в очите на голяма част от буржоазията за развратни прахосници (отделни индивиди действително са такива) и никой не ги приема в дома си. В това отношение буржоазията е прекалено порядъчна. Пороците на някои аристократи съвсем не им пречат да бъдат най-благосклонно приемани там, където един буржоа никога няма да стъпи. Хората от висшето общество са убедени, че това не е тайна за никого, не се големят и открито порицават най-наперените от своята среда, като окончателно объркват буржоата. Ако случайно някой изключително богат представител на висшето общество влезе в допир със средни буржоа като председател на някоя най-крупна корпорация, виждайки най-сетне благородник, достоен да бъде едър буржоа, те са готови да се закълнат, че той не общува с разорения маркиз комарджия и че — особено ако маркизът се държи любезно — никой не поддържа връзки с него. И не могат да се начудят, ако херцогът, председател на управителния съвет на едно колосално предприятие, жени сина си за дъщерята на същия маркиз само заради най-старинния му произход, както и че всеки владетел ще ожени сина си по-скоро за дъщеря на детрониран крал, отколкото на настоящ президент на републиката. Това показва, че тези два свята имат толкова илюзорна представа един за друг, колкото жителите на градче, разположено на единия край на Балбекския залив за градчето на другия край. От Ривбел се вижда едва-едва Маркувил л'Оргъйоуз, но и това може само да въведе в заблуждение и да си въобразите, че и от Маркувил ви виждат, а оттам, напротив, почти цялата красота на Ривбел остава невидима.

Тъй като ме втресе, извикахме балбекския лекар, който реши, че през големите горещини не трябва да стоя на морския бряг, и ми предписа няколко лекарства. Ала баба взе рецептите с привидно страхопочитание, от което тутакси отгатнах твърдото ѝ решение да не изпълни нито една, но затова пък се съобрази със съвета му относно дневния ми режим и прие предложението на госпожа дьо Вилпаризи да я придружаваме в разходките с кола. Докато дойде време за закуска, сновях от моята до бабината стая. Тя не гледаше като моята право към морето, от прозорците ѝ се разстилаха три различни гледки: единият край на дигата, дворът и полето, и бе обзаведена по друг начин — кресла със сърмена дамаска и извезани розови цветя, които сякаш ме облъхваха с приятно свежо ухание, щом влезех в нея. И в този час, когато лъчите, идващи от три различни страни и като че ли от различни часове на деня, пресичаха ъглите на стените, просваха върху скрина редом с един отблясък от плажа пъстро като цветята край полската пътечка ложе, окачваха на стената прибраните, трепкащи и хладни криле на светлината, готова отново да литне, загреваха като баня един квадрат върху провинциалния килим пред прозореца към дворчето, поръбен от слънцето като с фестон от лозови листа, засилваха очарованието на мебелите и го усложняваха, защото сякаш снемаша цветната коприна на креслата и изтръгнаха сърмената обшивка, така че когато прекосявах бабината стая, преди да се облека за разходка, тя ми напомняше призма, разлагаща слънчевата светлина, кошер, в който всички сокове на деня, които се канех да вкуся, бяха разграничени, пръснати, опияняващи и зрими, градина на надеждата, разтапяща се в трепета на сребристи лъчи и розови листица. Но най-напред дръпвах завесите в моята стая, тъй като горях от нетърпение да видя кое море играе като nereida на брега. Защото то не се задържаше едно и също повече от един ден. На следващия се появяваше друго, понякога подобно на предишното, но нито веднъж не го видях съвсем еднакво.

Случваха се толкова дивно красиви морета, че когато ги зърнех, изненадата засилваше наслаждението ми. Поради каква привилегия именно тази сутрин, а не някоя друга, още щом откряхнах прозореца, пред смаяните ми очи изникна нимфата Главкономе със сладно дихание и изпълнена с неѝ красота, прозрачна като ефирен изумруд, през който виждах как се стичат оцветяващите го плътни вещества? Тя

предизвикваше играта на слънцето с морна усмивка изпод невидимата мъгла, всъщност празно пространство около просветващото ѝ тяло, поради което изглеждаше смалена и въздействуваше по-слабо, подобно на богините, които скулпторът откроява от каменния блок, оставайки го нарочно неодялан. Неповторимо с цвета си, морето ни канеше на разходка по селските непавиранни пътища и седнали в каляската на госпожа дъо Вилпаризи, през целия ден забелязвахме свежото му плавно вълнение, без нито веднъж да излезем на самия бряг.

Госпожа дъо Вилпаризи поръчваше да впрегнат колата по-рано, за да имаме време да отидем било до Сен Марс льо Ветю, било до скалите в Кетколм или друг някой доста далечен обект, за който ни беше нужен цял ден, защото каляската ѝ се движеше твърде бавно. В добро настроение поради предстоящата разходка, тананиках някоя наскоро чута мелодия и се разхождах напред-назад, докато чаках госпожа дъо Вилпаризи да се приготви.

В неделен ден колата ѝ не бе единствената пред хотела: няколко наети файтона чакаха не само поканени те в замъка Фетерн у госпожа дъо Камбръомер, а и летовниците, които, вместо да останат в хотела като наказани деца, заявяваха, че неделният ден е убийствен в Балбек и веднага след закуска поемаха към някой съседен плаж или живописна местност. Често, когато питаха госпожа Бланде дали е била у Камбръомер, тя рязко отвърщаше: „Не, бяхме при водопадите в Бек“, като че ли единствено поради тази причина не е прекарала деня във Фетерн, а председателят на адвокатската колегия казваше милосърдно: „Облажавам ви. С удоволствие бих отишъл там вместо вас, къде-къде по-интересно.“

Край колите пред главния вход, където чаках, стоеше забит на място като екзотично дръвче млад хоп, който привличаше погледите с цвета на косите си, съответстващ на епидермата му на растение. Вътре във фойето на хотела — един вид нартекс или параклис на оглашените в романските църкви, — достъпен и за неживеещите в хотела, събратята на „външния хоп“ едва ли работеха повече от него, но поне не бяха заковани неподвижно. Вероятно сутрин помагаха при разтребването, но следобед само висяха като хористите, които дори и когато са ненужни, остават на сцената, за да увеличат броя на статистите. Генералният директор, онзи, който така ме плашеше, смяташе да наеме доста повече следващата година, като човек „със

замах“. Решението му много огорчаваше управителя на хотела, защото за него тези деца само „се пречкали“, като под това разбираше, че задръстват фоайето, без да има никаква полза от тях. Но поне запълваха антракта между обедата и вечерята, между влизането и излизането на обитателите на хотела, подобно на ученичките на госпожа дьо Ментьонон, които, облечени като млади израилтянки, изпълнявали някое интермецо, щом Естир или Иодай напуснали сцената. Но външният хоп, строен и крехък, с редките си цветове отсенки, недалеч от когото чаках да слезе маркизата, бе печален в своята неподвижност: по-големите му братя бяха напуснали хотела, за да заемат по-доходни служби и той се чувствуваше заточен на чужда земя. Най-сетне госпожа дьо Вилпаризи слизаше. Може би функциите на хоп изискваха той да се погрижи за колата ѝ и да ѝ помогне да се качи, но момчето знаеше, че клиент, довел собствената си прислуга, държи да бъде обслужен от нея и обикновено дава малък бакшиш в хотелите и че благородниците от някогашното предградие Сен-Жермен постъпват така. А госпожа дьо Вилпаризи едновременно се числеше към двете категории. Затова дървесновидният хоп заключаваше, че няма какво да очаква от маркизата и оставяше управителя на хотела и собствената ѝ камериерка да я настанят в каляската заедно с вещите ѝ, а самият той продължаваше тъжно да мечтае за завидната съдба на братята си, пазейки растителната си неподвижност.

Тръгвахме. Малко след като завиехме край гарата, поемахме по селски път, ограден от двете страни с градини, и тази част от него веднага след първия завой чак до втория, когато навлизаше сред разорани площи, ми бе станала близка както пътищата в Комбре. Тук-там сред нивите стърчеше ябълково дръвче, вярно, не вече цялото в цвят, а само с кичури плодници, но и това бе достатъчно да ме очарова, защото разпознавах неподражаемата листна корона, по чиято широка повърхност като по килим на завършено брачно пиршество доскоро се е влачил шлейфът от бял сатен на розовеещите се цветове.

Колко пъти в Париж през месец май следващата година купувах ябълково клонче от цветаря и осъмвах загледан в цветовете му, в млечнобялото вещество, заляло с пяната си листните пъпки. Струваше ми се, че продавачът от хубаво чувство към мен, воден от изобретателния си усет, и заради изкусно постигнатия контраст бе прибавил от всяка страна по една подходяща по цвят розова пъпка.

Поставил ги под лампата, толкова дълго им се любувах, че често бях още пред тях, когато зората им донасяше същата руменина както навярно в Балбек, и мислено се мъчех да ги пренеса край онзи път, да ги умножа, да ги побера върху платното на готовата рамка на градините, чиито очертания знаех наизуст и така копнеех да зърна отново, че един ден това се сбъдна, точно когато с чаровната възторженост на гения пролетта бе покрила канавата им с багрите си.

Преди да се кача в каляската, мислено вече бях нарисувал бленувания морски пейзаж, който се надявах да видя под „яркото слънце“, прекалено разпокъсан в Балбек под грозно врязващите се в него чужди елементи, с които мечтата ми не искаше да се примири: къпещите се хора, кабините, увеселителните яхти. Но когато колата на госпожа дьо Вилпаризи се изкачеше до някоя височина и зърнех между листата на дърветата морето, съвременните допълнения, които сякаш го изтръгваха от природата и от вековната му история, изчезваха и гледайки вълните, неволно си мислех, че са същите, които Лъоконт дьо Лил възпява в „Орестия“:

*Косматите воини на героична Елада като хищни
птици
в ранна зора пореха с греблата звучната вълна.*

Но за сметка на това не бях вече достатъчно близо до морето и то не ми изглеждаше живо, а замръзнало, не долавях вече неговата мощ под разстланите като в картина багри, то ми се струваше между листата безплатно като небето, само че по-тъмно от него.

Когато разбра, че обичам църкви, госпожа дьо Вилпаризи ми обеща да ги видим една след друга, и на първо място църквата на Каркьовил, „цялата скрита под вековен бръшлян“, и маркизата сякаш обви артистично с ръка въображаемата фасада с невидима нежна зеленина. Госпожа дьо Вилпаризи често придружаваше описателния си жест с думи, точно определящи очарованието и своеобразието на някой архитектурен паметник, като винаги избягваше техническите термини, но не успяваше да скрие, че нещата, за които говори, й са много добре познати. Като че ли се оправдаваше за компетентността си с обстоятелството, че един от замъците на баща й, където бе отрасла,

бил разположен в област с много църкви в същия стил, както в околностите на Балбек, и би било срамно да не обикне архитектурата, след като този замък бил при това най-хубавият образец на ренесансовото строителство. Но тъй като в същото време бил и истински музей, а от друга страна, някога там били свирили Шопен и Лист, Ламартин декламирал свои стихове и всички прочути творци на цял един век оставили за спомен мелодии или скици в семейния албум, госпожа дьо Вилпаризи, било от любезност към нас, добро възпитание, действителна скромност или липса на философска мисъл, даваше само това чисто материално обяснение на осведомеността си във всички изкуства и в крайна сметка като че ли бе склонна да смята живописца, музиката литературата и философията за достойнства на девойка, възпитана най-аристократично в един общопризнат и прочут исторически замък. Човек би казал, че за нея не съществуват други картини извън наследените. Беше доволна, че баба харесва огърлицата, която се подаваше от роклята ѝ: нарисувана бе от Тициан на портрета на нейна прабаба и бе предавана от поколение на поколение. Така поне бяха сигурни, че е истинска. Маркизата не искаше и да чуе за картини, купени кой знае как от някой нов Крез — предварително бе убедена, че са фалшиви, и нямаше никакво желание да ги види. Знаехме, че самата тя рисува акварели на цветя и баба ми, пред която ги бяха похвалили, я заговори за тях. Госпожа дьо Вилпаризи от скромност смени темата, но явно не се учуди и поласка повече от която и да е известна художничка, която не се нуждае от комплименти. Каза само, че това било много увлекателно занимание: макар родените от четката цветя да не са кои знае какви, то поне докато ги рисуваш, живееш в компанията на живите, на чиято красота, особено когато си принуден да ги гледаш отблизо, за да ги възпроизведеш, не можеш да се наситиш. Но в Балбек госпожа дьо Вилпаризи си даваше почивка, за да отмори очите си.

Баба и аз бяхме удивени, че тя беше „по-либерална“ дори от голяма част от буржоазията. Чудеше се защо хората се възмуцават от изгонването на йезуитите твърдеше, че това се е вършело открай време, дори при монархията, а и в Испания. Защищаваше републиката като порицаваше антиклерикализма ѝ, но само под тази форма: „Бих сметнала еднакво грозно да ми забранят да ходя на църква, ако искам, както и да ме принудят да отида, ако не желая“, като дори изказваше такива мнения: „О, днешната аристокрация, на какво ли прилича! За

мен човек, който не работи, е нищожество — може би само защото съзнаваше, че те звучат особено остро и парливо от нейната уста.“

Каквито бяхме добросъвестни и плахи в безпристрастие си, баба и аз не бихме осъдили от уважение към ума и дори консервативните ѝ идеи, а като я чувахме да изказва откровено напредничавите си възгледи, не бяхме далеч от мисълта, че нашата приятна спътница притежава чувство за мярка и безпогрешна преценка във всички области. Приемахме за чиста монета мнението ѝ за нейната колекция от картини на Тициан, за колоната на замъка и за уменията на Луи-Филип да води разговор. Но също както някои начетени специалисти ни смайват, когато ги заговорим за египетската живопис и етруските надписи, а се изказват така банално за съвременните художествени творения, че се питаме дали не изпитваме прекалено голям интерес към науките, в които те са компетентни, та не забелязваме същата посредственост, която не може да не са проявили и там, както в наивните си студии върху Бодлер. Заговорех ли госпожа дьо Вилпари за Шатобриан, Балзак и Виктор Юго, приемани някога и тримата от родителите ѝ и бегло познати на нея самата тя се надсмиваше на възхищението ми, разказваше забавни анекдоти за тях както преди това за някои видни благородници или политици и осъждаше строго тези писатели именно защото им били чужди скромността и себезаличаването, уменията да се задоволят само с една вярна черта, а не прекалено да наблягат и най-вече заради смешната им високопарност. Упрекваше ги в липса на тактичност, умереност в преценките, простота, качества, които ѝ бе внушено да смята истински ценни. Ясно ни беше, че без колебание тя предпочита хора, който действително заради тези достойнства са затъмнявали в някой салон, академия или министерски съвет Балзак, Юго и Вини — Моле, Фонтан, Витрол, Берсо, Паские, Льоброн, Салванди или Дарю.^[10]

Също както романите на Стендал, от когото вие, струва ми се, се възхищавате. Много бихте го учудили, ако заговорите в този дух с него. Баща ми, който го срещаше у Мериме — виж той поне е талантлив, често ми е казвал, че Бейл (това е името му) се държал невъобразимо просташки на една вечеря, но бил духовит и не надценявал романите си. Впрочем сигурно знаете, че когато господин дьо Балзак се изказал много хвалебствено за тях, той само повдигнал рамене. В това поне се е показал добре възпитан.

Тя притежаваше автографите на всички тези знаменитости и се гордееше с личните връзки на семейството ѝ с тях, като си мислеше навярно, че нейната преценка е по-правилна от убеждението на млади хора като мен, които не са имали възможност да общуват с тях.

— Струва ми се, че имам право да говоря за тях, защото идвах при баща ми. А както казваше Сент-Бъов, който бе много находчив, трябва да се вярва на хора, които са ги виждали отблизо и са могли точно да съдят за достойнствата им.

Понякога, докато колата изкачваше някое нанагорнище между разорани ниви, няколко колебливи синчеца, подобни на синчеца в Комбре, я сподиряха и придаваха по-голяма реалност на полето, слагаха му един вид печат за автентичност, също както драгоценното цветче, с което старите майстори са подписвали творбите си. Скоро конете ги оставяха далеч зад себе си, но малко по-нататък зървахме още някое — то ни чакаше, заболо в тревата пред нас синята си звездичка. Някои се осмеляваха да застанат току край пътя и образуваха заедно с далечните ми спомени и градинските цветя истинска мъглявина.

Спускахме се по склона и се разминавахме с някое от тези създания — качващо се пеш, на колело или на каруца, — цветя на хубавия ден, само че не като полските, защото всяко от тях криеше нещо, което не се среща у друго, и не можем да утолим желанието, което поражда, с подобните нему: ратайкиня, подкарала кравата си, дъщеря на бакалин, тръгнала на разходка, полуизлегната в каруцата или изящна госпожица, седнала на малката седалка в ландото срещу родителите си. Блок естествено ми бе разкрил нова ера и бе променил за мен стойностите на живота в деня, когато ми каза, че мечтите ми по време на самотните разходки към Мезеглиз, когато копнеех да мине някоя селянка, за да я грабна в прегръдките си, не са химера, несъответстваща на нищо извън мен, а че всички девойки, които срещаме, селянки или гражданки, до една са готови да ги осъществят. И макар сега, както бях болен и никога не излизах сам, изобщо да не можем да се любя с тях, все пак се чувствах щастлив като дете, родено в затвор или болница, което дълго си е въобразявало, че човешкият организъм може да смели само сух хляб или лекарства и изведнъж узнава, че прасковите, кайсиите, гроздето не са само украса на полето, а чудна, лесносмилаема храна. Дори ако тъмничарят или

болногледачът не му позволят да откъсне вкусните плодове, светът все пак му се струва по-приятен и съществуването — по-милосърдно. Защото всяко наше желание става по-привлекателно и ни вдъхва повече доверие, когато знаем, че съответствува на действителността извън нас, дори ако е неосъществимо за самите нас, и с повече радост мислим за живота, в който, при условие че за миг отстраним от съзнанието си жалката случайна пречка, поради която лично ние не можем да го сторим, сме в състояние да си представим, че мечтата ни ще се сбъдне. Колкото до минаващите край мен красиви девойки, от деня, когато узнах, че мога да целувам бузите им, прииска ми се да надникна в душите им и вселената ми се стори по-интересна.

Каляската на госпожа дъо Вилпаризи се носеше по-бързо надолу. Едва успях да зърна момичето, идващо срещу нас. И при все това — тъй като красотата на одушевените същества не е като на предметите и съзнаваме, че е красота на неповторимо, мислещо и волево създание, щом неговата индивидуалност, недоловимата душа и непознатата воля намереха в дъното на разсеяния му поглед чудното си умалено, но пълно отражение, тутакси като тайнствен отклик на съвсем готовия за плодника пращец чувствавах в себе си също така малкия и така неясен зародиш на желанието да не оставя момичето да отmine, без да стигна до съзнанието му, без да попреча желанието му да се насочи към някого друго, без да съм заел място в мечтите му и да съм покорил сърцето му. Ала колата ни се отдалечаваше, красивата девойка беше вече зад нас и тъй като нито едно от понятията, определящи личността ми, не се бе оформило в мисълта й, очите й, едва зърнали ме, вече ме бяха забравили. Дали защото само я бях видял бегло, ми се бе сторила толкова хубава? Може би. Невъзможността да се спрем при една жена, рискът да не би никога вече да не я срещнем й придават внезапно същото очарование, каквото придават болестта или бедността ни на страна, която не можем да посетим, или битката, в която може би ще загинем, на невзрачните дни, които ни остава да проживеем. Така че ако не беше навикът, животът би трябвало да се струва възхитителен на застрашени ежечасно от смъртта същества — с други думи, на всички хора. Освен това, когато копнежът по непостижимото заплени въображението ни, неговият полет при подобни срещи не е ограничен от цялостно възприетата действителност и очарованието на минаващата край нас жена е право пропорционално на скоростта на

разминаването ни. Достатъчно е да се смрачи и колата да препуска бързо в полето или в града, няма женски торс, осакатен като антична мраморна статуя от отнасящата ни скорост и прибулващия го здрач, който да не пониже сърцето със стрелите на красотата при всеки завой на пътя, от дъното на всяка бакалница: красотата, за която понякога сме изкушени да се запитаме дали е нещо друго в този свят освен допълнителното очарование, което придава на частично и бегло зърнатата минувачка собственото ни свръхвъзбудено от копнежа въображение.

Ако бях слязъл от каляската и бях заговорил идващото срещу нас момиче, може би щях да се разочаровам от грапавата му кожа, недостатък, който не бих забелязал от колата. (И тогава всяко усилие да проникна в живота му би ми се сторило невъзможно, защото красотата е поредица от хипотези, а грозотата я прекъсва, като прегражда едва-що открилия ни се път към неизвестното.) Може би само една негова дума, усмивка щяха да ме снабдят с ключ, с неочакван шифър, за да разчета изражението на лицето му, походката и мигом щяха да ми станат безинтересни. Сигурно е така, защото никога в живота си не съм срещал пожелани девойки както в дните, когато съм бил с някоя важна особа и каквито и поводи да съм измислял ми е било невъзможно да остана сам. Няколко години след първото си отиване в Балбек се возех в Париж в кола един приятел на баща си и, щом зърнах една жена, крачеща бързо в нощта, реших, че е безразсъдно само от приличие да загубя своя дял щастие в единствения си по всяка вероятност живот, и като скочих от каретата, без дори да се извиня, спуснах се подир непознатата, загубих я на кръстовището на две улици и отново я настигнах на трета и накрая, цял задъхан се озовах под един уличен фенер лице в лице със старата госпожа Вердюрен, която избягвах навсякъде, а тя възкликна щастливо изненадана: „О, колко мило от ваша страна! Да тичате, само за да ме поздравите!“

През онова лято в Балбек при подобни срещи уверявах и госпожа дьо Вилпаризи, че страшно ме боли глава и е по-добре да се прибера пеш. Те не ми позволяваха да сляза и прибавях красивата девойка (по-трудно намираема от старинен паметник, защото бе анонимна и не стоеше на едно място) към колекцията девойки, които се заричах да видя отблизо.

Ала ето че една от тях мина повторно край мен в такава обстановка, че ми се стори възможно да я опозная, както ми се искаше. Беше млекарка и дойде от една ферма да донесе сметана в хотела. Стори ми се, че и тя ме позна и наистина внимателно ме гледаше, вероятно удивена от интереса ми към нея. На другия ден, след като се излежавах цялата сутрин, когато Франсоаз дойде да дръпне завесите към обед, тя ми даде едно писмо, оставено за мен. Не познавах никого в Балбек Сигурен бях, че е от млекарката. Уви, бе от Бергот: отбил се в Балбек и поискал да ме види, но като разбрал, че спя, написал едно мило писъмце. Момчето от лифта го сложило в плик, а аз сметнах, че го е надписала млекарката. Бях страшно разочарован и мисълта, че е много по-мъчно и по-ласкателно да получа писмо от Бергот, не ме утешаваше. И това момиче повече не срещнах както всички други, които виждах от каляската на госпожа дьо Вилпаризи. Зърването отдалеч и загубването на всички тези девойки засилваха възбуденото ми състояние и си мислех колко мъдри са философите, които ни съветват да поставяме граници на желанията си. (Ако имат предвид копнежа ни по човешки същества, само той буди тревога, защото е насочен към съзнателното неведомо. Безсмислено би било да предполагаме, че философията се занимава с желанието за забогатяване.) Но все пак бях склонен да смятам мъдростта им за незадоволителна, казвах си, че подобни срещи разкрояват в очите ми света, които ми предлага край всеки селски път тези своеобразни и в същото време обикновени цветя, убегливи съкровища на деня, дарове на разходката, пропуснати от мен само поради случайно и може би неповторимо стечение на обстоятелствата, което придава нова сладост на живота.

Но може би, надявайки се, че някой ден, когато бъда по-свободен, ще срещна по други пътища други девойки, вече подправях чисто индивидуалното естество на желанието да живея край жена, която съм харесал, и със самия факт, че допусках възможността изкуствено да предизвикам това желание, негласно признавах, че е илюзорно.

В деня, когато госпожа дьо Вилпаризи ни заведе в Каркьовил, където се намираще обвитата в бръшлян църква, за която ни бе говорила, построена върху малко възвишение над селото и над течащата през него река с оцеляло средновековно мостче,

предполагайки, че ще ми е приятно сам да разгледам старинната църква, баба предложи на приятелката си да хапнат нещо в сладкарницата на площада. Той се виждаше отгоре и под златистата си патина изглеждаше друга част на един и същ старинен обект. Уговорихме се да ги намеря там. За да се разпознае църква в зеления блок, пред който ме оставиха, бе необходимо усилие, и то ме принуди да уточня представата за църква. И наистина, както става с учениците, които по-ясно разбират смисъла на някое изречение, когато ги заставят чрез превод на родния език или, обратно, на чуждия да оголят формите, с които са свикнали, така и аз бях принуден постоянно да се позовавам на представата за църква, обикновено ненужна пред камбанарии, разкриващи сами предназначението си, за да не забравя, че ей тук сводът, обкичен с бръшлян, е свод на готически прозорец, а онази там изпъкналост на листата се дължи на капитела под нея. Но в същия миг задуха вятър. Подвижният портал се залюля, по него пробягнаха вълнообразни трептения, напомнящи светлинни лъчи, листата се заблъскаха едно в друго. И цялата тръпнеца, растителната фасада увличаше със себе си огъващите се, милвани от бръшляна и изплъзващи се стълбове.

Когато се отдалечих от църквата, забелязах при старинното мостче селски момичета, празнично пременени — беше неделя, — които закачаха минаващите край тях младежи. По-лошо облечена от другите, но извоювала си като че ли известен авторитет, защото едва-едва им отговаряше, сред тях се открояваше висока девойка, приседнала на каменния парапет на моста с увиснал във въздуха крак и гърне с току-що наловена вероятно от самата нея риба. Загоряло лице, изящно, чаровно носле, кротки, но изпълнени с презрение към обкръжението й очи. Плъзнах поглед по кожата й, а и устните ми можеха — защо не? — да си въобразят, че правят същото. Изкушен бях обаче да досегна не само тялото, а и съзнателното същество в него, с което има само един вид досег — да привлече вниманието му, само един вид проникване — да събудя представа за мен.

А съзнанието на красивата рибарка все още изглеждаше затворено за мен, съмнявах се, че съм влязъл в него дори и след като съзрях собствения си лик, бегло отразен в огледалото на погледа й по непознат за мен закон на пречупването, както ако бях попаднал в зрителното поле на кошута. Но също както не бих се задоволил

устните ми да изпитат наслада от допира с нейните, но и тя да я сподели, така ми се искаше и представата за мен, проникнала и загнездила се в мисълта ѝ, да насочи към мен не само вниманието, но и възхищението, копнежа ѝ, да я принуди да ме запомни до деня, когато ще ми се удаде да я срещна повторно. А на няколко крачки от мен бе площадът и очакващата ме каляска на госпожа дьо Вилпаризи. Разполагах само с един миг, а момичетата вече се подхилкваха, доловили колебанието ми. Имах пет франка в джоба си. Извадих ги и преди да обясня на селската хубавица какво искам от нея, задържах за малко монетата пред очите ѝ, за да съм сигурен, че ще ме изслуша.

— Струва ми се, че сте тукашна, ще бъдете ли така добра да ми направите една услуга? Да отидете до една сладкарница, изглежда, на площада, не зная точно къде, там ме чака кола. Един момент... За да не сбъркате, попитайте дали това е каляската на маркиза дьо Вилпаризи. Впрочем лесно ще я различите, защото е с два коня.

Държах да узнае именно това, за да има по-високо мнение за мен. Но едва произнесъл думите маркиза и два коня, мигновено почувствувах голямо умиротворение. Разбрах, че рибарката ще ме запомни, и ведно със страха, че няма да я срещна пак, изчезна и част от желанието ми. Стори ми се, че съм докоснал с невидими устни интимната ѝ същност, че ме е харесала. И запленяването на мисълта ѝ и въображаемото притежание разпръснаха — също както физическото обладаване — тайнствеността около нея.

Каляската пое по нанадолнището към Юдименил. Изведнъж ме заля дълбоко блаженство, каквото не изпитвах често, откакто бях напуснал Комбре, блаженство, каквото ми бяха доставили например трите камбанарии на Мартенвил. Само че този път то остана непълно. Встрани от неравния път съзрях три дървета, може би в началото на сенчеста алея: не ги виждах за пръв път разположени така. Не успях да си припомня мястото, откъдето бяха сякаш изтръгнати, но знаех, че някога ми е било добре познато. Мисълта ми залитна между онази далечна година и настоящия миг, околностите на Балбек избледняха и се попитах дали цялата ни разходка не е мираж, дали съм в Балбек само с въображението си и госпожа дьо Вилпаризи е героиня от роман, а само трите дървета са част от действителността и се връщам към нея, както когато откъснем очи от погълнала ни книга, в чийто декор имаме илюзията, че наистина сме пренесени.

Гледах трите дървета, виждах ги ясно, но си давах сметка, че крият нещо, което ми се изплъзва, подобно на поставени далеч предмети: протягаме ръка, изопваме пръсти, но само докосваме за миг външната им обвивка, без да ги уловим. В такива случаи си отдъхваме за миг, набираме сили и се опитваме да стигнем по-далеч. Но за да може умът ми да се съсредоточи и да се напрегне, трябваше да бъда сам. Колко ми се искаше да се отделя, както правех при разходките с родителите си по пътя към Германт! Чувствувах дори, че трябва да го сторя. Изпитвах онзи вид наслада, изискваща наистина известно мисловно напрежение, в сравнение с която обаче удоволствието от леността, която ви подтиква да се откажете от нея, изглежда доста посредствено. Много рядко бях изпитвал насладата, чиято причина засега само предчувствувах и трябваше да я създам сам, но всеки път ми се струваше, че всичко случило ми се междуременно, е без значение, че само като се вкопча в нейната реалност, най-сетне ще заживея истински. Сложих за миг ръка пред очите си, за да ги затворя, без госпожа дьо Вилпаризи да забележи. Постоях, без да мисля за нищо, после, съсредоточил и напрегнал мисълта си, се устремих по посока на дърветата или по онази вътрешна посока, в края на която ги виждах в себе си. Отново почувствувах зад тях същото познато, но смътно възпоменание, което не можех да уловя. А междуременно, докато колата напредваше, те се приближаваха. Къде ги бях виждал вече? Около Комбре нямаше алея, която да започва така. Видът им не ми напомняше и никоя местност в Германия, където бяхме една година с баба на минерални бани. Трябваше ли да предположа, че съм ги зърнал толкова отдавна, че пейзажът около тях напълно се е разпаднал в паметта ми? Подобно на страници, които развълнувано разпознаваме в книга, която уж не сме чели, тези дървета единствени изплуваха от забравената книга на ранното ми детство. А не бяха ли, напротив, част от бленуваните пейзажи, все едни и същи, поне за мен, защото странността им се състоеше в обективизиране насън на усилие, положено в будно състояние, било за да доловя предсещаната зад външния изглед загадъчност на някоя местност, както често ми се случваше на път към Германт, било когато се опитвах да пропия отново с тайнственост място, което бях копнял да видя, и станало ми съвсем безинтересно, след като го бях опознал, както например Балбек? Или може би беше съвсем пресен образ, откъснат от сънищата

ми през предишната нощ, но вече така избледнял, сякаш идваше съвсем отдалеч? Или изобщо никога не ги бях виждал, а просто криеха в себе си, също като дърветата или избуялите треви по пътя към Германт, неясен и трудно доловим смисъл, като далечно минало и понеже извикваха у мен желание да се замисля дълбоко, въобразявах си, че будят спомен. А дали не таяха никакъв смисъл, а просто умореният ми взор ги удвояваше във времето, както понякога ги удвоява в пространството? Не ми беше ясно. А те идваха срещу мен, митично видение, хоровод на вещици или норни^[11], предлагащи ми прорицанията си. Взех ги по-скоро за призраци от миналото, мили спътници от детството ми, изчезнали приятели, припомнящи общи спомени. Като дошли от отвъдния свят сенки, те като че ли ме молеха да ги взема със себе си, да ги върна в живота. В наивното им пламенно жестикулиране усещах безпомощното съжаление на любимо същество, загубило способност да говори, че няма да ни каже онова, което иска, а ние няма да го отгатнем. Скоро при един кръстопът каляската ги остави зад себе си. Тя ме отнасяше далеч от нещо, единствено истинско за мен, нещо, което би ме направило действително щастлив: тя приличаше на живота ми.

Дърветата се отдалечаваха и махаха отчаяно с ръце, сякаш ми казваха: никога няма да узнаеш това, което не узна днес от нас. Ако допуснеш да останем край този път, откъдето се мъчим да стигнем до теб, цяла една част от твоето „аз“, която ти носим, завинаги ще потъне в небитието. Така и стана: макар впоследствие отново да изпитах същата сладост и тревога както тогава и макар една вечер, много късно, но завинаги да се вкопчих в тях, все пак никога не узнах какво искаха да ми донесат тези дървета, нито къде ги бях видял. И когато каляката зави по друг път и повече не ги различих, защото останаха зад гърба ми, а госпожа дьо Вилпаризи ме попита защо съм така унесен, натъжих се, сякаш бях изгубил приятел, бях умрял, бях потъпкал паметта на мъртвец или се бях отрекъл от някой бог.

Време бе за връщане. Госпожа дьо Вилпаризи имаше известен усет за природата, не така силно развит както у баба, но умееше да цени — дори извън музиката и аристократичните домове — простата и величествена красота на старинните неща и затова заръча на кочияша да мине по стария път за Балбек, почти изоставен, но ограден със стари брястове, които ми се сториха възхитителни.

След като опознахме този стар път, за разнообразие се връщахме — ако на отиване не бяхме минали по него — по друг, прекосяващ горичките на Шантрэн и Кантьолу. Безбройните птици, които си отговаряха една на друга току до нас в дърветата, без да ги виждаме, създаваха същото впечатление на отмора, както ако затворим очи. Прикован за подвижната седалка, подобно на Прометей към скалата, слушах моите Океаниди^[12], а ако случайно съзрех някоя птичка, прелитаща в листака, между нея и птичите песни имаше толкова малка връзка, че не ми се вярваше дребното, скокливо, учудено и лишено от поглед телце да е техен източник!

Както много други пътища във Франция, този път се изкачваше доста стръмно нагоре, после постепенно се спускаше надолу. Тогава не бях кой знае колко очарован от него, радвах се само, че се връщаме. Но след време той ме дари с много приятни изживявания, защото се закачи в паметта ми като стръв и всички подобни пътища, по които покъсно се разхождах или пътувах, се залавяха тутакси за него и непосредствено намираха отклик в сърцето ми. Щом каретата или автомобилът тръгнаха по някой от тях, изглеждащ продължение на онзи, по който пътувах с госпожа дьо Вилпаризи, сегашното ми съзнание веднага намираше опора — като че ли е било съвсем неотдавна, като че ли междинните години са се стопили — във впечатленията ми от късните следобеди, когато се разхождахме из околностите на Балбек. Листата приятно миришеха, мъглата се вдигаше и отвъд близкото село през дърветата зървахме залеза, напомнящ ни далечна гориста местност, до която едва ли щяхме да стигнем същата вечер. Свързани с новите ми впечатления от подобен път в друг край, неразделни от всички допълнителни усещания леко дишане, любопитство, леност, охота и добро настроение, — тези впечатления се засилваха, придобиваха устойчивостта на своеобразно удоволствие и едва ли не на рамка на съществуване, каквато впрочем рядко водех, но пробудените спомени внасяха в конкретно възприетата действителност известен дял възкресено минало, блян, безплътна действителност и когато прекосявах подобни местности, изпитвах не само естетическа наслада, а мимолетен, но пламенен копнеж да се заселя до края на живота си там. Колко пъти само да вдъхвам мириса на листата, да седя на малката седалка срещу госпожа дьо Вилпаризи, да срещаме Люксембургската принцеса, която я поздравява от

каляската си, да се прибираме за вечеря в гранд-хотела, ми се е струвало неизразимо щастие, което не може да ми върне нито настоящето, нито бъдещето, защото се вкухва само веднъж в живота!

Често се връщахме по тъмно. Плахо цитирах на госпожа дьо Вилпаризи, сочейки луната, някой красив израз на Шатобриан, Вини или Виктор Юго: „Тя излъчваше всевечната печална тайна“^[13], или: „Плачейки като Диана край нейния извор“^[14], или: „Сватбен мрак, величествен, тържествен“^[15].

— И вие намирате това красиво? — питаше ме тя. Гениално, както казвате. Право да ви кажа, не мога да се начудя, че днес се отнасят сериозно към неща, над които приятелите на тези господа, без да оспорват достойнствата им, първи се надсмиваха. Определението „гений“ не се раздаваше така щедро, както днес, когато кажете ли на някой писател, че е само даровит, ще се оскърби. Цитирате ми високопарна фраза на господин Шатобриан за лунната светлина. Сам ще се убедите, че имам основание да не споделям възхищението ви. Господин дьо Шатобриан доста често идваше при баща ми. Впрочем, когато нямахме други гости, той бе приятен, защото тогава бе непринуден и забавен, но дойдеха ли повече хора, започваше да позира и ставаше смешен. Твърдеше в присъствие на баща ми, че подал оставката си лично на краля и че ръководел конклава, забравяйки, че го е молел да се застъпи пред краля да го вземе отново на служба при себе си и че е изказвал най-нелепи предвиждания относно избора на папа. Трябваше да чуете господин дьо Блака по повод прословутия конклав, той съвсем не беше като господин дьо Шатобриан. Колкото до клишетата му за лунната светлина, просто се бяха превърнали в неотменен ритуал в дома ни. Ако имаше луна и някой дойде за пръв път у нас, внушавахме му да се поразходи с господин дьо Шатобриан след вечеря. Щом се върнеха, баща ми непременно дръпваше госта настрана: „Красноречив ли беше господин дьо Шатобриан?“ — „О, да!“ — „Говори ли ви за луната?“ — „Да, но откъде знаете?“ — „Чакайте, не ви ли каза...“ И му издекламирваше съответната фраза. „Да, но по какъв загадъчен начин...“ — „Говорил ви е също за лунната светлина в околностите на Рим, нали?“ — „Но вие сте магьосник!“ Баща ми не беше магьосник, но господин Шатобриан се задоволяваше да сервира всекиму един и същ откъс.

Когато споменах Вини, тя се разсмя.

— Той ли? Дето все казваше: „Аз съм граф Алфред дьо Вини.“ Граф ли си, или не, няма има някакво значение?

Ала може би според нея това все пак не бе съвсем маловажно, защото добавяше:

— Най-напред, не съм сигурна, че действително беше граф. А дори и така да беше, произходът на този господин бе съвсем скромнен, макар да споменава в стиховете си за „благородническият си герб“. Признак за изтънчен вкус и много интересно за читателя, нали? Също като Мюсе, обикновен парижки буржоа, който се перчеше: „Златният ястреб върху шлема ми.“ Никога истински благородник не говори за тези неща. Мюсе поне имаше поетична дарба, а освен „Сен Мар“ никога не съм успяла да изчета нещо от Вини, изпускам книгата от скука. Затова пък господин Моле, който имаше и ум, и такт, качества, които липсваха на господин дьо Вини. добре го подреди, когато го приемаха в Академията. Как, няма не сте чели речта му? Шедьовър на злост и безочие.

Упрекваше Балзак — удивлявайки се на възхищението на племенниците си от него, — че си е наумил да опише общество, „в което не е бил приет“, като е разказал какви ли не небивалици. Колкото до Виктор Юго, тя твърдеше, че баща ѝ, господин дьо Буйон, който дружал с млади романтици, присъствувал заради тях на премиерата на „Ернани“, но не дочакал края, толкова комични му се сторили стиховете на този надарен, но лишен от чувство за мярка писател, който получил званието „голям поет“ само благодарение на сделка и като възнаграждение за користната му благосклонност към опасните бълнувания на социалистите.

Хотелът вече се виждаше със светлините си, така враждебни първата вечер при пристигането ми, а сега покровителствени и приятни, вестителки на домашен уют. А когато каляската спреше пред вратата, портиерът и хоповете, момчето от лифта, наивно засуетени и леко обезпокоени от закъснението ни, струпани на стълбите в очакване да се появим, станали ми вече близки и те се числяха към хората, които толкова пъти се сменят в живота ни, както се променяме самите ние, но докато известно време са огледало на привичките ни, ни е приятно да ги отразяват вярно и добронамерено. Предпочитаме ги пред приятели, които не сме виждали отдавна, защото в тях се съдържа по-голям дял от съкровената ни същност в даден момент.

Прибрали бяха вътре само стоящия цял ден на слънце хоп и поради вечерния хлад го бяха увидели във вълнени фланели, които, съчетани с унило оранжевия му тен и странно розовите бузи, го оприличаваха всред остъкленото фоайе на оранжерийно растение, пазено от студа. Слизахме от каляската, заобиколени от много повече прислужници, отколкото бе нужно, ала те съзнаваха значението на тази сцена и се смятаха длъжни да участвуват в нея. Бях страшно изгладнял и често, за да вечерям по-скоро, не се качвах в стаята си, станала вече така наистина моя, че щом видех дългите виолетови завеси и ниските библиотечни рафтове, се чувствавах насаме с онова свое „аз“, чието отражение ми предлагаша не само хората, а и предметите, а чакахме и тримата във фоайето управителят да каже, че вечерята е сервирана. Това бе още един повод за госпожа дьо Вилпаризи да поговори с нас.

— Злоупотребяваме с любезността ви — казваше баба.

— Напротив, много ми е приятно, очарована съм — отвърщаше приятелката ѝ с галювна усмивка, като напевно провличаше думите, противно на обичайната си непринуденост.

Защото всъщност именно в подобни мигове се държеше неестествено, припомняйте си за възпитанието си, за аристократичната изисканост, която трябва да прояви спрямо обикновени буржоа, за да ги увери, че никак не е надменна и се чувства щастлива в компанията им. И единственият недостиг на истинска любезност у нея бе точно в прекалената любезност. Тя издаваше присъщата на всяка дама от предградието Сен-Жермен кастова нагласа: убедена, че рано или късно непременно ще предизвика неудоволствие у буржоата, с които общува, тя не пропуска случай предварително да впише известен актив в сметководната книга на любезността си с тях, за да може в близко бъдеще да впише като пасив вечерята или раута, на които няма да ги покани. Затова, оформил отдавна и веднъж завинаги държането ѝ, независимо че обстоятелствата и хората са различни и че в Париж ще ѝ се иска да ни вижда често, класовият ѝ дух я подтикваше трескаво, сякаш не разполага с много време, за да бъде мила, докато сме в Балбек, и тя непрестанно ни пращаше рози и пъпеша, предлагаше ни книги, разходки с каляската си и словесни излияния. Ето защо не по-малко от ослепителния блясък на плажа, многоцветното пламтене на багрите и подводните светлини в стаите, както и от уроците по езда, превръщащи синове на бакали в богове,

подобни на Александър Македонски, и всекидневната любезност на госпожа дьо Вилпаризи, както и мигновената, ваканционна лекота, с която баба я приемаше, са се запечатали в паметта ми като характерни черти на живота в крайморските курорти.

— Но защо не занесат горе палтата ви?

Баба ги подаваше на управителя на хотела и понеже той беше много мил с мен, ми ставаше неловко от това неуважение, от което навярно се чувствувахте засегнат.

— Струва ми се, че господинът се обиди — забелязваше маркизата. — Навярно си въобразява, че е прекалено високопоставен, за да вземе дрехата ви. А си спомням как веднъж херцог дьо Ньомур се качи при баща ми, който живееше на последния етаж, с голям пакет писма и вестници под мишница. Като че ли още виждам принца със син фрак в изящно украсената рамка на вратата (мисля, че беше дело на Багар, нали знаете, такива едни тънки преплетени пръчици, от които мебелистът образува лентички и цветя, също като букетче, вързано с панделка). „Вземете, Сирюс, портиерът ви ми даде това за вас.“ „Понеже отивате при господин графа — каза ми той, — няма нужда да изкачвам етажите, само внимавайте да не скъсате канапа.“ Е, сега, щом се освободихте от товара си, седнете до мен — подканяше тя баба, хващайки я за ръка.

— О, ако нямате нищо против, не в това кресло! За двама е малко, но за мен е прекалено голямо, няма да ми е удобно.

Припомняйте ми едно точно такова кресло, което дълго пазех, защото бе подарено на майка ми от горката херцогиня дьо Прален, но накрая се разделих с него. Майка ми беше възможно най-скромна, но с отживели разбирания, които по онова време още не ми бяха много ясни, и отначало не искаше да я представят на госпожа дьо Прален само госпожица Себастиани преди женитбата си, докато тя от своя страна, вече херцогиня, смяташе, че не е редно първа да пожелае да я представят на майка ми. Всъщност — добавяше госпожа дьо Вилпаризи, забравила, че подобни тънкости уж й са непонятни, — дори ако майка ми беше само госпожа дьо Шоазьол, изискването й пак щеше да бъде основателно. Няма по-високопоставен род от техния, потомци са на сестра на Луи Дебелия и са били истински владетели в Басини. Вярно е, че ние ги превъзхождаме с блестящите бракове и влиятелността си, но не и по отношение на старите родове. В резултат

на спора за предимство възникнаха комични положения, например веднъж сервираха обед с повече от един час закъснение, докато най-сетне една от двете дами се съгласи да бъде представена първа. Независимо от това станаха големи приятелки и херцогинята подари на майка ми едно кресло като това тук, в което, както вие преди малко, никой не искаше да сяде. Един ден майка ми чува, че в двора ни влиза карета. Пита лакея кой е дошъл. „Херцогиня дьо Ларошфуко, госпожо графиньо.“ — „Така ли, нека заповяда!“ Минава четвърт час, няма никой. „Какво става с херцогиня дьо Ларошфуко? Къде е?“ — „На стълбите, поема си дъх, госпожо графиньо“ — отвърща лакеят, дошъл наскоро от провинцията. Майка ми имаше разумния навик да взема прислугата си оттам. Често някои слуги се бяха родили пред очите ѝ. Само така имаш верни хора в дома си. А това е истинска благодат. И наистина херцогиня дьо Ларошфуко с мъка се изкачваше, бе огромна, но толкова огромна, че когато влезе, майка ми за миг се разтревожи, чудеше се къде да я настани. А ето че креслото, подарено от госпожа дьо Прален, се изпречи пред очите ѝ. „Седнете, моля ви се!“ — каза ѝ тя и го побутна към нея. А херцогинята го изпълни цялото. Независимо от пълнотата си тя беше много приятна. „Все още прави впечатление, когато влиза“ — казваше един наш приятел. „И главно когато излиза“ — бе отвърнала майка ми, по-бързорека, отколкото днес е прието. Но дори в дома на херцогинята не се стесняваха и пред нея се шегуваха с необичайните ѝ размери, а тя първа се смееше. „Сам ли сте в къщи? — попитала веднъж господин дьо Ларошфуко майка ми, която била дошла на гости на херцогинята и отначало не я забелязала, защото била седнала в нишата в дъното на салона. — Няма ли я госпожа дьо Ларошфуко, не я виждам.“ — „Колко сте любезна!“ — отвърнал херцогът, известен с неправилните си преценки, но не съвсем лишен от находчивост.

Когато след вечеря се качвах с баба в стаята си, казвах си, че качествата на госпожа дьо Вилпаризи, които ни се харесват — такт, изтънченост, дискретност, самозаличаване, — не са може би кой знае колко ценни, щом само личности от рода на Моле и Ломени са ги притежавали в най-висша степен и ако липсата им прави неприятно всекидневното общуване, тя все пак не е попречила на тщеславци, лишени от здрав разум и лесно служещи за присмех, като например Блок, да станат Шатобриан, Вини, Юго и Балзак. Но при името на Блок

баба рязко възразяваше и започваше да хвали госпожа дьо Вилпаризи. Казват, че в любовта грижата за потомството ръководи предпочитанията на отделния индивид и за да може детето да бъде съвсем нормално развито, подтиква дебелият мъже да търсят слаби жени, а слабите — дебели, така и баба, изхождайки, без да съзнава, от необходимите условия за благополучието ми, застрашено от уязвимата ми нервна система и болезненото ми предразположение към меланхолия и усамотение, поставяше на първо място уравновесеността и здравия разум, свойствени не само на госпожа дьо Вилпаризи, но и на дадена среда, в която бих могъл да се разсея и успокоя, среда като онази, в която някога са блестели с остроумието си хора като Дудан, Ремюза, да не говорим за Босержан, Жубер, госпожа дьо Севине, остроумие, осигуряващо по-щастлив и по-достоеен живот, отколкото противоположния вид изтънченост, довела Бодлер, По, Верлен и Рембо до страдания и падения, които баба не пожелаваше на внука си. Целувах я, за да разсея тревогата ѝ, и я питах дали ѝ е направило впечатление от думите, изтървани от госпожа дьо Вилпаризи, че тя държи повече на произхода си, отколкото иска да признае. Подлагах впечатленията си на бабината преценка, защото никога не бях сигурен до каква степен някой заслужава уважение, преди да чуя мнението ѝ. Всяка вечер ѝ поднасях нахвърлените мислено през деня скици на всички тези, един вид, нереални същества, тъй като за мен съществуваше истински само тя. Веднъж ѝ казах:

— Не бих могъл да живея без теб.

— Не бива така — отвърна ми тя развълнувано. — Трябва да бъдеш по-твърд. Какво би станало иначе с теб, ако замина някъде? Напротив, надявам се, че ще бъдеш много разумен и много щастлив.

— Бих могъл да бъда разумен, ако заминеш за няколко дни, но ще броя часовете.

— Ами ако замина за месеци... — Само при мисълта за това сърцето ми се сви. — За години, за...

И двамата замълчахме. Не смеехме да се погледнем, ала мен ме измъчваше повече нейната, а не моята тревога. Затова се приближих до прозореца и отчетливо ѝ казах, извърнал очи:

— Нали знаеш, изтъкан съм от привички. Първите дни след раздялата с хора, които най-много обичам, се чувствавам нещастен, но макар да ги обичам пак толкова, постепенно свиквам и животът ми

започва да тече спокойно и приятно. Бих понесъл да живея далеч от тях с месеци, години.

Принуден бях да млъкна и се загледах право в прозореца. Баба излезе за малко от стаята. Но на другия ден с най-равнодушен тон поведох философски разговор, като гледах все пак тя да обърне внимание на думите ми: казах ѝ, че съм прочел с интерес за последните научни открития, според които материализмът е сразен и безсмъртието на душите и бъдещото им съединение се считат все пак като най-вероятни.

Госпожа дьо Вилпаризи ни предупреди, че скоро няма да можем да се виждаме толкова често. Един млад неин племенник, готвещ се да постъпи в Сомюр, в момента на гарнизон в Донсиер, близо до Балбек, се канел да прекара няколкоседмичния си отпуск при нея и трябвало да му посвети голяма част от дните си. По време на разходката с възхищение ни говори за големия му ум и главно за неговото добросърдечие. Представях си как той ще ме обикне, ще ме предпочете пред другите си приятели и когато преди пристигането му леля му намекна на баба, че за нещастие е попаднал в ноктите на лоша жена, бил луд по нея, а тя нямало да го остави, тъй като бях убеден, че подобна любовна връзка неизбежно завършва с умствено разстройство, престъпление или самоубийство, при мисълта колко кратко време е отредено на приятелството ни, толкова силно вече жалех в сърцето си, без още да съм го видял, за дружбата ни и за грозящите я бедствия, както ако узнаем, че скъпо нам същество е тежко болно и дните му са преброени.

В един много горещ следобед седях в потъналата в полумрак столова (за да я предпазят от слънцето, бяха спуснали пожълтелите от лъчите му завеси, през чиито пролуки просветваше морската синева) и внезапно по пътя откъм плажа се зададе висок, строен младеж с открита шия, гордо вдигната глава, пронизващ поглед и толкова бяла кожа и златна коса, сякаш бяха попили всички слънчеви лъчи. Облечен в мека белезникава материя, каквато никога не бих помислил, че мъж ще посмее да носи, толкова тънка, че напомняше, както прохладата в хотела, за горещия слънчев ден навън, той бързо крачеше. Очите му имаха цвета на морето и от едното час по час падаше монокъла му. Всеки го изгледа с любопитство. Младият маркиз дьо Сен-Лу-ан-Бре бе прочут с елегантността си. Всички вестници бяха описали костюма,

който неотдавна бе носел като секундант на младия херцог д'Юзе. Явно човек с толкова необикновен цвят на очите, косите и кожата и с толкова особена осанка, които лесно биха го отличили сред тълпата, както скъпоценната жилка небесносин светещ опал се откроява в грубата руда, би трябвало да води различен живот, не като другите хора. Затова преди връзката, от която се оплакваше госпожа дьо Вилпаризи, когато най-привлекателните жени от висшето общество си го оспорвали, неговото присъствие на даден плаж например, редом с добре известна хубавица, която в момента ухажвал, привличало погледите както към него, така и към нея, и утвърждавало репутацията ѝ. Поради особената му елегантност, безочieto му на „млад лъв“ и главно поради изключителната му красота някои го намираха женствен, но не можеха да сметнат това за порок, защото всеки знаеше, че е мъжествен и страстен поклонник на жените. Той беше племенникът, за когото ни говореше госпожа дьо Вилпаризи. Уверен, че силно ще се привърже към мен, бях очарован, че няколко седмици ще общувам с него. Младият мъж бързо прекоси фоайето на хотела, сякаш гонеше монокъла си, подхвърчащ като пеперуда пред него. Идваше от плажа и морето, запълващо до средата стъклената стена на фоайето, му служеше за фон, на който той се открояваше в пълен ръст — така някои портретисти си въобразяват, че най-вярно пресъздават настоящия живот, като избират за модела си съответен декор — морава за поло или голф, писта за надбягване, палуба на яхта, — а всъщност дават съвременен еквивалент на картините на примитивистите, в които човешката фигура е на предния план на условен пейзаж. Пред вратата на хотела го чакаше карета с два коня.

И докато монокълът му поднови лудориите си по огрения от слънцето път, изящно и умело като голям пианист, съумяващ да покаже и в най-простия пасаж превъзходството си над всеки второстепенен изпълнител, племенникът на госпожа дьо Вилпаризи пое юздите от кочияша, седна до него и докато распечатваше писмото, подадено му от управителя на хотела, подкара конете.

Какво разочарование изпитвах следващите дни всеки път, когато го срещнех в хотела или навън вирнал шия, съгласуващ непрекъснато движенията на крайниците си с изплъзващия се игрив монокъл, който беше сякаш техен гравитационен център! Ясно ми беше, че не търси близост с нас и не ни поздравява, макар че не можеше да не знае, че

сме приятели на леля му. Когато си спомнях любезното държане на госпожа дьо Вилпаризи, а преди нея на господин дьо Норпоа, аз си мислех, че те може би не са истински благородници или че някакъв таен член на аристократическия кодекс разрешава по непонятни за мен основания на жените и на някои дипломати да изменят в отношенията си с простосмъртните хора на дължимото от страна на всеки млад маркиз безжалостно презрение. Разумът ми би могъл да ме убеди в обратното, но характерно за тогавашната ми нелепа възраст — впрочем далеч не неблагоприятна и много плодovита, — е, че не се допитваме до разсъдъка си и приемаме като неделима част от нечия личност и най-незначителните ѝ прояви. Обкръжени от чудовища или богове, живеем в постоянна тревога. Едва ли има една от тогавашните си постъпки, която по-късно да не сме изкушени да заличим. Напротив, трябва да съжаляваме, че вече сме изгубили непринудеността, която ни ги е продиктувала. По-късно виждаме нещата по-практично, съвсем като другите хора, но юношеството е единственият период, през който научаваме нещо.

Безочieto, което отгатвах у господин дьо Сен-Лу и предполагаемото вродено жестокосърдечие се потвърждаваха от държането му всеки път, когато минеше покрай нас, все тъй изправен и строен, все тъй високо вирнал глава, с безучастен поглед, малко е да се каже все тъй безмилостен, чужд и на беглото зачитане на правата на другите, дори и да не познават леля му, сякаш пред една стара дама не бях съвсем същия, все едно, че бях уличен фенер. Леденото му държане беше толкова далеч от милите писма, в които само до преди няколко дни си въобразявах, че ще изрази симпатия, колкото е далеч въображаемият възторг на депутатите и народа от незабравимата реч на бленуващ мечтател от жалката невзрачна действителност, в която той се озовава, щом стихнат несъществуващите аплодисменти — пак с пръст в устата, както преди. Когато госпожа дьо Вилпаризи — навярно за да заличи лошото ни впечатление от тези външни белези, присъщи на надменен и безсърдечен човек, заговори за безграничната доброта на племенника си (той бе всъщност син на нейна племенника и бе малко по-възрастен от мен), аз се удивих, че във висшето общество в разрез с всяка правдивост приписват топли чувства на хора със сърца от камък, независимо че са любезни с блестящите си познати от собствената си среда. Госпожа дьо Вилпаризи сама, макар косвено,

допринесе да се изявят още веднъж основните — за мен вече безспорни черти на характера на племенница й в деня, когато ги срещнах двамата по една толкова тясна пътека, че тя не можеше да не ме запознае с него. Той сякаш не чу да му назовават нечие име, нито един мускул на лицето му не трепна, в очите му не проблесна ни искрица човешка симпатия и без известна пресиленост в равнодушието и безжизнеността им, нищо не би ги отличило от мъртви огледала. После, като спря върху мен суровия си поглед, сякаш за да разбере що за човек съм, преди да отговори на поклона ми, с рязък жест, по-скоро мускулен рефлекс, отколкото волеви акт, оставайки възможно най-далеч от мен, изпъна ръка и ми я подаде от разстояние. Когато на другия ден ми предадоха визитната му картичка, реших, че ще ме вика най-малкото на дуел, но той разговаря с мен само за литература, заяви след продължителното ни беседване, че би желал да бъде по няколко часа на ден с мен. При тази първа наша среща той не само прояви пламенен интерес към духовните ценности, но ми засвидетелствува симпатия, която съвсем не съответствуваше на ръкуването му предния ден. Когато видях, че при всяко запознаване прави същия жест, разбрах, че това е просто светска привычка, присъща на някои членове на семейството му и внедрена от майка му, която в стремежа й той да бъде изрядно възпитан, бе обучила тялото му и то я бе усвоило механично. Сен-Лу се покланяше, без да мисли за това повече, отколкото за изящните си дрехи и красивите си коси. Този жест бе лишен от нравственото съдържание, което му бях приписал първоначално, беше чисто заучен, както друг един негов навик — да настоява незабавно да бъде представен на роднините на познатите си, навик, така инстинктивен у него, че щом ме видя на другия ден след срещата ни, се втурна към мен без „добър ден“ и ме помоли да го представя на баба — тя беше с мен, — и то така трескаво, сякаш желанието му бе продиктувано от инстинкт за самозащита и без тази предпазна мярка всеки миг го грози опасност: така отбиваме удар или затваряме очи пред струя кипяща вода.

Изпълнил встъпителните заклинателни обреди, подобно на зла фея, отърсваща се от първоначалния си външен вид и придобиваща вълшебно очарование, това презрително същество се превърна пред очите ми в най-милиа и най-предупредителния младеж, когото бях срещал. „Аха — казах си, — веднъж се излъгах за него, станах жертва

на мираж, но дали не се освободих от първото си заблуждение, за да изпадна във второ?

Сигурно е фанатично горд с аристократичния си произход, а се опитва да скромничи.“ Всъщност под чудесното възпитание и любезност на Сен-Лу не след дълго открих съвсем друг човек. Младият мъж, на вид презрителен аристократ и спортсмен, ценеше и се интересуваеше единствено от духовните изяви и по-специално от модернистичните течения в литературата и изкуството, така смешни в очите на леля му. От друга страна, бе надъхан с идеи, които за нея бяха социалистически декламации, изпитваше дълбоко презрение към кастата си и прекарваше по цели часове над Ницше и Прудон. Спадаше към „интелектуалците“, които лесно се палят, не могат да се откъснат от някоя книга, увлечени само от възвишени мисли. Тази склонност, твърде абстрактна у Сен-Лу и толкова чужда на обичайните ми занимания, леко ми досаждаше, макар да ме умиляваше. Признавам, че когато узнах кой е бил баща му и ми попаднаха мемоари, гъмжащи от анекдоти за прословутия граф дьо Марсант, въплътил специфичната изисканост на една вече далечна епоха, той заплени въображението ми и копнеех да узная повече подробности за живота му. Затова се вбесях, че вместо да се задоволи да бъде син на баща си, вместо да ми служи за пътеводител в старомодния роман на неговото съществуване, Сен-Лу се бе възвисил до преклонение пред Ницше и Прудон^[16]. Баща му едва ли би споделил съжалението ми. Самият той е бил умен мъж, надхвърлил границите на светския си начин на живот. Почти не е имал време да опознае сина си, но е искал той да бъде нещо повече от него. И ми се струва, че в противовес на другите членове на семейството им, би се възхищавал, би се радвал, че синът е изоставил леките развлечения заради сурови размишления, и без да каже нищо, скромен като истински издигнат духом благородник, би чел тайно любимите писатели на сина си, за да прецени доколко Робер го превъзхожда.

Имаше нещо тъжно обаче: ако господин дьо Марсант с умствената си широта би могъл да оцени сина си, макар така различен от него, Робер дьо Сен-Лу, убеден, че истинското човешко достойнство е свързано с определени форми на изкуство и живот, си спомняше с топло чувство, но и с известно пренебрежение за баща си, който през целия се бе увличал от лов и надбягвания, бе се прозявал, слушайки

Вагнер, и бе обожавал Офенбах. Сен-Лу не беше достатъчно умен, за да разбере, че интелектуалната стойност няма нищо общо с пристрастието към някоя естетическа формула, затова изпитваше към интелекта на граф дьо Марсант същото презрение, което биха изпитва към Боалдийо или Лабиш синовете на Боалдийо или Лабиш, ако са привърженици на символизма или модернистичната музика.

— Много малко познавах баща си — казваше ми Робер. — Явно, бил прекрасен човек. За негово нещастие е живял в жалка епоха. Да си роден в предградията Сен-Жермен, и то по времето на „Хубавата Елена“ е истинска напасть. Ако беше дребен буржоа и страстен поклонник на „Пръстена на Нибелунгите“ и да стане нещо съвсем друго. Казват ми даже, че обичал литературата, но не се знае дали е така, защото това, което е считал за литература, са все остарели произведения.

Лично аз намирах Сен-Лу прекалено сериозен, а той не си даваше сметка, че аз не съм чак толкова. Съдейки за всичко само в зависимост от интелектуалната му стойност, чужд на радостите, които въображението извлича от някои неща, според него незначителни, той се удивляваше, че могат да представляват интерес за мен, защото ме поставяше много по-високо от себе си.

Още в първите дни Сен-Лу спечели баба не само с неизменната доброта, която се чудеше как да засвидетелствува и на двама ни, но защото и в това, както във всичко останало, беше съвсем естествен. А естествеността, може би защото позволява да се долови природното под човешката надстройка, бе качество, което баба предпочиташе, също както не обичаше правилните лехи в градините като в Комбре, а и ненавиждаше изкусно украсените сладкарски изделия, в които с мъка се разпознават основните продукти, или прекалено изпипаното безупречно свирене на пиано и дори имаше особена слабост към замазаните или фалшиви ноти на Рубинщайн. Тази непринуденост ѝ бе приятна и в облеклото на Сен-Лу, гъвкаво, изящно, без намек за предвзетост или надутост, поради което той не изглеждаше нито скован, нито колосан. Тя ценеше още повече обстоятелството, че този богат младеж живееше в разкош, но някак нехайно, естествено, без да „вони на пари“, без важничене. Съзираше очарователна непосредственост и в запазилата се у него и обикновено заличаваща се ведно с някои физиологични особености на детството неспособност да

наложи на лицето си да скрие чувствата си. Ако желаете нещо, без да се надява, че ще го получи, било само комплимент, у него внезапно избликваше такова пламенно, стремително, бурно доволство, че му бе невъзможно да го задържи или спотаи, по лицето му неизменно се разливаше щастлива усмивка. През прекалено тънката кожа на страните му прозираше ярка руменина, очите му отразяваха радостта и смущението му. А баба бе особено чувствителна към този привлекателен признак на откровеност и чистосърдечие, който впрочем у Сен-Лу, поне по времето, когато се сприятелих с него, не мамеше. Ала познавах друг един човек — и такива има много, — при който физиологичната непосредственост, мимолетното поруменяване съвсем не изключват нравствено двуличие. Доста често те доказват само, че натури, способни на най-грозна измама, реагират така живо на удоволствието, че то ги обезоръжава и ги принуждава да го покажат на околните. Но баба обожаваше преди всичко чистосърдечията, с което Сен-Лу признаваше без заобикалки симпатията си към мен и така хубаво умееше да я изрази, че според нея самата тя не би намерила поточни и по-наситени с обич думи, под които биха се подписали нейните Севине и Босержан. Сен-Лу без капка стеснение се надсмиваше над недостатъците ми — на баба й бе забавно колко тънко ги бе доловил, — но така, както би сторила тя, с обич, като, напротив, безрезервно превъзнасяше качествата ми, и то с жар, а не сдържано и хладно като повечето младежи на неговата възраст, които си въобразяват, че по този начин си придават важност. И се стремеше да предотврати най-малкото ми неразположение, мяташе одеяло върху краката ми, ако застудееше, без да забележа, оставаше уж нарочно по до късно вечер при мен, ако разбереше, че съм тъжен или не се чувствам добре, и то с такава загриженост — баба я намираще прекалена, — че от гледна точка на здравословното ми състояние би било за предпочитане малко повече закаленост. Но тъй като бе проява на хубаво чувство към мен, баба беше дълбоко трогната.

Скоро и двамата се зарекохме във вярно приятелство навеки и той казваше „нашето приятелство“, сякаш ставаше дума за нещо важно и прекрасно, съществуващо извън нас, и не след дълго заяви — изключвайки страстта към любимата си, — че то е най-голямата радост в живота му. Тези негови думи едва ли не ме натъжаваха и ле знаех какво да му отговоря, защото присъствието му и разговорите ми

с него — сигурно същото би било и с всеки друг, — не ми носеха щастието, което, напротив, можех да изпитам, когато край мен нямаше никой. Останех ли сам, понякога от недрата на душата ми изплуваше някаква импресия и ме потапяше в неземно блаженство. Но имаше ли някой при мен и заговорех ли с приятел, съзнанието ми рязко насочваше мислите ми не вече към вътрешния ми мир, а към събеседника ми и веднъж поели в това обратно направление, не ми доставяха никаква радост. Щом се разделях със Сен-Лу, опитвах се с помощта на думите да внеса известен ред в неясните минути, прекарани с него: казвах си, че имам добър приятел, че добрият приятел е нещо рядко, и мисълта, че разполагам с труднопостижими блага, ми носеше точно обратното на съкровено ми наслаждение, на наслаждението, че съм извлякъл от себе си и съм извадил на бял свят нещо, което се е таяло в полумрака. Ако бях прекарал два-три часа в разговор със Сен-Лу и той се бе възхищавал от мен, изпитвах едва ли не угризение, съжаление, умора, че не съм бил сам и най-сетне да мога да се заловя с работа. Ала си казвах, че човек не е умен само за себе си, че най-великите хора са копнеели да бъдат оценени, че нямам право да смятам изгубени часовете, през които съм създал високо мнение за себе си у своя приятел. По този начин лесно се убеждавах, че трябва да съм щастлив и толкова по-силно желяех да запазя завинаги това щастие, колкото по-малко го бях почувствувал. Повече от всичко се боим да загубим блага, останали извън нас, защото сърцето ни няма власт над тях. Смятах се способен да разгърна по-добре от мнозина други необходимите за приятелството добродетели (защото винаги щях да поставям благополучието на приятеля си преди личните интереси, на които държат повечето хора и които не значат нищо за мен), но не и да изпитам радост от чувство, което, вместо да засилва различията между моята душа и душите на другите — различия, съществуващи между душите на всички ни, — би ги заличавало. Затова пък в дадени мигове мисълта ми откриваше у Сен-Лу обобщения тип, „благородника“, който подобно на вселил се в него дух движеше крайниците му и ръководеше жестовете и постъпките му. В такива мигове, макар близо до него, се чувствавах сам като пред пейзаж, чиято дълбока хармония съм доловил, той се превръщаше в обект и аз се вгълбявах, за да го изуча. Страшно приятно ми бе всеки път да откривам отново в него това предшествуващо го през вековете

същество, аристократа, какъвто Робер толкова се стараеше да не бъде, само че удоволствието ми бе чисто интелектуално и нямаше нищо общо с приятелското ми чувство. В душевната и физическата гъвкавост, придаваща такова очарование на любезността му, в непринудеността, с която предлагаше на баба каретата си и ѝ помагаше да се качи в нея, в чевръстото си скачане от седалката, за да ме наметне със собственото си палто, ако се боеше да не настигна, съзирах не само наследствената сръчност на знаменитите ловджии, каквито са били поколения наред предците на този младеж, ценящ само интелекта, презрението им към богатството, съчетано у Робер с вкуса към него (но само за да може да окаже повече внимание на приятелите си), вкус, който го подтикваше така небрежно да хвърли в краката им собствения си разкош. Съзирах главно увереността или илюзията на знатните му предци, че са нещо „повече от другите“, благодарение на която не са могли да завещаят на Сен-Лу желание да покаже, че е „като другите“. Страхът да не би да се престарее в любезността си, заради който и най-искрената плебейска любезност изглежда грозна и тромава, му бе съвсем непознат. Понякога се упреквах, че намирам удоволствие да разглеждам приятеля си като художествено творение, да наблюдавам съотношението между съставните му части, хармонично регулирано от един общ замисъл, който ги свързваше, без той да подозира, и затова той нищо не прибавяше към собствените му качества, към личната му интелектуална и нравствена стойност, на която той отдаваше толкова голямо значение.

А въпреки това именно този замисъл ги обуславяше до известна степен. Точно защото беше благородник, интелектуалната му дейност, социалистическите му убеждения, подтикващи го да общува с млади претенциозни и зле облечени студенти, бяха при него наистина чисти и безкористни, докато съвсем не бяха такива у тях. Смятайки се потомък на невежа и себична каста, той искрено се стараеше тези млади хора да му простят аристократичния произход, а всъщност точно произходът му ги примамваше и заради него го търсеха, като привидно се държаха хладно и дори безочливо с него. Така Сен-Лу бе принуден пръв да любезничи с хора, които родителите ми, верни на социологията на Комбре, биха били смаяни, че не избягва.

Един ден, както седяхме със Сен-Лу на пясъка, чухме в палатката, на която се бяхме облегли, проклетия срещу пълчището

евреи, които мърсят Балбек.

— Не можеш да направиш две крачки, без да ги срещнеш. По принцип не съм непримирим враг на еврейската нация, но тук направо гъмжи. Чуваш само: „Хей, Авраме, фидях Якоф!“ Все едно, че си на улица Абукир.

Човекът, който така роптаеше срещу Израел, накрая излезе от палатката и ние вдигнахме очи към този антисемит. Беше приятелят ми Блок. Сен-Лу мигновено ме помоли да припомня на Блок, че са се виждали на конкурса, на който Блок бе получил първа награда, а покъсно и в един народен университет.

Забавно ми бе да откривам у Робер влиянието на йезуитите в притеснението му да не би да засегне някого от приятелите си интелектуалци всеки път, когато нарушеха изискванията на светското благоприличие или изпаднаха в смешно положение, макар самият той да не държеше никак на това, но предполагаше, че другият би се срамувал, ако околните са забелязали. И Робер се червеше, като че ли самият той се е провинил, както стана в деня, когато Блок обеща да дойде при него в хотела и добави: „Понеже никак не обичам да чакам сред фалшивата помпозност на големите каравансараи и ще ми прилошее от циганите, кажете на «лайфтера» да им наложи мълчание и незабавно да ви предупреди за идването ми.“ Лично аз не държех особено Блок да дойде в хотела. За съжаление не беше сам в Балбек, а със сестрите си и освен това имаха много роднини и приятели. Еврейската колония беше може би живописна, но не и приятна. С Балбек е както с някои страни, Русия или Румъния, за които учим в часовете по география, че на израилтянското население не се гледа с добро око и то не е стигнало до същата степен на асимилация, както например в Париж. Винаги заедно, без чужд елемент сред тях, братовчедките и чичовците на Блок или единоверците им от мъжки и женски пол образуваха компактно шествие, когато отиваха в казиното — едните на „бал“, а другите — в залата с бакара. Коренно различни от другите курортисти, които ги виждаха всяка година в Балбек, без никога да разменят поздрав с тях, независимо дали ставаше дума за обкръжението на Камбрьомер, за клана на председателя на съда, за едрите или дребни буржоа или за обикновените парижки търговци на семена, чиито дъщери, красиви, горди, насмешливи, чисти францужойки като статуите в Реймс, не биха желали да се смесят с

ордата невъзпитани момичета, така сляпо следващи курортната мода, че винаги бяха облечени било сякаш току-що се връщат от лов на раци, било сякаш танцуват танго. Колкото до мъжете, въпреки скъпите им смокинги и лачените им обувки, прекалено подчертаната им расова принадлежност напомняше изследванията на „ерудираните“ художници, които, натоварени да илюстрират евангелието или „Хиляда и една нощ“ се съобразяват със страната, където става действието и й изобразяват свети Петър или Али Баба точно с чертите на най-дебелия балбекски комарджия.

Блок ме запозна със сестрите си, които като луди се смееха на най-незначителните духовитости на брат си, обект на постоянното им възхищение и техен кумир докато той бе невероятно груб с тях и не им даваше да отворят уста. Явно и на тази среда, както на всяка друга, може би дори повече, бяха присъщи много развлечения, достойнства и добродетели. Но за да ги опознаеш би трябвало да проникнеш в нея. А тя не се харесваше, чувствуваше това, виждаше в неприязънта проява на антисемитизъм и му се противопоставяше, като се обединяваше в плътна и затворена фаланга, сред която никой впрочем и не искаше да си проправи път.

Колкото до „лайфтера“ на Блок, погрешното произношение нямаше защо да ме изненадва, защото само няколко дни преди това ме бе попитал защо съм дошъл в Балбек (неговото присъствие тук му се струваше съвсем естествено) и дали не с „надеждата за блестящи познанства“, а когато му казах, че съм дошъл в Балбек, за да осъществя едно отдавнашно свое желание, е, не така страстно, както да видя Венеция, той отговори: „Е, да, естествено, за да пиеш шербети с красиви дами, като се преструваш, че четеш «Стоунс във Венайс» на лорд Ръскин, непоносим досадник и възможно най-убийствен празнословец.“ Очевидно Блок бе убеден, че в Англия не само всички индивиди от мъжки пол са лордове, но и че всяко *и* се произнася *ай*.

За Сен-Лу тази грешка в произношението бе съвсем маловажна главно защото я отдаваше на пропуск в едва ли не светските познания, които презираше, макар че добре ги владееше, но опасявайки се да не би Блок, като разбере някой ден, че се казва „Венис“ и Ръскин не е лорд, със закъснение ще си помисли, че е станал за смях пред него, Робер се почувствува виновен, сякаш наистина не бе проявил снизходителност, а той е крайно снизходителен и предварително се

изчерви от срам, както би пламнало лицето на Блок, ако забележеше грешката си. Защото Робер знаеше, че Блок и отдава много по-голямо значение от него, а и Блок го доказва малко по-късно, когато чу, че казвам „лифт“.

— А, значи, се казвало лифт! — И добави сухо и високомерно: — Впрочем това няма никакво значение.

Този отговор е аналогичен на рефлекс, един и същ, при всички честолюбиви хора, при най-сериозни, както и при най-незначителни обстоятелства, който ясно издава, както в този случай, колко много някои държи точно на това, което омаловажава. Трагични думи понякога и така покъртителни, които първи се изплъзват от устата на всеки горд човек, комуто отнемате и последната надежда, като му отказвате известна услуга. „Добре, добре, няма никакво значение, ще намеря изход“, а този изход без „никакво значение“ е понякога самоубийството.

После Блок ми наговори какви ли не любезности. Безспорно му се искаше да бъде много мил с мен и все пак ми зададе следния въпрос:

— Дали от стремеж да се издигнеш до аристокрацията — Впрочем твърде второкачествена, но ти си наивен дружиш със Сен-Луан-Бре? Навярно изживяваш криза на снобизъм. Сноб ли си, признай си? Да, нали?

Това не ще рече, че внезапно му се отця да бъде внимателен с мен. Но основният му недостатък беше това, което ние, французите, доста неправилно наричаме лошо възпитание (той естествено не го забелязваше и затова още по-малко можеше да му мине през ум, че неприятно засяга другите). В човешкия род еднаквите добродетели, присъщи на всички, са не по-малко учудващи от многообразието на недостатъците, срещащи се само у един индивид. Изглежда, че най-разпространеното качество в света е не здравият разум, а добротата. И в най-отдалечените и най-затънтените кътчета с удивление установяваме, че тя от само себе си разцъфва като мак в пусто дере, подобен на всички други макове, макар никога да не ги е виждал и да познава само вятъра, който сегиз-тогиз люшка самотната му червена шапчица. Дори ако добросърдечието, парализирано от интереса, не се проявява, то все пак съществува и всеки път, когато не го спъва себична подбуда, например при четене на роман или вестник, то

набъбва, назрява дори в сърцето на човек, убиец в живота, който като любител на подлистник си остава отзивчив към слабия, невинния и преследвания. Разнообразието на недостатъците ни смайва, както и сходството на добродетелите. Всеки от нас има толкова лични недостатъци, че за да го обичаме, сме принудени да не държим сметка за тях и да ги пренебрегнем в името на останалото. И най-съвършеният има недостатък, който дразни или вбесява. Един е надарен с прекрасен ум, има благородно отношение към всичко, никога не говори лошо за никого, но забравя в джоба си най-важните писма, които сам е предложил да пусне и заради него пропускате решаваща среща, като дори не ви се извинява и се усмихва, горд, че никога не е имал представа за време. Друг е толкова изтънчен, нежен, предупредителен, че ви казва само неща, които биха ви доставили радост, но чувствувате, че премълчава други, погребва ги в сърцето си и там те се разрастват. Толкова му е приятно с вас, че не си отива, докато не капнете от умора. Трети е по-искрен, но стига дотам, че държи да ви каже, след като сте се извинили със здравословното си състояние, задето не сте отишли при него, че са ви видели да влизате в театъра и сте изглеждали много добре, или че не е могъл напълно да се възползува от услугата ви, защото трима други приятели му предложили съдействието си, така че ви е съвсем малко задължен. И в двата случая деликатният приятел, описан преди това, би се престорил, че не знае за отиването ви на театър, и не би казал, че и други са му помогнали. Колкото до искрения, за него е истинска потребност да ви донесе или разкрие нещо, което може да ви бъде най-неприятно, очарован от откровеността си, и ви заявява: „Аз съм си такъв!“ Има и други — досаждат ви с прекаленото си любопитство или ви разочароват с пълната си незаинтересованост. Може да им разкажете най-сензационни произшествия, без да осъзнаят за какво става дума. Има и такива, които цели месеци не отговарят на писмото ви, ако то засяга вас, а не тях, или ви казват, че ще дойдат да ви помолят за нещо, вие не смеете да излезете, за да не ги изпуснете, а изобщо не идват и ви оставят да чакате със седмици, защото не били получили отговор от вас и сметнали, че сте сърдит, макар че не са искали да отговорите на писмото им. И някои хора най-сетне, вслушвайки се в собственото си желание, а не във вашето, бърбят, без да ви дадат възможност да вметите нито дума, ако са в добро настроение и им се ще да ви видят,

колкото и спешна работа да имате, но ако са уморени от жегата или в лошо настроение, не можете да измъкнете ни думичка от тях, изпречват инертната си вялост пред всичките ви усилия и не си дават труд да отговорят дори с възклицание, сякаш не са ви чули. Всеки наш приятел има толкова лични недостатъци, че за да продължим да го обичаме, трябва да ги извиняваме с качествата му: талант, добросърдечие, нежност; или по-скоро да не ги виждаме, като за тази цел призоваваме цялата си добра воля. За съжаление снизходителното ни упорито затваряне на очите пред недостатъците на приятеля ни е по-малко от неговото упорито изваждане на показ на неприятните си черти, защото самият е жертва на заслепение или дори ги приписва на другите. Тъй като не ги забелязва, въобразява си, че и другите не ги виждат. Опасността да не бъдем харесани се дължи главно на невъзможността да преценим кое остава незабелязано, кое не, затова би трябвало от благоразумие никога да не говорим за себе си: това е тема, по която можем да бъдем сигурни, че гледището на другите и нашето няма да съвпадат. Ако сме така изненадани, когато проникваме в истинския живот на другите, в действителната вселена зад привидната, както ако посетим на вид невзрачна къща, пълна със съкровища, шперцове и трупове, също така смаяни оставаме, ако вместо образа, който сме изградили за себе си въз основа на думите на хората около нас, узнаем от изказванията им в наше отсъствие колко различна представа крият в себе си те за личността и живота ни. Така че всеки път, когато сме говорили за себе си, можем да бъдем сигурни, че безобидните ни и предпазливи преценки, изслушвани с привидна учтивост и лицемерно одобрение, са дали повод на най-ожесточени или остроумни коментари, във всеки случай най-неблагоприятни. Рисуваме най-малко да предизвикаме раздразнение с несъответствието между представата ни за нас и думите ни, несъответствие, поради което обикновено когато хората говорят за себе си, стават толкова смешни, както лъжелюбителите на музика, които изпитват нужда да изтананикат любимата си мелодия, като наваксат недостига на глас с енергична мимика и възторжено изражение, съвсем неподходящи за това, което сме чули. Към лошия навик да говорим за себе си и за недостатъците си трябва да прибавим и неразривно свързания с него навик да откриваме у другите недостатъци, досущ сходни с нашите. Впрочем говорим винаги за тях,

сякаш по този начин говорим за себе си със заобикалки и към удоволствието от самоопрощението прибавяме насладата от признанието. Изглежда, че вниманието ни, неизменно привлечено от собствените ни характерни черти, преди всичко забелязва тях и у другите. Късогледият ще каже за ближния си: „Та той все мижи“. Охтичавият се съмнява в доброто състояние на дробовете на пращия от здраве, нечистоплътният все се оплаква, че другите не се къпят, миришещият неприятно — че другите вонят, измаменият съпруг вижда навсякъде рога носци, леката жена — проститутки, снобът — сноби. Пък и всеки порок и всяка професия изискват и развиват специални познания, с които не е неприятно да блеснем. Хомосексуалистът надушва хомосексуалисти, шивачът, попаднал във висшето общество, едва заговорил с вас, оценява тъканта на дрехата ви и изгаря от желание да я опипа, а ако след няколко минутен разговор попитате зъболекар за мнението му за вас, ще ви каже колко развалени зъби имате. Нищо не му се струва по-важно, а на вас, понеже сте забелязали неговите, по-смешно. И си въобразяваме, че другите са слепи не само когато говорим за себе си, но и постъпваме така, като че ли не могат да ни оценят. За всеки от нас съществува един бог, който стои до него и скрива недостатъците му или обещава да ги превърне в добродетели, също както затваря очите и запушва ноздрите на хора, които не се мият, за да не видят ивицата кир зад ушите си и да не усетят миризмата на пот под мишниците си, бог, който им внушава, че могат безнаказано да се появяват така в обществото, което нищо няма да забележи. Хората, носещи или подаряващи изкуствени перли, си мислят, че другите ще ги сметнат за истински.

Блок беше невъзпитан, невропат, сноб и тъй като изхождаше от не особено уважавано семейство, понасяше — както ако се намираше на морското дъно, — неизчислимо голямото налягане, упражнявано над него не само от християните върху повърхността, а и от междинните слоеве еврейски социални групировки, повисокопоставени от неговата, тъй като всяка от тях смазваше с презрението си непосредствено по-нискостоящата. За да излезе на чист въздух, издигайки се от едно еврейско семейство към друго, на Блок щяха да му бъдат необходими няколко хилядолетия. По-добре беше да си проправи път другаде.

Когато ме упрекна, че изживявам криза на снобизъм и настоя да му призная, че съм сноб, можех да му отговоря: „Ако съм сноб, няма да дружа с теб.“ Казах му само, че не е много любезен. Тогава той се опита да се извини, но точно както се извинява невъзпитаният човек, много доволен ако намери начин да повтори думите си и да им придаде още повече тежест.

— Прости ми — казваше ми той при всяка наша среща, — огорчих те, измъчих те, бях невероятно лош. А при това човек и по-специално твоят приятел е странно животно: не можеш да си представиш колко нежно те обичам, макар да те дразня така жестоко. Толкова те обичам, че често, само като си помисля за теб до сълзи се умилявам — и той изхлипа.

Учудвах се не само колко лошо се държи Блок, но и колко неравен беше като събеседник. Този толкова придирчив младеж, който за най-четените писатели казваше, „тъп кретен, кръгъл глупак“, понякога разказваше, смеейки се шумно, анекдоти, в които нямаше нищо комично, и цитираше като „наистина забележителна личност“ някой съвсем посредствен човек. Тези двойни везни, с които преценяваше ума и нравствените достойнства на другите, както и доколко представляват интерес, престанаха да ме удивляват едва в деня, когато се запознах с господин Блок-баща.

Не вярвах, че някога ще бъдем удостоени с честта да се запознаем с него, защото Блок-син бе клюкарствувал по мой адрес пред Сен-Лу и по негов пред мен. Бе казал между другото на Робер, че съм бил (и то открай време) невероятен сноб. „Да, да, да, очарован е, че познава господин Л-л-льогранден!“ Този вид подчертаване на някоя дума при Блок означаваше ироничност и начетеност. Тъй като не бе чувал никога името Льогранден, Сен-Лу се учудил: „Но кой е той?“ — „О, една много знатна особа!“ — отвърнал Блок смеешком и зиморничаво пъхнал ръце в джобовете на сакото си, представяйки си мислено живописната фигура на този изключителен провинциален благородник, в сравнение с когото аристократ Барбе д’Орвили нищо не представлява. Утешаваше се, че не е в състояние да нарисува господин Льогранден, като му даваше няколко „Л“ и се наслаждаваше на името му като на най-ароматно вино. Само че тези негови субективни удоволствия оставаха несподелени. Ако се бе изказал отрицателно за мен пред Сен-Лу, в същия дух говори на мен за него. Още на другия

ден узнахме с подробности за злословията му не защото си ги споделихме — би ни се сторило много долно, — но това именно се бе сторило така естествено и неизбежно на Блок, че обзет от тревога, уверен, че ще разкрие и на двама ни нещо, което вече знаем, предпочете да ни изпревари и като дръпна Сен-Лу настрана, му призна, че е злословил по негов адрес, но нарочно, за да види дали ще му бъде предадено, закле му се в Зевс Кронид, пазител на клетвите, че го обича, че е готов да даде живота си за него и изтри една сълза. Същия ден успя да ме види насаме, изповяда ми се, заяви, че го е направил в мой интерес, защото бил убеден, че някои светски познанства били губелни за мен, струвал съм много повече. После улови ръката ми, разнежен като пияница, макар опиянението му да бе просто нервна възбуда.

— Повярвай ми и нека черната Кера^[17] ме грабне в същия миг и ме преведе през дверите на омразния на хората Хадес, ако вчера, когато си спомних за теб, за Комбре, за безмерната си обич към теб, за някои следобеди в училище, които дори си забравил, плаках цяла нощ. Да, цяла нощ, заклевам ти се, и уви, зная, понеже съм сърцеведец, че няма да ми повярваш.

Наистина не му вярвах. Клетвата в Кера не придаваше особена тежест на думите му, измисляше ги, докато говореше, тъй като елинистичният култ при него бе чисто литературен. Освен това започнеш ли да се разнежда и пожелаеш ли и събеседникът му да се разчувствува от някоя негова измислица, казваше. „Кълна ти се!“ не толкова, за да му повярват, че казва истината, колкото заради истеричното удоволствие от лъжата. Не му вярвах, но не му се и сърдех. Приличах на мама и баба и не бях способен на лоши чувства (дори и заради по-грозни постъпки), нито да осъдя някого.

Между другото Блок не беше безнадеждно лош, можеше да бъде и много приятен и откакто породата на Комбре, порода, от която се получаваха непокътнати в нравствено отношение същества като баба и мама, като че ли изчезна, понеже вече почти нямам възможност за избор освен между груби, нечувствителни, но честни хора, които само с тембъра си ясно показват, че никак не се интересуват от живота ви, и другия вид хора, които, докато са при вас, ви разбират, обичат, умиляват се до сълзи, а няколко часа по-късно ви го връщат с лихвата, като жестоко ви ухапят със злъчна подигравка зад гърба ви, ала пак се

връщат при вас все така отзивчиви, обаятелни и мигом сходни духом, струва ми се, че предпочитам, ако не нравствената стойност, то поне компанията на вторите.

— Не можеш да си представиш как страдам, като си мисля за теб — поде Блок. — Всъщност това е една доста еврейска черта — добави той иронично, като присви очи, сякаш искаше да определи под микроскоп минималното количество „еврейска кръв“ и както би могъл да каже, но не би казал, стар френски благородник, сред чиито прадеди, всички християни, спада и Самюел Бернар или още по-далеч в низходяща линия дева Богородица, от която произлиза рода Леви, според собственото им твърдение, той добавяше: — Много обичам да разграничавам в емоциите и реакциите си незначителните отсенки, които се дължат на еврейския ми произход.

Блок направи това изявление, защото му се стори едновременно остроумно и смело да каже истината за расата си, като по същия повод успяваше по странен начин да смекчи тази истина, също както скъперниците, които са решили да изплатят задълженията си, но имат смелост само да ликвидират половината. Подобен вид измама, при която намираме дързост да признаем истината, но като я примесим с голяма доза лъжа, която я изопачава, е по-разпространена, отколкото си мислим, и дори хора, на които обикновено е чужда, при някои критични положения в живота, когато например е застрашена любовта им, прибягват до нея.

Поверителните нападки на Блок пред Сен-Лу и пред мен срещу Сен-Лу завършиха с покана за вечеря. Не съм съвсем сигурен дали не се бе опитал отначало да склони само Сен-Лу. Напълно правдоподобен и затова възможен, този опит все пак не се бе увенчал с успех, тъй като Блок каза и на двама ни един ден:

— Скъпи метр и вие, коннико, любимецо на Арес, дьо Сен-Лу-ан-Бре, конеукротителю, щом ви срещнах заедно на брега на пенестозвучната Амфитрита под шатрите на Мение^[18] с бързоплаващите кораби, ще благоволите ли и двамата да дойдете на вечеря тази седмица у достолепния ми баща с най-кристално чистата душа?

Блок ни покани, защото държеше да се сближи със Сен-Лу с надеждата той да го въведе в аристократическите среди. Ако бях пожелал същото за себе си, Блок би го сметнал за най-гнусен

снобизъм, напълно съответстващ на мнението му за една черта от характера ми, при това поне засега основна, както смяташе той. Същото желание от негова страна му се струваше обаче доказателство за благородно домогване на ума му, стремеж да надникне в нова обществена среда, от която би могъл да извлече изгода като писател. Когато синът съобщил на господин Блок-баща, че ще доведе на вечеря един свой приятел, чието име и титла разчленил със саркастично задоволство — маркиз дьо Сен-Лу-ан-Бре, баща му останал направо потресен.

— Маркиз дьо Сен-Лу-ан-Бре! Ах, този хубостник! — възкликнал той, като това определение изразяваше за него най-силната степен на социално страхопочитание и хвърлил на сина си, способен да завърже подобно познанство, поглед, който познаваше: „Удивителен е наистина, нима действително това дете-чудо е мой син?“

И моят съученик така се бе зарадвал, както ако баща му увеличеше с петдесет франка месечната му издръжка. Защото Блок не се чувствуваше добре в семейството си и допускаше, че баща му го смята за непрокопсаник заради преклонението му пред Льоконт дьо Лил, Ередиа и други бохеми. Но запознанството със Сен-Лу-ан-Бре, чийто баща бе на времето председател на компанията, построила Суецкия канал („Ах, този хубостник!“), бе „безспорна“ придобивка. Затова и двамата съжалиха, че бяха оставили в Париж стереоскопа, за да не би да го повредят. Само господин Блок-баща умееше или най-малкото имаше право да борави с него. Впрочем той го демонстрираше рядко, след като преценеше дали подобава, в дни на галавечери и допълнително наета мъжка прислуга. По този начин сеансите със стереоскоп бяха израз на особено внимание към гостите, благоволение спрямо привилегировани, а за устройващия ги домакин — престиж, горе-долу равен на истинско дарование и едва ли по-голям, ако лично господин Блок-баща бе направил снимките и бе изобретил апарата.

— Не бяхте ли канени вчера у Саломон? — питаха се роднините.

— Не, не бях сред избраниците! Какво имаше?

— Голяма дандания! Стереоскоп и всевъзможни измишльотини!

— Ах, и стереоскопа ли? Жалко. Изглежда, че Саломон е изключителен, когато го демонстрира.

— Ех, нищо — каза господин Блок на сина си, — няма защо да му предлагаме всичко наведнъж, така ще има какво да пожелае да

види.

В бащинската си любов той си помисли дали да не нареди да му пратят апарата, за да зарадва сина си. Но „на практика“ не достигаше време или им се стори, че не достига. Само че се наложи да отложат вечерята заради нас — Сен-Лу очакваше чичо си, който щеше да се отбие за два дни у маркиза дьо Вилпаризи. Увлечен по физически упражнения, главно продължителни преходи пеш, той щял да измине повечето път от замъка, където летувал, като нощува във фермите, и затова не се знаеше кога точно ще пристигне в Балек. Сен-Лу не смееше да мръдне и ме помоли дори да изпратя от Енкарвил — там беше пощенската станция — всекидневната телеграма до любимата му. Чичото, когото очаквах, се наричаше Паламед, име, наследено от прадедите му, владетели на Сицилия. Когато по-късно срещнех в историческа книга някой италиански подеста^[19] или висш духовник със същото име, запазено като красив, автентично старинен медал от епохата на Възраждането в семейството им и предавано от потомък на потомък от папския съвет във Ватикана чак до чичото на приятеля ми, изпитвах удоволствието, отредено на хората, които нямат достатъчно пари, за да съберат колекция от медали, пинакотека, а издирват стари имена (имена на местности, документални и колоритни като старинна карта, изглед на крепост, емблеми или сборник по обичайно право, кръщелни имена, в които под мелодичните френски окончания звучи и се долавя езиков недостиг, простонародна интонация, неправилното произношение на нашите предци, които подлагали латинските думи на трайни осакатявания, превърнали се по-късно в авторитетни законодатели в граматиката) и посредством тези колекции от старинни звучения си устройват сами концерти, също като любителите на старинна музика, които си купуват виола д'аморе или виола да гамба, за да изпълняват на старинни инструменти някогашните музикални творби.

Сен-Лу му каза, че даже в най-тясно затворените аристократически кръгове чичо му Паламед се славел като особняк, недостъпен, надменен, горд със знатния си произход, основоположник заедно с жената на брат си и няколко избраници на така наречения „Клуб на фениксите“. Дори там толкова се плашели от дръзкото му държане, че преди време някои светски хора, желаещи да се запознаят с него, потърсили посредничеството на брат му, но се натъкнали на

отказ: „Не, не, не искайте от мен да ви представя на брат ми Паламед. И жена ми, и всички ние да ви ходатайствуваме, нищо няма да излезе. Или ще се държи нелюбезно с вас, а аз не мога да понеса това.“ В Жокейклуба той и няколко негови приятели били съставили списък на двеста членове, с които никога нямало да се запознаят. А у граф дьо Пари бил известен под прозвището Принца, заради изяществото и високомерието си.

Сен-Лу ми разказа за далечните младежки години на чичо си. Водел всеки ден жени в една гарсонiera, която ползвал заедно с двама свои приятели, красиви като него: затова ги наричали „трите грации“.

— Веднъж един от хората, радващи се днес на завидна репутация в предградията Сен-Жермен, както би казал Балзак, но отличаващ се в първоначалния си невзрачен период със странни наклонности, помолил чичо ми да посети гарсонiera му. Ала едва пристигнал, той започнал да се обяснява в любов не на жените, а на чичо ми. Последният се престорил, че не разбира, извел под някакъв предлог двамата си приятели от стаята, после се върнали, уловили виновника, съблекли го, били го до кръв и при десет градуса под нулата го изритали навън, където бил намерен полумъртъв. Започнало следствие и нещастникът с голяма мъка успял да потули работата. Чичо ми не би приложил днес толкова жестока екзекуция и нямаш представа към колко много хора от народа този високомерен в светското общество човек се привързва и ги покровителствува, без да очаква от тях благодарност. Ту ще настани в Париж камериера, прислужвал му в някой хотел, ту ще прати някое селянче да учи занаят. Тази негова черта е доста привлекателна, особено защото противоречи на светското му държане.

Сен-Лу наистина спадаше към младежи, надрасли средата си дотам, че да си служат с изрази като тази негова черта е доста привлекателна — ценни зародиши на миоглед, когато смяташ себе си за нищо, а народа за всичко: точно противоположното на плебейската гордост.

— Мъчно можеш да си представиш — продължи Робер — до каква степен на младина чичо ми е давал тон и е изковавал някои норми в обществото. Независимо от обстоятелствата самият той правел само онова, което му е било приятно, а снобите мигновено му подражавали. Ако ожаднеел в театъра и му донесели нещо за пиене в

дъното на ложата, следващата седмица малките преддверия пред всяка ложа били пълни с освежителни напитки. През едно дъждовно лято страдал малко от ревматизъм и поръчал да му ушийт пардесю от меката, но топла материя, от която се правят одеяла за път, като използвал изкусно сините и оранжеви ивици. Модните шивачи тутакси получили поръчки от клиентите си за сини и оранжеви пардесюта с дълги влакна. Ако поради известни съображения не му се искало вечерята в замъка, където бил канен за един ден, да протече тържествено, и за да подчертае намерението си, не бил донесъл смокинг, а сядал на масата със следобедния си костюм, възниквала мода да се вечеря на село по сако. Ако вместо лъжица му хрумнело да изяде сладкиша с вилица или с прибори, измислени от него и поръчани при някой златар, или даже с пръсти, това ставало правило за всички. Веднъж му се приискало да чуе някои квартети на Бетховен (защото ведно с чудатостите си той съвсем не е глупав и е всестранно надарен) и извикал музиканти в дома си, които да ги изпълняват всяка седмица за него и неколцина негови приятели. През същата година почнали да смятат за най-изискано да устройват в домовете си вечери с камерна музика. Струва ми се, че не е прекарал скучно живота си. Какъвто красавец е бил, кой знае колко жени е притежавал! Не бих могъл да ви кажа точно кои, защото е много дискретен, но зная, че немалко е изневерявал на горката ми леля. И все пак беше страшно мил с нея, тя го обожаваше, а той още не може да я прежали. Когато е в Париж, почти всеки ден ходи на гроба ѝ.

На другия ден, след като разговаряхме за чичо му, докато Робер напразно го чакаше, аз минах сам пред казиното на връщане от хотела и изпитах усещането, че някой ме гледа, застанал недалеч от мен. Извърнах глава и забелязах четиридесетинагодишен мъж, много висок, доста пълен, със съвсем черни мустаци, който почукваше припряно с бастунчето по панталона си и ме гледаше втренчено с разширени от любопитство очи. От време на време мятеше извънредно бързи погледи и в разни страни: така може да гледа непознат човек само ако поради известни съображения даден индивид буди у него мисли, които не биха хрумнали никому другиму, ако е например ненормален или шпионин. След като ме стрелна още веднъж с погледа си, дързък и същевременно предпазлив, бърз и пронизващ, все едно последен куршумен изстрел, преди да побегнеш, и се озърна наоколо, той

внезапно си придаде разсеяно и високомерно изражение и като се завъртя рязко, се обърна към един афиш и се зачете съсредоточено в него, тананикайки си нещо и оправяйки мъхестата роза в петлицата си. После извади от джоба си бележник, даде вид, че записва заглавието на пиесата, измъкна два-три пъти часовника си, нахлупи над очите си черното сламено канотие, долепи ръка до периферията му като козирка, сякаш за да види дали не се задава някой, направи недоволен жест, предназначен да покаже, че му е омръзнало да чака — жест, който никой не прави, когато действително чака, после килна назад шапката си, като откри нископодстриган алаброс, докато над ушите косата му бе дълга и къдрава и изпуктя шумно, както когато искаме да покажем, че ни е топло, без да ни е топло. Мина ми през ум, че е хотелски апаш, забелязал предния ден баба и мен и готвещ се да ни обере, а сега си дава сметка, че го улових да ме дебне, и за да ме заблуди, се опитва с новата си поза да се престори на разсеян и безразличен, само че го правеше така демонстративно, сякаш имаше за цел не толкова да разпръсне евентуалните ми подозрения, колкото да си отмъсти за унижението, което неволно му бях нанесъл, да остави у мен впечатление, че ме е забелязал, но съм много жалък обект, за да заслужа вниманието му. Той се пъчеше предизвикателно, свиваше устни, сучеше мустаци и умишлено ме гледаше равнодушно, сурово и едва ли не оскърбително. Затова изражението му беше така необяснимо, че го вземах ту за крадец, ту за малоумен. Облечен беше обаче изключително изискано, много по-строго и по-просто от всички летовници, които срещях в Балбек и това ме успокои, защото много често се чувствувах унижен заради сакото си, сравнявайки го с техните блестящи банално бели плажни костюми. Но ето че се зададе баба, поразходихме се малко с нея, а един час по-късно, когато тя се отби за миг в хотела, а аз останах да я чакам на улицата, излязоха госпожа дьо Вилпаризи с Робер дьо Сен-Лу и непознатият от казиното, които така се бе вторачил в мен. Погледът му ме прониза светкавично бързо, както първия път, и се върна обратно, за да се закове леко сведен надолу, притъпен безучастно, невиждащ сякаш нищо навън и неспособен да прочете нищо вътре, поглед, изразяващ само задоволство от ограждащите го мигли, които повдига с блажена безочливост — набожен и сладникав поглед на лицемер или надут поглед на глупец. Беше се преоблякъл. Сложил бе още по-тъмен

костюм, сигурно защото истинската елегантност е по-близо до простотата, отколкото лъжеелегантността, но имаше и нещо друго: по-отблизо се виждаше, че ако бе прогонил почти напълно багрите от дрехите си, той бе сторил това не защото бе безразличен към тях, а защото си ги бе запретил поради някакво друго съображение. И външната строгост на облеклото му говореше за подчинение на даден принцип, а не за липса на желание. Една тъмнозелена нишка в плата на панталона му изтънчено съответствуваше на зелените ивици на чорапите му и издаваше силно развит усет към цветовете, овладян навсякъде другаде и само тук пуснат снизходително на свобода, а червената точица на връзката му бе незабележима като недопустима волност.

— Как сте, позволете ми да ви представя племенника ми барон дьо Германт — каза ми госпожа дьо Вилпаризи, докато непознатият измърмори, без да ме погледне, едно неясно „много ми е приятно“, допълнено от „хм, хм, хм“, за да подчертае принудената си любезност, и като сви малкия пръст, палеца и показалеца си, ми подаде само другите два, на които не носеше пръстени и аз ги стиснах през ръкавицата му от шведска кожа. После, без да вдигне очи към мен, се обърна към госпожа дьо Вилпаризи.

— Господи! Къде ми е умът! — възкликна тя.

— Ами че аз те нарекох барон дьо Германт! Позволете да ви представя барон дьо Шарлю. Впрочем грешката ми не е много голяма, все пак ти си Германт.

В същия миг излезе баба и тръгнахме всички заедно. Чичото на Сен-Лу не ме удостои не само с нито една дума, но и с нито един поглед. Той оглеждаше непознатите (и по време на кратката ни разходка метна два-три пъти опасния си, впиващ се като сонда поглед към някои незначителни и най-скромни по произход минавачи), но затова пък нито веднъж не спря очи на познатите си, ако съдех по мен, също като полицаи натоварен с тайно поръчение, които не разпростира професионалната си бдителност и върху приятелите.

Като го оставих да разговаря с баба и с госпожа дьо Вилпаризи, аз изостанах назад със Сен-Лу.

— Кажете ми, дали така ми се счу? Госпожа дьо Вилпаризи каза на чичо ви, че е Германт.

— Ами естествено, той е Паламед дьо Германт.

— От същите Германт, които имат замък близо до Комбре и се смятат потомци на Жьонвиев дьо Брабант^[20]?

— Точно от тях. Моят чичо, възможно най-вещ в хералдиката, би ви отговорил, че семейният ни вик, бойният вик на рода ни, който по-късно станал „Дай път!“, първоначално бил „Комбрези“ — и Сен-Лу се засмя, за да не помисля, че се хвали с тази привилегия, на която имали право едва ли не само коронованите особи и предводителите на многолюдни опълчения. — Той е брат на сегашния притежател на замъка.

Ето как същата госпожа дьо Вилпаризи, която толкова дълго бе за мен само дамата, подарила ми в далечното ми детство пате с кутия шоколадови бонбони в човката си, толкова малко свързана за мен с околностите на Германт, както ако бе затворена в околностите на Мезеглиз, не по-блестяща, нито по-ниско стояща в моите очи от собственика на оптичския магазин в Комбре, се оказа съвсем близка родственица на Германт и внезапно претърпя едно от ония фантастични покачвания на цените, съответстващи на също така неочаквани обезценявания на други неща, които притежаваме, поскъпвания и поевтинявания, които внасят в юношеството ни, и докато пазим още нещо от него толкова многочислени изменения, колкото са Овидиевите метаморфози.

— Не се ли намират там бюстовете на всички досегашни владетели на Германт?

— Да, внушителна гледка — забеляза иронично Сен-Лу. — Между нас казано, за мен всички тези неща са малко смешни. Но в Германт — и това е по-интересно — има един много вълнуващ портрет на леля ми от Кариер. Прекрасен е, все едно Уистлър или Веласкес — добави Сен-Лу, който в престараването си на неофит не спазваше особено точно стълбицата на величините. — Има и много затрогващи картини на Гюстав Моро. Леля ми е племенница на вашата приятелка, маркиза дьо Вилпаризи, и е била отгледана от нея. По-късно се омъжила за братовчед си, сегашния херцог дьо Германт, също племенник на госпожа дьо Вилпаризи.

— А чичо ви?

— Той носи титлата барон дьо Шарлю. По правило, когато умря баща му, чичо Паламед трябваше да вземе титлата принц де Лом, която носеше брат му, преди да стане херцог Германт, защото в това

семејство сменят имената си както ризите си. Но чичо ми има особени схваќањата за всичко тоа и тѣј като според него се злоупотребува с някои титли — италиански херцози, испански грандове и прочие, — макар че можеше да избира между четири-пет књажески титли, в знак на протест и привидна скромност, зад която се крие всъщност голяма гордост, си запази титлата барон дџо Шарлю. „Днес — казва тој — куцо и сляпо е принц, треба да се отличава с нешто од другите. Ще се наричам принц само кога пожелая да пџтувам инкогнито.“ Според него няма по-старинна титла од неговата. И за да докаже, че Монморанси неправилно тврдят, че били првите барони във Франција — те са били барони само на Ил-дџо-Франс, тяхното феодално владение, — чичо ми може да ви обясњава нај-охотно цели часове, зашто макар и да е исклучително изтџнчен и умен, тој е убеден, че тоа е сџвсем животрепџаца тема за разговор. Но тѣј като аз не сџм като него, не ме карайте да се занимавам с генеалогия, няма нищо по-досадно и по-отживяло, а животџт е многу кратџк.

Чак сега познах суровия поглед, който ме бе накарал да се обџрна, кога минах малко преди тоа пред казиното, погледа, спрян върху мен в Тансонвил, кога госпожа Суан бе извикала Жилберт.

— Дали междо многото метреси, които, както ми казахте, е имал чичо ви, не е била и госпожа Суан?

— О, исклучено! Тој наистина е многу добџр пријател на Суан и винаги готов да го заштити, но никога не сџм чувал да е бил любовник на жена му. Бихте предизвикали голямо удивление сред светските среди, ако оставите впечатлението, че мислите така.

Не посмях да му възразя, че бих предизвикал още по-голямо удивление в Комбре, ако не мислех така.

Господин дџо Шарлю заплени баба. Тој наистина отдаваше исклучително значење на всичко, свџрзано с произхода и општественото положение, и баба забележа тоа, но и през ум не ѝ мина да го порицае, реакција, която издава обикновено затаена завист и раздражнение, че друг се ползува од желани, но недостџпни предимства. Доволна, напротив, од сџдбата си, чужда на сџжалението, че не живее в по-блестяща среда, баба преценяваше сџвсем обективно недостатџците на господин дџо Шарлю и говореше за чичото на Сен-Лу с благосклонна и безпристрастна усмивка, почти сџс симпатия, като възнаграждение за удоволствието, което им доставя безкористното

наблюдение на някой обект, особено когато както в този случай обектът е човек, чиито претенции, ако не законни, то поне своеобразни, рязко го открояват от хората, с които тя общуваше. При това тя много лесно му прости неговите аристократични предразсъдъци заради яркия му интелект и способността му да откликва, които веднага се чувствуваха у него за разлика от толкова други светски хора, над които Сен-Лу се присмиваше. В противовес на племенника си чичото не ги бе пожертвувал в името на по-високи стремежи. За него можеше да се каже по-скоро, че е примирил едното с другото. Притежател в качеството си на потомък на ньомурските херцози и ламбалските принцове на архиви, мебели, гоблени, портрети на прадедите си, рисувани от Рафаело, Веласкес, Буше, той с право можеше да каже, проследявайки, семейната им хроника, че посещава музей и единствена по рода си библиотека. За разлика от Сен-Лу той издигаше аристократическото си наследство върху пиедестала, от който племенникът му го бе смъкнал. А може би, тъй като не се увличаше по идеология като Сен-Лу, той не се задоволяваше с празни приказки, гледаше по-реалистично на хората и не желаше да пренебрегне този важен елемент на престиж в техните очи, който, от една страна, доставяше безспорна наслада на въображението му, а от друга, неведнъж се оказваше мощно помощно средство в практическата му дейност. Неразрешен си остава спорът кой е прав — дали подобните нему или хората, които следват съкровения си идеал и подтиквани от него, се отказват от предимствата си и се посвещават на осъществяването му: те напомнят писателите и художниците, готови да пожертвуват формалното усъвършенствуване, артистичната наслада, като се увличат по модерното, войнствените народи, които подемат инициативата за всеобщо разоръжение, самовластните правителства, които се демократизират и отменят суровите закони, доста често без животът да възнагради благородните им усилия, защото едните загубват дарбата си, другите — вековното си надмощие. Пацифизмът понякога поражда нови войни, а снизходителността — разрастване на престъпността. Не може да се отрече, че стремежът на Сен-Лу към искреност и отърсване от предразсъдъците е много благороден, ала ако съдим по външните резултати, похвално е, че господин дьо Шарлю не е бил вдъхновен от същия стремеж, защото е пренесъл в дома си голяма част от прекрасните, украсени с резби мебели от двореца

Германт, вместо да ги подмени, както бе сторил племенникът му, с обстановка в модерен стил, дело на Лъобуровци и Гийоменовци. Вярно е обаче, че идеалът на господин дьо Шарлю беше много изкуствен и в еднаква степен светски и естетичен, ако тези епитети могат да се свържат с думата идеал. За него бяха изтънчени само няколко много красиви и рядко културни жени, чиито прабаби два века преди тях са олицетворявали славата и елегантността на някогашната епоха, и се чувствуваха добре само с тях. Навярно неизменното му възхищение бе искрено, но подсилено от многото исторически и художествени реминисценции, събудени от имената им, както познанията за античността имат немалък дял във възторга на образования човек от одите на Хораций, по-слаби може би от съвременната поезия, към която той би останал равнодушен. Всяка от тези жени, сравнена с коя да е красива буржоазка, беше за него все едно съвременно платно, изобразяващо път или сватба, в сравнение със старинни картини с дълга, добре позната история: папата или кралят, който ги е поръчал, лицата, при които са попаднали чрез дарение, покупка, присвояване или наследство, във връзка с някое събитие или най-малкото с брак, и затова имат исторически интерес, така че собствените ни познания им придават нова стойност, засилват съзнанието, че имаме богата памет и обширна ерудиция. Господин дьо Шарлю беше щастлив, че възпрепятствувани от същите предразсъдьци, тези няколко жени не общуваха с нечистокръвни жени, бяха се запазили непокътнати, ненакърнени в благородството си за неговия култ, както някоя фасада от XVIII век с пиластрите си от розов мрамор, останала непроменена от новото време.

Господин дьо Шарлю превъзнасяше истинското умствено и душевно *благородство* на тези жени, влагайки двоен смисъл в тази дума, като заблуждаваше на първо място самия себе си. В тази двусмисленост се коренеше измамният му противоречив светоглед, смесица от аристократичност, великодушие и артистичност, а и обаянието му, опасно за хора като баба: тя би се надсмяла на по-грубоватия, по-невинен предразсъдък на благородник, вперен само в родословното си дърво и нехаещ за нищо друго, но беше съвсем беззащитна пред всяка форма на духовно превъзходство и според нея владетелите са достойни за уважаване повече от всеки друг главно задето хора като Лабрюйер и Фенелон са били техни наставници.

Тримата Германт се разделиха с нас пред хотела: щяха да обядват при принцеса Люксембургска. Докато баба се сбогуваше с госпожа дьо Вилпаризи, а Сен-Лу с нея, господин дьо Шарлю, който дотогава не ме бе заговорил, изостана малко по-назад и като се приближи до мен, каза:

— Днес след вечеря ще отида да пия чай у леля ми дьо Вилпаризи. Надявам се, че ще ми направите удоволствието да дойдете с баба си — и той настигна маркизата.

Независимо че бе неделя, фиакрите пред хотела не бяха повече, отколкото в началото на лятото. Жената на нотариуса например смяташе, че е много скъпо да наемат всеки път файтон само защото няма да ходят в Камбрьомер и предпочиташе да остане в стаята си.

— Болна ли е госпожа Бланде? — питаха познатите ѝ нотариуса. — Не сме я виждали днес.

— Има малко главоболие от жегата и бурята. Най-малката дреболия ѝ стига. Но мисля, че ще я видите тази вечер. Посъветвах я да слезе. Непременно ще ѝ подействува добре.

Предположих, че щом ни кани при леля си, господин дьо Шарлю сигурно ще я предупреди. Явно той бе пожелал да заглади нелюбезното си държане към мен по време на сутрешната разходка. Но когато влязох в гостната на госпожа дьо Вилпаризи и се опитах да го поздравя, той разказваше с остър глас нещо злонамерено по адрес на свой сродник и не можах да уловя погледа му. Реших да го поздравя, и то доста високо, за да види, че съм дошъл, но разбрах, че ме е забелязал, защото още щом се поклоних, преди да промълвя и дума, ми подаде двата си пръста, за да се ръкува, без да извърне очи към мен или да прекъсне разговора си. Беше ме видял очевидно, макар да не даде вид. Едва тогава забелязах, че очите му никога не се спират върху събеседника му, а през цялото време се въртят във всички посоки като у изплашено животно или у уличните търговци, изричащи куп лъжи, докато излагат непозволената си стока, и без да извърнат глава, шарят с очи околоръст да не би да се зададе полицаи. Малко се учудих все пак, че госпожа дьо Вилпаризи, много доволна от посещението ни, като че ли не ни очакваше, а още повече се изненадах, когато господин дьо Шарлю каза на баба:

— Колко добре, че сте се сетили да дойдете, нали, лельо?

Навярно бе забелязал учудването на маркизата и си помисли като човек, свикнал да дава тон, че лесно може да го превърне в радост, ако покаже, че на самия него му е приятно, така че нашето идване не можеше да предизвика други чувства. Сметката му се оказа вярна, защото госпожа дьо Вилпаризи, която ценеше племенника си и знаеше колко мъчно някой може да му хареса, като че ли внезапно откри у баба нови достойнства и цялото време беше страшно мила с нея. Аз обаче не проумявах как е възможно господин дьо Шарлю да забрави само след няколко часа кратката си, но съвсем съзнателна и явно преднамерена покана и да окачестви като чудесно хрумване на баба предложение, изхождащо единствено от него. В добросъвестния си стремеж към точност, който запазих чак до възрастта, когато разбрах, че не като питаш самия човек, можеш да узнаеш истинските му намерения и че опасността от недоразумение, което би минало незабелязано, е по-малка, отколкото ако наивно наблегнем на него, му казах.

— Но нима забравихте, господине, нали вие ме поканихте да дойдем тази вечер?

Ни звук, ни жест издадоха, че господин дьо Шарлю е чул въпроса ми. Тогаваш аз го повторих, като дипломатите или скараните влюбени, които неуморно и напразно се мъчат най-добронамерено да се доберат до разяснения, когато противната страна е решила да не ги даде. Господин дьо Шарлю пак не ми отговори. Стори ми се, че по устните му се плъзна усмивка на човек, преценяваш отвисоко характера и възпитанието на другите.

Тъй като той отказваше да ми даде каквото и да е обяснение, аз се опитах да си намеря сам и се впуснах в догадки, нито една от които не можеше да бъде вярна. Може би е забравил или аз не съм разбрал добре какво ми каза сутринта... По-вероятно е от надменност да не иска да покаже, че е поканил хора, на които не държи, и предпочита да прехвърли инициативата за идването им върху самите тях. Но ако не държи на нас защо настоя да дойдем или по-скоро баба да дойде, защото той разговаряше единствено с нея тая вечер и не се обърна ни веднъж към мен. Докато беседваше най-оживено с нея и с госпожа дьо Вилпаризи, скрит, така да се каже, зад тях като в дъното на лежа, той се задоволяваше само да отклони за миг изпитателния си пронизващ

поглед и да го спре върху лицето ми със същия сериозен и загрижен израз, както ако то бе труден за разчитане ръкопис.

Без тези странни очи господин дьо Шарлю навярно щеше да прилича на много други красиви мъже. И когато, говорейки за останалите Германт, Сен-Лу ми каза по-късно: „Ех, вярно, у нито един не се чувства толкова много расовото, аристократичното начало как то у чичо ми Паламед“, като по този начин потвърди, че расовото начало и аристократичната изтънченост не са нещо тайнствено и ново, а сбор от елементи, които лесно бях доловил, без да ме поразят особено неволно си дадох сметка, че съм загубил една своя илюзия.

Но колкото и херметично господин дьо Шарлю да затваряше лицето си, едва ли не актьорско поради лекия пласт пудра, очите му бяха един вид пукнатина бойница, единствената, която не бе успял да затъкне, и през нея в зависимост от мястото си спрямо него тутакси се чувствувах под обстрела на кръстосаните лъчи на вътрешен уред, очевидно съвсем не безвреден дори за собственика, който, без да го е овладял напълно, го носи в себе си в състояние на неустойчиво равновесие, на косъм от избухване, а осторожното и винаги неспокойно изражение на очите с цялата умора, която придаваха на правилното и хармонично лице много дълбоките тъмни кръгове, навеждаха на мисълта за инкогнито, за дегизиране на застрашена могъща личност или просто на опасен, но трагичен индивид. Щеше ми се да отгатна тази чужда на природата на другите хора тайна, загатната в погледа на господин дьо Шарлю при сутрешната ни среща пред казиното. Само че сега, след като познавах роднините му, не можех вече да допусна, че ме е гледал като крадец, нито след като го чух да разговаря, че говори като безумен. Щом бе студен с мен, а толкова любезен с баба, това може би не се дължеше на лична антипатия, защото, изобщо, докато се показваше благосклонен към жените и се изказваше сдържано за недостатъците им, както и с голямо снизхождение, той изпитваше, напротив, такава силна ненавист към мъжете и особено към младежите, напомняща лошото чувство на женомразците към нежния пол. Изменяйки на обичайната си студенина, когато Сен-Лу спомена имената на двама-трима „жиголо“, негови роднини или близки приятели, господин дьо Шарлю каза едва ли не с ожесточение:

— Млади негодници!

Разбрах, че упреква днешните младежи главно в прекалена изнеженост.

— Истински женички! — твърдеше той презрително.

Пък и кой ли начин на живот не би изглеждал изнежен в сравнение с неговите представи за мъжественост? (Сам той по време на пешеходните си подвизи се хвърлял разгорещен в ледените реки след два-три часа ходене.) За него бе недопустимо мъж да носи, макар само един пръстен. Ала вкусът му към мъжественост не му пречеше да се отличава с най-тънка чувствителност. Когато госпожа дьо Вилпаризи го помоли да опише на баба замъка, в който живяла госпожа дьо Севине, и добави, че нейното отчаяние от раздялата и със скучната госпожа дьо Гринян е до известна степен чисто литературно, той възрази:

— А на мен, напротив, ми се струва съвсем естествено. Пък и в онази епоха подобни чувства са били разбираеми за всички. Че Лафонтеновият жител на Мономотапа^[21] изтичва при приятеля си, защото го сънувал малко натъжен, или че за гълъба най-голямото бедствие е отсъствието на другия гълъб, може би е също така пресилено за вас, лельо, както, че госпожа дьо Севине няма търпение да изчака мига, когато ще остане насаме с дъщеря си. Колко хубави са думите, които и казва на сбогуване! „Така ме боли душата от раздялата, че ме боли и тялото.“ Щедро пилеем часовете, летим във времето към жадувания миг, когато любимото същество го няма.

Баба много се радваше, че някои говори за „писмата“ точно както би сторила самата тя. Учудваше се, че един мъж е способен да ги разбере така правилно. Откриваше у господин дьо Шарлю едва ли не женски усет и отзивчивост. Когато по-късно останахме сами и заговорихме за него, ние решихме, че той навярно е изпитал дълбокото въздействие на някоя жена, на майка си или по-късно на дъщеря си, ако има дъщеря. Аз си помислих: „На някоя любовница.“, съдейки по влиянието на приятелката на Сен-Лу върху него, като заключавах от неговия случай, че мъжете стават по-изтънчени при близкото си общуване с жените.

— А щом отидела при дъщеря си, навярно не е имала какво да й каже — вметна госпожа дьо Вилпаризи.

— Сигурно е имала, макар само онова, което тя нарича „толкова безтегловно“, че само вие и аз го забелязваме. И най-важното, била до

дъщеря си. А Лабрюйер ни казва, че това е всичко: „Да бъдеш край любими хора, да говориш с тях, да не им говориш, е все същото.“ Той е прав. Това е единственото щастие добави тъжно господин дьо Шарлю — и уви, животът е устроен толкова зле, че много рядко го вкуваме. Общо взето, госпожа дьо Севине не е толкова за оплакване както някои други. Прекарала е голяма част от живота си до любимата си дъщеря.

— Забравяш, че това не е било любов, а обич на майка към дъщеря.

— Но в живота е важно не кого обичаш — поде той със сведущ, не търпящ възражение и едва ли не рязък глас — а фактът, че обичаш. Чувството на госпожа дьо Севине към дъщеря ѝ с много повече основание може да се уподоби на страстта, обрисувана от Расин в „Андромаха“ и „Федра“, отколкото пошлите връзки на младия Севине с любовниците му. Същото важи и за любовта на някой мистик към неговия бог. Тесните граници, които очертаваме около любовта се обясняват само с голямото ни неведение за живота.

— Много ли ти харесват „Андромаха“ и „Федра“ — попита Сен-Лу със смях на пренебрежение.

— В една трагедия на Расин има повече правда, отколкото във всички драми на господин Виктор Юго — отсече господин дьо Шарлю.

— Страшни са все пак тези светски хора! — прошепна ми Сен-Лу. — Да предпочетеш Расин пред Виктор е, най-меко казано, нелепо!

Той бе искрено огорчен от думите на чичо си, но се утеша донякъде с удоволствието, което му доставиха любимите му „най-меко казано“ и главно „нелепо“.

Когато развиваше мисълта колко е тъжно да живееш далеч от любимия човек (мисъл, заради която баба ми каза, че племенникът на госпожа дьо Вилпаризи много по-задълбочено разбира някои произведения от леля си и главно, че у него има нещо рязко отличаващо го от обикновените клубмени), господин дьо Шарлю не само проявяваше деликатна чувствителност, в повечето случаи неприсъща на мъжете, но и гласът му, подобен на контраалто с недостатъчно разработен среден регистър, създаващ илюзията на дует на юноша и жена, вземаше високи ноти, когато изказваше тези тънки мисли, придобиваше неочаквано особена лекота и в него ехтяха хорове на годеници или на монахини, изливащи нежността си. Но

новоизлюпените девойки, от които господин дьо Шарлю с отвращението си от всичко женствено би бил така покрусен, ако само дори привидно е приютил в гласа си, не се ограничаваха с интерпретирането и модулирането на емоционалните пасажи. Често, докато господин дьо Шарлю говореше, се яхваше звънкият им ведър смях на пансионерки или кокетки, замерящи ближния с остротите си на злоезични хитруши.

Той разказваше за една къща, бивша тяхна семейна собственост, с парк, проектиран от Лъонотр, където веднъж нощувала Мария-Антоанета, а сега купена от богатите финансисти Израел.

— Израел, така май се казват тези хора. Това според мен е не толкова фамилно, колкото племенно име, етническо обозначение. Кой знае, може би този вид хора нямат фамилно име, а носят само името на общността към която спадат. Но не е там работата! Да е било жилище на Германт и сега да принадлежи на Израел!!! — възкликна той. — Това ми напомня една спалня в замъка Блоа: пазачът, който ме развеждаше, каза: „Тук се е молела Мария Стюарт. Сега държим това помещение метлите.“ Естествено, не искам да чуя за онази наша къща. Тя е вече опозорена, както не искам да чуя и за братовчедка си, Клара дьо Шиме, дете напусна мъжа си. Пазя обаче снимка на къщата преди да бъде осквернена, както и на принцесата от времето, когато гледаше с големите си очи само братовчед ми. Снимката придобива особено достойнство, когато не възпроизвежда действителността, а нещо вече несъществуващо. Мога да ви дам снимка от моя замък щом се интересувате от този вид архитектура — предложи той на баба. В същия миг господин дьо Шарлю забеляза, че цветните ивици на бродираната му джобна кърпичка се подават и бързо я напъха навътре с изплашеното изражение на срамежлива, но далеч не невинна жена, прикриваща уж от прекалена добродетелност прелестите си в името на приличието — Можете ли да си представите — продължи той, — че първата грижа на новите собственици бе да развалят парка на Лъонотр, еднакво престъпно деяние, както ако някои разреже картина на Пусен, заради което Израеловци би трябвало да бъдат в затвора. Вярно е — добави той с усмивка, след като замълча за миг — че сигурно има и много други неща, заради които заслужава да са там! Но представете си само как може да изглежда една английска градина пред старинните сгради.

— Но къщата е в същия стил, както Малкия Трианон — възрази госпожа дьо Вилпаризи, — а и Мария-Антоанета бе поръчала за него английски парк.

— Който независимо от това загрозява фасадата на Габриел — отвърна господин дьо Шарлю. — Очевидно днес би било варварство да се унищожи селцето, но без да държим сметка за духа на времето, съмнявам се, че една прищявка на госпожа Израел може да има същия престиж, както споменът за кралицата.

Ала баба ми смигна да се кача в стаята си и да си легна независимо от настойчивите молби на Сен-Лу, които за мой голям срам намекна пред господин дьо Шарлю, че често вечер, преди да заспя, ме наляга печал, а на чичо му това сигурно нямаше да се стори особено мъжествено. Постоях още малко и си отидох, но много се изненадах, когато малко след това на вратата ми се почука и като попитах кой е, ми отговори сухо господин дьо Шарлю:

— Аз съм, Шарлю, мога ли да вляза, господине? — А когато затвори вратата, поде със същия далечен и сух тон: — Племенникът ми спомена преди малко, че понякога ви е тягостно, преди да заспите, както и че се възхищавате от книгите на Бергот. Тъй като имам в куфара си една, която сигурно не познавате, донесох ви я, за да се разсеете в тези неприятни минути.

Благодарих развълнувано на господин дьо Шарлю и му признах, че се бях уплашил, напротив, да не би от думите на Сен-Лу, че нощта ми действа потискащо да ме сметне по-глупав, отколкото съм.

— Нищо подобно — отвърна той по-меко. — Може би нямате особени лични достойнства, толкова малко хора ги имат! Но поне още известно време ще бъдете млад, а младостта крие винаги очарование. Освен това господине, непростимо глупаво е да намираме смешни или осъдителни чувства, които не споделяме.

— Аз обичам нощта, а вие казвате, че се боите от нея. Обичам мириса на розите, а един мой приятел го втриса от него. Мъча се да проявявам разбиране към всичко и се въздържам да осъждам каквото и да е. Изобщо не се оплаквайте твърде. Не бих казал, че подобни тъжни настроения не са мъчителни, зная колко може да се страда от нещо, непонятно за други. Но вие поне сте вложили уместно чувствата си във вашата баба. Виждате я често, пък и това е позволена обич, имам

предвид обич, която е взаимна. Има толкова много чувства, за които не може да се каже същото.

Той се разхождаше надлъж и нашир из стаята, разглеждаше един предмет, повдигаше друг. Останах с впечатлението, че иска да ми каже нещо, а не знае в каква форма да го стори.

— Взел съм още едно томче от Бергот със себе си, ще ви дам и него — каза той и позвъни.

След малко влезе един хоп.

— Извикайте управителя, само той е в състояние да изпълни умно някое поръчение.

— Господин Еме ли, господине?

— Не зная името му, да спомних си, че го наричат така. Хайде, по-живо, бързам!

— Ей сега ще дойде, господине, преди малко го зърнах долу — отвърна момчето, което искаше да се покаже добре осведомено.

Мина известно време. Момчето се върна.

— Легнал си е, господине, но аз мога да изпълня поръчката ви.

— Не, просто го събудете.

— Не мога, господине, той не нощува в хотела.

— Оставете ни тогава!

— Много сте мил, господине, — казах му аз, когато момчето излезе. — Един том от Бергот ми стига.

— И на мен така ми се струва в крайна сметка.

Господин дьо Шарлю продължаваше да крачи из стаята ми. Така минаха няколко минути. После, като се поколеба малко и на няколко пъти промени намерението си, той се завъртя на токовете си, подхвърли ми студено с предишния си рязък глас: „Лека нощ, господине!“ — И си отиде.

След всички възвишени чувства, които изрази тази вечер пред мен, сутринта в деня на отпътуването си, на плажа, точно когато се канех да вляза в морето, господин дьо Шарлю се приближи до мен, за да ме предупреди, че баба ще ме чака веднага след банята ми, и ме смая, като ме ощипа свойски по врата и добави с проташки смях:

— Но вие, малки негоднико, пет пари не давате за баба си, нали?

— Как, господине, аз я обожавам!

— Господине — заяви той с леден тон, като отстъпи една крачка, — вие сте твърде млад и би трябвало да се възползвате от това, за да

научите две неща: първо, въздържайте се да изразявате прекалено естествени и разбиращи се от само себе си чувства; второ, не бързайте да отговаряте на това, което ви се казва, преди да сте разбрали смисъла му. Ако бяхте взели тази предпазна мярка, нямаше да ми отговорите пет за четири като глух и да станете за смях пред мен не само с котвичките, избродирани на банския ви костюм. Заех ви една книга на Бергот, която ми е нужна. — Пратете ми я след един час по същия управител с комичното и забавно име, предполагам, че не си е легнал в този час. Карате ме да си дам сметка, че избързах снощи, като ви говорих за очарованието на младостта. Щях да ви окажа по-голяма услуга, ако ви изтъкнех нейното лекомислие, непоследователност и неразбиране. Надявам се, господине, че този малък душ ще ви бъде не по-малко полезен от къпането. Но не стойте като истукан, ще се простудите. Довиждане господине.

Изглежда, че съжали за резкостта си, защото не дълго след това получих — в марокенена подвързия с инкрустирано върху предната корица парче кожа с гравирано върху него букетче незабравки — книгата, която ми бе заел, а аз му бях върнал не по Еме (той бе „вън от хотела“), а по момчето от лифта.

Щом господин дьо Шарлю си замина, Робер и аз можахме най-сетне да отидем на вечеря у Блок. И ето че по време на това скромно празненство аз разбрах, че анекдотите, които моят приятел намираще така безкритично забавни, бяха разказвани от господин Блок-баща, а най-интересният „мъж“ бе винаги някой негов приятел, когото Блок окачествяваше така. В детството си се възхищаваме от някои хора — баща, по-находчив от другите членове на семейството, учител, издигнал се в очите ни заради метафизичните истини, които ни разкрива, съученик, изпреварил ни в развитието си (такъв бе Блок за мен), който презира Мюсе от „Упование в бога“, докато ние още го харесваме, а когато стигнем до татко Льоконт или до Клодел, вече се възторгва само от:

*На свети Блез във Зуека,
ви бе добре, нали така?*

Или от:

*Падуо е място за туристи,
където много прочути юристи...
Но аз полента предпочитам...
... и Топатела в домино черно да мине
край мен.*

И от всички ноци на Мюсе помни само:

*Във Хавър пред Атлантика
или в Лидо край Атлантика,
който залива с тихи вълни гробници,
обрасли във тревии...^[22]*

А когато се възхищаваме безкритично от някого, ние приемаме и с възторг цитираме негови изказвания, доста по-посредствени от други, които, предоставени на собствения си критерий, бихме отхвърлили строго, също както някой писател използва в романа си, под предлог, че са автентични, разни „остроумици“ и въвежда лица, които се оказват мъртъв баласт в цялостното живо произведение, най-посредствените елементи в него. Портретите на Сен-Симон, създадени от него, без навярно да им се е любувал, са достойни за възхищение, докато находчивите реплики на духовитите хора, които е познавал, не представляват нищо особено или са станали неразбираеми за нас, макар да са имали очарование за него. Той би сметнал нечестно да измисли нещо, което му се е струвало така изтънчено или колоритно казано от госпожа Корнуел или Луи XIV. Можем да се натъкнем при много други писатели на същото отношение и то се поддава на различни тълкувания, но засега е достатъчно да отбележим следното: в състоянието си на „наблюдатели“ ние сме много под равнището си на творци.

Така че дълбоко у приятеля ми Блок се бе залостил Блок-баща, изостанал с четиридесет години от сина си разказващ глупави анекдоти и смеещ се на тях още по-силно, отколкото външният, истинският Блок-баща, защото на смеха на бащата, който повтаряше

два-три пъти финала, за да могат слушателите му напълно да се насладят на смешката, пригласяше гръмкия смях с който синът непременно приветствуваше на трапезата бащиното остроумие. Затова, след като кажеше най-умни неща, младият Блок прибягваше към семейния принос и за кой ли не път ни поднасяше някои от бисерите, които бащата показваше (едновременно със сюртука си) само в тържествените дни, когато Блок-младши водеше гост, когото си заслужаваше да смят: било негов професор, било съученик, отличил се по всички предмети, или както тази вечер Сен-Лу и мен. Смешките бяха от този род: „Един забележителен военен историк много компетентно доказва, опирайки се на фактите, защо в руско-японската война японците непременно ще бъдат сразени, а русите ще излязат победители“ или „Това е рядък човек — минава за голям финансист в политическите кръгове, а във финансовите — за голям политик“. Тези историйки се редуваха с един анекдот за барон дьо Ротшилд и един друг за сън Рюфюс Израел, и двамата извадени на сцената доста двусмислено, за да се създаде впечатлението, че господин Блок ги е познавал лично.

Самият аз се подведох и от начина, по който господин Блок-баща заговори за Бергот, също сметнах, че е негов стар приятел. А господин Блок познаваше всички знаменитости, без да ги познава, само ги беше срещал отдалеч в театъра или по булевардите. Обаче той си въобразяваше, че собствената му външност, име, личност не са им непознати и като го зърнат, често едва се сдържат. Да не го поздравят. Светските хора от своя страна, макар да познават талантиливи и оригинални личности, не ги разбират истински само защото ги канят на вечеря. Но когато си поживял малко в светското общество, поради глупостта на представителите му си много изкушен да попаднеш в невзрачни среди, където си познат, „без да те познават“, и си склонен да им припишеш голяма интелигентност. Убедих се в това, когато заговорих за Бергот.

Не само Блок-баща се радваше на успех в дома си. Моят другар имаше още по-голям успех пред сестрите си: макар че им говореше начумерено, забил глава в чинията си, той ги размиваше до сълзи. Те впрочем бяха възприели езика на брат си и го използваха във всекидневието, сякаш бе единствен и задължителен за интелигентните хора. Когато влязохме, по-голямата каза на една от по-малките:

— Иди да предупредиш дълбокоумния ни баща и достопочтената ни майка.

— Кучки! — обърна се към тях Блок. — Представям ви конника Сен-Лу, бързometния копиеносец, дошъл за няколко дни от Донсиер, града с домове от гладък камък и с много коне.

Понеже беше колкото начетен, толкова и невъзпитан, репликите му обикновено завършваха с някоя съвсем не омировска шега:

— Хайде, загърнете малко пеплосите си с красивите аграфи. Що за предвземки? Да не сте пред баща си.

А госпожици Блок се заливаха в буен смях.

— Казах на брат им каква радост ми е доставил, като ме посъветва да чета Бергот, чиито книги страшно много са ми харесали.

Блок-баща познаваше Бергот само защото го бе виждал отдалеч, а животът му — само по хорските приказки по същия косвен начин бе запознат и с творчеството му, посредством псевдолитературни преценки. Той живееше в света на приблизителното, където се кланят в празното пространство и съдят както завърнат. А в този свят неточността и неосведомеността не намаляват самоувереността, а тъкмо обратното. Благотворното чудо на самолюбиеето се състои именно в това — тъй като малко хора са в състояние да поддържат блестящи връзки и да имат задълбочени познания останалите, макар лишени от тях, пак си въобразяват, че са галеници на съдбата, защото поради зрителна илюзия което и място да заема някой в социалния амфитеатър, то му се струва най-доброто и той вижда не така благодетелствувани като себе си онеправдани и достойни за оплакване дори най-високопоставените. С лекота споменава имената им и ги одумва, без да ги познава, осъжда постъпките им и ги презира, без да ги разбира. Дори в случаите, когато умножените от самолюбиеето жалки лични предимства не биха могли да доставят всекому необходимата доза щастие, по-голяма, отколкото на другите, завистта навакса недостига. Вярно е, че завистта се изразява с презрителни изявления и се налага да ги изтълкуваме съответно: „не желая да се запозная с него“ означава „не мога да се запозная с него“. Това е логичният смисъл, но емоционалният е безспорен: „не желая да се запозная“. Знаем, че не е така, но не признаваме и то не само пред другите, просто така го чувствуваме и това е достатъчно, за да заличи разликата, те да ни достави щастие.

Тъй като егоцентризмът дава възможност на всеки да види различните обществени слоеве в краката си, а себе си на трона, господин Блок-баща си позволяваше да бъде безпощаден и когато, пиейки шоколада и сутрин, видеше, едва разгърнал вестника, името Бергот под някоя статия, той го поставяше набързо на подсъдимата скамейка, произнасяше присъдата си и си доставяше успокояващото удоволствие да повторя след всяка глътка горещ шоколад:

— Този Бергот вече не може да се чете. Ама че досадно животно. Иде ми да се откажа от абонамента си. И как само го усуква, как го е замазал! — И Блок-баща посягаше за втора филия с масло.

Впрочем измамният престиж на Блок-баща се разпростираше и отвъд собственото му поле на зрение. Децата му на първо място считаха, че той надвишава другите. Децата винаги са склонни било да подценяват, било да превъзнасят родителите си, пък и за всеки добър син баща му е винаги възможно най-добрият баща независимо от всички обективни причини за възхищение. А при господин Блок те не липсваха напълно. Той бе образован, находчив и привързан към близките си. В най-тесен семеен кръг се ползуваше с голямо обаяние, защото, ако в светското общество съдят за хората съгласно известно мерило — между другото лишено от смисъл — и според неправилни, но строго определени норми, сравнявайки ги с всички други негови изтънчени представители, в не така компактния буржоазен живот семейните обеда и вечери се въртят около личности, веднъж за винаги признати за приятни, забавни, които не биха се задържали и две вечери на сцената в светските кръгове. С една дума, ако в буржоазните среди не съществуват изкуствено създадените величини на аристокрацията, те са заменени с още по-абсурдни. Така например собственото му семейство, а и доста далечните сродници заради мнимата прилика във формата на мустаците и горната част на носа наричаха господин Блок лъжехерцог Д'Омал. (Нима пред холовете на някой клуб момчето, което килва каскета си на една страна и силно пристяга куртката си, за да заприлича на чуждестранен офицер, не придобива тежест сред другарите си.).

Приликата беше съвсем бегла, но сякаш равносилна на титла. Питаша се един друг: „Блок? Кой Блок Херцог д'Омал ли?“, както казват: „Принцеса Мюра. Коя? Неаполитанската кралица?“ Най-сетне няколко други дребни отличителни черти му придаваха мнима

изтънченост в очите на братовчедите. Без да има възможност за собствена карета, господин Блок-баща наемаше в определени дни открита виктория с два коня и прекосяваше Булонската гора, излегнал се на двете с седалки опрял два пръста на слепоочието, а другите два под брадичката и ако непознатите го смятаха „преструванко“ заради позата му, близките му бяха убедени, че по изтънченост чичо Саломон би могъл да сложи в джоба си Грамон-Кадрус. Господин Блок спадаше към хората, които само защото са яли на една маса в някой ресторант на булевардите с главния редактор на „Радикал“, са окачествени в светската хроника на вестника след смъртта им като „позната на хората физиономия“. Господин Блок каза на мен и на Сен-Лу, че на Бергот му било много добре известно защо той, господин Блок, не го поздравлява, затова, щом го зърнел в театъра или в кръжеца, отбягвал погледа му. Сен-Лу се изчерви при мисълта, че не може да става въпрос за Жокейклуба, на който баща му е бил председател. От друга страна, това би трябвало да е доста затворен кръг, защото господин Блок каза, че днес Бергот не би бил вече приет в него. Затова, като се притесняваше „да не би да подцени противника“, Сен-Лу попита дали това е клубът на улица Роайал считан от семейството му за не особено изискан. Знаеше, че там са приети и някои евреи.

— О не — отвърна господин Блок с небрежен, горд и същевременно смутен жест, — това е малък, но много приятен клуб на „Гамашите“. Подборът на посетителите е много строг.

— Негов председател не е ли сър Рюфюс Израел? — попита Блок-син, за да даде възможност на баща си да каже една ласкателна за себе си лъжа, без ни най-малко да подозира, че името на този финансист няма да направи същото впечатление на Сен-Лу, както на него самия. Всъщност председател на този клуб беше не сър Рюфюс Израел, а един негов чиновник. Но тъй като той бе в много добри отношения с шефа си имаше на разположение негови визитни картички и когато господин Блок пътуваше по някоя железопътна линия на тяхната компания, той му даваше една негова картичка и по този повод Блок-баща казваше:

— Ще се отбия в клуба да взема препоръка от сър Рюфюс.

А визитната картичка му даваше възможност да блесне пред кондукторите.

Госпожици Блок се интересуваха повече от Бергот и вместо да подеме разговора за клуба, по-младата се върна на Бергот и попита с най-сериозен тон брат си въобразявайки си, че не съществува друг начин да се говори за талантливите хора освен със собствените им изрази:

— Наистина ли този Бергот е удивително типче? Да не би да е от категорията на славните момчета на типчетата като Вилие и Катюл?

— Срещал съм го на няколко генерални репетиции — обади се господин Нисим Бернар. — Тромав един, същински Шлемил.

В този намек за приказката на Шамисо нямаше нищо лошо. Но определението „Шлемил“ спадаше към полунемския, полуеврейския диалект, от който господин Блок-баща се възхищаваше в тесен кръг, но го намираще просташки, неуместен пред чужди хора. Затова той строго изгледа вуйчото.

— Бергот е надарен — заяви Блок-син.

— Така ли! — възкликна сериозно сестра му, сякаш за да покаже, че при това условие възторгът му е извиним.

— Всички писатели са даровити — заключи презрително Блок-баща.

— Изглежда дори — добави синът му, като вдигна вилицата си и присви страшно подигравателно очи, — че ще постави кандидатурата си в Академията.

— Хайде де! Лекичък му е багажът — отвърна Блок-баща, който явно не споделяше презрението на сина си и на дъщерите си към тази институция. — Няма нужния калибър.

— Между другото Академията е обикновен салон, а външно Бергот е нула — заяви вуйчото, кротко и безобидно същество (госпожа Блок бе негова наследница) чието презиме Бернар би събудило диагностичните дарби на дядо ми, но нямаше да съответствува на лицето му, пренесено сякаш от двореца на Дарий и реставрирано от госпожа Дьолафоа, ако малкото му име Нисим избрано от някой любител, желаещ да ограда с източен ореол това лице от Сус, не разперваше над него крилете на бика с човешка глава от Хорсабат.

Ала господин Блок-баща постоянно оскърбяваше вуйчото, било защото го дразнеше беззащитността и благостта на жертвата му, било защото, след като вуйчото бе платил за вилата, ползуваният я държеше да докаже независимостта си и особено нежеланието да си обезпечи с

ласкателства бъдещото наследство на богаташа. Вуйчото от своя страна бе засегнат главно, че се отнасят така грубо с него пред наетия за случая главен келнер. Той измърмори нещо неразбираемо, от което се чу само: „В присъствие на мешоресите.“ Мешорес означава в Библията божи раб. Семейство Блок обозначаваха с тази дума прислугата и всеки път им ставаше забавно, защото увереността, че не могат да ги разберат нито християните, нито самите слуги, изостряше у господин Блок и господин Нисим Бернар двойното им самочувствие на господари и евреи. Само че вторият повод за задоволство се превръщаше в причина за недоволство, когато имаха гости. В такива случаи, ако вуйчото произнесеше думата „мешорес“, господин Блок намираще, че той подчертава прекалено ориенталския им произход, както кокотката, поканила приятелките си заедно с порядъчни хора, се дразни, ако те намекнат за занаята си или кажат нещо непристойно. Ето защо молбата на вуйчото не само не възпря никак Блок-баща, но постигна обратен ефект — той излезе от кожата си и не пропусна случая да нахока горкия вуйчо.

— Естествено, възникне ли повод да се изтърси глупост, можем да сме сигурни, че няма да го изпуснете. Пръв бихте му лизали краката, ако беше тук! — развика се той, докато Нисим Бернар бе свел тъжно към чинията къдравата си брада, напомняща цар Саргон.

Откакто приятелят ми си бе пуснал брада, също така къдрава и със синкави отблясъци, той много приличаше на вуйчото.

— Как? Вие сте син на маркиз дьо Марсант? Познавах го много добре — обърна се господин Нисим Бернар към Сен-Лу.

Аз реших, че той употреби думата „познавах“ в същия смисъл, както бащата на Блок, когато казваше, че познавал Бергот: тоест само по лице. Но той добави:

— Баща ви беше мой добър приятел.

Междувременно Блок бе станал тъмночервен, баща му изглеждаше страшно недоволен, а госпожици Блок не можеха да си поемат дъх от смях. Защото поради склонността към показност, потискана у господин Блок-баща и у децата му, вуйчото бе свикнал да лъже за щяло и нещяло. Например ако при пътуване отседнеше в хотел, Нисим Бернар заповядваше (както би сторил и господин Блок-баща) на лакея си да донесе всичките му вестници в трапезарията посред обета, когато всички клиенти са там, за да видят, че пътува с

лакей. Само че, запознаеше ли се с някого там, вуйчото разправяше нещо, което племенникът му никога не би казал: че е сенатор. Колкото и да бе сигурен, че един ден ще се разбере, че си е присвоил тази титла, в момента той не можеше да устои на изкушението да си я припише. Господин Блок-баща страдаше много от лъжите на вуйчото и от неприятностите, които те му навличаха.

— Не му обръщайте внимание, той е невероятен шегобиец — пошепна той на Сен-Лу, но само изостри любопитството му, защото приятелят ми много се интересуваше от психологията на лъжците.

— По-лъжлив е и от Одисей от Итака, макар че Атина го е наричала най-лъжливия смъртен — допълни приятелят ми Блок.

— Гледай ти, можех ли да очаквам, че ще вечерям със сина на моя приятел! Ами че аз имам негова снимка в дома си в Париж и сума ти писма! Винаги ми викаше „вуйчо“, тъй и тъй не разбрах защо. Беше очарователен човек, искрящ от остроумие. Спомням си вечерята, която дадох в Ница, присъствуваха Сарду, Лабиш, Ожие...

— Молиер, Расин, Корней — продължи иронично Блок-баща, а синът завърши изброяването:

— Плавт, Менандър, Калидаса.

Нисим Бернар, оскърбен, прекъсна рязко разказа си и като се лиши от едно голямо удоволствие, мълча аскетически до края на вечерята.

— Медношлемий Сен-Лу — каза Блок, — вземете си още малко натезали от мазнина кълки от тази патица, които славният жертвоприносител неведнъж е облял с червено вино.

Обикновено след като извадеше от склада си заради някой блестящ другар на сина си анекдота за сър Рюфюс Израел и други знаменитости, убеден, че е трогнал дълбоко сина си, господин Блок-баща се оттегляше, за да не би да „се обезцени“ в очите на „хлапака“. Ала ако имаше и някакъв съвсем особен повод, както например, когато синът му издържа конкурса в университета, господин Блок прибавяше към обичайните анекдоти следната иронична забележка, която пазеше по-скоро за личните си приятели и затова Блок-младши страшно се гордееше, ако баща му я поднесе на негови гости: „Правителството извърши нещо непростимо. Не се посъветва с господин Коклен. Господин Коклен не скри недоволството си.“ Господин Блок се

представяше за реакционер, презрително настроен към театралните дейци.

Госпожици Блок и брат им се изчервиха обаче до уши, когато Блок-баща, в желанието си да прояви докрай кралска щедрост към двамата „съкласници“ на сина си, заповяда да донесат шампанско и вметна нехайно, че за да ни достави развлечение, е поръчал да купят три билета за представлението на една оперетна трупа в казиното. Той изказа съжаление, че не могъл да ангажира ложа. Всичките били заети. Впрочем от личен опит неведнъж бил установил, че в партера е по-добре. Само че, ако синът имаше един недостатък — според него невидим за другите — простащината, бащата имаше друг — скъперничеството. Затова вместо шампанско ни поднесоха в кана обикновено пенливо вино, а вместо кресла в партера бе поръчал три места в амфитеатъра, наполовина по-евтини, убеден благодарение на свръхестествената намеса на недостатъка си, че нито на трапезата, нито в театъра (където всички ложи бяха празни) няма да забележим разликата. Когато потопихме устни в плитките чаши — синът ги удостои с епитета „дълбокодънни кратери“, бащата ни показва една картина, която толкова обичал, че я бил взел със себе си в Балбек. Каза ни, че е Рубенс. Сен-Лу го попита в наивността си дали носи подписа на художника. Господин Блок се изчерви и отговори, че го е изрязал, защото не се побирал в рамката, но това нямало значение, нали не възнамерява да я продава. После той се сбогува набързо с нас, за да се посвети изцяло на „официален вестник“, чиито броеве се валяха навсякъде в къщата: трябвало непременно да го следи, заради „положението си в парламента“, само че не ни осветли какво точно е то.

— Ще си взема шалче — каза ми Блок-син. — Зефир и Борей си оспорват надмощието в рибоносното море и ако позакъснеем след представлението, виж, че сме се прибрали при първите лъчи на розовопръстата Еос. Добре, че се сетих — обърна се той към Сен-Лу, когато бяхме вече на улицата и аз изтръпнах, защото веднага разбрах по подигравателния му тон, че ще заговори за господин дьо Шарлю: — Кой беше знаменитият манекен с тъмен костюм, когото развеждахте онзи ден по плажа?

— Вуйчо ми — отвърна Сен-Лу, неприятно засегнат.

За съжаление Блок съвсем не се стараеше да избегне „гафовете“. Той се запревива от смях.

— Моите поздравления! Би трябвало да отгатна, невероятен шик и страшно забавна мутра на изкуфял потомък на най-знатен род.

— Съвсем на погрешен път сте, той е много умен — възрази Сен-Лу вбесен.

— Жалко! В такъв случай не е завършен тип. Между другото много бих искал да се запозная с него. Бих нахвърлил вярна скица на подобен галфон. Отдалеч само да го гледаш, ще си умреш от смях. Но аз бих пренебрегнал карикатурното — жалка тема за твореца, влюбен в пластичната красота на фразата — в чутурата му, която, моля да ме извините, ме спуска от смях и бих изтъкнал аристократичното у вуйчо ви, което, общо взето, прави потресающо впечатление и щом престанеш да се хилиш, те поразява с издържания стил. Има обаче нещо — обърна се той към мен, — за което искам да те питам и всеки път, когато сме заедно, някой бог, блажен обитател на Олимп, ме кара да забравя напълно, а това сведение можеше досега и сигурно може тепърва да ми бъде от голяма полза. Коя е красивата особа, с която те срещнах в зоологическата градина заедно с един мъж, когото съм виждал, струва ми се, и едно дългокосо момиче?

Още тогава бях разбрал, че госпожа Суан не си спомня името на Блок, понеже го бе назовала иначе и го бе аташирала към някакво министерство, а мен и през ум не ми беше минало след това да го питам дали наистина работи там. Но как Блок, който по нейните думи й се беше представил, можеше да не знае името й? Така се смаях, че не му отговорих веднага.

— Моите поздравления във всеки случай — продължи той. — Сигурно не си скучал с нея. Няколко дни преди това я бях срещнал във влака, опасващ Париж. Тя благоволи да развърже, заради твоя покорен слуга, корсета, опасващ нея самата: никога не съм прекарвал по-сладки мигове и тъкмо щяхме да си уговорим среща, някакъв неин познат се качи на предпоследната спирка без капка свян.

Аз замълчах и това като че ли не се хареса на Блок.

— Надявах се да узная от теб адреса й и да вкусвам няколко пъти седмично насладите на Ерос, любимеца на боговете, но не настоявам, щом си решил да бъдеш дискретен спрямо професионалистка, която

ми се отдаде три пъти поред между Париж и Поан-дю-Жур, и то по най-изтънчен начин. Все ще я срещна някоя вечер.

След тази вечеря отидох веднъж у Блок и той ми върна визитата, но аз бях излязъл и Франсоаз го зърнала, когато питал за мен, а по някаква случайност макар да бе идвал в Комбре, тя никога досега не го бе виждала. Затова знаеше само, че един познат на мен „господин“ дошъл да ме търси, не знаела по каква причина; бил облечен небрежно и не ѝ направил особено впечатление. Колкото и да ми беше ясно, че някои представи на Франсоаз за обществото, изградени въз основа на смешение на думи и имена, които веднъж за винаги се бяха объркали в главата ѝ, ще си останат завинаги непонятни за мен и макар отдавна да не я разпитвах в такива случаи, не можах да се въздържа да не изясня — безуспешно — какво чак толкова главозамайващо се криеше за нея в името Блок. Защото едва казал ѝ, че младият мъж, когото е зърнала, е господин Блок, тя отстъпи няколко крачки назад от изумление и разочарование.

— Как, това ли е господин Блок? — възкликна тя поразена, сякаш една толкова знаменита особа би трябвало да има външност, от която веднага да личи, че пред теб стои не кой да е, и също като човек, според когото дадена историческа личност не оправдава репутацията си, тя повтаряше развълнувано и в тона и се долавяха наченки на всеобхватен скептицизъм в бъдеще: — Как, това ли е господин Блок? О, наистина не бих казала, ако се съди по външния му вид.

И като че ли я беше яд на мен, сякаш съм надценил пред нея Блок. Ала при все това прибави добросърдечно:

— Че какво, като е господин Блок, вие може да кажете, че не изглеждате по-зле от него.

Съдено ѝ бе да се разочарова, макар в друго отношение и не така болезнено, и от Сен-Лу, когото обожаваше: узна, че е републиканец. А при все че говорейки за португалската кралица, Франсоаз казваше непочтително (всъщност признак за най-голяма почит сред простолюдието): „Амели, сестрата на Филип“, Франсоаз бе роялистка. Но маркиз, при това маркиз, пред когото тя се прехласваше, да бъде за републиката, ѝ се струваше невероятно. Яд я беше на мен, също както ако ѝ бях подарил кутия, която тя е сметнала златна и ми е благодарила горещо, а после един бижутер ѝ разкрил, че е само позлатена. Тя тутакси престана да уважава Сен-Лу, но скоро след това той пак се

издигна в очите ѝ, защото тя размисли и реши, че щом е маркиз, не може да бъде републиканец, а само се преструва, така му отърва, защото при сегашното правителство това щеше да му донесе големи облаги. От този миг изчезна и хладното ѝ държане със Сен-Лу, и недоволството от мен. А заговореше ли за него, тя казваше. „Лицемер!“ с широка и добродушна усмивка, от която си личеше, че му е простила и пак го тачи както преди.

Докато, напротив, Сен-Лу беше абсолютно искрен и безкористен и именно поради необикновената си нравствена чистота, тъй като не намираще пълно удовлетворение в егоистично чувство като любовта, а, от друга страна, не бе изправен — като мен — пред невъзможността да потърси духовна храна извън самия себе си, той наистина бе способен, точно толкова, колкото аз бях неспособен, за приятелство.

Франсоаз се лъжеше относно Сен-Лу и когато твърдеше, че той само „на ужким“ не презира народа, но това не е вярно, достатъчно е да го видиш, когато се ядоса на кочияша. Случило се бе наистина Робер да му се скара доста грубо, но това разкриваше не толкова съзнание за различие, а за равенство между класите.

На упрека ми, задето се е държал грубо с кочияша, той отвърна:

— Но защо трябва да съм привидно учтив с него? Но защо трябва не сме равни? Не го ли чувствавам така близък, както вуйчовците или братовчедите ми? Да не би да мислите, че би трябвало да бъда по-внимателен с него като към по-нискостоящ? Вие говорите като аристократ — добави той презрително.

Всъщност, ако имаше класа, спрямо която той хранеше предубеждение и пристрастие, това бе аристокрацията и Робер стигаше дотам, че много трудно можеше да повярва в духовното превъзходство на светски човек, докато съвсем лесно го допускаше за човек от народа. Когато споменах пред него за люксембургската принцеса, която бях срещнал заедно с леля му, той заяви:

— Тъпа като шаран, ведно със себеподобните си. Между другото, пада ми се малко нещо братовчедка.

Тъй като бе отрицателно настроен спрямо хората от своята среда, той рядко се мяркаше във висшето общество и презрителното или враждебното му държане засилваше огорчението на близките му роднини от връзката му с „актриса“. Според тях тази връзка бе гибелна главно защото тази жена бе развила у него пагубния дух на отрицание

и го бе „отбила от правия път“, като се надявала той да се „декласира“ напълно. Затова мнозина от лекомислените обитатели на предградията Сен-Жермен бяха безпощадни, станеше ли дума за любовницата на Робер.

— Такъв им е занаятът на проститутки. И актрисите са същата стока както другите, но тази да има да взема! Няма да ѝ се размине! Премного навреди на човек, за когото милеем.

Разбира се, той не беше първият аристократ, уловил се в подобна клопка, но за другите това бе обикновено развлечение, те продължаваха да мислят като \ светски хора за политика и за всичко останало, а той, според близките му, се бе озлобил срещу класата си.

Близките му обаче не си даваха сметка, че за доста много светски младежи, които иначе биха останали необразовани и сурови в приятелствата си, лишени от нежност и вкус, много често именно любовницата им се оказва истинският им възпитател, а подобни връзки — единствената школа за духовно развитие, в която те се приобщават към по-висока култура и научават стойността на безкористните познанства. Дори сред простолудията по отношение на грубостта то толкова често напомня висшето общество — жената, потзивчива, по-чувствителна, разполагаща с повече свободно време, откликва на някои изтънчени неща, тачи известна красота в чувствата и изкуството и дори когато не я разбира, я поставя над онова, което се струва най-желано за мъжа — парите и общественото положение. А независимо дали става дума за любовницата на млад благородник като Сен-Лу, или млад работник (днес електротехниците например се числят към истинското рицарство), влюбеният мъж изпитва такова уважение и възхищение към нея, че ги разпростира и върху нещата, към които тя изпитва възхищение и уважение. Така йерархията на ценностите се оказва обърната наопаки за него. Като същество от нежния пол любимата е слаба, податлива на необясними нервни смущения, над които този здрав млад мъж би се надсмял, ако ги срещне у мъж или у друга жена, негова леля или братовчедка например, но му е непоносимо да страда неговата любима. Младият благородник като Сен-Лу, който има любовница, свиква, когато отива да вечеря с нея в някоя кръчма, да носи в джоба си валериан (в случай че ѝ потрябва), да моли настойчиво и съвсем сериозно келнера да бъде внимателен и да затваря безшумно вратата, да не слага влажен мъх

върху масата, за да спести на приятелката си леките неразположения, изобщо непознати на него самия, но превърнали се в окултен свят, в чиято действителност тя го е научила да вярва, неразположения, заради които я жали, без да е необходимо да ги изпитва, и за които ще жали не само нея, но и други жени някой ден. Любовницата на Сен-Лу го бе научила, както монасите през Средновековието останалите християни, на милосърдие към животните, защото сама бе луда по тях и не се разделяше от кучето, канарчетата и папагалите си. Сен-Лу бдеше над тях с майчина грижовност и смяташе за грубияни мъжете, които не са мили с животните. От друга страна, актрисата, или дори мнимата актриса като жената, с която живееше той, умна или не (това ми бе неизвестно), го бе предпазила от снобизъм и го бе излекувала от лекомислието, като му бе внушила, че компанията на светските жени е скучна, а задължението да посети някоя светска вечеринка е истинска тежоба. Ако благодарение на нея светските връзки заемаха по-малко място в живота на любимия ѝ, в замяна на това, вместо да си остане обикновен салонен фронт и да се ръководи в грубоватите си приятелства от тщеславие или изгода, любимата му го бе научила да влага в тези връзки благородство, но и изтънченост. Водена от женския си инстинкт, а и защото ценеше повече у мъжете известна чувствителност, която навярно без нея любимият ѝ не би познавал и би осмивал, тя винаги бързо откриваше и предпочиташе сред приятелите му онзи, който бе истински привързан към него, и умееше да му внуши да бъде признателен, да покаже благодарността си, да обръща внимание на нещата, които доставят удоволствие или огорчават верния приятел. И скоро Сен-Лу, без да се налага тя да го предупреждава, бе започнал да следи за всичко това и в Балбек, където нея я нямаше, той по свой собствен почин затваряше заради нея (макар тя никога да не ме бе виждала, а може би и той да не ме бе споменавал още в писмата си) прозореца на каретата, в която пътувахме, изнасяше цветята, от които ми прилошаваше, а когато се наложеше да се сбoguва едновременно с няколко души, гледеше да ги отпрати малко по-рано, за да остане накрая насаме с мен, да ме отдели от другите, да ми окаже по-особено внимание. Любовницата му бе направила ума му достъпен за невидимото, живота му — сериозен, чувствата му — изтънчени, ала всичко това убягваше от просълзеното семейство, което си знаеше своето:

— Тази мръсница ще го убие, като най-напред го опозори.

Вярно е, че той бе извлякъл вече от нея цялото благотворно влияние, което тя бе в състояние да му окаже, и понастоящем тази връзка му носеше само непрестанно страдание, защото тя не можеше да го понася и го тормозеше. Един прекрасен ден той бе почнал да ѝ се струва глупав и смешен, защото приятелите ѝ, писатели и актьори, я бяха уверили, че е такъв. И тя на свой ред повтаряше думите им с жар и липса на задръжки, както винаги, когато получаваме или възприемаме наготово чужди мнения и привички, с които не сме имали нищо общо. Тя твърдеше охотно, също като колегите си, че бездната между нея и Сен-Лу е непреодолима, защото са различни раси, тя — интелектуална, а той, независимо от претенциите си, по рождение враг на интелекта. Това схващане ѝ се струваше съвсем вярно и тя се опитваше да намери потвърждение в най-незначителните думи и постъпки на любимия си. А когато същите нейни приятели ѝ внушиха освен това, че като общува с толкова неподходящ човек, тя погубва големите надежди, които е вдъхвала, че този мъж ще я принизи до себе си, че живеейки с него, похабява артистичното си бъдеще, освен досегашното си презрение към Сен-Лу тя така го възненавидя, сякаш той упорито искаше да ѝ предаде смъртоносна болест. Виждаше го възможно най-рядко, като все още отлагаше окончателното скъсване, според мен малко вероятно. Сен-Лу правеше за нея такива жертви, че освен ако бе чародейка (той ни веднъж не пожела да ми покаже нейна снимка, като се измъкваше с уговорката: „Първо, не е красавица, пък и не излиза хубаво, това са моментни снимки, които съм ѝ правил с моя «Кодак», и ще си съставите погрешна представа за нея“), едва ли би намерила друг мъж, готов да стори същото за нея. Не отчитам, че ако ти влезе налудничавата мисъл да си създадеш име дори ако нямаш талант, и да спечелиш уважението, макар само на неколцина, които ти импонират, това може да се окаже (може би това не беше така с приятелката на Сен-Лу) по-важно дори за една незначителна кокотка от удоволствието да печелиш пари. Без да е наясно какво става в главата на любимата му, Сен-Лу не смяташе, че тя е съвсем искрена нито в несправедливите си упреци, нито в обещанията за вечна любов, ала все пак понякога имаше чувството, че тя би скъсала, когато бъде в състояние да го стори, и затова, воден от инстинкта за съхранение на любовта си, инстинкт, по-прозорлив от самия него, и проявявайки

практически усет, съчетан у него с най-благородни и най-слепи сърдечни пориви, той не ѝ бе учредил капитал, взел бе назаем огромна сума, за да не ѝ липсва нещо, но ѝ я отпускаше на малки части. И сигурно, ако действително възнамеряваше да скъса с него, тя изчакваше да натрупа известно състояние — срокът нямаше да е дълъг при сумите, които Сен-Лу ѝ даваше, но все пак представляваше допълнително удължаване на щастието (или нещастията) на моя приятел.

Този драматичен период във връзката им, стигнал сега до кулминационната си точка, възможно най-жесток за Сен-Лу, защото тя не търпеше присъствието му, забраняваше му да се върне в Париж и го бе принудила да прекара отпуската си в Балбек, близо до гарнизона му, бе започнал след вечеринката у една негова леля, от която той бе измолил приятелката му да рецитира пред многобройните ѝ гости откъси от някаква символистична пиеса, представена веднъж на една авангардна сцена, пиеса, от която той се възхищаваше, тъй като актрисата му бе внушила собственото си възхищение.

Ала когато тя се бе появила с голяма лилия в ръка, облечена досущ като Анчила Домини^[23], след като бе успяла да убеди Робер, че е истинско „видение на изкуството“, събралите се клубмени и херцогини я посрещаха с усмивки, а монотонният ѝ речитатив, някои странни думи и честите повторения предизвикаха луд смях, отначало потискан, а после така неудържим, че клетата рецитаторка не можа да продължи. На следващия ден лелята на Сен-Лу бе единодушно порицана, че е допуснала в дома си толкова жалка актриса. Един добре известен херцог не скри от нея, че само на себе си може да се сърди за отправените критики.

Е какво, дявол го взел! Пред нас не минават такива номера! Ако поне имаше талант, но тя няма и никога няма да има! Пусто да остане! Париж не е толкова глупав, колкото го смятат. Обществото не е съставено само от глупаци. Очевидно тази госпожица си въобразява, че ще смае столицата, но тя не се учудва толкова лесно, пък и не всичко можем да преглътнем.

Колкото до актрисата, тя напусна дома на леля му, като нахока Сен-Лу:

— При какви пуйки, при какви невъзпитани никаквици, при какви простаци ме напъха! Предпочитам да ти го кажа, нямаше нито

един от присъстващите там мъже, който да не ми намигна или да не ме настъпи и защото отблъснах авансите им, се опитаха да ми отмъстят.

Тези думи превърнаха антипатията на Робер към светското общество в дълбока и мъчителна ненавист, при това към тези, които най-малко я заслужаваха — преданите роднини, които по молба на близките му се бяха опитали да убедят приятелката му да скъса с него, защото тя обясни пред него постъпката им с увлечението им по нея самата. Макар че тутакси престана да общува с тях, Робер си мислеше, когато беше далеч от любимата си както сега, че било те, било някои други се възползват от отсъствието му, за да я атакуват повторно и може би се радват на благоволенieto й. И когато говореше за тези гуляйджии, които мамят приятелите си, покваряват жените и се опитват да ги привлекат в публични домове, на лицето му се изписваше болка и омраза.

— Бих ги убил с по-малко угризение, отколкото куче, то поне е мило, предано и вярно животно. А виж, те заслужават гилотина. Много повече от клетниците, тласнати към престъпление от нищетата и от жестокосърдечieto на богатите.

По-голямата част от времето му минаваше в писма и телеграми до любимата му. Всеки път, когато, все още запрещавайки му да се върне в Париж, тя намираще от разстояние повод да се скара с него, аз разбирах по разстроеното му лице. Тъй като никога не му казваше в какво точно го упреква, подозирайки, че щом мълчи, сама не знае и просто й е омръзнал, в желанието си да се добере все пак до някакво обяснение той й пишеше: „Каж ми какво лошо съм направил? Готов съм да призная вината си“, защото му беше много мъчно и сам вярваше, че е постъпил зле.

Тя обаче го караше да чака безкрайно дълго отговорите й, между другото съвсем безсмислени. Затова Сен-Лу се връщаше почти винаги с угрижено лице; а доста често и с празни ръце от пощата, където единствено той и Франсоаз от целия хотел ходеха лично да пускат или да получават писмата си, той — нетърпелив като всеки влюбен, а тя — недоверчива като всички слуги. Телеграмите пък го принуждаваха да ходи още по-далеч.

Няколко дни след вечерята у Блок баба ми каза радостно, че Сен-Лу й предложил да й направи снимка преди отпътуването си от Балбек,

а когато видях, че си е сложила най-хубавата рокля за тази цел и се чудеше коя шапка да избере, изпитах леко раздразнение от подобна детинщина, особено от нейна страна. Стигнах дотам, че се запитах дали не съм се заблуждавал относно баба, дали не я поставях прекалено високо, дали действително беше така безразлична към всичко, отнасящо се до нея самата, както аз си въобразявах, и дали не ѝ бе присъщо това, което според мен ѝ беше най-чуждо, кокетството.

За съжаление аз доста ясно издадох колко ми е неприятен този фотографически сеанс и главно удоволствието, което той като че ли доставяше на баба. Франсоаз забеляза и неволно засили раздразнението ми, като ми държа сантиментална, затрогваща реч, на която умишлено не откликнах.

— О, господине, бедната госпожа ще бъде толкова щастлива да ѝ направят снимка, че ще сложи шапката, която нейната стара Франсоаз ѝ преправи, оставете я да се фотографира, господине!...

Не сметнах, че е жестоко да се надсмея над сантименталността на Франсоаз, особено като си спомних, че мама и баба, мои образци във всяко отношение, също често ѝ се подиграваха. Но когато баба забеляза лошото ми настроение, тя бе готова да се откаже от снимката, щом ми е неприятно. Аз се противопоставих, уверих я, че не виждам нищо лошо и я оставих да се разкрасява, но си въобразих, че проявявам логика и твърдост, като с няколко иронични и язвителни забележки отрових удоволствието ѝ от снимането, така че, ако се наложи да понеса гледката на великолепната ѝ шапка, успях поне да прогоня от лицето ѝ радостното изражение: то би трябвало да ме изпълни с щастие, а както твърде често се случва, докато най-любимите ни същества са живи, тяхната радост ни изглежда дразнеща проява на дребнавост, а не мил израз на щастието, което жадуваме да им доставим. Лошото ми настроение се дължеше главно на обстоятелството, че през последната седмица баба сякаш ме избягваше и нито за миг не останах насаме с нея ни денем, ни вечер. Когато се прибирах следобед, за да я видя за малко, ми казваха, че е излязла, или се затваряше с Франсоаз и не ми разрешаваше да прекъсна дългите им съвещания. А ако бях прекарал вечерта навън със Сен-Лу и на връщане си мечтаех за мига, когато пак ще видя и ще целуна баба, напразно чаках да потропа тихичко по стената и да ме повика да ѝ кажа лека нощ: не чувах нищо. Накрая си лягах, сърдех ѝ се малко, че ме лишава

с такова необичайно за нея равнодушие от радостта, на която така разчитах, лежах дълго с разтуптяно сърце, както някога в детските си години, заслушан в безмълвната стена, и заспивах облян в сълзи.

Този ден, както и предишните, Сен-Лу трябваше да отиде в Донсиер — вече по цял ден щеше да бъде нужен там, преди да се прибере окончателно в гарнизона си. Съжалявах, че не е в Балбек. Няколко млади жени пристигнаха с кола и влязоха, едни в танцувалната зала на казиното, други при продавача на сладолед, и отдалеч ми се сториха заплменяващи. Прекосяха онзи етап на младостта, когато сме свободни, защото нямаме определена любовна връзка, когато копнеем за Красотата и я търсим и виждаме навред, както влюбеният — своята любима. Ако само една обективна черта на едва зърнатата отдалеч или в гръб жена ни позволи да допуснем, че пред нас е Красотата, ние си въобразяваме, че сме я открили, сърцето ни бие, ускоряваме крачка и стига само жената да изчезне, цял живот ще останем, кажи-речи, убедени, че е била тя: само ако успеем да я настигнем, разбираме заблудението си.

Впрочем здравословното ми състояние все повече се влошаваше и бях склонен да преувеличавам и най-дребните удоволствия, защото бе толкова трудно да си ги доставям. Струваше ми се, че виждам навсякъде изящни жени, само защото се чувствавах било твърде уморен, ако ги срещнех на плажа, било прекалено стеснителен, ако ги видех в казиното и в някоя сладкарница и не се решавах да се приближа до тях. А ако ми бе съдено да умра скоро, искаше ми се да узная как изглеждат отблизо, в действителност, най-хубавите момичета, които може да предложи животът, дори ако се възползувам от този дар не аз, а някой друг или даже никой (наистина не съзнавах, че в основата на любознателността ми се таи желание за обладаване). Ако Сен-Лу бе с мен, щях да се осмеля да вляза в танцувалната зала. Понеже бях сам, висях чисто и просто пред гранд-хотела, докато стане време да отида при баба, и ето че един ден зърнах в края на дигата странно движещо се петно, пет-шест момичета, идещи към мен, така различни по външен вид и държане от всички други летовници в Балбек, както би изглеждало долетяло бог знае откъде ято чайки, разхождащо се с отмерени крачки по плажа, като изостаналите настигат, подхвърчайки, изпреварилите ги и целта на разходката им е

толкова непонятна за къпещите се, които те сякаш не виждат, колкото е ясна за птичия им мозък.

Една от непознатите тикаше пред себе си колело, други две носеха стикове за голф. И с облеклото си те рязко се отличаваха от другите момичета в Балбек, някои от които спортуваха, но без специални спортни екипи.

В този час дамите и господата се разхождаха всеки ден по дигата, безжалостно обстрелвани от жената на председателя на съда, която насочваше към тях лорнета си, сякаш бе открила в тях обществена язва и държеше да я проучи най-щателно. Тя бе седнала гордо пред естрадата на духовата музика, в средата на страшната редица столове, които след малко щяха да заемат обектите на наблюдението ѝ и да се превърнат от актьори в критици, за да съдят на свой ред другите минувачи. Всички тези хора, които се разхождаха по дигата и така силно се клатушкаха, сякаш тя беше палуба на кораб (защото не можеха да пристъпят, без същевременно да замахнат с ръка, да погледнат встрани, да повдигнат рамене, за да уравновесят накланянето на една страна с накланяне на другата, а лицето им да пламне от напрежението), като се преструваха, че не виждат вървящите редом или срещу тях хора, за да не оставят впечатление на любопитни, а само ги попоглеждаха изпод очи, колкото да не се сблъскат, а всъщност се навираха в тях и не можеха да се откопчат, защото сами бяха предмет на същото дълбоко любопитство, скрито под привидно пренебрежение. Любовта към тълпата, а следователно и страхът от нея са едни от най-мощните двигатели у всички хора, независимо дали се стремят да се харесат на другите, да ги смят, или да им засвидетелствуват презрението си. Най-пълното уединение на отшелника, продължило до края на живота му, също произтича от неистова любов към тълпата, взела до такава степен превес над всяко друго чувство, че като не е в състояние да предизвика, излизайки от дома си, възхищение у портиерката, минувачите, файтонджията, когото е спрял, предпочита никога да не се мерне пред очите им, да се откаже от всяка дейност, която би го принудила да излезе на улицата.

Съзнанието на някои от тези хора е заето, но мисълта им не е съсредоточена и това личи от поривистите жестове, блуждаещите погледи, също така нехармонични, както предупредителното клатушкане на околните; и сред едните и другите девойките, които бях

зърнал, с овладените си движения, резултат на съвършено гъвкаво тяло и искрено пренебрежение към останалия човешки род, вървяха право пред себе си без колебание и без скованост, като правеха само движенията, които искаха, с абсолютно свободни крайници, докато тялото им оставаше неподвижно, както при майсторите на валс. Те не бяха вече далеч от мен. Макар всяка да спадаше към съвсем различен тип, всичките бяха красиви, но истината е, че ги наблюдавах само от няколко мига, при това без да посмея да спра по-настойчиво погледа си, затова не бях успял още да схвана индивидуалните им черти. С изключение само на една, която с правия си нос и мургавата си кожа рязко се открояваше сред другите, както в някоя ренесансова картина влъхва арабин; бях зърнал жестоки, упорити и засмени очи, бакъренорозови бузи, напомнящи мушката, ала не бях успял да свържа неразривно дори тези отличителни белези по-скоро с една, а не с друга девойка. И когато при последователното разгръщане на тази дивна съвкупност, в която съседствуваха най-различни аспекти и се съчетаваха всевъзможни цветове гами, без да нарушават единството, също като музикална пиеса, чиито отделни фрази, доловени мимоходом при първото прослушване и тутакси забравени, не бих могъл ясно да разгранича, през погледа ми изплуваха бял овал, черни очи, зелени очи, не знаех дали точно те ме бяха очаровали миг преди това и не можех да ги припиша само на девойката, която съм обособил и разпознал. И липсата при зрителното ми възприятие на разграничителни линии между момичетата, каквито скоро щях да прокарам, придаваше на групата им някаква хармонична неустойчивост, някаква постоянно предаваема, протичаща от едно към друго колективна красота.

Може би не само случайността бе подбрала и съединила в живота всички тези така красиви момичета. Може би тези девойки (държането им достатъчно ясно издаваше дързост, лекомислие и жестокосърдечие), извънредно чувствителни към всичко смешно и грозно, неспособни да се поддадат на очарование от интелектуално или нравствено естество, най-естествено са изпитвали отвращение към всички свои връстници, у които склонността към съзерцателност и емоционалност се изразява със стеснителност, принуденост, неловкост, с онова, което те сигурно наричат „гадно държане“, и затова странят от тях. Същевременно те се бяха свързали с други, подобни на себе си,

привлечени от смесицата от грация, гъвкавост и физическо изящество, единствена форма, под която могат да си представят прям и привлекателен характер, обещаващ приятно прекарване на времето. Може би и социалната класа, към която спадаха — не бях в състояние да я определя точно, — бе стигнала до такава степен на развитие, когато благодарение на заможност и свободно време или на нововъзприети спортни привички, заразили дори някои слоеве на простолудието, както и на физическа култура, несъчетана още с интелектуална, известна обществена среда произвежда естествено и изобилно, също както плодовитите школи в скулптурата, влюбени в хармонията и избягващи още страдалческото изражение, добре сложени тела, красиви крака и ханш, със здраво ведро лице и с будно и лукаво изражение. Не виждах ли на фона на морето благородни и невъзмутими образци на човешка красота, прилични на залените от слънце статуи по бреговете на Гърция?

Малката им компания, придвижваща се по дигата като искряща комета, смяташе като че ли, че околната тълпа се състои от същества от друга раса, чието страдание дори не би могло да породи нейната солидарност, тя сякаш не ги виждаше, принуждаваше спрелите се хора да й правят път, както на летяща без контрол машина, от която не може да се очаква да заобиколи пешеходците, и в най-добрия случай, ако някой стар господин — девойките отричаха съществуването му и отбягваха допира с него — се отдръпнеше уплашено и раздражено, но и в двата случая припряно и смешно те се споглеждаха и избухваха в смях. Не пресилваха презрителното си отношение към всичко, което бе извън тяхната тайфа, достатъчно беше и това, което искрено изпитваха. Не можеха да срещнат препятствие, без с удоволствие да го прескочат, като се засият или трупешката, защото преливаха от младежки сили, които така ти се ще да изразходваш, че дори ако си тъжен или болен, подчинявайки се по-скоро на потребностите на възрастта, отколкото на временното си настроение, никога не пропускаш случай да скочиш или да се плъзнеш по всички правила на изкуството, за да прекъснеш и разнообразиш бавния си ход — както Шопен — най-тъжната си музикална фраза — с грациозни подскоци, изкусни съчетания на прищявка и виртуозност.

След като дълго се колеба как да обърне сгъваемия стол на стария банкер, жена му го настави точно срещу дигата пред естрадата,

защитен и от вятъра, и от слънцето. Като му намери това удобно място, тя отиде да купи вестник, за да му го прочете и да го разсее краткотрайните ѝ отлъчвания — винаги най-много за пет минути — ѝ се струваха дълги, но тя нарочно ги подновяваше доста често, за да създаде у стария си съпруг, когото отрупваше с грижи, стараейки се да не ги забележи, илюзията, че още може да живее като всички други и че не се нуждае от опека. Естрадата на музикантите образуваше естествен и примамлив трамплин точно над него и най-голямото момиче от тайфата се затича по нея. То скочи над ужасения старец и пъргавите му крака докоснаха моряшката му фуражка, за голямо забавление на другите девойки, особено на две зелени очи върху кукленско лице, които блеснаха от възторг и радост, ала долових и малко притеснение, смесица от срам и напереност, каквито не забелязах у останалите.

— Горкото старче, дожаля ми, само дето не се спомина! — подхвърли подигравателно друго момиче с пресипнал глас.

Девойките повървяха още малко, после спряха за миг да се съвещават, без да хаят, че пречат на минувачите, като образуваха странен, плътен и писклив конгломерат с неправилни очертания, подобно орляк птици, готвещи се да отлетят. После пак поеха бавно по дигата край морето.

Сега очарователните им черти не бяха вече неразличими и слети за мен. Бях ги разпределил и групирал (понеже не знаех имената им) около няколко от тях: високата, която бе скочила над стария банкиер; ниската, с пълнички румени бузи и зелени очи на фона на морето; девойката с мургавото лице и правия нос, така различна от другите; момичето с бяло като яйце лице, в което нослето, извито във форма на дъга, приличаше на пилешка човка, лице, каквото се среща у съвсем млади хора; още една висока девойка наметната с пелерина (придаваща ѝ толкова бедняшки вид, въпреки изключително изящната ѝ стойка, че ми хрумна само едно обяснение — родителите ѝ навярно имат блестящо обществено положение и високо самомнение, затова никак не държат на балбекските курортисти и на елегантните дрехи на децата си и им е все едно дали дъщеря им ще се разхожда по дигата облечена прекалено скромно според простите хорица); и най-сетне момичето с блестящи засмени очи, със сочни матови бузи под черна шапчица, нахлупена на челото, — карайки велосипеда, тя така

разпуснато поклащаше бедра, употребяваше такива улични думички (впрочем, ясно чух износения израз „да пилееш живота си“), толкова силно ги произнасяше, че изравнявайки се с нея, аз отхвърлих предположението, към което ме насочи пелерината на нейната приятелка, и реших, че най-вероятно те са от онази порода девизи, които посещава колодрумите, че те са още съвсем млади любовници на велосипедистите бегачи. Във всеки случай не допусках мисълта, че това са порядъчни момичета. Аз веднага — по начина, по който през смях се споглеждаха, по втренчения поглед на момичетата с матови бузи — разбрах, че те са покварени. Освен това баба ми внушаваше твърде строги понятия за нравственост — ето защо какво не трябва да правя за мен беше нещо нерушимо, следователно — разсъждавах аз, — ако момичетата не уважават старостта, тогава какво може да ги удържи от по-големи съблазни от това да прескочат осемдесетгодишен старец?

Вече ги различавах една от друга, и все пак разговорът, който водеха помежду си, погледите им, оживеното чувство на задоволство и другарският дух, от време на време разпален от любопитство или демонстративно предизвикателното равнодушие в зависимост от това дали иде реч за приятелка, или за минувачите, а също и съзнанието за близост, позволяващо им винаги да се разхождат заедно, като „малка глутница“, прокарваше между телата им, самостоятелни и обособени, докато бавно се придвижваха напред, някаква връзка, незрима, но хармонична, обвити бяха като с топъл облак, обгърнати бяха от особена атмосфера, формирайки от тях единно цяло, толкова еднородно, колкото се отличаваха от останалата тълпа, сред която шестваха.

За един миг, когато аз преминавах покрай бузестата брюнетка, караща велосипед, погледът ми се срещна с нейния поглед, кос и весел, извиращ от гълбините на този извънчовешки свят, в който живееше това малко племе, от недостъпната неизвестност, където представата за мен, разбира се, не би могло да проникне, където за нея не би имало място. С шапчица, нахлупена на самото чело, заета с разговор с приятелката си, видя ли ме в този миг, когато черният лъч, идващ от погледа ѝ, се плъзна по мен? Ако ме е видяла, то какво впечатление ѝ направих? От лоното на каква вселена тя ме различи? Да си отговоря на тези въпроси ми беше толкова трудно, както по някои особености, забелязани с телескоп в съседно небесно тяло, не е лесно

да се произнесем дали е обитавано от човешки същества, които ни виждат, и какво е впечатлението им за нас.

Ако предполагахме, че очите на една девойка са само лъскави кръгчета слюда, не бихме копнели така да я опознаем и да свържем живота си с нея. Ние чувствуваме, че лъчението на тези отразяващи кръгчета не се дължи само на материалния им състав. Очите ѝ са неизвестните за нас тъмни сенки на представите на това същество за хората и нещата, които познава — морави, хиподруми, пясък по пътищата, по които би ни увлякла със себе си през гори и поля, въртейки педалите на колелото си, тази малка пери, по-изкусителна за мен от персийския рай, — сенките ѝ на дома, в който ще се прибере след малко, на плановете, които крои или които други кроят за нея, и главно самата тя с желанията си, със симпатията или антипатията си към хора или неща, с неосъзнатата си, неспирно упражнявана воля. Знаех, че не бих притежавал младата колоездачка, ако не притежавам и онова, което се таи в очите ѝ. Затова аз жадувах за целия ѝ живот, мъчително желание, защото съзнавах, че е неосъществимо, но същевременно опияняващо, защото онова, което бе досега мой живот, внезапно бе престанало да бъде целият ми живот и покриваше само малка част от ширналото се пред мен пространство, което горях от желание да овладее, а то бе всъщност животът на тези девойки и ми предлагаше продължение, умножение на собственото ми аз или, с други думи, щастие. И естествено, след като нямахме нито една обща привичка или представа, много по-трудно ми бе да се свържа с тях и да им се харесам. Ала може би именно поради тези различия, поради мисълта, че в характера и постъпките на тези момичета нямаше абсолютно нищо познато или присъщо на мен, че вместо преситеност у мен току-що бе възникнала жажда — от каквато изгаря сухата земя за съществуване, което душата ми, невкусила досега ни капчица от него, би погълнала още по-охотно, отпивайки бавно до пълно утоление.

Така се загледах в колоездачката с блестящите очи, че тя като че ли ме забеляза и каза нещо — не успях да чуя какво — на най-високата, която се разсмя. Всъщност не точно тъмнокосата девойка ми харесваше най-много, и то именно заради тъмните си коси, защото от деня, когато от пътеката в Тансонвил бях зърнал Жилберт, червенокосото момиче със златиста кожа бе останало непостижим

идеал за мене. Но нима не обикнах самата Жилберт главно защото си я представях обкръжена от ореола на дружбата ѝ с Бергот, заради катедралите, които посещава заедно с него? Не можех ли по същия начин да се радвам, че тъмнокосото момиче ме бе погледнало (можех да се надявам, че ще ми бъде по-лесно да се запозная най-напред с него), та нали после то щеше да ме представи и на другите — на безжалостното, скочило над стареца, на жестокосърдечното, казащо: „Дожаля ми за горкото старче“, и постепенно на всички останали. То бе неразделно с тях и това му придаваше особен престиж в очите ми. И все пак мисълта, че някой ден мога да се сприятеля с една или друга от тези девойки, че очите с далечни погледи, плъзгащи се понякога несъзнателно по мен, както слънчевите лъчи си играят по стената, биха могли някога чрез чудотворна алхимия да пропуснат през дивните си съставни елементи представата за моето съществуване, приятелско чувство към мен, че самият аз бих могъл да заема място сред тях и да участвувам в шествуването им край морето, като че ли включваше непреодолимо противоречие, също както ако пред някой античен фриз или фреска, изобразяваща процесия, аз, зрителят, бих сметнал, че мога да се наредя сред божествените участници в процесията и да бъда обикнат от тях.

Нима щастието да се запозная с тези девойки беше неосъществимо? Разбира се, нямаше да бъде първото от този род, от което съм се отказал. Достатъчно бе да си спомня с колко много непознати, дори в Балбек, ме бе разделила завинаги бързо отдалечаващата се каляска. А и удоволствието ми от благородната групичка, съставена сякаш от елински деви, се дължеше на сходството им с бегло зърнатите по пътя жени. Тази убегливост на непознати нам същества, които ни принуждават да излезем извън обичайния ни живот, в който близките ни жени рано или късно разкриват недъзите си, събужда у нас нагон за преследване и нищо вече не може да спре въображението ни. А ако то не участвува в наслажденията ни, оголени до собствената си същност, те се свеждат до нищо. Ако някоя сводница ми предложеше тези девойки — както видяхте, аз не се отказвах от услугите ѝ, — лишени от недостъпността си, която им придаваше толкова отсенки и загадъчност, те едва ли щяха да ме очароват до такава степен. Необходимо е въображението, подбудено от несигурното постигане на дадена цел, да си постави друга, която да

прикрие първата и като замени чувствената наслада с намерението да проникнем в един чужд живот, да забули физическото наслаждение, да не ни позволи да го разпознаем и да почувствуваме истинския му вкус, да не го сведе до реалните му размери. Необходимо е между нас и рибата — ако я видим за пръв път сервирана на трапезата, едва ли би заслужавала безбройните хитрини и мъки, за да я уловим — да се вмъкне раздвижената водна повърхност в следобедите на риболов от изплувалите в прозрачния течен лазур гладки тела, неопределени форми, преди още да знаем какво ще правим с тях.

Девоиците печелеха и от изменението на социалните съотношения, характерно за живота в морските курорти. Всички предимства, които в обичайната среда ни придават обаяние и значение, тук стават невидими и направо се стопяват. Затова пък изкуствено се раздува престижът на същества, на които съвсем неоснователно сме приписали подобни преимущества. На морето много по-лесно непознати хора, или както в този случай девоиците, придобиваха в очите ми огромно значение, като на мен самия бе отнета възможността да им покажа собствената си евентуална стойност.

Но ако разхождащата се малка компания печелеше от обстоятелството, че и тя спадаше към винаги смущаващите ме бегло зърнати жени, тя, напротив, се движеше толкова бавно, че като че ли стоеше на едно място, и щом при такова бавно придвижване спокойните и ясно видими лица, не вече увлечени от вихър, пак ми изглеждаха красиви, не можех да смятам, както толкова пъти, докато каляската на госпожа дьо Вилпаризи ме отдалечаваше, че ако ги погледна по-отблизо, някои подробности, например грапава кожа, широки ноздри, глуповат поглед, принудена усмивка, тромава фигура, биха загрозили лицето и тялото на жената, която си представях във въображението си. Защото ми бе достатъчно да зърна красива линия на тялото или свеж тен, и аз най-чистосърдечно притурвах и запленаващи рамене, сладен поглед, които открай време носех в паметта си или бяха плод, на предварителните ми бленувания, тъй като бързото възприемане на нечия външност ни излага на същите грешки, както повърхностното четене, когато само по една сричка, без да сме дочели напечатаната дума, я замествахме с друга, подсказана от паметта ни. В този случай това не можеше да стане. Добре разгледах лицата им, видях всяка от тях, не всичките в профил и по-рядко анфас, но все пак

от няколко различни страни, затова можех да внеса корекции и да извърша проверка, както и да „изпробвам“ различните си предположения за линии и цветове, основани на първия ми поглед, за да задържа сред последователните изражения нещо неизменно и материално. И тъй бях в състояние да си кажа уверено, че нито в Париж, нито в Балбек и в най-благоприятните си хипотези относно минувачките, привлекли погледа ми, не бе имало никога нито една, чието появяване, а след това изчезване, преди да съм я опознал, биха оставили в мен, дори и при предположение, че бих могъл да разговарям с нея, повече съжаление, отколкото тези девойки, които ме накараха да почувствувам, че дружбата ми с тях може да бъде така опияняваща. Нито сред актрисите, нито сред селянките или сред пансионерките в манастира не бях виждал нищо така прекрасно, криещо такава загадъчност, така неимоверно скъпоценно, така истински недостижимо. Те бяха толкова запленяващи, и съвършен образец на непознатото и възможно щастие в живота, че едва ли не по интелектуални съображения бях отчаян, че няма да ми се удаде да изпитам при специални условия, изключващи всяка възможност за заблуждение, най-тайнствената наслада, която ни предлага жадуваната красота, а ако не стигнем до притежанието ѝ, се утешаваме, дирейки удоволствие — Суан никога не бе правил това преди Одет — край нежелани жени, и един прекрасен ден умираме, без изобщо да разберем какво точно представлява другото. Всъщност наслаждението може и да не се окаже непознато и отблизо тайнствеността му да се разсее като отражение, като мираж на желанието ни. Но в такъв случай бих могъл да роптая само срещу неизбежния природен за кон, който, ако важи за тези девойки, ще важи и за всички други, а не срещу недостатъците на самия обект.

Бих го предпочел между всички други, давайки си сметка със задоволство на ботаник, че е невъзможно да намеря събрани наедно по-редки видове от тези млади цветя, които в този миг прекъсваха линията на морето с лекия си жив плет, напомнящ розови храсти в Пенсилвания, украшения на градина върху стръмния бряг; между които минава през океана някой параход, който така бавно се плъзга по синята хоризонтална ивица от едно стъбло до друго, че ленивата пеперуда, застояла се в чашката на цвета, край който корабът отдавна е минал, може да изчака, за да литне, сигурна, че ще го изпревари,

когато само една лазурна ивица ще отделя носа му от първото листче на розата, към която плува.

Прибрах се, защото щях да вечерям в Ривбел с Робер, а баба държеше в подобни дни да полежа един час, преди да изляза, кратък отдих, превърнал се после във всекидневен по предписание на лекаря в Балбек.

Между другото, сега вече нямаше нужда да се отдалечавам от дигата и да заобикалям хотела, за да вляза през фоайето. Също както в Комбре в съботни дни обядвахме един час по-рано, в разгара на лятото дните бяха вече толкова дълги, че слънцето беше още високо на небето — като в часа на следобедната закуска, — а в гранд-хотела слагаха масите за вечеря. Оставяха отворени големите плъзгащи се стъклени врати, извеждащи право на дигата. Достатъчно бе да прекрача тясната дървена рамка и се озовавах в трапезарията, а оттам веднага вземах асансьора.

Когато минавах край администрацията, се усмихвах на управителя и без сянка от неприятни чувства виждах усмивката и на неговото лице, обработено и преобразено постепенно, откакто бях в Балбек, от благосклонното ми отношение към него, подобно на препарат по естествена история. Неговите черти бяха станали за мен съвсем банални, не особено одухотворени, но понятни като четлив почерк и нямаха вече нищо общо със странните и дразнещи очите ми йероглифи, които лицето му ми бе предложило първия ден: забравил бях вече човека, когото видях тогава пред себе си, или просто не успях да си го припомня, до такава степен бе неузнаваем и мъчно отъждествим с незначителната любезна особа, всъщност негова изопачена и обобщена карикатура. Освободен от стеснителността и тягостното настроение, терзаещо ме вечерта на пристигането ни, позвънявах на момчето от асансьора, което вече не стоеше безмълвно, докато се качвахме заедно нагоре в подвижния гръден кош, плъзгащ се край опорната колона, а току повтаряше:

— Няма вече толкова хора, колкото преди един месец. Почват да се разотиват, дните намаляват.

Съвсем не беше така, но то бе поело ангажимент за по-топла част на крайбрежието и му се искаше да са тръгнем колкото може по-скоро, за да затворят хотела и то да разполага с няколко свободни дни, преди да се „върне“ на новото си място. В думите да се „върне“ и

„ново“ нямаше противоречие, защото момчето от асансьора винаги казваше „връщам се“ вместо „постъпвам“. Учуди ме само, че се унизи да каже „място“, защото се числеше към тези слоеве на съвременния пролетариат, които се стремят да заличат в езика следите от епохата на слугите. Впрочем само след миг то ме уведоми, че в „положението“, в което щяло „да се върне“, щяло да има по-красива куртка и по-добра заплата. Думите „ливрея“ и „надница“ му се струваха остарели и едва ли не непристойни.

Ала по силата на абсурдно противоречие речникът на „работодателите“ се е запазил и след като е отпаднало схващането за неравенството, затова аз винаги трудно разбирах момчето от асансьора. Мен ме интересуваше само едно — дали баба е в хотела. А то, без да изчака въпроса ми, казваше:

— Дамата току-що излезе от вас.

Всеки път се подвеждах и мислех, че говори за баба.

— Не, другата дама, която, струва ми се, е на служба у вас.

Тъй като на стария буржоазен език — той би трябвало да излезе вече от употреба — готвачката не се нарича служещка, аз се замислих за миг: „Той греша, та ние нямаме нито фабрика, нито служещи.“ Изведнъж си спомнях, че думата „служещ“ е също както носенето на мустаци за келнерите, един вид удовлетворение на самолюбие то на прислугата, и че дамата, току-що излязла от нас, е Франсоаз (отишла вероятно в кафенето или да погледа как шие камериерката на белгийката), но и това удовлетворение не беше достатъчно за момчето от асансьора: от умиление към своята класа то обичаше да казва „у работника“ или „у незаможния“ в единствено число, както Расин казва „бедния...“. Ала обикновено аз вече не разговарях с момчето от асансьора, защото не бях така прекалено любезен и плах, както първия ден, и то само говореше по време на краткото ни изкачване нагоре в хотела, кух като играчка и раздиплящ на всеки етаж разклонените си коридори, в дъното на които смекчената по-слаба светлина изтъняваше междинните врати или стъпалата на вътрешните стълби и ги превръщаше в златистия, крехък и тайнствен кехлибарен здрач на Рембранд, в който се откроява ту перваз на прозорец, ту чекрък на кладенец. И на всеки етаж златистият отблясък върху пътеката ме подсещаше за залеза на слънцето и за прозорчето на тоалетната.

Питах се дали девойките, които току-що бях видял, живеят в Балбек и кои ли са. Когато желанието ни се насочи към някоя малка човешка общност и я отдели от другите, всичко, свързано с нея, се превръща в повод за вълнение, а по-късно за бленуване. Една жена на плажа каза:

— Това е приятелката на малката Симоне — с такъв тон, сякаш това обстоятелство бе ласкателно, също както някой би пояснил: „Той е неразделен другар с младия Ларошфуко.“ И тутакси върху лицето на събеседницата ѝ се изписа желание да разгледа по-добре облагодетелствуваната „приятелка на малката Симоне“. Това явно бе привилегия, която не всеки притежава. Аристократичността е нещо относително. Има затънтени краища, където синът на търговеца на мебели е арбитър на модата и царува като млад Уелски принц в своя двор. По-късно често се мъчех да си припомня как ми прозвуча на плажа името Симоне, тогава така неопределено и зле доловено във фонетичния му облик, както и със съдържанието си, доколкото не знаех коя точно девойка обозначава, пропито изобщо с неяснота и новост, така вълнуващи за нас впоследствие, когато това име, чиито букви с всяка секунда все по-дълбоко гравира в нас непрестанното ни внимание, се превърне (такава стана за мен малката Симоне едва след няколко години) в първата дума, която ни идва наум, когато се събудим или когато дойдем на себе си, преди да осъзнаем колко е часът и къде се намираме, почти преди думата „аз“: като че ли съществува, което тя назовава, е повече „ние“, отколкото самите ние, щом само след няколко мига безсъзнание по-бързо от всеки друг свършва краткият отдых, през който не сме мислили за него. Не зная защо си внуших още първия ден, че Симоне е презимето на една от девойките, и после все се питах как да се запозная със семейство Симоне, като при това държах да ме представи не кой да е, а по-високопоставен в очите на девойката — това едва ли щеше да бъде трудно, ако тези момичета бяха най-обикновени хлапачки от простолюдието, — за да не погледне пренебрежително на мен. Не можем да опознаем и да абсорбираме напълно човек, който ни презира, докато не се преборим с презрението му. Всеки път, когато у нас се вмъкне образът на непозната жена, освен ако забвението или съперничеството на други образи не го прогонят, ние не можем да се успокоим, докато не превърнем чужденката в нещо, подобно на себе си: в това отношение душата ни реагира и

действува също както физическият ни организъм, който не търпи вмъкването на чуждо тяло, без да се помъчи тукатси да смели и да асимилира пришелеца. Малката Симоне сигурно беше най-хубавата от всички девойки, онази, която, между другото, би могла да стане моя любима, защото единствено тя на два-три пъти полуизвърна глава и сякаш осъзна, че я гледам втренчено. Попитах момчето от асансьора дали не познава в Балбек някои Симоне. Понеже не обичаше да признава, че не знае нещо, то отвърна, че май е чувало това име. Когато стигнахме до последния етаж, го помолих да ми донесе списъците на новопристигналите гости на хотела.

Излязох от асансьора, но вместо да се прибера в стаята си, продължих по коридора, защото в този час етажният камериер бе отворил, въпреки страха си от течение, прозореца в дъното, който гледаше не към морето, а към хълма и долината, които никога не можеха да се видят, защото матовите му стъкла бяха най-често затворени. Спрях се за малко пред него, колкото да отдам заслуженото на „гледката“ отвъд хълма, на която поне веднъж можех да се полюбувам, тъй като хотелът ни беше в подножието му: виждаше се само една къща на известно разстояние, но перспективата и вечерната светлина запазваха обемността ѝ и същевременно я извайваха изясно, превръщаха я в ковчеже, облечено в кадифе, в миниатюрно златарско изделие, в което съхраняват реликви и само в специални дни ги излагат на поклонение. Моето преклонение обаче продължи, изглежда, доста дълго и камериерът, с връзка ключове в едната си ръка, докосна с другата кепето си за поздрав, но без да го свали, заради чистия и прохладен вечерен въздух, а после затвори — като вратички над мощи — двете крила на прозореца и скри от благоговейните ми погледи мъничкия архитектурен паметник, златната реликва.

Прибрах се в стаята си. С напредването на лятото пейзажът пред прозореца ми се променяше. Отначало бе залян от ярка светлина и само при лошо време мрачен. Тогава в синьо-зеленото стъкло, издуто сякаш от закръглените вълни, морето, инкрустирано в желязната рамка на прозореца, както в оловните преградки на стъклопис, разхвърляше по целия вдлъбнат скалист бряг на залива перести триъгълници от неподвижна пяна с тънки контури, напомнящи пера или пух под четката на Пизанело и закрепени с твърдия млечнобял емайл, изобразяващ снежна покривка върху стъклените изделия на Гале.

Скоро дните намаляха и когато влизах в стаята, теменужното небе бе сякаш дамгосано от неподвижния, геометрично правилен, преходен и ослепителен диск на слънцето: напомнящо чудотворно знамение, мистично видение, то се накланяше към хоризонта като надолтарна икона, докато отразените в стъклата на ниските библиотечки от акажу различни части на залива, които мислено нанасях върху дивната картина, от която бяха откъснати, изглеждаха като отделни сцени, нарисувани някога от стар майстор за някое монашеско братство, върху ковчег за реликви, чиито оцелели вратички са изложени една до друга в музейната зала и само въображението на посетителя може да ги подреди върху поставките на иконостаса.

А няколко седмици по-късно, когато се качвах в стаята си, слънцето вече бе залязло. Същата ивица червено небе, която виждах в Комбре над голямата каменна Голгота, когато се връщах от разходка и се канех да сляза преди вечеря в кухнята, се виждаше над морето, плътно и втвърдено като желирано месо, после над студеното вече синьо море, напомнящо кефал, небето розово като съомгата, която щяхме да си поръчаме след малко в Ривбел, засилваха удоволствието ми, че трябва да облека смокинг, за да отида да вечеряме. Над морето, съвсем близо до брега, се надигаха с усилие наслоени на все по-широки пластове, черни като сажди и същевременно лъскави и плътни като ахат изпарения, тежки дори на вид, по-горните надвиснали почти извън центъра на тежестта на по-долните, които все още ги поддържаха; те като че ли само след миг щяха да увлекат след себе си цялата грамада, извисила се до половината небе, и да се сгромолясат в морето. Един кораб, отдалечаващ се като пътник в нощта, породил у мен същото чувство, което изпитах във влака — на освобождение от необходимостта да заспя и от потискащите ме стени на стая. Впрочем сега не се чувствавах заключеник в моята стая, защото само след един час щях да я напусна и да се кача в каретата. Хвърлих се на леглото и обграден от всички страни с морски изгледи, имах усещането, че лежа в каютата на някой от така близките до мен кораби, които бавно се отдалечаваха в мрака пред удивения ми поглед, подобни на мрачни и безмълвни, но будни лебеди.

Доста често морските изгледи наистина бяха за мен само картини. Забравях, че под багрите им зее пустият плаж, брулен от неспокойния вечерен вятър, който ми бе навял такава тревога при

пристигането ни в Балбек. Дори в стаята ми, цял под впечатление на миналите край мен девойки, няхах необходимото спокойствие или безстрастие, за да възприема истински задълбочено красотата. Предстоящата вечеря в Ривбел ме настройваше още по-лекомислено. Мисълта ми, обитаваща в подобни мигове повърхността на тялото ми (щях да го облека така, че да изглежда възможно най-привлекателно за женските погледи, които щяха да се спират на мен в залятия със светлина ресторант), бе неспособна да види зад цвета на предметите тяхната дълбочина и ако не беше безшумният и неуморен полет на дългокрилите и обикновените ластовици, избликнал досам прозореца ми като водоскок, като фойерверк на живота, съчетаващ стрелналите се високо ракети с неподвижната бяла струя на порещите хоризонтално въздуха птици, ако не беше това природно и местно явление, което свързваше пейзажите пред очите ми с действителността, бих могъл да си въобразя, че те са само ежедневно подновявана колекция от картини, излагани произволно там, където се намирам, без непременно да имат някаква връзка със самото място. Веднъж изложба от японски щампи: редом с тънко изрязаното червено и кръгло като луната слънце един жълт облак наподобяваше езеро, а до него стърчаха в профил черни мечове като крайбрежни дървета. Една ивица, оцветена в нежнорозово, каквото не бях виждал от времето на първата ми кутия с бои, набъбваше като придошла река, а лодките, извадени на сухо върху двата ѝ бряга, сякаш чакаха да ги избутат и да ги пуснат във водата. И аз си казвах с пренебрежителния, отегчен и повърхностен поглед на любител или на жена, обхождаща между две светски посещения картинна галерия: „Интересен залез, съвсем различен, но в крайна сметка виждал съм и други, не по-малко нежни и удивителни.“ По-голямо удоволствие ми доставяха вечерите, когато зърнех някой кораб, погълнат и разтворен от хоризонта, до такава степен еднакъв по цвят с него, както в импресионистичните картини, че и материята им изглеждаше еднаква, сякаш предната част и въжата на кораба бяха изрязани от мътносиньото небе, превърнало се в изящен филигран. Понякога океанът изпълваше почти целия ми прозорец и той изглеждаше по-висок поради ивицата небе, отделено в горния край само със синя линия със същия цвят като морето; точно затова ми се струваше, че е пак море и различният цвят се дължи на осветлението. Друг път морето бе изрисувано само в долната част на

прозореца, а цялата останала площ бе изпълнена с толкова облаци, струпани един върху друг на хоризонтални пластове, че стъклата на прозореца ми приличаха на „етюд на облаци“, а витрините на библиотечките, отразяващи пак облаци, но в друга част на хоризонта, различно обогрени от светлината, се явяваха сякаш повторение — така любимо на някои съвременни художници — на един и същ светлинен ефект (повторение, издаващо замисъла или специалността на художника), уловен в различни часове на деня и тези многобройни отсенки, фиксирани от изкуството, можеха да бъдат наблюдавани всичките заедно в една и съща стая, като накачени пастели в стъклени рамки. Ако някога върху еднакво сивите небе и море се разливаше изящно лека розовина, пеперудката, заспала в долния ъгъл на прозореца под тази хармония в сиво и розово, по вкуса на Уислър, слагаше като че ли с крилцата си любимия подпис на майстора от Челси. Розовото гаснеше, нямаше вече нищо интересно. Ставах за малко и преди да си легна отново, дръпвах дългите завеси. От леглото си все още виждах ивицата светлина над тях, която постепенно помръкваше и се стесняваше, без да буди в мен ни печал, ни съжаление, че над завесите умира часът, когато обикновено съм на масата, защото знаех, че този ден е по-различен, по-дълъг от полярните дни, прекъсвани от нощта само за няколко минути. Знаех, че чрез метаморфоза на лъчите от какавидата на здрача ще се роди ярката светлина на ресторанта в Ривбел. Казвах си: „Време е“, протягах се в леглото, ставах, довършвах тоалета си. Колко сладостни ми бяха тези безполезни, освободени от всякакво материално бреме мигове, когато изразходвах, докато долу другите курортисти вечеряха, натрупаните сили по време на почивката ми в края на деня само за да избърша тялото си, да облека смокинга, да вържа връзката, да извърша всички тези движения, ръководени от предвкушаното вече наслаждение при мисълта, че ще видя отново срещнатата последния път в Ривбел жена, чието внимание като че ли бях привлякъл, защото стана за миг от масата си, навярно с надеждата, че ще я последвам. С радост се грижех за външния си вид, за да се отдам изцяло и охотно на новия, свободен, безгрижен живот, когато собствената ми колебливост щеше да се опре на увереността на Сен-Лу и щях да избирам между животинските и растителните видове, познати ми от естествената история и доставени от всички краища на света, онези, които,

пригответени по най-необичаен начин и тутакси поръчвани от приятеля ми, щяха да подразнят апетита или въображението ми.

А в последните дни преди заминаването ни вече не можех да се прибирам от дигата през трапезарията. Прозорците ѝ бяха затворени, защото навън бе нощ и роякът бедняци и любопитни, привлечени от недостъпния за тях блясък, висяха по светещите плъзгави стени на стъкления кошер като черни гроздове, брулени от острия вятър.

На вратата ми се потропа. Влезе Еме — държал сам да ми донесе списъците на новодошлите.

Преди да си отиде, се почувствува задължен да ми каже, че Драйфус е сто процента виновен.

— Всичко ще излезе наяве, но не сега, а догодина. Каза ми го един господин, който има големи връзки с генералния щаб. Попитах го не възнамеряват ли да разкрият истината още тази година. Той остави цигарата си — продължи Еме, като възпроизведе сцената и поклати глава, вдигнал показалец, както бил сторил неговият познат, който с този жест искал да каже: не можем да искаме толкова много. — „Не тази година, Еме — каза ми той и сложи ръка на рамото ми, — не е възможно, но за Великден — дадено!“ — И Еме ме потупа леко по рамото: — Виждате ли, предавам ви го точно както беше.

Той явно се чувствуваше поласкан от фамилиарността на важната особа, а, от друга страна, искаше да ми даде възможност, при пълно познаване на въпроса, да оценя по-добре доводите му и основанията ни да се надяваме.

Не без леко свиване на сърцето прочетох още на първата страница на списъка на новодошлите: „Симоне със семейството си“. Още в детските ми години в мен дремеха отдавнашни мечти и цялата нежност в сърцето ми, неразличима от него самото, идеше от същество, възможно най-различно от мен. Сега аз още веднъж го извиках на живот посредством името Симоне и спомена за хармонията между младите тела, минали край мен на плажа в спортно шествие, достойно за древността и за Джото. Не знаех коя от девойките беше госпожица Симоне, нито дали изобщо някоя от тях се казваше така, но знаех, че тя ме обича и че благодарение на Сен-Лу скоро ще се запозная с нея. За съжаление той трябваше всеки ден да се връща в Донсиер, тъй като бе получил удължение на отпуската си само при това условие. Мислех си, че ще мога да го накарам да пренебрегне

служебното си задължение, като разчитах не толкова на приятелските му чувства към мен, колкото на същата любознателност на човекоизпитател, която толкова често бе подтиквала и мен, без дори да съм видял лицето, за което се говори, само като чуя, че у зарзаватчията има красива касиерка, да се запозная с тази нова разновидност на женската красота. Ала напразно се надявах да възбудя подобна любознателност у Сен-Лу, като му разказах за моите девойки. У него тя бе за дълго парализирана от любовта му към актрисата. Дори ако се събудеше, той би я потиснал, защото бе суеверно убеден, че верността на любимата му зависи от собствената му вяност. Затова ние тръгнахме за Ривбел, без той да ми обещае, че ще се заеме енергично с моите момичета.

В първите дни при пристигането в ресторанта в Ривбел слънцето току-що бе залязло, но беше още светло. В градината на ресторанта не бяха запалили още лампите, дневната жегла бе намалела, утаена сякаш в дъното на съд, около чиито стени прозрачният и тъмен въздух така се бе сгъстил, че изглеждаше едва ли не втвърден, и розовият храст, плъзнал по почернялата стена, прорязвайки я с розови жилки, напомняше растението, което ни се привижда в сърцевината на оникса.

По-късно слизахме от каретата, а често дори тръгнахме от Балбек, ако времето беше лошо и изчакахме да се оправи, вече по тъмно. Но в подобни дни без униние чувах воя на вятъра, знаех, че той не означава изоставяне на плановете ми и затваряне в стаята, знаех, че в големия салон на ресторанта, където щяхме да влезем под звуците на циганския оркестър, многобройните лампи лесно щяха да победят мрака и студа и весело се качвах до Сен-Лу в двуместната карета, очакваща ни под проливния дъжд.

От известно време твърдението на Бергот, независимо от собствените ми възражения, че съм създаден преди всичко за интелектуални наслади, отново ме обнадеждаваше относно по-късните ми занимания, макар всеки ден да бе опровергавано от досадата, която изпитвах, щом седнех пред масата и се наканех да пиша критическа студия или роман. „В крайна сметка — успокоявах се аз — удоволствието от написването на една хубава страница не е може би безпогрешен критерий при определяне на стойността ѝ. То навярно е допълнително изживяване, често свързано с нея, но отсъствието му не

може да я отрече а ргіогі. Може би някои писатели са се прозявали, когато са създавали шедьоври.“

Баба се стараеше да разсее съмненията ми, като ме уверяваше, че ще работя успешно и охотно, ако съм здрав. И тъй като нашият лекар бе сметнал по-разумно да ме предупреди, че здравословното ми състояние е сериозно застрашено, и ми предписа какви предпазни мерки трябва да взема, за да избягна някоя нова криза, аз подчинявах всичките си развлечения на тази цел, смятайки я безкрайно по-важна от тях: да укрепна достатъчно, за да осъществя творбата, която може би нося в себе си, и откакто бях в Балбек, упражнявах строг и постоянен контрол над себе си. Не биха могли да ме накарат да се докосна до чашата кафе, което би ме лишило през нощта от сън, абсолютно необходим за мен, за да не се чувствавам уморен на другия ден. Ала щом пристигнехме в Ривбел, поради възбуждението от новото за мен развлечение, а и защото се намирах в специална зона, където ни въвежда необичайното, след като пререже търпеливо изприданата в продължение на толкова дни нишка, водеща ни към благоразумието, ми се струваше, че утрешният ден никога вече нямаше да настъпи, че не ми предстои да изпълня никакви планове. Точният механизъм на разумния режим, предназначен да ги запази, изчезваше. Когато лакеят посягаше за палтото ми, Сен-Лу ме питаше:

— Дали няма да ви е студено? Може би е по-добре да останете с него, хладно е.

— Не, не — отвърщах аз и може би не усещах студа, но във всеки случай вече бяха съвсем далече от мен и страхът да не се разболея, и мисълта, че непременно трябва да живея, и значението, което отдавах на работата си. Подавах палтото си на прислужника, влизахме в залата под звуците на войнствения марш, изпълнен от циганите, тръгвахме между сервираните маси като по утъпкан път към славата и усещайки в цялото си тяло прилив на жизнерадост и плам под въздействие на звуците на оркестъра, оказващ ни военни почести и посрещаш ни триумфално, без да сме го заслужили, ние прикривахме възбуждението си с важно ледено изражение и вяла походка, за да не подражаваме на певиците на кафене-шантаните, които, след като изпеят бойка мелодия със закачливо съдържание, се връщат тичешком на сцената, дръзки като спечелил победа генерал.

Още с влизането в ресторанта ставах друг човек. Не вече внук на баба, за която се сещах едва на излизане от него, а временен побратим на келнерите, които щяха да ни обслужат. Количеството бира и особено шампанско, които в Балбек не бих достигнал за цяла седмица, макар че за спокойното ми трезво съзнание вкусът на тези напитки безспорно представляваше удоволствие, което обаче лесно можех да пожертвувам, в Ривбел поглъщах само за един час, като при това прибавях, прекалено разсеян, за да усетя вкуса им, и няколко капки порто и давах на цигуларя два луидора, спестявани в продължение на цял месец, за да си купя не си спомнях вече какво. Някои келнери, сновящи между масите, летяха с пълна скорост с блюдо върху протегнатата си напред длан и сякаш единствената цел на препускането им бе да не го изпуснат. И наистина шоколадените суфлета пристигаха на местопредназначенията си, без да бъдат обърнати, а картофите а л'англе — наредени както първоначално около агнешкото от Пойак, макар че при такова галопиране би трябвало да се разбъркат. Направи ми впечатление един много висок келнер, увенчан с великолепни черни коси и с тен, присъщ по-скоро на рядък вид птици, а не на човешкия род той тичаше без отдых и сякаш без цел от единия до другия край на залата и напомняше папагалите ара, изпълващи големите клетки в зоологическите градини с ярките си краски и необяснимото си възбуждение. Скоро гледката се организира — поне за мен — и стана някак по-стройна. Цялата шеметна дейност се подчини на спокоен и хармоничен ритъм. Гледах кръглите маси — те бяха безчет и изпълваха ресторанта, както планетите небето върху старинните алегорични картини. Впрочем някаква неудържима притегателна сила действуваше между тези различни светила и вечерящите край всяка маса бяха вперили очи само към чуждите маси, с изключение на някой богаташ-амфитрион, успял да довлече в ресторанта прочут писател и мъчещ се сега да измъкне от него с помощта на чародейната въртяща се маса незначителни реплики, от които дамите се прехласваха. Хармонията на тези астрални маси не възпрепятствуваше неспирното сноване на безчислените келнери, които, тъй като не бяха седнали като гостите на ресторанта, а прави, се движеха в по-висша сфера. Вероятно един тичаше да донесе предястия, друг вино, трети — допълнителни чаши. Но макар продиктувано от различни основания, вечното им препускане между

кръглите маси разкриваше все пак накрая закона за шеметното и същевременно планомерното им движение. Седнали зад грамада от цветя, две уродливи касиерки, погълнати от безконечни пресмятания, приличаха на магьосници, опитващи се да предвидят посредством астрологични изчисления катаклизмите, които ставаха понякога на този небосвод, съответстващ на представите на средновековната наука.

Съжалявах малко вечерящите, защото си давах сметка, че за тях кръглите маси не са планети и те не могат да раздвоят предметите така, че да ги освободят от обичайния им външен вид и да открият известни аналогии. Те си мислеха, че вечерят с еди-кого си, че яденето ще струва приблизително еди-колко си и че на другия ден ги чака пак същото. И явно бяха съвсем безразлични към шествието млади прислужници, които вероятно нямаха в момента спешна работа и носеха тържествено панерки с хляб. Някои от тях, още юноши, затъпели от шамарите, раздавани им мимоходом от старшите келнери, устремяваха тъжно взор към далечен блян и се развеселяваха само когато някой клиент от хотела в Балбек, където по-рано са служили, ги познаеше, заговореше и поръчаше лично на тях да отнесат шампанското, защото „не е за пиене“, и това поръчение повдигаше самочувствието им. Заслушан в бученето на възбудените си нерви, долавях в него блаженство, независещо от външните обекти, които могат да го предизвикат; най-малкото отместване на тялото ми или на вниманието ми бе достатъчно, за да го изпитам, както при леко притискане на затвореното си око добиваме усещане за цвят. Бях вече пил доста порто и поръчах още не толкова заради предвкушаното наслаждение, което щяха да ми доставят допълнителните чашки, колкото под въздействие на удоволствието от изпитите вече. Предоставих на музиката да го води сама по нотите си и то покорно я следваше. Също като химическо предприятие, което произвежда големи количества вещества, срещани случайно и много рядко в природата, ресторантът в Ривбел събираше едновременно повече жени, будещи у мен надежда за щастие, отколкото случайно срещнатите в течение на цяла година. От друга страна, музиката, която свиреха в него — аранжирани валсове, немски оперети, шлагери — все нова за мен, беше самата тя един вид витаещо във въздуха увеселително заведение, по-опияняващо от другото. Защото всеки

музикален мотив, своеобразен като жена, не запазваше, както би сторила тя, само за някой облагодетелствуван сладострастната тайна, заложена в него, а ми я предлагаше, поглеждайки ме крадешком, пристъпваше към мен с капризна или нагла походка, спираше ме, галеше ме, сякаш внезапно бях станал по-прелъстителен, по-могъщ или по-богат, обаче на мен наистина ми се струваше, че този вид музика е жестока, защото всяко безкористно чувство към красотата, всякакъв проблясък на интелект ѝ са непознати. За нея съществува единствено физическото наслаждение, а то е най-безпощадният, най-безизходният ад за ревнивия клетник, който си представя под нейно въздействие, че любимата му го вкусва с някой друг и че то е единственото нещо на света, което има значение за тази жена, изпълваща цялото му съзнание. Но докато повтарях полугласно изпълняваната мелодия и ѝ връщах нейната целувка, особеното сладострастие, което тя ми предаваше, ми стана така скъпо, че бих напуснал родителите си, за да тръгна подир нея в странния мир, който тя строеше в невидимото, очертавайки контурите му ту с неа, ту с плам. Макар подобно наслаждение да не повишава стойността на човека, когото спохожда, защото е лично негово, и макар всеки път, когато някоя жена ни е забелязала и харесала, тя да не знае дали в този миг не вкуваме подобно съкровено и субективно блаженство и затова то е безсилно да промени дори и най-малко отношението ѝ към нас, аз се чувствавах все по-обаятелен, направо неотразим. Струваше ми се, че любовта ми не може да бъде отблъскваща или смешна, че притежава вълнуващата красота и очарованието на музиката, която е един вид благоприятна среда и в нея любимата ми и аз ще се срещнем, почувствуваха се внезапно близки.

Ресторантът не се посещаваше само от леконравни жени, но и от най-изтънчени светски хора, които идваха да пият чай към пет часа или даваха богати вечери. Чай сервираха в дълга и тясна остъклена галерия, съединяваща фойето с ресторанта и водеща с градината, от която я делиха освен няколкото каменни колони и високите тук-там отворени прозорци. Затова в нея не само вееше от всички страни, но от време на време тя биваше заливана от ослепителна слънчева светлина и почти не можеха да се различат пиещите чай жени, насядали около наредените две по две масички по цялата дължина на тясното гърло на бутилка. Тоалетите им така проблясваха при всяко тяхно движение,

докато пиеха чай или се поздравяваха една друга, че галерията приличаше на водоем или кош, в който рибарят е пуснал уловените лъскави риби и те, наполовина извън водата и окъпани от слънцето, блещукат пред погледа на зрителя с разноцветните си преливащи отсенки.

Няколко часа по-късно в залата, където естествено сервираха вечерята, запалваха лампите, макар навън да бе още светло и посетителите виждаха пред себе си в градината редом с дървените беседки, прибулени в здрача като бледи вечерни призраци, беседките от жив плен със синкаво зеленикави клонки, пронизвани от последните слънчеви лъчи, и те им се струваха от осветената зала, където вечеряха, не вече обвити в искряща влажна мрежа както дамите, пиещи чай късно следобед в светлосиния златист коридор, а като растения в бледозелен огромен аквариум със свръхестествено осветление.

Гостите ставаха от масата и ако докато траеше вечерята, макар през цялото време да гледаха участниците в друго някое угощение, като ги разпознаваха или разпитваха кои са, все пак бяха неразривно споени един с друг на своята маса, силата на привличане, задържаща ги около случайния им домакин, отслабваше, когато отиваха да пият кафе в същия коридор, където следобед се сервираше чай. Често се случваше при преминаването на дадена група да се откъснат за миг отделни частици, подали се на прекалено силното привличане на конкурентната маса, като мястото им се запълваше от господата или дами, отбили се да поздравят свои приятели, преди да се върнат при другите с думите:

— Трябва да отида при господин X, тази вечер съм негов гост.

През тези минути оставахме с впечатлението, че два букета разменят някои свои цветя. После и коридорът се изпразваше. Често, тъй като и след вечеря навън още бе светло, не запалваха лампите в него; отвъд високите прозорци надвисваха клони на дървета и той напомняше алея в сенчеста тъмна градина. Понякога в сумрака оставаше по-дълго на масата някоя жена. Когато прекосях една вечер галерията, за да изляза навън, забелязах красивата принцеса Люксембургска в непозната на мен компания. Свалих шапка, без да се спирам. Тя ме позна и ми кимна с глава усмихната. Високо над поздравя й, излъчени сякаш от самия жест, отекнаха мелодично

няколко думи, отправени към мен — „Добър вечер“ и още нещо, — не за да се спра, но като словесно допълнение на кимването ѝ. Не долових думите, само гласът ѝ прозвуча така нежно и ми се стори така модулиращ, сякаш в тъмните клони запя славей.

Ако на Сен-Лу му хрумнеше да завърши вечерта с група приятели, които бяхме срещнали, и решише да отиде с тях в казиното на някой съседен плаж, като ми предоставяше каретата си, аз заповядвах на кочияша да кара колкото може по-бързо, за да съкратя миговете, когато, останал сам със себе си, се отърсвах от сковалата ме временно пасивност, защото никой нямаше да ме освободи от необходимостта да набавям сам на чувствителността си нови емоции, каквито получавах наготово от другите, щом дойдех в Ривбел. Евентуалното сблъскване с насрещна кола по пътеките, където имаше място само за една и беше тъмно като в рог, неустойчивата ронлива почва на стръмния бряг, близостта с отвесно спускащия се към морето откос — нищо от всичко това не срещаше в мен минималното усилие, необходимо, за да доведе до съзнанието ми представата за опасност и страха от нея. Защото също както не желанието да се прочуем, а навикът към трудолюбие ни дава възможност да създадем някоя творба, не приятното настроение в настоящия миг, а разумните разсъждения в миналото ни помагат да съхраним бъдещето. А още с идването си в Ривбел аз захвърлях надалеч патериците на разсъдка и на самоконтрола, които помагат на слабата ни воля да не се отбива от правия път, и изпадах в плен на душевна атаксия. Алкохолът, изопнал нервите ми до крайност, придаваше на изживяваните мигове особена ценност и очарование, но те не ме правеха по-годен или по-готов да ги браня, защото, карайки ме да ги предпочитам хиляди пъти пред всичко останало в живота ми, екзалтираното ми състояние ги поставяше извън него. Бях затворен в настоящето, подобно на героите, на пияниците. Временно затъмнено, миналото ми не хвърляше вече пред мен сянката си, която ние наричаме наше бъдеще; поставяйки целта на живота ми не вече в осъществяване мечтите на това минало, а в блаженството на настоящия миг, аз не виждах по-далеч от него. Така че по силата на противоречие — всъщност само привидно — точно в момента, когато изпитвах изключително наслаждение, когато чувствувах, че животът ми може да протече щастливо, точно когато той би трябвало да има най-висока цена за мен, освободен от грижите, с

които ме е обременявал, без колебание го излагах на случайна злополука. Всъщност аз просто събирах само в една вечер безгрижието, което за другите хора е размито в цялото им съществуване, като всекидневно поемат, без да е необходимо, риска да пътуват по море и да се разхождат със самолет или автомобил, докато в дома им ги чака същество, което не би могло да понесе смъртта им, или когато завършването на книга, чието излизане е единственият смисъл на живота им, зависи от лесно уязвимия им мозък. Така че, когато прекарвахме вечерите си в ривбелския ресторант, ако някой бе дошъл с намерение да ме убие, тъй като за мен бяха вече нереално далеч баба, бъдещият ми живот, книгите, които трябваше да напиша, тъй като изцяло бях запленил от уханието на седналата на съседната маса жена, от любезния главен келнер, от валса, тъй като се бях слял с изживяването на настоящия миг, цял се бях побрал в него и нямах друга цел, освен да го запазя, бих умрял впит в него, бих се оставил да ме заколят, без да окажа съпротива, без да помръдна, пчела, замаяна от тютюневия дим, нехаеща да съхрани събрания мед и да се върне в кошера.

Трябва да отбележа, че омаловажаването на най-важните неща в противовес на засилването на възторжеността ми, не отмина и госпожица Симоне и нейните приятелки. Запознаването ми с тях сега ми се струваше лесно, но не особено вълнуващо, защото единствено усещанията ми в този миг, благодарение на изключителната си сила, на радостта, породена от най-незначителните им отсенки, както и от самата им продължителност, имаха значение за мен. Всичко останало — родители, работа, развлечения, балбекски девойки, тежеше колкото морска пяна, носена безспир от вятъра, съществуваше само доколкото бе свързано с тази вътрешна сила. Опиянението осъществява за няколко часа субективния идеализъм, чистия феноменализъм. Всичко се превръща в привидност и съществува само в зависимост от нашето върховно „аз“. Това не ще рече, че в подобно състояние не може да оцелее истинската любов, ако действително сме влюбени. Обаче ние ясно съзнаваме, както ако попаднем в нова среда, че непознати въздействия са изменили измеренията на това чувство и не можем вече да гледаме по същия начин на него. Откриваме в себе си тази любов, но тя се е изместила, не тегне вече над нас, задоволява се с усещането, което ѝ дава настоящето, усещане достатъчно и за нас, защото не се

интересуваме от нищо извън онова, което става в момента. За съжаление, коефициентът, променящ по този начин стойностите, е валиден само в часа на опиянението. Хората, загубили всякакво значение в очите ни, и които сме готови да духнем като сапунени мехури, утре ще си възвърнат цялата тежест; отново ще се наложи да се заловим с работата, която ни се е струвала безсмислена. Нещо повече: утрешната математика, същата като вчерашната, с чиито проблеми неминуемо ще трябва да се преборим, ни ръководи дори в подобни часове, само че без ние да съзнаваме. Ако до нас се намира добродетелна или неприязнено настроена жена, това, което предния ден ни се е струвало така трудно — да ѝ се понравим, — сега ни изглежда милион пъти по-лесно, без всъщност да е така, защото ние сме се променили само за собствените си очи, за мисловния си взор. И тя е точно толкова недоволна в този миг, загдето сме си позволили да се държим свойски с нея, колкото ще бъдем недоволни самите ние на следващия ден, загдето сме дали сто франка на хопа, и то поради една и съща причина, само че дошла за нас със закъснение — трезвата мисъл.

Не познавах нито една от жените, които срещях в Ривбел и понеже бяха част от опиянението ми, също както отраженията са част от огледалото, те ми се струваха хиляди пъти по-желани от все по-малко реалната госпожица Симоне. Една млада самотна и тъжна блондинка, със сламена шапка, украсена с полски цветя, ме погледна замечтано и тутакси ми се стори привлекателна; после това се случи с друга, с трета. Най-сетне дойде ред на една брюнетка с ослепителен тен. Сен-Лу за сметка на мен познаваше почти всичките.

Преди да срещне сегашната си любовница, той наистина така се бе подвизавал в тесния кръг на гуляйджиите, че от всички жени, вечерящи това лято в Ривбел, повечето попаднали там случайно, едни, защото бяха дошли на море, други, за да срещнат бивш любовник, трети, за да се опитат да си намерят нов; нямаше почти нито една, която да не познава и с която той или приятелите му да не бяха прекарвали поне една нощ. Сен-Лу не ги поздравяваше, ако бяха с някой мъж, а те, макар и да го гледаха повече, отколкото когото и да е друго, защото се носеше славата, че е безразличен към всички жени, освен към своята актриса, и това му придаваше особено обаяние в техните очи, се преструваха, че не го познават.

Една от тях шепнеше:

— Това е младият Сен-Лу. Изглежда, че все още е влюбен в оная пуйка. Това се вика любов! Какъв красавец! Според мен няма равен! И колко е шик! Какви късметлийки са наистина някои жени! И джентълмен във всяко отношение. Познавах го добре, когато живеех с д'Орлеан. Двамата бяха неразделни. Какъв женкар беше Сен-Лу тогава! А сега е неузнаваем. Не ѝ изменя. Ех, потръгна ѝ, не може да се отрече. А се питам какво толкова намира в нея. Трябва да е все пак рядък рапон. Краката ѝ са лапатури, мустаци на американец и мръсно бельо! Мисля, че най-бедната работничка не би сложила гащите ѝ. Погледнете само очите му, за такъв мъж и в огъня да скочиш! Шт, не казвай нищо, позна ме, смее се, че как не, толкова добре се познавахме. Достатъчно е да му споменат името ми.

Улавях съучастнически погледи между тях и него. Искаше ми се да ме запознае с тези жени, за да мога да поискам да се срещна с тях и те да се съгласят, дори и ако после не съм в състояние да отида. Иначе лицата им щяха завинаги да останат в паметта ми, лишени от най-съществения елемент, забулени сякаш с воал, елемент, който ги отличава от всички други женски лица, който не можем да си представим, ако не сме го видели, и който се появява само в погледа, отправен към нас в знак, че не отхвърлят желанието ни и обещават да го утолят. И все пак, дори лишени от този елемент, лицата им имаха много по-голяма стойност за мен от лицата на жени, известни с добродетелите си, и не ми се струаха плоски, некриещи нищо зад себе си, елементарни и безжизнени. Навярно аз не ги виждах такива, каквито ги виждаше Сен-Лу, чиято памет възкресяваше под безразличието (за него привидно) на неподвижното лице, преструващо се, че не го познава, или под баналния поздрав, който би могъл да бъде отправен към всеки случаен познат, страстна уста и притворени очи под разпуснатите коси — цялата красноречива сцена, подобна на картините, които художниците скриват зад някое благопристойно платно, за да заблудят обикновените посетители. Естествено, лицата им си оставаха затворени за мен, защото нищо от моето същество не бе проникнало в една или друга от тези жени и тя нямаше да го отнесе със себе си по незнайните пътища, които ще извърви през живота си. Не беше малко все пак да зная, че техните лица се отварят. Това им придаваше ценност, каквато не бих открил в тях, ако бяха само красиви

медали, а не медальони, под които се крият любовни спомени. Колкото до Робер, несвъртащ се на едно място, прикриващ с усмивка на придворен нетърпението си да действа като воин, докато го разглеждах внимателно, заключих, че сигурно и предците му са имали същото мъжествено, изсечено във форма на триъгълник лице, подхождащо повече на страстен стрелец с лък, отколкото на изнежен, образован младеж. Под тънката кожа прозираше дръзка структура, феодална архитектуроника. Главата му напомняше кула на старинен замък, чиито неизползувани вече назъбени стени още стърчат, а вътрешността е приспособена за библиотека.

Докато се прибирах в Балбек, си повтарях безспирно и почти несъзнателно по адрес на някоя от тези жени, на която той ме бе представил: „Каква дивна жена!“ — както си тананикаме припев. Разбира се, това възклицание беше плод на нервна възбуда, а не на трайна преценка. И все пак, ако имах в себе си хиляда франка и ако някой бижутерски магазин бе още отворен, бих купил на непознатата жена пръстен. Когато нашият живот протича в твърде различни плоскости, налага се да не се скъпиш, да се себеотдаваш на хора, които утре вече ще са ти безинтересни. Но ти си длъжен да отговаряш за изречените вчера думи.

В такива вечери се прибирах по-късно и, влизайки в стаята, вече не враждебна към мен, с удоволствие се излягах в леглото, а между другото, когато пристигах, се опасявах, че в това легло ще ми бъде неудобно, умореното ми вече тяло диреше в него подкрепа; отначало бедрата, после раменете, после гърбът ми се стремят с всяка своя точка така плътно да се изтегнат на чаршафа, все едно моята умора е скулптор и ѝ се прииска да смъкне отливка от цялото ми тяло. Но да заспя така и не можех, чувствах, че настъпва утрото; нито спокойствие, нито здраве вече не усещах в себе си. При мисълта, че ги загубих завинаги, ме обзе отчаяние. За да се върнат при мен, ми е нужен дълъг сън. А ако все пак задрема, след два часа все едно ще ме е разбудил симфоничен концерт. И изведнъж заспах, пропаднах в онзи тежък сън, който отваря за нас възвръщането на младостта, възраждането на отминалите години, изгубените чувства, безумните мечти, развъплътяването и преселението на душите, възкръсналите мъртъвци, отстъплението към низшите царства на природата (казват, че често виждаме в съня си животни, но почти винаги забравят, в насън ние

самите сме животни, лишени от разума, хвърлящ върху предметите светлина на достоверност; насън зрелището на живота се представя пред нас като смутно видение, което ежеминутно се поглъща от забвението, поради което предшестващата реалност се разтича преди появата на новата, както в магическия фенер при смяната на стъклата едно изображение угасва преди появата на следващото) — все тайни, които като че ли за нас са неведоми и в които на практика биваме посвещавани почти всяка нощ, както и в другата велика тайна — тайната на унищожението и възкресението. Ставайки все по-разсеян поради това, че ривбелската вечеря е лошо сварена, последователно изплъзващото се осъзнаване на провалите в моето минало ме преобразяваха в същество, за което най-висшето щастие би било да срещне Льогранден, с когото току-що разговарях насън.

После собственият ми живот биваше изцяло закрит от нов декор, какъвто поставят на авансцената, докато сменят обстановката, и на чийто фон други актьори изпълняват междувременно едноактна забавна пиеса, скечът, в който аз участвах, беше в духа на източните приказки: забравил бях напълно и миналото, и себе си поради този извънредно близък нов декор. Бях само действащо лице, което налагат с тояга и подхвърлят на различни изтезания, без да ми е ясно защо: всъщност задето бях пийнал повечко порто. Внезапно се събуждах и осъзнавах, че не съм чул симфоничния концерт, толкова дълго бях спал. Беше следобед, разбирах по часовника, след няколко опита да се надигна, отначало неуспешни и последвани от отпускане върху възглавницата и кратки унасяния като след дълбок сън или виене на свят, независимо дали от вино или от неотдавнашна болест. Впрочем още преди да погледна часовника, бях сигурен, че е минало пладне. Предната вечер бях изпразнено, безтегловно същество (и тъй като е необходимо да си лежал известно време, за да си в състояние да седнеш, и да си се наспал, за да можеш да мълчиш), все се движех и устата ми не спираше, бях лишен от консистентност и от гравитационен център, запратен в простора с усещането, че този безрадостен полет може да ме отнесе чак до луната. Между другото, ако по време на съня ми очите ми не бяха установили колко е часът, тялото ми бе съумяло да го определи: то бе измерило времето не по видимия циферблат, а по постепенното нарастване на възстановените ми сили: то работеше като мощен часовников механизъм и на равни

интервали отпращаше от мозъка към другите си части, където се натрупваха силите ми, чак до коленете, неначенатия им обилен запас.

Ако е вярно, че някога морето е било нашата жизнена среда и че наново трябва да потопим кръвта си в него, за да възстановим силите си, същото важи и за забравата, за мисловното ни небитие. Имаме чувството, че няколко часа сме били извън времето, но натрупаните и неизразходвани през това време сили го измерват със своето количество така точно, както топузът на стенния часовник или сипещите се купчинки пясък. Не можем да прекъснем лесно подобен сън, както и продължителното безсъние, защото всичко на този свят се стреми към дълготрайност, и ако наистина някои наркотици ни приспиват, дългото спане е още по-силен наркотик, след който с голяма мъка се пробуждаме. Като моряк, виждащ ясно кея, на който ще привърже лодката си, все още люшкана обаче от вълните, и аз възнамерявах да погледна часовника и да стана, но тялото ми час по час отново потъваше в съня. Приземяването беше трудно и преди да се надигна, за да взема часовника и да съпоставя неговото време с онова, което ми сочеше насъбралата се енергия в уморените ми нозе, още два-три пъти се отпусках на възглавницата.

Най-сетне виждах ясно: два часът следобед! Позвънявах и тутакси отново се унасях в сън, този път сигурно неизмеримо по-продължителен, ако съдех по усещането на отмора при събудването и по впечатлението, че е изминала безкрайно дълга нощ. А ме събуди Франсоаз, влязла след повикването ми. Този втори сън, сторил ми се по-дълъг от първия, бе траял само половин минута.

Баба отваряше вратата ми и аз я питах за семейство Льогранден.

Слабо би било, ако кажа, че спокойствието и здравето се бяха върнали при мен — те не само бяха далеч от мен предната вечер, но и цялата нощ трябваше да се боря срещу течението, — сега ги усещах до себе си, нещо повече, те бяха вътре в мен. Мислите ми още веднъж бяха заели местата си в определени, все още болезнени точки в изпразнената ми глава, която един прекрасен ден щеше да се пръсне и завинаги да ги изгуби, и пак подновявах съществуването си, което, уви, досега не бяха съумели да оползотворят. Още веднъж се бях избавил от една безсънна нощ, от потопа и от крушението на нервните кризи. Не се плашех вече от всичко онова, което ме застрашаваше предната вечер, когато не си бях дал отдих. Пред мен се разкриваше

нов живот; без да се помръдна, защото все още се чувствавах отпаднал, макар добре разположен, аз се наслаждавах с радост на умората си. Тя бе разединила и разчупила костите на краката и на ръцете ми, усещах ги струпани пред мен, готови да се съединят отново, и аз щях да ги върна по местата им само като запая като архитекта от баснята.

Изведнъж си спомних младата блондинка с тъжно лице от ресторанта в Ривбел, която бе спряла за миг поглед върху мен. Същата вечер много други ми се бяха понравили, но сега тя единствена изплува от дълбините на паметта ми. Струваше ми се, че съм ѝ направил впечатление, очаквах някой келнер от Ривбел да ми съобщи нещо от нейно име. Сен-Лу не я познаваше и смяташе, че е порядъчна. Трудно би било да я видя, да се срещам редовно с нея, но бях готов на всичко, за да го постигна, мислех само за нея. Философията се занимава често със свободата и необходимостта на действията ни. Едва ли има по-малка проява на свободна воля от случаите, когато съзнанието е в покой и някаква подемна сила, потискана, докато то е дейно, изтиква нагоре отделен спомен, изравнен с другите дотогава под натиска на разсеяността, и той изплува на повърхността, защото, без да си даваме сметка, включва в себе си повече очарование, отколкото другите и това ни става ясно цяло денонощие по-късно. А може би същевременно няма и по-свободен волеви акт, защото все още не е свързан с привычка, с онзи вид умствена мания, която съдейства в любовта за безспирното възраждане на само един-единствен човешки образ.

Това се случи точно на другия ден, след като бях видял прекрасното шествие на девойките на фона на морето. Разпитах няколко летовници от хотела, които почти всяка година идваха в Балбек. Не можах да ме осведомят. Една снимка по-късно ми обясни защо. Кой би могъл да познае в тези момичета, едва-що, но все пак излезли вече от възрастта, когато се променяме така коренно, безформената и пленителна, още съвсем детска само до преди няколко години група момиченца, насядали в кръг върху пясъка край някоя палатка? Неясно бяло съзвездие, в което дори и да различахте две блестящи очи, лукаво лице, руси коси, тутакси бихте ги отново загубили и слели едни с други сред разплутата млечнобяла мъглявина.

Сигурно в тези още не много далечни години не впечатлението от групата, както за мен предния ден, когато тя за пръв път изникна пред очите ми, а самата група бе забулена в неяснота. Тогава тези деца са били още много малки, а в този първичен стадий на развитие, когато личността не е наложила още своя отпечатък върху лицето на всяко от тях, подобно на първичните организми, при които индивидът не съществува сам за себе си, а като част на колонията полипи, те са се притискали едно до друго. От време на време някое е събаряло на земята съседчето си и тогава луд смях — единствена проява на личен живот — е разтърсвал едновременно всичките, като заличавал и смесвал неопределените им разкривени лица в един-единствен искрящ и тръпнещ грозд. На старата снимка — те ми я подариха по-късно и аз я запазах — детската им компания се състои вече от същия брой фигуранти, както по-късно девическото им шествие. Чувствува се, че още тогава са образували на плажа своеобразно петно, привличащо погледите, но е невъзможно да се разпознаят поотделно освен с известно умствено усилие, като се отчетат всички възможни метаморфози през юношеството до предела, когато окончателните форми предявят права на друга личност, която също трябва да отъждествим и чието красиво лице, понеже съвпада с високия ръст и къдравите коси, е било може би някога разкривената сърдита гримаса на снимката. И тъй като поради големите промени за толкова кратко време физическите отличителни белези на всяка девойка бяха много несигурен критерий, а освен това общите им едва ли не колективни черти са били ярко изявиени още тогава, понякога и на най-добрите им приятелки се случваше да ги сбъркат една с друга на тази снимка и в крайна сметка съмнението можеше да се разсее само благодарение на някой придатък в облеклото, който една от тях бе сигурна, че е носела, за разлика от другите. Още от онези дни, така различни от деня, когато ги видях на дигата, така различни, но и така близки — те пак избухваха лесно в смях, както можах да се убедя предния ден, само че не на пресекулки и почти безпричинно като децата, спазмодично разтоварване, заставащо ги час по час да навеждат рязко глави, подобно на лелките във Вивон, които се пръсваха и изчезваха, за да се съберат пак там след миг. Сега лицата на девойките се владееха, очите им бяха устремени към преследваната цел и само защото първото ми впечатление беше колебливо и плахо, можах да слея, както бяха

сторили някогашният им смях и старата снимка, в неразграничимо цяло спорите, придобили днес индивидуален облик и откъснали се от бледата мадрепора.

Безспорно неведнъж, минеха ли красиви девойки край мен, се заричах пак да ги видя. Обикновено те не се появяваха повече. Пък и паметта, забравяща бързо за съществуването им, мъчно би могъл да възстанови чертите им. Очите ни сигурно не биха ги разпознали, пък и междуременно край нас са минали други девойки, които също няма да видим никога вече. Друг път обаче, и точно така стана с малката безочлива тайфа, случайността ги навира пред очите ни. Тази случайност тогава ни се струва благоприятна, защото долавяме в нея зачатък на организиране, на усилие с оглед уреждането на живота ни. Благодарение на нея става постижима, неизбежна, а понякога (след известно прекъсване, което ни обнадеждава, че ще забравим) и жестока натрапчивостта на нечий образ, така че по-късно ще си въобразим, че ни е било предопределено да се вперим в него, че без тази случайност още съвсем в началото сме можели да го забравим лесно като толкова други.

Сен-Лу скоро щеше да си замине. Не бях срещнал повторно девойките на плажа. Следобед той се мярваше толкова за кратко в Балбек, че не можеше да се занимава с тях и да се опитва да се запознае с оглед на мен. Вечер беше по-свободен и продължаваше да ме води в Ривбел. В подобни ресторанти, както в обществените градини и във влаковете срещаме хора, скрити зад най-обикновена външност, чието име ни смайва; ако запитаме случайно кои са и узнаем, че не са безобидни хорица, както сме предполагали, а най-малкото министърът или херцогът, за които толкова често сме слушали. Два-три пъти вече в ресторанта в Ривбел Сен-Лу и аз видяхме да влиза, когато всички други се разотиват, висок, атлетически сложен мъж, с правилни черти и посивяла брада, загледан замислено и настойчиво в празното пространство. Когато попитахме една вечер собственика кой е този неизвестен и самотен късен посетител, той се изненада.

— Как? Нима не познавате прочутия художник Елстир?

Суан бе споменал това име пред мен, но никак не можех да си спомня по какъв повод. Ала празнотите в спомените ми, подобно на

пропуснатите думи при четене, често създават не неувереност, а преждевременна увереност.

— Приятел на Суан — заявих аз на Сен-Лу, — много известен и много ценен художник.

Тутакси у двама ни пробягна като тръпка мисълта, че Елстир е голям художник, знаменитост, после, че ни смесва с другите посетители и не подозира с какъв възторг мислим за таланта му. Навярно, ако не бяхме на морето, нямаше да ни бъде толкова непоносимо той да няма представа нито за възхищението ни, нито че познаваме Суан. Но все още на възраст, когато възторгът не умее да остане безмълвен, и водейки временно живот, в който инкогнито гнети, ние написахме писмо до Елстир от името на двама ни, в което му разкривахме в младите посетители, седнали на няколко крачки от него, двама страстни почитатели на таланта му, приятели на близкия му приятел Суан, и същевременно го молехме да ни разреши да му изкажем почитанията си. Един келнер се нае да отнесе посланието ни на знаменития художник.

Може би по това време Елстир не беше още толкова прочут, колкото твърдеше собственикът на заведението и колкото стана само след няколко години. Ала той е бил един от първите посетители, докато ресторантът бил още един вид ферма, и довел със себе си цяла колония художници (те впрочем се преселили другаде, щом фермата, в която се хранели на открито под обикновен навес, се превърнала в средище на елегантен свят). Самият Елстир идваше в момента в Ривбел само защото жена му, с която живееше наблизко, бе заминала. Но голямото дарование, дори когато още не е признато, неминуемо среща възхищение и собственикът на бившата ферма можеше да го долови във въпросите на не една дошла в Ривбел англичанка, жадна да узнае как живее Елстир, както и в многото писма от чужбина, които той получаваше. Собственикът на ресторанта бе забелязал още, че Елстир не обича да го безпокоят, когато работи, че става нощем и завежда младия си модел да му позира гол на морския бряг при пълнолуние, а когато в една картина на Елстир разпозна дървения кръст, забит в края на градчето, той си каза, че толкова усилия явно не са отишли на вятъра и че възхищението на туристите е оправдано.

— Същият кръст, няма лъжа — повтаряше той смаян. — Ето ги и четирите му части! Ах, той наистина си дава голям труд!

И той се замисли: ами ако малкият „Изгрев над морето“, който Елстир му подари, се окаже цяло състояние?

Ние видяхме как Елстир прочете нашето писмо, как го прибра в джоба си, довърши вечерята, помоли да му подадат нещата, после стана от масата, а ние, уверени, че сме го оскърбили с отношението си към него, и искахме, и се бояхме незабележимо да си отиде. Нито за миг не се замислихме над, както изглеждаше, най-важното — над това, че нашият възторг пред Елстир, в чиято искреност на никого не позволихме да се усъмни, който се проявяваше в това как тежко дишахме, очаквайки отговор, и който би могъл да ни задължи да се одързостим на трудна крачка, на какъвто и да е подвиг, ако това би било необходимо за един велик човек — нашият възторг не беше такъв, какъвто си го представяхме — като преклонение на почитатели: нали все пак нищо от работите на Елстир не сме видели; възторженото чувство извикваше у нас абстрактната представа за „великия художник“, а не за неговото, непознато за нас, творчество. Това беше по същество безсъдържателно преклонение, сиреч като нещо свързано с детството, подобно на органи, отмиращи с израстването, а ние все още бяхме деца. В това време Елстир вече приближи вратата, после се обърна и се насочи към нас. Обхвана ме блажен ужас, какъвто няколко години по-късно нищо не може предизвика у мен, понеже социалните привички няма да допуснат даже мисълта, че може да се появят толкова странни поводи за такова странно вълнение, за които с напредването на възрастта нашата способност отслабва.

Елстир седна на нашата масичка, но колкото и да се опитвах да върна нещо в разговора нещо за Суан, той нищо по тази тема не отговори. Аз реших, че той не го познава. Но ме покани в своето балбекско ателие — без да покани Сен-Лу, — където, струва ми се, не би могла да има достъп без препоръка от Суан, бидейки в дружески отношения с Елстир (ние сме склонни да подценяваме значимостта на ролята, която безкористните чувства играят в живота) и колко бях задължен от няколко казани от мен думи, от които Елстир направи извод, че обичам изкуството. Той беше дотолкова по-любезен с мен, отколкото със Сен-Лу, доколкото любезността на Сен-Лу беше по-висока от приветливостта на някой дребен буржоа. В сравнение с вниманието на един голям художник любезността на един благородник, колкото и да е обаятелна, изглежда театрална,

престорена. Сен-Лу се стараеше да се хареса, Елстир обичаше да дава, да се раздава. Той би дал с радост всичко, което притежаваше — идеи, творби и другите неща, които ценеше много по-малко, — на човек, който би го разбрал. Но по липса на поносима среда около себе си живееше уединено, проявяваше необщителност, която за светските хора беше поза и лошо възпитание, за властта — неблагоприятност, за съседите — лудост, а за роднините му — себичие и горделивост.

И навярно отначало той си е мислел с удоволствие, дори в усамотението си, че посредством творбите си се обръща от разстояние към хората, които не са го оценили или са го оскърбили, и че те ще си съставят по-добро мнение за него. Може би тогава е живеел сам не от равнодушие, а от любов към другите хора, и както аз се бях отказал от Жилберт, за да изглеждам някой ден по-привлекателен в нейните очи, той предназначаваше творчеството си за някои хора като един вид връщане към тях, при което те ще го обикнат, ще му се възхищават и ще разговарят за него, без да го виждат отново. Отказът ни от нещо — независимо дали става дума за болен, за монах, за човек на изкуството или за герой — невинаги е цялостен още в началото, когато вземаме решение с предишната си душа, преди да сме изпитали върху себе си неговото въздействие. Но дори ако е искал да твори за няколко души, докато е бил отдаден на творчеството си, той е живял за себе си, далеч от обществото, към което бе станал безразличен; свикнал със самотата, той я бе обикнал, както се случва с всичко по-значимо: отначало се плашим, защото чувствуваме, че то е несъвместимо с по-незначителните неща, на които държим и от които то не толкова ни лишава, колкото ни откъсва. Докато не сме го опознали, единствената ни грижа е да разберем доколко можем да го съгласуваме с някои удоволствия, които престават да бъдат удоволствия, след като го опознаем.

Елстир не се задържа дълго на масата ни. Възнамерявах да отида в ателието му още същата седмица, но на следващия ден отидохме с баба до края на дигата към скалистия бряг на Канапвил и на връщане, на ъгъла на една перпендикулярна на плажа уличка, се разминахме с едно момиче със стикове за голф в ръка, което, навело глава като добиче, подкарано против волята си към обора, крачеше пред една властна особа, вероятно неговата или на някоя негова приятелка „англичанка“, която приличаше на портрета „Джефри“ от Хогарт, с

толкова червено лице, сякаш любимото ѝ питие беше не чай, а по-скоро джин, с посивели, но гъсти мустаци и полепнал по тях тютюн. Девойката пред нея приличаше на момичето от малката тайфа с неподвижното бузесто лице и засмени очи под черното кепе. И то носеше черно кепе, но ми се стори по-хубаво от другото, с по-прав нос и по-широки и месести ноздри. Освен това — онова момиче ми се бе сторило гордо и бледо, а това приличаше на укротено дете с розово лице. И все пак, тъй като тикаше подобно колело и носеше пак ръкавици от еленова кожа, реших, че може би го виждам различно, защото го гледам под друг зрителен ъгъл и друга обстановка. Малко вероятно бе в Балбек да има още едно момиче с толкова подобно все пак лице и със същите особености в облеклото. То хвърли бърз поглед към мен. Следващите дни, когато виждах малката компания на плажа, а и по-късно, когато се запознах с целия ѝ състав, никога не добих пълната увереност, че коя да е от девойките, дори тази, която най-много ѝ приличаше, девойката с колелото, бе същата, която видях вечерта на ъгъла на онази улица в края на плажа и която почти не беше, но все пак беше малко по-различна от участничката в шествието на дигата.

Още този следобед, макар предишните дни мисълта ми да беше заета главно с високото момиче, почнах да обръщам внимание и на момичето със стиковете за голф, предполагаемата госпожица Симоне. Тя често се спираше посред другите и принуждаваше приятелките си — ползуваше се явно с авторитет — също да спрат. Така я виждам и сега, спряла за миг, с блестящи очи под черното кепе, откроена като на екран върху морето зад нея и отделена от мен от прозрачно лазурно пространство — изтеклото оттогава време, — първоначален образ, съвсем изтънял в паметта ми, желан, търсен, после забравен и отново намерен, образ, който често съм проектирал в миналото, за да мога да кажа за девойката в стаята ми: „Това е тя!“

Но може би все още най-много ми се искаше да се запозная с момичето с възрозово лице и зелени очи. Впрочем, която и от тях да предпочитам да срещна в даден ден, останалите ми стигаха, за да ме развълнуват, а желанието ми, дори местещо се от една на друга, успяваше, както в първия ден неясното ми впечатление, да ги обедини, да ги превърне в мъничкия отделен свят с общо съществуване, който те навярно се стремяха да създадат, и ако се сприятелях с някоя от тях,

бих проникнал подобно на изтънчен езичник или правоверен християнин сред варварите — в подмладяващата им среда, където царяха здраве, безгрижие, сладострастие, жестокост, липса на интелектуални интереси и жизнерадост.

Разказал бях на баба за срещата ми с Елстир и тя се радваше, че приятелството с него може да ме обогати интелектуално, но според нея бе грозно и невъзпитано, че досега не съм се отзовал на поканата му. Ала аз мислех само за малката тайфа и понеже не бях сигурен кога точно ще се появи на дигата, не смеех да се отдалеча. Баба се чудеше и на елегантността ми, защото внезапно си спомних за костюмите, останали досега на дъното на куфара ми. Всеки ден ги сменях и дори писах в Париж да ми пратят нови шапки и нови връзки.

Животът в курортно градче като Балбек придобива голямо допълнително очарование, ако лицето на хубаво момиче, продавачка на миди, на банички или цветя, ярко обагрено във въображението ни, е ежедневна цел още от сутринта на безделните светли дни, прекарвани на плажа. Макар празни, тогава те протичат бързо като работни дни и насочени като стрелки, намагнетизирани, леко повдигнати към близкия миг, мига, когато, докато купуваме суха паста, рози, амонити, се любиме на багрите на женското лице, чисто като на цвете. Но поне с тези млади продавачки човек може да разговаря и това спестява на въображението ни усилието да измисля другите им черти извън тези, които открива зрителното възприятие, да възсъздава живота им, да си го представя много по-обаятелен, както когато гледаме портрет. И главно, разговаряйки с тях, узнаваме къде и кога можем да ги срещнем отново. А съвсем не беше така с момичетата от малката компания. Тъй като навиците им ми бяха неизвестни, не ги ли видех някой ден, се питах, без да зная причината дали тя не е точно определена, дали не се появяват през ден или в зависимост от времето, или има дни, когато изобщо не идват. Предварително си представях, че съм се сприятелил с тях и ги питам: „Защо не дойдохте еди-кога си? Ах, вярно, ами защото беше събота, а никога не идваме в събота, защото...“ Ако поне всичко беше така просто и бе достатъчно да зная, че в безрадостната събота няма защо да ги чакам, можех да обходя надлъж и нашир плажа, да седна до витрината на сладкаря, да се преструвам, че ям еклер, да вляза при търговеца на сувенири, да дочакам часа за къпане в морето, концерта, прилива, залеза, нощта, без да зърна желаното ято девойки.

Но този съдбоносен ден не беше може би само един. Не беше може би непременно събота. Може би някакви атмосферни условия оказваха влияние или нямаха никакво значение. Колко търпеливи, но не и спокойни наблюдения са необходими за привидно произволните движения на тези непознати светове, преди да се уверим, че не сме се заблудили от някои съвпадения, че не сме се излъгали в предвижданията си, преди да открием безспорните закони на тази любовна астрономия, установени с цената на мъчителни опити! Ако някога си спомнех, че в този ден на седмицата не съм ги виждал, и си кажех, че няма да дойдат, че е излишно да стоя на плажа, тъкмо тогава ги виждах, затова пък именно в деня, за който бях изчислил (предполагайки, че повторното появяване на съзвездието им се подчинява на известни закони) че трябва да бъде присъствен ден, те не идваха. Скоро към първата ми несигурност — дали ще ги видя, или не в даден ден — се прибави и друга, по-тревожна, дали изобщо ще ги видя някога, защото не знаех дали не възнамеряват да заминат за Америка, или да се приберат в Париж. Това бе достатъчно, за да се влюбя в тях. Може да си увлечен по някоя жена. Но за да се отприщи мъката, усещането за непоправимото, тревогата, подготвящи пътя за любовта, необходимо е — и по-скоро това, отколкото самата жена, се явява целта, към която трескаво се стреми нашата страст — да я грози неосъществяване. Така възникваха вече движещите сили, едни и същи при всяка следваща любов, които могат да се проявят (но в такива случаи по-скоро в големите градове) спрямо някоя работничка, чийто почивен ден не знаем и се страхуваме, че няма да я видим на излизане от ателието, сили, които се възобновяваха при всяко мое увлечение. Може би те са неразделни от любовта. Може би всичко, което е било присъщо на първото ни увлечение, се прибавя към следващите, благодарение на спомен, внушение или навик, и придава нещо общо на различните им аспекти през по-късните периоди на живота ни.

Използувах какви ли не поводи, за да отида на плажа в часовете, когато се надявах да ги срещна. Зърнех ли ги веднъж, докато обядвахме, все закъснявах за обед, безкрайно дълго чаках да минат, съвсем малко се застоявах в трапезарията и не свалях очи от зелените с лазур стъкла. Ставах от масата, преди да поднесат десерта, за да не би да ги изпусна, ако случайно излязат на разходка в необичайно време, и се сърдех на баба, когато, без да съзнава, че е жестока към мен, ме

задържаше до себе си, докато минеше най-благоприятният час. Стараех се да удължа видимия хоризонт, като слагах напреко стола си, ако случайно забележех коя да е девойка — нали всичките спадаха към една и съща, специална порода, — пред мен внезапно изникваше като движеща се дяволска халюцинация част от враждебното на мен и същевременно страстно желано видение, което само миг преди това съществуваше, но затова пък здраво загнездено, единствено в мозъка ми.

Тъй като обичах всичките, не бях влюбен в нито една. И все пак възможността да ги срещна, беше единственото радостно събитие в живота ми, пораждащо в мен упование и готовност да преодолея всички пречки, упование, последвано често от ожесточение, ако не видех девойките. В този миг те затъмняваха баба. Тук такси бих се запалил по някое пътешествие, ако можех да отида там, където щяха да бъдат те. Когато си въобразявах, че мисля за нещо друго или за нищо, мисълта ми се бе спряла с наслада именно на тях. А когато мислех неволно за тях, те бяха за мен, без изобщо да съзнавам, развълнуваните сини талази на морето, шестуващите силуети пред морето. Ако отидех в града, където щяха да бъдат те, надявах се да видя пак море. И най-изключителната любов към някоя жена е винаги любов към нещо друго.

Тъй като вече се интересувах особено много от голф и тенис и изпусках възможността да видя как работи и да чуя как разговаря един от най-забележителните художници, доколкото бе известно на баба, тя ми засвидетелствува презрение, което приписвах на тесногръдието ѝ. Още преди години на Шанз-Елизе бях почувствувал бегло, а по-късно се бях убедил, че когато сме влюбени в някоя жена, ние просто проектираме в нея собственото си душевно състояние, че важното не са личните качества на жената, а дълбочината на това състояние, и че чувствата, които буди у нас някое посредствено момиче, дават възможност да стигнат до съзнанието ни най-съкровените, най-чисто нашите, най-далечните и най-важните елементи на нашето аз, нещо, което не би могъл да предизвика разговорът ни със забележителен човек или дори възхищението от творбите му.

Накрая послушах баба, но с още по-голямо нежелание, защото Елстир живееше доста далеч от дигата, на една от най-новите улици в Балбек. Поради жегата взех трамвая, който минаваше по плажната

улица, и за да мога да си мечтая, че съм в древното царство на кимерийците, в отечеството на крал Марк или там, където някога се е простирал лесът Броселианд, се стараех да не забелязвам евтиния разкош на сградите пред мен, сред които вилата на Елстир беше може би най-грозно натруфената, но той я бе наел все пак, защото от всички вили в Балбек само в нея можеше да разполага с обширно ателие.

Все така извъръщайки поглед, прекосих градината с морава, помалка, отколкото у кой да е буржоа в околностите на Париж, с неизбежната статуйка на влюбен градинар, със стъклени топки, в които посетителите се оглеждат, с бордюр от бегонии и малка беседка с кръгла желязна маса и люлеещи се столове под нея. Но след целия този декор, пропит с градска грозота, щом влязох в ателието, престанах да обръщам внимание на сладникавите профили на цоклите. Почувствувах се щастлив, защото разбрах при вида на етюдите около мен, че мога да се възвися до известно поетично познание, богато на радости, до форми, които дотогава не разграничавах при цялостното възприемане на действителността. И ателието на Елстир ми се стори лаборатория за ново сътворение на света, в която той бе извлякъл от хаоса на всичко видимо, изобразявайки върху различни по големина правоъгълни платна, закачени къде ли не, тук морска вълна, разбиваща гневно върху пясъка лилавата си пяна, там младеж в бял ленен костюм върху палубата на кораб. Сакото и пенливата вълна бяха придобили ново достойнство, защото продължаваха да съществуват, макар лишени от общоприетите си основни качества — вълната не мокреше нищо, а сакото не топлеше никого.

Когато влязох, майсторът довършваше с четката си един слънчев залез. Щорите на почти всички прозорци бяха спуснати, ателието бе доста прохладно и тъмно освен там, където ярък сноп слънчева светлина бе изрисувал върху стената ослепителния си мимолетен декор — само малкото правоъгълно прозорче, оградено с пълзящи орлови нокти и гледащо към улицата отвъд градинската леха, бе отворено. Така че по-голямата част от ателието тънеше в прозрачен и тънък сумрак, но при чупките въздухът бе влажен и блестящ като кристален блок, одялан и гладък от едната страна, който, проблясва тук-там като огледало и прелива с цветовете на дъгата. Докато Елстир по моя молба продължаваше да рисува, аз сновях из полумрака, спирайки се ту пред една, ту пред друга картина.

Повечето от тях не бяха точно онези негови картини, които най-много ми се искаше да видя — творбите от първия и втория му маниер, както пишеше в едно английско художествено списание, оставено върху масата във фоайето на гранд-хотела, митологичния и японския, и двата чудесно представени, пак според това списание, в колекцията на госпожа дьо Германт. Естествено в ателието му имаше преди всичко морски пейзажи, рисувани тук, в Балбек. Успях обаче да доловя, че очарованието на всеки от тях бе в претворяването на изобразените обекти, аналогично на метафората в поезията, и ако бог отец бе създал нещата, дарявайки им имена, Елстир ги пресъздаваше, като им ги отнемаше или им даваше други. Имената, обозначаващи предметите, винаги съответствуват на чуждо на истинските ни възприятия умозрително понятие, което ни принуждава да отстраним от тях всичко онова, което то не включва.

Понякога от прозореца ми в Балбек, когато дръпвах завесите, закриващи светлината, или вечер, докато чаках Сен-Лу да ме отведе със себе си, ми се случваше да взема поради игра на светлината някоя по-тъмна част на морето за далечния бряг или да се любувам на някоя синя течна площ, без да ми е ясно дали е море или небе. Умът ми установяваше много скоро границата между двете, заличена от възприятието ми. Така в Париж ми се счуваше от спалнята ми спор, едва ли не улично стълкновение, преди да свържа шума с реалната му причина — например приближаваща се с трополене кола — и чак тогава да отстраня острите и нестройни крясъци, които ухото ми действително бе чуло, но разсъдъкът ми знаеше, че не могат да бъдат предизвикани от колелата. Творчеството на Елстир отразяваше редките мигове, когато виждаме природата такава, каквата е, поетична. Една от най-честите метафори в морските му пейзажи в този момент беше заличаването на всяка граница при съпоставяне на земята с морето. Това сравняване, безмълвно и неуморно повтаряно в една и съща картина и въвеждащо в нея многолико и мощно единство, бе причината (понякога неясно осъзната) за възторга на някои любители на живописиста на Елстир.

Така например в една картина, изобразяваща пристанището на Наркетюи, пейзаж, завършен съвсем наскоро, който дълго разглеждах, Елстир бе подготвил за такава метафора съзнанието на зрителя, като бе използвал за малкото градче изразни средства, прилагани за морето, а

за морето, напротив, такива, с които се рисува градски пейзаж. Било защото къщите скриваха част от пристанището и дока или дори самото море, навлязло като залив в сушата, както често се случва в балбекския край, от другата страна на издадения нос, върху който бе построено градчето, над покривите стърчаха — като комини, или камбанарии — мачти, превръщащи корабите в нещо градско, изградено върху сушата, впечатление, засилено от лодките, закотвени край вълнолома, но така плътно една до друга, че не можеха да се разграничат ръбовете им, нито ивицата вода помежду им, затова рибарската флотилия беше като че ли по-малко свързана с морето, отколкото например църквите на Крикбек в далечината върху една иреална и мистична картина: заобиколени отвред с вода, без да се вижда градът, те се подаваха сякаш из вълните сред слънчев и воден прах, изваяни от алабастр и пяна и опасани от разноцветна дъга.

На преден план, на плажа, художникът е съумял да приучи окото да не разпознава точната граница, абсолютната демаркационна линия между сушата и океана. Хората, тласкащи лодките в морето, бягаха и по вълните, и по мокрия пясък, отразяващ като водна повърхност плавателните съдове. Самото море се надигаше неравномерно върху платното, следвайки неравния бряг, нарязан още повече поради перспективата, така че някой кораб в открито море, полузатулен от издадените напред сгради на арсенала, сякаш плаваше посред града. Жените, ловящи раци в скалите, заобиколени от вода на онова място от плажа, където двата края на полуобръча от скали, ограждащи залива, се снижават до морското ниво, оставяха впечатлението, че се намират в морска пещера, зейнала под лодките и вълните, незалята като по чудо посред отдръпналите се встрани водни талази. Цялата картина напомняше пристанищата, в които морето навлиза в сушата, а самата суша със земноводните си обитатели е, кажи-речи, море, така че навред напираше могъществото на морската стихия и край скалите, в началото на вълнолома, където морето бе бурно, по усилията на моряците и по наклонените под остър ъгъл лодки спрямо невъзмутимите отвесни скали на склада, църквата и градските къщи (с прибиращите се или тръгващи на риболов мъже) се чувствуваше, че лодкарите препускат с мъка по водата като върху буен и бърз кон, който при скоковете си би ги хвърлил от гърба си, ако не са достатъчно ловки. Група любители на морски разходки тръгваха весело с една

лодка, разтърсвана като бричка. Жизнерадостен, но същевременно внимателен моряк я управляваше като с юзди и насочваше лудешкото платно, всеки пасажер стоеше здраво на мястото си, за да не натежи на една страна и да се преобърнат, и лодката се носеше така по слънчевата шир към сенчестите падини, спускайки се стремглаво по стръмните вълни. Чудна утрин въпреки неотдавнашната буря. И все още се долавяше мощният напор, на който устояваха запазващите равновесие неподвижни лодки, радващи се на слънцето и ведрината в онази част на морето, където то бе така спокойно, че отраженията им във водата бяха едва ли не по-плътни и по-веществени от самите тях, превърнати в изпарения, под въздействие на светлинен ефект и застъпващи се една друга поради перспективата. Или по-скоро не би могло да се говори за различни части на морето. Между тях имаше такава разлика, както между подаващата се из водите църква и корабите зад града. Интелигентният зрител миг по-късно сливаше в една и съща стихия това, което тук бе черно като в буря или по-нататък съвсем еднакво по цвят с небето и лъскаво като него, а там побеляло от слънце, мъгла и пяна и така плътно, така сходно със сушата, така заградено от къщи, че извикваше представа за павирано шосе или заснежено поле, по което с уплаха виждах да стърчи отвесно кораб, изваден на сухо, отърсващ се от водата като кола прекосила брод, но само след миг, щом зърнеш по високата неравна твърд люлеещи се лодки, разбираш, че това е все морето, едно и също в различните си аспекти.

Макар с основание да се казва, че няма напредък и откритите в изкуството, а само в науката, че всеки творец почва отначало за своя сметка и затова индивидуалното му усилие не може да бъде нито подпомогнато, нито спънато от нечие друго, все пак не може да се отрече, че доколкото изкуството открива известни закони, щом веднъж те бъдат популяризирани от индустрията, то губи ретроспективно част от оригиналността си. След началните стъпки на Елстир ние имахме възможност да видим „прекрасни“ снимки на пейзажи и градове. Ако се опитаме да уточним какво съдържание влагат любителите в този епитет, ще видим, че с него обозначават необичайния облик на познат предмет, различен от аспектите му, с които сме свикнали, необикновен и същевременно правдив и именно затова двойно по-силно въздействащ, защото ни смайва, нарушава привичките ни и

същевременно ни застава да се вгълбим в себе си, напомняйки ни нещо бегло зърнато. Някоя от тези „великолепни“ снимки илюстрира например един закон на перспективата и ни показва катедрала, която сме свикнали да виждаме посред града, заснета този път от специално подбрано място, откъдето изглежда тридесет пъти по-висока от къщите и надвиснала над реката, макар всъщност да е далеч от нея. Стремежът на Елстир да не представя нещата такива, каквито знае, че са, а в зависимост от зрителните измами, присъщи на първоначалните ни възприятия, го бе довел до подчертаване на законите на перспективата, които по негово време правеха по-силно впечатление, защото изкуството първо ги бе открило. Някоя река поради завой в течението си или някой залив поради привидното сближаване на стръмните му брегове издълбаваха сякаш сред равнината или планината плътно затворено околоръст езеро. В един изглед от Балбек в горещ леден ден вдадената в сушата вода изглеждаше заградена със стени от розов гранит, сякаш не е морето, започващо по-далеч. Само чайките, витаещи над онова, което се струваше на зрителя камък, и вдъхващи свежестта на водата, загатваха, че е все океанът. Същото платно разкриваше и други закони: лилипутските изящни бели платна например в подножието на високия стръмен бряг, напомнящи заспали пеперуди, и някои контрасти между дълбоката сянка и бледата светлина. Елстир така живо се интересуваше от играта на сенките, станала също вече банална поради фотографията, че по-рано охотно рисуваше истински миражи: замък с щръкнала над него кула се превръщаше в съвсем кръгъл замък с две кули — едната отгоре, а другата отдолу, обърната обратно, било защото изключително ясният слънчев ден придава на отразената във водата сянка плътност и блясък на камък, било защото сутрешната мъгла прави камъка безплътен като сянка. Пак така отвъд морето, зад гористия пояс, почваше друго море, порозовяло от залеза, и то бе всъщност небето. Светлината, изобретяваща сякаш нови твърди тела, изтикваше кораба, върху който падаше, зад другия, останал в сянка, и раздипляше като кристална стълба плоската всъщност морска повърхност, пречупена от утринните лъчи. Река, течаща под мостовете на град, бе нарисувана от такава гледна точка, че изглеждаше разчленена — тук разстлана в езеро, там източена в тънка струя, а другаде прекъсната от изпречилия се пред нея горист хълм, където вечер гражданите търсят прохлада. И ритъмът

на обърнатия наопаки град бе осигурен само от непреклонните вертикални камбанарии, които не се възвисяваха, а по-скоро с отвеса на тежестта си отмерваха такта като в триумфален марш и внушаваха респект на смътно различимите в мъглата скупчени под тях къщи, застроени една над друга покрай размитата, разпокъсана река. А върху скалистия бряг или в планината (тъй като първите творби на Елстир бяха от времето, когато пейзажите се разкрояваха с човешко присъствие) пътят, кажи-речи, човешки елемент в природата, беше подложен, също както реката или океанът, на игрите на перспективата. И ту планинският хребет, пръските на водопад или морето прекъсваха трасето му, видимо за пътника, но не и за нас, и малкото човече със старомодни дрехи, залутано в пустошта, често изглеждаше спряло пред пропаст, защото пътеката, по която вървеше, свършваше там, ала триста метра по-високо в боровата гора с успокоено сърце и умилен поглед съзирахме отново гостоприемната за стъпките му тясна бяла песъчлива ивица, чиито междинни извивки покрай водопада и залива бяха скрити за погледа ни от планинския хребет.

Стремежът на Елстир да се отърси на лице с действителността от всичките си умозрителни построения заслужаваше още повече възхищение, защото този човек, който съзнателно ставаше невеж, преди да почне да рисува, и от честност забравяше всичко — та нали онова, което знаем, не е наше, — се отличаваше именно с изключителна култура.

Когато му признах разочарованието си от църквата в Балбек, той възкликна:

— Как сте могли да се разочаровате от портала ѝ, ами че това е най-интересно изографисаната библия, която народът някога е чел. Богородица и всички барелефи, разказващи живота ѝ, са най-нежната и най-вдъхновената форма на безкрайната поема на преклонение и славословене, съчинена от Средновековието в чест на Мадоната. Ако знаехте редом с най-добросъвестно точното предаване на свещения текст какви изтънчени хрумвания е имал старият ваятел, каква дълбока мисъл, каква възхитителна поезия. Например идеята за големия воал, в който ангелите носят тялото на Богородица, толкова свято за тях, че не смеят да го докоснат направо. Казах му, че същата тема е разработена в църквата „Сент-Андре-де-Шан“. Той бе виждал снимки от портала ѝ, но ми обърна внимание, че суетенето на дребните селяни, които тичат

всички наедно около Богородица, съществено се различава от сериозното държане на двата големи ангела, така стройни, така изящни, почти италиански. Ами идеята за ангела, отнасящ душата на Богородица, за да я съедини с тялото ѝ, или при срещата на Богородица с Елисавета как майката докосва гърдата на Мария и се учудва, че е набъбнала; превързаната ръка на акушерката, която не искала да повярва, без сама да провери, в непорочното зачатие. Ами поясът, който Богородица хвърля на свети Тома, като доказателство за възкресението. Припомнете си също как Богородица смъква воала от гърдите си, за да прикрие голото тяло на сина си, докато от едната му страна църквата събира кръвта, виното и причастието, а от другата Синагогата, чието царство е свършено, стои със завързани очи и счупен скиптър, като ведно с короната от главата си изпуска скрижалите на Стария завет. Ами съпругът, който помага в часа на Страшния съд на младата си жена да излезе от гроба, като поставя ръката ѝ до собственото си сърце, за да я успокои и да я убеди, че то наистина тупти, не е ли страшно мило и находчиво хрумване? Припомнете си и ангела, отнасящ слънцето и луната, вече ненужни, защото е казано, че светлината на Кръста ще бъде седем пъти помощна от тяхната. И другият ангел, потапящ ръка в купела на Исус, за да види дали водата е достатъчно топла. И онзи, който излиза от облаците, за да положи венец, върху челото на Богородица, докато останалите наблюдават от небето, наведени над оградата на небесния Ерусалим, и вдигат ръце от ужас или радост при вида на наказанието на грешниците или на блаженството на богоизбраните. Защото пред вас са всички кръгове на небето, цяла една необятна теологична и символична поема. Бълнуване, откровение, превъзхождащо хиляди пъти всичко, което ще видите в Италия, където впрочем по-посредствени скулптори са копирали дословно тази челна стена. Съгласете се, че това е въпрос на гениалност. Не е имало епоха, когато всички са били таланти, това са измислици, по-невероятни от баснята за „Златния век“. Вярвайте ми, човекът, изваял тази фасада, е бил толкова надарен и е имал такава проникновена мисъл, както днешните творци, от които най-много се възхищавате. Ако отидем заедно, ще ви покажа нагледно това. Той е предал някои думи от службата на Успение Богородично така тънко, че и Редон не може да се сравни с него.

Но все пак, когато отворих изпълнените си с копнеж очи пред балбекската църква, аз видях не обширната картина на небето, за която ми говореше той, нито изписаната върху фасадата смайваща теологична поема, която ми ставаше ясна сега. Заговорих му за високите статуи на светците, стъпили сякаш върху кокили и образуващи нещо като алея.

— Тя тръгва от незапомнени времена, за да стигне до Исус Христос — обясни ми той. — От едната страна са духовните му предци, от другата — плътските, царете на Юдея. Тук са представени всички векове. А ако се бяхте вгледали по-внимателно в онова, което ви се е сторило кокили, щяхте да бъдете в състояние да назовете стъпилите върху тях. Защото щяхте да разпознаете Златния телец, под краката на Мойсей, овена — под Авраам, демона, подстрекаващ жената на Потифар — под Йосиф.

Споделих с него също, че очаквах да видя едва ли не персийски храм и че навярно това е една от причините за разочарованието ми.

— Не сте прав — възрази той. — Това е до голяма степен така. Някои елементи са чисто ориенталски. Един капител толкова точно възпроизвежда персийски сюжет, че не може да се обясни само с жизнеустойчивостта на източните традиции. Ваятелът навярно е копирал донесено от мореплавателите ковчеже.

И той действително ми показва по-късно снимка на капител с разкъсващи се помежду си почти китайски дракони, но в Балбек тази малка скулптирана част ми бе убегнала в цялостното впечатление от църквата, която съвсем не съответствуваше на определението „почти персийска“.

Интелектуалните радости, които изпитах в ателието на Елстир, съвсем не ми попречиха да почувствувам хладната велатура и искрящия полумрак в ателието, а през обрамченото от орлови нокти прозорче втвърдената суха, обгоряла от слънцето земя, прибулена от прозрачната далечина и от сянката на дърветата. Неосъзнато усещане на благосъстояние, предизвикано може би от летния ден, се вливаше като приток в естетическата ми наслада от „Пристанището на Каркетюи“.

Мислех, че Елстир е скромен, но разбрах заблудението си, когато видях как лицето му помръкна при думата „слава“, която споменах докато му благодарях. Хората, които вярват в дълголетие

на творбите си — а Елстир спадаше към тях, — свикват да ги вмести в във времето, когато самите те ще са се превърнали в прах. И като ги навежда на размисъл за битието, представата за слава ги опечалява, защото е неделима от мисълта за смъртта. Промених темата, за да разсея облака на амбициозна меланхолия, който неволно спуснах над челото на Елстир. Припомняйки си разговора ми с Льогранден в Комбре, му казах, защото ми бе приятно да чуя неговото мнение:

— Бяха ме посъветвали да не идвам в Бретан: било нездравословно за психика, склонна към бленуване.

— Съвсем не — отвърна той. — Когато човек е податлив на бленуване, не бива да бъде отклоняван, нито пък лишаван от мечтите си. Умът ви няма да ги опознае, докато не им се отдаде, а не разберете ли същността им, ще бъдете играчка на безброй привидности. Малко бленуване е опасно, но ще ви излекува не по-малко, а повече бленуване, пълно потапяне в бляна. Важно е да познавате добре мечтите си, за да престанат да ви измъчват. Често е полезно да ги отделяме от действителния ни живот и аз се питам дали не би трябвало предохранително да прибягваме към това, както някои хирурзи твърдят, че би трябвало, за да се избегне евентуално възпаление на апендикса, да се махне предварително у всички деца.

Елстир и аз се отдръпнахме в дъното на ателието до прозореца, който гледаше отвъд градината към тясна напречна улица, почти селска на вид. Приблжихме се до прозореца, за да почувствуваме вечерната прохлада. Предполагах, че съм много далеч от момичешката тайфа и бях изпълнил молбата на баба да отида при Елстир, убеден, че жертвувам възможността да ги видя този ден. Защото ние нямаме представа къде се намира онова, което търсим, и често дълго време умишлено не отиваме там, където всеки ни кани по други съображения, като през ум не ни минава, че именно там ще срещнем обекта на мислите си. Гледах разсеяно селския път, минаващ съвсем близо до ателието отвъд градината на Елстир. И изведнъж на него се появи, крачеща бързо, младата колоездачка от малката тайфа с черните коси и нахлупеното над румените бузи шапче, с веселите леко натрапчиви очи. И от благословената пътека, озарена като по чудо със сладки обещания, тя поздрави Елстир с приятелска усмивка, небесна дъга, която свърза земноводния ни свят със зони, стрували ми се

недостъпни. Момичето се приближи дори, за да се ръкува мимоходом с художника, и аз забелязах, че на брадичката си има малка бенка.

— Познавате ли тази девойка, господине? — попитах го аз, като съобразих, че той може да ме запознае с нея, да я покани в дома си. И безметежното ателие със селския изглед през прозорчето се изпълни с допълнително очарование като къща, и без това приятна на някое дете, в която то внезапно узнава, че го очаква — добрите неща и великодушните хора са толкова щедри, че ни затрупват безмерно с даровете си — и апетитна закуска.

Елстир ми каза, че девойката се нарича Албертин Симоне и изреди имената и на приятелките ѝ, които му описах доста точно, за да не ги обърка. Бях се излъгал относно общественото им положение, само че не както обикновено се заблуждавах в Балбек, където лесно вземах за принцове синовете на бакали, яхнали коне. Този път бях приписал съмнителен произход на момичета от доста заможната дребна буржоазия, от сферата на индустрията и търговията. Точно тези среди при повърхностния ми контакт с тях бяха събудили най-малък интерес у мен, защото не ми бяха така загадъчни, както простолудието или светското общество, например кръгът на Германтови. И навярно без предварителния ореол, с който завинаги ги бе обкръжил за заслепления ми поглед блестящият празен живот на плажа, нямаше с такава лекота да побежда предубеждението си спрямо дъщерите на крупни търговци. Само се възхитих какво чудодейно ателие за най-благородна и най-разнообразна скулптура е френската буржоазия. Колко непредвидени типове, каква изобретателност в израза на лицата, каква решителност, свежест и чистосърдечие в чертите! Старите стиснати буржоа, от които произхождаха тези диани и нимфи, ми се струваха най-велики ваятели. Тъй като разобличаването на някоя грешка и видоизменянето на представата ни за някого се извършват мигновено като химическа реакция, преди още да имам време да осъзная социалната им метаморфоза, зад съмнителните лица на момичетата, които бях взел за приятелки на колоездачни състезатели или на шампиони по бокс, вече се бе настанила надеждата, че могат да се окажат близки на семейството на някой наш познат нотариус. Не знаех почти нищо за Албертин Симоне. И тя естествено не подозираше какво щеше да бъде един ден за мен. В самото име Симоне, ако ме бяха накарали да го напиша на плажа, щях да вмъкна две „н“, тъй като

нямах представа, че това семейство страшно държало именно на едното „н“. С всяко стъпало по-надолу по социалната стълба снобизмът се вкопчва в най-нищожни дреболии, може би не побезсмислени и от разграниченията в аристократичните кръгове, но позненадващи, защото не са така ясни и защото са различни във всеки отделен случай. Може би някои Симоне са претърпели фалит или нещо още по-опозоряващо. Както и да е, тези Симоне, изглежда, открай време са се оскърбявали като от клевета, когато някой напишел семейното им име с две „н“. Те явно са така горди, че са единствените Симоне с едно „н“, както може би потомците на рода Монморанси, че са първите барони във Франция. Попитах Елстир дали момичетата живеят в Балбек. Той потвърди за някои от тях. Вилата на едното се намирала точно накрая на плажа, там, където почват скалите на Канапвил. Тъй като това момиче било интимна приятелка с Албертин Симоне, с още по-голямо основание реших, че именно Албертин бях срещнал, когато се разхождах с баба. Разбира се, имаше толкова улички, перпендикулярни на плажа, че не бих могъл да определя точно на кой ъгъл беше. Понякога много ни се иска да запазим ясен спомен, но самото ни зрително възприятие е вече смътно. И все пак бях сигурен, че Албертин и момичето, отиващо при приятелката си, са едно и също лице. Въпреки това, докато безбройните образи, под които ми се показва впоследствие тъмнокосата играчка на голф, макар различни, се наслагват един върху друг (защото знаей, че всичките са нейни) и ако следвам нишката на спомените си, мога, заслонен от тази тъждественост, да си припомня като по вътрешен проход всички тези образи, без да изляза извън границите на едно и също лице, ако искам да се върна назад към момичето, което срещнахме с баба, се налага да изляза на открито. Струва ми се, че е пак Албертин, същата, която често се спираше сред приятелките си по време на разходката им на фона на морето, но този неин образ се отделя от другите, защото не мога със закъснение да му припиша тъждествеността, която не е притежавал, когато очите ми са го възприели. Независимо от резултата при изчисление на вероятностите, аз никога не видях вече в точния смисъл на понятието „виждам отново“ момичето с пълничките бузи, изгледало ме така дръзко на ъгъла на уличката при плажа, момичето, което, както ми се бе сторило, можеше да ме обикне.

Колебаех се коя от девойките ми харесва най-много, тъй като всяка притежаваше по мъничко от общото очарование, на което се бях поддал в първия миг, и това бе още една причина да си позволявам по-късно, дори по времето на най-силната ми, втората ми любов към Албертин, съвсем за кратко да не съм влюбен в нея. Може би защото бе блуждала около всички нейни приятелки, преди да се насочи окончателно към самата нея, любовта ми запазваше известен „луфт“ между себе си и образа на Албертин, луфт, който ѝ даваше възможност подобно на не добре нагласено осветление да се насочи към други, преди да се върне към нея. Връзката между болката ми и споменът за Албертин не ми се струваше неизбежна, можех евентуално да я свържа с образа на друга жена. Затова ми се удаваше поне за миг да залича действителността, не само външната действителност, както по време на любовта ми към Жилберт (когато се бях убедил, че любовната ми страст е вътрешно състояние, защото от самия себе си извличах особеното, характерното очарование на любимото същество, всичко онова, поради което то ми бе необходимо, за да се чувствавам щастлив), но дори и вътрешната, чисто субективната действителност.

— Няма ден една или друга от тях да не mine край ателието и да не се отбие за малко при мен — ми каза Елстир и ме хвърли в отчаяние при мисълта, че ако бях дошъл да го видя още щом баба бе настояла, вероятно отдавна щях да познавам вече Албертин.

Тя се отдалечи. Не я виждах от ателието. Помислих, че е отишла при приятелките си на дигата. Ако можех да попадна там с Елстир, щях да се запозная с тях. Измислях хиляди поводи, за да го предумам да излезе на плажа с мен. Не бях вече така спокоен, както преди появяването на девойката в рамката на прозорчето, дотогава толкова привлекателно с виещото се цвете, а сега съвсем празно. Елстир ме зарадва, но и същевременно ме притесни, като каза, че би се поразходил с мен, но държи непременно да довърши най-напред започнатата картина. Рисуваше цветя, но не цветята, които бих предпочел да ми нарисува вместо чийто и да било портрет — глогини, розови трънки, синчец, ябълков цвят, за да ми разкрие чрез гениалното си прозрение онова, което толкова често напразно се опитвах да доловя.

Докато рисуваше, Елстир ми говореше за ботаника, но аз не го слушах. Самият той не ми стигаше вече, беше само необходим

посредник между девойките и мене. Обаянието, което едва до преди няколко мига му придаваше дарованието, беше ценно дотолкова, доколкото преливаше малко и към мене самия в очите на малката компания, на която той щеше да ме представи.

Сновях нетърпеливо напред-назад в очакване да свърши. Разглеждах разни етюди, повечето обърнати към стената и наслагани един върху друг. Така измъкнах един акварел, навярно от доста далечен период от живота на Елстир, и той събуди в мен неповторимото очарование от творба не само превъзходно изпълнена, но и с толкова странен и прелъстителен сюжет, че сме склонни да му препишем част от нейното обаяние, като че ли художникът е имал само заслугата да го долови, да го проучи внимателно, след като е било материализирано вече в природата, и да го възпроизведе. Мисълта, че могат да съществуват подобни обекти, прекрасни, независимо от начина, по който ги е предал художникът, удовлетворява вродения ни материализъм, оборван от разума, и служи за противовес на абстракцията на естетиката. Акварелът бе портрет на млада, не хубава, но интересна жена, на главата с шапка, напомнима бомбе, с вишнева панделка по края. Едната ѝ ръка, в ръкавица без пръсти, държеше запалена цигара, а другата прикрепяше до коляното ѝ най-обикновена голяма градинска шапка от слама за предпазване от слънцето. На масата до нея ваза с карамфили. Често, както в този случай, своеобразието на творбата се дължи главно на особените, не съвсем ясни за нас обстоятелства, при които е била създадена, например дали странният тоалет на някоя жена е маскараден костюм, или, напротив, червеният плащ на някой старец, който сякаш се е преоблякъл, за да угоди на прищявката на художника, не е всъщност тогата му на професор или съветник или пък кардиналската му наметка. Смущаващото в съществуването, чийто портрет разглеждах, идваше, без аз да осъзная това, че бе изобразена едновременно млада актриса в полумъжки костюм. Бомбето, изпод което се подаваха бухнати коси, кадифеното сако без ревери с бял нагръдник под него ме озадачиха относно времето на модата и пола на модела и не знаех вече какво точно стои пред очите ми, ясно ми беше само, че е майсторска творба. И насладата ми от нея бе накърнена единствено от опасението, че ако Елстир се забави още малко, ще пропусна девойките, защото залязващото слънце огряваше вече косо прозорците. Нищо в този

акварел не беше просто констатиран факт и не бе нарисувано заради функцията му — костюмът, защото жената трябваше да бъде облечена, а вазата — заради цветята. Стъклото на вазата, харесано заради самото него, затваряше сякаш водата с потопените в нея дръжки на карамфили в материя, еднакво прозрачна и, кажи-речи, еднакво течна като него. Облеклото на жената я обгръщаше по начин, който имаше собствено, сродно със самата нея обаяние, сякаш индустриалните произведения можеха да съперничат по красота с чудесата на природата и да бъдат така нежни, така приятни за опипване от погледа и така свежо оцветени, както космите на котката, листцата на карамфила или перата на гълъба. Нагръдникът, прозрачнобял като скреж, капризно надиплен и украсен с рюжче от камбанки, напомнящи момини сълзи, бе изпъстрен под светлите отблясъци в стаята — самите те ярки изкусно нюансирани — сякаш с букетчета, втъкани в бялата батиста. А кадифето на сакото със седефен блясък беше тук-там като че ли настръхнало, разръфано и мъхнато, също като рошавите карамфили във вазата. Но главно се чувствуваше, че Елстир, нехаещ за безнравствената страна на това преобличане на младата актриса, за която явно бе по-важно не талантливото изпълнение на ролята ѝ, а възбудителното въздействие върху преситените и извратени сетива на някои зрители, бе спрял, напротив, вниманието си именно на тази двусмисленост, като на естетически елемент, който си е заслужавало да подчертае, и го е подчертал възможно най-добре. Полът на модела бе почти загатнат в овала — лице на девойка с нещо момчешко, — после той се губеше и пак се появяваше, но този път внушаваше по-скоро представа за порочен и мечтателен женствен младеж, а накрая пак убягваше и си оставаше неуловим. Не по-малко смущаваше, поради контраста с бохемските, театрални аксесоари, и съзерцателният печален поглед на модела. Неволно ви минаваше през ум, че този поглед е престорен, че младото създание, което сякаш се предлагаше за милувки в този предизвикателен костюм, е сметнало навярно, че е по-пикантно, ако го съчетае със сантименталното изражение на някакво затаено чувство, например несподелена тъга. Под портрета стоеше надписът: „Мис Сакрипан, октомври 1872 г.“. Не можах да сдържа възторга си.

— О нищо особено, младежка скица. Костюм за ревю във „Вариете“. Далечно минало.

— А какво стана с модела?

Учудването, предизвикано от думите ми, само след секунда се смени върху лицето на Елстир с безразлично разсеяно изражение.

— Дайте ми бързо платното — каза ми той. — Чувам, че идва госпожа Елстир. И макар че младата особа с бомбето не е играла никаква роля в живота ми, мога да ви уверя в това, излишно е жена ми да вижда този акварел. Запазил съм го като забавен документ за тогавашния театър.

И преди да скрие зад себе си акварела, който навярно отдавна не бе виждал, Елстир го погледна внимателно.

— Ще трябва да запазя само главата. Долната част наистина е много слаба, ръцете са направо на начинаещ.

Бях отчаян, че госпожа Елстир дойде, защото щеше да ни забави още. Первазът на прозореца скоро стана розов. Защо ли да излизаме? Нямаше вече никаква надежда да срещнем девойките, така че нямаше никакво значение дали госпожа Елстир ще се раздели с нас по-рано или по-късно. Между другото, тя не остана дълго. Стори ми се доста скучна. Можеше да бъде хубава, ако беше на двадесет години и пасеше вол в полето край Рим. Ала черните ѝ коси бяха прошарени, беше безинтересна, без да бъде естествена, защото си въобразяваше, че скулптурната ѝ красота изисква тържествени маниери и царствена осанка, а възрастта ѝ бе отнела всички прелести. Беше облечена най-просто. Трогнах се, но и се изненадах, че Елстир по повод и без повод казваше с почтителна нежност: „Моя хубава Габриел“, сякаш изпитваше умиление и уважение само като произнася тези думи. По-късно, когато се запознах с митологичната живопис на Елстир, госпожа Елстир стана красива и за мен. Разбрах, че Елстир бе едва ли не обожествил някакъв идеален тип, резюмиран в линии и арабески, които се срещат непрекъснато в творчеството му, понеже бе посветил цялото си време, всичките си умствени възможности, с една дума, целия си живот на задачата да долови колкото може по-ясно тези линии и да ги възпроизведе най-вярно. Този идеал бе за Елстир истински култ, толкова строг и придиричлив, че не допускаше никога самоуспокоение. Този идеал бе негова най-съкровена същност, затова той не бе могъл да го разглежда с необходимото отдалечение и да се вдъхновява от него до деня, когато го е срещнал осъществен във от него в едно женско тяло, тялото на жената, станала впоследствие

госпожа Елстир, у която той е можел вече — това е възможно само за нещо, което е извън нас — да го види достоен за възхищение, вълнуващ, божествен. Какво умиротворение да докосва с устни Прекрасното, което дотогава е трябвало с толкова мъка да извлича от себе си, а сега, тайнствено въплътено, само се предоставяше за многократно и плодотворно общение! Тогава Елстир не е бил вече в първата си младост, когато творецът разчита за осъществяване на идеала си само на мощната си мисъл. Наближавал е възрастта, когато трябва да се удовлетвори тялото и то да даде тласък на силата на духа, когато неговата умора, подтикваща ни към материализъм, и намаляването на активността, поради възможността да използваме пасивно чужди влияния, постепенно ни внушават, че може би има някои тела, някои технологии, някои благословени ритми, които така естествено претворяват в живота наш идеал, че и без гениалност, само като копираме движението на рамото, напрежението на шията, бихме създали шедьовър. Това е възрастта, когато ни е приятно да милваме с поглед Красотата вън от нас, край нас, в някой гоблен, в някой красив ескиз на Тициан, открит у вехтошаря, в някоя любовница, красива като ескиза на Тициан. Разбрал веднъж това, не можех вече да видя госпожа Елстир, без да изпитам удоволствие, тялото ѝ загуби част от тежестта си, защото вложих ѝ него една мисъл, мисълта, че тя е безплотно създание, портрет от Елстир. Тя наистина стана портрет за мене, каквато бе и за него. Конкретните данни не значат нищо за твореца, те са за него само повод да разкрие дарованието си. Ако видите наредени един до друг десет портрета на различни хора, рисувани от Елстир, веднага отгатвате, че са преди всичко творби на Елстир. Само че след прилива на гениалност, който открива живота, мозъкът се уморява, равновесието постепенно се нарушава и като река, надмогваща силното насрещно течение, животът накрая взима превес. Обаче по време на първия си период, творецът малко по малко открива закона, формулата на неосъзнатата си дарба. Той знае кои ситуации, ако е белетрист! Кои пейзажи, ако е живописец, му доставят суровия материал, безразличен сам по себе си, но необходим за неговото изследване, както са необходими лабораторията или ателието. Той знае, че е създал шедьоврите си, използвайки ефектите на смекчената светлина, изобразявайки угризения на съвестта, които изменят представата за вина или жени, подобни на статуи, легнали под

дърветата или полупотопени във водата. Ще дойде ден, когато мозъкът му ще се изхаби и той няма да бъде вече способен, пред същата натура, която геният му е използвал, за умственото усилие, което единствено може да създаде художествена творба, ала творецът все пак ще продължава да я търси, щастлив, ако е до нея, заради духовното удоволствие, примамка да се залови за работа, което тя буди в него. И вярва суеверно в нея, сякаш тя превъзхожда всичко останало, сякаш в нея е заложена вече значителна част от художествената творба, сякаш тя му я поднася едва ли не завършена. Занапред ще общува с моделите си, ще ги боготвори, ще води безкрайни разговори с разкаяли се престъпници, чиито угризения и нравствено възраждане са били някога тема на романите му. Ще купи полска къща в край, където мъглата смекчава светлината. Дълги часове ще наблюдава къпещи се жени. Ще колекционира красиви тъкани. И така красотата на живота, израз, донякъде лишен от съдържание, стадий, намиращ се извън изкуството и на който, както видяхме, се спря в развитието си Суан, беше стадият, до който поради изтощаване на творческия гений, преклонение пред формите, допринесли за разцвета му, и стремеж към по-малко усилие щеше един ден постепенно да се принизи художник от ранга на Елстир.

Най-сетне той прокара за последен път четката по цветята върху картината. Загубих още няколко минути, за да им се полюбувам. Нищо не жертвувах, защото бях сигурен, че девойките вече не са на плажа. Но дори и ако предполагах, че са още там и ще ги изпусна заради тези изгубени минути, пак щях да разгледам картината, защото щях да си кажа, че Елстир се интересува повече от своите цветя, отколкото от моята среща с девойките. Характерът на баба, съвсем противоположен на свеобхватния ми егоизъм, все пак бе повлиял на моя. Ако някой, който ми е безразличен и винаги само съм се преструвал, че го обичам и уважавам, е застрашен от обикновена неприятност, докато самият аз съм изложен на реална опасност, не бих могъл да не го съжаля, сякаш го е сполетяла голяма беда, и да омаловажа надвисналата над мен опасност, защото ми се струва, че той вижда нещата именно в такова съотношение. Ако трябва да кажа истината, аз отивах още по-далеч и не само не се вайках, че ме грози опасност — бих тръгнал право насреща ѝ, а другите бих се постарал да предпазя от нея, макар и подхвърляйки сам себе си на риск.

Това се обяснява с поредица от причини и всички обяснения не са в моя полза. Ето в какво се състои една от причините: когато разсъждавах спокойно, излизаше, че държа на живота си и все пак всеки път, когато ме обхващаше душевно вълнение или даже когато просто бяха разстроени нервите ми, понякога заради такива дреболии, за които не си струва да се говори, а после излизаше някакъв непредвиден случай, застрашаващ ме с гибел, то новата тревога ми се струваше в сравнение с предишната дребна и предизвикваше у мен чувство — бих казал — на блажено облекчение. Така че аз съвсем не съм храбрец, а между другото знам една своя способност, която, когато съм здравомислещ, я възприемам като дълбоко чужда за мен, абсолютно неразбираема: опиянението от опасността. Но даже ако опасността, и при това — смъртна, възникваше в безоблачен и щастлив период от живота ми, аз непременно, ако някой друг е около мен, бих го защитил, а сам бих останал на опасното място. Когато на основата на вече твърде големия опит аз стигнах до извода, че винаги действайки по такъв начин и че, освен радостта, това нищо не ми носи, аз за велик мой срам разкрих следното: въпреки това, което аз винаги зачитах и утвърждавах, много ме вълнува какво си мислят другите за мен. Това своеобразно с нищо външно не проявяващо се самолюбие впрочем няма нищо общо с тщеславието, нито с горделивостта. Всичко онова, което е способно да удовлетвори тези чувства, но само с мъничко да не ме зарадва, аз бих го избегнал. Затова пък не бих се лишил от удоволствието да покажа на онези, от които успях да скрия тези неголеми мои достойнства, които биха могли, макар и едва-едва, да ме издигнат в техните очи, че прилагам големи усилия, за да спася от смърт тях, пренебрегвайки самия себе си. Тъй като тук движеща сила се явява самолюбието, а не добродетелта, то намирах за напълно естествено, че те постъпват иначе. Изобщо не ги осъждах за това, а между другото аз може би бих ги осъдил, ако се ръководех от чувството за дълг — тогава бих разсъдил, че изпълнението на дълга е задължително и за тях, както е за мен. Не, напротив, аз смятах, че онези, които пазят живота си, постъпват във висша степен благоразумно, макар и аз да не мога да не жертвам своя, а нали все пак осъзнавам, че това е престъпно и глупаво, — отчетливо го осъзнавам след време, когато, струва ми се, накрая се убедих, че животът на

много хора, които засланям с тялото си, ако избухне бомба, струва по-малко от моя.

Впрочем денят, когато отидох при Елстир, бе още много далеч от времето, когато щях да осъзная разликата в духовната стойност на хората, пък и в случая не ставаше въпрос за опасност, а просто се обаждаше вече гибелното ми честолюбие: да не дам вид, че държа повече на удоволствието, за което така пламенно копнеех, отколкото акварелистът да довърши картината си. Най-сетне тя бе готова. А когато излязохме навън, разбрах, че не беше толкова късно, колкото се опасявах, дните през лятото са много дълги. Отидохме на дигата. До какви ли не хитрини прибяхнах, за да задържа Елстир на мястото, където според мен все още можеха да минат младите момичета! Показвах му стръмните скали до нас и безспир го разпитвах за тях, за да забрави времето и да остане по-дълго. Струваше ми се, че е вероятно да срещнем младата компания към края на плажа.

Бих искал да видя заедно с вас малко по-отблизо скалите — предложих аз на Елстир, тъй като бях забелязал, че едно от момичетата често отива на там. — А през това време разкажете ми за Каркетюи. Ах, как бих искал да отида там! — добавих аз, без да съобразя, че необичайното своеобразие, изразено така мощно в „Пристанището на Каркетюи“, се дължи повече на индивидуалното виждане на художника, отколкото на спецификата на местността.

— Откакто видях картината ви, нищо друго не ме привлича толкова, колкото Каркетюи и Поент-дю-Ра, само че от тук до Поент-дю-Ра е цяло пътешествие.

— А и дори да беше по-близо, пак бих ви посъветвал да предпочете Каркетюи — отвърна Елстир. — Поент-дю-Ра е възхитително място, но там имаме все същия нормандски или бретонски висок скалист бряг, който ви е познат. Каркетюи със скалите си върху ниския бряг е нещо друго. Не съм виждал във Франция нищо подобно. Каркетюи ми напомня по-скоро някои местности във Флорида. Страшно интересно и при това изключително диво. Между Клитурис и Неом, знаете каква пустош е там, но бреговата линия няма равна на себе си. Тук тя не е нищо особено, но там не мога да ви опиша каква прелест, каква мекота.

Свечеряваше се. Трябваше да се прибираме. Придружих Елстир до вилата му и внезапно, както Мефистофел изниква пред Фауст, в

дъното на улицата се появи като нереална и демонична обективизация на темперамент, противоположен на моя, на едва ли не примитивна жизненост, така далечна от моята слабост, от прекалената ми болезнена чувствителност и умозрителност — няколко петна от биологичната разновидност, която не може да се сбърка с никоя друга, няколко спори от растително-животинската група девойки, които като че ли не ме бяха забелязали, ала въпреки това безспорно ме одумваха с насмешка в момента. Понеже си давах сметка, че срещата ни е неизбежна и че Елстир щеше да ме повика, аз се обърнах като къпец се, очакващ удара на вълната. Спрях се рязко и докато бележитият ми спътник продължи нататък, се наведох към витрината на антикварния магазин, пред който тъкмо минавахме, сякаш внезапно нещо бе събудило интереса ми. Защо да не оставя впечатлението, че мога да мисля и за друго, а не само за девойките, и вече си представях как, когато Елстир ме повика, за да ме запознае, въпросителният ми поглед ще изразява не изненада, а желание да изглежда изненадан (толкова лош актьор е всеки от нас, докато наблюдаващият ни е чудесен физиономист), как даже щях да допра ръка до гърдите си, като че ли питайки: „Мен ли викахте“ и да изтичам бързо, покорно навел глава, с безразлично изражение, уж се опитвам да скрия колко ми е досадно, че ме откъсват от разглеждането на старинния фаянс, за да ме представят на личности, с които не държа да се запозная. Междувременно продължавах да разглеждам витрината, очаквайки момента, когато името ми, произнесено от Елстир, ще ме порази като очакван и безвреден куршум. В резултат на увереността, че ще бъда представен на девойките, не само се преструвах, но действително станах безразличен към тях. Занапред неизбежно, удоволствието да се запозная с тях се сви, смали, стори ми се по-посредствено от разговор със Сен-Лу, вечеря с баба или от разходките из околността, от които със съжаление щях да бъда принуден да се откажа заради отношенията ми с тези девойки, навярно не особено любознателни към исторически паметници. Впрочем не само неминуемостта, но и произволното осъществяване на желанието ми намаляваше удоволствието от него. Закони, еднакво точни както законите на хидростатиката, наслагват една върху друга представите ни в строго определен ред, който бива нарушен от настъпващото събитие. Елстир щеше да ме извика всеки момент, а аз съвсем не така си бях мечтал често на плажа или в стаята

ми, че ще се запозная с младите момичета. Сега щеше да се случи нещо друго, за което не бях подготвен. Не можех да разпозная нито желанието си, нито обекта му. Почти съжалявах, че излязох с Елстир. Но главно смаляването на насладата, която по-рано си въобразявах, че ще изпитам, се дължеше на сигурността, че нищо не можеше вече да ми я отнеме. Затова пък тя се разрасна и си възвърна предишните размери съгласно закона за еластичността, щом увереността престана да действа върху нея в мига, когато се реших да обърна глава и видях, че спрелият няколко крачки по-далеч от мене Елстир се сбогува с девойките. Лицето на момичето, което беше най-близо до него, широко и осветено от погледа ѝ, приличаше на паста, в която са оставили място за малко небе. Очите му, макар втрещени, оставяха впечатление за подвижност, както става в много ветровити дни, когато въпреки че въздухът е невидим, долавяме колко бързо преминава на фона на лазура. За секунда погледът на момичето се срещна с моя, подобно на носещите се по небето облаци при буря, които се приближават до някой по-бавен, движат се редом с него, докосват го и го отминават. Но си остават непознати и се отдалечават един от друг. Така и нашите погледи се кръстосаха бегло, без да знаят какви обещания или заплахи им готви насрещният небесен континент. Само в мига, когато погледът на девойката се плъзна точно под моя, без никак да се забави, той леко се прибули. Така в ясна нощ гонената от вятъра луна минава под някой облак, който затъмнява за миг блясъка ѝ, а после пак се показва бързо. Но Елстир вече се бе разделил с девойките, без да ме повика. Те завиха по една напречна улица, а той тръгна към мен. Всичко се провали.

Споменах вече, че веднъж Албертин ми се стори не такава както в другите дни и като че ли всеки път я виждах различна. Но в този момент разбрах, че някои изменения във външния вид, в значимостта и величината на даден човек могат да се дължат и на променливите ни душевни състояния, които се изпречат между нас и него. В това отношение най-важна роля играе увереността (тази вечер поради увереността, че ще се запозная с Албертин, а после поради разсейването на същата увереност в интервал от няколко секунди девойката почти изгуби каквато и да е стойност за мен, а после ми стана безкрайно скъпа). Няколко години по-късно сигурността, а после

изчезването на сигурността, че Албертин ми е вярна, доведоха до аналогични изменения.

Безспорно още в Комбре бях установил как стихва или се разраства в зависимост от часовете на деня, както и от двете душевни модалности, между които се люшкеше чувствителността ми, тъгуването по майка ми, така незабележимо целия следобед, както лунната светлина, докато грее слънце, и обсебващо изцяло с идването на нощта тревожната ми душа, измествайки заличените още пресни спомени. Този ден обаче, когато видях, че Елстир се разделя с девойките, без да ме запознае с тях, си дадох сметка, че различната значимост в нашите очи на някое удоволствие или огорчение не се дължи само на редуването на тези две душевни състояния, но и на изместването на някои неосъзнати от нас убеждения, поради които смъртта например ни става безразлична, защото те я заливат с нереална светлина, а ни се струва особено важно да отидем на някоя музикална вечер, която би загубила цялото си очарование, ако при съобщението, че ще ни гилотинират, внезапно се разсее внушението, придаващо ѝ блясък. Вярно е, че нещо в мен знаеше за ролята на този род самовнушение, волята, но тя знае напразно това, ако умът и чувствата ни продължават да бъдат в неведение. Те са искрени, когато вярват, че искаме да скъсаме с любовницата си, и само волята ни знае, че държим на нея, защото те са затъмнени от увереността ни, че само след миг пак ще бъдем с нея. Разсее ли се обаче тази увереност, узнаят ли те ненадейно, че любовницата ни е заминала завинаги, умът и чувствата ни, загубили предишната си нагласа, направо обезумяват и нищожната радост, която ни носи любимата, добива исполински размери.

Променливост на увереността ни, но и немощ на любовта, която съществува предварително, подвижна, и се спира на образа на някоя жена просто защото тя е недостижима. От този миг мислим не толкова за жената, която си представяме смъртно, а как да я опознаем. Занизват се тревожни изживявания и те са достатъчни, за да съсредоточат върху нея любовта ни, макар самият обект да ни е почти непознат. Любовта ни става необхватна, не се замисляме колко малко място заема в нея жената от плът и кръв. А ако внезапно, както в мига, когато Елстир се спря с девойките, безпокойството и тревогата ни се стопят, понеже именно в тях е цялата ни любов, тутакси имаме чувството, че тя е

отлетяла именно докато най-сетне държим в ръце плячката, чиято реална цена досега не ни е занимавала много. Какво познавах аз от Албертин? Един-два нейни профила на фона на морето, безспорно не така красиви като жените на Веронезе, които би трябвало да предпочета, ако се подчинявах на чисто естетически съображения. А можех ли да имам други, щом, след като бе изчезнала тревогата, бяха останали само безмълвните профили и не притежавах нищо друго? Откакто бях зърнал Албертин, всеки ден си мислех какво ли не за нея, водех мислено разговор с жената, която наричаха Албертин, приписвах и въпроси, отговори, мисли, действия и в безкрайната поредица от въображаеми Албертини, сменящи се в мен всеки час, действителната Албертин, зърната на плажа, заемаше само челното място, както създателката на някоя роля, звездата, участва само в първите няколко представления на дълго време неслизащата от сцената пиеса. Тази Албертин бе само силует, всичко, наслоено върху нея, бе мой придатък: собственият ни принос в любовта е много по-голям — макар само в количествено отношение — от онова, което идва от любимото същество. И това важи и за най-пълноценната любов. Някои любовни увлечения не само възникват, но и се подхранват от съвсем малко нещо, дори и тези, при които плътското желание е утолено. Бившият учител по рисуване на баба имал от някаква своя невзрачна любовница дъщеря. Малко след раждането на детето майката умряла и учителят по рисуване така тъгувал по нея, че не живял дълго след това. През последните месеци на живота му баба и няколко дами от Комбре, които никога дори не намекнали пред него за тази жена, с която, между другото, той не живеел открито, а и връзката му не била продължителна, намислили да обезпечат момиченцето и да съберат помежду си пари за пожизнена рента. Предложението изхождало от баба, някои нейни приятелки си правели оглушки: дали това момиче представлява интерес и дали действително е дъщеря на мъжа, който се мислел негов баща, нима можели да бъдат сигурни с жена като майката? Най-сетне се решили. Момиченцето дошло да им благодари. Било грозно и така приличало на стария учител по рисуване, че разсеяло всяко съмнение. Тъй като само косите му били хубави, една дама казала на бащата, който го довел: „Какви чудни коси има“. Като си помислила, че порочната майка е мъртва, а учителят полужив, баба сметнала, че няма нищо страшно, ако намекне за миналото, което

всички се престрували, че не знаят, и добавила: „Сигурно е по наследство. Майка ѝ ли имаше такива красиви коси?“ — „Не зная — отвърнал наивно бащата, — виждал съм я само с шапка.“

Трябваше да продължа разходката с Елстир. Видях се в едно огледало. Не ми стигаше бедата, че не ме представи на девойките, ами и връзката ми беше на една страна и изпод шапката ми се подаваха дългите ми коси, а това никак не ми отиваше. Щастливо обстоятелство беше все пак, че дори в този вид девойките ме срещнаха с Елстир и няма да могат да ме забравят. Второто щастливо обстоятелство беше, че послушах баба и си сложих красивата жилетка, а насмалко щях да облека една отвратителна, а освен това взех и най-хубавото си тръстиково бастунче. Тъй като желаното събитие никога не протича, както сме си го представяли, за сметка на изгодите, на които сме разчитали, възникват други, неочаквани и едно на друго всичко се уравновесява. Толкова се боим от най-лошото, че накрая сме склонни да се смятаме, общо взето, облагодетелствувани от съдбата.

— Така щях да се радвам да се запозная с тях — казах на Елстир, когато го настигнах.

— А защо тогава се спряхте цял километър зад мен?

Той каза тези думи не защото съответствуваха на мисълта му, тъй като, ако искаше да изпълни желанието ми, можеше съвсем лесно да ме извика, но навярно бе чувал подобни формули, присъщи на обикновените хора, уловени в провинение, и понеже и забележителните личности в някои неща не се отличават от простосмъртните, те черпят ежедневните си извинения от същия репертоар, както всеки ден вземат хляб от същия хлебар. А може би подобна фраза, която би трябвало да се тълкува донякъде обратно, защото буквалният ѝ смисъл противоречи на истината, е неизбежно следствие, негативно изображение на даден рефлекс. И той добави:

— Те бързаха.

Аз си помислих, че те по-скоро не са пожелали да ме извика, понеже не съм им особено симпатичен. Иначе той непременно щеше да го стори, след като толкова го бях разпитвал за тях и сигурно бе отгатнал живия ми интерес.

— Разказвах ви за Каркетюи — каза той, преди да се сбогувам с него пред вратата на вилата му. — Нарисувал съм една малка скица, на която се вижда по-добре бреговата линия. Картината не е лоша, но е

нещо друго. Ако ми разрешите, ще ви я подаря за спомен от дружбата ни — завърши той, защото хората, които ни отказват това, което желаем, ни предлагат в замяна нещо друго.

— Много бих желал да притежавам снимка на портрета на мис Сакрипан, ако случайно имате. Но що за име е това?

— Под това име моделът игра в една глупава оперетка.

— Вие като че ли сте убеден, че познавам тази актриса, но аз всъщност не я познавам, господине.

Елстир замълча.

— Не вярвам да е госпожа Суан преди женитбата ѝ — добавих аз, внезапно налучкал истината: подобни прозрения не са чести, но ако сме ги имали, те доказват донякъде основателността на теорията за предчувствията, ако естествено се постареем да забравим случаите, които я опровергават.

Елстир не ми отговори. Явно беше портрет на Одет. Тя не бе пожелала да го запази в дома си по много съображения, някои прекалено очевидни. Ала имаше и други. Портретът бе правен по времето, когато тя още не бе дисциплинирала чертите си и не бе превърнала лицето и тялото си в творението, с чиито общи линии през следващите години трябваше да се съобразяват фризьорите и шивачите ѝ, не беше още самата тя, с начина на държане, говорене, усмихване, полагане на ръцете, гледане, мислене. Само извратеността на преситен любовник като Суан можеше да предпочете пред многобройните снимки на Одет не *varietur*, каквато бе станала прелестната му жена, малката снимка в спалнята му, на която се виждаше под сламена шапка, украсена с виолетки, слаба, доста грозновата млада жена с бухнали коси и уморено лице.

Впрочем дори ако портретът не беше правен както снимката, преди Одет да организира чертите си и да се превърне в нов тип жена, величествена и запленаваща, а след това, начинът на виждане на Елстир щеше да долови под сегашната Одет предишната. Геният на художника действа също както свръхвисоките температури, които имат способността да разлагат съчетанията от атоми и да ги групират в съвсем противоположен ред, съответстващ на друг тип съчетания. Цялата изкуствена хармония, която жената е наложила на чертите си, като всеки ден, преди да излезе, проверява зорко в огледалото дали тя още е налице и поправя шапката, приглажда косите, придава игривост

на погледа, за да не я наруши, рухва за секунда под погледа на художника, който на нейно място прегрупира чертите ѝ с цел да постигне идеала за жена и живопис, който носи в себе си. Често се случва също така след известна възраст окото на големия творец да вижда навсякъде елементите, необходими, за да установи единствените съотношения, които го интересуват. Подобно на непридирчиви работници и играчи, които се задоволяват с това, което им е подръка, той би могъл да каже за каквото и да е: „Ще свърши работа.“ Така в миналото една братовчедка на Люксембургската принцеса, горда хубавица, увлечена по изкуство, ново за онази епоха, поискала от най-прочутия художник-натуралист да нарисува портрета ѝ. Окото на художника тутакси открило онова, което търсил навред. И вместо високопоставена дама той изрисувал на платното момиче, разнасящо поръчки по домовете, а зад него обширна наклонена лилава плоскост, напомняща площад Пигал. Но дори без да отиваме толкова далеч, портретът на жена от някой голям художник не само никак не отговаря на някои нейни изисквания (например желанието на стареещата жена да се фотографира с почти момичешки дрехи, които да подчертаят все още младежката ѝ талия, за да изглежда като сестра или дори дъщеря на дъщеря си — ако последната по този случай е облечена съвсем допотопно) и ще подчертае, напротив, недостатъците, които моделът му се стреми да скрие, защото те — например трескавият или зеленикав тен на лицето — го привличат повече със своята „характерност“. Те обаче непременно разочароват обикновения зрител и правят на пух и прах идеала, чиито устои жената е поддържала така надменно, идеал, поставящ я извън и над останалите хора с чисто нейния, неизменен външен вид. Смъкната от пиедестала си, лишена от типичната си външност, под която е царствувала неуязвима, тя е вече коя да е жена, в чието превъзходство съвсем не вярваме. Ние до такава степен сме свеждали до тази типична външност не само красотата на Одет например, но индивидуалността, самоличността ѝ, че пред портрет, лишил я от нея, сме изкушени да възкликнем не само: „Колко е грозен“, а и: „Колко не ѝ прилича.“ С мъка можем да повярваме, че е тя. Не я разпознаваме. И все пак си даваме сметка, че пред нас стои същество, което вече сме виждали. Само че не е Одет. Лицето, тялото, външният вид ни са познати, но не ни напомнят жената, която никога не е стояла така, чиято обичайна

поза съвсем не очертава тази странна и предизвикателна арабеска, но други жени, всички нарисувани от него жени, колкото и различни помежду си, които той обича да показва анфас, с подаващ се изпод полата строен крак, с широка кръгла шапка в ръка на височина до коляното, което тя прикрива; симетрична на другия кръг, даден анфас — лицето. И най-сетне гениалният портрет не само размества съставните елементи на типа, създаден от кокетството на някоя жена или от егоистичното ѝ схващане за красотата, но ако е отдавнашен, той не се задоволява да състари оригинала, подобно на фотографията, защото ни го показва в излезли от мода одежди. Портретът е датиран не само от начина на обличане на жената по онова време, но и от съответния маниер на художника. Първият маниер на Елстир беше за Одет съкрушително кръщелно свидетелство, защото не само я превръщаше, както и тогавашните ѝ снимки, в по-малка сестра на прочутите кокотки, но защото издаваше, че портретът ѝ е съвременник на многобройните портрети, рисувани от Мане или Уислър по изчезнали вече модели, принадлежащи днес на забвението или на историята.

На такива мисли, безмълвно предъвквани, докато придружавах Елстир до дома му, ме наведе току-що разкритата от мен самоличност на модела му и ето че първото разкритие повлече второ, още по-задачаващо, относно самоличността на художника. Той бе направил портрета на Одет дьо Креси. Възможно ли е този гениален творец, този мъдрец и самотник, този философ, разговарящ така блестящо и издигнал се над всичко, да е смешният извратен художник, покровителствуван някога от Вердюренови? Попитах го дали ги е познавал, дали случайно не са го наричали тогава господин Биш Той кимна утвърдително без капка смущение, сякаш ставаше дума за твърде далечен вече период от съществуването му, явно, без да подозира какво необикновено разочарование предизвиква у мен, но когато вдигна очи, го прочете върху лицето ми. На неговото лице се изписа недоволство. И тъй като бяхме вече почти в дома му, някой не така извисен умствено и духовно човек просто би ми казал доста сухо довиждане, а след това би избягвал да се среща с мен. Не така обаче постъпи Елстир. Като истински учител — и може би единственият му недостатък с оглед на чистото изкуство беше, че той действително бе наставник в прекия смисъл на думата *maitre*, защото, за да овладее

напълно истината на духовния живот, творецът трябва да остане сам и да не раздава своето „аз“ дори и на учениците си — той се опитваше да извлече за назидание на младите хора частицата истина, скрита във всяко житейско обстоятелство, свързано с него самия или с другите. Така че той предпочете не да ми отмъсти за нараненото си честолюбие, а да ме поучи.

— Няма нито един голям мъдрец, който някога на младини да не е правил изказвания или даже да е водил живот, за който да не си спомня с неудоволствие и да не би желал да забрави. Но не трябва непременно да съжалява за това, защото не може да бъде сигурен, че е помъдрял, доколкото е възможно, ако не е минал през всички смешни или противни превъплъщения, които задължително предшествуват последното му превъплъщение. Зная, че има млади хора, синове и внуци на изтъкнати личности, възпитавани още в колежа от учителите си в умствено благородство и душевна изтънченост. Те може би няма какво да махнат от живота си и биха могли да се подпишат под всичко, което са казали, но са бедни духове, немощни потомци на доктринери и мъдростта им е негативна и безплодна. Мъдростта не се получава наготово, трябва да я откриеш сам, като изминеш път, който никой друг не може да извърви вместо теб, нито да ти го спести, защото мъдростта е възглед за нещата. Животът на хората, от които се възхищавате, чиито постъпки ви се струват благородни, не е бил предначертан от главата на семейството или от възпитателя; началните стъпки на тези хора са били съвсем различни, повлияни от обкръжаващата ги лоша или посредствена среда. Животът им е борба и победа. Не е чудно, че вече не можем да се разпознаем в собствения си първоначален образ и той безспорно не ни е приятен. Ала не бива да се отричаме от него, защото той е доказателство, че наистина сме живели и съгласно законите на живота и на духа сме извлекли от общия житейски опит, от живота в ателието, от артистичните кръжоци, ако се касае за художник, нещо, което ги надхвърля.

Стигнахме до вратата му. Бях донякъде разочарован, че не се бях запознал с младите момичета. Ала, така или иначе, вече щях да мога да ги срещна в живота. Нямаше да се мяркат само на хоризонта и да бъдат в мен опасението, че няма да се появят никога вече. Не бяха вече носени от водовъртежа, който ги отделяше от мен — собственото ми вечно дейно желание, неспокойно, припряно, подхранвано от

тревогата, че са недостъпни, а вероятно и от страха, че може да изчезнат завинаги. Сега можех да дам отдых на копнежа си по тях, да го държа в запас редом с толкова други, чието осъществяване отлагах, щом веднъж знаех, че е възможно. Разделих се с Елстир. Останах сам. И внезапно, независимо от изпитаното разочарование, си помислих за всичките случайни съвпадения, които съвсем не бях предвидил: че Елстир се оказа приятел на девойките, че докато същата сутрин те все още бяха за мен фигури в картина с фон морето, сега ме видяха, свързан при това с прочут художник, който знаеше, че искам да се запозная с тях, и сигурно щеше да ми помогне. Всичко това ме бе зарадвало естествено, но тази радост бе останала дълбоко затаена в мен, подобно на посетителите, които чакат, за да ни обадят, че са дошли, да си отидат другите и да останем насаме. Чак тогава ги забелязваме, в състояние сме да бъдем на тяхно разположение и да ги изслушаме. Понякога между момента, когато подобни радости проникват в нас, и онзи, когато самите ние се вглъбяваме в себе си, са минали толкова часове, видели сме междувременно толкова хора, че се опасяваме да не би да не ни дочакат. Ала те са търпеливи, не им дотяга и щом всички си тръгнат, се изправят пред нас. Друг път сме толкова уморени, струва ни се, че изтощеното ни съзнание няма достатъчно сили, за да задържи спомените и впечатленията, за които нашето крехко „аз“ е единственото обиталище, единственият модул за осъществяване. А би било жалко, защото животът е интересен само в дните, когато прахът на действителността е примесен с вълшебен пясък, когато някое обикновено житейско събитие се превръща в романтичен двигател. Тогава един провлак от недостъпния мир изниква в озарението на бляна и се вмъква в живота ни и като разбудени от сън виждаме лицата, за които така страстно сме копнели, че не ни се е вярвало да ги видим нявга освен насън.

Умиротворението, възцарило се в мен ведно с вероятността да се запозная, когато пожелаея, с младите момичета, ми беше особено ценно, тъй като през близките следващи дни нямаше да мога да ги дебна на плажа — бях погълнат от предстоящото заминаване на Сен-Лу. Баба държеше да засвидетелствува признателността си на моя приятел, който бе проявил толкова внимание към нея и мен. Казах ѝ, че е голям почитател на Прудон, и ѝ внуших идеята да поиска да ѝ пратят множеството саморъчно написани писма на този философ, които тя бе

купила. Щом пристигнаха, Сен-Лу дойде да ги види в хотела, точно в навечерието на заминаването си. Прочете ги жадно, като със страхопочитание обръщаше страниците и се мъчеше да запомни някои изрази. После стана и докато се извиняваше на баба, че се е застоял толкова дълго, тя му каза:

— Но защо, вземете ги, те са ваши, заради вас поръчах да ми ги пратят.

Той бе така щастлив, че не можа да се овладее, също както при физическа реакция, неподвластна на волята, изчерви се като наказано дете и баба бе много по-трогната от усилията му (неуспешни) да сдържи буйно избликналата си радост, отколкото от всичките му благодарствени думи. А той и на другия ден, наведен от прозорчето на местното влакче, с което замина за гарнизона си, още веднъж ме помоли да го извиня пред нея, че недостатъчно ѝ е благодарил. Гарнизонът му наистина беше много наблизо. Първоначално мислеше да отиде с каретата си, както бе правил, преди да отпътува окончателно, когато трябваше да се върне вечерта в Балбек. Ала този път се наложи да прати големия си багаж с влакчето и сметна, че е по-разумно да се качи и той, като се вслуша в мнението на управителя на хотела, с когото се посъветва. Той му каза, че с кола или влак „ще бъде почти равноправно“! Искаше да каже „почти равностойно“ (или, както би се изразила Франсоаз, „едно на друго все то“).

— Така да е — реши Сен-Лу, — ще взема „въртележката“.

И аз щях да се кача в нея, ако не се чувствавах уморен, и щях да изпратя приятеля си чак до Донсиер. Но през цялото време, докато чакахме на гарата в Балбек, т.е. докато машинистът чакаше, пиейки разхладителни напитки, закъснелите си приятели, без които не искаше да тръгне, го уверявах, че няколко пъти седмично ще ходя при него. Тъй като на гарата, за голямо неудоволствие на Сен-Лу, бе дошъл и Блок, който чуваше как той настоява да отида да обядвам, да вечерям, да спя в Донсиер, накрая Сен-Лу му каза с извънредно студен тон, предназначен да опровергае принудената му любезна покана и да внуши на Блок, че му я отправя от немай-къде.

— Може да ме потърсите в полка, ако случайно минете през Донсиер някой следобед, когато съм свободен, макар че това почти никога не ми се случва.

А може би Робер се страхуваше също, че няма да отида сам, и въобразявайки си, че съм по-близък с Блок, отколкото показвам, ми даваше възможност да го взема за свой спътник и придружител.

Опасявах се да не би Блок да се е докачил от тона на Сен-Лу и от тази покана, придружена от препоръка да не се отзове на нея: според мен Сен-Лу щеше да стори по-добре, ако не бе казал нищо. Излъгал се бях обаче, защото, щом влакчето замина, по целия път до кръстовището, където трябваше да се разделим, защото едната улица водеше в хотела, а другата към вилата им, Блок настояваше да кажа кога ще отидем в Донсиер, защото след „толкова любезната покана на Сен-Лу“ щяло да бъде „много просташко от негова страна“ да не я приеме. Бях доволен, че Блок не си е дал сметка или не се бе засегнал особено много, щом предпочита да се престори, че не е забелязал с какъв далеч ненастойчив и неучтив тон бе отправена тази покана. Искаше ми се все пак заради самия него, да не изпадне в смешно положение, като веднага хукне към Донсиер. Но не смеех да му дам съвет, който сигурно щеше да му бъде неприятен, защото щеше да му покаже, че не е желан от Сен-Лу, а сам се навира. И то прекалено. Макар всичките му недостатъци от този род да се изкупваха при него от забележителни качества, каквито не се срещат у други по-сдържани хора, крайната му недискретност беше вбесяваща. Ако слушах него, трябваше непременно още същата седмица да отидем в Донсиер (казваше „ние“, защото мисля, че разчиташе малко на моето присъствие, за да оправдае своето). По целия път току ме спираше — пред затуления от дървета гимнастически салон, пред тенис корта, пред вилата им, пред сергията със скариди — и ме молеше да определя ден, и понеже не го сторих, се раздели сърдит с мен, като заяви троснато:

— Както обичаш, месир, аз във всеки случай съм длъжен да отида, защото ме е поканил.

Сен-Лу толкова се боеше, че не е благодарил достатъчно горещо на баба, че ме молеше да ѝ предам това и в писмото, което получих два дни по-късно от града, където бе на гарнизон: по щемпела му направо ми се стори, че е долетяло бързо, за да ми каже, че и затворен между стените на кавалерийската казарма от времето на Луи XVI, мисли за мен. Хартията носеше герба на рода Марсант, в който различих лъв с шапка на френски пер във форма на корона.

„След пътуване, протекло благополучно в четене на една книга, която купих на гарата, от Арвед Барин (руски автор, струва ми се, и книгата е забележително написана за чужденец, но все пак ще ми кажете мнението си, защото сигурно я знаете, вие, кладенец на наука, прочел всичко на света), ето че се върнах пак към суровия живот, който ме кара, уви, да се чувствавам изгнаник, защото съм лишен от всичко, което имах в Балбек, живот, който не ми е оставил нито един топъл спомен и не ми предлага никаква интелектуална наслада, живот, чието ежедневие би ми се сторило достойно за презрение, макар да не е лишен от очарование. Всичко тук ми изглежда променено след заминаването ми, защото междувременно настъпи много важен период в живота ми, дружбата ми с вас. Надявам се, че тя никога няма да свърши. За мен и за вас говорих само с един човек, моята приятелка, която неочаквано дойде при мен за един час. Тя много би желала да се запознае с вас и ще си допаднете двамата, струва ми се, защото и тя се интересува живо от литература. Затова пък, за да си припомням разговорите ни, за да изживявам отново часовете, които никога няма да забравя, се откъснах от другарите си, прекрасни младежи, но съвсем неспособни да разберат състоянието ми. Бях почти изкушен първия ден да възкреса миговете, прекарани с вас, само за себе си и да не ви пиша. Но се уплаших да не би вие, с тънкия си ум и свръхчувствително сърце, да се притесните, като не получите писмо от мен, ако изобщо мисълта ви благоволи да слезе до грубия кавалерист, над когото ще трябва още доста да се потрудите, докато го одялате и го направите по-изтънчен и по-достоеен за вас.“

Всъщност с гальовния си тон това писмо напомняше въображаемите му послания до мен от бленуванията ми, преди да го познавам, бленувания, от които ме изтръгна леденото му държане при първата ни среща, когато се сблъсках с неговото хладно безразличие, което той толкова бързо изостави. След това първо писмо всеки път, когато донасяха пощата на закуска, тутакси познавах неговите писма, защото те бяха второто лице на приятеля ми, което той показва, когато го няма, и в чиито черти (в изписването на буквите) нищо не ни пречи да доловим душевното му своеобразие, както в извивката на носа или в тембъра на гласа му.

Сега се заседавах охотно на масата, докато я разтребвах, и ако точно тогава нямаше вероятност да мине малката момичешка тайфа, не

гледах само към морето. Мъчех се да открия — откакто я бях видял в акварелите на Елстир — и охотно виждах поезия в поставения косо след ядене нож, в издутата смачкана салфетка, в която слънцето вмъкваше къс жълто кадифе, в полуизпразнената чаша, която така по-добре показва благородната си закръгленост, в дъното над прозрачното стъкло, напомнящо сгъстена дневна светлина, недопитото тъмно, но искрящо вино, разместените обеми, преобразяването на течностите в зависимост от осветлението, изменението на сливите в полуизпразнената фруктиера, преливащи от зелено към синьо и от синьо към златисто, в разхождането на доста изтърканите столове, изправяни два пъти на ден около сложената маса като около олтар, върху който се свещенодействува в празниците на чревоугодничеството, в раковините на стридите с няколко капчици светена вода на дъното, които ми приличаха на малки каменни съсъди. Мъчех се да открия красота там, където никога не си представях, че може да я има, в най-делничните неща, в съкровения живот на „натюрмортите“.

Когато няколко дни след заминаването на Сен-Лу успях да накарам Елстир да устрои скромно „матине“, на което да се срещна с Албертин, на излизане от хотела направих впечатление с необикновено привлекателния и елегантния си външен вид (резултат на по-продължителна почивка и специални грижи за облеклото си), като съжалих, че не мога да ги запазя (ведно с благоразположението на Елстир), за да завоювам някоя друга по-интересна личност, а ще изразходвам всичко това само заради удоволствието да се запозная с Албертин. Откакто то бе сигурно, умът ми му придаваше твърде малка стойност. Но волята ми нито за миг не сподели неговата илюзия. Волята, този упорит и неизменен служител на сменящите се у нас наши аз: скрита в сянката, пренебрегвана, неуморно вярна и работеща безспир, за да не ни липсва нищо необходимо, без да се съобразява с нашите видоизменения. Докато в момента, когато тръгваме за бленувано пътешествие, умът и чувствата ни почват да се питат дали наистина си заслужава, волята сигурна, че то тутакси ще се стори дивно привлекателно на тези лениви господари, ако не може да се състои, ги оставя да се съвещават пред гарата и да се лутат сред колебания, а тя самата взема билетите и ни настанява навреме във вагона. Тя е толкова постоянна, колкото умът и чувствата ни са

променчиви. Но понеже остава безмълвна и не споделя доводите си, почти не усещаме нейното присъствие. Другите две съставки на нашето аз се подчиняват на твърдото ѝ решение, но без да си дават сметка, докато са съвсем наясно със собствените си колебания. Чувствата и умът ми заспориха относно стойността на удоволствието от запознанството ми с Албертин, докато разглеждах в огледалото суетните и нетрайни физически преимущества, които те биха желали да запазят непокътнати за друг случай. Но волята ми не пропусна часа, когато трябваше да изляза, и даде на кочияша не кой да е адрес, а улицата и номера на Елстир. Жребият бе хвърлен и чувствата и умът ми можеха да се вайкат колкото си щат. Ако волята ми беше дала друг адрес, тогава щях да ги питам.

Когато малко по-късно отидох при Елстир, в първия миг ми се стори, че госпожица Симоне не е в ателието. Там седеше наистина едно момиче с копринена рокля и без шапка, но нито чудната му коса, нито носът, нито тенът ми бяха познати и в тях не откривах изградения от мен самия образ на младата колоездачка, разхождаща се край морето с малка шапчица на глава. И все пак това бе Албертин. Само че, дори когато бях сигурен вече, не ѝ обърнах внимание. Когато в ранната си младост, попаднем на светско събиране, собственият ни живот сякаш секва, ставаме други хора, всеки салон е нова вселена, в която, подчинени на закона на друга душевна перспектива, насочваме вниманието си към хората, танците, играта на карти, сякаш те винаги ще имат значение за нас, а всъщност ще ги забравим още на следващия ден. Принуден, за да мога да разговарям с Албертин, да следвам път, неначертан от мене, да се спра най-напред пред Елстир, да мина край други гости, на които той ме представяше, после край бюфета, където ми предложиха и изядох кейк с ягоди, като междувременно изслушах, застанал неподвижно, музикалната пиеса, която почнаха да изпълняват. Оказа се, че отдавам еднакво значение на всички тези различни дейности, както на запознаването ми с госпожица Симоне, което бе просто една от тях, сякаш съвсем бях забравил, че няколко минути преди това то бе единствената цел на идването ми. Впрочем не е ли така и във всекидневния ни живот с истински щастливите ни изживявания или с големите нещастия, които ни сполитат? Получаваме сред други хора благоприятен или убийствен отговор от любимата, очакван цяла година. А сме принудени да продължим да разговаряме,

мислите прииждат една след друга, образуват повърхност, под която едва-едва в отделни мигове се надига глухо споменът — по-дълбок, но по-малък по площ, — че ни се е случило нещастие. Ако не е било нещастие, а щастие, може чак след няколко години да си спомним, че най-важното събитие в интимния ни живот е станало, без да сме имали време да му отделим малко повече внимание, почти без да сме го осъзнали, например когато сме били на светски прием, на който при това сме отишли само с надеждата, че то ще се осъществи.

Когато Елстир ме повика, за да ме запознае със седналата малко по-далече Албертин, най-напред доядох еклера и помолих стария господин, с когото се бях запознал и комуто предложих розата от ревера си, защото я бе харесал, да ми разкаже за панаирите в Нормандия. Това не ще рече, че последвалото запознанство не ми достави удоволствие и не ми се стори много важно. Естествено чак по-късно истински се зарадвах, когато се прибрах в хотела и останал отново сам, бях пак предишният човек. С удоволствията ни е както със снимките. В присъствие на любимото същество вземаме само негатив, по-късно, прибрали се в дома си, го проявяваме, когато имаме на разположение вътрешната тъмна камера, чийто вход е „зазидан“, докато сме с други хора.

Вярно е, че няколко часа по-късно осъзнах истински удоволствието, но затова пък мигновено си дадох сметка колко важно бе за мен това запознанство. Когато ни представят някому, макар още в същия миг да се чувствуваме някак отличени и снабдени с „чек“ за бъдещи радости, до който сме се домогвали със седмици, все пак ни е ясно, че получаването му слага край не само на мъчителните усилия (това не може да не ни е приятно), но и на съществуването на едно създание, претворено от въображението ни, възвеличено от тревожните ни опасения, че никога няма да можем да се запознаем с него. В момента, когато името отеква в устата на представящия ни човек, особено ако той, както Елстир в случая, го обгражда с допълнителни хвалебствия, този обреден миг, сходен с мига, когато в някоя феерия добрият дух заповядва на дадено действащо лице мигновено да се преобрази в друго, жената, до която сме копнели да се доближим, изчезва. Пък и как би могла да остане същата, щом само защото е принудена да насочи вниманието си към името ни и да го спре върху самите нас, в очите ѝ, довчера безкрайно далечни (струвало

ни се е, че собствените ни очи, блуждаещи, непокорни, отчаяни, разсейващи се, никога няма да ги срещнат), съзнателният поглед, неузнаваемата мисъл, които сме търсили, като по чудо и същевременно съвсем естествено са изместени от собствения ни образ, изрисуван сякаш в дъното на усмихващо ни се огледало? Ако въплъщението ни в нещо, което ни се е струвало възможно най-различно от нас, най-много изменя съществуващото, с което току-що сме се запознали, външният му облик си остава все още доста неясен и можем да гадаем дали ще се окаже бог, маса, легенда. Но чевръсти като ваятелите с въськ, които за пет минути изработват пред очите ни бюст, щом непознатата произнесе няколко думи, те ще уточнят външния ѝ облик и ще му придадат нещо окончателно, изключващо всички хипотези, нахвърлени от желанието и въображението ни предния ден. Може би и преди да дойде на това матине, Албертин не беше за мен вече само призрак, мяркащ се в съзнанието ми, какъвто си остава случайно срещнатата жена, за която не знаем нищо и едва сме различили чертите ѝ. Роднинските ѝ връзки с госпожа Бонтан бяха вече ограничили вълшебните ми догадки, като затвориха една от посоките, в които можеха да се разгръщат. Колкото повече се приближавах до девойката и я опознавах, опознаването се извършваше чрез умаляване, всичко, създадено от въображението и възприятието ми, биваше замествано от понятие с много по-малка ценност, понятие, към което се прибавяше наистина нещо равностойно в живота на сумата, която дават акционерните дружества, след като се изплати първата акция, сума, наричана от тях „проценти“. Името и роднините ѝ очертаха първата граница на предположенията ми. Милото ѝ държане, докато, застанал съвсем близо до нея, отново забелязах малката бенка под окото, бе още един граничен камък. Учудих се най-сетне и от честото използване на наречието „съвършено“ вместо „съвсем“, докато говореше за двама души и каза: „Тя е съвършено луда, но все пак миличка“ и „Това е съвършено необикновен и съвършено отегчителен мъж.“ Макар тази употреба да не е особено приятна за слуха, тя говори за известна степен на цивилизованост и култура, каквато не предполагах у вакханката на велосипед, оргийната муза на голфа. Независимо от тази своя първа метаморфоза, Албертин се промени още много пъти в моите очи. Качествата и недостатъците на даден човек, разположени на преден план върху лицето му, се подреждат съвсем другояче, ако го

погледнем под друг ъгъл, както паметниците в някой град, пръснати в права линия, се нанизват един зад друг в дълбочина от друга гледна точка и изглеждат различни по големина. Преди всичко Албертин ми се стори доста стеснителна, а не невъзмутима. Стори ми се по-благовъзпитана, а не нагла, ако съдех по епитетите, които залепи на всички момичета, за които я заговорих: „Тя има лоши маниери“, „Тя има смешни маниери“, и освен това най-много привлече вниманието ми доста възпаленото ѝ, неприятно наглед слепоочие, а не странният поглед, който все си спомнях дотогава. Но това бе просто вторият ѝ образ, имаше и други, които сигурно щях да открия постепенно. Така че само като отстраним не без известно лутане грешките на първоначалното си зрително възприятие, можем да стигнем до точно опознаване на някое същество, ако такова опознаване е възможно. Всъщност то е невъзможно, защото, докато изправяме грешките на възприятието си, самият обект, тъй като не е безжизнен, се променя от своя страна, ние се опитваме да го настигнем, той се отмества и когато най-накрая си въобразяваме, че го виждаме ясно, оказва се, че сме успели да доловим отчетливо предишните му превращения, които вече не му приличат.

И все пак, колкото и неизбежни разочарования да ни носи подобен подход към същество, което само сме зърнали, а после на воля сме си го представяли, единствено той е полезен за чувствата ни, защото поддържа техния плам. Колко убийствено скучен е животът на хора, които от леност или плахост отиват направо с кола у приятели, с които са се запознали, без отначало да са мечтали за тях и без никога да са посмели да се отбият пътем край нещо, което ги привлича!

На връщане си мислех за матинето, представих си отново как доядох еклера, преди Елстир да ме заведе при Албертин, как дадох на стария господин розата, всички тези подробности, които, подбрани без наше знание по силата на обстоятелствата и съчетани случайно и своеобразно, съставляват картината на първата среща. Но аз добих впечатлението, че гледам тази картина под друг зрителен ъгъл, някак отдалеч, и си дадох сметка, че тя не е съществувала само за мен, когато няколко месеца по-късно, говорейки с Албертин за деня на запознанството ни, тя ми припомни за голяма моя изненада и еклера, и даденото цвете, всичко, което си въобразявах не само, че е важно единствено за мен, но че не е било забелязано освен от мен, а го

намирах регистрирано в паметта на Албертин, при това в неподозирана за мене версия. Още от онзи първи ден, когато на връщане в къщи анализирах спомена от преживяното, аз разбрах какъв сполучлив циркаджийски номер бе изпълнен, как бях разговарял за миг с личност, която благодарение на ловкостта на фокусник, без да има нищо общо с момичето, което толкова дълго бях следил на плажа, бе заела неговото място. Можех впрочем да отгатна, че ще стане така, защото момичето от плажа беше моя измислица. Въпреки това, откакто в разговора си с Елстир аз го бях отъждествил с Албертин, се чувствах морално задължен да спазя любовните обещания, направени на въображаемата Албертин. Сгодяваш се задочно, а после се чувствуващ длъжен да се ожениш за подставеното лице. Впрочем, ако поне временно се бях избавил от една тревога, успокоена от спомена за добрите маниери на девойката, от израза „свършено обикновена“ и от възпаленото слепощие, този спомен от своя страна будеше друг вид влечение в мен, нежно и съвсем не мъчително, едва ли не братско, което след време можеше също да стане опасно, като породи у мен потребност час по час да целувам тази нова девойка, чиито добри маниери и стеснителност, чиято неочаквана готовност спираха ненужния полет на въображението ми, но будеха у мен умилена признателност. А и освен това паметта тутакси почва да прави клишета, независими едно от друго, премахва всяка връзка, всяка последователност между изобразените на тях сцени и в колекцията снимки, които излага, последната не унищожават непременно предходните. Срещу безинтересната, затрогваща Албертин, с която бях разговарял, виждах тайнствената Албертин на морския бряг. Сега те се бяха превърнали в спомени, т.е. в изображения, и ми се струваха еднакво неверни и двете. За да приключи с първия ден на запознанството ни, опитвайки се да си представя отново бенчицата на бузата ѝ под окото, се сетих, че когато Албертин си тръгваше от дома на Елстир, забелязах същата бенка на брадичката ѝ. Изобщо всеки път, когато я срещнех, ми правеше впечатление, че има бенка, но после блуждаещата ми памет я разхождаше по лицето ѝ и я лепваше ту тук, ту там.

Също както въпреки разочарованието ми от църквата в Балбек, пак ми се искаше да отида в Кемперле, Понтавен и Венеция, макар и да бях разочарован, че госпожица Симоне съвсем малко се отличаваше

от познатите ми девойки, утешаваше ме мисълта, че дори ако самата Албертин не отговаря на надеждите ми, чрез нея можех поне да се запозная с приятелките ѝ от малката тайфа. Отначало сметнах, че това няма да ми се удаде. Понеже Албертин щеше да остане още дълго време в Балбек, както и аз, реших, че е най-добре да не се престарavam, а да изчакам да я срещна случайно. Ала ако дори я срещях всеки ден, имаше опасност тя да се задоволи да отговори отдалеч на поздрава ми и в такъв случай нямаше да постигна нищо, дори това да се повтаря всеки ден до края на лятото.

Не след дълго, в една дъждовна и почти студена сутрин на дигата ме спря девойка с шапче на главата и с маншон, така различна от момичето от матинето у Елстир, че отъждествяването на двете ми се стори операция, непосилна за ума ми. Все пак тя ми се удаде, но след кратка изненада, която като че ли не убягна на Албертин. От друга страна, едва припомнил си „добрите ѝ маниери“, които ми бяха направили впечатление, тя ме смая, напротив, с грубия си тон и държане в духа на „тайфата“. Пък и слепоочието ѝ вече не беше оптически център и поръчител, че това е същото лице, било защото бях застанал от другата страна, било защото бе скрито под шапчицата или възпалението беше минало.

— Ама че време! — възкликна тя. — Вечното лято в Балбек е направо подигравка. С нищо ли не се занимавате тук? Никога не се мяркате на голфа, нито на баловете в казиното, не яздите и кон. Сигурно умираете от скука. Не намирате ли, че човек се видиотява, като седи цялото време на плажа? Обичате да се припичате като гуцер? Между другото, имате време. Явно не сте като мен, аз обожавам спорта. Не бяхте ли на конните надбягвания в Сон? Отидохме с трама. Е, да, няма да ви е забавно да се возите с такава таратайка цели два часа. Три пъти щях да отида и да се върна с колелото си.

Аз се възхищавах от Сен-Лу, когато той наричаше най-естествено местното влакче „въртележка“, защото час по час завиваше, а сега ме смути леснината, с която Албертин каза „трам“ и „таратайка“. Бе явно майсторка в подобен род обозначения и се уплаших да не би да забележи колко лично аз съм слаб в тази област и да ме презре. При това още не бях разкрил с какво богатство от синоними разполага малката тайфа за наименованието на влакчето. Докато Албертин разговаряше с някого, главата ѝ оставаше

неподвижна, ноздрите стиснати, само крайчецът на устните ѝ помръдваше. Затова говореше с провлечено и носово произношение, което може да се обясни с провинциален произход, с юношеско подражание на британската флегматичност, с уроците на чуждестранна възпитателка или с хипертрофия на носната лигавица. Това предзето произношение, което впрочем бързо изчезваше, когато тя опознаеше по-добре някого и си възвърнеше обичайната детска непринуденост, би могло да бъде отблъскващо. Но за мене беше своеобразно и имаше известно очарование. Не я ли видех няколко дни, аз си повтарях възбудено: „Не се мяркате никога на голфа“ с нейното носово произношение, когато ми бе казала тези думи съвсем изправена, с неподвижна глава. И в такива мигове си мислех, че няма по-запленяващо същество от нея.

Онази сутрин ние образувахме с нея една от щръкналите тук-там по дигата двойки, които се съединяват и се спират, колкото да разменят няколко думи, а после се разделят и всеки тръгва сам в различна посока. Използувах временната ни неподвижност, за да установя веднъж за винаги къде точно е бенката ѝ и ето че също както запленилата ме фраза от сонатата на Вентъой, която паметта ми местеше произволно от андантето чак до финала, до деня, когато с партитурата в ръка я открих и я фиксирах на мястото ѝ, в скерцото, така и бенката, която си представях ту на бузата, ту на брадичката ѝ, се спря завинаги на горната ѝ устна под носа. По същия начин се натъкваме и на стихове, които знаем наизуст, в пиеса, където най-малко сме очаквали да ги срещнем.

И ето че, сякаш за да може да се разгърне пред морето с цялото многообразие на формите си, пищният декоративен ансамбъл, образуван от красивото шествие на златистите и розовеещи, загорели от слънцето и вятъра девойки, приятелките на Албертин, всичките със стройни крака, гъвкав стан и все пак толкова различни една от друга, се появи срещу нас и се разтегна в успоредна на морето редица. Помолих Албертин да ми разреши да остана още малко с нея. За съжаление тя само им махна с ръка.

— Няма ли да ви се разсърдят, ако не отидете при тях — попитах я аз с надеждата, че ще се поразходим всички заедно.

До нас се приближи младеж с правилни черти и ракети за тенис в ръка. Играчът на бакара, от чиито лудости така се възмущаваше жената

на първия председател на съда. Той поздрави Албертин с ледено и невъзмутимо изражение, явно връх на изискаността според него.

— От голфа ли идвате, Октав? Как мина, бяхте ли в добра форма? — попита го тя.

— О, иде ми да се пръсна! Изложих се.

— А Андре беше ли?

— Да, отбеляза седемдесет и седем точки.

— Охо, ами че това е рекорд!

— Аз имах вчера осемдесет и две.

Беше син на много богат индустриалец, който, изглежда, щеше да играе важна роля в предстоящото световно изложение. Бях поразен до каква степен у този млад човек, а и у други твърде редки познати от мъжки пол на тези девойки, познанието за всичко, свързано с дрехи, начина на носенето им, пури, английски напитки, коне, което владееха в най-малки подробности с горда непогрешимост, близка до немногословната скромност на учения, се бе развило у тях изолирано, без да е съпроводено макар с минимална духовна култура. Той никак не се колебаеше дали е редно да облече смокинг или пижама, но нямаше понятие кога може или не може да употреби известна дума, както и от най-елементарните правила на френски език. Това несъответствие между двете култури беше присъщо навярно и на баща му, председател на съюза на домовладелците в Балбек, защото в едно отворено писмо до избирателите, което бе разлепено по всички стени, той казваше: „Пожелах да видя кмета, за да поговоря с него по този въпрос, но той не пожела да слуша основателните ми жалби.“

Октав печелеше награди в казиното на всички конкурси за бостон, танго и прочие и затова можеше, ако пожелаеше, да се ожени изгодно за някоя от посетителките на морския курорт, където не в преносен, а в буквален смисъл момичетата се омъжват за „кавалера си“. Той запали пура, като каза на Албертин, сякаш я молеше да му разреши да довърши спешната си работа, докато разговаря с нея:

— Позволявате, нали?

Защото никога не можеше „да стои, без да върши нещо“, макар всъщност да не правеше никога нищо. И тъй като пълното бездействие накрая води до същия резултат, както и непосилното напрежение не само в умствената дейност, но и в дейността на тялото и мускулите, постоянната интелектуална незаетост под замисленото чело на Октав

бе предизвикала в края на краищата, въпреки спокойния му външен вид, безплодни напъни да мисли, които нощем му пречеха да спи, както би могло да се случи с някой преуморен метафизик.

Хрумна ми, че ако познавам приятелите им, по-често ще виждам девойките и едва не помолих Албертин да ме запознае с Октав. Щом той си тръгна, повтаряйки: „Изложих се“, споделих желанието си с нея. Мислех, че по този начин ще ѝ внуша да ме запознае с него при следващата ни среща.

— И таз добра. Да не седна да ви запознавам с едно жиголо. Тук гъмжи от такива. Но те не биха могли да разговарят с вас. Този играе чудесно голф, и толкоз. Познавам го, съвсем няма да ви допадне.

— Приятелките ви ще бъдат недоволни, че ги изоставяте — казах ѝ аз с надеждата, че ще ми предложи да ги настигнем заедно.

— Ами, много съм им притрябвала.

Срещнахме Блок. Той ми се усмихна дяволито и многозначително и смутен от присъствието на Албертин, която не познаваше или я знаеше, без да се е запознал с нея, наведе само глава вдървено и неприветливо.

— Как се казва този дивак? — изненада се Албертин. — Чудя се защо ме поздравява, след като не ме познава. Затова и не му отвръщам.

Нямах време да ѝ отговоря, защото Блок се насочи право към нас с думите:

— Извинявай, че прекъсвам разговора ви, но искам да те предупредя, че утре заминавам за Донсиер. Не мога повече да отлагам, без да се покажа невъзпитан, и се питам какво ли си мисли Сен-Лу-ан-Бре за мен. Да знаеш, че вземам влака в два часа. А ти прави каквото знаеш.

Аз обаче имах само едно наум — да видя отново Албертин и да се опитам да се запозная с приятелките ѝ. Донсиер ми изглеждаше на края на света, щом те нямаше да отидат там, а самият аз щях да се прибера след часа, когато минават по плажа. Заявих на Блок, че ми е невъзможно.

— Добре тогава, ще отида сам. Съгласно двата смешни александрина на месир Аруе^[24] ще кажа на Сен-Лу:

„Знай, че в дълга си с него не съм свързана,

не спази ли той своя, аз моя ще изпълня.“^[25]

— Не мога да отрека, че е доста хубаво момче, но колко е гаден!
— каза ми Албертин.

Никога не съм смятал Блок за хубаво момче. Той всъщност беше такъв. С леко издадена напред глава и доста гърбав нос, с извънредно умното изражение на човек, съзнаващ интелектуалното си превъзходство, лицето му бе по-скоро приятно, ала той не можеше да се хареса на Албертин. Може би поради нейните недостатъци, поради коравосърдечието и неотзивчивостта на тайфата им, с отрицанието им към всичко, което беше извън нея. А и по-късно, когато ѝ го представих, нейната неприязън не намаля. Блок спадаше към среда, в която е постигнат особен компромис между насмешливото отношение срещу светските хора, съчетано с тачене на добрите маниери, задължително за всеки, чиито „ръце са чисти“; в неговата среда не спазваха светските норми за приличие, а същевременно предявяваха особено противни светски претенции. Когато го запознавах с някого, той се покланяше със скептична усмивка, но прекалено почтително, и казваше, ако това бе мъж: „Много ми е приятно, господине“, като тонът на гласа му издаваше подигравка към произнесените думи и същевременно съзнание, че така не може да говори някой простак. Посветил този първи миг на установения обичай, който спазваше и в същото време осмиваше (както например приветствието му по случай първи януари: „Желая ви приятна и щастлива Нова година“), той придобиваше хитро изражение и изричаше нещо оригинално и често съвсем логично, но което „действуваше на нервите“ на Албертин. Когато ѝ казах първия ден, че името му е Блок, тя възкликна:

— Можех да се обзаложа, че е чифут. Много ги бива да важничат.

Впрочем по-късно Блок дразнеше Албертин и с друга своя черта. Подобно на много интелектуалци, той не умееше да говори просто за обикновени неща. Изнамираше за всичко изискано определение, а после обобщаваше. Това отегчаваше Албертин, тя не обичаше твърде да се занимават с нея, както например когато си бе навехнала крака и не трябваше да се движи, а Блок заяви:

— Излегнала се е на шезлонга, но поради способността си да бъде навсякъде, в същия миг е и на игрището за голф или на тенис

корта.

Това бе само „литература“, но понеже Албертин се притесни да не би да си има неприятности с някои хора, чиято покана бе отклонила под предлог, че не може да се движи, не ѝ трябваше повече, за да ѝ опротивеят и лицето, и гласът на младежа, изрекъл дълбокоумните приказки.

Албертин и аз се разделихме, като се уговорихме да излезем някой път заедно. Докато разговарях с нея, нямах представа къде попадат думите ми и какво става с тях, все едно хвърлях камъни в бездънна пропаст. Ежедневният живот на всяка крачка ни убеждава в едно: обикновено лицето, към което ги отправяме, ги изпълва с мисъл, извлечена от собствената си същност, доста различен от вложения от нас в същите думи. А ако освен това сме с лице, за чието възпитание (както в моя случай възпитанието на Албертин), склонности, прочетени книги, принципи нямаме никаква представа, ние не знаем дали то откликва на думите ни повече, отколкото животно, което сме приучили да разбира едно-друго. Така че опитът ми да се сближа с Албертин ми изглеждаше като установяване на връзка с неведомото, ако не с непостижимото, толкова трудна задача, както да се дресиращ кон, и толкова отморително, както да се развъждат пчели или да се садят рози.

До преди няколко часа се опасявах, че Албертин само ще отговаря отдалеч на поздрава ми. А току-що се разделихме, уговаряйки съвместен излет. Зарекох се при следващата среща с нея да бъда подързък и предварително намислих не само думите, които щях да ѝ кажа, но и всички приятни изживявания, които щях да поискам от нея да ми достави (защото сега у мен се бе затвърдило убеждението, че е лекомислена). Мисълта ни обаче се поддава на влияние, както растението, клетката, химичните елементи, и средата, която я променя, когато се потопи в нея, са обстоятелствата, промяната на декора, преобразен от самото ѝ присъствие, затова когато срещнах отново Албертин, аз ѝ казах нещо съвсем различно от предварително заплануваното. Освен това, като си припомнях възпаленото ѝ слепоочие, си мислех дали няма да оцени повече някоя любезност, ако е уверена, че е безкористна. И най-сетне озадачавах я ме някои нейни погледи и усмивки. Те можеха да означават леснодостъпност, но и наивна веселост на темпераментно, ала в основата си порядъчно

момиче. Един и същ израз на лицето или чисто словесен можеше да има различно значение: колебаех се като ученик пред труден превод от старогръцки.

Този път почти веднага срещнахме високата Андре, която бе скочила над стареца. Нямахме как, Албертин беше принудена да ме представи. Очите на приятелката ѝ бяха изключително светли, все едно антре в тъмен апартамент с отворена врата към стая, заляна от слънцето и от зеленикавия отблясък на искрящото море.

Минаха петима господата, познати ми на вид още от първите ми дни в Балбек. Често се бях питал кои са.

— Не са от най-изтънчените — засмя се презрително Албертин. — Боядисаното старче с жълтите ръкавици пипне ли нещо, го прави за света, готин е, зъболекар в Балбек, славен човек. Дебелият е кметът, не най-дребния шишко, него сигурно сте го виждали, той е учител по танци, също много противен, не може да ни понася, защото вдигаме страшна врява в казиното, повреждаме столовете и искаме да махаме килима, когато танцуваме. Затова никога досега не ни е дал първа награда, макар че само ние умеем да танцуваме тук. Зъболекарят е добряк и бих го поздравила, за да ядосам учителя по танци, но не мога, защото с тях е и господин дьо Сент-Кроа, генералният съветник, човек от много добро семейство, свързал се за пари с републиканците. Никой честен човек не го поздравява вече. Познава чичо ми, защото нали и той е в правителството, но всички други мои роднини му обърнаха гръб. Слабичкият, с шлифера, е диригентът. Как, не го ли познавате? Дирижира божествено. Достатъчно е да чуете „Кавалерия Рустикана“. Ах, според мен е идеално! Тази вечер дава концерт, но ние не можем да отидем, защото ще бъде в залата на Кметството. В казиното може, но ако отидем в залата на Кметството, откъдето са махнали разпятието, майката на Андре ще получи удар. Ще ми възразите, че и мъжът на леля е в правителството. Но какво да се прави. Леля си е моя леля. Не затова я обичам. А тя открай време е имала само едно желание, да се отърве от мене. Жената, която действително ми е била като майка и има двойна заслуга, защото не ми е никаква, е една моя приятелка и аз наистина изпитвам синовна обич към нея. Ще ви покажа снимката ѝ.

За миг към нас се приближи шампионът по голф и любителят на бакара Октав; помислих, че съм намерил нещо общо с него, защото от разговора разбрах, че се пада малко нещо роднина на Вердюренови и

при това те много го обичали. Но той се отзова с презрение за прословутите им среди и добави, че господин Вердюрен нямал представа кога се носи смокинг и било доста неудобно, ако го срещне в някои мюзикхолове, където би предпочел да не му извика „здравей, хлапенце“ някой господин със сако и черна връзка на селски нотариус. Октав си отиде, а малко по-късно и Андре, защото стигнахме до вилата им и тя се прибра, без по време на разходката да ми каже ни дума. Много съжалих, че си отиде, защото тъкмо казвах на Албертин, че приятелката ѝ се е държала хладно с мен и си обяснявах защо Албертин като че ли не може да ме запознае лесно с тайфата си, с враждебността на девойките към мене, та нали и Елстир първия ден се бе натъкнал явно на нежелание от тяхна страна. Наложих се да поздравя госпожици д'Амбрьосак, които минаха край нас; и Албертин се поздрави с тях.

Сметнах, че познанството ми с тези девойки ще ме издигне в нейните очи. Те бяха дъщери на един роднина на госпожа дьо Вилпаризи и познати на Люксембургската принцеса. Извънредно богати, господин и госпожа д'Амбрьосак имаха малка вила в Балбек, водеха най-охолен живот и бяха винаги облечени мъжът с едно и също сако, а жената с тъмна рокля. И двамата поздравяваха баба с дълбоко уважение. И всичко спираше дотук. Дъщерите им, много привлекателни, се обличаха по-елегантно, но носеха градски, а не плажни дрехи. С дългите си рокли и широкополи шапки те сякаш принадлежаха на друга човешка порода в сравнение с Албертин. Тя знаеше отлично кои са.

— Охо, вие познавате младите д'Амбрьосак, явно имате много изтънчени познати. Впрочем те са съвсем естествени — побърза да каже тя, сякаш едното противоречеше на другото, — мили са, но толкова изрядно възпитани, че не ги пускат в казиното, сигурно заради нас, защото изглеждат страшно нахакани. Харесват ли ги? Ех, зависи. Тип бели гъсенца. Може би и това има чар. Ако обичате белите гъсенца, човек може да ви завиди. Изглежда, че се харесват на мъжете, защото едната е вече сгодена за маркиз дьо Сен-Лу, а по-малката много страда, защото била влюбена в този младеж. Като ги чуя само да говорят с присвити устни, се вбесявам. Пък и се обличат смешно: играят голф с копринени рокли. На тяхната възраст носят по-предвзети

тоалети от възрастни жени, които умеят да се обличат. Виж, жената на Елстир например е облечена с вкус.

Казах ѝ, че според мен тя се облича много семпло.

Албертин се засмя.

— Вярно, че се облича семпло, но възхитително и за да постигне това, което ви се вижда семпло, харчи луди пари.

Тоалетите на госпожа Елстир не привличаха вниманието на хора, лишени от сигурен и строг вкус по отношение на облеклото. Аз не го притежавах, докато Елстир по думите на Албертин нямал равен на себе си с безупречния си вкус. Не се съмнявах никак в това, както и че изящните и прости на вид предмети в ателието му са истински чудеса, за които дълго е копнял, проследявал е пътя им от публична продан на публична продан, познавал е цялата им история до деня, когато е спечелил достатъчно пари, за да станат негова собственост. Но еднакво неосведомена като мен по този въпрос, Албертин не може да ми каже нищо. Затова пък поради верния си инстинкт на кокетка, а може би и поради съжалението на бедно момиче, което още по-безкористно и по-тънко цени у богатите онова, с което не може самото то да се разкраси, тя с много разбиране ме запозна с изтънчения вкус на Елстир, който бил толкова придирчив, че намирал всички жени зле облечени, и понеже за него само в някое съотношение или отсянка се крие едва ли не цял свят, той поръчвал на безумни цени чадъри, шапки и манта за жена си, като научил и Албертин да вижда очарованието им, на което лишен от вкус човек не би откликнал, както не бях го доловил аз. Впрочем Албертин, учила малко живопис, без, както сама призна, да има най-малка „наклонност“, се прехласваше пред Елстир и благодарение на нагледните му обяснения разбираше от картини по начин, твърде различен от възторга ѝ от „Кавалерия Рустикана“. При все че още не ѝ личеше, тя бе много умна и ако изтърсваше понякога глупости, те се дължаха не на нея самата, а на средата и на възрастта ѝ. Елстир ѝ бе оказал благотворно влияние, но само частично. Всички форми на мисълта не бяха достигнали еднаква степен на развитие у Албертин. Вкусът към живописиста бе почти догонил усета ѝ за тоалета и за всички прояви на изящество, ала музикалният ѝ вкус бе доста изостанал.

Макар и да знаеше какво представляват госпожици д'Амбросак (също както може да имаш най-големи възможности, но това не значи

непременно, че можеш да постигнеш нещо друго, съвсем незначително), Албертин не ми се стори по-склонна да ме запознае с приятелките си.

— Много сте мил, че им приписвате някакви качества. Не им обръщайте внимание, те не представляват абсолютно нищо. Могат ли такива хлапачки да имат значение за човек с вашите достойнства. Андре поне е забележително умна. Не е лошо момиче, макар и да е чудачка, ала другите наистина са съвършено глупави.

Чак когато се разделих с Албертин, си дадох сметка колко бях натъжен, че Сен-Лу е скрил от мен годежа си, както че се е решил на толкова грозна постъпка — да се ожени, без да е скъсал с приятелката си. Няколко дни по-късно все пак срещнах Андре и понеже тя доста дълго разговаря с мен, се осмелих да ѝ кажа, че бих желал да се видим на другия ден, но тя отказа, защото майка ѝ не се чувствувала добре и не можела да я остави сама. Когато два дни по-късно отидох при Елстир, той ми каза, че съм бил много симпатичен на високата Андре.

— И на мен ми хареса още първия ден — забелязах аз — и я помолих да се видим, но не ѝ беше възможно.

— Да, зная, разказа ми, много съжаляваше, но била приела да участвува в някакъв пикник на десет левги отгук. Щели да пътуват с каруца и нямала възможност да отклони поканата.

Макар лъжата да бе съвсем безобидна, тъй като ме познаваше много малко, не би трябвало да продължавам да общувам с човек, способен да лъже. Извършиш ли веднъж нещо, непременно ще го направиш и втори път. И ако всяка година отивате да се срещнете с приятел, който първите пъти не е дошъл на срещата, защото е бил хремав, ще го заварите пак настинал и пак няма да ви види поради същата причина, макар да си въобразява, че привежда различни доводи, свързани с обстоятелствата.

Една сутрин, няколко дни след като Андре ми бе казала, че трябвало да остане при майка си, я срещнах, докато бях с Албертин. Тя държеше в ръка някакво чудновато приспособление, завързано с канап, придаващо ѝ прилика с „Идолопоклонството“ на Джото. То се нарича „диаболо“ и толкова отдавна е излязло от употреба, че пред портрет на момиче с диаволо в ръка бъдещите тълкуватели на картината ще могат да спорят какво държи, както пред някоя алегорична фигура от „Арената“. Малко след това към нас се

приблужи приятелката им, която ми се стори бедна и жестокосърдечна първия път, когато се присмя злорадо на стареца, когото Андре почти докосна с краката си: „Дожаля ми за горкото старче.“

— Добър ден, да не би да преча?

Тя бе свалила шапката си, която ѝ досаждаше, и косите ѝ се спускаха над челото ѝ като дивен и непознат растителен вид с нежни листенца. Може би раздражена, че приятелката ѝ е без шапка, Албертин не отговори нищо и остана ледено безмълвна, ала момичето не си отиде, макар тя да го държеше на известно разстояние от мен, като ту се спираше за малко с него, ту ме настигаше, оставяйки го зад нас. Принуден бях да поискам пред него да ни запознае. В момента, когато Албертин назова името ми, върху лицето и в сините очи на момичето, сторило ми се така жестоко, когато бе казало: „Дожаля ми за горкото старче“, се появи и блесна сърдечна, приветлива усмивка и то ми подаде ръка. Косите му бяха златисти, ала не само те: при все че бузите бяха розови, а очите — сини, лицето му беше като обагрено от утрото небе, цялото в блестящи златни точки.

Запален в същия миг, си казах, че девойката става плахо дете, когато се влюби; че тя остана с нас въпреки неучтивостта на Албертин заради мен, от любов към мен, и сигурно е щастлива, че най-сетне можа с този усмихнат и сърдечен поглед да ми довери, че ще бъде толкова мила с мен, колкото е рязка с другите. Сигурно ме бе забелязала на плажа, преди да имам представа за нея, и си е мислила за мен, може би за да предизвика възхищението ми, се бе подиграла със стария господин и защото не успяваше да се запознае с мен, имаше такова начумерено изражение през следващите дни. Често я виждах от хотела вечер да се разхожда по плажа. Вероятно с надеждата да ме срещне. А сега, смутена от присъствието на Албертин, както би се смутила от цяла тълпа, тя продължаваше да върви с нас въпреки студеното държане на приятелката си само с надеждата да остане последна, да си уговори среща с мен в час, когато ще може да се измъкне, без другите да я усетят, и да се видим на някое безопасно място преди църковната служба или след играта на голф. Доста трудно беше да я видя, защото беше скарана с Андре, която я ненавиждаше.

— Дълго търпях ужасната ѝ неискреност — ми бе казала тя, — подлостта ѝ, безкрайните ѝ лоши номера. Понасях всичко заради

другите, но последната ѝ мерзост преля чашата на търпението ми. — И тя ми разказа каква клюка пуснала тази девойка с цел да ѝ навреди.

Ала думите, които Жизел обещавахе с поглед да ми каже, щом Албертин ни остави сами, не можаха да бъдат изречени, защото, застанала упорито между нас двамата и продължавайки да отговаря все по-лаконично, а после изобщо да не отговаря на приятелката си, Албертин я принуди да изостави бойното поле. Упрекнах я, задето се държа толкова неприятно.

— Да се научи да не бъде натрапчива. Не е лошо момиче, но е досадна. Няма нужда да си пъха гагата навсякъде. Защо се залепва за нас, без да я каним. Колко време се мъча да ѝ внуша, че не е желана. Пък и много ми е противно, че носи косите си така. Не е прилично.

Докато Албертин ми говореше, се загледах в бузите ѝ и се чудех какъв ли аромат, какъв ли вкус имат. Този ден те бяха не точно свежи, но гладки, равно розови, теменужно млечни като някои рози с восъчно лъскави листенца. Луд бях по тях, както по някой вид цветя.

— Не обърнах внимание — казах аз.

— А доста дълго я гледахте, човек би казал, че възнамерявате да нарисувате портрета ѝ — отвърна тя, без да я смекчи фактът, че в момента именно нея гледах така. — Не мисля обаче, че може да ви допадне. Никак не е флиртаджийка. А вие сигурно обичате флиртаджийките. Тъй или иначе, няма вече да има случай да се залепва и да трябва да я отпращам, защото скоро заминава за Париж.

— И другите ви приятелки ли си отиват заедно с нея?

— Не, само тя, тя и нейната мис, защото има поправителен изпит, ще трябва да зубри горката. Не е весело, уверявам ви. Може да се случи добра тема. Всичко е случайност. Например на една наша приятелка дали: „Разкажете нещастен случай, на който сте били очевидец.“ Виж, това се казва късмет. Но едно момиче трябвало да отговори на въпроса (при това писмено): „Кого предпочитате за свой приятел — Алсест или Филент?^[26]“ Нямаше да напиша ни думичка. Най-напред независимо от всичко друго нима може да се задава такъв въпрос на девойки? Девойките дружат с други девойки и не са длъжни да дружат с мъже (тръпки ме побиха при тези нейни думи, доказващи, че има много малки изгледи да бъда допуснат в тайфата). Но дори и да бе зададен на младежи, какво ли щяха да измъдрят на такъв въпрос! Няколко родители са писали на „Голоа“ и са се оплакали от трудността

на подобна тема. Най-интересното е, че в един сборник с най-сполучливи съчинения на наградени ученици тази тема е била развита два пъти блестящо по абсолютно противоположен начин. Всичко зависи от преподавателя. Единият държал да се пише, че Филент е ласкател и измамник, другият, че не можем да не се възхищаваме от Алсест, но той бил много заядлив и затова като приятел е за предпочитане Филент. Как искате да се оправят нещастните ученици, щом самите преподаватели не са на едно мнение? Но и това не е нищо, всяка година става все по-трудно. Жизел не може да изкара, освен ако някой не я пробута.

Прибрах се в хотела, баба я нямаше. Чаках я дълго. Най-сетне, когато се върна, я помолих горещо да ме пусне да отида при невероятно хубави условия на излет, който ще продължи може би две денонощия, закусих с нея, извиках кола и поръчах да ме отведат на гарата. Жизел нямаше да се учуди, като ме види.

Сменяхме ли влака в Донсиер, във влака за Париж имаше вагон с коридор и докато мис дреме, щях да отведа Жизел в някой тъмен ъгъл и да уговоря да се видим в Париж, като се постарая да ускоря колкото се може завръщането ми. Щях да я придружа до Кан или до Еврьо в зависимост от нейното желание и щях да взема обратния влак. Какво ли щеше да си помисли все пак тя, ако знаеше, че дълго се бях колебал между нея и приятелките ѝ, че също както в нея се бях опитал да се влюбя в Албертин, в момичето със светлите очи и в Розмонд? Сега, когато с Жизел щеше да ме свърже взаимна любов, изпитвах угризения. Можех впрочем да я уверя, почти без да я лъжа, че Албертин вече не ми харесва. Видях я тази сутрин, когато, обърната почти гърбом към мен, се отдалечи с недоволно наведена глава, за да разговаря с Жизел. Косите ѝ, сресани назад, различни от друг път и още по-черни, лъщяха, сякаш току-що бе излязла от водата. Представих си мокра кокошка и тези коси ме накараха тутакси да припиша на Албертин друга душа, а не внушената ми от теменужното лице и загадъчния поглед. За един миг бях видял само това от нея — лъскавите коси на тила ѝ — и продължавах да виждам само тях. Паметта ни прилича на магазин, на чиято витрина е изложена ту една, ту друга снимка на едно и също лице. И обикновено последната остава дълго изложена сама. Докато кочияшът подкарваше все по-бързо коня, аз като че ли чувах признателните и нежни думи на Жизел, родени

всичките от сърдечната ѝ усмивка и от протегнатата ръка: в периодите от живота ми, когато не бях, но копнеех да бъда влюбен, не само носех в себе си физическия идеал за красота, който виждах и откривах отдалеч във всяка срещнатата жена, стига да не е много близо до мен, за да може неясните ѝ черти да позволят подобно отъждествяване, но и духовния призрак — винаги готов да се въплъти — на жената, която щеше да се влюби в мен, да стане моя партньорка в любовната комедия, написана от край до край в главата ми още от детските ми години; струваше ми се, че всяко приятно момиче споделя желанието ми да участва в нея, стига само да има подобаваща физика. Каквато и да беше „новата звезда“, която призовавах да създаде или възпроизведе ролята, сценарият, перипетиите или текстът на пиесата бяха подчинени на принципа *ne verietur*.

Няколко дни по-късно, въпреки не особеното желание на Албертин да ни представи един на друг, аз се запознах с цялата тайфа в състава ѝ от първия ден останала ненакърнена в Балбек (като се изключи Жизел, с която не можах да пътувам, тъй като дълго чакахме пред бариерата на гарата, а и разписанието бе променено, така че влакът замина пет минути преди да пристигна, ала, между другото, вече не мислех за нея), както и с още две-три техни приятелки, на които ме представиха по моя молба. И тъй като очакваното удоволствие от новото момиче идваше от друго, запознало ме с него, последната ми позната беше като разновидност на роза, получена от друг вид роза. И подхвърчайки от чашка на чашка в този венец от цветя радостта да се запозная с някое друго ме подсецаше за онова, на което я дължах, и признателността ми бе примесена с не по-малко желание, отколкото новото ми възжелание. Скоро прекарвах цялото си време с младите момичета.

Уви! И в най-свежото цвете могат да се различат едва забележимите точки, които вече показват за посветения ум каква ще бъде, след като изсъхне или се оплоди, разцъфналата днес плът: неизменната и предопределена форма на семето. С наслада се любуваме на извивката на някое носле, подобно на възхитително издута вълничка над утринната вода, застинала сякаш неподвижно, позираща на художника, защото морето е толкова тихо, че приливът не се забелязва. И човешките лица като че ли не се променят, когато ги наблюдаваме, защото изменението им се извършва прекалено бавно, за

да го възприемем. Достатъчно ми бе обаче да зърна край девойките майка им или леля им, за да измеря разстоянието, което щяха да изминат за по-малко от тридесет години чертите им под вътрешното въздействие на един, общо взето, отблъскващ тип, до деня, когато погледите залязват, когато цялото лице се скрива под хоризонта и потъва в сянка.

Знаех, че също така дълбоко, също така непобедимо както еврейският шовинизъм или християнският атавизъм у някои хора, убедени, че не са наследили нищо от предците си, под розовия цъфтеж на Албертин, Розмонд и Андре, без те да подозират, стоят в резерв, докато им дойде времето, дебел нос, издадена напред уста затлъстяло тяло, които ще ни смятат, но всъщност са били зад кулисите, готови да излязат на сцената, също както нечий драйфусизъм или клерикализъм, внезапен, непредвиден, съдбоносен или нечий национален и феодален героизъм, и едните, и другите, ненадейно откликнали на призива на обстоятелствата, извиращи от дълбоката същност на даден човек, съществуваща преди индивида, същност, чрез която той мисли и живее развива се, укрепва и умира, без да може да я разграничи от индивидуалните си изяви, които смята за своя истинска природа. Дори по отношение на умственото си развитие ние зависим много повече от природните закони, отколкото си въобразяваме, и умът ни предварително притежава, подобно на някое тайнобрачно растение, например пшеницата, известни особености, а ние си въобразяваме, че те са резултат на собствения ни избор. Ясни са ни само вторичните идеи, без да долавяме първичната причина (еврейска раса, френско семейство), която ги е произвела. Ние само ги проявяваме в желания момент. И може би докато едни от тях ни се струват резултат на размисъл, а други на не благоразумен начин на живот, ние всъщност сме наследили от семейството си, също както пеперудоподобните растения формата на семето си, както идеите, с които живеем, така и болестта, от която ще умрем.

Също както в разсадник, където цветята цъфтят по различно време, аз видях в старите жени на плажа в Балбек твърдите зърна, меките грудки, в които щяха да се превърнат моите приятелки. Но какво ме засягаше това? Сега бе сезонът на техния цъфтеж. Затова, когато госпожа дьо Вилпаризи ме канеше на разходка, все се извинявах, че не съм свободен. Ходех у Елстир само заедно с новите си

приятелки. Не можех да отделя дори един следобед, за да отида при Сен-Лу в Донсиер, както му бях обещал. Светските развлечения, сериозните разговори, дори беседването с приятел щяха да имат същото въздействие върху мен, ако ми попречеха да изляза с девойките, както ако в часа за обед ни заведат не да ядем, а да разглеждаме албуми. Възрастните или младите мъже, старите или зрелите жени, с които си мислим, че ни е приятно, са сякаш разположени върху плоска, нестабилна повърхност, защото ги познаваме само чрез зрителните ни възприятия, но насочим ли ги към девойките, очите ни се превръщат в пълномощници на другите сетива. Едно след друго те търсят в тях обонятелни, осезателни, вкусови качества, от които се наслаждават без помощта на ръцете и устните, и способни, благодарение на изкуството на транспониране, на удивителната склонност на желанието ни към синтез, да възсъздават под цвета на бузите или гърдите съприкосновението, вкушването, запретените докосвания, те придават на девойките консистенцията на меда, която се постига, когато събираш нектар в розариум, или в лозе, чиито гроздове изяждаш с очи.

Ако валеше, макар Албертин да не се плашеше от лошото време и често, навлякла мушамата си, препускаше на колелото под проливния дъжд, ние прекарвахме деня в казиното, където в такива дни ми се струваше невъзможно да не отида. От все сърце презирах госпожици д'Амбрьосак, задето ни веднъж не бяха стъпвали там. И охотно участвах в лошите шеги, които приятелките ми погаждаха на учителя по танци. Изтърпявахме обикновено назидателното мъмрене на съдържателя и на служещите, присвоили си неговата власт, защото приятелките ми (дори Андре, нали затова в първия ден ѝ бях приписал дионисиевски темперамент, а тя бе напротив — крехка, интелектуална, и много бе боледувала тази година, но не се подчиняваше на изискванията на здравословното си състояние, а на гласа на възрастта си, който побеждава всичко и слива във веселието болни и здрави) не можеха да влязат от антрето в балната зала, без да се засият, да прескочат столовете, да се плъзнат на връщане по паркета, пазейки равновесие с грациозно разперени ръце, при това с песен на уста, тъй като тази ранна възраст смесва всички изкуства, както поетите от древността, за които не е съществувало разграничение на жанровете и

давали в някоя епическа поема редом с богословското учение и съвети към земеделските стопани.

Същата Андре, сторила ми се по-студена от другите първия ден, бе неизмеримо по-чувствителна, по-топла, по-изтънчена от Албертин, към която проявяваше ласкава и нежна обич на по-голяма сестра. Тя седнаше в казиното до мен и можеше — за разлика от Албертин — да се откаже от някой валс или дори, ако се чувствавах уморен, да не отиде в казиното, за да дойде в хотела. Влагаше в приятелството си към мен и към Албертин отсенки, свидетелстващи за най-тънко разбиране на сърдечните неща, което се дължеше може би отчасти на болезненото ѝ състояние. Винаги извиняваше с весела усмивка детинщините на Албертин, която пък буйно и чистосърдечно признаваше какво непобедимо изкушение са за нея различните развлечения, пред които бе неспособна решително да предпочете като Андре да разговаря с мен... Наближеше ли часът да отиде да пие чай на игрището за голф, ако в този момент бяхме заедно, тя се приготвяше и идваше при Андре.

— Какво още чакаш, Андре? Нали знаеш, че ще пием чай на игрището.

— Не, аз ще остана да поговоря с него — отвърщаше Андре, поглеждайки към мен.

— Но нали не си забравила, че госпожа Дюрийо те покани! — възкликваше Албертин, сякаш намерението на Андре да остане с мен можеше да се обясни само с незнанието, че е била поканена.

— Хайде, хайде, мойто момиче, не се видиотявай — отвърщаше Андре.

Албертин не настояваше, за да не би да ѝ предложим да не отиде и тя.

— Прави каквото щеш — тръсваше глава и отвърщаше тя, както се казва на болен, който изпитва удоволствие да погубва бавно живота си. — Аз поемам, защото часовникът ти, струва ми се, е назад.

И хукваше колкото краката ѝ държат.

— Пленителна, но невъзможна! — възкликваше Андре, обгръщайки приятелката си с гальовна и същевременно осъдителна усмивка.

Ако в жаждата за развлечение на Албертин имаше нещо общо с Жилберт от ранните ми спомени, то е защото между жените, в които се влюбваме последователно, съществува известна прилика, макар и

еволуираща, прилика, произтичаща от неизменността на темперамента ни: всъщност той ги избира, като отблъсква онези, които не са едновременно наша противоположност и наше допълнение или, с други думи, задоволяващи чувствеността ни и терзаещи душата ни. Този вид жени са продукт на собствения ни темперамент, образ, обратна проекция, „негатив“ на нашата чувствителност! Както някой белетрист би могъл, проследявайки живота на героя си, да обрисова почти еднакво последните му любовни увлечения и да остави по този начин впечатление не за подражание на самия себе си, а за творчество, защото за изкуственото новаторство не е нужна толкова сила, колкото за повторение, предназначено да внуши една нова истина. При това той е длъжен да набележи в характера на влюбения известно изменение, което постепенно се засилва с навлизането му в нови зони, в други географски ширини на живота. И може би писателят ще разкрие още една истина, ако, обрисувайки характера на другите действащи лица, се въздържа да направи характеристика на любимата жена. Познаваме характера на безразлични нам хора, но как бихме доловили характера на същество, сраснало се с живота ни, което скоро няма да можем да отделим от самите нас, за чиито подбуди непрестанно ще изграждаме мъчителни и безспир видеоизменяни предположения? Копнежът ни да вникнем в любимата жена излиза извън пределите на разсъдъка, отминава в своя бяг характера ѝ, дори и да бихме могли да се спрем на него, едва ли бихме пожелали. Обектът на неспокойното ни дирене е по-важен от чертите на характера, подобни на ромбчетата епидерма, чиито различни съчетания образуват цветовата своеобразност на плътта. Лъчите на интуицията ни минават през тях и ни доставят изображението не на нечие лице, а на мрачния и скръбен един и същ за всички скелет.

Тъй като Андре бе извънредно богата, а Албертин — бедно сираче, Андре с рядка щедрост ѝ предлагаше своя разкош. Колкото до чувствата ѝ към Жизел, те не бяха точно такива, каквито си ги представях аз. Скоро пристигнаха вести от студентката и когато Албертин показа писмото ѝ, в което Жизел описваше на тайфата как е минало пътуването и как е пристигнала, извинявайки се с леността си, задето не е писала още на другите, именно Андре, която си представях скарана с нея, каза:

— Утре ще ѝ пиша. Ако чакам тя да ми пише първа, ще има дълго да чакам, толкова е нехайна! И като се обърна към мен, добави: — Тя сигурно няма да ви се стори забележителна, но е много мило момиче, пък и аз наистина си я обичам.

Стигнах до заключението, че Андре никак не е злопаметна.

Когато не валеше, се разхождахме с колела по скалистия бряг или в полето и цял час преди това се разкрасявах и се сърдех, ако Франсоаз не ми бе приготвила достатъчно грижливо всичко необходимо. И в Париж, упрекнехме ли я в нещо, същата Франсоаз, толкова смирена, скромна и пленителна, когато честолюбието ѝ бе поласкано, гордо и възмутено изправяше раменете си, приведени вече от възрастта. Тъй като честолюбието бе основният двигател в живота ѝ, задоволството и доброто настроение на Франсоаз бяха право пропорционални на трудността на възложената ѝ задача. Всичките ѝ задължения в Балбек бяха толкова леки, че тя почти винаги ги изпълняваше с неудоволствие, стократно засилено и придружено от надменното ѝ присмехулно изражение, когато се оплачех, отивайки на среща с приятелките си, че шапката ми не е изчеткана или че връзките ми не са в ред. Тя, която можеше да си даде много труд, без да има съзнанието, че е свършила нещо, при най-малката ми забележка, че сакото ми не е на мястото си, не само изтъкваше колко грижливо го „заключила в гардероба, а не да се праши“, и изричаше истинско хвалебствено слово за труда, който полагала, вайкаше се, че за нея Балбек не бил никаква почивка, че едва ли някой друг би водил живот като нейния.

„Не ми е ясно как може човек да разхвърля така нещата си, кой после ще се оправи в такава бъркотия. И на дявола ще му се вземе акъла.“

Или се задоволяваше да си придаде царствено изражение, поглеждаше ме с пламтящи очи и пазеше мълчание, което нарушаваше тутакси щом затвореше вратата ми и излезеше в коридора. Тогава в него отекваха приказките ѝ, обидни за мен, както отгатвах, но неразличими като първите думи, които изричат понякога действащите лица, преди да се появят на сцената. Между другото, когато се готвех да изляза с приятелките си, дори ако нищо не липсваше и ако Франсоаз бе в добро настроение, тя пак бе непоносима. Използувайки някои мои шеговити изказвания, които бях направил

пред нея, чувствувайки нужда да говоря за девойките, тя с тайнствен вид ми разкриваше неща, които щях да зная по-добре от нея, ако бяха верни, но не бяха: просто ме бе разбрала погрешно. Тя си имаше свой характер като всички други. Отделният индивид никога не прилича на прав път, а ни изненадва със странните си и неизбежни завои, незабележими за околните, завои, по които ние трудно минаваме. Всеки път, щом стигнех до „шапката ми я няма“, „по дяволите Андре“, „по дяволите Албертин“, Франсоаз ме принуждаваше да се залутам по околни, неводещи никъде пътеки, които много ме забавяха. Същото беше и когато я карах да ми приготви сандвичи с честър или със салата и да купи плодов кейк за закуската с момичетата върху скалите — те можели да я заплащат поред, ако не били такива интересчийки, както заявяваше Франсоаз, на която в подобни моменти се притичваха на помощ цялата й атавистична провинциална алчност и простащина. Тя сякаш имаше чувството, че душата на покойната Йолали се бе въплътила с повече вкус, отколкото в свети Елоа, в прелестните тела на приятелките от малката тайфа. Вбесях се от тези обвинения, защото си давах сметка, че стигах до място, след което добре познатият ми селски път, какъвто бе за мен характерът на Франсоаз, ставаше непроходим, за щастие не за дълго. Щом сакото се намереше и сандвичите бяха готови, отивах на среща с Албертин, Андре и Розмонд, а понякога и с някои други и тръгнахме пеш или на колела.

Доскоро щях да предпочета подобна разходка в лошо време. Тогава исках да видя в Балбек „страната на кимерийците“, а там не би трябвало да съществуват хубави дни, нахълтване на просташкото лято на курортистите в древния край, забулен от мъгли. Но всичко това, което пренебрегнах и отстранявах от живота, не само играта на слънчевата светлина, но състезанията с лодки, конните надбягвания, сега бих дирил страстно по същата причина, поради която по-рано бях копнял само за бурно море: просто защото и мъгливите, и слънчевите дни бяха свързани за мен с известна представа за красота. Защото няколко пъти отидох с приятелките си при Елстир и той тогава ми показва предимно скици на красиви собственици на яхти или ескиз на хиподрума близо до Балбек. В началото на запознанството ни бях признал плахо на Елстир, че не съм имал желание да участвам в сбирката, устройвани там.

— Сгрешили сте — каза ми той. — Толкова е хубаво и любопитно. Да вземем например това странно същество, жокеят, върху когото се съсредоточават толкова погледи. Изправен мрачно пред оградата, със сивкаво лице въпреки ярката си жилетка, слят ведно с буйния кон, който удържа, колко интересно би било да уловите профила му, движенията, да покажете блестящото петно, образувано от него самия и от лъскавите тела на конете върху пистата за надбягване! Как всичко се преобразява в огромния залян от светлина хиподром, колко сенки и отблясъци, смайващи взора ви, можете да видите само там! И колко красиви стават жените! Особено възхитително беше откриването на надбягванията, имаше необикновено елегантни жени във влажното холандско осветление, сякаш пронизващата хладина на водата стига чак до слънцето. Никога дотогава не бях виждал пристигащи с кола или наблюдаващи с бинокъл жени при такова осветление, което се дължеше може би на морската влага. Ах, как ми се искаше да го предам върху платното! Върнах се от надбягванията като луд с такова желание за работа.

После той заговори още по-разпалено за карането на яхта и се убедих, че състезанията с платноходки и спортните срещи с добре облечени жени, окъпани в синьо-зелената светлина на крайморски хиподром, могат да бъдат толкова интересен сюжет за някой съвременен художник, както празненствата, които така охотно са рисували Веронезе и Карпачо.

— Това ваше сравнение е още по-точно — каза ми Елстир, — защото тези празненства са били донякъде морски поради града, в който са рисувани. Само че красотата на някогашните лодки е била най-често в тяхната тежест и сложно устройство. Останалите състезания по вода са били както тук, само че уреждани обикновено в чест на някое посолство, като онова, което Карпачо е изобразил в своята „Легенда за света Урсула“. Корабите са били масивни, напомнящи архитектурни построения и, кажи-речи, амфибии, по-малки Венеции сред голямата, когато, прикрепени към сушата с подвижни мостове, застлани с ален сатен и персийски килими, отвеждали жени във вишнев брокат или зелена коприна от Дамаск току до балконите с инкрустации от многоцветен мрамор, от които се навеждали други жени в рокли с черни ръкави, с бели клинове отстрани, закопчаващи се с перли или украсени с дантели. Не се е

знаело къде свършва сушата, къде почва водата, дали са още в двореца или вече на кораба, на каравелата, галеаса^[27], буцетавра^[28].

Албертин със страшно внимание поглъщаше подробното описание на тоалетите и картините на разкош, рисувани от Елстир.

— Ах, как бих желала да зърна тези дантели. Венецианският бод е толкова красив! — възкликна тя. — Изобщо така ми се иска да отида във Венеция!

— Може би скоро ще имате възможност да се полюбувате на чудните тъкани, носени тогава там. Виждахме ги вече само върху картините на венецианските майстори или много рядко в църковните ризници, а понякога такава тъкан се мярваше и на публична продан. Казват обаче, че някакъв венециански художник, Фортунни, открил тайната на производството им и само след няколко години жените ще могат да се разхождат и главно да стоят у дома си, облечени в същите пищни брокати, които Венеция е украсявала с източни мотиви за своите патрицианки. Не знам доколко ще ми харесат, дали подобен костюм няма да бъде прекалено анахроничен за днешните жени дори ако го изложат на показ по време на състезание с лодки, защото, ако става дума за сегашните корабчета за разходка, те са пълна противоположност на корабите от епохата, когато Венеция е била „кralицата на Адриатика“. Най-голямото очарование на сегашната яхта, на обзавеждането ѝ, на подходящите за този спорт тоалети е тяхната простота, присъща на всичко, свързано с морето, а аз обожавам морето. Ще ви призная, че предпочитам днешните моди пред тези от времето на Веронезе или даже на Карпачо. Най-красивото на нашите яхти — особено на средните по големина, не обичам грамадните, те са, кажи-речи, кораби, както и при шапките, трябва да се спазва известна мярка — са гладката им повърхност, простото устройство и млечносивият им цвят при облачно време. Каютата трябва да прилича на малко кафене. И с женските тоалети върху яхтата е същото. Очарованието им е, че са лехи, бели, гладки, от памучно платно, батиста, коприна, панама и на слънцето и синевата на морето се открояват като ослепителни бели петна, подобни на платната. Много малко жени впрочем се обличат добре, затова пък някои от тях са възхитителни. На конните надбягвания госпожица Лея имаше бяла шапчица и бяло чадърче — вълшебство. Какво не бих дал, за да притежавам чадърчето ѝ.

На мен много ми се искаше да разбера с какво това чадърче е било по-различно от другите. А на Албертин още повече поради други причини, от женско кокетство. Но както Франсоаз казваше за своите суфлета: „Нужен е майсторлък“, разликата беше в кройката.

— Беше съвсем малък, съвсем кръгъл — описа ни го Елстир, — като китайско чадърче.

Приведох му за пример чадърите на няколко жени, но се оказа, че нямали нищо общо с него. Той намираще всички чадъри ужасни. Като човек с придирчив и много тънък вкус, за него разликата между онова, което носеха трите четвърти от жените и към което изпитваше отвращение, и нещо истински хубаво, което го очароваше, се състоеше в нищожна подробност, която обаче бе всичко. И обратно на мен, за когото всеки лукс бе безплодяващ, усилваше желанието му да рисува, „за да се опита да създаде толкова приятни за окото неща“.

— Вижте, това момиченце вече разбра как са изглеждали шапката и чадърчето — каза той, като посочи Албертин, чиито очи пламтяха от желание да ги притежава.

— Как бих искала да съм богата, за да имам яхта! — сподели тя с художника. — Бих се посъветвала с вас за вътрешното обзавеждане. Какви чудни пътешествия бих правила! И колко приятно би било да отида на състезанията в Каус! Ами автомобил! Намирате ли красиви женските моди за возене в автомобил.

— Не, но ще станат някой ден — отвърна Елстир. — Освен това много малко са свестните шивачи. — Кало, макар че се увлича прекалено по дантелите, Дуй, Шьоруи, понякога Пакен. Останалите са нетърпими.

— Значи, има огромна разлика между тоалет от Кало и от някой неизвестен шивач? — попитах Албертин.

— Неизмерима, хлапенце! — отвърна тя. — Ах, извинете. Само че, уви, нещо, което ви излиза триста франка другаде, при тях струва две хиляди. Но затова пък между едното и другото, колкото от небето до земята. Само хора, които нищо не разбират, не виждат разликата.

— Точно така — обади се Елстир. — Без, разбира се, да се увличаме и твърдим, че разликата е толкова голяма, както между статуите в Рейнската катедрала и в църквата „Свети Августин“. Да, по повод катедралите — обърна се той само към мен, защото беше във връзка с разговор, в който момичетата не бяха участвували и никак

нямаше да ги заинтересува, — онзи ден сравних пред вас църквата в Балбек с висока скала, с грамада от местни камъни и обратно — добави той, показвайки ми един акварел, — погледнете този бряг, скицата е направена съвсем наблизо, в Кръоние, вижте как тези мощни и тънко изрязани скали напомнят катедрала.

И наистина човек би ги взел за огромни розови сводове. Само че, нарисувани в горещ ден, те сякаш се бяха превърнали в прах, в изпарения от жегата, изпила наполовина и морето, което бе преминало, и то почти в газообразно състояние по протежение на цялото платно. В подобен ден, когато светлината бе разрушила сякаш действителността, тя се бе съсредоточила в тъмните и прозрачни създания, които поради контраста изглеждаха като живи, по-въздействащи, по-близки: сенките, изжаднели за прохлада, изоставили пламналата шир, повечето се бяха укрили от слънцето в подножието на скалите, други плуваха бавно по водите като делфини, долепили се до излезлите на разходка лодки, чийто корпус удължаваха с лъскавите си сини тела върху бледата вода. Може би жаждата за прохлада, излъчвана от тях, засилваше усещането за жегата през този ден и ме накара да съжаля гласно, че не съм видял Кръоние. Албертин и Андре заявиха, че сто пъти досега е трябвало да отида там. В такъв случай бях пропуснал това, без да зная, нито да подозирам, че един ден тези скали ще събудят в мен такава жажда за красота, не точно природна, каквато търсех досега в скалистия бряг на Балбек, а по-скоро архитектурна. При това именно аз, който, дошъл да се любувам на царството на бурите, никога по време на разходките ми с госпожа дьо Вилпаризи, когато често го зървахме само отдалеч, изрисуван в пролуките между дърветата, не видях океана достатъчно реален, течен, жив, способен да мята водните маси, аз, който бих желал да го видя неподвижен само под зимния саван от мъгли, не можех да повярвам, че сега ще бленувам за море, превърнато в белезникава пара, загубило плътност и цвят. Но подобно на бленуващите хора в лодката, вцепенени от жегата, Елстир бе съумял да почувствува толкова дълбоко очарованието на това море, че бе предал и увековечил върху платното неуловимия отлив на водата, пулса на един дивен миг. И зрителят оставаше така запленил от това възшебно изображение, че закопняваше само за едно: да обходи света, за да догони отлетелия ден с неговата мимолетна, потънала в сън прелест.

И така, ако преди да отида у Елстир, преди да видя негова марина на яхта с развято американско знаме и с млада жена в рокля от лек вълнен плат или батиста, и във въображението ми да възникне безплатно „копие“ на рокля от бяла батиста и на знаме и тутакси да закопнея ненаситно по рокля от бяла батиста и знамена край морето, тъй като това никога дотогава не ми се бе случвало — нали, застанал пред морето, се мъчех да прогоня от зрителното си поле къпещите се на предния план и яхтите с прекалено бели платна, напомнящи плажни костюми, с една дума, всичко, което разсейваше илюзията ми, че съзерцавам изконната морска стихия с все същия тайнствен живот, започнал още преди появяването на човешкия род и продължаващ чак до лъчезарните дни, които доскоро придаваха според мен баналния облик на еднакво навсякъде лято на това крайбрежие на мъглите и бурите, бележеха просто временно прекъсване, равностойно на паузата в музиката, сега лошото време ми се струваше злощастно явление, за което вече не можеше да има място в света на красотата, и страстно желях да открия в действителността пейзажа, от който така се възторгах, като се надявах, че времето ще бъде благоприятно, за да видя от високия скалист бряг сините сенки от картината на Елстир.

Сега вървах по пътя, без да засланям с ръка очи, както в дните, когато, представяйки си природата надарена с живот преди появяването на човека, противопоставяща се на всички досадни индустриални усъвършенствувания, пред които се прозявах от скука на всемирните изложения или у модистките, се опитвах да виждам само онази част на морето, където нямаше параходи, за да си го представям допотопно, съвременник на вековете, когато се е отделило от сушата, съвременник поне на първите векове на древна Гърция, и даващо ми възможност да повтора, със съзнанието, че отговарят на истината, стиховете на „дядо Льоконт“, които Блок обичаше:

*Отплуваха царете на пришпорените кораби
и в бурното море отведоха, уви,
косматите мъже на героичната Елада.*

Не можех вече да презирам модистките, след като Елстир ми бе казал, че със същия интерес би предал нежното им докосване, за да

оправят или да погелят за последен път панделката или перата на някоя завършена шапка, както и движенията на жокея — и с тези свои думи бе очаровал Албертин. Но трябваше да се върна в Париж, за да се възхищавам от модистките, и да дойда повторно в Балбек, за да присъствувам на конните надбягвания и на състезанията с платноходки, защото щяха да бъдат подновени едва идущото лято. Изключено бе да видя дори яхта с облечени в бяла батиста жени на борда.

Често срещаме сестрите на Блок и бях принуден да ги поздравявам, откакто бях вечерял у баща им. Приятелките ми не ги познаваха.

— Не ми позволяват да играя с израелитки — казваше Албертин. Умишленото погрешно произношение на думата бе достатъчно указание, дори ако някой не е чул началото на изречението, че тези млади издънки на набожни буржоазни семейства не изпитваха симпатия към богоизбрания народ и сигурно с лекота биха повярвали, че евреите колят християнските деца.

— Всъщност вашите приятелки са нечиста пасмина — подхвърли ми Андре с усмивка, която означаваше, че и през ум не й минава да ги смята мои приятелки.

— Като всичко спадащо към племето им — заключи поучително Албертин със сведущ тон.

Истината е, че сестрите на Блок, натруфени и същевременно полуголи, сладни, дръзки, пищни и нечистоплътни, не правеха приятно впечатление. А една тяхна братовчедка, ненавършила още петнадесет години, предизвика възмущение в казиното с нескритото си обожание на госпожица Леа, чиито артистичен талант господин Блок-баща много ценеше, само че според мълвата самата тя имала слабост не към мъжете.

Понякога закусвахме следобед в някоя от фермите-гостилници в околността. Те носеха наименованията „Екор“, „Мария-Тереза“, „Херландски кръст“, „Игрална“, „Калифорния“, „Мария-Антоанета“. Малката тайфа се бе влюбила в последната.

Друг път, вместо да отидем в някоя ферма, се изкачвахме до върха на скалистия бряг и насядали на тревата, разтваряхме пакета със сандвичи и сладкиши. Приятелките ми предпочитаха сандвичите и се чудеха защо ям все шоколадена паста с готически орнамент от захар

или кайсиев кейк. Просто нямах какво да споделя със сандвичите с честър и салатата, невежа и нова храна. Докато пастите бяха осведомени, а кайсиевият кейк — бърлив. Пастата имаше блудкавия вкус на сметана, а в кайсиевия кейк се чувствуваше свежестта на плодовете, — освен това и двата сладкиша знаеха толкова много неща за Комбре, за Жилберт, не само за Жилберт от Комбре, но и от Париж, на чиито следобедни закуски ги бях опитал отново. Те ми припомнях чиниите за курабийки със сцени от „Хиляда и една нощ“, които така развличаха със сюжетите си леля Леони, когато Франсоаз ѝ носеше един ден Аладин, или Вълшебната лампа, а друг — Али Баба, събудения сънливец, или Синдбад моряка, отплаващ за Басра с всичките си богатства. Много ми се искаше да ги зърна отново, но баба не знаеше какво е станало с тях, пък и според нея те били най-прост порцелан, купен в оня край. Нима имаше значение, техните многоцветни винетки се инкрустираха в сивото Комбре, както стъклописите в църквата ни, святкащи като скъпоценни камъни, както прожекциите на вълшебния фенер в здрача на стаята ми, както индийските лютичета и персийският люляк пред гарата и местната железница, както колекцията от старинен китайски порцелан на леля в мрачното ѝ жилище на стара провинциална дама.

Излегнал се на скалата, аз виждах пред себе си само ливади, а над тях не седемте небеса на християнската физика, а само две, едно над друго, долното по-тъмно — морето, а горното по-бледо. Похапвахме, а ако бях донесъл някоя дреболия за една или друга от приятелките ми, радостта им избликваше така бурно и внезапно по прозрачните им, пламнали в миг лица, че устата им нямаше сила да я задържи и за да я пусне на воля, избухваше в смях. Бях заобиколен от тях и между приближените им глави въздухът очертаваше лазурни пътеки, прокарани сякаш от градинар, за да разрежи малко розовите храсти и да може да минава между тях.

Щом изчерпехме запасите си, играехме на игри, които дотогава биха ми се сторили скучни, а понякога и съвсем детински, като например „Кула, пази се“ или „Кой ще се засмее пръв“, но от които сега не бих се отказал дори ако ми предложеха цяло царство. Младенческата зора, която все още заливаше с руменината си лицата на девойките, докато аз, на моята възраст, бях вече извън нейния обсег, огряваше всичко пред тях и като ефирната живопис на някои

примитивисти открояваше най-незначителни подробности от живота им върху златен фонд. Самите лица на почти всички девойки се сливаха в неясната руменина на зората, от която още не се бяха открили истинските им черти. Виждаше се само заплменяващ колорит, под който не можеше още да се различи какъв ще бъде след няколко години профилът. Днешният им профил беше неопределен. И можеше да има само мимолетна прилика с някой покоен родственик, комуто природата оказваше посмъртно тази любезност. Толкова бързо настъпва часът, когато няма вече какво да очакваме, когато тялото е сковано от неподвижност, необещаваща никакви изненади, когато губим всяка надежда, като виждаме, подобни на сухи листа по дърветата посред лято — редеещи или прошарени коси около още млади лица. Толкова кратко е лъчезарното утро, че сме изкушени да харесваме само съвсем млади девойки, у които плътта, също като хубаво тесто, още се надига. Те са все още мека глина, податливи всеки миг на временното впечатление, което ги завладява. Като че ли всяко от тях се превръща последователно в статуйка на жизнерадостта, на юношеската задълбоченост, на гальовността, на удивлението, изваяна от някое откровено, цялостно, но мимолетно изражение. Тази пластичност придава голямо разнообразие и очарование на милото внимание, което ни оказва някоя девойка. Естествено и жената би трябвало да го проявява и щом не ни харесва или не издава, че ѝ харесваме, тя става за нас безинтересна и лишена от своеобразие. Но дори милото внимание на жената, мине ли тя известна възраст, не е съпроводено с лек трепет по лицето, втвърдено от житейските борби, придобило завинаги войнствено или унесено изражение. Някое женско лице под влияние на постоянното съпружеско подчинение на мъжа не е сякаш лице на жена, а на войник. Друго, моделирано от всекидневната пожертвователност на майката в името на децата ѝ, е лице на апостол. Трето, след дълги години на изпитания и бури, е лице на стар морски вълк и само дрехите издават женския пол. Естествено, ако обичаме жената, нейните внимателни грижи към нас могат да внесат друг вид обаяние в прекараните с нея часове. Но тя не е за нас всеки миг различна. Веселостта ѝ остава някак извън непроменящото ѝ се лице. А юношеството предшества пълното му втвърдяване и на това се дължи освежаващото въздействие край девойките на непрекъснато изменящите се и час по час противопоставящи се форми,

напомнящи вечното възраждане на първичните елементи на природата, на което можем да се любуваме край морето.

Бях готов да жертвувам не само светско развлечение или разходка с госпожа дьо Вилпаризи за игра на „пръстен“ или „гатанки“ с приятелките ми. Неведнъж Робер дьо Сен-Лу помоли да ми предадат, че щом аз не мога да отида при него в Донсиер, той си е издействувал едномдневен отпуск и може да го прекара в Балбек. Всеки път му пишех да не го взема, като се извинявах, че ми се налага да съм въвн от града точно този ден, за да изпълня семейно задължение с баба в околностите. Сигурно си е развалил мнението за мен, когато е узнал от леля си в какво се състоеше семейното ми задължение и кои лица играеха ролята на баба. Ала все пак може би не грешах, като жертвувах не само светските удоволствия, но и радостта от приятелството за щастието да прекарам целия ден в тази градина. Хората, които имат възможност да живеят сами за себе си — такива са хората на изкуството, а аз отдавна се бях убедил, че никога няма да бъда един от тях, — са същевременно длъжни да живеят по този начин. Разговорът, способ за изразяване на приятелски чувства, е повърхностен брътвеж и с нищо не ни обогатява. Можем да разговаряме цял живот и само ще повтаряме безкрайно незапълнените с нищо минути, докато ходът на мисълта при уединеното занимаване с художествено творчество е насочен към дълбините ни, единствения отворен за нас път, по който можем да напредваме, наистина по-трудно, към истината. А приятелството е не само безполезно, както беседването, то е вредно. Защото за тези от нас, чийто закон на развитие е чисто вътрешен, усещането на отегчение, което неминуемо изпитваме край приятеля си, съзнанието, че оставаме на повърхността на самите себе си, вместо да продължим откривателския си път в дълбочина, се притъпява под внушението на приятелските чувства, щом останем сами; то ни кара да си припомним с вълнение думите на приятеля, да ги считаме ценен принос, макар че не сме сгради, на които могат да се прибавят камъни отвън, а сме сходни с дърветата, които извличат от собствения си жизнен сок следващото ново коляно на ствола си и младите клонки. Аз лъжех самия себе си, спирах растежа си в посоката, в която можех истински да раста и да бъда щастлив, когато се чувствавах горд, че съм обичан, търсен, тачен от толкова добро, умно и изтънчено същество като Сен-Лу, докато всъщност нагаждах ума си не към собствените си

неясни впечатления, в които бях длъжен да се оправя, а към думите на приятеля си и повтаряйки си ги, заставяйки да ми ги повтори онова друго наше аз, което живее у нас и което често така охотно натоварваме да мисли вместо нас, се мъчех да намеря в тях красота, различна от красотата, която търсех в безмълвието, когато бях истински сам, красота, която щеше да придаде повече стойност в моите очи на Робер, на мен и на живота ми. В живота, устроен за мен от такъв приятел, аз се виждах грижовно запазен от самотата, благородно готов да се жертвувам за него, с една дума, негоден за самоизява. В компанията на девойките, напротив, изпитвах егоистично наслаждение, но то поне не почиваше на лъжата, която се мъчи да ни убеди, че не сме безизходно сами, а когато разговаряме с някой друг, не ни позволява да признаем пред самите себе си, че не ние говорим, а се домогваме да заприличаме на другите, вместо да останем верни на собственото си аз, различно от тях. Разговорите между девойките от тайфата и мен не бяха особено интересни, нито многословни, защото често ги прекъсвах с дълги мълчания. Това не ми пречеше да изпитвам същото удоволствие, докато те ми говореха, както като ги гледах, да откривам в гласа на всяка от тях ярко оцветена картина. С рядка наслада слушах чуруликането им. Любовта помага да различим, да разграничим. Любителят на птици тутакси разпознава в гората гласът на всяка птичка, а за невежия всички се сливат в едно. Любителят на девойки знае, че човешките гласове са още по-разнообразни. Всеки от тях притежава повече нотки, отколкото кой и да е инструмент с най-широк регистър. А и звукосъчетанията им са неизчерпаеми, както безкрайното разнообразие на индивидите. Когато разговарях с някоя моя приятелка, си давах сметка, че оригиналното неповторимо изражение на индивидуалността ѝ ми бе изкусно нарисувано и властно наложено както от модулациите на гласа ѝ, така и от променливото изражение на лицето ѝ, и това бяха два спектакъла, предаващи, всеки върху своята плоскост, една и съща особена реалност. Може би линиите на гласа, както и на лицето не бяха още окончателно установени: гласът тепърва щеше да мутира, лицето — да се променя. Както децата притежават специална жлеза — у възрастните тя изчезва, — чиято секреция спомага за смилане на млякото, в чуруликането на девойките се долавяха нотки, които липсват на жените. И приятелките ми свиреха с устни на този по-разнообразен инструмент така

прилежно и ревностно, както ангелчетата-музиканти на Белини, както се свири също само на младини. По-късно тези млади момичета щяха да загубят интонацията на възторжена убеденост, придаваща очарование на най-маловажните неща, било когато Албертин самоуверено съчиняваше каламбури, а по-младите я слушаха възхитени, докато неудържимо като кихане не ги завладееше луд смях, било когато Андре заговореше за школските им занимания, по-детски и от игрите им, в които те влагаха чисто момичешка сериозност. Думите не съответствуваха на гласовете им, както строфите в древните времена, когато поезията не е била още отделена от музиката и стиховете са били декламирани с различен музикален съпровод. И все пак в гласовете на момичетата вече ясно проличаваше особеното отношение на всяка от тези малки особи към живота, толкова индивидуално, че би било много обобщаващо, ако кажех за едната: „Взема всичко на шега“, за другата: „Не търпи възражение“, за третата: „Задоволява се с изчакваща колебливост.“ Чертите на лицата ни са просто жестове, фиксирани от навика. Природата, също както бедствието, сполетяло Помпей, като метаморфоза на нимфа, ни е накарала да застинем неподвижно в мига, когато извършваме някой обичаен жест. И интонацията ни също така съдържа философията ни за живота, онова, което си казваме всеки миг за разните неща. Естествено тези черти не бяха присъщи само на приятелките ми. Те принадлежаха и на родителите им. Индивидът е потопен в нещо общо от самия него. Не бива да забравяме, че родителите не ни дават само обичайния жест, сходство в чертите на лицето и в тембъра на гласа, но и някои начини на изразяване, често употребявани словосъчетания, които, почти също така неосъзнати като интонацията, почти също така дълбоки, издават като нея отношение към живота. Що се отнася до девойките, вярно е, че родителите не им предават някои свои изрази, преди да достигнат известна възраст, най-често преди да станат жени. Пазят ги в запас. Така например, ако говорехме за картините на някой приятел на Елстир, Андре, ходеща все още с разпуснати коси, не можеше да си послужи с израза „изглежда, че като мъж е чаровен“, както казваха майка ѝ и омъжената ѝ сестра. Но и това ще дойде, щом ѝ разрешат да ходи в Пале Роайал. Та нали още след първото си причастие Албертин казвала като една приятелка на леля си: „Това би ми се сторило страшничко.“ По същия начин ѝ бяха

подарили навика да повтаря това, което ѝ се кажеше, за да покаже, че се интересува и държи да си състави собствено мнение. Кажеха ли, че някой художник рисува хубаво или че има красива къща, тя повтаряше: „Аха, хубаво ли рисува? Аха, красива ли е къщата му?“ И най-сетне от още по-общо естество, отколкото наследените черти, беше сочният елемент, заложен от родното място, източник на гласа им, и с който бе просмукана главно интонацията им. Когато Андре произнесеше рязко някой нисък тон, пряко волята ѝ перигорската струна на гласовия ѝ инструмент издаваше напевен звук, съответстващ впрочем на южняшката чистота на чертите ѝ. И постоянните лудории на Розмонд бяха в хармония със сочното ѝ лице и глас на севернячка, макар да ѝ бе дошъл до гуша провинциалният ѝ акцент. Долавях истински диалози между тази област и темперамента на девойката, който диктуваше модулациите на гласа ѝ. Диалог, не разногласие. Никакво разногласие не би могло да съществува между младата девойка и родния ѝ край. Тя беше все още той. Впрочем въздействието на местните приноси върху таланта, който ги използва, като укрепва благодарение на тях, не накърнява индивидуалната стойност на творчеството му, независимо дали става дума за архитект, мебелист или музикант, то пак толкова точно отразява най-трудно доловимите черти на личността на човека на изкуството, независимо че е бил принуден да дяла санлистски мелничен камък или страсбургски червен пясъчник, че е спазвал чеповете, свойствени на ясена, или се е съобразявал, когато е писал музикална пиеса, с възможностите, пределите и звучността на флейтата или на алта.

Давах си сметка за всичко това, а разговаряхме толкова малко. Докато с госпожа дьо Вилпаризи или със Сен-Лу щях да изразя с думите си много повече удоволствие, отколкото действително бях изпитал, защото се разделях с тях уморен, легнал сред девойките, чувствувах, напротив, такава пълнота, че тя стократно компенсираше безсъдържателността и оскъдността на разговора ни и се изливаше от безмълвната ми неподвижност на вълни от щастие, чийто шепот замираще край тези току-що разцъфнали рози. Мирисът на цветя и плодове едва ли пропива по-дълбоко хилядите дреболии на безцелното съществуване на някой преболедувал, почиващ си по цял ден в цветна или овощна градина, както колоритът и уханието, които погледите ми търсеха, плъзгайки се по младите девойки, и чиято сладост накрая

проникваше в мен. Така гроздето се налива със захар под слънцето. И понеже се точеха бавно и непрекъснато, тези толкова прости радости предизвикваха у мен, както у хората, които по цял ден лежат на морския бряг, дишат соления въздух и получават загар, отпускане, блажена усмивка и леко заслепяване, прибулващо едва ли не очите.

Сегиз-тогиз някое мило внимание от една или друга от тях караше тръпки да пробягват по цялото ми тяло и за известно време другите ми ставаха по-далечни. Така Албертин един ден попита:

— Кой има молив?

Андре й даде молив, Розмонд — парче хартия, а Албертин им каза:

— Ей, свахи такива, забранявам да гледате какво пиша! — И след като най-прилежно изписа всяка буква, сложила листа върху коленете си, тя ми го подаде с думите: — Внимавайте никой да не види!

Аз го разгънах и прочетох: „Много ви обичам.“

— Само че вместо да пишем глупости — внезапно се обърна тя рязко и сериозно към Андре и Розмонд, — трябва да ви покажа писмото, което получих тази сутрин от Жизел. Къде ми е умът! Нося го в джоба си, а колко полезно може да ни бъде.

Жизел бе счела за свой дълг да изпрати на приятелката си, за да го прочете на другите, съчинението, което бе написала на изпита по литература. Опасението на Албертин, че давали трудни теми, пак беше надминато от двете теми, между които е трябвало да избира Жизел. Едната била „Софокъл пише от ада на Расин, за да го утеши за неуспеха на «Атали», а другата «Предположете, че след първото представление на „Естир“ госпожа дьо Севине пише на госпожа дьо Лафайет, като изказва съжалението си, че тя не е била в театъра». От прекалено усърдие, което би трябвало да трогне преподавателите, Жизел бе избрала първата, по-трудна тема, и я бе развила така добре, че получила оценка четиринадесет и изпитната комисия я поздравила. Щели да й пишат общо много добър, ако не я били скъсали на изпита по испански. Албертин веднага ни прочете изпратеното от Жизел копие на съчинението й: на нея й предстоеше същия изпит и тя особено държеше да чуе мнението на Андре, която, много по-силна по литература от всички свои приятелки, можеше да й даде някои указания.

— Имала е късмет — каза Албертин. — Точно тази тема назубри тук с учителката си по френски.

Съчиненото от Жизел писмо на Софокъл до Расин започваше така:

«Скъпи приятелю, извинете, че ви пиша, без да имам честта лично да ви познавам, но нима новата ви трагедия „Атали“ не доказва, че сте изучили до съвършенство моите скромни произведения? В стихове говорят само протагонистите или главните действащи лица в пиесата, но сте съчинили прелестни стихове, позволете да ви кажа това, без да ви лаская, за хоровете, които, както казват, не били лоши в гръцките трагедии, но във Франция са истинска новост. Освен това вашият талант, така свободен, изящен, заплеляващ, толкова изтънчен и нежен, е достигнал и мощ, за която ви поздравявам. Атали и Иодай са герои, които съперникът ви Корней не би могъл по-добре да обрисова. Характерите са мъжествени, интригата — проста и въздействаща. Това е трагедия, в която любовта не е основният двигател и най-искрено се радвам за това. Най-прочутите максими невинаги са най-верните. Ето един пример:

*Обрисуваш ли правдиво любовната страст,
най-сигурно ще заплениш сърцата.*

Вие доказахте, че и религиозното чувство, така спонтанно в хоровете ви, може да бъде не по-малко затрогващо. Широката публика е объркана може би, но истинските познавачи ви отдават заслуженото.

Държах да ви изкажа поздравленията си, към които присъединявам, драги колега, най-почтителните си чувства.»

През цялото време, докато четеше, очите на Албертин блестяха.

— Направо да сметнеш, че го е преписала! — извика тя, когато свърши. — Никога не бих повярвала, че Жизел е способна да измъти такова съчинение. Ами цитираните стихове! Откъде ли ги е свила?

Възхищението на Албертин, сменило обекта си, но затова още по-силно, както и най-напрегнатото ѝ внимание продължаваха да я карат «да се пули», докато Андре, чието мнение поискаха най-напред, защото бе най-голяма и най-добре подготвена, заговори за съчинението

на Жизел отначало с известна ирония, а после уж небрежно, а всъщност съвсем сериозно преработи посвоему същото писмо.

— Не е лошо написано — каза тя на Албертин, — но ако бях на твое място и ми дадяха същата тема, това може да се случи, защото твърде често я дават, нямаше да постъпя така, а ето как. Най-напред на мястото на Жизел нямаше да се паля, а щях да съставя на отделен лист план. Първо — постановката на въпроса, изложение на темата, после — общите мисли, които трябва да се вмъкнат в съчинението. Най-сетне — оценка, няколко думи за стила, заключение. По този начин, като се водиш от план, знаеш къде отиваш. Още с пристъпването към изложението, Титин, или ако предпочиташ още с встъплението, защото става дума за писмо, Жизел е направила гаф. Пишейки на човек от седемнадесети век, Софокъл не трябва да се обърне към него с думите «Скъпи приятелю».

— Вярно, тя би трябвало да пише «Скъпи ми Расин» — извика буйно Албертин, — щеше да бъде много по-добре.

— Не — отвърна с лека насмешка Андре, — трябваше да пише просто «господине». Така и накрая трябваше да измисли нещо в този дух: «Благоволете, господине» (или най-много «Скъпи господине»), да приемете най-дълбоките ми уважения. Имам чест да бъда ваш покорен слуга.“ Освен това Жизел казва, че хоровете в „Атали“ били нововъведение. Тя забравя „Естир“ и две малко познати трагедии, но точно на тях тази година професорът направи разбор, така че само ако ги цитираш, понеже той има слабост към тях, можеш да бъдеш сигурна, че си издържала. Те са „Еврейките“ от Робер Гарние и „Аман“ от Монкретиен.

Като назова двете пиеси, Андре не можа да скрие чувството си на благосклонно превъзходство, което намери израз в доста мила усмивка. Албертин не сдържа удивлението си.

— Направо умопомрачителна си, Андре! — извика тя. — Ще ми напишеш тези две заглавия. Можеш да си представиш какъв късмет, ако ми се паднат поне на устния, ще ги изтърся тутакси и ще шашна всички.

Само че всеки път след това, когато Албертин молеше Андре да ѝ повтори имената на двете пиеси, за да си ги запише, толкова начетената ѝ приятелка заявяваше, че ги е забравила и никога не ѝ ги припомни.

— После — поде Андре с недоловимо презрение в гласа си спрямо по-наивните си другарки, чието възхищение обаче бе щастлива да заслужи, пък и всъщност повече държеше да покаже как би написала писмото, отколкото си даваше вид, — Софокъл в ада трябва да е добре осведомен. Следователно той не може да не знае, че „Атали“ е била представена не пред широката публика, а пред краля-слънце и няколко привилегировани придворни. Това, което е казала Жизел по повод познавачите, съвсем не е лошо, но би могло да се допълни. Софокъл, вече безсмъртен, може да притежава пророческа дарба и да предизвести Расин, че според Волтер „Атали“ ще бъде не само негов шедьовър, но и шедьовър на човешкия дух.

Албертин направо пиеше думите й. Зениците й пламтяха. И с най-дълбоко възмущение отхвърли предложението на Розмонд да поиграем на нещо.

— И най-сетне — продължи Андре все със същия далечен, нехаен, леко подигравателен и едновременно доста пламенно убедителен тон, — ако Жизел бе набелязала спокойно още отначало общите мисли, които трябва да развие, тя може би щеше да се сети за нещо, което бих изтъкнала аз: разликата между религиозното вдъхновение на хората на Софокъл и на Расин. Бих накарал Софокъл да отбележи, че макар хората на Расин да са пропити от религиозно чувство, както в гръцката трагедия, все пак не става дума за същите богове. Богът на Иодай няма нищо общо с бога на Софокъл. И това води най-естествено след края на изложението до следното заключение: „Има ли значение, че вярванията са различни, на Софокъл би му било неудобно да настоя по този въпрос, би се страхувал да не би да оскърби убежденията на Расин и като плъзне по този повод няколко думи за духовните му учители от Пор-Роайал, той ще предпочете да поздрави своя съперник за поетичния му дар.“

Албертин така се бе сгорещила от възхищение и от напрегнато внимание, че цялата плувна в пот. Андре си бе останала усмихната флегматично, като денди от женски пол.

— Не би било зле също да се цитират и отзивите на някои прочути критици — каза тя, преди да подновим играта.

— Да, така ме посъветваха — обади се Албертин. — Най за препоръчване, общо взето, са преценките на Сент Бъов и Мерле, нали?

— Права си донякъде — отвърна Андре. — Мерле не е зле, но трябва да цитираш главно Делтур и Гаск-Дефосе. — Само че въпреки настойчивите молби на Албертин отказа да ѝ напише последните две имена.

През това време аз си мислех за листчето от бележник, което ми бе подала Албертин с „много ви обичам“ и един час по-късно, докато се спускахме по пътеките — доста стръмни за мен, — водещи към Балбек, си казвах, че именно с нея ще изживея своя роман.

Състоянието, характеризиращо се със съвкупност от признаци, по които обикновено познаваме, че сме влюбени, като например нареждането ми в хотела да не ме будят в никакъв случай освен за някоя от девойките, сърцебиенето ми, докато ги чаках (независимо коя от тях щеше да дойде), и вбесяването ми в подобни дни, ако не можех да намеря бръснар, който да ме обръсне, и трябваше да се появя в лош вид пред Албертин, Розмонд или Андре, безспорно това състояние, възникващо едно след друго ту за една, ту за друга, беше толкова различно от онова, което наричаме любов, колкото е далеч от човешкия живот животът на зоофитите, при които съществото, индивидът, така да се каже, е разпределен между разни организми. Но естествената история ни учи, че подобно животинско устройство се наблюдава, а и собственият ни живот — макар и да сме изпреварили вече малко животните — също потвърждава, че наистина съществуват неподозирани от нас в миналото състояния, през които трябва да преминем дори ако после се отърсим от тях. Такова беше за мен състоянието на влюбеност, разделена между няколко девойки. Разделена или, по-точно, слята, тъй като най-често това, което ме очароваше за разлика от всичко останало, това, което почваше да ми става така скъпо, че надеждата да го срещна на другия ден бе най-свидната радост в живота ми, беше по-скоро цялата тайфа, момичетата ведно със следобедите върху скалистия бряг, с ивицата трева през тези часове на открито, прекарани с така възбуждащите въображението ми лица на Албертин, Розмонд и Андре. И без да мога да кажа коя от тях правеше това място толкова скъпо, в коя от тях най-много ми се искаше да се влюбя.

В началото, както и в края на любовта ние не сме изцяло погълнати от обекта ѝ, а по-скоро копнежът да се влюбим, който я поражда (а по-късно споменът, който тя оставя) — странствува

сладострастно в зона на взаимозаменяеми наслади — понякога просто наслади от природата, от чревоугодничеството, от училището, — които са в хармония помежду си, и копнежът ни се чувствава при всяка от тях у дома. При това, тъй като не бях преситен от навика, притежавах способността да ги виждам или, с други думи, да изпитвам дълбоко удивление всеки път, когато бивах с тях. Навярно това удивление се дължи до известна степен на обстоятелството, че любимата ни показва тогава някоя нова своя страна. Но толкова неограничено е многоличието на всяко същество, толкова голямо е богатството от линии на лицето и тялото и толкова малко от тях изплуват, щом не сме вече край него в произволно опростения ни спомен, понеже паметта избира някоя особеност, направила ни впечатление, изолира я и я преувеличава, рисувайки от жена, сторила ни се висока, етюд, в който ръстът ѝ е безпределен, а от жена, сторила ни се розова и руса — истинска „хармония в розово и златно“, в момента, когато съответната жена е отново до нас, всички други нейни забравени черти, уравниосяващи преувеличената, ни обсаждат със сложната си неяснота, като намаляват ръста или затъмняват розовото и заменят единствения ѝ отличителен белег, който сме склонни да търсим в нея, с други особености, които си спомняме, че сме забелязали първия път и се чудим как сме могли толкова малко да очакваме да ги видим отново. Спомняме си и отиваме на среща с паун, а се натъкваме на синигер. И неизбежното удивление не е единственото. Редом с него изниква още едно, предизвикано от разликата не вече между стилизирания спомен и действителността, но между съществото, което сме видели последния път, и това, което днес ни се явява под друг ъгъл, показва нов свой аспект. Човешкото лице е наистина като лицето на бога от една източна теогония — грозд от лица, намиращи се едно до друго на различни плоскости и затова не могат да се видят едновременно.

Ала удивлението до голяма степен се дължи главно на това, че любимото същество ни показва всъщност едно и също лице. Необходимо ни е толкова голямо усилие, за да възсъздадем всичко, доставено ни не от самите нас — макар само вкуса на някой плод, — че току-що получили някое впечатление, ние неусетно се спускаме по наклона на спомена и без да си дадем сметка, за много кратко време се оказваме твърде далеч от онова, което сме възприели. Така че всяка нова среща е един вид възстановяване, връщане към онова, което сме

видели правилно. Не си спомняме вече, до такава степен да си спомниш някого, ще рече всъщност да го забравиш. Но докато все още умеем да виждаме в момента, когато пред нас изникне забравената черта, ние разпознаваме, принудени сме да изправим изкривената линия и така постоянната и плодотворна изненада, поради която ежедневните ми срещи с хубавите девойки край морето бяха толкова целебни за мен, бе изтъкана не само от открития, но и от реминисценции. Ако прибавим и вълнението, породено от голямото значение на тези срещи за мен, които никога не протичаха точно така, както си ги представях, и затова надеждата за следващото ни събиране не приличаше на предишната надежда и на още тръпнещия спомен от последния разговор, ще ви стане ясно, че всяка разходка даваше тласък на мислите ми и съвсем не в направлението, което бях предначертал със свежа глава, сам в стаята си. Предначертаният път бе забравен, заличен, когато се прибирах с бръмнала като кошер глава, от думите, които ме бяха смутили и които дълго отекваха в мен. Всяко човешко същество загива, престанем ли да го виждаме. Следващото му появяване е ново създание, различно от непосредствено предшестващото го, ако не от всички други, защото минималното разнообразие поражда две създания. Ако си спомняме някой остър поглед, дръзко изражение, следващия път неизбежно ще бъдем изненадани от почти вялия профил и мечтателната нежност. При съпоставяне на спомените ни и новата действителност точно това, което ще предизвика у нас разочарование и изненада, ще ни се стори ретуширане на действителността и предупреждение, че споменът ни е бил неточен. Пренебрегнатият последния път аспект на лицето и затова най-силно впечатлил ни този път, най-реален, най-верен, ще се превърне на свой ред в обект на бленуване и спомени. И ще копнеем да видим отново мек, изпълнен с нежна профил и нежно замечтаното изражение. А после отново следващия път волевото изражение на пронизващите очи, острият нос и стиснатите устни ще поправят отдалечението между копнежа ни и самия обект, на който той уж съответствува. Разбира се, верността на първите чисто физически впечатления, възобновявани при всяка нова среща с приятелките ми, не се отнасяше само до чертите на лицата, защото, както видяхте, бях чувствителен и спрямо гласа, по-смустващ може би (защото не ни предлага само една своеобразна и осезаема повърхност, както лицето,

а е част от бездънна пропаст, предизвикваща шемета на безнадеждните целувки), подобен с неповторимия си тембър на малък, само неин инструмент, в който всяка влага цялото си съществуване. Толкова дълбоката следа, оставена от някоя извивка на гласа на коя да е от тях и заличена междувременно от паметта ни, ме смайваше, когато я разпознаех отново. Така че поправките, които бях принуден да правя всеки път, за да се върна към най-точната представа, бяха не само на рисувач, но и на акордьор, или на учител по пеене.

Колкото до хармоничното сцепление на неутрализираните от известно време — поради съпротивлението, оказвано от всяка девойка на домогванията на другите към обсебване — различни сантиментални вълни, с които ме заливаха момичетата, то бе нарушено в полза на Албертин в следобед, когато играехме на „пръстен“. Бяхме в горичката върху скалистия бряг. Застанал между две момичета, които не спадаха към тайфата и ги бяхме взели със себе си, защото този ден трябваше да бъдем по-многочислени, аз гледах със завист съседа на Албертин, някакъв младеж, като си казвах, че ако бях на неговото място щях да имам възможност да докосвам ръцете на приятелката си през тези неочаквани минути, които може би нямаше вече да се повторят, а можеха да ме отведат много далеч. Дори само по себе си, независимо от евентуалните последици, докосването на ръцете на Албертин, щеше да бъде за мен неземна наслада. Не че не бях виждал по-красиви ръце от нейните. Дори в приятелския й кръг ръцете на Андре, слаби и много по-изтънчени, имаха сякаш свой индивидуален живот, покорен на заповедите на девойката, но независим и се изтягаха пред нея като благородни хрътки ту с неѝа, ту замечтано или внезапно изопваха пръсти, затова Елстир им бе посветил няколко етюда. На единия, където Андре се грееше на огъня, те изглеждаха под неговата светлина златисто прозрачни като есенни листа. Само че ръцете на Албертин, по-пълнички, се поддаваха, после се съпротивяваха на ръката, която ги стискаше, и предизвикваха едно много странно усещане. Ръкостискането на Албертин притежаваше чувствена нежност в хармония сякаш с розовия възлилав цвят на кожата ѝ. То сякаш ви помагаше да проникнете в девойката, в нейната чувственост, също както звънкият ѝ смях, неприличен като гугукане, или като някои викове. Тя беше от жените, чиято ръка стискаме с такова удоволствие, че сме признателни на цивилизацията, заедто е превърнала shake hands

в жест, позволен между младежи и девойки, които се срещат. Ако произволните правила на любезността бяха заменили ръкостискането с друг някой жест, всеки ден щях да гледам недосегаемите ръце на Албертин с такова пламенно желание да се допра до тях, както желанието ми да усетя вкуса на бузите ѝ. Но аз няхах предвид само удоволствието да държа дълго ръцете ѝ в своите, ако бях неин съсед при играта на пръстен. Колко признания, колко обяснения в любов, премълчавани досега от стеснителност, можех да доверя на някое по-особено стискане на ръката. И колко лесно би ѝ било на нея, отговаряйки ми с друго стискане, да ми покаже, че откликва. Какво съучастничество, какво начало на взаимна наслада! За няколко минути, прекарани до нея, любовта ми можеше да осъществи по-голям напредък, отколкото откакто я познавах. Чувствувайки, че тези мигове ще бъдат кратки и скоро ще отлетят, защото играта нямаше да продължи много дълго, а щом свърши, ще бъде вече късно, просто не ме съдржаше на мястото ми. Нарочно оставих да ми вземат пръстена и щом се озовах в средата, се престорих, че не съм го видял, когато той мина и го заследих с очи, дебнейки мига, когато ще бъде в ръцете на съседа на Албертин, която се смееше от все сърце и във въодушевлението и удоволствието си от играта цяла бе порозовяла.

— Ето че сме точно в красивата горичка — каза ми Андре, като посочи дърветата около нас и усмихнатият ѝ поглед, предназначен само за мен, мина сякаш над играчите, като че ли само ние двамата бяхме достатъчно умни, за да се раздвоим и да направим поетически намек по повод играта. В изтънчеността си Андре стигна дотам, че изпя без особена охота: „Оттук мина порът от гората, госпожи, оттук мина порът на хубавата гора“^[29], също като някои хора, които не могат да отидат в Трианон, без да устроят празненство в стила на Луи XVI или смятат находчиво да изпеят някоя мелодия в обстановката, за която е била написана. Ако имах време да размисля, сигурно щях да съжаля, че не съм оценил постижението ѝ, но умът ми бе съвсем другаде. Играчи и играчки вече се чудеха на тъпотата ми, че още не съм уловил пръстена. Аз наблюдавах Албертин, толкова красива, толкова безразлична, толкова весела, която, без да подозира, щеше да се окаже моя съседка, когато най-сетне щях да спра пръстена в ръцете на младежа благодарение на един трик, който тя не предполагаше, иначе би се ядосала. В оживлението на играта дългите коси на Албертин се

бяха почти разплели и сухите ѝ черни къдрици падаха върху бузите ѝ, подчертавайки още по-добре розовата им плът.

— Косите ви са като на Лаура Дианти^[30], на Елеонор Виенска^[31] и на нейната потомка, толкова харесвана от Шатобриан. Би трябвало да носите винаги косите си леко разпуснати — пошепнах ѝ аз на ухото, за да се доближа до нея.

Изведнъж пръстена мина у съседа ѝ. Аз се спуснах, разтворих грубо ръцете му и грабнах пръстена: младежът бе принуден да заеме моето място в средата на кръга, а аз неговото до Албертин. Само до преди няколко минути го облажавах, когато ръцете му, плъзгайки се по връвта, час по час срещаша ръцете на Албертин. Сега, когато бе дошъл мойт ред, премного плах, за да търся нарочно това съприкосновение, премного развълнуван, за да му се насладя, не усещах нищо освен ускореното и болезнено биене на сърцето си. В един момент Албертин наведе съучастнически към мен кръглото си розово лице, преструвайки се, че пръстенът е у нея, за да заблуди търсеция и той да не погледне натам, където действително си го предаваха. Веднага разбрах, че многозначителният поглед на Албертин е предназначен за тази хитрина, но се смутих от пробягналия в очите ѝ единствено с оглед на играта намек за тайна, за разбирателство, съществуващо само между нас двамата, те вече ми се струваха възможни и щяха да ми бъдат неземно сладки. Изпаднал във възторг при тази мисъл, усетих, че Албертин леко притиска ръка до моята и пръстът ѝ гальовно се плъзга под моя, като същевременно тя ми намигна леко, старайки се другите да не забележат. В миг гъмжилото от надежди, останали досега невидими за мен, изкристализираха: „Тя се възползува от играта, за да ми даде да разбера, че съм ѝ приятен“ — помислих си аз на върха на щастието, но тутакси се сгромолясах от него, когато чух ядосания глас на Албертин:

— Че вземете го де. Цял час ви го подавам.

Замаян от мъка, пуснах връвта, младежът в средата на кръга забеляза пръстена, устреми се към него, а аз пак трябваше да заема мястото му, отчаян, загледан в бурното хоро около мен, задяван от подигравките на всички участнички, принуден да се смея заедно с тях, макар никак да не ми беше до смях, докато Албертин продължаваше да мърмори:

— Който не иска да внимава, да не играе, а не заради него да губят другите. Няма да го каним, когато играем, Андре, или пък аз няма да играя.

Не така запалена по играта, продължавайки да пее своята „Хубава горичка“, която само от подражание, но без особено увлечение поде и Розмонд, Андре се опита да отвлече вниманието от упреците на Албертин и ми предложи:

— На две крачки сме от Кръоние, което толкова искахте да видите. Хайде да ви заведе дотам по една чудна пътека, докато тези лудетини се правят на осемгодишни деца.

Тъй като Андре беше изключително мила с мен, аз ѝ казах пътем по адрес на приятелката ѝ всичко, което можеше да накара Албертин да се влюби в мен. Андре ми отговори, че също я обича много, че я намира пленителна, ала ласкавите ми думи за Албертин като че ли не ѝ доставиха удоволствие. Изведнъж аз се спрях на вдлъбнатата пътечка, дълбоко умилен от сладък детски спомен: разпознал бях по изрязаните лъскави листа храст глогини, прецъфтели, уви, още от края на пролетта. Около мен витаеше атмосферата на някогашните Богородични литургии, на неделни следобеди, на забравени вярвания и заблуждения. Прииска ми се да я уловя. Спрях за малко и Андре с удивителната си досетливост ме остави да поговоря за миг с листата на храста. Попитах ги за цветовете, цветовете на глогините, подобни на весели девойки, завейани, кокетни, благочестиви. „Тези госпожици отдавна си отидоха“, пошепнаха ми листата, мислейки си може би, че не познавам достатъчно привичките им, макар че се представям за техен голям приятел. Голям приятел, който не ги бе виждал толкова години въпреки заричанията си. И все пак, както Жилберт беше първата ми любов към девойка, те бяха първата ми любов към цвете.

— Да, зная, те си отиват в средата на юни, но ми е приятно да видя мястото, което обитават тук. Когато бях болен, идваха да ме видят в стаята ми в Комбре, доведени от майка ми. А после се срещаме в съботни дни през месеца на Богородица. Дали те ходят и тук на тези църковни служби?

— О, естествено. Особено много държат на тяхното присъствие в църквата „Свети Дионисий Пустинника“, която е в най-близката енория.

— А сега бих ли могъл да ги видя?

— О, не преди месец май идущата година.

— Но мога ли да бъда сигурен, че ще ги заваря пак тук?

— Те идват редовно всяка година.

— Само че дали ще открия мястото?

— Как не. Тези госпожици са толкова весели, те не се смеят само когато пеят благодарствени химни, така че не може да се объркате и още в началото на пътеката ще разпознаете уханието им.

Настигнах Андре и пак почнах да хваля Албертин. Струваше ми се невъзможно да не ѝ предаде комплиментите ми, след като влагах такава настойчивост. Ала никога не узнах дали те бяха стигнали до Албертин. А Андре много повече от нея проявяваше разбиране за сърдечните работи, беше много по-изтънчена в любезността си: да намери погледа, думата, постъпката, с които най-изобретателно ще ви направи удоволствие, да премълчи някое разсъждение, което би могло да ви огорчи, да пожертвува (без да дава вид, че прави жертва) един час игра, даже светски прием, градинско увеселение, за да остане с тъгуващ приятел или приятелка и с това да докаже, че предпочита тяхното скромно присъствие пред суетните развлечения, беше за нея обичайна проява на деликатност. Но ако я познавахте малко по-отблизо, бихте казали, че тя прилича на героичните страхливки, които се опитват да победят страха си и затова тяхната храброст е особено похвална, бихте казали, че дълбоко в душата ѝ няма и помен от добротата, която засвидетелствува само от нравствена издигнатост, от чувствителност, от благороден стремеж да се покаже добра приятелка. Тя ми каза толкова прекрасни неща за евентуалната връзка между мен и Албертин, сякаш бе готова да съдействува с все сили за осъществяването ѝ. А може би поради някаква случайност ни веднъж не използва и най-малката възможност, с която разполагаше, за да ме сближи с Албертин, и не бих могъл да се закълна дали усилията ми да спечеля любовта на Албертин не предизвикаха ако не тайни маневри, за да ги осуети, то най-малкото неприятно чувство, успешно скрито между другото и срещу което от душевна изтънченост самата Андре се бореше може би. Албертин би била неспособна за хилядите тънки прояви на добросърдечие от страна на приятелката си и все пак не бях сигурен, че Андре е по начало добра, както по-късно се убедих в истинската доброта на Албертин. Винаги нежно снизходителна към невероятната вятърничавост на приятелката си, Андре ѝ говореше и ѝ

се усмихваше приятелски, нещо повече, тя постъпваше като приятелка. Ден след ден пред очите ни тя най-безкористно си даваше повече труд, за да даде възможност на бедната си приятелка да използва собствения ѝ лукс, да я направи щастлива, отколкото някой придворен, за да спечели благоволенieto на суверена. Беше пленителна с благостта си, с тъжните и нежни думи, ако изкажехте пред нея съжаление, че Албертин е бедна, и бе хиляди пъти по-предупредителна към нея, отколкото към някоя своя богата приятелка. Ала ако споменехте, че може би Албертин не е толкова бедна, колкото казват, едва доловим облак забулваше челото и очите на Андре и тя като че ли изпадаше в лошо настроение. А отидехте ли по-далеч и кажехте ли, че въпреки всичко Албертин може би няма да се омъжи толкова трудно, тя ви оборваше енергично и почти разгневена повтаряше:

— Уви, тя няма да може да се омъжи. Аз ли не зная, това толкова ме огорчава.

Дори с мен тя единствена от всички тези девойки ни веднъж не ми предаде нещо неприятно, казано по мой адрес. Нещо повече, ако сам аз ѝ разкажех подобен отзив, тя се преструваше, че не го вярва, и даваше такова обяснение, че да изглежда безобиден. Съвкупността от тези качества наричаме такт. Той е свойствен на хора, които, ако ни предстои дуел, ни поздравляват и добавят, че не е било наложително да се бием, за да придадат по-голяма стойност на смелостта, която сме проявили, без да сме били принудени. Подобни хора са пълна противоположност на други, които при същите обстоятелства казват: „Сигурно ви е било неприятно да се дуелирате, но, от друга страна, не можехте да преглътнете подобно оскърбление, нямахте друг избор.“ Обаче, тъй като във всичко съществува „за“ и „против“, ако злорадството или поне безразличието, с което някои приятели ни предават нещо оскърбително, казано зад гърба ни, доказва, че никак не се поставят на нашето място, когато ни говорят и забиват карфица или нож като в балон, изкуството да скриват винаги от нас, ако би ни доставила неудоволствие хорската преценка за постъпките ни, както и собственото си мнение за тях, може да бъде доказателство при другата категория приятели, приятелите, надарени с такт, за доста голямо двуличие. В него няма нищо лошо, ако те наистина не допускат тези лоши неща и сами страдат, като ги чуват, както бихме страдали и ние.

Предполагах, че това бе случаят с Андре, без обаче да съм напълно сигурен.

Излязохме от гората и поехме по безлюдните лъкатушни пътечки, из които Андре се оправяше отлично.

— Вижте — каза ми Андре внезапно, — ето прословутия ви Кръоние. При това ви провървя, ще го видите в същия час и осветление, при каквито го е рисувал Елстир.

Ала на мен все още ми беше тягостно, че по време на играта на пръстен бяха рухнали надеждите ми. Затова не със същата наслада, каквато бих изпитал иначе, зърнах неочаквано в краката си, сгущени между скалите, за да се предпазят от жегата, морските богини, които Елстир бе дебнал и уловил под синкавочерната им глазура, възхитителна както в картините на Леонардо, дивните сенки, криещи се и убягващи, бързи и безмълвни, готови при първото отместване на светлината да се плъзнат под камъка, да се наврат в някоя дупка, а щом заплахата от слънчевия лъч отmine, да се върнат тутакси край скалата или водораслите, за да бдят над дрямката им под слънцето, което превръща в прах скалите и обезцветява океана, леки и застинали по местата си пазителки, чиито лепкави тела едва-едва се подават от водата ведно с внимателния поглед на тъмните им очи.

Върнахме се при другите момичета, за да се приберем заедно. Сега знаех, че обичам Албертин. Само че, уви, не държах да ѝ го кажа. От времето на игрите ми на Шанз-Елизе схващанията ми за любовта се бяха променили, макар съществата, към които се насочваше последователно любовното ми чувство, да бяха почти еднакви. От една страна, любовното обяснение вече не ми се струваше една от най-важните и необходими сцени в любовта, нито самата любов — обективна действителност, а чисто субективно приятно изживяване. И ми бе ясно, че Албертин щеше да прави всичко възможно, за да я подхранва, стига да не знае, че я изпитвам.

На връщане образът на Албертин, окъпан в светлината, излъчвана от другите девойки, не съществуваше единствен за мен. Но както луната, само бяло облаче с по-характерна и по-определена форма през деня, възвръща силата си, щом той угасне, така и аз, щом се прибрах в хотела, единствено образът на Албертин изплува в сърцето ми и засия. Изведнъж ми се стори, че стаята ми не е същата. Естествено тя отдавна не беше враждебната стая от първата вечер.

Неуморно видоизменящ жилището около нас, навикът постепенно ни освобождава от някои възприятия, отстранява вредните за нас цвят, размери, мирис, които са материализирани в тягостното ни чувство. Не беше вече и стаята (все още силно въздействаща на сетивата ми, не, разбира се, за да ме измъчва, а да ми доставя радост) — онзи водоем от хубавите слънчеви дни, подобен на басейн, който те изпълваха до половината с искрящ, окъпан в светлина лазур, над който се плъзгаше за миг, безплътно и бяло като маранята на зноя, отражението на отдалечаваща се платноходка. Не беше и стаята, доставяща ми чисто естетическа наслада, на живописно оцветените вечери, а стаята, в която бях прекарал толкова много дни, че вече бях престанал да я виждам. И ето че отново отворях очи за нея. Но този път от егоистична гледна точка, от гледната точка на любовта. Мислех си, че ако Албертин дойде в нея, ще си състави добро мнение за мен, като види красивото, напреки поставено огледало и изящните остъклени библиотечки. И вместо транзитна чакалня, в която се задържах малко преди да хукна към плажа или към Ривбел, моята стая отново ставаше конкретна и скъпа, нова за мен, откакто разглеждах и преценявах всеки предмет в нея с очите на Албертин.

Няколко дни след играта на „пръстен“, понеже много се бяхме отдалечили при една разходка, бяхме страшно доволни, че намерихме в Менвил две двуместни „брички“, с които можехме да се върнем за вечеря, но аз вече толкова силно обичах Албертин, че поканих последователно Андре и Розмонд да се качат с мен, без нито веднъж да се обърна към нея, а после, докато продължавах да уговарям Андре и Розмонд, успях да внуша на всички, изтъквайки допълнителни съображения, свързани с часа, пътя, дрехите, да решат — сякаш против волята ми, — че е най-удобно все пак да взема със себе си Албертин, като се престорих, че, кажи-речи, се примирявам с компанията ѝ. За съжаление, тъй като любовта се стреми към пълно абсорбиране на някое същество, а никое не може да засити глада ни само с разговор, макар че Албертин бе възможно най-мила по целия път, когато я оставих в дома ѝ, се чувствавах щастлив, но още по-неутолен от нея, отколкото при тръгването ни, а минутите, прекарани заедно, ми се струаха просто незначителна сама по себе си прелюдия към нещо, което предстоеше тепърва. И все пак те притежаваха първото очарование, което никога вече не можем да изпитаме. Не бях

поискал още нищо от Албертин. Тя можеше да си представя до какво се домогвам, но без да е сигурна, да предполага, че не се стремя само към отношения без определена цел, предизвикващи навярно у нея сладостен смут, изпълнен с очакване на изненади, със сантиментално бленуване.

Следващата седмица не се опитах да се видя с Албертин. Преструвах се, че предпочитам Андре. Любовта започва, изкушени сме да останем за любимата непознатият, в когото тя може да се влюби, ала чувствуваме нужда от нея, чувствуваме нужда да сме в съприкосновение не толкова с тялото, колкото с мисълта, с душата ѝ. Плъзваме в някое писмо зловна забележка, която да принуди безразличната девойка да пожелае да бъдем мили с нея, и любовта с безпогрешна техника затяга постепенно мрежата, а попаднем ли в нея, не можем да не обичаме и не можем да бъдем обичани. Прекарвах с Андре часовете, когато другите отиваха на гости, уверен, че тя ще ги пожертвува охотно или дори неохотно от душевна извисеност, за да не би другите да си помислят или дори самата тя, че държи на някое светско развлечение. А аз гледах да бъде всяка вечер с мен не за да предизвикам ревност у Албертин, а да се издигна в нейните очи или поне да не уроня достойнството си, като ѝ покажа, че съм влюбен в нея, а не в Андре. Не доверявах истината и на Андре, за да не би да я сподели с нея. Когато ѝ говорех за Албертин, се преструвах на равнодушен, но може би моята студенина по-малко я заблуждаваше, отколкото нейната престорена доверчивост мене. Тя привидно вярваше, че съм безразличен към Албертин и уж желалаше възможно най-пълно единение между приятелката си и мен. Много е вероятно, напротив, да не е вярвала в равнодушието ми и да не е желала единението ни. Докато ѝ повтарях, че нехая за приятелката ѝ, мислех само за едно: как да се свържа с госпожа Бонтан, която се бе настанила за малко близо до Балбек и Албертин се канеше да прекара три дни при нея. Естествено не се издавах пред Андре и с най-небрежен тон ѝ говорих за роднините на Албертин. Недвусмислените отговори на Андре оставяха впечатлението, че тя не се съмнява в искреността ми. Защо тогава през един от тези дни ѝ се изплъзнаха думите:

— Тъкмо срещнах лелята на Албертин.

Тя естествено не каза: „Подразбрах от привидно случайните ви забележки, че се чудите как да се свържете с лелята на Албертин.“ Но

само с присъствието в главата на Андре на подобна мисъл, която тя смяташе, че е по-красиво да скрие, можеше според мен да се свърже думата „тъкмо“. Тя беше от категорията на някои погледи, жестове, които, макар и да не изглеждат логични, рационални, предназначени да въздействуват непосредствено върху съзнанието на слушащия ги, стигат все пак до него с истинското си значение, както човешката реч, превърната в електричество по телефона, отново става слово, за да я чуем. За да залича от мисълта на Андре подозрението, че се интересувам от госпожа Бонтан, заговорих за нея не само нехайно, но и зложелателно, заявих, че съм виждал преди време тази налудничавя жена и се надявам да не я срещна отново. А напротив, но всякакъв начин се мъчех да стигна до нея.

Опитах се да накарам Елстир — с молба да не казва никому за желанието ми — да спомене на госпожа Бонтан за мен и да ме свърже с нея. Той обеща да ме запознае, като все пак се учуди, защото я смяташе достойна за презрение интригантка, толкова безинтересна, колкото користна. Предполагах, че ако се видя с госпожа Бонтан, Андре рано или късно ще узнае, затова сметнах, че е по-добре да я предупредя.

— Опитваме ли се да избегнем нещо, то непременно се случва — казах ѝ аз. — Едва ли има нещо на света по-противно за мен от повторна среща с госпожа Бонтан, ала няма да ми се размине, Елстир възнамерява да ме покани заедно с нея.

— Не се съмнявах нито за миг! — възкликна горчиво Андре и впери уголемените си и изменени от недоволство очи в празното пространство. Думите на Андре не изразяваха в най-стройна форма мисълта ѝ, която можеше да се резюмира по следния начин: „Зная, че обичате Албертин и драпате с ръце и крака, за да се доближите до семейството ѝ.“ Те бяха безформени отломки, по които можеше да се възстанови тази мисъл, която, тласната от мен, избухна като бомба въпреки волята на Андре. Също като изпусналото ѝ се „тъкмо“ значението на тези думи беше в подразбиращия се втори смисъл и именно те, а не недвусмислените уверения ни вдъхват уважение или недоверие спрямо някого или пък ни скарват с него. Щом Андре не бе повярвала на твърдението ми, че семейството на Албертин ми е безразлично, тя мислеше явно, че обичам Албертин. И по всяка вероятност това не ѝ беше приятно.

Обикновено тя присъствуваше на срещите ми с приятелката ѝ. И все пак имаше дни, когато виждах Албертин насаме, и аз чаках тези срещи с трескаво нетърпение, а те отминаваха, без да ми донесат нищо определено, без ни една от тях да бъде решаваща, затова тутакси възлагах надеждите си на следващата, която пак нямаше да ги изпълни. Така един след друг рухваха като вълни тези върховни мигове, тозчас заменяни от други.

Около един месец след играта на „пръстен“ научих, че Албертин ще замине на другата сутрин за два дни при госпожа Бонтан и тъй като трябва да вземе много рано влака, ще ноцува в гранд-хотела, откъдето би могла да свари с автобуса първия влак, без да безпокои приятелите, у които живееше. Споделих с Андре това.

— Не ми се вярва — каза тя с недоволно изражение. — Пък и едва ли ще имате някаква изгода, защото съм сигурна, че Албертин няма да иска да се види с вас, ако дойде сама в хотела. Това ще е против протокола — добави тя, служейки си с израз, който много обичаше от известно време, в смисъл „няма да е прилично.“ — Казвам ви това, защото познавам възгледите на Албертин. Иначе на мен какво ми става дали ще я видите, или не. Все ми е едно.

Към нас се присъедини Октав и веднага каза на Андре колко точки е отбелязал предния ден на голфа, а след него и Албертин, която се разхождаше, премятайки своето „диаболо“, както монахинята — броеницата си. Благодарение на тази игра тя можеше да остане цели часове сама, без да скучае. Щом дойде при нас, ми направи впечатление упорито вирнатото ѝ носле, което бях забравил, когато я виждах мислено през последните дни. Вертикалната линия на челото ѝ под черните коси се противопостави — не за първи път — на неясния ми спомен за него, а с белотата си то направо се набиваше в очите ми. Надигайки се от праха на спомена, Албертин възкръсваше пред мен.

Голфът привиква хората към самотни развлечения. И дяболото сигурно доставя такова. Обаче и след като се присъедини към нас, Албертин продължи да си играе, като същевременно участвуваше в разговора, също като дама, която продължава да плете, макар приятелките ѝ да са дошли на гости.

— Изглежда, че госпожа дьо Вилпаризи — обърна се тя към Октав — се оплакала на баща ви (при думата „изглежда“ долових характерните за гласа ѝ нотки; всеки път, когато установявах, че съм ги

забравил, си спомнях същевременно, че зад тях ми се бе мярнало вече решителното, чисто френско изражение на Албертин. И сляп да бях, щях да отгатна по тези нотки не по-зле, отколкото по вирнатото ѝ носле, енергичния ѝ темперамент и провинциалния произход. Едното бе равностойно с другото и можеха да се заместват взаимно, а гласът ѝ беше такъв, какъвто ще бъде човешкият глас във фототелефона на бъдещето. Тембърът му ясно очертаваше зрителния образ.)

— Изглежда, че е писала не само на баща ви, но и на кмета на Балбек да забранят да се играе на диаволо по плажа, цапнали я по лицето.

— Да, чух за оплакването ѝ. Смешно е. Тук и без това няма кой знае какви развлечения.

Андре не участвуваше в разговора им. Тя не познаваше госпожа дьо Вилпаризи, също както Албертин и Октав впрочем.

— Не знам защо тази дама е вдигнала такъв шум — обади се все пак тя. — И старата госпожа дьо Камбръомер я ударили, но не се е оплакала.

— Ще ви обясня разликата, заяви важно Октав, като драсна клечка кибрит. — Според мен госпожа дьо Камбръомер е истинска светска дама, а госпожа дьо Вилпаризи — парвеню. Ще играете ли голф днес следобед? — И той си отиде заедно с Андре.

Останах сам с Албертин.

— Виждате ли, че сега нося косите си, както вие ги харесвате — каза тя. — Погледнете бретона ми. Всички ми се подиграват и никой не знае за кого го пуснах. И леля ще ми се смее, но и на нея няма да кажа истинската причина.

Наблюдавах отстрани бузите на Албертин, доста често бледи, но сега порозовели от преливащата светла кръв, придаваща им блясъка на някои зимни утрини, когато огрените отчасти камъни са сякаш розов гранит и излъчват радост. Радостта, доставена ми в този миг от страните на Албертин, беше също така силна, но будеше друго желание — не за разходка, а за целувка. Попитах я дали наистина възнамерява да ноцува в хотела, както се говори.

— Да — отвърна тя. — Днес ще прекарам нощта във вашия хотел и ще си легна дори преди вечеря, защото съм малко хремава. Може да постоите край леглото ми, докато вечерям, после ще поиграем на каквото искате. Приятно би ми било да дойдете утре сутринта на

гарата, но се боя да не се види странно, не на Андре, тя е умна, а на другите, които ще бъдат там. Ще си имам неприятности, ако се раздрънкат пред леля. Но бихме могли да прекараме тази вечер заедно. Леля нищо няма да узнае за това. Отивам да се сбогувам с Андре. Е, тогава до скоро виждане. Елате по-бързо, за да разполагаме с повече време — добави тя, като се усмихна.

При тези нейни думи се върнах по-назад от времето, когато обичах Жилберт, към епохата, когато любовта ми се струваше не само нещо съществуващо извън нас, но и осъществимо. Докато Жилберт, която виждах на Шанз-Елизе, беше различна от момичето, което си представях, щом останех сам, внезапно в реалната Албертин, която виждах всеки ден, изпълнена според мен с буржоазни предразсъдъци и толкова откровена с леля си, се въплъти въображаемата Албертин, онази Албертин, която, преди да я познавам още, ме бе като че ли погледнала крадешком на дигата и се прибра неохотно, загледана подир мен.

Отидох да вечерям с баба, носейки в себе си несподелената с нея тайна. Така и приятелките на Албертин на другия ден щяха да бъдат с нея, без да знаят, че в нашите отношения има нещо ново, а и когато госпожа Бонтан целуне племенницата си по челото, няма да подозира моето присъствие между тях двете в прическата на Албертин, чиято цел, тайна за всички други, е да се хареса на мен, който досега толкова завиждах на госпожа Бонтан, задето има едни и същи роднини като племенницата си, носи заедно с нея траур за едни и същи хора, прави едни и същи семейни визити. А ето че аз се оказах нещо повече за Албертин, отколкото самата ѝ леля. Когато бъде при нея, ще мисли за мен. Не ми беше твърде ясно какво точно щеше да се случи малко по-късно. Тъй или иначе, грандхотелът и вечерята вече не ми се струваха пусти. Позвъних на момчето от лифта, за да се кача в стаята, която бе наела Албертин, с изглед към долината. Най-незначителните ми движения, като например да седна на пейката в асансьора, ми доставяха наслада, защото сърцето ми откликваше на всичко; във въжетата, издърпващи нагоре асансьора, в няколкото стъпала, които трябваше да изкача, виждах само материализирани проявлението и степените на радостта ми. Трябваше да изкача още две-три стъпала по коридора, преди да стигна до стаята, в която бе затворена скъпоценната субстанция на розовото тяло, стаята, която, дори ако

трябваше да протекат в нея сладостни мигове, щеше да си остане неизменна, все същата за неосведомения приходящ, подобна на всички други, които превръщат неодушевените предмети в упорито безмълвни свидетели, добросъвестни довереници, надеждни хранители на наслаждението. Радостно и предпазливо изкачих няколкото стъпала до стаята на Албертин и извървах последните крачки, които никога вече не можеше да спре, с усещането, че съм потопен в нова стихия, че с всяка своя стъпка бавно отмествам щастието, и същевременно с неизпитано досега чувство на всемогъщество, със съзнанието, че влизам най-сетне във владение на открай време полагащо ми се наследство. После изведнъж ми хрумна, че няма място за съмнение: тя сама ми бе казала да дойда, когато си легне. Всичко е ясно. Обзет от радостна възбуда, едва не съборих изпречилата се на пътя ми Франсоаз и с искрящи очи се затичах към стаята на приятелката ми. Заварих Албертин в леглото. Бялата нощница, откриваща шията ѝ, променяше чертите на лицето ѝ, още по-румено, защото се бе затоплила в леглото, а може би и от настинката или от вечерята. Спомних си багрите, на които се любувах отблизо няколко часа преди това на дигата, и ми мина през ум, че най-сетне ще узная вкуса им. Едната от дългите ѝ къдриви плитки, която бе разплела, за да ми направи удоволствие, пресичаше от горе до долу бузата ѝ, Албертин ме гледеше усмихната. В прозореца зад нея се разстиляше осветената от луната долина. Голата шия, пламналите бузи така ме зашеметиха, до такава степен придадоха реалност не на външния свят, а на потока усещания в мен, който с мъка сдържах, че тази гледка наруши равновесието между необхватния, неизчерпаем живот, който бучеше в мен, и живота на вселената, така немощен в сравнение с него. Морето, настрана от долината, която виждах през прозореца, набъбналите гърди на близките менвилски скали, небето, луната, недостигнала още зенита, всичко ми се струваше по-леко от перце за зениците ми, разширени, крепки, способни да издържат върху крехката си повърхност много по-тежки товари, всички планини на света. Целият хоризонт бе малък, за да ги запълни. И целият живот, който природата можеше да ми предложи, би ми се сторил безсъдържателен, дишането на морето би ми изглеждало слабо в сравнение с мощното дихание, повдигащо гърдите ми. Наведох се, за да целуна Албертин. Ако смъртта ме поразеше в този миг, щеше да ми бъде все едно или по-скоро щеше да ми се стори невъзможно, защото

животът не беше вън, а вътре в мен. Бих се усмихнал състрадателно, ако някой философ изрече мисълта, че един ден, макар далечен, неизбежно ще умра, че вечните сили на природата ще ме надживеят, тези сили, под чиито божествени нозе аз съм само пращинка, че след мен пак ще съществуват и заоблените, издути скали, и морето, и луната, и небето. Възможно ли бе? Възможно ли бе светът да просъществува повече от мен, щом не аз бях залутан в него, а той бе заключен в мен, без дори да ме изпълни, в мен, където, съзнавайки, че има място за толкова съкровища, бях запратил презрително в един ъгъл небе, море, скали.

— Престанете или ще позвъня — извика Албертин, когато се спуснах да я целуна.

Ала аз си казах, че не току-така едно младо момиче кани тайно някой младеж, като взема мерки леля му да не узнае, казах си също, че смелият печели, ако съумее да използва обстоятелствата. Във възбуденото ми състояние кръглото лице на Албертин, осветено от вътрешен огън като светилник, бе добило такава релефност за мен, че имитирайки въртеливото движение на пламтяща сфера, то сякаш се завъртя като фигурите на Микеланджело, отнесени от неподвижен, шеметен вихър. Ей сега щях да опитам мириса, вкуса на този непознат, румен плод. Чух внезапен продължителен и остър звук. Албертин звънеше с все сила.

Бях си въобразил, че любовта ми към Албертин не се основава на надеждата за физическо обладаване. Но щом опитът през онази вечер ми доказа, че няма да мога да я притежавам, стигнах като че ли (след като първия ден допуснах без капка съмнение, че е разхайтена, а междувременно после минах през какви ли не предположения) до твърдото убеждение, че е съвсем порядъчно момиче. След една седмица тя се върна от леля си и ми каза хладно:

— Прощавам ви, дори ми е мъчно, че ви огорчих, но никога вече не правете това.

И обратно на реакцията ми, когато Блок ме бе уверил, че всички жени са достъпни, както ако вместо девойка познавах восьчна кукла, постепенно копнежът ми да проникна в живота ѝ, да я последвам в родния ѝ край, където бе прекарала детството си, да се приобща с нейна помощ към спорта се откъсна от Албертин, а и чисто интелектуалният ми интерес относно мнението ѝ по един или друг

въпрос изчезна ведно с увереността, че мога да я целуна. Мечтите ми я изоставиха, неподхранвани вече от надеждата за физическо притежание, макар да смятах, че не зависят от него. И отново бяха свободни да прелитат — според това коя девойка в даден ден ми се нрави повече и главно според изгледите да ме обикне — от една на друга приятелка на Албертин, като се спряха най-напред на Андре. И все пак, ако я нямаше Албертин, може би милото държане на Андре нямаше да ми доставя все по-голямо удоволствие през следващите дни.

Албертин не разказа на никого за провала ми пред нея. Тя спадаше към хубавите момичета, които още съвсем млади, поради красотата си и най-вече поради едва ли не загадъчното си обаяние, извиращо може би от по-големите им запаси на жизненост, от която черпят не така благодетелствуваните от природата, винаги — в семейството, сред приятелките си, в обществото — са се харесвали повече от по-красивите и по-богатите от тях. Тя спадаше към съществата, от които, преди възрастта на любовта и особено когато тя настъпи, искаме повече, отколкото те искат или отколкото дори могат да дадат.

Още в детските ѝ години, четири-пет нейни другарчета постоянно се прехласвали пред нея. Сред тях беше и Андре, която толкова я надвишаваше и съзнаваше това (може би притегателната сила, упражнявана съвсем неволно от Албертин, бе положила началото и бе спомогнала за образуването на малката им тайфа). Тази нейна притегателна сила се разпростираше доста далеч в сравнително поблестящите среди и ако трябваше да се танцува павана, канеха Албертин, а не някое момиче с по-знатен произход. Като последица, макар да нямаше ни стотинка зестра и живееше доста зле, между другото, издържана от господин Бонтан, продажен тип, който гледаше да се отърве от нея, тя все пак бе канена не само на вечеря, но и да гостува по-продължително у хора, лишени от всяка изтънченост в очите на Сен-Лу, но недостижими за майката на Розмонд или за майката на Андре, които не ги познаваха, въпреки че бяха много заможни. Така например Албертин прекарваше всяка година по няколко седмици в семейството на един директор на Френската национална банка, председател на административния съвет на крупна железопътна компания. Жената на този финансист приемаше важни

особи и нито веднъж не беше поканила на журовете си майката на Андре, която от своя страна я намираше невъзпитана, но въпреки това невероятно много се интересуваше от всичко, което става у дома ѝ. Затова всяка година настояваше Андре да покани Албертин във вилата им под предлог, че е добродетелно да предложат летуване на море на момиче, което не може само да си го позволи, а леля му пет пари не дава за него. Вероятно майката на Андре не канеше Албертин с надеждата, че банковият директор и жена му ще си поправят мнението за нея и дъщеря ѝ, като узнаят за милото им внимание към девойката. Тя още по-малко можеше да се надява, че Албертин, колкото и да е добросърдечна и ловка, ще издействува да я поканят или поне да поканят Андре на техните гарден-парти. Но всеки път, когато седнеха да вечерят, макар и да си придаваше пренебрежително и равнодушно изражение, тя с рядко удоволствие разпитваше Албертин за живота в замъка им, докато е била у тях, за хората, отиващи им на гости, всичките познати ѝ само на вид или по име. Но мисълта, че ги познава само по този начин или по-право изобщо не ги познава (за нея това бяха познати открай време), леко натъжаваше майката на Андре, докато разпитваше с надменно и разсеяно изражение и присвити устни Албертин за тях и можеше да събуди у нея съмнение и тревога относно собственото ѝ добро обществено положение, ако сама не се успокояваше и не „се връщаше към действителността“, като се обръщаше към метр д'отела:

— Ще кажете на главния готвач, че грахът му днес не е достатъчно уврял — и настроението ѝ се разведряваше.

Затова тя бе твърдо решила. Андре да се омъжи само за човек от много добро семейство естествено, но и много богат, за да може и тя да има главен готвач и двама кочияши. Това бе сигурното мерило, действително указание за дадено обществено положение. Все пак обстоятелството, че Албертин е вечеряла в замъка на банковия директор с тази или онази дама, че жена му я поканила и следващата зима, издигаше донякъде момичето в очите на майката на Андре и спокойно съжителствуваше със състраданието и дори презрението към злочестината ѝ, презрение, засилено от факта, че господин Бонтан бе изменил на убежденията си и се бе свързал с правителството, като дори бе замесен донякъде в панамската афера^[32]. Това впрочем не пречеше на майката на Андре да сразява с презрението си — от любов

към истината — хората, които като че ли бяха убедени, че Албертин е с ниско потекло.

— Нищо подобно, от най-добро семейство, Симоне, само с едно „Н“.

Разбира се, поради средата, в която парите играят такава голяма роля, че се смята изтънчено да ви поканят, но не и да се омъжат за вас, нито една „сносна“ женитба не можеше като че ли да бъде полезна последица от изисканото внимание, на което Албертин се радваше, защото то не можеше да компенсира бедността ѝ. Но дори самият ѝ успех, при все че не водеше до брачни надежди, будеше завист у някои зловни майки, които се вбесяваха, че Албертин е приемана като свое дете от жената на банковия директор или дори от майката на Андре, която те познаваха малко. Затова разправяха пред общи приятели, че тези две дами щели да се възмутят, ако узнаели истината, а именно че Албертин предавала на едната (и на другата) всичко, което, допусната неблагоприятно до интимния ѝ живот, можела да открие у другата, хиляди дребни тайни, чието разгласяване би било крайно неприятно на въпросната дама. Завистничките разпространяваха този слух с цел да стигне до ушите на покровителките на Албертин и да я скара с тях. Само че, както често се случва, тези интриги нямаха никакъв успех. Много ясно беше, че са продиктувани от злоба, и авторките на клюката си навличаха само още по-голямо презрение. Майката на Андре беше прекалено наясно относно Албертин и не можеше да промени мнението си. Тя я считаше нещастно момиче с прекрасен характер, което се чуди как да направи удоволствие на другите.

Ако Албертин се радваше на известен успех в обществото, кажи-речи, без никаква практична изгода от него, той все пак бе сложил върху нея особения отпечатък на вечно търсените същества, които няма защо да предлагат познанството си (отпечатък, който срещаме по аналогични причини на противоположния край на обществената стълба у изключително изтънчените жени) и не дават гласност на успехите си, а по-скоро да ги премълчават. Тя никога не казваше за някого: „Той иска да ме види“, говореше за всички крайно доброжелателно и като че ли тя се е домогвала до тях и е търсела познанството им. Ако споменеха пред нея за младеж, отправил ѝ насаме няколко минути преди това жестоки упреци, защото е отказала да се срещне с него, тя не само не правеше това публично достойствие,

не само не му се сърдеше, но се изказваше ласкаво за него: „Той е толкова мило момче.“ Неприятно ѝ бе дори, че се харесва толкова много, защото, без да иска, причиняваше мъка, а по природа обичаше да доставя радост.

До такава степен ѝ бе приятно да доставя удоволствие, че си служеше и с лъжа, присъща на някои карьеристи и използвачи. Този вид неискреност, съществуваща в зачатък у безброй много хора, се изразява в невъзможността им да се задоволят да зарадват с някоя своя постъпка само един човек. Ако лелята на Албертин например държеше племенницата ѝ да я придружи на някой не особено забавен прием, отивайки там, Албертин би могла да се задоволи с моралното удовлетворение, че е угодила на леля си. Ала посрещнатата мило от домакините, тя предпочиташе да им каже, че много отдавна искала да ги види и се възползувала от този случай, за да помоли леля си да я вземе със себе си. Ала и това не ѝ стигаше: на приема се оказваше една нейна приятелка, преживяла голяма горест. Албертин ѝ казваше: „Не исках да те оставя сама, помислих си, че моето присъствие ще ти бъде приятно. Ако искаш, можем да излезем оттук и да отидем другаде, ще направя каквото кажеш, важното е да се поразсееш малко“ (и, между другото, това бе вярно). Понякога обаче се случваше фиктивната цел да осуети истинската. Албертин трябваше например да отиде при някоя дама, за да я помоли да направи услуга на нейна приятелка. Но веднъж в дома на добросърдечната и приятна дама, подчинявайки се неволно на принципа за многостранно използване на една и съща постъпка, тя решаваше, че е по-любезно да се престори, че е дошла само заради удоволствието да се види с нея. Дамата биваше безкрайно трогната, че Албертин е изминала толкова дълъг път от чисто приятелски чувства. Виждайки я едва ли не умилена, Албертин още повече я обикваше. Ала ето какво ставаше. Албертин бе излъгала, че идва само от приятелско чувство, но сега то бе толкова силно у нея, че тя се боеше да не би дамата да се усъмни в най-искреното ѝ всъщност отношение към нея, ако ѝ поиска въпросната услуга за приятелката си. Дамата би сметнала, че Албертин е дошла именно за това — и не беше лъжа, — но тя щеше да заключи, че Албертин не е изпитала безкористно удоволствие от срещата с нея, а това не беше вярно. И Албертин си тръгваше, без да е поискала услугата, подобно на някои мъже, които са били толкова добронамерени към дадена жена,

надявайки се да я спечелят, че не ѝ се обясняват в любов, за да ѝ оставят докрай илюзията, че доброто им държане е израз на великодушие. В други случаи не може да се каже, че истинската цел е била жертвувана на допълнителната, по-късно измислена цел, но първата е била толкова несъвместима с втората, че ако лицето, трогнато, когато Албертин му бе изтъкнала едната, узнаеше другата, удоволствието му тутакси би се сменило с най-дълбоко огорчение. Продължението на разказа ни ще обясни по-късно това противоречие. А засега ще докажем само с един пример от съвсем друго естество, че такива противоречия възникват твърде често в разнообразните житейски обстоятелства. Един съпруг настанява любовницата си в града, където е неговият гарнизон. Жена му, останала в Париж, уведомена отчасти за тази връзка, му пише изпълнени с ревност писма. А ето че любовницата му трябва да отиде за един ден в Париж. Мъжът не може да устои на молбата ѝ да я придружи и взема двадесет и четири часов отпуск. Но тъй като е добросърдечен и се измъчва, че жена му страда, той отива при нея и проливайки няколко искрени сълзи, ѝ казва, че разтревожен от писмата ѝ, е намерил начин да се измъкне, за да я прегърне и утеши. Така той успява с едно и също пътуване да увери в любовта си и приятелката, и съпругата си. Но ако жена му научеше за какво е бил в Париж, радостта ѝ сигурно щеше да се превърне в болка, освен ако щастие то да види неблагодарника заличава огорчението ѝ от лъжите му. Струва ми се, че измежду хората, които най-последователно прилагат системата на многобройните цели, спада господин дьо Норпоа. Понякога той приемаше да посредничи между двама скарани приятели и затова го наричаха най-услужливия човек. Само че той не се задоволяваше да остави у човека, поискал съдействието му, впечатлението, че му прави тази услуга заради него, а представяше пред другия намесата си не като продиктувана от приятеля му, а предприета в интерес на него самия и лесно успяваше да убеди събеседника си, който предварително се бе поддал на внушението, че пред него стои „най-услужливият човек“. По този начин, водейки двойна игра или двойно счетоводство на езика на борсата, той никога не излагаше на риск авторитета си и услугите, които оказваше, не подбиваха, а, напротив, допринасяха за влиятелността му. От друга страна, всяка услуга, оказана привидно и на двете страни, укрепваше двойно повече репутацията му на

услужлив приятел, и то услужлив ползотворно, без да размахва напразно шпагата, като всяка негова постъпка постига целта си, както доказваше признателността на двете заинтересовани страни. Това двуличие в услужливостта беше ведно с присъщите на всеки човек отклонения от него важна страна от характера на господин дьо Норпоа. И често в министерството той прибягваше до услугите на баща ми, който, доста наивен, си въобразяваше, че маркизът му оказва услуга.

Тъй като се харесваше повече, отколкото би искала, и нямаше нужда да тръби за успехите си. Албертин не каза ни дума за сцената, разиграла се между нас до леглото ѝ, която някоя грозница охотно би разгласила из цялата вселена. Впрочем аз не успях да си обясня държането ѝ. Колкото до хипотезата, че е съвсем порядъчна (хипотеза, с която си обяснявах отначало буйния ѝ отказ да я целуна или да ми се отдаде, отказ, който съвсем не бе свързан с представата ми за добросърдечието и дълбоката почтеност на приятелката ми), неведнъж я видоизменях. Тя така противоречеше на хипотезата, изградена в първия ден, когато видях Албертин. После толкова различни нейни постъпки, всичките ѝ прояви на внимание към мен (гальовно, понякога неспокойно, тревожно внимание, пропито с ревност поради предпочитанията ми към Андре) обграждаха от всички страни грубия ѝ жест, с който, за да се избави от мен, бе дръпнала кордона на звънеца. Защо тогава ме бе поканила да прекарам вечерта до леглото ѝ? Защо през цялото време ми говореше нежни думи? Какво стои в основата на желанието да видите някой приятел, на страха да не предпочете приятелката ви пред вас, на стремежа да му доставите удоволствие, да му кажете като героиня на роман, че никой няма да узнае, че е прекарал нощта при вас, ако му откажете едно толкова просто удоволствие и ако то не е удоволствие за вас? Не можех все пак да повярвам, че добродетелността на Албертин стига чак дотам и почвах да се питам дали буйният ѝ отказ не бе продиктуван от кокетство, ако си е въобразила например, че мирише неприятно, и се е бояла да не ме отблъсне или ако в неведението си за физиологията на любовта си е въобразила например, че нервната ми слабост е заразна и може да се предаде с целувката.

Тя безспорно бе отчаяна, че не ми е доставила удоволствие, и ми подари златно моливче с извратеното добросърдечие на хората, които, трогнати от милото ви държане, но отказващи ви това, до което се

домогвате чрез него, искат все пак да направят нещо за вас: вместо да напише ласкава статия за белетриста, критикът го кани на вечеря, херцогинята не отива с някой сноб на театър, но му заема ложата си за една вечер, когато тя няма да я ползува. До такава степен хората, които правят по-малко, отколкото им искате, и спокойно биха могли да не правят нищо, се чувствуват задължени да направят нещо за вас! Казах на Албертин, че моливът ѝ ми е доставил голямо удоволствие, но не толкова, каквото щях да изпитам вечерта, когато бе дошла да пренощува в хотела, ако ми бе позволила да я целуна.

— Щях да бъда така щастлив! Какво щеше да ви стане? Удивлявам се, че ми отказахте.

— Аз пък се удивлявам, че ви се струва учудващо. Питам се какви ли момичета сте познавали, за да ви изненада поведението ми.

— Отчаян съм, че ви разгневих, но и сега не мога да призная пред вас, че съм сгрешил. Според мен това са съвсем маловажни неща и не разбирам как една девойка, която толкова лесно може да достави удоволствие някому, не се съгласява. Нека се разберем — добавих аз, за да задоволя донякъде моралните ѝ задръжки, като си спомних как тя и приятелките ѝ бяха порицали приятелката на актрисата Лея, — не искам да кажа, че една девойка може да направи всичко и че няма нищо неморално. Ето например, когато говорихте онзи ден по повод на едно момиче от Балбек за отношенията, които като че ли съществуват между него и една актриса. Това, виж, ми се струва много грозно, толкова грозно, че според мен е измислено от врагове на момичето и в него няма ни капка истина. Струва ми се невероятно, невъзможно. Но да позволите да ви целуне мъж и дори нещо повече — ваш приятел, нали сама казвате, че съм ваш приятел...

— Вие сте мой приятел, но аз съм имала и други преди вас, познавала съм младежи, които, уверявам ви, изпитват същите приятелски чувства. Е, добре, ни един от тях не би се осмелил да направи подобно нещо. Знаеха какъв плесник ги чака. Пък и през ум не им минаваше, стискахме си без никаква задна мисъл ръце, съвсем дружески като добри приятели, никога не биха споменали за целувка и пак си бяхме приятели. Ето какво, ако държите на дружбата с мен, можете да бъдете доволен, защото сигурно много ви обичам, щом ви прощавам. Ала съм сигурна, че вие пет пари не давате за мен.

Признайте, че харесвате Андре. Всъщност имате право, тя е много по-мила от мен и е просто удивителна. Ах, тези мъже!

— Въпреки неотдавнашното ми разочарование тези нейни толкова откровени думи не само породиха у мен голямо уважение към Албертин, но ме изпълниха с умиление. И може би от това умиление произтекоха по-късно важни и неприятни последици за мен, защото то бе в основата на почти роднинското чувство, на неразрушимото духовно ядро, любовта ми към Албертин. Подобно чувство може да предизвика най-големи страдания. Защото, за да страдаш истински от някоя жена, трябва напълно да си вярвал в нея. За момента този зародиш на уважение, на приятелство стоеше в душата ми като залог. Сам той би бил безсилен да ми попречи да бъда щастлив, ако останеше така, без да се разрасне, инертен, какъвто беше следващата година и особено през последните седмици на първото ми летуване в Балбек. Той стоеше в мен като гостенина, който би било по-благоразумно да изгоним, но го оставяме необезпокояван, докато е временно безобиден, хилав и изолиран в чуждата душа.

Сега мечтите ми бяха отново свободни да прелитат от една на друга приятелка на Албертин и най-вече на Андре, чиито прояви на внимание може би нямаше толкова да ме трогват, ако не бях сигурен, че Албертин ще узнае за тях. Разбира се, предпочитанието, което привидно оказвах на Андре, ми бе доставило под форма на навик да разговаряме и нежни обяснения готовия материал, така да се каже, за любов към нея, на който досега бе липсвало само искреното чувство, което сърцето ми, отново свободно, можеше вече да й даде. Но Андре беше прекалено интелектуална, прекалено възбудима, прекалено болезнена, прекалено подобна на мен, за да мога истински да се влюбя в нея. Ако Албертин ми се струваше сега изпразнена, Андре пък бе изпълнена с нещо, което ми бе премного добре познато. Първия ден, на плажа, си бях въобразил, че виждам в нейно лице любовница на бегач, опиянена от любов към спорта, а Андре ми доверяваше, че е почнала да спортува по нареждане на лекаря, за да излекува неврастенията и стомашните си смущения, но че най-приятни за нея са часовете, когато превежда един роман на Джордж Елиът. Разочарованието ми, последица на първоначалната ми неправилна представа за нея, всъщност никак не ми повлия. Но ако подобни представи спомагат за зараждането на любовта и разберем, че сме се заблуждавали, едва

когато вече стане късно, те се превръщат в източник на страдание. Те могат да се различават от погрешната ми представа за Андре, дори да са противоположни и често се дължат — както по-специално в случая с Андре — на стремежа ни да изглеждаме с външния си вид и държане не такива, каквито сме, а каквито ни се иска да бъдем, и на първо време да създадем това измамно впечатление. Преструвката, подражанието, желанието да събудим възхищение, било у добрите или у злите, прибавят към външната прилика мнимо съответстващите думи и жестове. Нечий цинизъм или жестокост не издържат изпитанието, също както и нечия доброта или великодушие. Също както често се натъкваме на тщеславен скъперник под облик на човек, известен с благодеянията си, перченето с порочността ни подвежда да видим Месалина в някое честно, изпълнено с предразсъдъци момиче. Въобразил си бях, че ще открия в Андре здраво и примитивно момиче, докато тя се оказа същество, търсещо здраве, каквито бяха и повечето хора, у които самата тя си въобразяваше, че ще го намери, докато в действителност те не го притежаваха, както някой дебелак, болен от артрит, с румено лице и сако от бяла фланела не е непременно Херкулес. А има случаи, когато, за да бъдем щастливи, не е безразлично дали лицето, което сме обикнали заради здравия му външен вид, се е оказало всъщност като болните, черпещи здраве от други, както планетите заимствуват светлината си, както някои тела само пропускат електричеството.

Няма значение. Андре, също както Розмонд и Жизел, дори повече от тях, беше все пак приятелка на Албертин, споделяше живота ѝ, подражаваше на държането ѝ, и то така умело, че първия ден не ги различих една от друга. Тези девойки, стръкове рози, чието главно очарование бе в открояването им на фона на морето, си оставаха все така неразделни, както когато не ги познавах, и появяването на коя да е от тях все така ме вълнуваше, защото бе признак, че малката им тайфа не е далеч. И в този момент видът на една от тях ми доставяше удоволствие, в чийто състав — без да мога да определя точното съотношение — влизаше и очакването да се появят по-късно другите, а дори ако не дойдеха този ден, щях да имам поне възможност да поговоря за тях и щях да бъда сигурен, че ще узнаят, че съм бил на плажа.

Това не беше вече влечението ми към тях от първите дни, а истинска жажда за любов, която се колебаеше между тях всичките, до такава степен бяха взаимно заменими. Нямаше да бъде най-дълбоко огорчен, ако ме изоставеше предпочитаната в момента девойка, но тутакси щях да предпочета именно нея, защото в нея бях съсредоточил цялата си тъга и мечти, блуждаещи неопределено между всичките. При това в подобен случай аз бих съжалявал несъзнателно за всичките ѝ приятелки, в чиито очи скоро щях да загубя всякакво обаяние. Бих им признал, че ги обичам колективно, както политикът или актьорът са влюбени в публиката и не могат да се утешат, ако тя се отвърне от тях, след като дълго са се радвали на благоволенieto ѝ. Когато Албертин ми бе отказала своето, у мен изведнъж възникна надеждата да го получа от една или друга измежду тях, която предната вечер ми бе казала с многозначителен поглед няколко думи на разделяне и следващия ден именно към нея се насочваше любовният ми копнеж.

Той блуждаеше между тях с още по-голяма наслада, защото върху подвижните им лица почваха вече да се фиксират характерните им черти и можеше да се долови податливото на промени и неустановено още изражение. На различията между тях далеч не съответствуваха еднакви различия в дължината и ширината на чертите на лицата им, които, макар привидно несходни, можеха почти да съвпадат у една или друга. Само че опознаването на лицата не е подчинено на математически метод. То не започва с измерване на чертите, изходната му точка е известно изражение, общото впечатление. У Андре например пронизателността на гальовните ѝ очи като че ли съответствуваше някак на тесния дюз, тънък като обикновена крива, начертана само за да продължи на една-единствена линия склонността към деликатност, разделена преди това в двойната усмивка на очите-близнаци. Същата такава тънка линия разделяше и косите ѝ, вълнообразна и дълбока като издълбана от вятъра бразда в пясъка. И точно тя като че ли бе наследствена — белите коси на майката на Андре имаха същата форма и ту се надигаха, ту се снишаваха като снежна покривка, на места издута или хлътнала в зависимост от неравностите на терена. Естествено в сравнение с тънко очертаня нос на Андре, носът на Розмонд бе широк като висока кула, стъпила върху мощна основа. Макар изражението на лицето да е достатъчно, за да ни убеди, че нещо безкрайно малко може да породи

огромни различия и макар безкрайно малкото да може само да създаде съвсем своеобразно изражение, нова индивидуалност, не поради него и поради оригиналното изражение тези лица ми се струваха така обособени. Колоритът на лицата на приятелките ми ги различаваше още по-основно, не толкова с разнообразната красота на тоновете, така противоположни, че изпитвах същия вид наслада пред Розмонд, окъпана в жълто-розово, в което се вливаше зеленикавата светлина на очите ѝ, или пред Андре, чието бяло лице придобиваше такова строго благородство поради черните ѝ коси, както ако се любувах едно след друго на мушката, на брега на огряно от слънце море и на камелия в мрака. Главно защото безкрайно малките различия в линиите се оказваха безмерно уголемени, съотношенията между плоскостите — коренно изменени от този нов елемент, — цвета, който е не само разпределител на отсенките, но и велик обновител или най-малкото видоизменител на размерите. Затова лица, може би не много различни по структура, според това дали са осветени от огньовете на червена коса или румен тен, или от бялата светлина на матова бледност, се удължават или разширяват, стават нещо друго, както допълнението към декора на руските балети, състоящо се понякога — ако се играе денем — от най-обикновен кръг хартия, който се откроява ярко като тюркоаз на фасадата на дворец или разцъфва с меките багри на бенгалска роза сред градина, в зависимост от бледочервеното или лунно осветление, в което гениалният Бакст потапяше сцената. И така, опознавайки лицата, ние се интересуваме от измерението им, но като художници, а не като землемери.

И с Албертин беше както с приятелките ѝ. В някои дни слабичка, със сивкав тен и начумерено изражение, с плъзнала се чак до дъното на очите ѝ теменужна прозрачност — такова е понякога морето, — тя бе сякаш печална заточеница. В други, по-загладено, лицето ѝ сякаш спираше желанията до лъскавата си повърхност и не ги пускаше по-навътре. Освен ако не я погледнех неочаквано отстрани, защото тогава матовите ѝ бузи с лъскав слой бял восък отгоре бяха розово-прозрачни и така ми се дощяваше да ги целуна, да уловя този различен, убягващ ми тен. Имаше и дни, когато радостта заливаше страните ѝ с толкова игрива светлина, че кожата ѝ ставаше флуидна, безплътна, пронизвана от скрити под нея погледи и изглеждаше различна по цвят, но от същата материя като очите. Загледан понякога, без да се замислям, в

осеяното ѝ с кафяви лунички лице, сред което плуваха само две сини петна, ми се струваше, че виждам яйце на щиглец, подобно често на опалов ахат, шлифован и полиран само на две места, където проблясваха върху тъмния камък като прозрачни криле на синя пеперуда очите, в които плътта се превръща в огледало и ни дава илюзията, че през тях по-лесно, отколкото през останалите части на тялото можем да се доближим до душата. Но най-често Албертин беше по-румена и тогава бе по-оживена. Понякога върху бялото ѝ лице розовееше само връхчето на носа ѝ, тънко като на хитро коте, с което ти се иска да поиграеш. Понякога бузите ѝ бяха така гладки, че погледът се плъзгаше като по миниатюра по розовия им емайл, още по-нежен и по-интимен под полуоткрехнатия похлупак на черните ѝ коси. В дадени моменти тенът на бузите ѝ придобиваше лилавата розовина на циклама или даже, ако се сгорещеше или имаше температура — тъмния пурпур на някои почти черни рози и тогава представата за болезненото ѝ състояние принизяваше желанието ми, правеше го по-чувствено, а в погледа ѝ долавях нещо по-порочно, по-нездравно. И всяка от тези Албертини бе различна, както е различна при всяко свое появяване танцърката, чиито багри, очертания, темперамент се менят под безкрайно разнообразните игри на насочения към нея прожектор. Може би защото тогава виждах толкова различни същества, свикнах по-късно самият аз да ставам друг в зависимост от това коя Албертин си припомнях в момента: ревнив, безразличен, сладострастен, печален, избухлив, като тя биваше възкресена не само от случайно възникналия спомен, но от различната му стойност за мен, свързана със силата на вярата ми в него. Защото все до това се свеждаше всичко — до вярата, която, без да съзнаваме, изпълва душата ни и е по-важна за щастията ни от съществото от плът и кръв, защото го виждаме през нея и тя временно го възвеличава. Ако искам да бъда точен, би трябвало да дам различно име на всяка от онези Албертини, които изникваха пред мен, всеки път различни, както и на сменящите се едно с друго морета, наричани за мое удобство море, пред които като нимфа се открояваше тя. Но най-главно, също както — но с много по-голяма полза — в някой разказ се казва какво е било времето в даден ден, аз би трябвало всеки път да давам ново име на вярата, която цареше в душата ми в деня, когато виждах Албертин, и определяше атмосферата му и външния облик на човешките същества, както обликът на моретата

зависи от едва видимите облачета, променящи цвета на всяко нещо със скупчването, придвижването, пръсването и отплуването си. Подобно на облачето, което Елстир разкъса вечерта, когато се спря с девойките, без да ме запознае с тях, и образите им внезапно ми се сториха по-красиви, щом те се отдалечиха, облаче, което отново се появи няколко дни по-късно, когато се запознах с тях, и прибули блясъка им, скривайки ги често от очите ми, непроницаемо и нежно облаче като Вергилиевата Левкотея^[33].

Вероятно лицата на всички тях се изпълниха с нов смисъл, откакто начинът на разчитането им ми бе указан донякъде с думите им, още по-ценни за мен, защото ги предизвиквах, както ми отърваше, с въпросите си, разнообразявах отговорите като експериментатор, проверяващ догадките си чрез повторни опити. И това е също начин за разрешаване проблема за смисъла на човешкото съществуване — да се приближим достатъчно до нещата и хората, които отдалеч ни са се сторили красиви и загадъчни, за да си дадем сметка, че са лишени от тайнствената си красота. Това е една от здравословните мерки, която можем да изберем, не особено препоръчителна навярно, но осигуряваща ни донякъде спокоен живот, а и тъй като ни дава възможност да не съжаляваме за нищо, убеждавайки ни, че сме постигнали най-желаното и то не се е оказало нищо особено, ни примирява със смъртта.

Наложи се да заменя в душата на девойките презрението към девствеността, спомените за всекидневните любовни приключения с принципи на порядъчност, способни може би да се огънат, но запазили досега от всяко отклонение момичетата, които ги бяха наследили от буржоазната си среда. Ала ако сте се излъгали още в началото, макар за нещо незначително, ако поради погрешно предположение или спомен търсите виновника за някоя злостна клюка или мястото, където сте забутали нещо, не там, където трябва, може да се случи да откриете заблуддението си, но да го замените с ново, вместо да се доберете до истината. Извличах от начина им на живот и от подobaващото ми държане с тях всички изводи от думата невинност, която бях разчел по лицата им, разговаряйки задушевно с тях. Но може би бях чел разсеян, бях допуснал грешка при бързото четене и тази дума бе изписана на лицата им, колкото и името на Жюл Фери върху програмата на онова дневно представление, на което за първи път чух

Берма, но въпреки това уверих господин дьо Норпоа, че без никакво съмнение Жюл Фери пише едноактни пиеси.

За която и моя приятелка от малката тайфа да се касаеше, пак нямаше да запомня само лицето ѝ от последната ни среща, щом умът ни отстранява от спомените ни за някое лице всичко, което не подпомага непосредствено всекидневните ни отношения (особено ако са пропити с малко любов, защото любовта, вечно неутолена, живее със следващия миг). Съзнанието ни оставя да се изниже веригата на миналите дни и се вкопчва здраво само в последното ѝ звено, често изковано от същия метал като изчезналите в мрака звена, и в странствуването ни в живота счита реална само страната, в която се намираме в настоящия миг. Първоначалните ми впечатления, вече толкова далечни, не намираха подкрепа в паметта ми срещу всекидневното си деформиране. През дългите часове, докато разговарях, закусвах и играех с девойките, дори не си спомнях, че са същите жестоки и чувствени девизи, които като на фреска шестуваха пред морето.

Географите и археолозите ни отвеждат наистина в острова на Калипсо^[34], изравят двореца на Минос. Ала Калипсо за тях вече е само жена, а Минос — цар без нищо божествено. Дори качествата и недостатъците, с които са се отличавали според историята тези реално съществуващи лица, често са много различни от добродетелите и пороците, които приписваме на приказните същества, носещи същите имена. По същия начин се стопи чаровната океанска митология, която бях съчинил в първите дни. Но не е съвсем без значение, че понякога поне ни се случва да прекарваме времето си в близко общение с нещо, което ни се е струвало недостъпно и сме копнели по него. При общуване с хора, които от самото начало ни са били неприятни, винаги си остава, дори сред мнимото удоволствие, което можем да вкусим край тях, блудкавият привкус на недостатъците, които са съумели да прикрият. Но в отношения като моите с Албертин и приятелките ѝ искреното удоволствие, върху което почиваха, оставя след себе си уханието, което никое изкуствено средство не може да придаде на принудително узрелите ранни плодове, на гроздето, неналяло се на слънце. Свръхестествените създания, каквито те бяха за мен известно време, все още, без да си давам сметка, придаваха някакво вълшебство на най-баналния ми досег с тях или по-скоро предпазваха досега ни от

всяка баналност. Любовният ми копнеж така жадно се бе мъчил да отгатне израза на очите, които сега ме познаваха и ми се усмихваха (докато първия ден погледите им се бяха разминали с моя като лъчи от друга вселена), той така щедро и грижливо бе разпределил колорита и уханието по телата на девойките, които, излегнали се върху скалистия бряг, ми подаваха непринудено сандвичи или играеха на гатанки, че често в следобедните часове, подобно на художниците, които търсят антично величие в съвременния живот и влагат в образа на жена, режеща нокът на крака си, благородството на „Момче, изваждащо трън“^[35] или които като Рубенс правят богини от познатите си жени, за да нарисуват митологична сцена, гледах тези толкова различно сложени красиви мургави и светли тела в тревата около мен, без да ги изправам може би от безинтересното съдържание, с което ги бе изпълнило всекидневието, но и без да си спомням непременно небесния им произход, сякаш подобно Херкулес или Телемах играех в момента сред нимфите.

После концертите свършиха, дойде лошото време, приятелките ми отпътуваха от Балбек, не всичките наведнъж като ластовиците, но през същата седмица. Албертин си отиде първа, ненадейно, без ни една от приятелките ѝ да разбере тогава или по-късно защо се бе прибрала внезапно в Париж, без там да я очакват задължения или развлечения.

— Не каза ни какво, ни защо и току си тръгна — мърмореше недоволно Франсоаз, на която между другото ѝ се искаше и ние да последваме примера на Албертин.

Тя намираше, че злоупотребяваме със служещите, вече не много на брой, но принудени да останат заради редките клиенти, както и с управителя, който „получавал пари за тоя, дето духа“. Вярно, че отдавна почти всички напуснаха хотела и скоро щяха да го затворят. Никога не е бил толкова приятен. Управителят не мислеше така. Той сновеше из ледените салони, край входа, пред който вече не стоеше на пост нито един хоп, по коридорите, облечен в нов сюртук, така грижливо разкрасен от фризьора, че безизразното му лице бе сякаш сплав от една част плът и три части козметика, сменящ постоянно връзките си (поддържането на елегантен външен вид е по-евтино от поддържането на отопление и на многоброен персонал), също както ако някой не е вече в състояние да изпрати десет хиляди франка на

някое благотворително дружество, все още лесно може да мине за щедър, като даде пет франка бакшиш на пощаджията, донесъл му телеграма). Той сякаш инспектираше небитието, държеше да покаже с изискания си вид, че оскъдицата, която се чувствуваше в хотела след неуспешния сезон, е само временно явление, и напомняше призрака на владетел, бродещ из развалините на някогашния си замък. Беше особено недоволен, когато спряха местното влакче до следващата пролет, защото вече нямаше достатъчно пътници.

— Тук липсват главно съобщителни средства — заявяваше той.

Въпреки дефицита Еме кроеше грандиозни планове за следващите години. И тъй като все пак беше способен да запомни точно някои красиви изрази, когато се отнасяха до хотелиерството и можеха да го възвеличат, той добавяше:

— Не бях достатъчно подпомогнат, макар и да имах добър екип в трапезарията, но холовете не бяха на висота, ще видите каква фаланга ще си подбера догодина.

Междувременно, поради спирането на влакчето, той бе принуден сам да ходи за писмата и понякога да отвежда отпътуващите с двуколката си. Често го молех да ми разреши да се кача до кочияша и по този начин се разхождах при всякакво време, както през онази зима, която бях прекарал в Комбре.

Понякога обаче шибацият дъжд задържаше баба и мен в почти напълно опразнените помещения — казиното бе затворено — и се чувствувахме като в трюм на кораб във ветровито време и пак както при пътуване по море, всеки ден някои от хората, сред които бяхме прекарвали три месеца, без да се запознаем — първият председател на съда в Рен, председателят на адвокатската колегия в Кан, една американка с дъщерите си — идваха при нас, завързваха разговор, измисляха начин да убият времето, откриваха нечий талант, учеха ни някаква игра, канеха ни да прием заедно чай или да послушаме музика, да се съберем в еди-колко си часа, за да измислим заедно едно от развлеченията, които притежават тайната да ни доставят удоволствие, тайна, която се състои в това, че не ни го обещават непременно, а просто ни помагат да избегнем скуката: с една дума, установяваха приятелски отношения с нас в края на престоя ни в Балбек, които скоро щяха да се прекъснат ведно с отпътуването им през някой от следващите дни. Запознах се дори с младия богаташ, с един от

аристократичните му приятели и с актрисата, върнала се за няколко дни. Обаче малката им компания се състоеше вече само от трима души, защото другият им приятел се бе прибрал в Париж. Поканиха ме да вечеряме заедно в техния ресторант. Имах чувството, че отказът ми не им бе неприятен. Но поканата им бе възможно най-любезна и макар да ми бе отправена от богатия младеж, защото другите двама бяха само негови гости, тъй като приятелят му, маркиз Морис дьо Водемон беше от много виден род, настоявайки да отида, актрисата неволно добави, за да ме поласкае:

— Ще доставите голямо удоволствие на Морис.

А когато ги срещнах тримата в хола, не богатият младеж, а господин дьо Водемон ми каза:

— Няма ли да ни направите удоволствието да вечеряте с нас?

Общо взето, не използвах всички възможности на престоя си в Балбек и това засилваше желанието ми пак да дойда тук. Струваше ми се, че съм бил за много кратко. Приятелите ми не бяха на това мнение и ме питаха в писмата си дали не смятам да остана завинаги в Балбек. И тъй като по неволя пишеха това име върху плика, тъй като прозорецът ни гледаше не към поле или улица, а към морската шир и чувах нощем шума ѝ, на който, преди да се унеса, поверявах като на ладия съня си, имах илюзията, че чрез близкото общуване с вълните в мен, без да искам, ще проникне представата за тяхното очарование, подобно на уроците, научавани в сънно състояние.

Управителят на хотела ми предлагаше най-хубавите си стаи за идущата година, но сега аз се бях привързал към моята, влизах в нея, без да усетя мириса на индийски троскот, и мисълта ми, която с такава мъка достигаше високия ѝ таван, сега бе приела така точно нейните размери, че трябваше да я подложя на противоположна тренировка, когато в Париж се наложи да спя в предишната си по-ниска спалня.

Време беше да напуснем Балбек, студът и влагата бяха така пронизващи, че не можехме да останем повече в хотела без камини и калорифери. Кажи-речи, тутакси забравих последните седмици. Когато си спомнях за Балбек, си представях почти неизменно сутрешните часове, когато, докато бе топло, по нареждане на лекаря баба ме принуждаваше да лежа на тъмно, тъй като следобеда щях да изляза с Албертин и приятелките ѝ. Управителят даваше нареждане да не се вдига шум на моя етаж и сам бдеше за спазването му. Поради ярката

светлина държех спуснати колкото може по до късно дългите виолетови завеси, посрещнали ме така враждебно първия ден. Но тъй като въпреки карфиците, с които Франсоаз ги забождаше всяка вечер и само тя умееше да маха, както и въпреки покривката на масата от червен кретон, одеялата и разните парчета плат, които заканваше, тя не успяваше да ги съедини съвсем плътно, в стаята не ставаше напълно тъмно, през процепите се изливаха върху килима алени листенца от анемонии, между които не можех да се въздържа да не стъпя за малко с босите си крака. А върху отчасти осветената стена срещу прозореца бе изправен вертикално без никаква опора златен цилиндър, който се отместваше бавно като стълба светлина, водещ евреите в пустинята. Лягах си. Принуден да вкуся наведнъж само с въображението си, без да се движа, всички удоволствия, които ми предлагаше утрото — и играта, и къпането, и ходенето, сърцето ми се разтуптяваше силно от радост като машина, работеща с пълна пара, но закована на място, изразходваща скоростта си, като се върти около себе си.

Знаех, че приятелките ми са на дигата, но не ги виждах, докато минаваха пред неравните вериги на морето, в дъното на което, кацнало сред синкавите им върхове като италианско градче, се виждаше понякога в безоблачни дни градчето Ривбел, ясно открито под слънцето. Не виждах приятелките си, но докато до моето белведере долитаха виковете на вестникопродавачките, „журналистките“, както ги наричаше Франсоаз, провикванията на къпещите се и на играещите деца, отмерващи ведно с крясъците на морските птици такта на плискащите се тихо вълни, отгатвах присъствието им, чувах смеха им, заглушен, както и смеха на нереидите, от кроткия ромон на морето, който стигаше чак до мен.

— Гледахме към вас дали няма да слезете — казваше ми вечерта Албертин. — Ала капациите ви останаха затворени чак до концерта.

И наистина в десет часа той гръмваше под прозореца ми. Млъкнеха ли инструментите, ако не бе започнал отливът, до мен пак долиташе непрестанният плисък на водните талази, които сякаш обвиваха звуците на цигулката в кристалните си свитъци и заливаха с пяната си пресековите отгласи на някаква подводна музика. Притеснявах се, че още не са ми донесли дрехите, за да се облека. Избиваше дванадесет часът. Най-сетне идваше Франсоаз. И месеци наред в този Балбек, за който така копнеех, представяйки си го шибан

от бурята и забулен в мъгли, имаше такова ослепително и постоянно слънчево време, че когато Франсоаз отвореше прозореца, не можех да не очаквам да видя все същата пречупена ивица светлина в ъгъла на външната стена, обагрена неизменно: тя не ме вълнуваше като признак на лятото, а ми се струваше по-скоро безрадостна като безжизнения и изкуствен блясък на емайла. И докато Франсоаз изваждаше карфиците от рамката на прозореца, откачаше парчетата плат, разтваряше завесите, летният ден, който тя откриваше, изглеждаше така мъртъв, така незапомнено стар като пищна хилядолетна мумия, която нашата стара прислужница бе разповила предпазливо, за да ми я покаже балсамирана в златната си одежда.

---

[1] Римски консул през трети век пр.н.е., известен с твърдостта и лоялността си. ↑

[2] Сламена шапка с плоско дъно. ↑

[3] Герои от гръцката древност, славили се със справедливостта и мъдростта си, които съгласно легендата станали съдии в задгробния свят. ↑

[4] Католическа светица, хвърлена на бикове в Лион през 177 г. ↑

[5] Кралица на Мадагаскар в края на XIX век. ↑

[6] Успение Богородично за католическата църква. ↑

[7] Става дума за Ел Греко. ↑

[8] Героиня от комедията на Дюма-син „Леконравно общество“. ↑

[9] Стара куртизанка и сводница от едноименната сатира на Матюрен Рение, живял в края на XVI век. ↑

[10] Френски политици от края на XVIII и XIX век. ↑

[11] Орисници според скандинавската митология. ↑

[12] Морски нимфи, утешаващи прикования за скалата Прометей. ↑

[13] Цитат от романа „Атала“ на Шатобриан. ↑

[14] Цитат от поемата на Алфред дьо Вини „Къщичката на пастира“. ↑

[15] Цитат от поемата „Заспалият Вооз“ от Виктор Юго. ↑

[16] Пиер Жозеф Прудон, френски философ-утопист. ↑

[17] Демон на нощта в гръцката митология. ↑

- [18] Става дума за фабриканта на сладкарски изделия Гастон Мение, притежател на елегантна яхта. ↑
- [19] Градски управител в Италия през Средните векове. ↑
- [20] Героиня на френска средновековна легенда. ↑
- [21] От баснята на Лафонтен „Двама приятели“. ↑
- [22] Стихове от Алфред дьо Мюсе. ↑
- [23] Архангел Гавраил от фреската на Фра Беато Анджелико (XV век) „Благовещение“ във флорентинския манастир „Сан-Марко“. ↑
- [24] Истинското име на Волтер. ↑
- [25] Думи на Полин от трагедията „Полиевкт“ от Корней. ↑
- [26] Герои от комедията на Молиер „Мизантроп“. ↑
- [27] Голям военен кораб от времето на платноходите. ↑
- [28] Специална голяма лодка, предназначена за церемонията „Венчаване на венецианския дож с морето“. ↑
- [29] Популярна френска детска песничка. ↑
- [30] Предполагаемият модел на Тициан за картината „Красавица с две огледала“ (Лувър). ↑
- [31] Съпруга на Хенрих II Плантагенет, известна с ума и хубостта си и особено с красивите си коси. ↑
- [32] Съдебният процес по прокопаването на Панамския канал. ↑
- [33] Морска богиня от гръцката митология. ↑
- [34] Нимфата, която подмамила Одисей и го задържала седем месеца. ↑
- [35] Антична скулптура, която се намира във Ватиканския музей.
↑

Издание:

Автор: Марсел Пруст

Заглавие: По следите на изгубеното време

Преводач: Лилия Сталева

Година на превод: 1983

Език, от който е преведено: Френски

Издание: Първо

Издател: ДИ „Народна култура“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1984

Тип: роман

Националност: Френска

Печатница: ДП „Димитър Благоев“ — София

Излязла от печат: януари 1984 г.

Редактор: Стоян Атанасов

Художествен редактор: Ясен Васев

Технически редактор: Иван Скорик

Художник: Владимир Боев

Коректор: Стефка Проконова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/1683>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.